

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

itobiad

YIL- YEAR: 2024

Cilt-Volume : 13

Sayı- Issue : 2

Nisan – Mayıs – Haziran

April - May- June

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -13 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi

Journal of the Human and Social Science Researches

itobiad

Cilt/Volume:13 Sayı/ Issue: 2

Nisan-Mayıs-Haziran / April-May-June 2024

e-ISSN: 2147-1185

www.itobiad.com & https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yayıncı / Publisher

Mustafa Süleyman ÖZCAN- publisher@itobiad.com

itobiadmuhasebe@gmail.com

 0000-0003-1091-6314

Eyüp-İstanbul

www.itobiad.com

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU itobiad@itobiad.com

mustafayigitoglu@ibu.edu.tr-www.mustafayigitoglu.com

 0000-0001-6308-1475

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Bolu-TURKIYE

Baş Editör/ Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -

itobiad@itobiad.com , mustafayigitoglu@ibu.edu.tr

 0000-0001-6308-1475

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of
Theology, Bolu-TURKIYE

Address: Bolu Abant İzzet Baysal University, Prof. Dr. Fuat
Sezgin Library, Scientific Publications and Journals
Coordinatorship / **Coordinator**

3rd Floor, Room 220

Golkoy, 4030, Bolu / TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative
Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Editör Yardımcısı/Editorial Assistant

Assist. Prof. Dr. Eyüp AKBULUT-

eyupakbulut@ibu.edu.tr

 0000-0003-4314-8462

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu- TURKIYE

Veri Girişi/Data Entry

Mehmet ÖZGÜN- mehmet_1296_@hotmail.com

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

E-Yayın/Electronic Publication

30.06.2024

https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yönetim Yer /Executive Office

Yesilpınar Mah. Ruzgarlı Sokak. No:8/10 Eyup
Sultan -İSTANBUL

publisher@itobiad.com ; itobiad@itobiad.com

www.itobiad.com

Dizinlenme Bilgileri / Abstracting And Indexing Services

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, Ebsco (Sociology Source Ultimate) , Index Islamicus, **Modern Language Association (MLA)**, Education Full Text (H. W. Wilson) Database Coverage List, IPSA, **CNKI**: China National Knowledge Infrastructure, **Erih Plus**, The Belt and Road Initiative Reference Source (Ebsco), **RILM Abstracts of Music Literature (EBSCO)**, EBSCO - SocINDEX For detailed information, please click here: https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Digital Platforms

ULRICH'S (Proquest), JGate, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences
Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and
Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-
TURKIYE

Doç. Dr. Hanudin AMİN- hanudin@ums.edu.my

 0000-0003-3645-287X

Universiti Malaysia Sabah- Malasia

Dr. Maciej MILCZANOWSKI – macm@poczta.onet.pl

 0000-0002-2322-2074

Rzeszow University-POLAND

Dr. Muhammad Uhaib AS'AD-uhaibm@yahoo.com

 0000-0003-3645-2706

Islamic University of Kalimantan-INDONESIA

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Dr. Nagmi AİMER-najmimuftah@gmail.com

 0000-0003-1739-2509

Higher Institute of Marine Sciences Techniques,
SabrathaLIBYA

Prof. Dr. Ihor HURAK- ihorhurak@gmail.com

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-
Frankivsk- UKRAINE

 0000-0003-1739-2509

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of
Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy

Kuala Lumpur / Malasia

Prof. Dr. Ieva MEIDUTĖ-KAVALIAUSKIENĖ

ieva.meidute@gmail.com

 0000-0003-0435-7632

Vilnius Gediminas Technical University (Vilnius Tech)

LITHUANIA

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ-

esmaiel.abounoori@semnan.ac.ir

 0000-0003-4168-7163

Semran University-IRAN

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-
TURKEY

Dr. Maksym DOICHYK- maksvdoc@ukr.net

 0000-0001-5081-1336

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts,

Bolu-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR –

gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedli Eylül University

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY

Alan Editörleri/Section Editors

İktisadi İdari Bilimler Editörleri / Economic Administrative Sciences Editors

Prof. Dr. Serkan DİLEK- serkand1975@yandex.com,

 0000-0002-0393-4509

Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Bolu-TURKIYE

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics and Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Prof. Dr. Norma Md SAAD -norma@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0002-2455-904X

Islamic Economy, Kuala Lumpur / Malasia

Dr. Khoirul UMAM- khoirulumam@unida.gontor.ac.id

University Darussalam Gontor (unida),

 0000-0002-5530-8884

Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Sıttı Zubadah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya- Malaysia

 0000-0003-3381-4943

Siyaset Bilim Editörü/ Editor of Political Science

Dr. Oğuz ÖZCAN- oguzozcan@ticaret.edu.tr

 0000-0003-4031-615X

Eğitim Editörleri / Educaciton Editors

Assoc. Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR – gologlu.cennet@gmail.com, Bahkesir- TURKIYE

 0000-0002-8770-6107

Bandırma Onyedi Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Sıttı Zubadah ISMAIL- szubaida@um.edu.my

University of Malaya- Malaysia

 0000-0003-3381-4943

Felsefe ve Dini Araştırmalar Editörleri / Philosophy and Religious Studies Editors

Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com

 0000-0001-6578-5150

Selcuk University, Sociology, Konya- TURKIYE

Dr. Merve YİĞİTOĞLU- merve56yigitoglu@gmail.com

 0009-0006-7833-7131

Presidency of Religious Affairs- Bolu- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Ali YILDIRIM – oklubali@hotmail.com

 0000-0003-1687-993X

Tokat Gaziosmanpasa University, Faculty of Theology, Tokat-TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN –

sukrumaden@karabuk.edu.tr

 0000-0002-7165-6299

Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk- TURKIYE

Nelofar ARA- nelofarara2017@gmail.com

 0000-0003-1366-1505

Lovely Professional University, Pencap-INDIA

Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com

 0000-0001-6739-9384

Abdul Wali Khan University-Pakistan

Tarih Kültür Sanat Editörleri / History, Culture and Arts Editors

Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR-gulcin.yahya@hbv.edu.tr>

 0000-0001-6056-2564

Ankara Hacı Bayram Veli University State Conservatory of Turkish Music Instrument Education Department

Ankara-TURKIYE

Prof. Dr. Aşkın ÇELİK- a_celik36@hotmail.com

 0000-0003-4056-0371

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Education, Manisa-TURKIYE

Assist Prof. Dr. Mahmut Sami KANBAŞ-

sami.kanbas@marmara.edu.tr

 0000-0001-6970-3669

Marmara University Theology Faculty, İstanbul- TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Badri ZUBİR - badri@iiium.edu.my

International Islamic University Malaysia, Kulliyah of Economics and Management Sciences

 0000-0003-3301-9448

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Prof. Dr. Saim KAYADİBİ- saim.kayabidi@marmara.edu.tr

 0000-0002-4753-4216

Marmara University. Institute of Islamic Economics And Finance Faculty of Business Administration, Istanbul-TURKIYE

Assoc. Prof. Dr. Fatma DEMİRAY AKBULUT-

demiray_f@ibu.edu.tr

 0000-0003-0689-8483

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Assist. Prof. Dr. Samet YÜCE- syuce@kastamonu.edu.tr

 0000-0002-9975-4739

Kastamonu University School of Foreign Languages, Kastamonu-TURKIYE

Fransızca Dil Editörü / French Language Editor

Assist Prof. Dr. Zeynep BÜYÜKSARAC-

zeynepbuyuksarac@ibu.edu.tr

 0000-0001-7683-0965

Bolu Abant İzzet Baysal University, School of Foreign Languages, Bolu- TURKIYE

Rusça Dil Editörü / Russian Language Editor

Assist. Prof. Dr. Gulzira ZHAXYGULOVA-

gulzirazhaxygulovala@ibu.edu.tr

 0000-0002-3797-6803

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSİT- Bolu-TURKIYE

Almanca Dil Editörü / German Language Editor

Assist Prof. Dr. Muhammet Ali CAN

muhammetalican@gmail.com

 0000-0001-8781-0812

Çanakkale Onsekiz Mart University, Theology Faculty, Çanakkale- TURKIYE

İndeks Editörü & Index Editor

Havva ÖZGÜN- info@yazimdestegi.com

 0000-0002-2905-5326

Yazım Desteği Akademik Yayın ve Danışmanlık-TURKIYE

<https://yazimdestegi.com/>

Hakem Kurulu / Referee Board

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** <https://dergipark.org.tr/en/pub/itobiad>

Telif Hakları/Copyrights

Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmalarını [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0) kapsamında lisanslanmıştır.

Authors own the copyright to their work published in the journal and their work is licensed under [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)

İçindekiler/Contents

i/ix | Jenerik/Generic

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

- 505/523 | Arif DAMAR & Aysel GÜNEY & Ersin ESKİLER
Mütevazı Liderlik ile İşe Angaje Olma İlişkisinde Psikolojik Güçlendirmenin Aracılık Rolü
The Mediating Role of Psychological Empowerment in the Relationship Between Humble Leadership and Work Engagement
- 524/543 | Burcu ÇILDIR
Okuma Becerisi Bağlamında Çocuklar İçin Dijital (Çevrim İçi) Okuma Kulüpleri
Digital (Online) Reading Clubs for Children in the Context of Reading Skills
- 544/568 | Kasım YILMAZ
Üretim İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarıyla Çalışanların İş Performansları Arasındaki Etkileşimde Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi
The Mediating Effect of Organizational Trust in the Interaction Between Human Resources Management Practices and Employees' Job Performances in Production Businesses
- 569/586 | Mehmet ARSLANTEPE & Bahar ATMACA DEMİR
Türk Melodram Sinemasında Kadın Suçlular
Female Criminals in Turkish Melodrama Cinema
- 587/609 | Abdullah ŞİMŞEK & Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU
Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Tipleri, Kariyer Farkındalığı ve Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Examining the Relationship Between Personality Types, Career Awareness and Future Concerns of University Students
- 610/629 | Fatih YİĞİT
Hybrid Approach for the Financial Assessment of Companies using Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making and Self-Organizing Maps
Bulanık Çok Kriterli Karar Verme ve Kendi Kendini Düzenleyen Haritalar Kullanarak Şirketlerin Finansal Değerlendirmesine Yönelik Hibrit Yaklaşım

- 630/643 | Muzaffer Musab YILMAZ
Ousmane Sembene's Camp De Thiaroye in the Context of Anticolonial African Literature
Antikolonyal Afrika Literatürü Ekseninde Ousmane Sembene'nin Thiaroye Kampı Filmi
- 644/660 | Hamide YILDIZ & Sezen GÜLEÇ
Mutluluk Metaforları: X, Y ve Z Kuşaklararası Karşılaştırma Çalışması
Metaphors of Happiness: X, Y, and Z Intergenerational Comparative Study
- 661/681 | İbrahim Halil GÜZEL
7 Ekim Sonrası Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri Üzerine Bir İnceleme
An Analysis Specific to Human Rights Violations After October 7
- 682/696 | Shanay GULİYEVA KABAOGHLU
The Influence of Political and Psychological Factors on Women's Right to Education
Kadınların Eğitim Hakkı Üzerinde Politik ve Psikolojik Faktörlerin Etkisi
- 697/716 | Cumhur GÜNGÖR & Emine AKKAŞ BAYSAL
The Impact of Undergraduate Students' Thinking Styles on Problem-Solving Skills
Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Sitillerinin Problem Çözme Becerileri Üzerindeki Etkisi
- 717/743 | Mustafa YÜCEL & Erol TURAN
Türkiye in International Energy Trade: Implementation of Social Network
Uluslararası Enerji Ticaretinde Türkiye: Sosyal Ağ Analizi Uygulaması
- 744/765 | Deniz KUNDAKÇI
Atina Demokrasisinin Kamusal İnceleme Prosedürü Üzerine: "Dokimasia"
On the Public Scrunity Prosedure of Athenian Democracy: "Dokimasia"

766/791	Müşerref Beyza AYKAÇ & Mehmet NUHOĞLU Bir İstif Mukayesesi ile Türk Celi Sülüs Yazılarında Espas ve Kompozisyon Dengesi Comparison of Stacking in Turkish Celi Thuluth Calligraphy Styles: Espas and Composition Balance
792/814	Hilal ÖZTAY ÇAĞAN & Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU Plansız Satın Alma Davranışını Anlamada Algılanan Kıtlığın Rolü: Materyalizm ve Moda Liderliği Bağlamında Bir Değerlendirme The Role of Perceived Scarcity in Understanding Unplanned Purchase Behavior: An Evaluation in the Context of Materialism and Fashion Leadership
815/838	Ayhan IŞIK Şeyhülislam Sadullah Sadi Çelebi'nin Hayatı ve Kızılbaşlarla İlgili Fetvası Life of Sheikhuislam Sadullah Sadi Çelebi and the Fatwa Concerning the Qizilbash
839/865	Murat KORUCUK Aktif Öğrenme Süreçlerine Yönelik Lisans ve Yüksek Lisans Öğrencilerinin Görüşleri: Bir İçerik Analizi Views of Undergraduate and Graduate Students on Active Learning Processes: A Content Analysis
866/903	Lokman ÖZTÜRK Ney İcrasında Çarpma Tekniğine Dair Bir İnceleme An Examination Of "Çarpma (Charpma)" Technique In Ney Performance
904/928	Leyla İÇERLİ & Gül BİLEN Sosyal Medya Kullanımının Afet Bilinci Algı Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma Study on the Effect of Social Media Use on Disaster Awareness Perception Level
929/943	Gökçen KARA Exploring Death Through Life: A Deep Dive into Sylvia Plath's Thematic Mastery Yaşam ve Ölüm Arasında Bir Gezinti: Sylvia Plath'ın Ölüm Teması Üzerine Bir İnceleme

- 944/967 | Kıvanç AYCAN & Burcu AVCI AKBEL & Funda İPEKTEN
The Relationship Between Thinking Styles and Learning Strategies of Students Studying in the Field of Music
Müzik Alanında Öğrenim Gören Öğrencilerin Düşünme Stilleri ile Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki
- 968/987 | Emine ATAMAN
Sosyal İnceleme Raporlarında Sistem Kuramının Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye Almanya Örneği
An Evaluation on the Use of Systems Theory in Social Investigation Reports: The Example of Türkiye and Germany
- 988/1009 | Ali Sertan BEŞER
Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda Yöntem, Şüphesiz Bilgi Arayışı ve Şüphesizliğin Anlamı Üzerine
On the Meaning of Method, Indubitable Knowledge, and Skepticism in Descartes's First Meditation
- 1010/1031 | Murat FİDAN
Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları
Contributions of the Foundation Practice to the Financial Resource Problem in the Adventure of Solidarity
- 1032/1052 | Fatih ELİBOL
The Effect of Internal Service Quality on Employee Performance and the Mediation Role of Digital Transformation in This Effect
İç Hizmet Kalitesinin Çalışan Performansına Etkisi ve bu etkide Dijital Dönüşümün Aracılık Rolü

2024, 13 (2), 505-523 | Araştırma Makalesi

Mütevazı Liderlik ile İşe Angaje Olma İlişkisinde Psikolojik Güçlendirmenin Aracılık Rolü

Arif DAMAR¹

Aysel GÜNEY²

Ersin ESKİLER³

Öz

Önlenemeyen bir hızla artan rekabet her geçen gün çalışanların ve olumlu çalışan davranışlarının desteklenmesini işletmeler için stratejik bir unsur haline getirmiştir. Özellikle belirlenen hedefler doğrultusunda olumlu çalışan davranışlarının oluşturulması ve teşvik edilmesi konusunda mütevazı liderlik kavramı öne çıkan kavramlardan biri olarak görülmektedir. Mütevazı liderlik, çalışanları pozitif etkileyerek onların işlerini daha yüksek motivasyonla gerçekleştirmelerine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla mütevazı liderler, çalışanlarla iyi ilişkiler kurarak, "biz" duygusu oluşturarak ve astlarını doğru şekilde yönlendirerek onların işe olan katkılarını arttırmakta ve çalışanların iş üzerinde inisiyatif almalarını kolaylaştırmaktadırlar. Ayrıca kendilerini ve çalışanlarını doğru ve nesnel olarak değerlendiren mütevazı liderler, çalışanları takdir ederek onların işlerini yüksek coşkuyla yapmalarına katkı sağlamaktadırlar. Bu sayede çalışanlar işletme faaliyetlerinde daha yenilikçi fikirler oluşturabilmekte ve işleri üzerinde inisiyatif olarak daha yetkin çalışanlar haline gelmektedirler. Bu kapsamda, "Mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü var mıdır?" sorusuna örneklem bağlamında yanıt aranması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu araştırmada, çalışanların mütevazı liderlik algıları ile işe angaje olma düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü incelenmiştir. Çalışma ampirik bir araştırma niteliğindedir. Bu araştırmada nicel araştırmalardan ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Örneklem, belirlenen imalat sektöründeki işletmelerde görev yapan beyaz yakalı çalışanlar arasından kolayda örnekleme yolu ile seçilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma vb.), Pearson korelasyon analizi ve Bootstrap yöntemini temel alan regresyon analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, mütevazı liderliğin, işe angaje olma ve psikolojik güçlendirme üzerindeki etkisinin pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aracılık etkisi test sonuçlarına göre, mütevazı liderlik ile işe angaje olma ilişkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mütevazı Liderlik, İşe Angaje Olma, Psikolojik Güçlendirme, Beyaz Yakalı Çalışanlar, Pozitif Liderlik

Damar, A., Güney, A., & Eskiler, E. (2024). Mütevazı Liderlik ile İşe Angaje Olma İlişkisinde Psikolojik Güçlendirmenin Aracılık Rolü. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 505-523. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1384781>

Geliş Tarihi	01.11.2023
Kabul Tarihi	03.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

1 Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Bilecik, Türkiye, arif.damar@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4366-3985>

2 Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, Bilecik, Türkiye, aysel.guney@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7017-8435>

3 Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, Sakarya, Türkiye, eeskiler@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7617-2958>

2024, 13 (2), 505-523 | Research Article

The Mediating Role of Psychological Empowerment in the Relationship Between Humble Leadership and Work Engagement

Arif DAMAR¹

Aysel GÜNEY²

Ersin ESKİLER³

Abstract

Increasing competition with unstoppable speed has made supporting employees and positive employee behaviors a strategic element for enterprises. In particular, the concept of humble leadership is seen as one of the prominent concepts in creating and encouraging positive employee behaviors in line with the determined targets. Humble leadership positively affects employees and helps them perform their work with higher motivation. Therefore, humble leaders increase their contribution to the work and make it easier for employees to take initiative on the work by establishing good relationships with employees, creating a “we” feeling, and directing their subordinates in the right way. In addition, humble leaders who evaluate themselves and their employees accurately and objectively appreciate their employees and help them do their work with greater enthusiasm. In this way, employees can create more innovative ideas in business activities and become more competent employees by taking initiative in their work. It was aimed to find an answer to the question which is designed as “Does psychological empowerment have a mediating role in the relationship between humble leadership perceptions on work engagement?”. In this context, this study was carried out to determine the mediating role of psychological empowerment in the relationship between humble leadership perceptions of the employees on work engagement. The study is an empirical research. In this research, the rational scanning method from quantitative research was used. The survey technique was used as a data collection tool in the research. The sample was selected by convenience sampling among white-collar employees working in manufacturing sector. Descriptive statistics (mean, standard deviation, etc.), Pearson correlation analysis, and regression analysis based on the Bootstrap method were used in the analysis of the data. According to the results of the research, it was concluded that humble leadership has a positive and statistically significant effect on work engagement and psychological empowerment. According to the mediation effect test results, it was concluded that psychological empowerment has a mediating role in the relationship between humble leadership and work engagement.

Keywords: Humble Leadership, Work Engagement, Psychological Empowerment, White-Collar Employees, Positive Leadership

Damar, A., Güney, A., & Eskiler, E. (2024). The Mediating Role of Psychological Empowerment in the Relationship Between Humble Leadership and Work Engagement. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 505-523. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1384781>

Date of Submission	01.11.2023
Date of Acceptance	03.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

- 1 Assist. Prof. Dr., Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Applied Science, Accounting and Finance Management, Bilecik, Türkiye, arif.damar@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4366-3985>
- 2 Assoc. Prof. Dr., Bilecik Seyh Edebali University, Faculty of Applied Science, Accounting and Finance Management, Bilecik, Türkiye, aysel.guney@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7017-8435>
- 3 Assoc. Prof. Dr., Sakarya Applied Sciences University, Faculty of Sport Science, Sports Management, Sakarya, Türkiye, eeskiler@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7617-2958>

Giriş

Son yıllarda bilimsel çalışmalarda, ticari yayınlarda ve çeşitli raporlarda popüler hale gelen liderlik kavramı; karizma, çekicilik ve sosyal statüde profesyonel sporcular ve televizyon yıldızlarıyla birlikte yüceltilmekte ve bu sebeple önemli düzeyde ün kazanmaktadır (Morris vd., 2005, s. 1324). Liderlik, belirli koşullar altında çalışanların motivasyonunu sağlama, işle ilgili süreçleri yönetme, çalışanların sahip oldukları potansiyeli ortaya çıkarma ve çalışanları ikna ederek onları önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda harekete geçirme sürecidir (Koçel, 2015, s. 674). Bu kapsamda liderlik, çalışanların yöneticilerinden etkilenmelerini ve güdülenmelerini sağlamaktadır. Ancak artan rekabet ve değişen koşullar, kaynakları etkin, etkili ve verimli kullanmak isteyen yöneticiler üzerinde baskı oluşturmakta ve bu durum bazı işletme yöneticilerinin davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Yağcınsay ve Işık, 2018, s. 1017). Ayrıca, yöneticilerin karşılaştıkları bu durum çalışanların etkinlik ve verimliliklerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Ancak, çalışanlara değer veren, empati kuran, biz duygusuna sahip, dönüştürücü (Burns, 1978), etkileşimci (Bass, 1985), karizmatik, hizmetkar, mütevazı liderlik vb. liderlik türleri, bilgi toplumunda çalışanların motivasyonlarını arttırmakta (Bahar, 2019, s. 238) ve sahip oldukları potansiyelin ortaya çıkmasını sağlayarak işletmeye mümkün olan en yüksek değeri katmalarına imkan vermektedir. Dolayısıyla işlerinde inisiyatif alan ve kararlara katılan çalışanlar, sahip oldukları yetenek ve becerilerle örgütsel amaçların gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadırlar (Rothmann ve Jordaan, 2006, s. 87; Zeglat vd., 2014, s. 56).

Pozitif lider davranışlarının çalışanların işe angaje olmalarını etkilediği ifade edilebilir (Decuyper ve Schaufeli, 2020, s. 71). Dolayısıyla mütevazı liderler, çalışanların örgüt açısından önemli olduklarını ve potansiyel yeterliliklerini fark etmelerini sağlayarak (Mao vd., 2019, s. 2) çalışanların işlerini keyifle yapmalarını sağlamaktadırlar. Ayrıca, güçlendirilmiş çalışanlar işlerine ve örgüte bağlılık göstermektedirler (Alotaibi vd., 2020, s. 975). Bu alanda yapılan ampirik araştırmalara göre; mütevazı liderler destekleyici bir iklim oluşturarak çalışanların öğrenme yönelimini, iş tatminini, işe angaje olmalarını ve işte kalma oranlarını güçlendirmektedirler (Zhou ve Wu, 2018, s. 376). Literatür incelendiğinde; mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışı (Zhou ve Wu, 2018), psikolojik güçlendirme (Ali vd., 2020), örgütsel vatandaşlık davranışı (Ding vd., 2020), öz yeterlilik (Al Hawamdeh, 2023) ve iyi oluş (Zhang ve Song, 2020) üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar ve elde edilen bilgiler mütevazı liderlik ile işe angaje olma (Al Hawamdeh, 2022; Tan ve Photchanachan, 2021; Yang vd., 2019) ve mütevazı liderlik ile psikolojik güçlendirme (Ali vd., 2020; El-Gazar vd., 2022; Jeung ve Yoon, 2016) ve psikolojik güçlendirme ile işe angaje olmanın (Macsinga vd., 2015; Meng ve Sun, 2019) birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak ilişki ve etkileşim içerisinde olduklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda araştırmaya “mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü var mıdır?” temel araştırma sorusu yön vermektedir. Dolayısıyla bu araştırma, seçilen örneklem bağlamında işletme çalışanlarının mütevazı liderlik algıları ile işe angaje olma düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık rolünün olup olmadığını belirlemek ve ileride yapılacak çalışmalara fikir vermek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle kavramlarla ilgili olarak literatüre değinilmiş, mütevazı liderlik, işe angaje olma ve psikolojik güçlendirme arasındaki ilişkiler tartışılmıştır. Araştırmanın yöntemi kısmında örneklem, veri toplama

süreci, ölçüm araçları ve veri analizi ayrıntılı olarak paylaşılmış olup araştırma bulguları ve çalışmanın teorik ve pratik katkıları ise tartışma sonuç kısmında ele alınarak gelecek araştırmalar için birtakım önerilerde bulunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Mütevazı Liderlik

Liderlik kısaca “bireyleri belirli bir amaç doğrultusunda çaba göstermeye ikna etme yeteneği” olarak tanımlanmakta ve genellikle liderlik tanımlarında “etkileme”, “ikna etme”, “yönlendirme”, “güdüleme” gibi nitelikler ön plana çıkmaktadır (Bakan ve Bulut, 2004, s. 153). Liderlik, çalışanların görevlerini yerine getirmesi için yön verme, motive etme, eğitme ve liderin çalışanlarıyla etkin bir iletişim kurması ile ilgilidir (Sökmen vd., 2021, s. 2747). İşletmeye olumlu katkılar sağlayan ve işletmelerin başarısını kendi başarısının üzerinde gören mütevazı liderler, işletme amaçlarının gerçekleşmesinde önemli rol oynamaktadırlar (Hutt ve Gopalakrishnan, 2020, s. 254). Bu liderler, iyi işletmeyi mükemmel işletmeye dönüştüren kişiler olarak tanımlanabilir (Collins, 2001, s. 71). Mütevazı liderler, kendi kişisel hatalarını, yanlışlarını ve sınırlarını kabul etmekte ve çalışanlarının katkılarını ve güçlü yanlarını öne çıkarmaktadır (Liu, 2016, s. 732). Ayrıca mütevazı liderler, kendilerini ve astlarını çok yönlü ve nesnel bir açıdan değerlendirmekte, astların güçlü yönlerini ve katkılarını takdir etmektedirler (Özer vd., 2021, s. 457). Jeung ve Yoon (2016, s. 1123)’a göre aşağıdan yukarıya bir liderlik biçimi olarak tanımlanan mütevazılık, kendini küçümseme değil, doğru öz değerlendirmeyi ve çalışanlarının değerini takdir etmeyi yansıtan insan gücü kaynağıdır. Dolayısıyla, mütevazı liderlik; “kişisel hataları ve yanlışlarını kabul etme isteği”, “çalışanlarının güçlü yanlarının ve işletmeye olan katkılarının takdir edilmesi”, “tavsiyelere, yeni fikirlere ve eleştirilere açık olmak” olarak açıklanmaktadır (Owens ve Hekman, 2016, s. 1088; Owens vd., 2013, s. 1518). Mütevazı liderler, çalışanların örgüte olan katkılarının önemini fark etmelerine ve işlerinde bir anlam kazanmalarına yardımcı olmakta, onların güçlü yönlerini takdir etmektedirler. Bu da çalışanların liderlerden olumlu değerlendirmeler almak için yenilik yapmalarına ilham vermektedir (Yang vd., 2019, s. 1805). Yani mütevazı liderler, kendilerini doğru değerlendirmekte, çalışanlarını takdir etmekte ve çalışanlarından öğrenmeye isteklidirler (Zhong vd., 2020, s. 19). Lider-üye arasındaki bu karşılıklı ilişki, sosyal değişim kuramı doğrultusunda açıklanabilir. Sosyal değişim kuramı çerçevesinde işletme yöneticileri, çalışanlarını desteklediklerinde veya onlara faydalı bir kaynak sağladıklarında; çalışanlar, bu desteğe karşılık işletmeye faydalı ve değerli katkı sağlama yükümlülüğü hissetmektedir (Blau, 1964). Ancak mütevazı liderler, çalışanlarına karşı gösterdikleri mütevazı lider davranışını yalnız üretkenlik için bir araç olarak değil aynı zamanda nezaket ve saygı göstergesi olarak da göstermektedir (Chen vd., 2018, s. 329). Böylece mütevazı liderler, çalışanları üzerinde destek duygusu oluşturmakta, güven sağlamakta ve onları uyumlu kişilerarası ilişkiler kurmaya teşvik edebilmektedir (Li vd., 2021, s. 2). Yani mütevazı liderlik, destekleyici bir örgütsel bağlamı öne çıkarmaktadır (Zhu vd., 2019, s. 2).

1.2. İşe Angaje Olma

İşe angaje olma ile ilgili ilk teorisyenlerden biri olan Kahn (1990) bu kavramı, göreve benliğini koyma (self in role) olarak açıklamıştır. Genel olarak, işe angaje olma, çalışanların iş rollerine bağlılıkları ve çalışanların işlerini veya sorumluluklarını yerine

getirirken fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak kendilerini tamamen işlerine vermeleri veya kendilerini işten geri çekmemeleri olarak açıklanmaktadır (Kahn, 1990, s. 692-695). Kahn (1990, s. 701) bir çalışanın işinden veya görevinden fiziksel, bilişsel ve psikolojik olarak geri çekilmesi olarak tanımladığı işe angaje olmama (disengagement) durumunu Maslach'ın tükenmişlik kavramına benzetmektedir. Schaufeli ve Bakker (2004, s. 295) tükenmişlik ve işe angaje olmayı "birbirlerinin karşıtları" birbirinden bağımsız zıt kavramlar olarak tanımlamaktadır. Bu doğrultuda işe angaje olma son yıllarda yapılan çalışmalarda tükenmişliğin karşıtı, antitezi olarak değerlendirilmiştir (Freeney ve Tiernan, 2006, s. 132; Schaufeli vd., 2002, s. 74). Maslach ve Leiter (1997, s. 102-105)'e göre çalışanların tükenmişliği azaldığında işe angaje olma olasılıkları artmaktadır. Böylece işe angaje olma, çalışanların sahip oldukları ve işe karşı geliştirdikleri enerji, katılım ve etkinliğini arttırmaktadır. İşe angaje olma, dinçlik ve adanma ile ifade edilirken; tükenmişlik ise, bitkinlik ve sinizm kombinasyonu ile açıklanmaktadır (Schaufeli vd., 2002, s. 74). Tükenmişliğin karşıt ifadesi olarak işe angaje olma, çalışanın mesleki etkinlik duygusunu artıran kişisel olarak tatmin edici faaliyetlerle enerjik bir katılım durumu olarak tanımlanmaktadır (Maslach ve Leiter, 2008, s. 498).

Kavram, ulusal literatürde ilk defa Doğan (2002, s. 2) tarafından, çalışanın tüm kalbiyle, çizginin ötesinde sahip olduğu tüm özleriyle kendini işine vermesi, işe cezbolma olarak ifade edilmiştir. Henüz üzerinde tam anlamıyla fikir birliğine varılamayan işe angaje olma kavramı araştırmalarda "işe cezbolma (Doğan, 2002; Karagonlar vd., 2015), işle bütünleşme (Ardıç ve Polatçı, 2009), işe gönülden adanma (Bal, 2008; Yolcu ve Çakmak, 2017), işe kapılma, işe tutulma (Asar, 2018; Güler vd., 2019), çalışmaya tutkunluk, işe bağlılık (Eryılmaz ve Doğan, 2012) gibi farklı şekillerde ifade edilmektedir. Özetle işe angaje olma, "dinçlik, kendini adama ve kendini verme ile karakterize edilen işle ilgili olumlu, tatmin edici bir ruh hali" olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli vd., 2002, s. 74). Bu bağlamda işe angaje olma çalışanın işle ilgili olumlu bir iyilik hali veya tatmin durumudur (Bakker ve Leiter, 2010, s. 182). İşletmeler açısından işe angaje olma, çalışanın şirket için değer yaratma ve yüksek düzeyde enerji ile örgütsel faaliyetlere katılma konusundaki olumlu tutumudur. Dolayısıyla çalışana saygıyla davranıldığında, ona cesaret, destek ve ihtiyaç duyduğu kaynaklar verildiğinde ve işleriyle ilgili yeterli özgürlük verildiğinde çalışan, işlerini anlamlı ve ilham verici görececek ve işlerini büyük bir coşkuyla ve gururla başarıya ulaştıracaktır (Alshammari, 2015, s. 156; Arslan ve Demir, 2017, s. 373). Çalışanların işlerinden keyif almaları ve işlerini yüksek enerjiyle yapmaları, örgütsel etkinliğin artmasına katkı sağlayabilmektedir (Bezuidenhout ve Cilliers, 2010, s. 2).

1.3. Psikolojik Güçlendirme

Güçlendirme, insanların hedeflerine nasıl ulaşacaklarını öğrenmelerini ve kaynakları kontrol edebilmelerini sağlayan, hayatlarını yönlendirmek için fırsatlar yaratan ve yaşam üzerinde ustalık kazandıran bir süreçtir (Zimmerman, 1995, s. 583). Güçlendirme, çalışanın iş rolüne yönelimini yansıtan anlam, yeterlilik, özerklik ve etki olarak ortaya çıkan içsel motivasyonu ifade etmektedir (Spreitzer, 1995, s. 1443; 1996, s. 484). Güçlendirme, çalışanların işlerinde daha fazla sorumluluk almaları, karar verme yetkisine sahip olmaları ve işleri üzerindeki kontrolü sahiplenmesi olarak açıklanabilir (Pearson ve Chatterjee, 1996, s. 17). Diğer bir ifadeyle güçlendirme, çalışanların yaptıkları işleri zenginleştirerek ve işteki sorumluluklarını arttırarak, işlerinde inisiyatif almalarını sağlamaktadır. Çalışanın yaptığı işte önce bir başkasından onay almak zorunda kalmadan kendi sorumluluk alanı içinde kararlar alabilme yetkisi güçlendirme olarak

açıklanmaktadır (Luthans vd., 2021, s. 291). Bu kapsamda güçlendirme, çalışanın çevresini kontrol etme yeteneğinden (dışsal güçlendirme) ve olumlu duygular gibi ek değişkenlerden etkilenen çalışanın işini yapabileceği hissinden (içsel güçlendirme) oluşmaktadır (Diener ve Biswas-Diener, 2005, s. 126).

Spreitzer (1997), güçlendirmeyi ilişkisel bakış açısı ve psikolojik bakış açısıyla tanımlamaktadır. İlişkisel güçlendirme, bir hiyerarşi içindeki daha yüksek seviyelerin, aynı hiyerarşi içindeki daha düşük seviyelerle gücün paylaşılmasıdır. Yani, çalışanları güçlendiren, gücün dağılımıdır (Matthews vd., 2003, s. 297). Dolayısıyla güçlendirmenin temel bileşeni, gücü, bilgiyi ve karar verme yetkisini alt düzey çalışanlarla paylaşmaktır (Fernandez ve Moldogaziev, 2015, s. 377). Psikolojik güçlendirme ise, organik veya aşağıdan yukarıya doğru görülen ve yalnızca psikolojik durumlarda çalışanın içinde bir güçlenme algısı ürettiğinde ortaya çıkmaktadır (Matthews vd., 2003, s. 297). Ancak güçlendirme, durumlar arasında genelleştirilebilen kalıcı bir kişilik özelliği değil, çalışma ortamı tarafından şekillendirilen bir dizi biliş olarak ifade edilebilir (Spreitzer, 1995, s. 1444). Pearson ve Chatterjee (1996, s. 16)'ye göre güçlendirme, dışsal bir eylemden ziyade çalışanların içsel inançlarını değiştirme sürecidir. Ayrıca çalışanlar, işlerinin kontrolünü sağlamak, inisiyatif almak, güç ihtiyaçlarını karşılamak ve kişisel öz-yeterlik inançlarını güçlendirmek için içsel olarak motive olmaktadır (Chan vd., 2008, s. 444). Bu bağlamda güçlendirme, artan içsel görev motivasyonu olarak açıklanabilir (Thomas ve Velthouse, 1990).

Günümüz modern yönetim kuramlarından olan güçlendirme, yöneticilerin güç ve kontrolü astlarına devrederek astlarıyla iş birliğini geliştirmeyi ve kolaylaştırmayı sağlayan sosyal mübadele odaklı ve iş rollerinin olumlu bilişsel değerlendirmesine imkan sağlayan içsel motivasyon sürecidir (Chan vd., 2008, s. 445). Güçlendirme, örgütteki güçlendirmeyi amaçlayan yönetsel müdahalelerin başarılı olması için çalışanların deneyimlemesi gereken psikolojik bir durumdur (Kluska vd., 2004, s. 116). Bu doğrultuda çalışanın içsel psikolojik durumu olarak adlandırılan psikolojik güçlendirme, farklı yaşam durumları ve rolleri arasında genelleştirilebilen küresel bir yapı değil, daha çok iş alanına özgü bir kavramdır (Singh vd., 2013, s. 401; Spreitzer, 1995, s. 1444).

1.4. Liderlik-İşe Angaje Olma ve Güçlendirme Arasındaki İlişkiler

Mütevazı liderler, kendi hatalarını ve sınırlarını kabul etme, ekip üyelerinin güçlü yanlarını öne çıkarma, üyelerine değer verme, onları psikolojik olarak özgür kılma, çalışanların örgüte katkı sağladıklarının farkında olma ve lider-üye rolünü tersine çevirme eğilimindedir (Owens ve Hekman, 2012, s. 810; Owens vd., 2013, s. 1528). Lider üye rolünün aşağıdan yukarıya ve destekleyici bir liderlik tarzı olarak değişmesi, mütevazı liderlerin kendilerini nesnel olarak değerlendirebilmesini, çalışanlarına daha fazla değer vermelerini ve yeni bilgi ve fikirlere daha açık olmalarını sağlamaktadır (Cheng vd., 2023, s. 2). Dolayısıyla bu tür liderler, ekip üyelerinin gelişmeye daha fazla odaklanmasını, risk almak için istekli olmalarını desteklemekte, onların güvenini kazanarak ve çalışanlar arasında uyumlu ilişkiler kurulmasını teşvik ederek çalışanların işe angaje olmalarını desteklemektedirler (Li vd., 2021, s. 2; Owens ve Hekman, 2012, s. 802). Sosyal bilgi işleme yaklaşımına göre, bireylerin sosyal çevresinden elde ettiği bilgi ipuçları onların algı, tutum, davranış ve motivasyonlarını etkilemektedir (Salancik ve Pfeffer, 1978, s. 226). Bu doğrultuda, çalışanlarla doğrudan etkileşimleri olan liderler sosyal bilgi kaynakları olarak kabul edilebilir. Bu yüzden lider davranışları çalışanların

tutum ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahip olmaktadır (Zhong vd., 2020, s. 20). Ayrıca sosyal değişim teorisine göre; işletme yöneticileri, çalışanlarını desteklediklerinde veya onlara faydalı bir kaynak sağladıklarında, çalışanların bu desteğe karşılık, işletmeye faydalı ve değerli katkı sağlama yükümlülüğü doğmaktadır (Blau, 1964). Böylece çalışanların örgütsel amaçlarının gerçekleşmesindeki katkılarını takdir ederek onların iş becerilerine (özyeterlilik) olan güveni arttırmakta, işlerinin anlamına dair duygularını güçlendirmekte ve yeterlilik düzeylerini yükseltmektedirler (Chen vd., 2018, s. 329).

Mütevazı liderler, örgütsel hedeflere ulaşmak için çalışanların görev üzerindeki yetkisini arttırarak, örgüte olan katkısını kolaylaştırarak ve onların önerilerini kabul ederek çalışanları psikolojik olarak güçlendirmektedirler (Ali vd., 2020, s. 350). Dolayısıyla mütevazı liderler, çalışanlar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmaz ve çalışanların görevleri üzerinde inisiyatif sahibi olmalarını teşvik ederler (Jeung ve Yoon, 2016, s. 1124). Böylece güçlenen çalışanlar, işlerinde daha fazla performans göstermekte, öz-yeterlilik duygularında artış oluşmakta ve işleri üzerinde yetkin olduklarını hissetmektedirler (Thomas ve Velthouse, 1990, s. 667). Ayrıca güçlenen çalışan, işinden keyif almakta ve iş stresinden uzaklaşmaktadır (Davis ve Wilson, 2000, s. 349). Bu doğrultuda, mütevazı liderler, çalışanların yaptıkları işte karar vermeye katılmalarını sağlayarak, öğrenmelerini ve gelişmelerini teşvik ederek ve çalışanların güçlü yönleriyle görevleri eşleştirerek çalışanların işe angaje olmalarına katkı sağlamaktadır (Walters ve Diab, 2016, s. 10). Geçmiş araştırmalarda mütevazı liderliğin işe angaje olma (Al Hawamdeh, 2022; Li vd., 2021; Tan ve Photchanachan, 2021; Walters ve Diab, 2016; Yang vd., 2019), psikolojik güçlendirme (Ali vd., 2020; Chen vd., 2018; El-Gazar vd., 2022; Jeung ve Yoon, 2016; Luo vd., 2022) üzerinde ve psikolojik güçlendirmenin işe angaje olma (Macsinga vd., 2015; Meng ve Sun, 2019) üzerinde pozitif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nitekim uluslararası literatürde yapılan çalışmalarda mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasında pozitif ilişkiler bulunurken; ulusal literatürde mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmanın amacı mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık etkisini incelemek ve analiz etmektir. Bu kapsamda araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiştir:

H₁: Mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₂: Mütevazı liderliğin psikolojik güçlendirme üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₃: Psikolojik güçlendirmenin işe angaje olma üzerinde pozitif etkisi vardır.

H₄: Mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık etkisi vardır.

2. Yöntem

Mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel araştırma, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin doğasını belirlemenin yolunu açar ve bir sonuç değişkeni hakkında tahminlerde bulunmak için faydalıdır (Karasar, 2005).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışmanın amacına uygun olarak çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren beyaz yaka çalışanlarından verilerin toplanması planlanmıştır. Zaman ve maliyet açısından tüm evrene ulaşmak konusundaki zorluklar ve Türkiye'deki beyaz yakalı çalışanların net sayısına ulaşamaması nedeniyle çalışma grubunun sınırlandırılıp kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Gebze-Kocaeli bölgesinde İmalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki beyaz yakalı çalışanlar arasından 184 kişi araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Katılımcılardan elde edilen veriler ön incelemeden geçirilerek eksik, hatalı ve tekrar eden cevapların yer aldığı 33 anket analiz dışı bırakılmıştır. Bu kapsamda 87 kadın ve 64 erkek olmak üzere toplam 151 beyaz yakalı çalışandan elde edilen veriler analize dahil edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Verilerin toplanmasından önce Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır (Tarih: 12.05.2023, Sayısı: E-26428519-044-83908). Veriler çevrimiçi olarak anket tekniği (questionpro.com) ile toplanmıştır. Hazırlanan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş vb.) belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise beyaz yakalı çalışanların mütevazı liderlik, işe angaje olma ve psikolojik güçlendirme düzeylerini ölçmeye yönelik ifadeler yer verilmiştir. Katılımcıların mütevazı liderlik algılarını ölçmek amacıyla Owens vd. (2013) tarafından geliştirilen Kerse vd. (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan mütevazı liderlik ölçeği kullanılmıştır. İşe angaje olma düzeylerini ölçmek amacıyla Schaufeli ve Bakker (2003) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Özkalp ve Meydan (2015) tarafından yapılmış olan işe angaje olma ölçeği kullanılmıştır. Son olarak psikolojik güçlendirme düzeylerini ölçmek amacıyla Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen Doğan (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan psikolojik güçlendirme ölçeği kullanılmıştır. Tüm ifadeler 5'li Likert tipi ölçek yardımıyla derecelendirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. İlk olarak verilerin normallik sınavında, çarpıklık ve basıklık değerlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerinin +2 ile -2 aralığında olduğu tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2016, s. 115). Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma vb.), Pearson korelasyon analizi ve Bootstrap yöntemini temel alan regresyon analizinden yararlanılarak istatistiksel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu analiz yapılırken Hayes Process Macro eklentisi kullanılmıştır. Bootstrap yönteminde 5000 yeniden örneklem seçeneği tercih edilmiştir (Gürbüz, 2019, s. 57; Hayes, 2013). Ayrıca ölçek geçerliği ve güvenilirliği için açıklayıcı faktör analizi ve Cronbach'ın alfa katsayısından yararlanılmış ve analiz sonuçları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerine İlişkin Analiz Sonuçları

	Mütevazı Liderlik (9)	İşe Angaje Olma (9)	Psikolojik Güçlendirme (12)
KMO	0,893	0,850	0,857
Barlett Uygunluk Testi	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$
Toplam Açıklanan Varyans	64,195	55,959	82,681
Cronbach's Alpha	0,929	0,885	0,912

Araştırmada kullanılan ölçeklerin açımlayıcı faktör analizi sonuçları dikkate alındığında ölçeklerin yapı geçerliliklerinin literatürde ileri sürülen tek boyutlu yapılar ile uyumlu olduğu ve ölçeklerin yeterli düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir (Doğan, 2019; Kerse vd., 2020; Özkalp ve Meydan, 2015).

3. Bulgular

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler ve hipotez sonuçları bu bölümde özetlenmektedir. İlk olarak Tablo 2'de değişkenlere ait ortalama, standart sapma değerlerinin yanı sıra yapılar arası ilişkiler özetlenmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	1	2	3
Mütevazı Liderlik	3,53	0,882	1		
İşe Angaje Olma	3,71	0,728	0,334**	1	
Psikolojik Güçlendirme	4,00	0,636	0,401**	0,739**	1

Notlar:

(i) $n=151$,

(ii) Ölçekte 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum anlamındadır.

(iii) ** $p<0,01$, * $p<0,05$

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya konu edilen tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle değişkenler arasında önemli etkiler öngörülebilmektedir. Değişkenlere ait ortalama değerler 3,53 ile 4,00 arasında değişmektedir. Mütevazı liderlik ile işe angaje olma arasındaki ilişkide, psikolojik güçlendirmenin aracılık etkisini test etmek amacıyla Bootstrap yöntemini temel alan regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin analiz sonuçları aşağıda, Tablo 3 ve Şekil 1'de özetlenmiştir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Regresyon Analizi Sonuçları

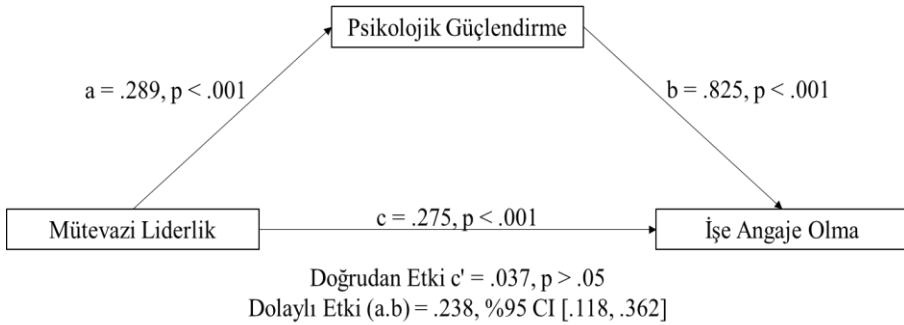
Tahmin Değişkenleri	Sonuç Değişkenleri					
	Psikolojik Güçlendirme	İşe Angaje Olma	b	SH		
Mütevazı Liderlik	a	0,289***	0,054	c'	0,037	0,049
Psikolojik Güçlendirme	-	-	-	b	0,825***	0,069
Sabit	i_M	2,980***	0,197	$\hat{Y}$	0,287	0,264
		$R^2=0,161$			$R^2=0,547$	
		$F_{(1; 149)}=28,562$			$F_{(2; 148)}=89,402$	

Not: * $p<0,05$, ** $p<0,01$, *** $p<0,001$; SH: Standart hata. Standardize edilmemiş beta katsayıları (b) raporlanmıştır

Analiz sonuçları incelendiğinde, mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerine doğrudan etkisinin (c' yolu) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($c'=0,037$, %95CI [-0,062; 0,1353], $t=0,740$, $p>0,05$). Elde edilen sonuç H_1 hipotezinin reddedildiğini ortaya koymaktadır.

Mütevazı liderlik değişkeninin psikolojik güçlendirme (a yolu) üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($a=0,289$, %95CI [0,182; 0,396], $t=5,344$, $p<0,001$). Ek olarak, psikolojik güçlendirmedeki değişimin yaklaşık %16'sının tahmin değişkeni tarafından açıklandığı görülmektedir ($R^2=0,161$, $p<0,001$). Bulgular araştırmamanın H_2 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir.

Son olarak psikolojik güçlendirmenin işe angaje olma üzerine (b yolu) istatistiksel olarak anlamlı pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir ($b=0,825$, %95CI [0,688; 0,961], $t=11,934$, $p<0,001$). Elde edilen sonuç H_3 hipotezinin kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Şekil 1. Psikolojik Güçlendirmenin Aracılık Rolü

Aracılık etkisi test sonuçları incelendiğinde, mütevazı liderliğin, işe angaje olma üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu, dolayısıyla psikolojik güçlendirmenin iki değişken arasındaki ilişkiye aracılık ettiği görülmektedir ($b=0,238$, %95 CI [0,118; 0,362]). Nitekim, Bootstrap analizi neticesinde düzeltilmiş yanlılık ve hızlandırılmış güven aralığı değerlerinin (BCA CI) sıfır (0) değerini kapsamadığı belirlenmiştir (Gürbüz, 2019, s. 64; Hayes, 2013). Gürbüz (2019, s. 64)'e göre K^2 değeri 0,01'e yakın ise düşük etki, K^2 değeri 0,09'a yakın ise orta etki, K^2 değeri 0,25'e yakın ise yüksek etki şeklinde yorumlanmaktadır. Aracılık etkisinin tam standardize etki büyüklüğü (K^2) değeri 0,289 olup bu değer yüksek bir etki büyüklüğü değeri olduğu ve H_4 hipotezinin kabul gördüğü ifade edilebilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada işletme çalışanlarının mütevazı liderlik algıları ile işe angaje olma düzeyleri arasındaki ilişkide psikolojik güçlendirmenin aracılık etkisi incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar geçmiş çalışma sonuçlarını desteklemekte ve mütevazı liderlik, psikolojik güçlendirme ve işe angaje olma kavramlarına ilişkin literatüre katkı sağlamaktadır.

Analiz sonuçlarına göre; mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerinde pozitif etkisi bulunmakla birlikte bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Geçmiş çalışmalarla mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerindeki pozitif etkisi desteklenmektedir (Al Hawamdeh, 2022; Li vd., 2021; Tan ve Photchanachan, 2021;

Walters ve Diab, 2016; Yang vd., 2019). Kendi güçlü yanlarını, hatalarını ve zayıflıklarını kabul eden (Nielsen ve Marrone, 2018, s. 807), doğru öz değerlendirmeyi ve başkalarının görüş ve katkılarını takdir eden (Jeung ve Yoon, 2016, s. 1123) mütevazı liderler, çalışanların işlerini yüksek enerji ve coşkuyla yapmalarına yardımcı olmaktadır (Owens vd., 2013, s. 1529). Dolayısıyla işe angaje olan çalışanlar, yüksek enerjiyle doludur, işlerine güçlü bir şekilde bağlıdır, genellikle tamamen işlerine odaklıdır ve işlerini yaparken keyif almaktadırlar (Bakker ve Schaufeli, 2015). Ek olarak, mütevazı liderler, çalışanların katkılarını takdir ederek değer duygularını geliştirebilir ve sonuç olarak daha yüksek düzeyde işe angaje olmalarını sağlayabilirler (Yang vd., 2019, s. 1802). Bu bağlamda, mütevazı liderliğin çalışanların işe angaje olma düzeylerini artırarak işletme performansını destekleyebileceği/arttırabileceği ifade edilebilir. Diğer yandan mevcut çalışmada değişkenler arası ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Bu durum özellikle bu çalışmada tercih edilen örnekleme yöntemi ve örneklem büyüklüğü ile ilgili sınırlılıklardan kaynaklanıyor olabilir.

Mütevazı liderliğin psikolojik güçlendirme üzerinde pozitif etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarla mütevazı liderliğin psikolojik güçlendirme üzerindeki pozitif etkisi desteklenmektedir (Ali vd., 2020; Chen vd., 2018; El-Gazar vd., 2022; Jeung ve Yoon, 2016; Luo vd., 2022). Ali vd. (2020, s. 350)'ne göre, mütevazı liderler, örgütsel hedeflere ulaşmak için çalışanların görev üzerindeki yetkisini artırarak, örgüte olan katkısını kolaylaştırarak ve onların önerilerini kabul ederek çalışanları psikolojik olarak güçlendirmektedirler. Dolayısıyla mütevazı liderler, çalışanlarının görevleri üzerinde kontrole sahip olmalarını teşvik ederek kendi davranışlarının iş sonuçlarında bir fark yarattığını hissetmelerine yardımcı olurlar. Böylece çalışanlar, işleri üzerinde daha fazla yetkili ve etki duygusuna sahip olabilirler (El-Gazar vd., 2022, s. 2691). Güçlenen çalışanlar, işlerinde daha fazla çaba-performansı göstermekte ve öz-yeterlik duygularındaki artış oluşmakta ve işleri üzerinde yetkin olduklarını hissetmektedirler (Thomas ve Velthouse, 1990, s. 667). Ayrıca çalıştıkları örgüte güven duyan ve çalışma arkadaşları tarafından desteklenen çalışanlar, kendilerini daha fazla işlerine adanmaktadırlar ve işleriyle ilgili performansları artmaktadır (Caymaz vd., 2013, s. 133).

Son olarak, analiz sonuçlarına göre, mütevazı liderlik ile işe angaje olma ilişkisinde psikolojik güçlendirmenin aracılık rolü bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nielsen ve Marrone (2018, s. 816)'ye göre mütevazı liderler, çalışanların öğrenme ve gelişme süreçlerini onaylayarak, destek ve güven ortamı oluşturarak onların işe angaje olmalarını kolaylaştırmaktadırlar. Bu doğrultuda, mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerindeki etkisinin dolaylı kısmını açıklamak için psikolojik güçlendirmenin önemine ilişkin öngörülere ampirik kanıt sağlanmaktadır.

Temeli sosyal değişim ve sosyal bilgi işleme teorilerine dayanan bu çalışma, çalışanların mütevazı liderlik algıları ile işe angaje olma düzeyleri arasında önemli bir bağlantı olarak psikolojik güçlendirmenin rolü hakkında bilgi vermektedir. Sonuçlar, mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerindeki doğrudan etkilere ve psikolojik güçlendirmeye birlikte dolaylı etkilere dair kanıtlar sunmaktadır. Yapılan diğer çalışmalar doğrultusunda, bu çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde, mütevazı liderlik kavramının çalışanların işleri üzerindeki öğrenmelerini, karar verme yetkilerini ve güçlenmelerini artırarak işlerini daha yüksek coşku ve enerjiyle gerçekleştirmelerini sağlamaktadır. Ayrıca mütevazı liderlik kavramının çalışan davranışlarının şekillenmesinde, çalışan çabalarının örgütsel amaçlara yönlendirilmesinde, çalışanların yaptıkları iş üzerinde kontrol

yetkisinin sağlanmasında ve örgüte katkı sağlaması açısından önemli olduğu; araştırma sonuçlarının yöneticilere yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışma bulgularının, belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Çalışmanın temel sınırlamalarından biri, verilerin beyaz yakalı çalışanlardan elde edilmesi nedeniyle görece küçük örneklem boyutudur. Yine de elde edilen bulgular mütevazı liderliğin işe angaje olma üzerindeki etkisinde psikolojik güçlendirmenin rolünü hem teorik hem de pratik açıdan anlama konusunda umut vericidir. Nitekim, daha geniş bir örneklemde elde edilecek veriler kapsamında değişkenler arası etkileşimlerin farklı sektörlerde incelenmesi önerilebilir. Araştırmanın kesitsel doğası ve nedensellik varsayımları üzerine kurgulanması çalışmanın bir diğer sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Gerçekleştirilecek boylamsal araştırmalar değişkenler arası ilişkilerin daha net anlaşılmasına ve bu çalışma bulgularının genellenebilirliğine katkı sağlayacaktır. Son olarak, mütevazı liderliğin yanı sıra, psikolojik güçlendirme ve işe angaje olmayı etkileyebilecek farklı olguların olduğudur. Bu bağlamda, özellikle işe angaje olmayı etkileyebilecek diğer faktörleri tanımlayabilmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. Gelecekte araştırmacılar, mütevazı liderliğin ve diğer lider özelliklerinin çalışanların işe angaje olma ve psikolojik güçlendirme üzerindeki etkileşimli etkilerini inceleyebilirler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu makale, Uluslararası Eğitim Kongresi (ERPA)'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Mütevazı Liderliğin İşe Angaje Olma ve Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığının 12.05.2023 Tarih, E-26428519-044-83908 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (%30), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 3. Yazar (%50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "The Effect of Humble Leadership on Work Engagement and Psychological Empowerment", orally delivered at the International Congresses on Education (ERPA). <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Sakarya Applied Sciences University Rectorate, Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 12.05.2023, numbered E-26428519-044-83908 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%30), 2. Author (%30), 3. Author (%40) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30) Submission and Revision: 1. Author (%50), 3. Author (%50)

Kaynakça / References

- Al Hawamdeh, N. (2022). The influence of humble leadership on employees' work engagement: the mediating role of leader knowledge-sharing behaviour. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, ahead-of-print(ahead-of-print). doi:<https://doi.org/10.1108/VIKMS-03-2022-0083>
- Al Hawamdeh, N. (2023). Does humble leadership mitigate employees' knowledge-hiding behaviour? The mediating role of employees' self-efficacy and trust in their leader. *Journal of Knowledge Management*, 27(6), 1702-1719. doi:<https://doi.org/10.1108/JKM-05-2022-0353>
- Ali, M., Zhang, L., Shah, S. J., Khan, S. ve Shah, A. M. (2020). Impact of humble leadership on project success: the mediating role of psychological empowerment and innovative work behavior. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(3), 349-367. doi:<https://doi.org/10.1108/LODJ-05-2019-0230>
- Alotaibi, S. M., Amin, M. ve Winterton, J. (2020). Does emotional intelligence and empowering leadership affect psychological empowerment and work engagement? *Leadership & Organization Development Journal*, 41(8), 971-991. doi:<https://doi.org/10.1108/LODJ-07-2020-0313>
- Alshammari, H. (2015). Workplace productivity through employee workforce engagement: A review study. *International Journal of Business and Social Science*, 6(12), 156-160.
- Ardıç, K. ve Polatci, S. (2009). Tükenmişlik sendromu ve madalyonun öbür yüzü: İşle bütünleşme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(32), 21-46.
- Arslan, E. T. ve Demir, H. (2017). İşe angaje olma ve iş tatmini arasındaki ilişki: Hekim ve hemşireler üzerine nicel bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 371-389. doi:<https://doi.org/10.18657/yonveek.335232>
- Asar, R. (2018). Çalışanın işine tutulması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 33-43.
- Bahar, B. (2019). Sosyal öğrenme kuramı ve sosyal değişim kuramı perspektifinden etik liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 237-242.
- Bakan, İ. ve Bulut, Y. (2004). Yöneticilerin uyguladıkları liderlik yaklaşımlarına yönelik algılamaları: Likert'in yönetim sistemleri yaklaşımı'na dayalı bir alan çalışması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(31), 151-176.
- Bakker, A. B. ve Leiter, M. P. (2010). *Where to go from here: Integration and future research on work engagement*. New York: Psychology Press.
- Bakker, A. B. ve Schaufeli, W. B. (2015). Work Engagement. In C. L. Cooper, P. C. Flood ve Y. Freney (Eds.), *Wiley Encyclopedia of Management* (s. 1-5).
- Bal, E. A. (2008). *Self-efficacy, contextual factors and well-being: The impact of work engagement*. (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: The Free Press.

Bezuidenhout, A. ve Cilliers, F. V. (2010). Burnout, work engagement and sense of coherence in female academics in higher-education institutions in South Africa. *SA Journal of Industrial Psychology*, 36(1), 1-10. doi:<https://doi.org/10.4102/sajip.v36i1.872>

Blau, P. (1964). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.

Burns, M. G. (1978). *Leadership*. New York: Harper-Row.

Caymaz, E., Erenel, F. ve Gürer, B. (2013). Liderlik karizması, adanmışlık ve gruba aidiyetin gönüllü çalışma performansına etkileri: AKUT arama kurtarma derneği örneği. *Journal of Human Sciences*, 10(1), 129-147.

Chan, Y. H., Taylor, R. R. ve Markham, S. (2008). The role of subordinates' trust in a social exchange driven psychological empowerment process. *Journal of Managerial Issues*, 20(4), 444-467.

Chen, Y., Liu, B., Zhang, L. ve Qian, S. (2018). Can leader "humility" spark employee "proactivity"? The mediating role of psychological empowerment. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(3), 326-339. doi:<https://doi.org/10.1108/LODJ-10-2017-0307>

Cheng, W., Wang, Z., Fang, R., Kayani, S. ve Biasutti, M. (2023). The mechanism of leader-expressed humility on a physical education teacher's work engagement-exploring the chain mediation effect of teacher efficacy and felt obligation. *Sustainability*, 15(12), 9297. doi:<https://doi.org/10.3390/su15129297>

Collins, J. (2001). Level 5 leadership: The triumph of humility and fierce resolve. *Harvard Business Review*, 65-76.

Davis, J. ve Wilson, S. M. (2000). Principals' efforts to empower teachers: Effects on teacher motivation and job satisfaction and stress. *The Clearing House*, 73(6), 349-353. doi:<https://doi.org/10.1080/00098650009599442>

Decuyper, A. ve Schaufeli, W. (2020). Leadership and work engagement: Exploring explanatory mechanisms. *German Journal of Human Resource Management*, 34(1), 69-95. doi:<https://doi.org/10.1177/2397002219892197>

Diener, E. ve Biswas-Diener, R. (2005). Psychological empowerment and subjective well-being. In *Measuring empowerment: Cross-disciplinary perspectives* (Vol. 125). Washington, DC: The World Bank.

Ding, H., Yu, E., Chu, X., Li, Y. ve Amin, K. (2020). Humble leadership affects organizational citizenship behavior: The sequential mediating effect of strengths use and job crafting. *Frontiers in Psychology*, 11, 65. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00065>

Doğan, B. (2019). *Psikolojik güçlendirme ve psikolojik güçlendirmeyi etkileyen faktörler: Türkiye'deki bir kamu kurumunda araştırma*. (Yüksek Lisans), Gebze Teknik Üniversitesi, Gebze.

Doğan, E. (2002). *Çalışanın işine cezbolması: Dönüştürücü liderlik tarzının, lidere olan güvenin, güçlenmenin ve duygunun etkileri*. (Doktora tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

El-Gazar, H. E., Zoromba, M. A., Zakaria, A. M., Abualruz, H. ve Abusoliman, A. D. (2022). Effect of humble leadership on proactive work behaviour: The mediating role of

psychological empowerment among nurses. *Journal of Nursing Management*, 30(7), 2689-2698. doi:<https://doi.org/10.1111/jonm.13692>

Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012). İş yaşamında öznel iyi oluş: Utrecht işe bağlılık ölçeğinin psikometrik niteliklerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 49-55.

Fernandez, S. ve Moldogaziev, T. (2015). Employee empowerment and job satisfaction in the US Federal Bureau: A self-determination theory perspective. *The American Review of Public Administration*, 45(4), 375-401. doi:<https://doi.org/10.1177/0275074013507478>

Freeney, Y. ve Tiernan, J. (2006). Employee engagement: An overview of the literature on the proposed antithesis to burnout. *The Irish Journal of Psychology*, 27(3-4), 130-141. doi:<https://doi.org/10.1080/03033910.2006.10446236>

George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference* (14th ed.). New York: Routledge.

Güler, M., Çetin, F. ve Basım, H. N. (2019). İşe tutulma ölçeği çok kısa versiyonu (UWES-3) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Alternatif bir versiyon (UWES-6) önerisi. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 187-195. doi:<https://doi.org/10.18394/iid.516921>

Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hayes, A. F. (2013). *Methodology in the Social Sciences Introduction to Mediation, Moderation and Conditional Process Analysis: A Regression-Based*. New York: Guilford Press.

Hutt, C. ve Gopalakrishnan, S. (2020). Leadership humility and managing a multicultural workforce. *South Asian Journal of Business Studies*, 9(2), 251-260. doi:<https://doi.org/10.1108/SAJBS-08-2019-0147>

Jeung, C.-W. ve Yoon, H. J. (2016). Leader humility and psychological empowerment: investigating contingencies. *Journal of Managerial Psychology*, 31(7), 1122-1136.

Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724. doi:<https://doi.org/10.5465/256287>

Karagonlar, G., Öztürk, E. B. ve Özmen, Ö. (2015). Çalışanın örgütle sosyal mübadele algısı ve işten ayrılma niyeti: İşe cezbolmanın ve öz yeterliliğin rolü. *METU Studies in Development*, 42(3), 411-433.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler* (15. ed.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kerse, G., Koçak, D. ve Özdemir, Ş. (2020). Mütevazı liderlik ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve mütevazı liderliğin seslilik davranışına etkisi: Kuşak farklılığının düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1769-1787. doi:<https://doi.org/10.20491/isarder.2020.943>

Kluska, K. M., Laschinger, H. S. ve Kerr, M. S. (2004). Staff nurse empowerment and effort-reward imbalance. *Nursing Leadership-Academy of Canadian Executive Nurses*, 17, 112-128. doi:<https://doi.org/10.12927/cjnl.2004.16247>

Koçel, T. (2015). *İşletme Yöneticiliği* (16. Baskı ed.). İstanbul: Beta Yayınları.

Li, X., Xue, J. ve Liu, J. (2021). Linking leader humility to employee creative performance: Work engagement as a mediator. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 49(6), 1-7.

Liu, C. (2016). Does humble leadership behavior promote employees' voice behavior?— A dual mediating model. *Open Journal of Business and Management*, 4(4), 731-740. doi:<https://doi.org/10.4236/ojbm.2016.44071>

Luo, Y., Zhang, Z., Chen, Q., Zhang, K., Wang, Y. ve Peng, J. (2022). Humble leadership and its outcomes: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 13, 980322. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.980322>

Luthans, F., Luthans, B. C. ve Luthans, K. W. (2021). *Organizational behavior: An evidence-based approach* (Fourteenth edition ed.). Charlotte, North Carolina: Information Age Publishing.

Macsinga, I., Sulea, C., Sârbescu, P., Fischmann, G. ve Dumitru, C. (2015). Engaged, committed and helpful employees: The role of psychological empowerment. *The Journal of Psychology*, 149(3), 263-276. doi:<https://doi.org/10.1080/00223980.2013.874323>

Mao, J., Chiu, C. Y., Owens, B. P., Brown, J. A. ve Liao, J. (2019). Growing followers: Exploring the effects of leader humility on follower self-expansion, self-efficacy, and performance. *Journal of Management Studies*, 56(2), 343-371. doi:<https://doi.org/10.1111/joms.12395>

Maslach, C. ve Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it*. San Francisco, CA, US: Jossey-Bass.

Maslach, C. ve Leiter, M. P. (2008). Early predictors of job burnout and engagement. *Journal of Applied Psychology*, 93(3), 498-512. doi:<https://doi.org/10.1037/0021-9010.93.3.498>

Matthews, R. A., Michelle Diaz, W. ve Cole, S. G. (2003). The organizational empowerment scale. *Personnel Review*, 32(3), 297-318. doi:<https://doi.org/10.1108/00483480310467624>

Meng, Q. ve Sun, F. (2019). The impact of psychological empowerment on work engagement among university faculty members in China. *Psychology Research and Behavior Management*, 983-990. doi:<https://doi.org/10.2147/PRBM.S215912>

Morris, J. A., Brotheridge, C. M. ve Urbanski, J. C. (2005). Bringing humility to leadership: Antecedents and consequences of leader humility. *Human Relations*, 58(10), 1323-1350. doi:<https://doi.org/10.1177/0018726705059929>

Nielsen, R. ve Marrone, J. A. (2018). Humility: Our current understanding of the construct and its role in organizations. *International Journal of Management Reviews*, 20(4), 805-824. doi:<https://doi.org/10.1111/ijmr.12160>

Owens, B. P. ve Hekman, D. R. (2012). Modeling how to grow: An inductive examination of humble leader behaviors, contingencies, and outcomes. *Academy of Management Journal*, 55(4), 787-818. doi:<https://doi.org/10.5465/amj.2010.0441>

Owens, B. P. ve Hekman, D. R. (2016). How does leader humility influence team performance? Exploring the mechanisms of contagion and collective promotion focus.

Academy of Management Journal, 59(3), 1088-1111.
doi:<https://doi.org/10.5465/amj.2013.0660>

Owens, B. P., Johnson, M. D. ve Mitchell, T. R. (2013). Expressed humility in organizations: Implications for performance, teams, and leadership. *Organization Science*, 24(5), 1517-1538. doi:<https://doi.org/10.1287/orsc.1120.0795>

Özer, Ö., Özkan, O., Özmen, S. ve Üzümcü, F. (2021). Mütevazı liderlik işten ayrılma niyetini etkiler mi? Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 455-469. doi:<https://doi.org/10.33399/biibfad.918409>

Özkalp, E. ve Meydan, B. (2015). Schaufeli ve Bakker tarafından geliştirilmiş olan işe angaje olma ölçeğinin Türkçe’de güvenilirlik ve geçerliliğinin analizi. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 17(3), 1-19.

Pearson, C. ve Chatterjee, S. (1996). Implementing empowerment through subunit clusters: A Western Australian case study. *Empowerment in Organizations*, 4(3), 16-25. doi:<https://doi.org/10.1108/09684899610126669>

Rothmann, S. ve Jordaan, G. (2006). Job demands, job resources and work engagement of academic staff in South African higher education institutions. *SA Journal of Industrial Psychology*, 32(4), 87-96.

Salancik, G. R. ve Pfeffer, J. (1978). A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 224-253. doi:<https://doi.org/10.2307/2392563>

Schaufeli, W. ve Bakker, A. (2003). Utrecht work engagement scale. from Utrecht University
https://www.isonderhouden.nl/doc/pdf/arnoldbakker/articles/articles_arnold_bakker_8_5.pdf

Schaufeli, W. ve Bakker, A. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi sample study. *Journal of Organizational Behavior*, 25(3), 293-315. doi:<https://doi.org/10.1002/job.248>

Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. ve Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness studies*, 3, 71-92.

Singh, S., Deo Kodwani, A. ve Agrawal, R. K. (2013). Role of lifestyle orientation and perceived organizational functioning in psychological empowerment of IT professionals. *Benchmarking: An International Journal*, 20(3), 396-418. doi:<https://doi.org/10.1108/14635771311318153>

Sökmen, A., Yazıcıoğlu, İ. ve Kenek, G. (2021). Katılımcı liderlik, duygusal bağlılık ve iş tatmini ilişkisi: örgütsel güvenin aracılık rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2746-2758.

Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in the workplace: Dimensions, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 38(5), 1442-1465. doi:<https://doi.org/10.5465/256865>

Spreitzer, G. M. (1996). Social structural characteristics of psychological empowerment. *Academy of Management Journal*, 39(2), 483-504. doi:<https://doi.org/10.5465/256789>

Spreitzer, G. M. (1997). Toward a common ground in defining empowerment. In *Research in organizational change and development, Vol. 10: An annual series featuring advances in theory, methodology, and research.* (s. 31-62). US: Elsevier Science/JAI Press.

Tan, L. ve Photchanachan, S. (2021). Research on the Impact of Humble Leadership on Employee Engagement in the Construction Industry of Liaoning Province, China. *Nimitmai Review Journal*, 4(2), 69-87.

Thomas, K. W. ve Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An “interpretive” model of intrinsic task motivation. *Academy of Management Review*, 15(4), 666-681. doi:<https://doi.org/10.5465/amr.1990.4310926>

Walters, K. N. ve Diab, D. L. (2016). Humble leadership: Implications for psychological safety and follower engagement. *Journal of Leadership Studies*, 10(2), 7-18. doi:<https://doi.org/10.1002/jls.21434>

Yalçınsoy, A. ve Işık, M. (2018). Toksik liderlik ile örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ilişkisine yönelik bir araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 1016-1025. doi:<https://doi.org/10.21547/jss.373835>

Yang, K., Zhou, L., Wang, Z., Lin, C. ve Luo, Z. (2019). Humble leadership and innovative behaviour among Chinese nurses: The mediating role of work engagement. *Journal of Nursing Management*, 27(8), 1801-1808.

Yolcu, İ. U. ve Çakmak, A. F. (2017). Proaktif kişilik ile proaktif çalışma davranışı arasındaki ilişkide işe gönülden adanmanın aracı etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 5(4), 76-96. doi:<https://doi.org/10.15295/bmij.v5i4.179>

Zeglat, D., Aljaber, M. ve Alrawabdeh, W. (2014). Understating the impact of employee empowerment on customer-oriented behavior. *Journal of Business Studies Quarterly*, 6(1), 55-67.

Zhang, Z. ve Song, P. (2020). Multi-level effects of humble leadership on employees' work well-being: the roles of psychological safety and error management climate. *Frontiers in Psychology*, 11, 571840. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.571840>

Zhong, J., Zhang, L., Li, P. ve Zhang, D. Z. (2020). Can leader humility enhance employee wellbeing? The mediating role of employee humility. *Leadership & Organization Development Journal*, 41(1), 19-36. doi:<https://doi.org/10.1108/LODJ-03-2019-0124>

Zhou, F. ve Wu, Y. J. (2018). How humble leadership fosters employee innovation behavior: A two-way perspective on the leader-employee interaction. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(3), 375-387. doi:<https://doi.org/10.1108/LODJ-07-2017-0181>

Zhu, Y., Zhang, S. ve Shen, Y. (2019). Humble Leadership and Employee Resilience: Exploring the Mediating Mechanism of Work-Related Promotion Focus and Perceived Insider Identity. *Frontiers in Psychology*, 10, 1-9. doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00673>

Zimmerman, M. A. (1995). Psychological empowerment: Issues and illustrations. *American Journal of Community Psychology*, 23, 581-599.

2024, 13 (2), 524-543 | Araştırma Makalesi

Okuma Becerisi Bağlamında Çocuklar İçin Dijital (Çevrim İçi) Okuma Kulüpleri

Burcu ÇILDIR ¹

Öz

Yaşanan teknolojik ilerlemeler Türkçe öğretiminde dil becerilerinin geliştirilmesinde kullanılan ya da kullanılabilecek uygulamaları geliştirmiş ve genişletmiştir. Bu uygulamalardan biri olan dijital okuma kulüpleri, teknolojik kaynaklarla süreci destekleyerek çocukların okuma becerilerinin geliştirilmesinde zengin olanaklar sunabilmektedir. Dijital okuma kulüplerinin nitelikli bir biçimde yapılandırılabilmesi ve sürdürülebilmesi için süreçte yer alan değişkenler ayrıntılı bir biçimde ele alınarak incelenmeli ve katılımcılar için uygun koşullar oluşturulmalıdır. İyi yapılandırılmış dijital bir okuma kulübü, üyelerine dijital olarak güvenli bir ortam oluştururken okuma becerisini desteklemek geliştirmek ve sürdürmek için de gereken uygulamaları sağlar. İyi düzenlenmiş uygulamalar, çocukların okuma kulüplerinde nitelikli metinlerle buluşturulmaları ve sürecin farklı kuramsal yaklaşımlarla desteklenmesi çocukların dil becerilerinin geliştirilmesinde bütüncül bir yaklaşımı getirir. Çocuklar hep birlikte bir kitabı anlamaya çalıştıklarında; konuştukça çıkarımlarda bulunur, sorular sorar, yeniden anlatır, bağlantılar kurar ve okuduklarını özetler. Tartışmalar, öğrencilerin anlamamış olabilecekleri şeylerle boğuşmalarını ve sınıfta öğretilen stratejik okuma becerilerini uygulamalarını sağlar. Dijital okuma kulübünün üyeleri birlikte bir okuma topluluğunun parçası olur ve böylece bu kulüpler çocukların okuma kültürü/alışkanlığı edinmelerini sağlar. Dijital okuma kulüpleri, kamusal okuma alanları olarak kabul edilen kütüphanelerin de kullanımını destekler. Kitaplar konusundaki kültürü geliştirerek yazarlar, yayınevleri hakkında bir kavrayış geliştirilmesine ve bireylerin kendi okuma kültürünü oluşturmasına olanak tanır. Bu kulüpler aynı zamanda öğrencilerin okuma zevki ve motivasyonunu artırarak öğretim programlarında belirtilen okuduğunu anlama becerilerinin gelişmesini sağlayabilir. Dijital okuma kulüpleri katılımcılarının sosyal ve duygusal gelişimini de destekler. Dile getirilen katkıların gerçekleşebilmesi ve çocukların dijital okuma kulüpleri yoluyla öğrenme deneyiminin bir parçası olabilmesi için çocuklara dijital öğrenme alanları sağlanmalı ve dijital okuma kulüpleri gibi uygulamaların geliştirilmesine önem verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Okuma Kültürü, Okuma Kulübü, Dijital Okuma Kulüpleri, Çevrim İçi Okuma Kulüpleri

Çıldır, B. (2024). Okuma Becerisi Bağlamında Çocuklar İçin Dijital (Çevrim İçi) Okuma Kulüpleri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 524-543. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1341984>

Geliş Tarihi	12.08.2023
Kabul Tarihi	15.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Erzincan, Türkiye, burcucildir@gmail.com, ORCID:0000-0003-4692-9141

Digital (Online) Reading Clubs for Children in the Context of Reading Skills

Burcu ÇILDIR ¹

Abstract

Technological progress have enhanced and expanded the practices used for the development of language skills in Turkish language teaching. One of these practices, digital reading clubs, leveraging technological resources, can offer rich opportunities to enhance children's reading skills. To effectively structure and sustain digital reading clubs, the variables involved in the process should be thoroughly examined, and suitable conditions for participants should be established. A well-structured digital reading club provides members with a digitally safe environment while supporting the development and sustainability of reading skills through necessary practices. Well-organized practices bring a comprehensive approach to developing children's language skills by introducing them to quality texts and supporting the process with different theoretical approaches in reading clubs. When children collectively try to understand a book, they make inferences, ask questions, retell, make connections, and summarize as they talk. Discussions allow students to grapple with concepts they might not have understood and apply the strategic reading skills taught in the classroom. Members of a digital reading club become part of a reading community, facilitating the acquisition of reading culture/habits for children. Additionally, digital reading clubs support the use of libraries, considered public reading spaces, by developing a culture around books, fostering an understanding of authors and publishers, and allowing individuals to form their reading culture. Moreover, these clubs can also significantly boost students' reading enjoyment and motivation, thus contributing to the improvement of the comprehension skills specified in the curriculum. To realize these contributions and make children part of the learning experience through digital reading clubs, children should be provided with digital learning spaces, and efforts should be made to launch the practices like digital reading clubs.

Keywords: Reading, Reading Culture, Reading Club, Digital Reading Clubs, Online Reading Clubs

Çıldır, B. (2024). Digital (Online) Reading Clubs for Children in the Context of Reading Skills, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 524-543. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1341984>

Date of Submission	12.08.2023
Date of Acceptance	15.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Turkish Language Education, Erzincan, Türkiye, burcucildir@gmail.com, ORCID:0000-0003-4692-9141

Giriş

Dijital alanda yaşanan gelişmeler okuma becerisinin geliştirilmesine dönük uygulamalara da yansımıştır. Okuma becerisinin gelişimi için dijital ortamı kullanan uygulamaları çeşitlendirecek ve farklı bakış açıları ortaya koyulmasını sağlayacak yeni olanaklar söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda söz edilebilecek uygulamalardan biri dijital temelli oluşturulan okuma kulüpleri/gruplarıdır. Okuma kulüpleri, yaşam boyu okuma sevgisi ve kitapların dünyasını keşfetme keyfini yaşamamanın bir yolu (Gelman ve Krupp, 2007, s. 21) olarak ifade edilmektedir. Belirtilen bu temel işlevi doğrultusunda geleneksel okuma kulüpleri; yaşanan teknolojik gelişmelerle dijital olarak dönüşmüş ve okuma deneyiminin zenginleşmesine olanak yaratmıştır (Carvalho, 2021; Smith, 2019). İnsanlar dijital ortamları kullanarak çevrim içi okumalar yapmakta, benzer okumalar yapan insanlarla aynı ortamda buluşmakta, kitaplarla ilgili bu ortamlarda tartışmalar yürütmekte ya da görüşlerini paylaşmaktadırlar (Rebora vd., 2021). Bu dönüşüm okuma kulüplerinin geleneksel işlevlerinin yanına yeni olanaklar eklemiş ve daha geniş katılımcı ağlarına ulaşılmasını sağlamıştır.

Basitçe tanımlamak gerekirse okuma kulüpleri, okudukları kitapları tartışmak için düzenli ya da düzensiz olarak bir araya gelen insan gruplarıdır (Lima, 2017, s. 129). Okuma kulüpleri; alan yazında kitap kulübü, okuma grubu, kitap tartışma grubu, kitap halkası, okuma çemberi, edebiyat halkası gibi çeşitli adlarla anılmaktadır. Dijital okuma kulüplerinin dijital bağlamını karşılamak için ise çevrim içi, elektronik, internet temelli ya da sanal kavramları kullanılabilir. Araştırmada, dijital okuma kulübü kavramının çerçevesi 'dijital ortamda kitap temelli oluşturulan okuma toplulukları ve bu topluluklar aracılığıyla yine dijital ortamda yürütülen her türlü sözlü ya da yazılı buluşma ve tartışma' olarak çizilmiştir.

"Okuma kulüplerinin işlevleri arasında sosyalleşme, entelektüel gelişim, eğitimi destekleme, kültürel gelişim, okuma kültürünü güçlendirme, boş zamanları değerlendirme-eglenme, ruh sağlığını koruma ve iyileştirme (bibliyografik terapi), eleştirel bakış kazanma ve geliştirme, kütüphane kültürünü destekleme, dili ve diğer iletişim becerilerini güçlendirme, kişisel gelişime katkı sunma, sosyal prestij ve doyum sağlama vb. sayılabilir" (Yılmaz ve Cengiz, 2022, s. 269).

Bu işlevlerin derinlemesine incelenip anlaşılması için çeşitli araştırmalar yürütülmesi önemlidir. Türkiye'de okuma kulüplerini ele alan tez çalışmalarının son on yıla yayıldığı görülür. Söz konusu tez çalışmalarında yalnızca yüz yüze yürütülen okuma grupları, inceleme konusu edilmiş ve sıklıkla okuma çemberi ya da edebiyat halkası kavramları kullanılmıştır. İlgili tezlerde, okuma grupları çeşitli değişkenler bağlamında ele alınmaktadır: Okuma, okuduğunu anlama becerileri (Albayrak, 2018; Altınkaya, 2019; Balantekin, 2016; Çakmak, 2022; Kaya Tosun, 2018; Örs, 2022; Soysal, 2019), okuma motivasyonu (Kaya Tosun, 2018; Topçam, 2021), okuma tutumu (Demir, 2019; Örs, 2022; Yardım, 2021), okuma öz yeterliliği (Altınkaya, 2019), eleştirel okuma becerisi (Çakmak, 2022; Demir, 2019; Okur, 2019) ve sosyal duygusal öğrenme becerileri (Asra, 2022; Kaya Tosun, 2018). Yürütülen bu araştırmalarda yer alan okuma gruplarının okul kapsamında ve bilinçli oluşturulan okuma grupları olduğu da görülmektedir. Türkiye bağlamında okuldan ayrı, katılımcıların kendi istekleri ile oluşturdukları okuma topluluklarının da incelenmesine dönük kuramsal ya da uygulamalı araştırmaların yürütülmesine gereksinim olduğu görülür.

Dijital Okuma Kulüpleri: Okuma ve Çevrim İçi Topluluklar

Günümüz gençleri çevrim içi bilginin sürekli paylaşılması ve tartışılmasını destekleyen çok sayıda sosyal teknoloji ile birbirine bağlı bir dijital dünyada yaşamaktadır (Colwell vd., 2018). Bu durum interneti, coğrafi engeller söz konusu olmadan kitapseverlerin iletişim kurabileceği uygun yollardan biri biçimine getirmektedir (Sedo, 2003, s. 85). İnternetin sunduğu bu iletişim olanakları, insanların okuma deneyimlerini de çeşitlendirir.

“Bilgisayar işlevi gören teknolojiler sayesinde bireysel ve toplumsal okuma ortamlarının oluşturulmasına ve/veya geliştirilmesine yönelik eylemler artmakta ve paylaşım yöntemleri çeşitlenmektedir. İnsanların sosyal medya üzerinden haber, bilgi ve görsel paylaşımları, uzmanların istek ve şikâyetler için yaptığı yorumlar, gazete yazarlarının tatil yaparken yazdığı köşe yazıları, amatör gezginlerin gezi blogları gibi anlık, hızlı ve yoğun oluşan dijital içerik; okumanın çeşitliliği ve hacmini artırmaktadır” (Odabaş vd., 2018, s.140).

Okuma kulüplerinin çerçevesi, son on yılda çevrim içi, sanal alanlarda kitap kulüplerinin ortaya çıkmasıyla genişlemiş ve okuma kulüpleri artık sosyal paylaşım sitelerinde düzenlenebilir biçime gelmiştir (Park, 2010, s. 32). Düzenlendiği yer çeşitlense de tüm okuma kulüpleri sosyal bir ortamdır. Çevrim içi bir okuma kulübünün üyeleri, ortak bir sanal alanda etkileşim içindedir ve birbirine bağlı bir topluluğu oluştururlar (Lima, 2017). Okuma kulüpleri, üyelerin aynı metinden belirli sayıda sayfayı okuduğu, metinle ilgili sorular sormak ve yanıtlamak için çeşitli tartışma sitelerinde oturum açtıkları ve zincirleme bir tartışma aracılığıyla çıkarımlarını metinden kanıtlarla savundukları küçük tartışma gruplarıdır (Lehman, 2019, s. 23). “Kitap kulüpleri insanların kitaplar hakkında konuşmak için bir araya geldikleri alanlardır ve bazen kitap, sohbetin odak noktasıdır; bazen de kitap insanları sosyalleşmek için bir araya getiren bir araçtır” (Doering, 2009, s. 16). Dijital ortama taşındıklarında ise bu sosyal bağlam dijital ortamın doğasına uygun olarak yapılır.

“Çevrim içi bir kitap kulübünde, çevrim içi olarak gerçekleşen, kitapla ilgili tartışmalardır. Çevrim içi kitap kulübü tartışmaları bir blog içinde, e-posta yoluyla ya da paylaşılan bir google belgesi kadar basit bir şeyde gerçekleşebilir. Çevrim içi ya da sanal kitap kulüpleri, belirli zamanlarda çevrim içi olarak toplanabilir ya da eşzamanlı olarak ‘gelebildiğinde gel’ temelinde çalışabilir” (Robinette, 2016, s. 35).

Çevrim içi okuma grupları öğrencilerin çevrim içi programlar kullanılarak küçük sanal gruplarda, okudukları kitaplar üzerine konuşmaları dışında yüz yüze olanlara benzerdir (Day ve Kroon, 2010, s. 19). Arada benzerlikler olsa da farklılıklar da olduğunu dile getiren Lima (2017, s. 130) bu benzerlik ve farklılıkları bir tablo biçiminde sunar:

Tablo 1. Yüz Yüze ve Çevrim İçi Okuma Topluluklarının Bazı Benzerlik ve Farklılıkları

	Yüz Yüze	Çevrim İçi
Üyelik	Genellikle yerel, küçük topluluklarla bağlantı, düzenli üye sayısı, farklı gruplarına ait üyeler, farklı kültürel geçmişler, çok sayıda kadın katılımcının olduğu yetişkinler.	Dünya çapında bir topluluk, açık, değişken üyelik, bir meslek grubuna ait üyeler, farklı kültürel geçmişler, katılımcıların cinsiyeti hakkında özel bir bilgi yok.

Tablo 1 devamı

	Yüz Yüze	Çevrim İçi
Etkileşim	Genellikle düzenli, planlanmış toplantılar, ağırlıklı olarak yüz yüze iletişim ve etkileşim, çoğunlukla diğer üyelerin yorumlarına anında yanıt verme, tartışmaya yalnızca grup katılımcıları ve onlarla iletişimde olanların erişebilmesi.	Tartışmaya esnek, sınırsız ve planlanmamış erişim, genellikle yalnızca çevrim içi iletişim ve etkileşim, metin tabanlı iletişim; çoğunlukla diğer üyelerin yorumlarına geciken yanıtlar.
Okuma	Metinlerin basılı hali, genellikle grup üyeleri tarafından seçilen metinler, metin seçimi için çok çeşitli ölçütler, tipik olarak tüm üyelerin belirli bir süre boyunca aynı metni okuması.	Elektronik kopya olarak sunulan metinler, çoğunlukla grup yöneticisi tarafından seçilen metinler, telif yapıtı, üyelerin belirli bir dönemde web sitesinde bulunan farklı metinleri okuyor olabilmesi.
Okur-Tepki	Çoğunlukla sözlü yorum, metinlere kişisel ve etik yönelimli tepkiler, birlikte okunan diğer kitaplarla karşılaştırmalar.	Yazılı yorum, metinlere kişisel ve etik yönelimli tepkiler, metinler arası göndermeler, metinde gözlemlenen diğer dilsel ve yapısal özelliklerin varlığı, alıntılarının sık kullanımı; grupta tartışılan metinlerden hareketle yaratıcı yazma.

Dijital okuma kulüplerinin geleneksel okuma kulüplerinden dijital ortamda yürütülme dışında kapsamının geniş olması, daha esnek tartışmalar yürütülmesi ve metinlerin daha çeşitli olması gibi noktalarda farklılaştığı görülür. Dijital kulüpler, çocukların yeni okuryazarlık uygulamalarına olan ilgisinden yararlanırken, geleneksel okuma uygulamalarını tamamlar ve destekler (Scharber, 2009 s. 436). Öğrencilerin birlikte okumasını, okuduklarını entelektüel bir biçimde tartışmasını ve aynı zamanda öğretim amacıyla da kullanılabilir, ekip olarak çalışılabilir alanların oluşmasını ve sosyal pratiklerin işlenmesini sağlar (Robinette, 2016, s.28). Bir topluluk özelliği gösteren bu gruplar aynı entelektüel üretimin de bir parçası olurlar.

Bu farklılıklara karşın okumanın özellikle etkileşim bağlamında geleneksel ve dijital ortamlarda benzer ilerlediği dile getirilebilir. Son yıllarda, artan dijitalleşme ve sosyal medya platformlarının hızlı gelişimi, okumayı her zamankinden daha etkileşimli bir hale getirmiştir (Rebora vd., 2021). Örneğin çevrim içi tartışmalar; bir yandan okuyucuların ufkunu genişletirken bir yandan da merkezinde kitaplar olan bir topluluğa ait olma duygusunu destekleyebilir (Fister, 2005, s. 309). "Okurların başkalarıyla bağlantı kurma gereksinimi, öğrenme isteği ya da işin, evin durağanlığından kaçma isteği genellikle edebiyatın bir iletişim kanalı görevi gördüğü bu gruplarda karşılanabilir. Paylaşma ve ilgilenme süreci başladığında topluluklar da oluşmaya başlar" (Sedo, 2003, s.69). Dijital ortamda yapılan bu topluluklar, okumaya dönük tüm bu gereksinimleri destekler ve geliştirir. Çocuk ve gençler için eğlenceli, ilgi çekici ve pratik etkinlikler sunar. Bu kulüpler hem ebeveynler hem de kütüphaneciler tarafından destekleyici ve esnek bir etkinlik olarak kabul edilir. Bu çevrim içi kitap kulüplerinin, okullar, sınıflar ve okul kütüphaneleri gibi yerlere genişletilebilecek olanakları sınırsız ve heyecan vericidir

(Scharber, 2009, s. 433). Bu olanakların çocuk ve gençlere ulaşması için okul ve okul dışı kapsamda kurulacak okuma kulüplerinin çeşitlendirilmesi gerekir.

Türkiye’de yetişkinlere seslenen ya da bir katılımcı kitlesi belirtmeden genel katılımcılara yönelik etkinliklerini yürüten çevrim içi okuma kulüpleri olsa da (Bookinton) çocuk ve gençlere seslenen dijital okuma kulüplerinin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Var olan kulüplerin bir kısmının son birkaç yılda dönüştürülerek dijital ortama aktarıldığı gözlenmiştir. Doğrudan hedef kitlesi çocuk ve gençler olan dijital kulüplerin kütüphaneler (Okutopya), sosyal medya toplulukları (Kanatlı Kediler Kitap Kulübü, Çocuklar Okuyor Kitap Kulübü) ya da gönüllü kişi/kuruluşlar (ICHILD Kitap Kulübü) aracılığıyla yapılandırıldığı gözlenmiştir (Tez araştırmaları ya da makalelere konu edilen bilinçli olarak çalışma için yapılandırılmış kulüpler belirlemenin dışında tutulmuştur. Dile getirilen kulüpler gönüllü olarak yapılandırılmış dijital okuma kulüpleridir).

Dijital Okuma Kulüplerinin Oluşturması

Dijital bir okuma kulübü oluşturabilmek için önce bu okuma kulübünden beklentilerin neler olduğuna karar vermek gerekir. Oluşturma aşamasında doğru soruları sormak, bu beklentilerin çerçevesini çizerek kulübün nitelikli bir biçimde yapılmasını sağlar. Etkili bir okuma kulübü oluşturmak için önceden üzerine düşünmek gerektirdiğini dile getiren Gelman ve Krupp (2007) öncelikle şu soruları sorar: “Ne tür bir kulüp istiyorsunuz? Üyeleri kulübe nasıl alacaksınız? Hangi değişkenler, üretken bir tartışma ortamı oluşturmaya yardımcı olacak?”. Bu sorulara, hangi dijital ortamın bu kulübü yürütmek için kullanılacağı ya da ortamın güvenliğinin nasıl sağlanacağı gibi konular da eklenebilir. Tüm bu ayrıntılar üzerinde durarak ilerlemek, okuma kulübünün de adım adım oluşmasını sağlar.

Dijital Okuma Kulübü Türünün Seçilmesi

Tablo 2. Okuma Kulüplerinin Sınıflandırılması

Kuruma Göre	Okul
	Kütüphane
	Topluluklar
Yaş Gruplarına Göre	Küçük Yaş Grupları
	Ortaokul
	Gençler
	Kuşaklar Arası Gruplar
Cinsiyete Göre	Tek Cinsiyet Odaklı
	Karma Gruplar
Buluşma Sıklığına Göre	Düzenli (Haftalık, Aylık)
	Düzensiz

Dijital bir okuma kulübü oluşturulurken ilk karar verilmesi gereken adım, bu kulübün ne tür bir kulüp olacağıdır. Okuma kulüpleri; kulübü oluşturan kuruma, kulüp üyelerinin yaş gruplarına, cinsiyete ya da buluşma sıklığına göre farklı biçimlerde sınıflanabilir. Öncelikle bu kulüplere okuma kulübünü oluşturan kurum açısından yaklaşılabilir. Okuma kulübü bir okul, kütüphane ya da topluluk tarafından oluşturulabilir. Bu sınıflamada özellikle okul kapsamında oluşturulan okuma kulüplerinin diğerlerinden farklılaştığı görülür. Doering (2009, s. 158), yürüttüğü tez çalışmasında okul dışında yapılandırılan okuma kulüplerinin okulun çerçevelemiş olduğu eğitim odaklı kulüplere göre farklılık gösterdiğini, çevrim içi oluşturulan kitap kulüplerinin de amacının bu doğrultuda, kitaplar hakkında okulda konuşulduğu gibi

konuşmak olmadığını dile getirir. Okulda yürütülen okuma kulüplerinde daha akademik amaçlar güdüldüğü ve yürütülecek süreçten belirli çıktılar beklediği görülür. Bu çıktı, okuma becerisinin gelişimi olabileceği gibi öğrencilerin okumaya karşı ilgi ve isteklerinin artması da olabilir.

Okuma kulüpleri, aynı zamanda farklı yaş ve cinsiyet grupları açısından da sınıflanabilmektedir: Küçük çocuklar için ya da ortaokul düzeyindekiler için okuma grupları, gençlerden oluşan gruplar, cinsiyete özgü gruplar, cinsiyet açısından karma gruplar, yetişkin-çocuk karma gruplar, kuşaklararası gruplar, topluluklara ait okuma grupları. Okuma kulübü; tek bir yaş grubu, yaş grubu sınırlaması olmayan genel bir grup ya da farklı yaş gruplarının bir arada olduğu gruplardan oluşabileceği gibi cinsiyet açısından sınırlanmış ya da genel katılım söz konusu olan bir grup olarak da yapılandırılabilir. Okuyay (2020) da okuma kulüplerini tek başlıklı, çok başlıklı, ödünç kitap, gezgin kitap, kütüphane, çevrim içi, yazar liderliğinde, radyo ve televizyon programı, sesli, sessiz ve kitabevi okuma kulüpleri olarak sınıflandırır. "Yetişkin-çocuk ikilileriniz olacak mı? Yetişkin bir kolaylaştırıcınız olacak mı yoksa genç üyeler mi grubu yönetecek? Çocuklar kaç yaşında olacak? Grubunuz için hedefleriniz neler?" (Gelman ve Krupp, 2007, s. 21). Bu sorular doğrultusunda katılımcı grubun özellikleri belirlenerek dijital okuma kulübünün nasıl bir kulüp olacağı ortaya konabilir.

Dijital Okuma Kulüplerinde Üyelerin Belirlenmesi

İster yüz yüze ister dijital bir okuma kulübü olsun ne tür bir kulüp olacağına karar verdikten sonra diğer adım üyelerin seçimine karar vermektir. Noah vd. (2022, s. 31), üye seçimi konusunda dikkatle düşünülmesi gerektiğini şu cümlelerle dile getirir:

"Kitap kulübünüzün üyelerini seçmek, bu süreçte vereceğiniz en önemli kararlardan biridir. Bu gruptaki insanlarla büyük olasılıkla yıllarca birlikte zaman geçirecek ve kişisel konular hakkında konuşacaksınız. Bu kişiler okuduğunuz kitap türlerini, tartışmalarınızın niteliğini ve grubunuzun genel havasını etkileyeceklerdir. Bu nedenle, biraz zaman ayırmaya ve yolculuğa davet ettiğiniz diğer okuyucular hakkında dikkatlice düşünmeye değer."

Grubun büyüklüğünün ne kadar olacağı, bu kapsama kimlerin dâhil olacağı grubun niteliklerini yapılandırır. Grubun sosyal dinamiklerini canlı tutacak ve grupta çeşitliliği sağlayacak üyelere gereksinim vardır. Grupta farklı bakış açılarına ve deneyimlere sahip çeşitli kişiler bulundurmanın okuma kulübünü zenginleştirme çabasının unutulmaması çok önemlidir (Noah vd., 2022, s. 35). Genellikle grupta herkesin etkin olarak da var olabileceği üye sayıları uygun görünmektedir. Çok büyük gruplar bile gerektiğinde küçük grup dinamiklerini sürdürmek için uygun yollar bulabilmekte ve zaman zaman üyelerini küçük gruplara bölerek etkin hale getirebilmektedir (Gelman ve Krupp, 2007, s. 29). Tüm bu dengeler göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların keyif aldığı bir okuma kulübü ortaya çıkabilmektedir. Böylece hem tüm üyeler sosyal anlamda kendilerini gerçekleştirmiş hissederken aynı zamanda farklı bakış açılarını da görmüş olur.

Dijital Okuma Kulüplerinde Yer Verilebilecek Uygulamalar

Doering (2009, s. 163- 164), internet temelli bir okuma kulübünün başarılı olabilmesi için üyelerinin kulüpten keyif almaları gerektiğini ifade ederken dile getirilen bu eğlenceli ortamın sağlanabilmesi için çeşitli elementlerin bir araya gelmesi gerektiğini söyler: Model ve lider olarak bir kolaylaştırıcı, informal tartışmalar (kitap konuşmaları), sosyal

etkileşim (eğlenceli, kitap dışı konuşmalar) ve gençlerin katılımı (değer ve destek). Tüm bu bileşenler bir araya geldiğinde katılımcıların süreçten keyif aldığı bir dijital okuma kulübünün oluşumu söz konusu olacaktır. Öncelikle okuma kulübünün ayrıntılarını düzenleyen ve doğrudan kolaylaştıran, sorular hazırlayarak tartışmalara katkıda bulunan, soruları, yanıtları ve yorumları başlatan etkin bir kitap kulübü kolaylaştırıcısı önemlidir (Doering, 2009, s. 164). Kolaylaştırıcının bir yetişkin olması gerektiğini de bu noktada özellikle dile getirmek gerekir. Bu kolaylaştırıcı, topluluğun etkileşimini de yönlendirerek kulübün niteliğini artırabilir.

“Çevrim içi okuma grupları incelendiğinde başarılı olanların hepsinin etkin kolaylaştırıcılara sahip olduğu görülmektedir. Kolaylaştırıcı ya da yönlendirici, başarılı bir çevrim içi okuma kulübünün anahtar içeriğidir. Yönlendirici; başlığı tanıtır, ay boyunca tartışmaya rehberlik eder, katılımcıların ilişki kurabileceği bir kişilik yaratır, topluluk için gidişatı belirler ve topluluğa kendine özgü bir ses verir. Bu kişi, sanal kitap kulüplerinde genellikle eksik kalan sosyal etkileşimi oluşturacak ilişkiler yapılandırmanın yanı sıra kişilerin kulübe sürekliliğini ve özel zaman ayırmalarını sağlar” (AuYeung vd., 2007, s. 5).

Yalnızca kolaylaştırıcının olması, dijital bir okuma kulübünü bütünüyle nitelikli yapmaz. Bunun sağlanabilmesi için kitaplar üzerine yürütülen tartışmalara özen göstermek gerekir. Çünkü dijital okuma kulüplerinin katılımcılar tarafından en etkili ve cazip buldukları yönlerinden biri bu tartışmalardır. Öğrencilere görüşleri sorulduğunda sözlü sohbetlerin okumalarını daha etkileşimli biçime dönüştürdüğünü ifade etmişlerdir (Lehman, 2019, s. 124). Ayrıca kitapları çevrim içi olarak tartışma düşüncesi, teknolojiyi kullanabildiklerinden öğrencilere yeni ve farklı gelmekte ve onlar tarafından sevilmektedir (Day ve Kroon, 2010, s. 22). Bir araya gelerek etkileşim içerisinde kitaplar üzerine konuşmak dijital ortamda daha eğlenceli olabilmektedir.

Oluşturulacak dijital okuma kulübünün verimli olabilmesi için AuYeung vd. (2007) ortaya koydukları modelde şu uygulamalara yer verirler: Kullanıcıları çekebilmek ve katılımcıları isteklendirmek için ilgi çekici bir internet sayfası ve kolaylıkla erişilebilen bir tartışma forumu, kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak için çeşitli e-posta bildirimleri ve yazarlarla canlı çevrim içi sohbetler. Modelde dijital ortamın farklı uygulamalarının okuma kulüplerini desteklemek için nasıl kullanılabileceği ortaya konulmuştur. Böylece nitelikli bir dijital okuma kulübü yapılandırabilmek için geleneksel bir kulübün yalnızca dijital ortama taşınması yerine dijital ortamın tüm özelliklerinden yararlanılması gerektiği görülür. Bu etkinlikler dışında blog (elektronik günlük) ile de bu uygulamaların birleştirilebileceği ve öğrencilerin okuma deneyimlerini yazarak bir adım öteye taşıyabileceği de ifade edilmektedir (Stanford vd., 2022, s. 4). Tüm bu uygulamaların bütüncül biçimde ele alınarak yürütülmesi beklenir.

Dijital Okuma Kulüplerinde Yetişkin Katılımı

Hedef kitlesi çocuk ve gençler olan dijital kitap kulüplerinde ele alınması gereken konulardan biri de bu kulüpte yetişkin katılımının olup olmayacağı ya da olursa ne düzeyde olacağıdır. Bu konuda farklı görüşler söz konusudur. Kimi araştırmacılar uzman, yetkili, süreçten sorumlu birinin yer almasının zorunlu olmadığını dile getirir. Örneğin Noah vd. (2022, s. 30), bir okuma grubu oluşturmak için aslında uzman bir kişiye gereksinim olmadığını, tüm gerekenin okuma isteği ve bunu denemek için gönüllü kişiler olduğunu söyler. Kimi araştırmacılar ise özellikle çocukların okuma tartışmaları konusunda bir rehber gereksinim duyduğunu ifade eder. Çevrim içi ortamlarda

edebiyatla ilgili anlamlı tartışmalar için bir yetişkin rehberliği her zaman gerekli olmasa da bulgular, öğrencilere zaman zaman öğretmen desteğine gerektiğini düşündürmektedir (Colwell vd., 2018, s. 239).

Özellikle ortaokul öğrencilerinin kitapları nasıl tartışacağı öğrencilerde doğuştan var olan bir bilgi değildir. Bazılarının bir kitap üzerine nasıl düşüncelerini ve o kitabı nasıl tartışacaklarını öğrenmeleri gerekir (Day ve Kroon, 2010, s. 20). Bu nedenle öğretmenlerin dijital ortamın doğasına uygun bir biçimde öğrencilerini desteklemeleri beklenmektedir (Sharp, 2014). Yürütülen bir araştırmada öğrenciler, rehber bir kişinin olmasının onların okumaya odaklanmalarını sağladığı dile getirilmiş ve bu durum onların okurken pes etmemeleri ve okudukları hakkında derinlemesine düşünmeye devam etmeleri için yönlendirmenin ve onları desteklemenin önemini ortaya koymuştur (Thomas, 2015, s. 81).

Yetişkin desteğinin olup olmaması kadar dijital ortamda bu desteğin nasıl olması gerektiği de önemlidir. İyi bir okuma kulübü kolaylaştırıcısı, okuma grubu toplantılarının adil, etkileşimli, bilgilendirici ve katılan herkes için keyifli olmasını sağlayarak büyük bir fark yaratabilir (Okuyay, 2020). Bu kolaylaştırıcı, okul dışından birisi olabileceği gibi bir öğretmen de olabilir. Günümüzün dijital öğrencilerinin gereksinimlerini karşılamak için öğretmenlerin teknolojiyi sınıf deneyimiyle bütünleştirme konusunda usta olmaları gerekir (Stover vd., 2016). Bu nedenle öğretmenlerin teknolojiyi önceden belirlenmiş öğretim programına bir eklenti olarak görmekten öte müfredat tasarımı ve uygulamasının temelinde yer alan bir dönüştürücü olarak görmeleri, süreci nitelikli bir düzeye taşıyabilir (Schreuder ve Savitz, 2020, s. 272). Öğretmen ya da sürece katılacak yetişkinlerin dijital ortamda çocuk ve gençleri destekleyici bir rol üstlenmesi uygun görünmektedir.

Dijital Okuma Kulüplerinde Dijital Alt Yapı

Teknolojiyi okuma kulüpleri ile birleştirip dijital ortama taşımak her zaman okuma etkinlikleri açısından başarılı bir uygulama gerçekleşeceği anlamına gelmez. Çok iyi tasarlanmış bir dijital ortamda bile çocukların dikkatinin dağılması söz konusudur. Day ve Kroon (2010, s. 24) çalışmalarında ortaokul öğrencilerinin bilgisayar başında çalışmanın 'eğlenceli yönüne' kapıldığını ve bazen tartışmalara katılmayı unuttuklarını fark etmişlerdir. Araştırmacılar bu gözlemden hareketle ilgili grubu yönlendirmek için yüz yüze tartışmalarda kullandıkları yönergelerden daha farklı yönergeler gerektiği sonucuna varırlar. Bu doğrultuda dijital ortamın doğasını bilerek gerektiğinde öğrencilerin doğru biçimde yönlendirilmesi gerekir. Yalnızca okumaya özgü uygulamaları bilmek ya da başarılı bir kitap tartışması yürütebilmek, dijital okuma kulüpleri açısından yeterli beceriler olmayabilir.

Kulübü yürütecek kişilerin teknoloji bilgisine de sahip olup dijital ortamları iyi yönetebilmesi gerekir. Smith (2019), çoğu çevrim içi ortamın öğrencilerin tartışmalara ilgi duyup katılmasını sağlayacak olanaklara sahip olduğunu, yürütülecek kulübün amacı ve beklenen dijital işlevler doğrultusunda uygun seçimlerin yapılabileceğini aktarır. Seçilecek dijital ortam yalnızca bir kitap tartışma alanı değil, aynı zamanda sosyal bir alan işlevi görmektedir. Bu nedenle dijital okuma kulübü üyeleri ve kolaylaştırıcıları için kitapla ilgili ya da ilgisiz tartışmalara katılmanın yanında kişilik olarak var olabilecekleri sosyal alan/lar yapılandırabilmek de önemlidir (Doering, 2009, s. 163-164). Dijital ortamın bu sosyal bağlam da göz önünde bulundurularak seçilmesi gerekir.

Dijital bir okuma kulübünün oluşturulma ve sürdürülme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken değişkenlerden biri de çevrim içi iletişimin sınırları ve güvenliğidir (Smith, 2019). Okuma kulübünde; üyelerin ya da kolaylaştırıcının kitapla ilgili görüşlerini ve kişisel bilgilerini paylaşırken kendisini güvende hissettiği, diğer üyelerin ne düşündüklerini merak ettiği ve değer gördüğünü düşündüğü samimi, açık ve güvenli bir tartışma ortamının yapılandırılması gerekir (Doering, 2009, s. 163-164). “Bu güvenli ortamın sağlanabilmesi için üyelerle iletişimin sınırlarını çizebilmek önemlidir. Bir okuma kulübü kurarken biraz zaman ayırarak başlangıçtan itibaren üye olan herkesin hemfikir olduğu kurallar ve davranış listesi hazırlamak yerinde olur” (Okuyay, 2020). Smith (2019), bu sınırlara dikkat ederek yürüttüğü bir dijital yaz okuma kulübünde öğrencilerin kötü bir dil kullanmaması, kimsenin birbirinden nefret etmemesi, başkalarının dışlamaması ya da iletişimin dışında kalmamaları açısından bu uygulamayı olumlu bulduklarını dile getirir. Araştırmacı; öğrencilerin sınırsız çevrim içi özgürlüğe sahip olmak yerine, incitici davranışların olmadığı güvenli ve izlenen bir ortamı yeğlediklerini ifade eder. Dijital bağlamda bu güvenli alanı yapılandırmak kulübün öncelikleri arasında olmalıdır.

Dijital Okuma Kulüplerine Kuramsal Yaklaşımlar ve Okuma Becerisinin Geliştirilmesi

Dijital okuma kulüpleri, okumaya yüklenen anlam doğrultusunda farklı kuram ve yaklaşımlar ışığında ele alınmaktadır. Bunlardan ilki Vygotsky'nin öğrenmenin sosyal yönünü vurguladığı sosyokültürel (social development theory) kuramıdır. Sosyokültürel kuram, yapılandırmacı bir paradigmayı destekler çünkü öğrencilerin gelişimi onların sosyal etkileşimleri ve kendi bilgilerini inşa etmeleri için kültürel olarak onlara verilen araçlarla ilişkilendirilir (Vygotsky, 1978). Bu kuram, metinlerin işlevlerine ve okuyazarlığı kişinin gerçek dünyada nasıl kullandığına odaklanır (Thomas, 2015, s. 71). Özellikle okumanın sosyal yönünü vurgulayan kuram, diğer yaklaşımları da etkilemiştir. Örneğin dijital okuma kulüplerine farklı bir bakış açısı sunan diğer bir yaklaşım ‘yeni okuyazarlık çalışmaları (new literacy studies)’ (Doering, 2009; Hull ve Schultz, 2001; Gee, 2003; Lankshear ve Knobel, 2011; Street, 2003), temelinde dijital dönüşümü vurgulasa da sosyal dinamikler barındırır. Yeni okuyazarlık çalışmaları, okuyazarlığı yalnızca bireysel bilişe atfetmez aynı zamanda belirli sosyal grupların temeli olarak görür (Mills, 2010, s. 247). Dijital temelli okuma kulüplerinin yeni okuyazarlık uygulamalarından yararlanarak geleneksel anlamda okuma uygulamalarını tamamlayıp bir rol üstlenip çocukları bu konuda desteklediği görülür (Doering, 2009, s.2).

Araştırmalarda değinilen kuramlardan bir diğeri de okur merkezli kuram (reader response) ya da etkileşimsel algı kuramı (transactional theory) olarak bilinen kuramdır (Jocius, Shealy, 2018). Dile getirilen kuramda yazınsal nitelikli bir metnin sabit ve kesin doğru olarak kabul edilen bir anlamı yoktur ve yazınsal anlam okuyucu ile metin arasındaki iki yönlü ilişki sonucunda oluşur (Rosenblatt, 1978). Okuyucu ve metin arasında meydana gelen etkileşimler, okuma üzerine yürütülen her tartışmadan kazanılan yeni bakış açıları ve bilgilerle daha da geliştirilir (Smith, 2019, s. 638). Kuram bağlamında dijital okuma kulüplerinde okunanlar üzerine yürütülen her bir tartışmada metinlerle ilgili farklı bakış açıları geliştirilerek metinler tekrar tekrar yorumlanır. Araştırmalarda katılım kuramı (engagement theory) (Guthrie ve Wigfield, 2000) ve sorgulayıcı öğrenme kuramı (inquiry learning theory) (Dewey, 1933) da yerini almaktadır. Katılım kuramı uygulamaların motivasyon ya da katılım yönüne odaklanıp

öğretimi öğrenci için anlamlı ve ilgili kılmayı desteklerken sorgulayıcı öğrenme kuramı yalnızca bireyin büyümesine ve gelişmesine değil aynı zamanda öğreten ve öğrenme ortamına da odaklanır (Tracey ve Morrow, 2006). Her bir kuramın dijital okuma kulüplerini ele alış biçimiyle alan yazına farklı bakış açıları getirdiği ve okuma ile dijital okuma kulüpleri arasındaki bağı anlamlandırma doğrultusunda katkılar sunduğu görülür.

Tüm bu kuramlar doğrultusunda dijital okuma kulüplerinin her şeyden önce okumaya dönük bir farkındalık kazandırdığı söylenebilir. Bu farkındalık hem okumaya hem de dijital ortamlara dönük çift yönlü bir süreci kapsar.

“Öğrenciler teknolojinin oyun oynamaktan ya da arkadaşlarına ileti göndermekten çok daha fazlası olduğunu fark eder. Metinsel ve görsel unsurları yorumlamak, bir Web 2.0 aracında gezinmek, sözcüklerle düşünmek ve düşüncelerini dijital ortama aktarmak, arkadaşlarının gönderilerine katkıda bulunmak ve yorum yapmak gibi çeşitli amaçlar için okuma pratiği kazanırlar. Öğrenciler ayrıca akranlarına nasıl eleştirel, yapıcı geri bildirimde bulunacaklarını ve kendi öğrenmeleri üzerinde nasıl düşüneceklerini öğrenirler” (Day ve Kroon, 2010, s. 27).

Alfaruque vd. (2023, s. 283) yürüttükleri araştırmada edebiyatla bütünleştirerek teknoloji ve dijital araçları kullanmanın öğrencilerin yazınsal nitelikli metinlere farklı açılardan bakmasını sağladığını ortaya koymuşlardır. Onlar için edebiyat derslerinde birbirleriyle iletişim kurmak ve çevrim içi platformda materyal paylaşmak, öğrenmeleri için hem heyecan verici hem de yararlıdır. Çevrim içi okuma kulüplerine katılım öğrencilerin edebiyat ürünlerini okuyarak bu ürünlere daha yoğun ilgi duymasını destekler (Colwell vd., 2018, s. 240). Oluşan bu ilgi, dijital okuma kulüpleri aracılığıyla öğrencilerde okuma alışkanlığı oluşması ve bu alışkanlığın okuma kültürüne dönüşmesi için de olanak sunar. Yürütülen tüm etkinlikler öğrencilerin okumaya ayırdıkları zamanı artırır (Skeen, 2014). Böylece okumanın bir alışkanlığa dönüşmesi de kolaylaşır.

Öğrencilerin okumaya dönük ilgisinin okuma kültürüne dönüşebilmesi için okunan metinlerin niteliği ve öğrencilerin özgür seçimleri de önemlidir. Smith (2019, s. 638), çevrim içi okuma kulübü oluşturmada göz önünde bulundurulması gerekenleri sıralarken ilk sıraya öğrencilerin ilgisini çekebilecek nitelikli kitapların seçilmesini koyar. Kendi uygulamasında öğrencilere kitaplarla ilgili ön bilgiler vererek onlara okuyacakları kitabı seçme hakkı tanıyan araştırmacı öğrencilerinin bu durumdan olumlu etkilendiğini ifade eder. Yine öğrencilerinin metin seçimi yapmasına olanak tanıyan başka bir uygulamada ise Thomas (2015, s. 85) bu durumun yedinci sınıf öğrencilerini olumlu etkilediğini, öğrencilerin sürece üretken bir şekilde katkıda bulduklarını ve seçim yapabilmenin metinlerindeki bağlamı anlamaları için onları motive ettiğini belirtir. “Bir okuma grubuna katılmak, kişinin kendi başına seçemeyeceği farklı kitap türlerini denemeye aracı olacağı için okuma dağarcığını genişletmeye yardımcı olur” (Okuyay, 2020). Böylece katılımcılar, farklı türlerde kitaplar tanıyarak evrensel okuryazarlık anlamında da beslenmiş olur.

Dijital okuma kulüpleri, öğrencilere dili farklı biçimlerde kullanma ve dil becerilerini geliştirme olanakları sunar. “Okuma kulüpleri, okuma aracılığıyla üyelerinin genel dil becerilerini (sahip olunan sözcük sayısı, anlatım gücü, yazma vb.) geliştirmenin yanı sıra onların topluluk içinde konuşma ve tartışma becerilerini destekler” (Yılmaz ve Cengiz, 2022, s. 273). Kitap tartışmaları, başkalarının söylediklerini duyarak kendi düşüncelerini düzenleme ve söylemek istenilen yeni şeyleri düşünmeye yönlendirir (Skeen, 2014).

Özellikle dijital okuma kulüpleri bağlamında düşünüldüğünde bu dil becerileri dijital beceriler ile de harmanlanarak yeni bir boyut kazanır. Kitap kulübü üyeleri okuduklarını tartışır, birbirlerine kitap önerir ve kimi zaman da kendi kurgularını yazmaya çabalar (Rebora vd., 2021). Bu nedenle, eğitim programını desteklemek için çevrim içi okuma kulüpleri oluşturmak, yazınsal becerileri özgün bir biçimde yapılandırır ve öğrenme deneyimlerini destekler (Colwell vd., 2018, s. 240). “Çevrim içi okuma kulübü aynı zamanda çok katmanlı okumayı ve metinlerle ilgili görüş belirtmeyi olanaklı kılar. Öğrenciler ve öğretmenler, yazılı yanıtların yanı sıra metinlerle ilgili düşüncelerini belirtmek için de medyayı kullanabilirler” (Scharber, 2009, s. 436). “Öğrenciler konuştuğunda çıkarımlarda bulunur, sorular sorar, yeniden anlatır, bağlantılar kurar ve okuduklarını özetler ve hep birlikte kitabı anlamaya çalışır. Tartışmalar, öğrencilerin anlamamış olabilecekleri şeylerle boğuşmalarını ve sınıfta öğretilen stratejik okuma becerilerini uygulamalarını sağlar” (Skeen, 2014). Çocuklar ve gençler, farklı çerçeveler içinde okur, konuşur, dinler ve yazar. Böylece dil öğretiminin gereği olan dört temel becerisinin geliştirilmesi her yönden gerçekleşmiş olur.

Dijital okuma kulüpleri aracılığıyla okuldan farklı metinlerle çocukları desteklemek, onların yalnızca yaz boyunca okuma düzeylerini korumaz aynı zamanda ilkbahardan sonbahara gelişim göstermelerine olanak sağlar (Bare, 2019, s. 46). Örneğin daha önce internet üzerinden okuma gruplarına katılan öğrencilerin kitaplarla ilgili yazarken bir ton ve yazma biçimi oluşturdukları gözlenmiştir (Colwell vd., 2018, s.236). Kitap tartışmaları üyelerin olay örgüsü, karakterler, tema vb. konularda birbirleriyle etkileşime girdiği alanlardır (Lehman, 2019, s. 23). Bu etkileşim metni birlikte anlamlandırmayı sağlar. Birlikte tartışmak, her birinin sürece kendinden bir şey katmasına izin verir ve kitabın daha derin anlaşılmasını sağlar (Skee, 2014, s. 58).

Dijital okuma kulüplerinin en önemli işlevlerinden birisi de üyelerinin eleştirel nitelikte okuma kültürü/alışkanlığı edinmelerini sağlamalarıdır. Okuma kulüplerinde gerçekleşen okuma etkinliği, tüm üyelerin önceden dikkatlice okudukları aynı kitabı birlikte tartışarak, eleştirerek değerlendirme biçiminde olmaktadır. Eleştirel okuma sayesinde eleştirel düşünme yeteneği gelişir (Okuyay, 2020). Her üyenin değerlendirme yapmak durumunda olması/ kılması analitik/eleştirel okumayı gerektirir (Yılmaz ve Cengiz, 2022, s. 272). Bu tartışmalar çocukların kitapları anlamlandırmasına yardımcı olur (Day ve Kroon, 2010, s. 23). Colwell vd. (2018, s. 240), okuryazarlık öğrenimini desteklemek için edebiyat odaklı çevrim içi okuma kulüpleri ve sınıf dışı edebiyat tartışmalarının sürece katılmasının olumlu sonuçları olduğunu dile getirir.

Dijital okuma kulüplerinin tüm bu olanakların yanında kütüphane, yayınevi vb. okuma kültürünün yapılanmasında etkili olan paydaşlara da katkı sağladığı görülür. Temel işlevlerinden birisi okuma kültürünü geliştirmek olan dijital okuma kulüpleri kamusal okuma alanları olarak kabul edilen kütüphanelerin kullanımını destekler (Yılmaz, Cengiz, 2022, s.271). Bu kulüpler kitaplar konusundaki kültürü geliştirerek yazarlar, yayınevleri hakkında bir kavrayış geliştirilmesine ve bireylerin kendi okuma kültürünü oluşturmasına olanak tanır. Kitabevi ve kütüphaneye gitmek yaşamın doğal bir parçası olurken kulüp içerisinde geliştirilen sosyal yeterlilik ve merak bu alanlarda daha doyurucu vakit geçirilmesine katkıda bulunur (Okuyay, 2020). Böylece okumaya dönük farklı değişkenler bu süreçten beslenmiş ve okuma kültürünü de desteklemiş olur.

Okuma Motivasyonunun Geliştirilmesi Açısından Dijital Okuma Kulüpleri

Okuma kültürünün gelişmesinde önemli değişkenlerden biri de okuma motivasyonudur. Okuma motivasyonu; okuma konuları, süreçleri ve sonuçlarıyla ilgili olarak bireyin kişisel hedefleri, değerleri ve inançları olarak tanımlanmaktadır (Guthrie ve Wigfield, 2000). Dijital okuma kulüplerinin bu anlamda bireyleri desteklediği dile getirilebilir. Kitap kulüpleri, keyif alarak okumaya yardımcı olur (Appleman, 2006) ve öğrencilerin videolarında kaydedilen gülümsemeleri, kahkahaları ve genel mutluluklarından dijital ortamda olmanın keyifli bir süreç olduğu açıkça görülür (Schreuder ve Savitz, 2020, s.272). “Okuma alışkanlığına sahip olmayan bireylerin okuma kulübü etkinliklerine katılması, onlarda okumaya karşı ilgi yaratır ve alışkanlığın oluşmasına yardımcı olur” (Yılmaz ve Cengiz, 2022, s. 271). Skeen’in (2014) araştırması, bu belirlemeleri doğrulayacak biçimde hem yüz yüze hem de çevrim içi okuma kulüplerinin öğrencileri yeni kitaplar okumaya, kitapları birbirleriyle tartışmaya ve düşüncelerini paylaşmaya daha çok motive ettiğini ve okumayı onlar için daha ilgi çekici hale getirdiğini ortaya koyar.

Yürüttüğü araştırmada öğrenci görüşlerine başvuran Lehman (2019, s. 122), utangaç olanların bu kulüplerde sınıfta olduğundan daha fazla konuştuklarını dile getirir. Araştırmacı bunun nedenini çevrim içi konuşmanın daha kolay olmasına bağlar çünkü herkesin gözleri konuşan kişide değil, ekrandadır.

“Çevrim içi uygulamalar, geleneksel sınıf ortamıyla ilişkisini kesme eğiliminde olan öğrenciler için daha az riskli bir alanda kişisel sorumluluk alma konusunda öğrencileri cesaretlendirdiğinden onlara kolaylık sağlamaktadır. Bu nedenle okuma kulüpleri gibi dijital öğrenme bağlamları, geleneksel metinlere ve sınıf içi okuryazarlık uygulamalarına karşı isteksiz olan öğrencileri güdüleme olanağına sahiptir” (Schreuder ve Savitz, 2020, s. 264).

Bu kulüpler öğrencilerin okuma zevki ve motivasyonunu daha çok artırarak öğretim programlarında belirtilen okuduğunu anlama becerilerinin gelişmesini sağlayabilir (Lehman, 2019, s.4). Dijital kitap kulüplerinin olanakları yalnızca okurlarını güdülemekle kalmamakta, aynı zamanda isteksiz öğrencilerin güdülenmesi için çeşitli yöntemler de geliştirmektedir. Örneğin Schreuder ve Savitz (2020, s. 268), kısa ama yazınsal olarak yüksek nitelik taşıyan kitaplar ve işbirlikçi tartışmaların isteksiz öğrencilerin ilgisini çekebildiğini dile getirir. Bu uygulamalarda resimli kitaplara da yer verildiği görülmektedir. “Resimli kitaplar, iş birliği temasında giriş metinleri olarak kullanılabilir. Resimli kitaplar genellikle orta okul öğrencileri için öğretim kaynakları olarak göz ardı edilse de edebiyat tartışması için bir araç olarak kullanıldıklarında yararlıdır” (Kissel vd., 2010, s. 63). Bu tür farklı uyaranlarla dijital ortamda yürütülen kitap kulübü etkinlikleri, daha ilgi çekici ve güdüleyici biçimde tasarlanabilir.

Çevrim içi tartışmalarda okumak ve üzerine düşünmek için fazladan zaman olması hem okuma hem de bu tartışmalara yorum yapma motivasyonunun artmasını sağlar (Lehman, 2019, s. 122). Day ve Kroon (2010, s. 21)’un yaptıkları çalışmada ulaştıkları sonuçlar da bu durumu desteklemektedir:

- Teknolojiyi kullanma heyecanı okuryazarlığa ve öğrencilerin okudukları kitaplara da geçmektedir.

- Çevrim içi edebiyat tartışmaları, öğrencilerin birçok farklı roman duyduğu ve her tema için seçtiklerinden daha fazlasını okumak istedikleri için sınıfta dalga etkisi yaratmaktadır.
- Diğer kitaplar hakkında bir şeyler duymak ve diğer romanlar hakkında yorumlar okumak, bazı altıncı sınıf öğrencilerini, başka başlıklar aramaya ve daha fazla kitap okumaya motive etmektedir.
- Çevrim içi tartışmalar, bazı öğrencilerin sınıfa daha fazla katılmalarına yardımcı olmaktadır. Nadiren sınıfta konuşmaya gönüllü olan öğrenciler, çevrim içi tartışmalara etkin olarak katılmaktadır.
- Normalde, öğrenciler derslere gelmediklerinde tartışmaları ve deneyimlerimizi kaçırlar. Beklenmedik bir şekilde öğrenciler hasta olsalar bile çevrim içi edebiyat tartışmalarına katılmak istemektedirler.
- Kulübün “eğlenceli” yönü, tüm okul yılı boyunca asla azalmamaktadır.

Dijital ortamın iyi yönetildiğinde okuma motivasyonunu beslemeye dönük çeşitli olanaklar taşıdığı ve çocuk ve gençlerin bu olanaklardan beslenebilecekleri görülür. Bu nedenle okumaya dönük isteksiz olan öğrenciler için de çözümler geliştirilmesine katkı sağlanabilir.

Dijital Okuma Kulüplerinde Sosyal ve Duygusal Öğrenme: Duygudaşlık ve Takım Çalışması

Dijital okuma kulüpleri katılımcılarının sosyal ve duygusal gelişimini destekler. Okumayla ilgili sosyal ilişkiler; sosyal gruplar oluşturma, başkalarıyla etkileşim kurma, kültürel çeşitlilikle düşünme, sorun çözme, değer verme ve değerli hissetmeyi içerir (Bloome, 1985, s. 134). Bu sosyal çerçevede yürütülen okuma etkinlikleri, bireysel okumayı genişleterek yeni bir biçime kavuşturur.

Okuma; metinle okuyucu arasında gerçekleşiyor gibi görünse de okuduklarımızın bir sohbetin konusu olabilmesi, başkalarıyla paylaşılması, başkalarına okuduklarımızı anlatıyor olmamız, okuduklarımızdan derlediğimiz bilgileri paylaşmamız, okumaktan aldığımız keyfi başkalarına dile getirmemiz ve söz ettiğimiz metinlerle ilgili karşılıklı aynı ya da farklı düşünceler taşıyor olmamız aslında okumanın güçlü bir sosyal yönü olduğunu da gösterir (Spiro ve Paran, 2023, s. 28).

Anlamayı geliştirmek için sosyal etkileşim ve tartışmanın önemi göz önüne alındığında, dijital okuma kulüpleri öğrencilerin akranlarıyla ve sınıfın ötesinde daha geniş bir kitleyle bağlantı kurmasına yardımcı olduğu görülür (Kelly ve Likens, 2022). Merkezine okumayı alan bu dijital topluluklarda katılımcılar, okumanın yanı sıra sosyal ve duygusal becerilere dönük de deneyimler edinir. “Okuma etkinlikleri sırasında oluşan etkileşim, okumanın sosyal bağlamı olarak tanımlanabilir. Sosyal etkileşimin doğası, öğrencilerin metinle nasıl etkileşime gireceğini ve metni nasıl yorumlayacağını etkiler” (Bloome, 1985). Çocuklar ve gençler okudukları ve üzerine konuşmaya hazır oldukları metin aracılığıyla söz konusu etkileşimin bir parçası olur.

İş birliği içerisinde yürütülen uygulamalar, ortak deneyimler kazanılan bir topluluk oluşturduğu gibi ortak değer yaratımını da olanaklı kılar (Robinette, 2016, s. 147). Okuma kulübünün bir parçası olmak “daha bilinçli arkadaşlıklar kurma-sürdürme, yeni arkadaşlar edinme ve arkadaşlarla ortak kültürel-sanatsal etkinliklere katılma konularında katkılarda bulunur” (Yılmaz ve Cengiz, 2022, s. 285). Fister (2005), araştırmasında çevrim içi bir kitap kulübünün üyeleriyle yaptığı görüşmelerde üyelerin

tümünün topluluğun sıcaklığı ve arkadaşlığı hakkında yorum yaptığını ve birçoğunun da grubun kendilerine duygusal destek sağladığı zamanlarla ilgili öyküleri olduğunu dile getirir. “Okuma kulüpleri ideal sosyal forumlardır ve hayatın her kesiminden yeni insanlarla tanışmak ve arkadaş olmak için birçok olanak sağlar, ayrıca sosyal takviminize de eğlenceli ve anlamlı bir katkı sunar” (Okuyay, 2020). Bu tür etkileşimli toplulukların oluşumu, üyelere soru sorma, yeni bakış açıları sunma ve metinle yeni ilişkiler kurma olanağı tanır (Smith, 2019, s. 638). Bir topluluğun parçası olarak bu etkinliklere katılmak, katılımcıları duygusal bağlamda beslediği gibi birlikte hareket etme becerisini de geliştirir.

“Ortak katılım, bilginin inşa edilme ve paylaşılma biçimini değiştirerek katılımcıları bilginin üreticisi ve uzmanı olarak konumlandırır. Bu sayede uzmanlık, bilgisi tüm okuma kulübü üyeleri arasında eşit dağılır. Kulüp katılımcıları, kendi bilgilerini diğer üyelerle paylaşırken diğer üyelerin bilgisine başvurup onların bilgilerine de değer verir. Böylece tüm okuma kulübü üyeleri olası bilgi sahipleri ve öğrenenler olarak konumlandırılır” (Park, 2010, s. 210).

Birlikte hareket edebilme yani iş birliği yapabilme becerisi önemli yaşamsal becerilerden biridir. Öğrenciler birlikte iş birliği içerisinde çalıştıklarında daha derinlemesine bilgi elde eder (Vygotsky, 1978). Bu açıdan dijital okuma kulüplerinin önemli işlevleri olduğu söylenebilir. Çevrim içi edebiyat ortamları, öğrencileri dijital okuryazarlıkla buluşturduğu gibi arkadaşlarıyla iş birliği yapma olanağı da sağlar (Thomas, 2015, s. 71). Bu olanaklar öğrencilerin bir grubun parçası olma, grupla birlikte hareket edebilme ve ortak bir sorumluluğu paylaşabilme gibi becerileri edinmesine dönük çeşitli deneyimler sunar. Yürüttüğü uygulamalı araştırmada Park (2010), okuma kulübü oluşturup sürdürmenin üyeler arasında sorumluluğun paylaşılmasını sağladığını ve katılımcıların hepsinin kendi aralarında iş bölümü yaparak kitapları önermek, kitapları paylaşmak, tartışma soruları hazırlamak vb. rolleri üstlendiklerini dile getirir. “İşbirlikçi okuryazarlık, öğrencilerin birlikte grup etkinliklerine (okuma, yazma, tartışma ve yazınsal çözümleme) katıldıkları çok boyutlu bir bağlamdır. İşbirlikçi okuryazarlık sayesinde öğrenciler, yaşamın en önemli derslerine ilişkin bir farkındalık geliştirir ve bunlarla bağlarını derinleştirir” (Kissel vd., 2010, s. 58). Dijital ortam aracılığıyla oluşturulan okuma çevreleri, bu iş birliğinin oluşmasını ve dolayısıyla öğrencilerin birbirleriyle sosyal etkileşim içerisinde bilgilerini yapılandırmasını sağlar.

Sonuç

Okumanın çeşitlendiği dijital çağda, çocuk ve gençleri yakalayacak uygulamaların araştırılması ve geliştirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda 21. yüzyıl eğitimcilerinin hedefi, öğrencileri öğrenme deneyimine tamamen katabilmek için ilgili dijital öğrenme alanlarını yapılandırmaktır (Stanford vd., 2022, s. 4). Bu dijital öğrenme alanlarının okuma odağında nitelikli bir biçimde yapılabilmesi için ise farklı bakış açıları ortaya koymak gerekir ve dijital okuma kulüpleri bu bağlamda ele alınıp incelenmiştir. Dijital ortamda kitap temelli oluşturulan okuma toplulukları ve bu topluluklar aracılığıyla yine dijital ortamda yürütülen her türlü sözlü ve yazılı buluşma ve tartışma olarak tanımlayabileceğimiz dijital okuma kulüpleri üyelerinin okuma gelişimi, ilgisi, motivasyonu ve okuma kültürünü desteklediği görülmektedir.

Dijital okuma kulüpleri genelde dil becerileri ve özelde okumaya ilişkin etkileri dışında katılımcılarının sosyal ve duygusal gelişimine de katkıda bulunur. Sosyal ilişkiler kurma (Bloome, 1985; Kelly ve Likens, 2022;) ve ortak değerler yaratma (Robinette, 2016) ve yeni

bakış açıları kazanma (Smith, 2019) gibi beceriler bu kulüpler yoluyla desteklenmektedir. Ayrıca iş birliği yapma olanağı bulan katılımcılar, bu ortam içerisinde birlikte çalışmaya dönük becerileri de edinir (Kissel vd., 2010; Thomas, 2015; Vygotsky, 1978). Birlikte çalışma beraberinde sorumluluk duygusunu da getirir (Park, 2010). Dijital okuma kulübü gibi yapılar, öğrencilere seçme özgürlüğü sunarak, güvenli bir iletişim ortamı oluşturur ve tartışma ortamları aracılığıyla okuma deneyimini geliştirir (Smith, 2019).

Sağladığı katkılarının yanında dijital okuma kulüplerine ilişkin dikkat edilmesi gereken noktalar da vardır. Kulüp üyelerine kitapları paylaşmak, yorum yapmak ve tartışmak için rahat bir ortam sunulması gerekir (Doering, 2009). Ayrıca seçilen dijital ortamın erişilebilir olması önemlidir. Kulüp üyelerinin farklı cihazlardan (bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar vb.) platforma erişebilmesi gerekmektedir. Son olarak ilgili dijital ortamın güvenli olması gerekir. Kulüp üyelerinin kişisel bilgilerinin korunmasına ve platformun kötü niyetli kişiler tarafından kullanılmamasına dikkat edilmelidir (Okuyay, 2020; Smith, 2019). Dijital okuma kulübünde bir topluluk duygusu oluşturmak için iş birliğini desteklemek ve iletişimi sağlamak da önemlidir.

Özetle dijital okuma kulüpleri, öğrencilerin okuma deneyimini daha etkili kılacak birçok olanak sunar. Bu nedenle, bu kulüplerin oluşturulması ve yönetimi konusunda daha derinlemesine araştırmalar yürütülmeli ve çocuklara katkıları göz önünde bulundurularak güvenli ve etkili çevrim içi ortamlar oluşturulmasına dönük çalışmalar yapılmalıdır. Eğitimciler, çocukları öğrenme deneyimine tamamen katmak için dijital öğrenme alanlarını sağlamalı ve dijital okuma kulüpleri gibi uygulamaların geliştirilmesine öncelik vermelidirler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme
Etik Beyan	Bu makale etik kurul kararı gerektirmemektedir ve daha önce herhangi bir yerde sözlü bildiri olarak sunulmamış ve bir tez çalışmasından üretilmemiştir. Tüm etik ilkeler uygun biçimde araştırmada göz önünde bulundurulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Araştırma tek yazarlıdır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	The research is single- authored.

Kaynakça / References

Albayrak, D. (2018). Üniversite öğrencilerinin İngilizce okuma becerilerinin geliştirilmesinde edebiyat grupları yönteminin etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Alfaruque, S. Y., Sultana, S., Rastogi, R. and Jabeen, Z. (2023). Integrating literature with technology and use of digital tools: Impact on learning outcomes. *World*, 13(1).

Altınkaya, A. (2019). Okuma çemberi tekniğinin ortaokul öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerine ve okuma öz yeterliliklerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Appleman, D. (2006). *Reading for themselves: How to transform adolescents into lifelong readers through out-of-class book clubs*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Asra, B. (2022). Okuma çemberlerinin lise öğrencilerinin sosyal duygusal öğrenme beceri düzeylerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

AuYeung, C., S. Dalton and S. Gornall (2007). Book buzz: Online 24/7: Virtual reading clubs and what we've learned about them. *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 2 (2).

Balantekin, M. (2016). Okuma çemberi yönteminin okuduğunu anlama becerisine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Bare, A. (2019). *The impact of differentiated virtual book clubs on summer reading growth for entering fourth and fifth grade students* (Doctoral dissertation). University of Houston, Houston.

Bloome, D. (1985). Reading as a social process. *Language Arts* 62(2), 134-142.

Bookinton. Kitap Kulüpleri. Web: <https://www.bookinton.com/blog-kategori/gundem/kitap-kulupleri/> [14 Nisan 2023]

Carvalho, A. R. (2021). *Digital book clubs as a bookselling business: A study of Portuguese book consumers' perceptions and intention to adopt* (Unpublished doctoral dissertation). Universidade Catolica, Portugesa, Portugal.

Colwell, J., Woodward, L., Hutchison, A. (2018). Out-of-school reading and literature discussion: An exploration of adolescents' participation in digital book clubs. *Online Learning*, 22(2), 221-247.

Çakmak, Ş. (2022). Okuma çemberi yönteminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ve eleştirel okuma becerileri üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Çocuklar Okuyor Kitap Kulübü. Erişim adresi: https://www.instagram.com/cocuklar_okuyor_kulubu/ [14 Nisan 2023].

Day, D. and Kroon, S. (2010) "Online literature circles Rock!" *Organizing online literature circles in a middle school classroom*. *Middle School Journal*, 42:2, 18-28.

Demir, E. (2019). Okuma çemberi yönteminin öğrencilerin okuma tutumlarına ve eleştirel okuma becerilerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Dewey, J. (1933). How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process. Boston: D.C. Heath.

Doering, C. M. S. (2009). Online book clubs for the net generation (Unpublished doctoral dissertation). University of Minnesota, Minnesota.

Fister, B. (2005). Reading as a contact sport: Online book groups and the social dimensions of reading. *Reference and User Services Quarterly*, 44(4), 303-309.

Gee, J. (2003). What video games have to teach us about learning and literacy. New York: Palgrave, Macmillan.

Gelman, J., Krupp, V. L. (2007). *The Kids' Book Club Book: Reading Ideas, Recipes, Activities, and Smart Tips for Organizing Terrific Kids' Book Clubs*. Penguin.

Guthrie, J. T., and Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, and R. Barr (Eds.), *Handbook of Reading Research* (Vol. 3, pp. 403-422). Mahwah, NJ: Erlbaum

Hull, G., and Schultz, K. (2001). Literacy learning out of school: A review of theory and research. *Review of Educational Research*, 71(4), 575-611.

ICHILD Kitap Kulübü. Erişim Adresi: <https://ichildforchild.org/work-kitapkulubu.html> [14 Nisan 2023].

Jocius, R., and Shealy, S. (2018). Critical book clubs: Reimagining literature reading and response. *The Reading Teacher*, 71(6), 691-702.

Kanatlı Kediler Kitap Kulübü. Erişim Adresi: https://www.instagram.com/dusunceli_isler/ [14 Nisan 2023]

Kaya Tosun, D. (2018). Okuma çemberlerinin okuduğunu anlama, akıcı okuma, okuma motivasyonu ve sosyal beceriler üzerindeki etkisi ve okur tepkilerinin belirlenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Kelly, K., and Cameron Likens, A. (2022). A pandemic partnership: preservice teachers and fourth graders engage in virtual book clubs. *The Reading Teacher*, 76(6), 682-694.

Kissel, B., Hathaway, J. I., and Wood, K. D. (2010). Digital collaborative literacy: Using wikis to promote social learning and literacy development. *Middle School Journal*, 41(5), 58-64.

Lankshear, C., and Knobel, M. (2011). *New literacies, everyday practices and social learning*. Berkshire, England: McGraw Hill.

Lehman, D. S. (2019). *The Relationship between the Use of Online Literature Circles and Reading Comprehension in Rural Sixth Grade Students: A Mixed Methods Study* (Unpublished doctoral dissertation). Concordia University, Chicago.

Lima, C. (2017). Readers' interactions in an online reading group. *Language and Literacy*, 19(4), 129-142.

Mills, K. A. (2010). A review of the “digital turn” in the new literacy studies. *Review of educational research*, 80(2), 246-271.

Noah, B., Bettencourt, D., Doherty, L., Love-Rogstad, O., McCann, R. (2022). *Reading Together*. Chronicle Books, San Francisco, California.

Odabaş, H., Odabaş, Z. Y., Sevmez, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde dijital/e-kitap okuma kültürü: Selçuk Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 139-171. Routledge, New York.

Okur, T. (2019). Okuma çemberlerinin ilkökul öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Okutopya. Kitap Kulübü ve Okuma Atölyesi Okutopya. Web: <https://www.okutopya.com> [14 Nisan 2023].

OKUYAY Platformu. (2020). Okuma kulüpleri. İstanbul: OKUYAY Platformu/Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları Birliği Derneği. Erişim adresi: http://okuyayplatformu.com/wp-content/uploads/2020/12/OkumaKulu%CC%88pleri_Kitapcik_WEB.pdf

Örs, H. (2022). Okuma çemberlerinin okuduğunu anlama stratejilerini geliştirme ve kitap okumaya ilişkin tutum üzerindeki etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.

Park, J. Y. (2010). “We're in charge of what we're saying, what we discuss, what we want to read”: A qualitative inquiry into adolescent girls' after-school book clubs (Unpublished doctoral dissertation). University of Pennsylvania, Pennsylvania.

Rebora, S., Boot, P., Pianzola, F., Gasser, B., Herrmann, J. B., Kraxenberger, M., Sorrentino, P. (2021). Digital humanities and digital social reading. *Digital Scholarship in the Humanities*, 36(2), 230-250.

Robinette, M. J. (2016). Left to their own devices: book clubs as communities of practice (Unpublished doctoral dissertation). The University of Georgia, Athens, Georgia.

Rosenblatt, L. (1978). *The reader, the text, the poem: The transactional theory of the literary work*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.

Scharber, C. (2009). Online book clubs: Bridges between old and new literacies practices. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 52(5), 433-437.

Schreuder, M. C., and Savitz, R. S. (2020). Exploring adolescent motivation to read with an online YA book club. *Literacy Research and Instruction*, 59(3), 260-275.

Sedo, D. R. (2003). Readers in reading groups: An online survey of face-to-face and virtual book clubs. *Convergence*, 9(1), 66-90.

Sharp, L. A. (2014). Literacy in the digital age. *Language and Literacy Spectrum*, 24, 74-85.

Skeen, C. G. (2014). Comparing interactions in literature circles in both online and in class discussions (Unpublished doctoral dissertation). Sam Houston State University, Huntsville, Texas.

Smith, J. M. (2019). Considerations for summer online book clubs. *The Reading Teacher*, 72(5), 638-642.

Soysal, İ. (2019). Edebiyat halkasının 5.sınıf öğrencilerinin okuma becerilerine etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Spiro, J. and Paran, A. (2023). Becoming a reading teacher.

Stanford, B. J., Montenegro, A. M. and Haas, L. E. (2022). Blogging and online book clubs: what happens when preservice teachers engage in digital reading and writing? *Journal of Literacy and Technology*, 23(2).

Stover, K., Yearta, L. and Harris, C. (2016) Experiential learning for preservice teachers: digital book clubs with third graders. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, 32(1), 5-12.

Street, B. (2003). What's "new" in the new literacy studies? Critical approaches to literacy in theory and practice. *Current Issues in Comparative Education*, 5(2), 77-91.

Thomas, A. F. (2015). Enhancing nonfiction reading comprehension through online book discussions. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 54 (2).

Topçam, A. B. (2021). Okuma çemberi yönteminin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuma motivasyonlarına etkisi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.

Tracey, D. and Morrow, L. (2006.) *Lenses on Reading*. Guilford Press.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: MIT Press.

Yardım, İ. (2021). Okuma çemberi tekniğinin söz varlığına, konuşma becerisine ve okuma tutumuna etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Yılmaz, B. ve Cengiz, E. (2022). Okuma kulüplerinin işlevleri ve okuma kültürüne ve alışkanlığına etkileri. *Yaşadıkça Eğitim*, 36(2), 264-290.

2024, 13 (2), 544-568 | Araştırma Makalesi

Üretim İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarıyla Çalışanların İş Performansları Arasındaki Etkileşimde Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi

Kasım YILMAZ¹

Öz

Örgütlerde iş performansı beşerî kaynakların üretim sürecindeki bir çıktısı ve etkililiğin önemli bir göstergesidir. İnsan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamaları insan kaynaklarına dayalı olarak sürdürülebilir rekabet avantajı sağlanması odaklı faaliyetlerdir. İnsan, üretim faktörleri arasında işletmeler adına fark yaratıcı bir güce sahiptir. Kaynak ve kabiliyet açısından insan faktörü dışındaki faktörler rakipler tarafından daha kolay bir şekilde taklit ve temin edilebilirler. Bu araştırmanın amacı işletmelerde İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde örgütsel güven algılarının aracılık etkisini incelemektir. Araştırma Ankara ilinde gıda sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde anket tekniğiyle veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 157 çalışandan elde edilen veriler amaca uygun bir paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada değişkenler arası ilişkiler Pearson Korelasyon testiyle, aracılık etkisiye basit ve çoklu regresyon analizleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, işletmelerde İKY uygulamalarıyla iş performansı arasında zayıf düzeyde pozitif bir ilişki, İKY uygulamalarıyla örgütsel güven arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki, örgütsel güvenle iş performansı arasında ise zayıf düzeyde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Çoklu regresyon analizi sonuçları örgütsel güvenin, İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde aracılık etkisinin olmadığına işaret etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre performans artışı hedefli İKY uygulamalarının hedeflerinin çalışanlar tarafından açıkça anlaşılması gereklidir. Bu çerçevede iş performansı hedefleriyle örgütsel hedeflerin uyumluluğunun sağlanması ve örgütsel güven ortamının tesis edilmesi önem arz etmektedir. İKY uygulamaları örgütsel güvene etki eden önemli faktörlerden birisidir. Bu sebeple uygulamaların adaletli, teşvik edici, destekleyici ve şeffaf olması gerekmektedir. Sonuç olarak işletmelerde örgütsel güven ortamını engelleyen unsurların tespit edilmesi ve giderilmesi, örgütsel güven uygulamalarının İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki olumlu ilişkiyi daha da destekleyici tarzda geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İKY Uygulamaları, Örgütsel Güven, İş Performansı, Aracılık Etkisi, Üretim.

Yılmaz, K. (2024). Üretim İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarıyla Çalışanların İş Performansları Arasındaki Etkileşimde Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 544-568. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1420727>

Geliş Tarihi	16.01.2024
Kabul Tarihi	16.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Karabük Üniversitesi, TOBB Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Karabük, Türkiye, kasimyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-4544-4727

2024, 13 (2), 544-568 | Araştırma Makalesi

The Mediating Effect of Organizational Trust in the Interaction Between Human Resources Management Practices and Employees' Job Performances in Production Businesses

Kasım YILMAZ¹

Abstract

Job performance is an outcome of human resources in the production processes and is accepted as an important indicator of organizational effectiveness. Human resources management (HRM) practices are activities focused on providing sustainable competitive advantage based on human resources. Among all production factors human have the potential and power to create a value and difference for organizations. Factors other than the human factor in terms of resources and capabilities can be easily imitated and supplied by competitors. The purpose of this research is to examine the mediating effect of organizational trust perceptions on the interaction between HRM practices and business performance in organizations. The research was carried out by collecting data using the survey technique in a production facility operating in the food sector in Ankara. Data obtained from a total of 157 employees were analyzed using proper package program. The relationships between variables were analyzed using the Pearson Correlation test, and the mediation effect was tested through simple and multiple regression analyses. The results revealed, a weak positive relationship between HRM practices and job performance in businesses, a moderate positive relationship between HRM practices and organizational trust, and a weak positive relationship between organizational trust and job performance. Multiple regression analysis results indicate that organizational trust does not have a mediating effect on the interaction between HRM practices and job performance. According to the research results, the goals of HRM practices aimed at increasing performance should be clearly understood by employees. In this context, it is important to ensure the compatibility of business performance goals with organizational goals and to establish an environment of organizational trust. HRM practices are one of the important factors affecting organizational trust. For this reason, practices must be fair, encouraging, supportive and transparent. As a result, it is recommended to identify and eliminate the factors that hinder the organizational trust environment in businesses and to develop organizational trust practices in a way that further supports the positive relationship between HRM practices and business performance.

Keywords: HRM Practices, Organizational Trust, Job Performance, Moderating Effect, Production.

Yılmaz, K. (2024). The Mediating Effect of Organizational Trust in the Interaction Between Human Resources Management Practices and Employees' Job Performances in Production Businesses, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 544-568. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1420727>

Date of Submission	16.01.2024
Date of Acceptance	16.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assistant Professor, Karabük University, TOBB Vocational School of Technical Sciences, Karabük, Türkiye, kasimyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-4544-4727

Giriş

İşletmelerin hayatta kalabilmeleri için sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olmaları gerekir. Sürdürülebilir rekabet avantajı, bir işletmenin sahip olduğu fiziki, örgütsel ve beşerî kaynaklara dayalı olarak ortaya çıkar. Örgütler, sahip oldukları insan kaynakları vasıtasıyla kazandıkları temel yetenekler sayesinde sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olabilirler (Ülgen ve Mirze, 2013, s.36). İşletmelerde değer yaratma stratejilerinin başarılı olabilmesi için yönetici ve çalışanlardan oluşan beşerî sermayenin etkili ve verimli olması gerekir (Aybas ve Tokucu, 2020, s.1109).

İşletmeler açısından diğer üretim kaynaklarına nazaran nitelikli insan kaynağının temini ve ikamesi zordur. İnsan kaynakları yönetimi (İKY), beşerî sermayenin, işletme hedefleri gözetilerek verimli kullanımına ve çalışanların güçlendirilmesine odaklanan bir yönetim sürecidir. İnsan kaynaklarının etkin yönetimiyle işgücü devir oranı, devamsızlık, kaza ve kayıplar ve hatalı üretim oranı azalmakta, çalışma ortamında moral ve motivasyon, ürün ve hizmet nitelikleri yükselmektedir (Tortop vd., 2013, s.126). İKY'ni işletmeler açısından çok önemli kılan nedenler arasında; insan kaynaklarının maliyeti, küreselleşme, değişim, işgücü çeşitliliği, beceri gerekliliklerinde değişim, toplam kalite yönetimi, yetkilendirme ve küçülme gibi unsurların yönetilmesi zorunluluğu sayılabilir (Can vd., 2016, s.141).

İKY uygulamalarının çerçevesini, işe alma, eğitim ve geliştirme, işçi-işveren ilişkileri, ödüllendirme yoluyla takdir, örgütsel kültürün oluşturulması, kariyer geliştirme, tazminatlar ve ekonomik haklar konuları oluşturmaktadır (Tiwari ve Saxena, 2012, s.675). İKY uygulamalarının vizyonu örgütlerin daha etkili faaliyet gösterebilmeleridir. İKY uygulamaları ileri düzeyde rekabete ve uluslararası ticaret yapısına duyarlı, işletmelerin stratejik planlarıyla ilişkili ve uyumlu, kalite, müşteri memnuniyeti, verimlilik, çalışan katılımı, takım çalışması ve işgücü esnekliği odaklı olmalıdır (Bernardin ve Russell, 2013, s.174).

İşletmelerde uygun İKY uygulamalarıyla, hedefler doğrultusunda, bireysel ve örgütsel performansın artırılması arzulanmaktadır. İş performansı çalışanların ve kurumların verimli ve etkili çalıştıklarının bir göstergesidir. İş performansı hem örgütler hem de çalışanların işle ilgili kişisel beklentileri açısından önem taşır (Demirer, 2019, s.295; Yelboğa, 2006, s.208). Çalışanların iş performansı ölçülebilir niteliktedir ve bir örgütün performansını belirleyen en önemli unsurlardan birisidir (Öztrak ve Karaşın, 2023, s.60).

Her türlü yönetim uygulamasından istenen sonucun alınabilmesi için örgütte bir güven ikliminin oluşturulması esastır. Güven ortamı sağlanmamış örgütlerde çalışanları motive etmek ve uyum kabiliyetlerini geliştirmek zordur (Batmantaş ve Örücu, 2018, s.201). Çalışanlar yöneticileri, iş arkadaşları ve kurumlarının tutarlı, inanılır ve güvenilir olmalarını arzu ederler. Belirsizlikle karşılaşıldığında örgütlerinin kendilerine yönelik tutarlı ve olumlu bir tutum içerisinde olmalarını beklerler ve bu duygular örgütsel güveni belirler (Gün ve Söyük, 2017, s.42). Çalışma gruplarında sağlanacak güven ortamı örgütlerde katılımı ve yaratıcı düşünmeyi artırır (Stoner ve Hartman, 2000, s.73). Örgütsel güvenin kuruma, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına güven şeklinde üç boyutu vardır (Ferres, Connel ve Travaglione, 2004, s.612). Örgütsel güven örgütsel bağlılığı, memnuniyeti ve çalışanların performansını olumlu yönde etkiler (Mamatoğlu ve Aksoy, 2021, s.186).

Bu çalışma, üretim işletmelerinde İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı arasındaki ilişkileri araştırmayı, özellikle de örgütsel güvenin İKY uygulamaları ile iş performansı arasındaki etkileşimde aracılık edip etmediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu etkileşimde örgütsel güvenin aracılık etkisinin ulusal literatürde yeterince araştırılmadığı görülmüştür. Ayrıca çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen alan araştırmasının büyük ölçekli üretim işletmelerinde çalışanlara yönelik yapılması çalışmanın benzerlerinden ayrıştığı noktalardandır.

Araştırma çerçevesinde ilk önce konuyla ilgili teorik çerçeve ortaya konulacak, sonra sırasıyla değişkenler arası ilişkiler korelasyon testiyle, örgütsel güven değişkeninin aracılık etkisi de basit ve çoklu regresyon analiziyle test edilecektir.

Teorik Çerçeve

Alan araştırması çerçevesinde aralarındaki ilişkilerin sorgulandığı kavramlarla ilgili teorik çerçeve özetle aşağıya çıkartılmıştır.

İnsan Kaynakları Yönetimi

İşletmelerde, insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamaları, başlangıçta personel yönetimi anlayışı çerçevesinde genel itibarıyla bir kayıt ve muhasebe işlevi görünürken, 1980'lerin ortalarından itibaren daha stratejik bir anlam kazanmaya başlamıştır (Parsehyan, 2019, s.106). Yeni yaklaşımla birlikte sadece insan kaynaklarının planlaması, kayıt ve muhasebesinin tutulması yerine, çalışanlara örgüt için stratejik değer yaratan kaynaklar olarak bakılmaya başlanmış ve bu uygulamalarla kişisel ve örgütsel amaçların uyumlu hale getirilmesi hedeflenmiştir (Sabuncuoğlu, 2005, s.28). Beşerî sermayenin rekabet avantajı sağlanmasının bir parçası olarak görülmesiyle birlikte stratejik İKY yaklaşımı gelişmiştir. Stratejik İKY örgütsel performansı artırmayı ve yenilikçilik odaklı örgütsel bir kültür oluşturmayı hedefleyen uzun vadeli bir süreçtir (Güney vd., 2012, s.241). Stratejik İKY uygulamaları, insan kaynakları faaliyetlerinin örgütün stratejik hedefleriyle ilişkili ve uyumlu olmasına ve örgütsel performansın geliştirilmesine odaklanmaktadır (Schuler ve Jackson, 2005, s.13).

İKY, işletmelerde yönetim sürecinin bir parçasıdır. İnsan sermayesine dayalı olarak işletmeye sürdürülebilir rekabet avantajı kazandırılması ve insan kaynakları uygulamalarının şirket stratejileriyle entegrasyonu İKY'nin esas hedeflerini oluşturur (Bayraktaroğlu ve Atay, 2016, s.18). Çalışanlar, işletmeleri adına fark yaratıcı bir güce sahiptirler (Güven ve Gön, 2020, s.358). İnsan kaynağı, motivasyon, yetenek, rol algılama, kişilik, sorgulayabilme ve değerlendirebilme kabiliyetleriyle bu güce sahip olur (Morgan, 2000, s.860). Rakipler insan kaynakları hariç diğer kaynakları kolaylıkla taklit ve temin edebilirler (Redman ve Mathews, 1998, s.61). Bir örgütün etkin olabilmesi için kurumsal stratejilerle İKY uygulamalarını ilişkili ve uyumlu hale getirmesi gereklidir (Jain, 2005, s.177).

İKY işletmelerde fonksiyonel olarak planlama, işe alma, değerlendirme ve ödüllendirme, eğitim ve geliştirme, endüstriyel ilişkiler, iş güvenliği ve işgören sağlığı konularında politika ve uygulamalar gerçekleştirir (Şimşek ve Çelik, 2011, s.36). Bernardin ve Russell, (2013, s.78) bu fonksiyonların arasında örgütsel tasarımı da saymaktadır. Uygulamalarda İKY planlamaları ile işletmenin diğer fonksiyonlarıyla ilişkili planlamaların tutarlılığı esastır (Akkuş ve Bilen, 2020, s.40).

İş Performansı

İş performansı çalışanın bir işle ilgili hedeflere ne kadar ulaşabildiği ve ne kadar katkı sağladığının nicel ve nitel olarak ifadesi (Akal, 1992, s.87), bir işin miktar, maliyet, zaman ve nitelik açısından hedeflenen ölçülerde yapılabilmesi (Smith ve Goddard, 2002, s.249), çalışanların kurumsal hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlamak üzere gerçekleştirdikleri davranışların etkililiğidir (Rich vd., 2010, s.619). Literatürde performans açısından çalışan davranışları görev ve bağlamsal performans olarak iki boyutta tasnif edilmiş ve açıklanmıştır (Borman ve Motowidlo, 1993, s.72; Goodman & Svyantek, 1999, s.255; Doğan, 2018, s.30). Bunlardan ilki görev performansı ikincisi ise bağlamsal performanstır.

Görev performansı, çalışanların görevlerini ne kadar iyi yerine getirdikleriyle ilgilidir. Bağlamsal performans, görev performansı yanında çalışanların gönüllü katılımı, takım çalışması, kuralları ve örgütsel hedefleri özümseme ve benimsemeleri sonucu geliştirdikleri davranışlarla ilgilidir (Doğan, 2018, s.29). Örgütlerin etkili işleyişlerinde çalışanlarının örgütsel kültür, misyon ve vizyona katkıda bulunmaları, örgütlerin insan kaynakları vasıtasıyla sürdürülebilir rekabet avantajına sahip olabilmeleri açısından önem taşımaktadır (Befort ve Hatrup, 2003, s.17-18). Görev performansı daha çok çalışanların iş tanımında yer alan görevleri yerine getirirken gerçekleştirdikleri etkililik ve verimlilikle ilgilidir (Esen, 2023, s.60). Bağlamsal performans ise görev performansı yanı sıra, çalışanların bireysel ve örgütsel olarak oluşan motivasyon unsurlarına istinaden geliştirdikleri davranış kalıplarıdır (Conway, 1999, s.6).

Örgütsel Güven

Örgütsel güven, örgütün çalışanlar gözünde algılanan güvenilirliğidir (Sayın, 2009, s.40; Tan ve Tan, 2000, s.244). Bu güvenilirlik örgütün uygulamalarında çalışanlarının menfaatini gözetmesine dair inanç ve çalışanların işyerindeki birey ve grupların niyet ve davranışlarıyla ilgili olumlu beklentileridir (Tüzün, 2007, s.95). Örgütsel güveni yöneticilere, işletmeye ve iş arkadaşlarına duyulan güven düzeyleri şekillendirir (Büte, 2011, s.174). Örgütsel güven bireye ve örgüte güvenin bileşiminden oluşur (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2021, s.75). Örgütsel güven çalışanların örgütsel hedeflere ve liderlerine inanmaları ve örgütlerinin hareket tarzının kendi menfaatlerine olacağı yönündeki inançlarıdır (Gilbert ve Tang, 1998, s.324).

Örgütsel güvenin sağlanmasında, ortak hedef doğrultusunda yönetici ve çalışanların uyumlu davranışlarının etkisi büyüktür (Çelik ve Gencer, 2019, s.111). Örgütsel adalet ve karar alma süreçlerinin şeffaflığı güven eğilimini artırır (İşcan ve Sayın, 2010, s.213). Güven ortamının tesisi için yöneticilerin yönlendirme konusunda yetenekli, ilişkilerinde yardımsever, kişilik olarak da doğruluk timsali olmaları gerekir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2021, s.77).

Kavramlararası İlişkiler ve Hipotezlerin Oluşturulması

Aşağıda kavramlararası ilişkiler ve hipotezlerin oluşturulması süreci yer almaktadır.

İKY Uygulamaları ve İş Performansı İlişkisi

Yüksek iş performansı örgütlerin verimliliğini artıran bir unsurdur. Bu sebeple bireysel ve örgütsel performans arttıracak unsurlar işletmeler açısından hayati öneme sahiptir. Sistem perspektifi içerisinde iş performansı insan kaynakları girdilerinin bir çıktısı olarak

değerlendirilebilir. Bu yüzden iş performansı insan kaynakları sisteminin etkililiğinin esaslı göstergelerinden birisidir (Ferguson ve Reio, 2010, s.473). Günümüzde modern İKY uygulamaları daha yüksek bir performansın elde edilmesi amacıyla çalışanlarda amaçlanan davranış değişikliklerine yol açmak için kullanılmaktadır. Bu tür bir yönetim stratejisiyle çalışanların kapasitelerinin en üst düzeye çıkarılması ve görevlerini örgütsel hedeflerle uyumlu bir şekilde yerine getirmelerinin sağlanması öngörülmektedir (Ogbonnaya ve Messersmith, 2019, s.510).

İKY uygulamalarının esaslı hedefi örgütsel performansı artırmaktır. Bu hedefe yönetim uygulamaları aracılığıyla çalışanların güçlendirilmesi, yetenek ve kapasitelerinin artırılması ve motivasyon düzeylerinin yükseltilmesiyle erişilebilir (Huselid, 1995, s.635). İKY uygulamaları kendi aralarında ve işletme stratejisiyle dikey olarak uyumlu ve tutarlı olduğunda etkili olur (Liu vd., 2007, s.506).

İKY uygulamalarının iş performansı ile etkileşimini inceleyen çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mimarlık, sağlık, tekstil, bankacılık ve enerji sektöründe yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalarda İKY uygulamaları ile iş performansı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Rodjam vd., 2020, s.45;Witasari ve Gustomo, 2020, s.12;Akın ve Erdost Çolak, 2012, s.110;İspir ve Yeşil, 2020, s.198; Bayır ve Harmancı, 2021, s.1711;Kılınç, 2020, s.254;Saatçioğlu ve Yıldırım, 2022, s.138;Zainal vd., 2023, s.7;Lim ve Ahmad, 2021, s.131;Marhil vd., 2023, s.66). Karakaya ve Bayraktar (2020, s.180) tarafından beyaz yaka çalışanlarına yönelik yapılan araştırmada, İKY uygulamaları ile bireysel performans arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bilgilerden ve İKY uygulamalarından dolayı çalışanlarda oluşacak memnuniyetin onların performanslarını da olumlu etkileyeceği noktasından hareketle araştırmanın ilk hipotezi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur.

H1: İşletmelerde İKY uygulamaları ile çalışanların iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Örgütsel Güvenin İKY Uygulamaları ve İş Performansı ile Etkileşimi

Örgütsel güven çalışanlarla bir bütün olarak işletmeleri arasındaki pozitif etkileşim sonucu zamanla oluşan sadakat ve bağlılık duygularıdır (Cropanzano ve Mitchell, 2005, s.875). İKY uygulamaları da çalışan ve işveren arasındaki etkileşimin çerçevesini belirleyen politika ve süreçlerdir. Dolayısıyla çalışanlar işverenlerinden beklentilerini, İKY uygulamaları ile kendilerine gönderilen mesajlardan algırlar. Bu etkileşim sonucu çalışanlarda oluşan algının pozitif olması, onların örgütlerine yönelik bağlılık, sadakat ve güven duygularını dolayısıyla performanslarını artırıcı etki yaratabilir (Vanhala ve Dietz, 2015, s.277).

İnsan kaynakları uygulamalarından özellikle performans değerlendirme, açık iletişim, karar alma süreçlerine çalışanların katılımı, net iş tanımlaması ve adil seçim faaliyetleri örgütsel güveni pozitif yönde etkilemektedir (Gilbert ve Tang, 1998, s.334). Çalışanların kurumlarına karşı geliştirdikleri tutum ve davranışlar karşılıklılık esasına dayanmaktadır. İKY uygulamalarının çalışanların örgütsel güven algılarıyla ilişkisi üzerine yapılan araştırmalar bu değişkenler arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir (Altunkaya, 2011, s.95; Öztürk ve Karahançer, 2021, s.224; Yılmaz ve Karahan, 2011, s.107;Molla, 2011, s.78;Bayramlık vd., 2015, s.164; Tahmaz, 2018, s.110). Bu araştırmalarda örgütsel adalet algısına da vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu

bilgi ve bulgulara istinaden araştırmanın ikinci hipotezi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur.

H2: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla çalışanların örgütsel güven algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Gelişmiş bireysel veya örgütsel güven duygusu motivasyonu, bilgi paylaşımını, performansı ve iş tatminini artırmakta, çatışmaları ise azaltmaktadır (Fulmer ve Gelfand, 2012, s.1214). Örgütsel güven etkili bir iletişim ortamında etkin çalışma gruplarının oluşturulmasıyla mümkündür. Güven her ilişkinin temelidir. Çok yavaş kazanılıp çok hızlı kaybedilebilir. İşletmelerde belirsizlikler güven ortamının oluşmasını engeller (Perry ve Mankin, 2007, s.170).

Yapılan araştırmalara göre etik iklim ve örgütsel güvenin bireysel performans üzerinde güçlü bir etkisi vardır (Büte, 2011, s.186; Altaş ve Kuzu, 2013, s.36; Yorulmaz ve Karabacak, 2020, s.127). Banka çalışanlarının bireysel performanslarıyla kurumlarına, yöneticilerine ve iş arkadaşlarına yönelik güven algıları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır (Turhan vd., 2018, s.52). Benzer şekilde turizm sektöründe yapılan bir araştırmaya göre örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık ve iş performansını pozitif yönde etkilemektedir (Cankül vd., 2018, s.381). Bu bilgilerden hareketle araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur.

H3: Çalışanların örgütsel güven algılarıyla iş performansları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

İşyeri ortamında çalışanların birbirlerine, yöneticilerine ve kurumlarına yönelik güven duyguları içerisinde olmaları örgütsel verimliliği ve etkinliği artıran unsurlardandır. İKY uygulamalarının iş performansı ile etkileşiminde örgütsel güvenin aracılık etkisinin incelendiği araştırmaların özellikle ulusal düzeyde sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Ancak örgütsel güven kavramı geniş çapta araştırılmıştır.

Ürdün de inşaat sektöründe yapılan bir araştırmada örgütsel güvenin yüksek performansa dayalı İKY uygulamalarıyla yenilikçilik ve yaratıcılık temelli iş performansı arasındaki etkileşimde kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir (Jalali vd., 2023, s.249). Ali vd.'ne göre (2020, s.89), işletmelerin İKY uygulamalarıyla örgütsel performansları arasında olumlu bir ilişki mevcuttur ve örgütsel güvenin bu ilişkide aracılık etkisi vardır. Ayrıca örgütsel güvenin, işletmelerde motivasyon artırıcı İKY uygulamalarıyla takım performansı (Hafeez vd., 2022, s.5), İKY uygulamalarıyla çalışanların işten ayrılma niyetleri (Hemdi ve Hamir, 2007, s.20), bilgi yönetim kabiliyetiyle örgütsel performans (Fitria, 2020, s.388), İKY uygulamalarıyla örgütsel yaratıcılık (Vanhala ve Ritala, 2016, s.106), İKY uygulamalarıyla çalışan iyiliği (Jaškevičiūtė, 2021, s.7) ve örgütsel değişimle iş tatmini (Gupta ve Singla, 2016, s.11) değişkenleri arasında tespit edilen olumlu ilişkilerde aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu bilgilerden hareketle araştırmanın dördüncü hipotezi aşağıda belirtildiği şekilde oluşturulmuştur.

H4: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde örgütsel güvenin aracılık etkisi vardır.

Metodoloji

Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsan kaynakları yönetimi, örgütsel hedeflere uygun olarak insan kaynaklarının yapılandırılıp geliştirilmeleriyle ilgili karar alma, planlama, örgütlenme, denetim ve rehberlik faaliyetlerini içerir (Güloğlu, Yıldırım ve Atar, 2022, s.13). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla, bir yandan çalışanların ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması hedeflenirken, diğer yandan da onların kabiliyetlerinden azami faydalanarak işletmeye performans artışı ve rekabet avantajı kazandırmak hedeflenmektedir (Pauwe ve Boon, 2018, s.33).

Örgütsel güven çalışanların kurumlarının kendilerine yönelik olarak sağladığı desteğe ilişkin algıları ve yöneticilerinin doğruluk, dürüstlük ve güvenilirliğine olan inançlarıdır (Mishra ve Morrissey, 1990, s.446). Örgütsel güvenin, örgütsel bağlılık, iş tatmini, toplam kalite yönetimi, motivasyon, iş performansı ve etkinlik gibi değişkenlerle etkileşim içerisinde olduğu belirlenmiştir (Demircan ve Ceylan, 2003, s.142).

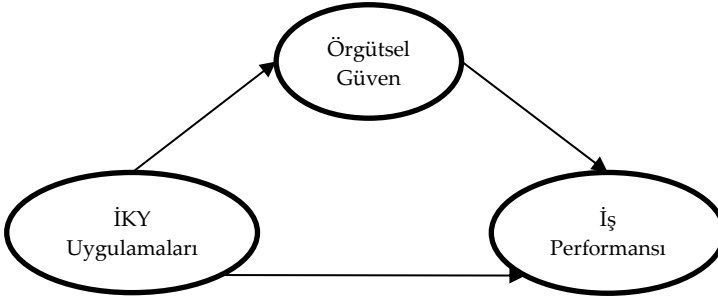
İşletmeler açısından stratejik değere sahip insan kaynaklarının yönetiminde iş performansı önemli göstergelerden birisidir (Boz vd., 2020, s.13). Çalışanların bağlamsal performansı onların örgütlerinin etkili işleyişine katkıda bulunacak isteğe bağlı davranışlarıdır (Organ ve Ryan, 1995, s.776). Bireysel performansın belirleyicileri ve bu değişkenler arasındaki etkileşimin özellikleri yönetim süreçleri açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı İKY uygulamalarıyla örgütsel güven ve iş performansı arasındaki ilişkileri irdelemek, örgütsel güvenin İKY ile iş performansı arasındaki ilişkide aracılık rolünün olup olmadığını belirlemektir. Bu değişkenler arasında örgütsel güvenin aracılık etkisini araştıran çalışma sayısının özellikle ulusal düzeyde nispeten sınırlı olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırmanın gıda sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinde yürütülmesinin de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada İKY uygulamaları, iş performansı ve örgütsel güven değişkenleri arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Nicel araştırma usulleri çerçevesinde kullanılan ilişkisel tarama modelinde iki veya daha fazla değişken arasındaki değişim varlığıyla değişim derecesi belirlenmeye çalışılmakta (Karasar, 1995, s.85; Bekman, 2022, s.250) ve bu yolla tutum ve eğilimler hakkında fikir sahibi olunabilmektedir (Fraenkel vd., 2012, s.360). Bu çerçevede geliştirilen model Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

(Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.)

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Ankara ilinde faaliyet gösteren bir gıda üretim işletmesinde çalışan (192) kişi oluşturmaktadır. Veriler tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle gönüllülük esas alınarak toplanmıştır. Bu çerçevede hazırlanan anket tüm çalışanlara elektronik formatta iletilmiş ve toplamda (157) katılımcıdan geri bildirim alınmıştır. İstatistiki hesaplamalara göre %95 güven düzeyi, %5 hata payıyla yeterli örneklem büyüklüğü sağlanmıştır (Altunışık v.d., 2007, s.162). Çalışmayla ilgili olarak gerekli etik kurul izni Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 26.09.2023 gün ve 2023/06 nolu kararıyla alınmış, ayrıca anketin yapılacağı işletmeden yazılı olarak müsaade alınmıştır.

Katılımcılarla ilgili tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo 1’de paylaşılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%
Kadın	38	24,2
Erkek	119	75,8
Yaş	n	%
20-30 Yaş	29	18,5
31-40 Yaş	40	25,5
41-50 Yaş	37	23,6
51 Yaş ve Üstü	51	32,5
Mesleki Pozisyon/Ünvan	n	%
Müdür/Müdür Yrd.	20	12,7
Şef	13	8,3
Mühendis/Uzman	32	20,4
Ustabaşı/Ustabaşı Yrd.	22	14,0
İşçi	58	36,9
Diğer	12	7,6
Çalışma Süresi	n	%
5 Yıldan Az	28	17,8
5-10 Yıl	29	18,5
11-15 Yıl	12	7,6
16-20 Yıl	20	12,7
21 Yıl ve Üstü	68	43,3

Tablo 1 devamı

Eğitim Durumu	n	%
İlkokul Mezunu	3	1,9
Ortaokul Mezunu	2	1,3
Lise Mezunu	47	29,9
Önlisans Mezunu	13	8,3
Lisans Mezunu	67	42,7
Yüksek Lisans Mezunu	20	12,7
Doktora Mezunu	5	3,2
Genel Toplam	157	100

Verilere göre katılımcıların %24,2'si kadın ve %75,8'i erkektir. Yaş durumu incelendiğinde, çalışanların %18,5'inin 20-30 yaş aralığında, %25,5'inin 31-40 yaş aralığında, %23,6'sının 41-50 yaş aralığında, %32,5'inin ise 51 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların mesleki pozisyon/ünvanlarına göre %12,7'sinin Müdür/Müdür Yardımcısı, %8,3'ünün şef, %20,4'ünün mühendis/uzman, %14'ünün ustabaşı/ustabaşı yardımcısı, %36,9'unun işçi ve %7,6'sının diğer pozisyon/ünvana sahip çalışanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Çalışanların %17,8'i 5 yıldan az, %18,5'i 5-10 yıl arası, %7,6'sı 11-15 yıl arası, %12,7'si 16-20 yıl arası ve %43,3'ü 21 ve üzeri yıldır işletmede çalışmaktadırlar. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında, %1,9'unun ilkokul mezunu, %1,3'ünün ortaokul mezunu, %29,9'unun lise mezunu, %8,3'ünün önlisans mezunu, 42,7'sinin lisans mezunu, %12,7'sinin yüksek lisans mezunu ve %3,2'sinin doktora mezunu olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Sanayi işletmelerinde insan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla, çalışanların örgütsel güven ve iş performansı algıları arasındaki ilişkileri incelemeyi hedefleyen araştırmada veri toplanması anket aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili beş soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde yer alan İKY uygulamaları ölçeği olarak, Snell ve Dean (1992, s.480) tarafından geliştirilen ve Türen vd. (2013, s.112) tarafından Türkçeye çevrilerek uygulanan ölçek kullanılmıştır. İş performansı ölçeği olarak Kirkman ve Rosen (1999, s.66) ile Sigler ve Pearson (2000, s.34) tarafından kullanılan ve Türkçe çevirisi Çöl (2008, s.41) tarafından yapılarak uygulanan ölçekten faydalanılmıştır. Kullanılan örgütsel güven ölçeği ise Tyler ve Bies (1990, s.78) tarafından geliştirilmiş ve ülkemizde Polat (2009, s.163) tarafından uygulanmıştır.

Ölçeklerin yapısal geçerliliği Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)'yle test edilmiş, güvenilirlikleri için ise Cronbach's Alpha katsayılarına bakılmıştır. Güvenilirlik katsayıları yorumlanırken $0.41 \leq \alpha < 0.60$ aralığı için güvenilirlik düşük, $0.61 \leq \alpha < 0.80$ için oldukça güvenilir ve $0.81 \leq \alpha < 1.00$ için güvenilirlik yüksek" şeklinde değerlendirme yapılmıştır (Kalaycı, 2014, s.405). Çalışanların İKY uygulamaları, iş performansı ve örgütsel güvenle ilgili algı düzeylerinin tespiti için aritmetik ortalama değerler kullanılmıştır. Aritmetik ortalama değerlerinin yorumlanmasında "1.00-1.80 = kesinlikle katılmıyorum, 1.81-2.60 = katılmıyorum, 2.61-3.40 = kararsızım, 3.41-4.20 = katılıyorum ve 4.21-5.00 = kesinlikle katılıyorum" ortalama değer aralıkları kullanılmıştır (Özdamar, 2015, s.150). Ölçeklere ilişkin normallik analizi sonucu çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile 1,5 değerleri arasında çıktığı gözlemlendiğinden analizlerde parametrik testler

kullanılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013, s.68). İşletmelerde İKY uygulamalarıyla, örgütsel güven ve iş performansı arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi için Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyi yorumlanırken “0.00-0.25=çok zayıf; 0.26-0.49=zayıf; 0.50-0.69=orta; 0.70-0.89=yüksek; 0.90-1.00=çok yüksek” değer aralıkları dikkate alınmıştır (Kalaycı, 2014, s.116). Örgütsel güvenin, İKY uygulamaları ve iş performansı etkileşimindeki aracılık rolü basit ve çoklu regresyon analizleriyle test edilmiştir.

Bulgular

Sanayi işletmesi çalışanlarına yönelik olarak yapılan alan çalışmasından elde edilen verilerin analiziyle aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Sonuçları

Araştırma ölçeklerinin yapısal geçerliliğini ve güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi ve Cronbach’s Alpha test sonuçları Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Sonuçları

Boyutlar	Maddeler	Faktör Yüğü	Özdeğer	Varyans Oranı	α
İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları (İKY)	İKY1	0,673	9,945	36,673	0,951
	İKY2	0,723			
	İKY3	0,688			
	İKY4	0,851			
	İKY5	0,872			
	İKY6	0,836			
	İKY7	0,845			
	İKY8	0,765			
	İKY9	0,740			
	İKY10	0,651			
	İKY11	0,668			
Örgütsel güven (ÖG)	ÖG1	0,837	2,645	19,191	0,909
	ÖG2	0,788			
	ÖG3	0,813			
	ÖG4	0,806			
İş Performansı (İP)	İP1	0,920	1,607	18,856	0,943
	İP2	0,876			
	İP3	0,889			
	İP4	0,905			
Toplam Varyans Oranı				74,720	0,948
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)				0,909	
Bartlett Küresellik Testi		X²=2883,479		0,000	

Yapılan faktör analizi sonucunda; ankette kullanılan ölçeklerde yer alan toplam 19 maddeyle ilgili olarak (157) katılımcıdan elde edilen verilerin belli bir yapıyı gösterdiği, KMO (0,909) ve Bartlett ($\chi^2 = 2883,479$; $p=0,000$) değerlerinden anlaşılmaktadır. Ölçeğin toplam varyans açıklama oranının $\geq 0,55$ 'in üzerinde olduğu da görülmüş, bu sebeple verilerin araştırma problemini yeterince ölçebildiği anlaşılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013, s.570). Literatürde faktör yük değerleriyle ilgili olarak sosyal bilimlerde işaretine bakılmaksızın 0.60 ve üstü yük değeri yüksek; 0.30-0.59 arası yük değeri orta düzeyde kabul edilmektedir (Büyükoztürk, 2002, s.474).

Çalışmada faktör yük değerleri incelenmiş ve İKY12, İKY 13, İKY 14, İKY 15 maddelerine ait faktör yük değerlerinin 0,59'un altında olduğu ve bu faktör yüklerinin ait olduğu boyutun dışında dağılım gösterdiği görüldüğünden ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Çıkarılan bu maddeler irdelendiğinde ifadelerin ücrete ilişkin İKY uygulamalarıyla ilgili ifadeler olduğu tespit edilmiştir. Bu durum çalışanların ücrete ilişkin görüşlerinin aşırı değişkenlik gösterdiği ve normal dağılıma uymadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu düzeltme sonrası değerlendirmeye alınan faktör yük değerlerinin ise 0,651-0,920 değerleri arasında ve kabul edilen sınır üzerinde olduğu belirlenmiştir. Ölçek güvenilirliği için Cronbach's Alpha katsayılarına bakılmıştır. Literatürde güvenilirlik katsayısının, $0,61 \leq \alpha < 0,80$ aralığında olması oldukça güvenilir olarak (Kalaycı, 2014, s.405) kabul edilmektedir. Bu çerçevede Alpha katsayılarının İKY ölçeği için (0,951), ÖG ölçeği için (0,909) ve İP ölçeği için (0,943) olduğu görülmüştür. Ölçeğin geneli için elde edilen Alpha katsayısı ise (0,948) olarak belirlenmiş ve ölçeğin güvenilir olduğuna karar verilmiştir (Akgül, 2005, s.145).

Çalışanların İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı algılarına ilişkin bulgular

Çalışanların İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı algı düzeylerinin belirlenmesi amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. Çalışanların İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı algılarına ilişkin bulgular

Değişkenler	N	X̄	SS
İKY Uygulamaları	157	2,9464	1,03452
Örgütsel Güven	157	2,9618	1,07796
İş Performansı	157	3,9204	,99399

Bulgulara istinaden işletme çalışanlarının İKY uygulamalarıyla ilgili algılarının orta ($X=2,94$) düzeyde, örgütsel güven algılarının orta düzeyde ($X=2,96$) iş performansı algılarının ise yüksek düzeyde ($X=3,92$) olduğu söylenebilir.

Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı arasındaki ilişkilerin tespitine yönelik olarak yapılan korelasyon analizine ilişkin bulgular, aşağıda Tablo 4.'te paylaşılmaktadır.

Tablo 4. İKY uygulamaları, örgütsel güven ve iş performansı değişkenlerine ilişkin ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri

Değişken	M	SD	1	2	3
1. İKY Uygulamaları	2,9464	1,034	1		
2. Örgütsel Güven	2,9618	1,077	0,643**	1	
3. İş Performansı	3,9204	,993	0,419**	0,303**	1

**Korelasyon 0,01 seviyesinde anlamlıdır (iki uçlu test)

Tablo 4'te yer alan korelasyonlardan İKY uygulamalarıyla iş performansı arasında pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,419$, $p<0,01$). Değerler çalışanların iş performanslarının, İKY uygulamalarıyla ilgili olumlu algıları arttıkça artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bu bulgular sonucunda araştırmanın "H1: İKY uygulamalarıyla

çalışanların iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Bulgulara göre, İKY uygulamalarıyla çalışanların örgütsel güven algıları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır ($r=0,643$, $p<0,01$). Bu sonuca göre çalışanların işletmenin İKY uygulamalarıyla ilgili olumlu algıları arttıkça örgütlerine yönelik güven algıları da artmaktadır. Korelasyon analizi sonucunda; araştırmanın “H2: İKY uygulamalarıyla çalışanların örgütsel güven algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Son olarak bulgular örgütsel güvenle iş performansı arasında pozitif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r=0,303$, $p<0,01$). Bu sonuç çalışanların örgütsel güven algıları arttığında iş performansının da arttığını göstermektedir. Dolayısıyla araştırmanın “H3: Çalışanların örgütsel güven algılarıyla iş performansları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Örgütsel Güven Algısının Aracılık Etkisinin Testine Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Çoklu Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Örgütsel güven değişkeninin, İKY uygulamaları ve iş performansı arasındaki aracılık etkisini incelemek amacıyla üç aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Bu yöntemle göre, bir değişkenin aracılık etkisinden söz edebilmek için ilk olarak bağımsız değişkenin aracı değişken üzerinde bir etkisinin olması, ikinci olarak bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerinde bir etkisinin olması, bu iki şart sağlandıktan sonra, aracı değişken regresyon analizine dahil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki regresyon katsayısı düşerken, aracı değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması gerekmektedir (Baron ve Kenny, 1986, s.1174; Çelik ve Turunç, 2011, s.240). Aracı değişkenin etkisi incelendiğinde, bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki ilişkide düşüş olması durumunda kısmi aracılık etkisi, bu ilişkinin tamamen etkisini yitirmesi durumunda ise tam aracılık etkisi olduğu anlaşılmaktadır. İlişkinin anlamsız olması durumunda ayrıca bu ilişkinin istatistiksel olarak test edilebilmesi için Sobel testi kullanılarak elde edilecek anlamlılık değerine bakılmaktadır

Bu doğrultuda İKY uygulamaları ve iş performansı arasındaki etkileşimde örgütsel güvenin aracılık etkisinin test edilmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5’te görülmektedir.

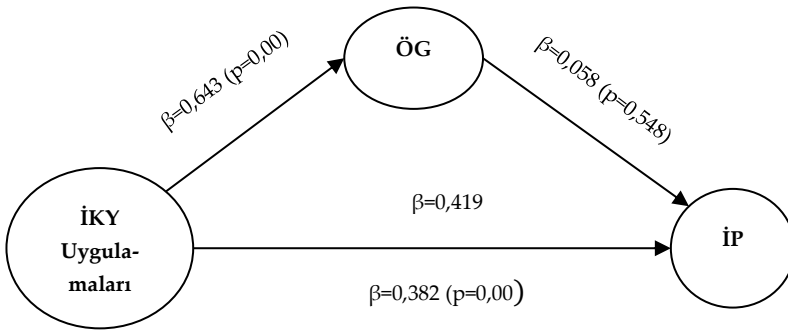
Tablo 5. İKY uygulamaları ve İş performansı etkileşiminde örgütsel güvenin aracılık etkisinin ortaya konulmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	B	Standart hata	β	T	p	R ²	F
1-İş Performansı	İKY Uygulamaları							
Sabit		2,735	0,219	-----	12,501	0,000		
İKY Uygulamaları		0,402	0,070	0,419	5,741	0,000	0,175	32,955
2-Örgütsel Güven	İKY Uygulamaları							
Sabit		0,988	0,200	-----	4,936	0,000		
İKY Uygulamaları		0,670	0,064	0,643	10,454	0,000	0,414	109,285

Tablo 5 devamı

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	B	Standart hata	β	T	p	R ²	F
3- İş Performansı	İKY							
	Uygulamaları							
	ve Örgütsel Güven							
Sabit		2,683	0,236	-----	11,375	0,000		
İKY Uygulamaları		0,367	0,092	0,382	4,000	0,000	0,177	16,591
Örgütsel Güven		0,053	0,088	0,058	0,603	0,548		

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı olduğu ($p=0,000$), İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki ilişki düzeyinin ($\beta=-0,419$) iken, örgütsel güven değişkeninin aracılık etkisi kontrol edildiğinde bu ilişki düzeyinin azaldığı ($\beta=-0,382$) ve aynı zamanda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu ($p=0,000$) görülmektedir. Ancak İKY uygulamaları ve örgütsel güvenin iş performansı üzerindeki etkisi birlikte incelendiğinde, örgütsel güven ile iş performansı arasındaki ilişkinin anlamsızlaştığı görülmüştür ($p=0,548$). Bu durumda örgütsel güven değişkeninin aracılık etkisinin netleştirilmesi için Sobel testi de uygulanmıştır. Sobel testi sonuçlarına bakıldığında anlamlılık değerinin 0,05'ten daha yüksek olduğu görüldüğünden ($p=0,547$), örgütsel güvenin, İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde aracılık rolünün olmadığı anlaşılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarının model üzerinde gösterimi Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. İKY uygulamaları ve iş performansı arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracılık etkisi

Yapılan çoklu regresyon analizleri sonucunda; araştırmanın "H4: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde örgütsel güvenin aracılık etkisi vardır." hipotezi reddedilmiştir. Regresyon analizleri sonuçlarına göre, İKY uygulamalarının İP ile etkileşiminde ÖG'nin aracılık etkisi yoktur. Bu sonuç hem çoklu regresyonda ÖG'nin İP üzerindeki etkisinin anlamsız olması hem de Sobel testi sonuçlarıyla desteklenmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırma bir sanayi işletmesinde yürütülen İKY uygulamalarının çalışanların iş performansı algılarıyla ilişkisini ve bu etkileşimde örgütsel güven faktörünün aracılık etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Yapılan analizler çalışanların işletmede yürütülen İKY uygulamalarıyla ilgili algılarının orta düzeyde ($\bar{X}=2,94$), örgütsel güven algılarının orta düzeyde ($\bar{X}=2,96$) iş performansı algılarının ise yüksek düzeyde ($\bar{X}=3,92$) olduğunu göstermektedir. Bu durum çalışanların işletme tarafından uygulanan personel seçme, işe alma, hizmet içi eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme, karar mekanizmalarına katılım gibi İKY uygulamalarıyla ilgili algılarının ne olumlu ne de olumsuz yönde olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde çalışanların örgüte, yöneticilerine ve iş arkadaşlarına yönelik olarak geliştirdikleri güven algılarının orta seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların kendi performanslarıyla ilgili algılarının ise daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda işletmenin İKY uygulamalarıyla veya güven geliştirmeye yönelik politikalarıyla çalışanlarına yönelik vermeye çalıştığı mesajların olumlu veya olumsuz etki doğuracak şekilde hedef çalışanlara ulaştırılmadığı veya ulaştığı halde şiddetli olumlu veya olumsuz algılara yol açmadığı düşünülebilir.

Korelasyon testi sonuçlarına göre İKY uygulamalarıyla iş performansı arasında pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu ($r=0,419$, $p<0,01$) tespit edilmiştir. Bu sonuç çalışanların, işletmenin İKY uygulamalarıyla ilgili olumlu algıları arttıkça iş performanslarının da arttığını göstermektedir. Elde edilen bulgulara istinaden "H1: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla çalışanların iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır." hipotezi kabul edilmiştir.

Bu konuda Karakaya ve Bayraktar (2020, s.180) tarafından özel sektörde beyaz yaka çalışanlarına yönelik yapılan bir araştırmada İKY uygulamalarıyla iş performansı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak, İKY uygulamaları ve iş performansı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığına işaret eden araştırmalar da vardır (Bayır ve Harmanlı, 2021, s.1714; Lim ve Ahmad, 2021, s.132; Marhil vd., 2023, s.67; Witasari ve Gustomo, 2020, s.12; Ferguson ve Reio, 2010, s.491). Bu araştırmalar sağlık, bankacılık, petrol-gaz endüstrisi ve mimarlık alanlarında yapılmıştır.

Bundan başka işgücü planlaması ile verimlilik, (Akin ve Erdost Çolak, 2012, s.111), personel güçlendirme ve iş performansı, (İspir ve Yeşil, 2020, s.201; Kılınç, 2020, s.254) eğitim- geliştirme faaliyetleriyle iş performansı (Saatçioğlu ve Yıldırım, 2022, s.139) ve tazminat, ekonomik faydalar, performans değerlendirme ve eğitim-geliştirme uygulamalarıyla iş performansı (Zainal vd., 2023, s.8) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

İKY uygulamalarının temel hedefi aslında örgüt genel performansını arttırmaktır. Örgüt performansını arttırmaya yönelik uygulamalar çalışanların kabiliyet ve kapasitelerini artırıcı, onları motive edici ve güçlendiren çalışmalardır (Huselid, 1995, s.654). Performans konusunda olumlu sonuçlar elde edebilmek için uygulamaların birbirleriyle ve örgüt stratejisiyle uyumlu olması gerekir (Liu vd., 2007, s.506). Ayrıca uygulamaların çalışanların davranışlarında amaçlanan değişikliklere yol açabilmesi için bu uygulamalarla verilmek istenen mesajın hedef kitle tarafından açık bir şekilde anlaşılabilmesi gereklidir (Ogbonnaya ve Messersmith, 2019, s.520). Bu araştırmada elde edilen sonuç bu açıdan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Ancak tespit edilen

ilişki pozitif yönlü ve zayıf bir ilişkidir. İlişkinin zayıflığı araştırmanın yapıldığı işletmeye özgü yorumlanacak olursa, bu işletmede İKY uygulamalarının etkisiyle performansta ciddi bir düşüş veya artışın olmadığı söylenebilir. Yönetim açısından bakıldığında İKY uygulamalarıyla çalışanlara verilmek istenen mesajların yüksek performansa yol açacak seviyede algılanmadığı şeklinde değerlendirme yapılabilir.

Bulgulara göre işletmede İKY uygulamalarıyla çalışanların örgütsel güven algıları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki mevcuttur ($r=0,643$, $p<0,01$). Buna göre İKY uygulamalarının daha fazla olumlu algılanması çalışanların kurumlarına, yöneticilerine ve iş arkadaşlarına daha fazla güven duygusu beslemeleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Elde edilen bu sonuca göre araştırmanın “H2: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla çalışanların örgütsel güven algıları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuç ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan bazı çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir (Öztürk ve Karahançer, 2021, s.224-225; Gilbert ve Tang, 1998, s.335; Yılmaz ve Karahan, 2011, s.108; Molla, 2011, s.78; Bayramlık vd., 2015, s.165; Altunkaya, 2011, s.95; Tahmaz, 2018, s.110; Jalali v.d., 2023, s.251). Bu araştırmaların bazısında teknolojideki değişim ve gelişmelerle ortaya çıkan elektronik İKY uygulamalarının örgütsel güvenle ilişkileri de incelenmiştir.

İşletmelerde kuruma yönelik güven değişkeninin öncülleri arasında liderlik tarzları, gelişim kültürü, iş stresi, iş tatmini, motivasyon, örgüt iklimi, örgüt kültürü, örgütsel adalet, örgütsel destek, personel güçlendirme ve yenilikçi davranış gibi birçok değişken sayılmaktadır (Turunç ve Turgut, 2020, s.45). İnsan kaynakları yönetimi bu öncüllerden örgütsel iklim, kültür, adalet ve personel güçlendirme gibi alanları da kapsayıcı uygulamalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla uygun İKY uygulamalarıyla çalışanlara örgüt hedeflerine uygun davranış geliştirmeye yönelik mesajlar gönderilmesi mümkün ve mantıklı bir metot olarak görülebilir. Özellikle örgütsel adaleti yansıtır uygulamalarla, açık iletişim, karar alma süreçlerine katılımın teşviki gibi politikaların yöneticilere ve kuruma yönelik güveni geliştirmesi öngörülebilir. Yukarıda verilen araştırmalar eğitim, turizm, ilaç, savunma ve inşaat sektörlerinde yapılmış ve bu hususları teyit edici sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırma ise gıda sanayiinde üretim yapan bir işletmede gerçekleştirilmiştir.

Son olarak bulgular örgütsel güvenle iş performansı arasında pozitif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r=0,303$, $p<0,01$). Bu sonuca göre çalışanların örgütsel güven algıları arttıkça iş performansı algıları da artmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın “H3: Çalışanların örgütsel güven algıları ile iş performansları arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.” hipotezi kabul edilmiştir.

Elde edilen bu sonuç yapılan diğer çalışmaların çoğuyla uyum göstermektedir. Yapılan çalışmalarda işletmelerde örgütsel güven algılarının iş performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu (Akıllı ve Cingöz, 2015, s.6; Büte, 2011, s.188; Altaş ve Kuzu, 2013, s.39) veya iki değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu (Parven ve Awan, 2018, s.274; Turhan v.d., 2018, s.53; Cankül v.d., 2018, s.382; Yorulmaz ve Karabacak, 2020, s.128) tespit edilmiştir.

Araştırmalar çalışanların örgüte ve yönetime güvenlerinin artmasıyla örgütsel kimliklerinin geliştiğini ve örgüte bağlılıklarının arttığını, bunun sonucunda yaptıkları işlere daha fazla zaman ve enerji sarfettiklerini göstermektedir (Aryee vd., 2002, s.276).

Örgütte güven ortamının olmaması tüm sistemin bozulmasına yol açar. Örgütsel güven, sistem ve işleyişi en uygun hale getirerek örgütsel işlem akışkanlığını sağlayacak önemli bir faktördür (Paliszkievicz vd., 2014, s.33). Dolayısıyla hem bireysel hem de örgütsel performans elde edebilmek için örgütsel güven düzeylerini yükseltecek yönetim uygulamaları geliştirmek gereklidir.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları, örgütsel güven değişkeninin, İKY uygulamaları ve iş performansı arasındaki etkileşimde aracılık etkisi taşımadığını göstermektedir. Bu durumda araştırmanın “H4: İşletmelerde İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki etkileşimde örgütsel güvenin aracılık etkisi vardır.” hipotezi reddedilmiştir.

Literatürde örgütsel güvenin İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki ilişkide aracılık etkisinin araştırıldığı çalışmalar sınırlı da olsa mevcuttur (Ali vd., 2020, s.89; Hafeez vd., 2022, s.7). Ancak örgütsel güven değişkeninin başka kavramlar arasındaki ilişkilerdeki aracılık etkisi daha sık araştırılmıştır. Bu araştırmalara göre örgütsel güven, İKY uygulamalarıyla çalışanların işten ayrılma niyetleri (Hemdi ve Hamir, 2007, s.21), İKY uygulamalarıyla çalışanların iyiliği, (Jaškevičiūtė, 2021, s.7), bilgi yönetim kabiliyetiyle örgütsel performans (Fitria, 2020, s.390), örgütsel değişim ve iş tatmini (Gupta ve Singla, 2016, s.11), stratejik İKY uygulamalarıyla yenilikçilik (Vanhala ve Ritala, 2016, s.105) ve İKY uygulamalarıyla yenilikçilik ve yaratıcılık temelli iş performansı (Jalali vd., 2023, s.252) arasındaki ilişkilerde aracılık etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları örgütsel güvenin aracılık etkisini araştıran diğer çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Araştırmada çoklu regresyon analizinde anlamsız hale gelen örgütsel güven-iş performansı ilişkisinde örgütsel güvenin iş performansı üzerindeki etkisinin beklenenin aksine oldukça düşük bir değer olduğu gözlenmektedir ($\beta=0,058$). Halbuki bağımsız değişken olarak örgütsel güvenle iş performansı arasındaki ilişki bu değerden çok daha yüksektir. Bu durumda İKY uygulamalarıyla örgütsel güven değişkeninin ayrı bağımsız değişkenler olarak iş performansı üzerinde etki yarattığı şeklinde bir sonuca varılabilir. Ayrıca bu durum araştırmanın yapıldığı üretim işletmesinde örgütsel güven uygulamalarının İKY uygulamalarıyla iş performansı arasındaki olumlu ilişkiyi daha da destekleyici tarzda geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

İKY uygulamaları iş performansının artırılmasına yönelik çalışmalarda kullanılan stratejik bir araçtır. Bu uygulamalarla başarıya odaklı bireysel davranış ve tutumların geliştirilmesi sağlanabilir. Ayrıca eğitim yoluyla çalışanların kapasitelerini geliştirme ve motivasyonlarını artırma uygun İKY politikalarıyla gerçekleştirilebilir. Etkili, adil, açık ve anlaşılır İKY uygulamaları, çalışanlarca doğru biçimde algılandığı takdirde örgütlerde adalet ve güven duygularının oluşup gelişmesini mümkün hale getirir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre işletmelerde iş performansının ve örgütsel güvenin geliştirilmesine yönelik olarak aşağıda belirtilen önerilerde bulunulabilir:

- İş performansı hedefleriyle örgütsel hedeflerin uyumluluğunun sağlanması ve çalışanlarca bu hedeflerin özümsemesi sağlanmalıdır. Hedeflerin benimsenmesi uygun İKY performans değerlendirme uygulamalarıyla sağlanabilir.
- İşletmelerde güven ortamını zedeleyen unsurların tespiti ve giderilmesi çalışmaları yapılmalıdır. Çalışanların özellikle yöneticiler ve yönetim uygulamalarıyla ilgili algıladıkları olumsuzluklar güven duygusunu azaltabilir.

Bireyler ve gruplar arası iletişimin geliştirilmesi, yönetim uygulamalarında açık, dürüst ve şeffaf olunması bu tür riskleri azaltıcı etki yaratabilir.

- Performans artışı hedefli İKY uygulamalarıyla arzulanan sonuçların çalışanlarca açıkça anlaşılmasını sağlayacak yönetim anlayışı geliştirilmelidir. Bu husus İKY politikalarının etkili olmasıyla ilgilidir. Performans artışına yönelik geliştirilen İKY politikaları ve uygulamaları, çalışanlarca açıkça anlaşılıp algılanabilmeli, davranış düzeltici ve geliştirici bir heyecan ve etki yaratabilmelidir.
- İKY uygulamalarının çalışanlarda örgütsel güven ve adalet algılarını geliştirici nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. İşletmelerde işe alma, terfi, karar mekanizmalarına katılım, eğitim, kişisel gelişim ve performans değerlendirme konularında tarafsız, objektif ve adaletli davranılması ve çalışanlarda bu yönde algının gelişmesi gereklidir. Aksi takdirde çalışanların işletmelerine ve yöneticilerine karşı içten gelen güven duyguları asla gelişemez.

Araştırmanın Literatüre Katkısı ve Kısıtları

Örgütsel güven değişkeninin İKY uygulamaları ve iş performansı etkileşiminde aracılık etkisi literatürde sınırlı sayıda araştırmaya konu olmuştur. Büyük ölçekli bir üretim işletmesinde yapılan bu araştırma konu ve çalışma alanı itibarıyla bir özgünlük taşımaktadır. Tek bir sektörde çalışmanın yapılması aynı zamanda araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Bu konuda farklı sektörlerde ve farklı iş performansı değerlendirme ölçütleriyle benzer çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmaya temel teşkil eden alan araştırması için Karabük Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 26/09/2023 Tarih , 2023/06 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Tek yazarlı araştırma makalesi
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography. For the field research that forms the basis of this study, an Ethics Committee Decision was taken with the decision of Karabük University Rectorate, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Board dated 26/09/2023 and numbered 2023/06.
Plagiarism Checks	Yes – Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Akal, Z. (2000). İşletmelerde Performans Ölçüm ve Denetimi, Milli Prodüktivite Merkezi, 4. Baskı. Ankara.
- Akgül, A., (2005), Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri, SPSS Uygulamaları, 3.Baskı, Ankara, Emek Ofset.
- Akıllı, S., & Cingoz, A. (2015). The relationship between organizational trust and job performance: The mediating effect of public service motivation. In *EGPA Annual Conference* (pp. 26-28).
- Akın, Ö., & Erdost Çolak, H. E. (2012). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarıyla örgütsel performans arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 85-114.
- Akkuş, B., & Bilen, A. (2020). İşletmelerde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları İle Kurumsallaşma Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 38-55.
- Ali, A., Awan, M. Z., & Javed, A. (2020). Exploring Organizational Trust as Mediator in the Relationship between HRM Practices and Organizational Performance. *Research Journal of Social Sciences and Economics Review*, 1(2), 85-92.
- Altaş, S. S., & Kuzu, A. (2013). Örgütsel etik, örgütsel güven ve bireysel iş performansı arasındaki ilişki: okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir araştırma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 29-41.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Sakarya Yayıncılık, Sakarya, 226, 103-118.
- Altunkaya, K. (2011). Örgütsel güven ile insan kaynakları fonksiyonlarından performans değerlendirme arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir uygulama. *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.*
- Aryee, S., Budhwar, P. S., & Chen, Z. X. (2002). Trust as a mediator of the relationship between organizational justice and work outcomes: Test of a social exchange model. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(3), 267-285.
- Aybas, M., & Tokucu, F. (2020). Kaynak Temelli Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 1107-1136.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173.
- Batmantaş, H., & Örucü, E. (2018). Örgütsel Güven İle Sinizm Arasındaki İlişki Bir Uygulama-29.10. 18. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(36), 198-214.
- Bayır, Ş., & Harmancı, Y. (2021). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkisi: Kayseri’de Bulunan Özel Hastanelerde Bir Araştırma. *Erciyes Akademi*, 35(4), 1689-1720.

Bayraktaroğlu, S., & Atay, E. (2016). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Kavramsal, Stratejik ve Kültürel Temeller. İstanbul: Beta Basım Yayım, İstanbul.

Bayramlık, H., Çetin, Ş. ve Yurdakul, A.T., (2015). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgüte duyulan güvene etkisi: örgütsel adaletin aracılık rolü. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(2), 156-173.

Befort, N., & Hatrup, K. (2003). Valuing task and contextual performance: Experience, job roles, and ratings of the importance of job behaviors. *Applied HRM Research*, 8(1), 17-32.

Bekman, M. (2022). Halkla ilişkiler uygulamalarında nicel araştırma yöntemi: ilişkisel tarama modeli. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 238-258.

Bernardin, J.H., & Russell J. E. A., (2013), Human resource management: An experiential approach., Mc. Graw Hill, 6th edition. Singapore, 2013.

Borman, W. C. & Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the Criterion Domain to Include Elements of Contextual Performance. *Personnel Selection in Organizations*, New York: Jossey-Bass.

Boz, D., Duran, C. ve Uğurlu, A. (2020). Girişimcilik eğiliminin iş performansına etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 15(1), 11-23.

Büte, M. (2011). Etik iklim, örgütsel güven ve bireysel performans arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 171-192.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.

Can, H., Kavuncubaşı, Ş., & Yıldırım, S. (2016). Kamu ve özel kesimde insan kaynakları yönetimi. *Siyasal Kitabevi*, 9. Baskı, Ankara 2016.

Cankül, D., Kılıç, İ., & Doğanekin, A. (2018). Restoran çalışanlarının algılamış oldukları örgütsel güven düzeylerinin örgütsel vatandaşlık ve iş performansına etkisi: Eskişehir örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 6(1), 372-389.

Conway, J. M. (1999). Distinguishing contextual performance from task performance for managerial jobs. *Journal of Applied Psychology*, 84(1), 3-13.

Cropanzano R, Mitchell MS. 2005. Social exchange theory: an interdisciplinary review. *Journal of Management* 31(6): 874-900.

Çelik, K., & Gencer, M. (2019). Öğretmenlerin örgütsel güven algılarının değişime ilişkin tutumlarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(1), 108-124.

Çelik, M., & Turunç, Ö. (2011). Duygusal emek ve psikolojik sıkıntı: iş-aile çatışmasının aracılık etkisi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 40(2), 226-250.

Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.

Demircan, N., & Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 139-150.

Demirer, M. C. (2019). Kişi Örgüt Uyumunun İş Performansı Üzerine Etkisi: Mutluluğun Aracılık Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 283-302.

Doğan, H. (2018). Örgütsel Adalet Algısı İle İş Performansı Arasındaki İlişki. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 26-46.

Esen, D. (2023). Hizmetkar Liderliğin İş Performansı Üzerindeki Etkisinde Öğretmen Özerkliğinin Aracılık Rolü. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 55-86.

Ferguson, K. L., & Reio Jr, T. G. (2010). Human resource management systems and firm performance. *Journal of Management Development*, 29(5), 471-494.

Ferres, N., Connell J. ve A. Travaglione (2004), "Coworker Trust As A Social Catalyst For Constructive Employee Attitudes", *Journal Managerial Psychology*, 19:6, 608-622.

Fitria, A. (2020). The effect of knowledge management ability on organizational performance with organizational trust as a mediation variables. *Management Analysis Journal*, 9(4), 383-391.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education* (7th Ed.). New York: McGraw-Hill.

Fulmer, C. A., & Gelfand, M. J. (2012). At what level (and in whom) we trust: Trust across multiple organizational levels. *Journal of management*, 38(4), 1167-1230.

Gilbert, J. A. & Tang, T. L. (1998). An examination of organizational trust antecedents. *Public Personnel Management*, 27(3), 321-338.

Goodman, S. A., & Svyantek, D. J. (1999). Person-organization fit and contextual performance: Do shared values matter. *Journal of vocational behavior*, 55(2), 254-275.

Gupta, S., & Singla, A. (2016). Organizational change and job satisfaction: An analysis of mediating effect of organizational trust. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 7(3), 07-13.

Güloğlu, E., Yıldırım, B. O., & Atar, İ. (2022). İnsan Kaynakları Yönetimi ve İş Etiği İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi*, 2(1), 11-18.

Gün, İ. ve Söyük, S. (2017). Sağlık kuruluşlarında örgüt iklimi ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *ACU Sağlık Bilim Dergisi* (1); 40-48

Güney, S., Yahyaoğlu, G., Suner, G., Çalışkan, D., Genç, A., & Yiğiter, Ş. Y. (2012). Stratejik insan kaynakları yönetiminin önemi ve literatür açısından değerlendirilmesi. *İİB Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(05), 232.

Güven, M., ve Gön, E., (2020). Dış Kaynaklardan İşgören Bulma Sürecinde Geleneksel İnsan Kaynakları Yönetimi ile Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Arasındaki Farklılıklar, Güncel İşgören Bulma Kaynaklarına Bakış (İşkur Örneği). *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 356-372.

Hafeez, S., Bhatti, S. H., & Zaman, U. (2022). Examining the effect of high-performance human resource practices on team performance in development sector projects: Mediating role of trust. *Journal of Public Affairs*, 22(1), e2375.

Hemdi, M. A., & Hamir, N. (2007). Clarifying the effects of human resource management practices on turnover intentions: the mediating role of employee trust in organization. *TEAM Journal of Hospitality and Tourism*, 4(1), 12-26.

Huselid, M. A. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of Management Journal*, 38(3), 635-672.

İşpir, İ., & Yeşil, S. (2020). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Çalışanların İş Tatminine, Yenilikçiliğine ve Performansına Etkisi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58), 190-209.

İşcan, Ö. F. & Sayın, U. (2010). Örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24 (4), 195-216.

Jain, P. (2005). A comparative analysis of strategic human resource management (SHRM) issues in an organisational context. *Library review*, 54(3), 166-179.

Jalali, A., Jaafar, M., Abdelsalam Al Rfoa, S. K., & Abhari, S. (2023). The indirect effect of high-performance work practices on employees' performance through trust in management. *Journal of Facilities Management*, 21(2), 242-259.

Jaškevičiūtė, V. (2021). Trust in organization effect on the relationship between HRM practices and employee well-being. In *SHS web of conferences*.

Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 6. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karakaya, K., & Bayraktar, O. (2020). İnsan Kaynakları Uygulamalarının Bireysel Performansa Etkisi. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 170-184.

Karasar, N. (1995). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Ankara: Sim Matbaacılık.

Kılınç, E. (2020). İnsan Kaynakları Yönetiminde Personel Güçlendirmenin Algılanan Performans Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Verimlilik Dergisi*, (4), 241-257.

Kirkman, B.L., & Rosen, B. (1999). Beyond self-management: Antecedents and consequences of team empowerment. *Academy of Management Journal*, 42, 58-74.

Lim, C. T., & Ahmad, N. (2021). The relationship between human resource management practices and employee performance. *Research in Management of Technology and Business*, 2(1), 123-136.

Liu, Y., Combs, J. G., Ketchen Jr, D. J., & Ireland, R. D. (2007). The value of human resource management for organizational performance. *Business horizons*, 50(6), 503-511.

Mamatoğlu, N., & Aksoy, Ş. (2021). Covid-19 Hazırlığı Örgütsel Güven Ölçeği. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 3(3), 183-191.

Marhil, M. M., Masaud, K. A. R., & Majid, N. A. (2023). The Mediating Role of Job Satisfaction on the Relationship Between Human Resources Management Strategies and Employees Performance in Waha Oil & Gas Company in Libya. *American Journal of Economics and Business Innovation*, 2(1), 63-69.

Mishra, J., & Morrissey, M. A. (1990). Trust in employee/employer relationships: A survey of West Michigan managers. *Public personnel management*, 19(4), 443-486.

Molla, G. (2011). Çalışanların elektronik insan kaynakları yönetimi uygulamalarına ait tutumları ile örgütsel güven ilişkisine yönelik ilaç sektöründe bir uygulama. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Morgan, P. (2000). Paradigms lost and paradigms regained? Recent developments and new directions for HRM/OB in the UK and USA. *International Journal of Human Resource Management*, 11(4), 853-866.

Ogbonnaya, C., & Messersmith, J. (2019). Employee performance, well-being, and differential effects of human resource management subdimensions: Mutual gains or conflicting outcomes?. *Human Resource Management Journal*, 29(3), 509-526.

Organ, D. W., & Ryan, K. (1995). A meta-analytic review of attitudinal and dispositional predictors of organizational citizenship behavior. *Personnel psychology*, 48(4), 775-802.

Özdamar, K., (2015). SPSS ile Biyoistatistik. Nisan Kitabevi Yayınları, 10. Baskı, Eskişehir.

Öztrak, M., & Karaşin, Y. (2023), Akademik Personelin Rol Belirsizliğinin İş Performansı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: İstanbul'daki Vakıf Üniversiteleri Üzerinde Bir Uygulama. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 58-71.

Öztürk, C., & Karahançer, E. (2021). Elektronik İnsan Kaynakları Yönetimi Ve Örgütsel Güven İlişkisi: Siirt Üniversitesi Personeli Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 206-231.

Paauwe, J., & Boon, C. (2018). Strategic HRM: A critical review. *Human resource management*, 49-73.

Paliszkievicz, J., Koohang, A., Gołuchowski, J., & Horn Nord, J. (2014). Management trust, organizational trust, and organizational performance: advancing and measuring a theoretical model. *Management and Production Engineering Review*, 5(1), 32-41.

Parsehyan, B. G. (2019). Sanat Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Örgütsel Davranışa Bakış. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(2), 104-110.

Parven, A., & Awan, A. G. (2018). Effect of organizational justice, job satisfaction and trust on managers on employee performance. *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 4(2), 259-279.

Perry, R. W., & Mankin, L. D. (2007). Organizational trust, trust in the chief executive and work satisfaction. *Public personnel management*, 36(2), 165-179.

Polat, M. (2009), Örgütsel Özdeşleşmenin Öncülleri ve Ardılları Üzerine Bir Saha Çalışması (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Redman T & Mathews P.B (1998), "Service quality and human resource management: A review and research agenda", *Personnel Review*, Vol.27, Issue.1, pp.57-77.

Rich, B. L., Lepine, J. A., & Crawford, E. R. (2010). Job Engagement: Antecedents and Effects on Job Performance. *Academy of Management Journal*, 53(3), 617-635.

Rodjam, C., Thanasisuebwong, A., Suphuan, T., & Charoenboon, P. (2020). Effect of human resource management practices on employee performance mediating by employee job satisfaction. *Systematic Reviews in Pharmacy*, 11(3), 37-47.

Saatçioğlu, K., ve Yıldırım, A. (2022). İnsan Kaynakları Yönetimi Fonksiyonlarından Eğitim Ve Geliştirme Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkileri: Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 123-141.

Sabuncuoğlu, Z. (2005). İnsan Kaynakları Yönetimi. 2. Baskı. Bursa, Alfa Aktüel.

Sabuncuoğlu, Z., ve Tüz, M. V. (2021), Örgütsel Davranış, 6. Baskı, Aktüel Yayınevi, Bursa 2021.

Sayın, U., (2009), "Güven: İşletmelerde Algılanan Örgütsel Adalet ve İş Tatmini Arasındaki İlişkide Bir Aracı – Bir Uygulama" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum-2009.

Schuler, R. S., & Jackson, S. E. (2005). A quarter-century review of human resource management in the US: The growth in importance of the international perspective. *Management revue*, 11-35.

Sigler, T. H., & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of quality management*, 5(1), 27-52.

Smith, P. C. & Goddard, M. (2002). Performance Management and Operational Research: A Marriage Made in Heaven?. *The Journal of the Operational Research Society*, 53 (3), 247-255.

Snell, S. A., & Dean Jr, J. W. (1992). Integrated manufacturing and human resource management: A human capital perspective. *Academy of Management journal*, 35(3), 467-504.

Stoner, C.R. ve R.I. Hartman (2000) "Team Building: Answering Tough Questions", *Research Technology Management*, 34:4,12-18.

Şimşek, M. Ş. ve Çelik, A. (2011). İşletme Bilimlerine Giriş. (18. Baskı). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., (2019). *Using multivariate statistics*. 7th Edition, NewYork, Pearson.

Tahmaz, E., (2018). İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örgütsel Güven: Konuyla İlgili Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2018.

Tan, H. H., & Tan, C. S. (2000). Toward the differentiation of trust in supervisor and trust in organization. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 126(2), 241-260.

Tiwari, P., & Saxena, K. (2012). Human resource management practices: A comprehensive review. *Pakistan business review*, 9(2), 669-705.

Tortop, Aykaç, Yayman ve Özer, (2013), İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Yayınevi, 5.Basım, Ankara.

Turhan, M., Köprülü, O., & Helvacı, İ. (2018). Örgütsel güven ile bireysel iş performansı arasındaki ilişki. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 47-55.

Turunç, Ö., ve Turgut, H. (2020), Örgütsel Davranış, 46 yaygın değişken incelemesi, teori ve uygulama. 1. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2020.

Türen, U., Gökmen, Y., & Tokmak, İ. (2013). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının işletme performansına etkisi: İşletmelerin sahip oldukları bilgi ve iletişim teknolojileri kabiliyetlerinin aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 4(4), 103-129.

Tüzün, İ. K. (2007). Güven, örgütsel güven ve örgütsel güven modelleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007(2), 93-118.

Tyler, T. R., & Bies, R. J. (1990). Beyond formal procedures: The interpersonal context of procedural justice. In J. S. Carroll (Ed.), *Applied social psychology and organizational settings* (pp. 77-98). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Ülgen, H. ve Mirze, S.K., (2013). İşletmelerde stratejik yönetim. Beta Yayınları, 6.Baskı, İstanbul.

Vanhala, M., & Dietz, G. (2015). HRM, trust in employer and organizational performance. *Knowledge and Process Management*, 22(4), 270-287.

Vanhala, M., & Ritala, P. (2016). HRM practices, impersonal trust and organizational innovativeness. *Journal of Managerial Psychology*, 31(1), 95-109.

Witasari, J., & Gustomo, A. (2020). Understanding the effect of human capital management practices, psychological capital, and employee engagement to employee performances. *The Asian Journal of Technology Management*, 13(1), 1-15.

Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 196-217.

Yılmaz, H., & Karahan, A. (2011). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının örgütsel güven ve iş tatmini üzerindeki etkilerinin araştırılması: Afyonkarahisar'da bir araştırma. *İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(3), 95-118.

Yorulmaz, Ü. M., & Karabacak, A. (2020). Liman Çalışanlarında Örgütsel Güven ile İş Performansı Arasındaki İlişki: İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın Rolü. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 6(2).

Zainal, N., Din, N. N. O., & Munusami, C. (2023). Relationship between human resource management practices and employee's job performance in selected private Health Care Sector, Selangor, Malaysia. *Human Resources Management and Services*, 5(1).

2024, 13 (2), 569-586 | Araştırma Makalesi

Türk Melodram Sinemasında Kadın Suçlular

Mehmet ARSLANTEPE¹ Bahar ATMACA DEMİR²

Öz

1960–1970 yılları arası Türk Sineması'nın “Altın Çağı” olarak kabul edilmektedir. Yeşilçam dönemi olarak da adlandırılan, toplamda 1710 adet filmin çekildiği bu dönemde filmlerin çoğu melodram türündedir. Yeşilçam melodram filmlerinde, kalıp öyküler ve kalıp tipler, iyi-kötü, yoksul-zengin, masum-günahkâr karşıtlıkları, kadere razı gelme, fedakârlık, yanlış anlamalar, tesadüfler, itiraflar, tuzaklar, engeller, erteleme ve gecikmeler gibi anlatı kodları bulunmaktadır. Bu çalışmada, film öyküsünün merkezinde kadınların bulunduğu melodramlarda kadınların hangi durum ve koşullarda suç işleyebildiklerine yönelik bir araştırma yapılması amaçlanmıştır. Çalışma, 1960'lı yıllarda melodram türünde filmler çekmiş olan yönetmenlerden Ülkü Erakalın, Türker İnanoğlu ve Nejat Saydam'ın yönettiği filmler ile sınırlandırılmıştır. İzlenen filmlerdeki kadın film kişileri tarafından işlenmiş olan “insan öldürme, insan öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça iştirak (yardım ve azmettirme)” suçları tespit edilmiş ve bu suçların nedenlerinin “namus, kıskançlık, intikam, aşk ve para” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Betimsel olarak analiz edilen veriler sayısallaştırılarak grafik halinde sunulmuştur. İzlenen filmlerde kadınların namuslarına yönelik iftira, fiziksel veya psikolojik bir şiddet sonunda yaşanılanları unutmadıkları ve sonunda mutlaka intikam aldıkları tespit edilmiştir. Filmlerde en çok adam öldürme suçunun işlendiği ve bunun da en çok namus nedeniyle olduğu saptanmıştır. Ayrıca, izlenen filmlerdeki kadınlar filmin anlatımı/metni/kurgusu gereği namusları söz konusu olduğunda işledikleri suçlardan dolayı asla pişmanlık duymamakta ve cezasını çekmeye razı olmaktadır. Öldürmeye teşebbüs, tehdit ve suça iştirak da filmlerde işlenen diğer suçlar arasında olup, namustan sonra sırasıyla intikam, kıskançlık, aşk ve paranın da suç işlemede etkili olduğu görülmüştür. Toplumsal yaşamda meydana gelen kadın suçlarının filmlerde yansıtılan hali ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiş ve bununla birlikte toplumsal yaşamın sinemaya yansıdığı sonucu ortaya çıkmıştır. Türk Sineması'nda kadının suç işlemesi ile ilgili araştırmaların sınırlı olması bakımından bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Yeşilçam Sineması, Melodram, Kadın Suçluluğu, Anlatı

Arslantep, M., & Atmaca Demir, B. (2024). Türk Melodram Sinemasında Kadın Suçlular. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 569-586. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1308896>

Geliş Tarihi	01.06.2023
Kabul Tarihi	01.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Kocaeli, Türkiye, arslantep@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6045-6382

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul, Türkiye, baharatmacademir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6011-6297

2024, 13 (2), 569-586 | Research Article

Female Criminals in Turkish Melodrama Cinema

Mehmet ARSLANTEPE ¹

Bahar ATMACA DEMİR ²

Abstract

The period between 1960 and 1970 is considered the "Golden Age" of Turkish Cinema, also known as the Yeşilçam era, during which a total of 1710 films were produced, predominantly in the melodrama genre. Narrative codes such as stereotypical stories and stereotypical characters, good-bad, poor-rich, innocent-sinful contrasts, consenting to fate, sacrifice, misunderstandings, coincidences, confessions, traps, obstacles, delays etc. used in Yeşilçam melodramas. This study aims to investigate under what conditions and circumstances women can commit crimes in melodramas where female characters are central to the narrative. The research is confined to films directed by Ülkü Erakalın, Türker İnanoğlu, and Nejat Saydam, who were prominent directors of melodramatic films in the 1960s. Crimes committed by female characters in these films, including homicide, attempted homicide, threats, and complicity in crime (aiding and abetting), have been identified, with motivations for these crimes found to be honor, jealousy, revenge, love, and money. Data analyzed descriptively have been digitized and presented in graphical format. It has been observed that women in these films do not forget slander against their honor or the physical or psychological violence they have endured, ultimately seeking revenge. The crime of murder, often motivated by honor, was found to be the most frequently committed. Furthermore, women in these films do not exhibit remorse for crimes committed in defense of their honor, according to the narrative/text/plot, and are willing to accept their punishment. Attempted murder, threats, and complicity in crime are also depicted, with revenge, jealousy, love, and money identified as subsequent motivators for criminal activity. A similarity between the depiction of female crimes in films and their real-life counterparts has been observed, suggesting a reflection of societal life in cinema. The limited research on women committing crimes in Turkish Cinema indicates that this study could significantly contribute to the literature.

Keywords: Turkish Cinema, Yeşilçam Cinema, Melodrama, Female Offenders, Narrative

Arslantep, M., & Atmaca Demir, B. (2024). Female Criminals in Turkish Melodram Cinema. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 569-586. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1308896>

Date of Submission	01.06.2023
Date of Acceptance	01.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof., Kocaeli University, Faculty of Communication, Radio, Television and Cinema Department, Kocaeli, Türkiye, arslantep@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6045-6382

² Asst. Prof., İstanbul Rumeli University, Faculty of Art Design and Architecture, Radio Television and Cinema Department, İstanbul, Türkiye, baharatmacademir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6011-6297

Giriş

Sosyal hayat içerisindeki insanlar çeşitli suçlar işlemektedirler. Suç ve suçluluk denildiğinde öncelikle erkekler akla gelmektedir. Edebiyat, tiyatro ve sinema eserlerinde de erkek suçlular sıklıkla kurgulanmıştır. Bu eserlerde, erkekler suç işlemeye daha yatkın görülmüşlerdir. Toplum tarafından oluşturulan kadın miti suç işlemeye erkekler kadar uygun bir nitelik taşımamaktadır.

Toplumun kadınları suç işlemeye erkekler kadar uygun görmediği düşüncesi, tarihsel ve sosyokültürel bağlamlarda derin köklere sahip bulunmaktadır. Kadın suçluluğunu açıklamak için erken dönem teorileri genellikle erkek suçluluğuna ek olarak geliştirilmiş, biyolojik determinizmden sosyokültürel yorumlara kadar uzanan teorilerle cinsiyet farklarının normlar, sosyalleşme ve suç işleme fırsatları üzerindeki rolünü vurgulamıştır. Kriminolojideki son gelişmeler, kadın suçluluğunu açıklayabilmek için bu geleneksel görüşleri sorgulamakta ve kadınların suç işleme modellerini daha iyi anlayabilmek için cinsiyete özgü teorilerin gerekli olup olmadığını tartışmaktadır (Steffensmeier ve Allan, t.y.).

"The British Journal of Psychiatry" dergisinde yayımlanan "Women as Perpetrators and Victims of Crime" başlıklı makalede, kadınların suç işleme eğilimlerinin sosyal ve ekonomik faktörlerle ilişkili olduğu ve kadınların erkeklerden daha az şiddet suçu işlediği vurgulanmaktadır (Heidensohn, 1991, ss. 50-54). Dünyada ve Türkiye'de toplumsal yaşamda kadınlık, erkeklığe göre çok daha kutsal algılanmaktadır. Suçlu kadınlar ise toplum tarafından bu kutsallıktan uzaklaştırılmaktadır. Yaşamda kadınlar da erkekler gibi suç işleyebilmektedirler. Mitsel düşüncenin ötesinde kadınların da suç işleyebileceği açıktır.

Medyada kadın mitleri belirgin bir şekilde kendilerini göstermektedir. Örneğin filmlerde erkekler çoğunlukla aktif, maceraperest, güçlü ve cinsel açıdan saldırgan şekilde, kadınlar ise genellikle güzel, bağımlı, genç, pasif ve narince betimlenmektedir. Bu argümanı destekleyen önemli bir akademik kaynak olarak, "Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender in Gendered Lives: Communication, Gender, and Culture" adlı çalışma gösterilebilir (Wood, 1994, ss. 31-41). Türk Sinema tarihinin Yeşilçam döneminde çekilen melodram türündeki filmlerdeki kadın rolleri genellikle iyi eş, fedakâr anne, sessiz ve boyun eğen kişilerdir (Künüçen, 2001, s. 57). Yeşilçam filmlerinde temsil edilen kadınlar iki kategoriye ayrılabilir: Birincisi namuslu, sevgi dolu, evine ve çocuklarına bağlı, haksızlığa uğrasa bile bağışlayan, isyan etmeyen kadın temsilidir; ikinci temsil ise kötü niyetli, cinselliğini kullanan, yuva yıkan vamp kadındır (Abisel, 2000, ss. 174-175). İyi ve kötü kadın temsillerindeki ayrımlar melodram türündeki filmlerde oldukça belirgindirler.

1960–1970 yılları arasında Türkiye'de toplam 1710 adet film çekilmiştir. Türk Sineması'nın Yeşilçam Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde popüler bir tür olan melodram türündeki filmlerde kurgulanan kadın tarafından suç işlenmesi konusu bu çalışmada incelenmektedir. Kurgusal kadın film kişilerinin işlediği kurgusal suçları ve bu suçların nedenlerini niteliksel ve niceliksel olarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Filmlerdeki suçluluk namus, kıskançlık, intikam, aşk ve para üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışma, dönemin yönetmenlerinden Ülkü Erakalın, Türker İnanoğlu ve Nejat Saydam'ın yönettiği melodram türündeki filmlerle sınırlandırılmıştır.

Makalede önce kısa bir şekilde Türk Sinema tarihi anlatılmıştır. Arkasından da Yeşilçam melodram sinemasının ve bu filmlerdeki kadının konumunun özlü bir açıklaması yapılmıştır. Kadınların işlediği suç türleri ve nedenlerinin açıklamasından sonra seçilen yönetmenlerin filmlerindeki kadın film kişilerinin işlediği suçlar ve nedenleri incelenmiştir. İzlenen filmlerdeki kadın film kişilerinin işledikleri suçların nedenleri olarak belirlenen kodlar (namus, intikam, kıskançlık, aşk, para) çerçevesinde filmlerin betimsel bir analizi yapılmıştır. Filmlerdeki suçların ve suçların nedenlerinden betimsel olarak elde edilen veriler sayısallaştırılmış ve grafiklerle temsil edilmiştir. Grafiklerin oluşturulmasında Ülkü Erakalın, Türker İnanoğlu ve Nejat Saydam'ın 1960-1970 yılları arası yönettiği 219 film arasından ulaşıp izlenen 166 filmin sayısal değerlerinden yararlanılmıştır. Filmlerde yer alan suçlar; insan öldürme, cinayete teşebbüs, tehdit, suç iştirak (yardım, azmettirme) kategorilerine ayrılmış ve izlenen her bir filmde meydana gelen suçların nedenleri namus, intikam, aşk, kıskançlık ve para çerçevesinde ele alınarak sayısal değer olarak kodlanmıştır. Sayısallaştırmanın güvenilirliği artırması, yanlılığı azaltması, verinin analiziyle ortaya konulan temalar veya kategoriler arasında karşılaştırma yapılmasına olanak vermesi (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 256) gibi nedenlerle çalışmada elde edilen nitel veriler nicelleştirilmiştir.

Edebiyat, tiyatro ve sinema gibi alanlarda kadın ve erkek suçluluğunun temsili, toplumsal cinsiyet normları ve beklentilerinin yanı sıra, suç işleme eğilimlerinin arkasındaki sosyoekonomik ve kültürel faktörlerle de yakından ilişkilidir. Yeşilçam melodramlarında işlenen kadın suçları ve bunların nedenlerine yönelik yapılan bu analiz, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadın mitlerinin suç kavramı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu tür çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaleti sağlama yolunda önemli adımlar atılmasına katkıda bulunabilir.

Türk Sinema Tarihi

Türk Sineması tarihine yapılacak kısa ve özlü bir bakış bu makalenin yoğunlaşacağı melodram filmlerini değerlendirmek için gerekli görülmektedir.

Türk sinema tarihi dönemlere ayrılarak incelenmektedir. 1922-1939 yılları arası Tiyatrocular Dönemi olarak isimlendirilmektedir. Bu dönemde filmler tiyatro sanatçısı Muhsin Ertuğrul tarafından çekilmiştir. Ertuğrul, 1939 yılına kadar tek yönetmendir. Filmlerinin tiyatro etkisinde olması, filmlerinde tiyatro oyuncularını oynatması ve tiyatro oyunlarından sinemaya uyarlamalar yapması gibi nedenlerle söz konusu döneme Tiyatrocular ismi verilmiştir (Esen, 2010, s. 22). 1939-1950 yılları arası ise Geçiş Dönemi olarak isimlendirilmektedir. Yeni yönetmenlerin ortaya çıktığı, Ertuğrul'un teatral etkilerinin yerini sinemasal etkilerin almaya başladığı dönemdir. Bu dönemdeki yönetmenlerin çoğu Avrupa'dan İkinci Dünya Savaşı başlayınca Türkiye'ye dönen Avrupa'da üniversite okumuş kişiler ya da öğrencilerdir. Savaş nedeniyle de Türkiye'ye gelen yabancı filmlerin sayısı düşmüştür. 1938'de yapılan vergi düzenlemesiyle ise yapım stüdyolarının sayısı artmıştır. Bu dönemdeki filmlerin sinematografisi önceki döneme göre daha güçlüdür (Esen, s. 38). Savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen Fransız filmleri bitmiş, Mısır yoluyla gelen Amerikan filmlerinin yanına Mısır filmleri eklenmiştir. Mısır filmleri Türk seyircisinin sinema zevkini geliştirici bir güçte görülmemektedir (Özön, 2003, s. 116).

1950-1970 yılları Sinemacılar Dönemi olarak tanımlanmaktadır. Tiyatro etkilerinin bittiği, sinemanın kendini ayrı bir sanat olarak gösterdiği bir dönemdir (Esen, 2010, s. 48) 1950'li

yıllarda tarihi filmler, melodram ve komedi türünde filmler, şarkılı filmler, romanlardan uyarlanmış filmler ve dini öykülü filmler genel görünümü oluşturmaktadır (Özön, 1968, ss. 105-145). ABD ile yakınlığın artmasıyla bir propaganda aracı gibi Amerikan popüler filmleri sinema salonlarını kaplamıştır (Özön, 2003, s. 143). 1950'li yıllarda popüler kültür Türkiye'de varlığını göstermeye başlamıştır (Oktay, 1993, s. 93). Popüler edebiyat eserleri bu yıllarda sinemada sıklıkla kullanılmıştır. Abartılı duygusal ve dramatik özelliklere sahip popüler romanlar filmlerde kullanılmıştır (Öngören, 1985, s. 123). Liberalizme kayılmışsa da devletin sinemaya bakışı değişmemiştir. Sinemaya sadece sansür ve rüsum bakımından yaklaşmıştır. Ülke ve halkın gerçek sorunlarına, yaşamına yer veren filmler az sayıdayken popüler edebiyat uyarlamaları, melodram ve komedi türündeki filmler ise revaçta olmuştur (Onaran, 1994, ss. 101-102). Türk Sineması'nda melodram türü kendini ağırlıklı olarak göstermektedir.

1961 tarihli Anayasa'nın tanıdığı imkanlarla Türk Sineması'nda Toplumsal Gerçekçi olarak adlandırılan filmler çekilmeye başlamıştır (Daldal, 2005, ss. 56, 94). Yurt sorunlarına ve Türk insanının gerçek yaşamına eğilen filmler yapılmıştır. Bu filmler Türk Yeni Gerçekçiliği denilebilecek bir akımdır (Onaran, 1994, s. 103). 1960'tan 1970'li yılların ortalarına kadar olan sürede az sayıda da olsa toplumsal sorunlara eğilen filmler çekilmiştir. 1971 muhtırasıyla 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlükler sınırlandırılmıştır (Esen, 2010, ss. 130-134). 1960-1970 yılları arasında Türk Sineması en yüksek film üretimini gerçekleştirmiştir (Gök, 2010, s. 45). Bu dönemde kısa süre de olsa toplumsal filmlerin ve melodram filmlerin çekildiği görülmektedir.

1970'lerin politikleşmiş hayatına karşılık, 1980'li yıllar tam aksi bir durum göstermektedir (Esen, 2010, ss. 178-179). Arabesk müzik türünde şarkılar söyleyen şarkıcıların başrolünde bulunduğu şarkılı filmler bu dönemde popüler olmuştur. Önceki dönemdeki melodram filmlerinin devam ettiği söylenebilir. Öte yandan birtakım engeller ve yasaklar nedeniyle toplumsal sorunları işleyemeyen yönetmenler bireysel filmler çekmeyi tercih etmişlerdir (Esen, ss. 180-182). Arabesk şarkıcı filmleri yükselmiştir. Toplumsal sorunların yerini bireysel sorunlar almıştır (Scognamillo, 2010, s. 512). Arabesk şarkılı melodram filmlerin yanında bireysel sorunları ele alan filmler de çekilmiştir.

Türkiye, 1990'lı yıllarda yoğun bir kültürel emperyalizme maruz kalmıştır (Yeldan, 2003, ss. 159-160). Bu dönemde 28 Şubat olayı, küreselleşme, liberalizm, tüketim kültürünün artışı, hem ekonomik hem siyasi krizler ciddi sorunlar yaşatmıştır (Zengin, 2017, s. 90). Türk Sineması'nda bazı yönetmenler de 1990'lı yıllarda minimalist bir dille kişisel öyküler anlatmışlardır (Vardan, 2003, s. 751). Devlet desteği, Eurimages desteği ya da sponsorluklarla film üretimi de artmaya başlamıştır (Esen, 2010, s. 187). 2000'li yıllarda Türk Sineması'na gündemdeki siyasal kirlilik, mafyalar, Güneydoğu sorunu, yozlaşmış kent yaşamı, ekonomik kriz gibi sorunlar girmiştir (Scognamillo, 2010, s. 452). Yükselişe geçen tür ise komedidir (Yavuz, 2012, s. 142). Türk Sineması'nda konuların çeşitlendiği görülmektedir.

Türkiye'deki film üretimine etkisi olan sosyal, ekonomik ve politik ortam bu şekilde özetlendikten sonra Türk melodram sinemasının özelliklerine bakılacaktır.

Yeşilçam Melodram Sineması

Makalenin bu bölümünde melodram türünün sinema üzerindeki etkileri ve işlevleri, özellikle Türk sinemasında Yeşilçam Dönemi'nde melodramın nasıl işlendiğine dair bir inceleme yapılacaktır. Yeşilçam filmlerinde melodramın nasıl kullanıldığı, karakter tipleri, tematik öğeleri incelenmektedir.

Melodram türü, sayıca en çok çekilen türlerin başında gelmektedir. Çoğu zaman siyasal bir işlevi de bulunmaktadır. Melodram türündeki filmler Mussolini ya da Peron dönemlerinde bir emniyet supabı görevi yapmakta, bu filmlerdeki kişiler ve olaylar ciddiye alınmamakta, bu nedenle de filmlerdeki yoksulluk ve eşitsizlik hoş gösterilmekte ve görülmektedir. Böylece melodramlar tehlikesiz bir boşalma aracı olmaktadır (Özön, 1995, cilt 2, ss. 52-53).

Melodram türündeki filmlerde uç duygular yansıtılmakta, filmlerde ölümüne sevgiye ya da nefrete giden dramatik bir çizgi bulunmaktadır. Bu duruma toplumumuzda bulunan aşırı uçlar mantığının neden olduğu iddia edilmiştir (Adanır, 1996, s. 12). Yeşilçam sineması içerisindeki melodramlar gerilimli ve çatışmalı durumları seyirciye yansıtmıştır. Bunu sağlamak için abartılı hareketler, duygusal diyaloglar, ağdalı bir oyunculuk ve yakın çekim ölçekleri kullanılmış, duygusallığın aktarılmasında sözlere ağırlık verilmiştir (Abisel, 1994, s. 25).

Yeşilçam sineması melodram türündeki filmlerde iyiler-kötüler, mazlumlar-zalimler, masumlar-günahkârlar ve yoksullar-zenginler gibi karşıtları kullanmaktadır. Bu filmler çatışmalardan ortaya çıkan heyecanı, gerilimi, eğlenceyi izleyiciye aktarmaktadır (Arslan, 2005, s. 112). Bu filmlerde görülen kalıplaşmış öyküler ve durumlar, komplolar, rastlantılar, acı olaylar, fakir kız ve zengin erkek aşkı ya da tersi gibi durumlar söz konusu yapımların bazı ortak özelliklerini oluşturmaktadır (Özön, 1995, s. 32). Çoğu filmde aynı ve benzer konular anlatılmakta; filmler arasında benzer sahnelere ve konuşmalara sıklıkla rastlanmaktadır (Ayça, 1996, s. 143).

Olayların gelişimindeki gecikmeler, insanların birbirini yanlış anlaması, imkânsız aşklar, âşıkların ayrılması ve hasret, öykülerdeki kadercilik, iyilerin mağduriyeti, pişmanlık, iftiralara, intikam, ihanet ve fedakârlık melodram türündeki filmlerde sıklıkla görülmektedir (Tunalı, 2006, ss. 199, 222). Yeşilçam film kişileri de iyiler ve kötüler olmak üzere kalıplaşmıştır (Özön, 1972, s. 169). Film kişilerinin iyi ve kötü ya da zengin ve fakir olduğu filmin başlangıcında onaylanmaktadır (Kaya, 2001, s. 112). Olayların gelişimi içinde film kişileri hak ettiklerini almaktadırlar. İyi kişiler ödüllendirilmekte, kötü kişiler cezalandırılmaktadır (Nutku, 2001, s. 77). Filmlerde olaylar genelde, tüm çatışmaların ortasındaki kadın ve erkek film kişileri ile yan film kişileri etrafında gelişmektedir (Kaya, 2001, s. 112). Olayların gelişiminde bir engel mutlaka bulunmaktadır. Filmlerdeki çiftlerin arasına kötü kadın girer. Bu kadın ailenin dışında ya da içinde tuzağını kurmaktadır. Kötü karakterler çoğunlukla yalıda ya da villadadırlar. Bazen de bir pavyonda da olabilmektedirler (Atayman, 1995, ss. 17-18). Ayrıca yoksul olup, sınıf atlama isteği ile illegal yollara başvuranların da kötüler kanadında yer aldıklarını söylemek mümkündür. Engel, aşkı büyütür ve soyutlaştırır. Karakterler birbirilerini unutamazlar, ıstırap çekerek yaşamlarını sürdürürler (Tunalı, 2006, s. 233). Film kişileri için özveri, doğruluk ve bağlılık vazgeçilmezdir. Onlar için mutluluk parayla değil aşkın bulunmasıyla sağlanmaktadır. Kadınlara iffetli olmak, erkeklere namusuyla çalışarak para kazanmak görevleri verilmiştir. Yeşilçam melodram filmlerindeki öykü, aile etrafında ve en çok da

ev içi atmosferde geçmektedir. Bu anlatılarda ailenin ve aşkın yoğun varlığı kaçınılmazdır (Abisel, 2005, ss. 166-167).

Yeşilçam melodramları görsellikten çok söze dayanmaktadır (Kaya, 2001, s. 114). Film diyaloglarında duygusal olarak ağır ve kalıplaşmış cümleler bulunmaktadır (Abisel vd., 2005, s. 113). Filmlerin öyküsünde kapalı durumlar yani sonuçsuz ya da belirsiz durumlar ve sonuçlar bırakılmamaktadır. Karışıklığa neden olabilecek durumlar bir karakter tarafından sözlü olarak dile getirilmektedir. Açıklamalar görüntülerle de desteklenmektedir (Kaya, 2001, ss. 115-116).

Melodramın itici gücü, öykünün sevgililerin bir araya gelebilme fantezisi üzerine kurulmasında aranabilir. Birtakım nedenlerle geciktirilen ya da engellenen beraberlik, cinsellik değil, aşk için olan bir beraberliktir (Abisel vd., 2005, ss. 43-44). Cinsellikten uzak bir aşk çerçevesinde kalınmaktadır. Çiftlerin birlikteliğinin tek yolu ise evlilik olmaktadır (Onaran vd., 1994, s. 98). Dramatik izleğin girişinde kadın ve erkek karakterlerin sakin ve huzurlu günlük hayatlarında tesadüfen karşılaşmaları, tanışmaları ve birbirlerini sevmeleri konu edilmektedir (Tunalı, 2006, s. 44). Küçük çatışmaların, rekabetlerin, engellerin, özverilerin, ödüllerin, cezaların birbiri ardına geldiği melodram filmlerinde, nedensellik zincirinde temel çatışma belirlemektedir (Abisel, 2005, s. 167). Filmlerin final bölümünde, kadın ve erkek karakterlerin birleşmeleri, ayrılmaları ya da ölüm gerçekleşmektedir (Erdoğan, 1995, s. 192).

1960–1970 döneminde Türk sineması, tarihindeki en yüksek üretimini gerçekleştirmiştir (Gök, 2010, s. 45). 1960'lı yıllar Türk sinema tarihinin heyecanlı ve coşkulu yılları olarak görülmektedir (Scognamillo, 1996, s. 45). Söz konusu dönemde 1710 adet film çekilmiştir (Özgüç, 1998, ss. 112.-298). Yeşilçam sinemasının kendi yazısız kuralları ve kalıplarını belirleyip uygulamasında, filmlerin seyirciler tarafından tutulmasının da etkisi önemlidir (Ayça, 1996, s. 139).

Bu dönemin toplumsal değişimi, görelî de olsa kadınların ve erkeklerin sosyal değişimi, köy ve kent, işçi ve patron ve köyden şehre göçün neden olduğu sorunlar melodramlara girmiştir (Tunalı, 2006, s. 214). Bu dönemde kadın film kişilerinin daha ön plana çıktıkları görülmektedir (Abisel, 2005, ss. 167-168).

Yeşilçam Melodramlarında Kadın Rollerî

Yeşilçam melodram filmlerinde kadınların tasvirleri belli formüllere dayanmaktadır. Eril kültür tarafından oluşturulmuş iyi ve kötü kadın tasvirleri dış görünüşleri, giyim ve aksesuar tercihleri ile ayrılmaktadır. Yeşilçam melodramlarında bunun gibi sıklıkla rastlanan kalıplar dikkat çekicidir. Yeşilçam melodram filmlerinde kadınların tasvirleri belli formüllere dayanmaktadır. Eril kültür tarafından oluşturulmuş iyi ve kötü kadın tasvirleri dış görünüşleri, giyim ve aksesuar tercihleri ile ayrılmaktadır. Yeşilçam melodramlarında bunun gibi sıklıkla rastlanan kalıplar dikkat çekicidir.

Melodramlardaki kadın başrol, namus ve sadakat gibi, eril kültürün önemsedîği değerlerin taşıyıcısı durumundadır (Akbulut, 2008, s. 88). Aşkı konu alan melodramlarda kadının namusu, onun bir erkekle evlenmesini sağlamaktadır (Karabağ, 2005, s. 40). Kadınların bu filmlerdeki görevlerinden biri de aile namusunu korumak olmuştur (Dönmez, 2006, s. 9). Ailenin merkezde olduğu bu filmlerde kadın film kişileri, elinde olanla yetinmesini bilen, zorluklara göğüs geren, fedakârlıklar gösteren, istekleri olmayan, namusunu koruyan ve ataerkil düzenin taleplerine uygun davranan özellikler

göstermektedirler (Abisel, 2005, s. 297). Filmlerin olay örgülerinde kadınların yaşamı ev içi mekânlarla sınırlandırılmıştır (Özgür, 2006, s. 101).

Melodramlarda iyi ve kötü kadın film kişileri eril kültürün önemseydiği değerler doğrultusunda belirgin şekilde ayrılmışlardır. İyi kadın film kişileri filmlerde anne, evinin kadını, toplumun taleplerini yerine getiren, eşine sadık, eşlerinin sadakatsizliklerine sabır gösterip geri dönmelerini bekleyen rollerde görülmektedirler. Kötü kadın film kişileri ise doğuştan kötüdürler ya da kader onları böyle yapmıştır (İmançer, 2010, s. 80). Bu kadın film kişileri erkeğine gerçek bir aşk ve bağlılık duymamaktadırlar. Başka erkeklerle beraber olabilmekte ve cinselliklerini yaşamaktadırlar (Maktav, 2003, s. 284). Bekaret bu filmlerde önemsenir. Herhangi bir nedenle evlilik öncesi cinsellik yaşayan kadınlar artık evlenemez ve mutlu olamazlar. Tecavüze uğrama durumunda da –kadın kurban konumunda olmasına rağmen- sonuç değişmez (Tınaz, 2023, s. 93).

Yeşilçam melodramlarındaki film kişilerinin ahlaki nitelikleri dış görünüşleri ile desteklenmektedir. Kadınların saç rengi, giyimleri ve kullandığı aksesuarlar onların ahlaki durumları hakkında yargıları da taşımaktadır. Giysilerin, takıların, renklerin anlamını seyirci toplumsal uzlaşma bağlı olarak anlamlandırmaktadır (Büker, 2012, s. 22). Yeşilçam melodram filmlerinde en çok kullanılan kalıplardan biri de genellikle iyi kadın esmerse kötü kadının sarışın olmasıdır (Akbulut, 2008, ss. 107-108). Yukarıda sıralanan özellikler melodram filmlerindeki kurgusal kadın karakterlerinin temsilinde sıklıkla kullanılmıştır.

Kadın Suçluluğunun Nedenleri ve Kadınların İşlediği Suç Türleri

Kadınların suça yönelme sebepleri ve erkeklere kıyasla daha düşük suç işleme eğilimleri, belirli biyolojik ve psikolojik niteliklerle izah edilmektedir. Bu konudaki yaklaşımların saldırganlık, hormon farklılığı, yaş ve sosyalizasyon üzerinde durduğu görülmektedir (Terzi, 2007, s. 8). Kadın suçluların suç işleme yaşının erkeklere göre daha ileri yaşlarda olduğu sonucuna da varılmıştır (İl, 1990, s. 21). Yaşanılan ataerkil düzen kadınları çeşitli mağduriyetlere uğratmaktadır. Bu düzen içerisindeki sosyal ve kültürel rollerin yaratmış olduğu sorunlar kadınları suça itebilmektedir (İlbars, 2007, s. 6).

Kadın suçluluğu üzerine yapılmış araştırmalar göstermektedir ki, kadın suçluluğunun faktörleri arasında toplumsal norm ve değerler, kadınların sosyal yaşamda üstlendikleri roller, eğitimleri ve yaşanılan mekânlar önde gelmektedir (Terzi, 2007, s. 5). Zayıflayan aile bağları, yozlaşan toplumsal yapı, sosyo-ekonomik sıkıntılar, şiddete uğraması kadının suç işlemesini artırmaktadır (Aygün, 2012, s. 15).

Yapılan araştırmalar kadınların işlediği suçların daha çok zina³, öldürme ve öldürmeye teşebbüs, hırsızlık ve hakaret olduğunu göstermekte olup, ülkemizde öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçlarının ise kadınlar tarafından en çok işlenen suçlar olduğu bilinmektedir (İçli ve Öğün, 1998, ss. 30-31). Ayrıca bebeğini öldürme ve zehirle insan öldürme gibi suçların da kadınlar tarafından sıklıkla işlendiği belirtilmektedir (Günşen

³ Anayasa Mahkemesi, zınayı suç sayan TCK 440 ve 441. maddelerini iptal ederek, 23.9.1996 tarih, E. 1996/15, K. 1996/34 sayılı kararlar (Resmi Gazete: 27.12.1996, no: 22860) erkeğin zinasını, 23.6.1998 tarih, E. 1998/3, K. 1998/28 sayılı kararlar ise (Resmi Gazete, 13.3.1999, no: 23638) kadının zinasını suç olmaktan çıkarmıştır (Göztepe, 2005, s. 37). Ancak, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre zina boşanma sebebi olarak görülmektedir (www.mevzuat.gov.tr, 25.02.2024)

İçli, 2013, s. 416). Kadınlar çoğunlukla kendilerini korumak için öldürme ve yaralama suçlarını işlemektedirler. Bu tür suçlar, kendisine kötü davranılan ya da şiddete uğrayan kadınlarda ani ve şiddetli bir tepkiyle gerçekleşmektedir. Planlanmış bir özellik genellikle taşımamaktadırlar (Özbek, 2011, s. 29). Kadınların öldürme suçları en çok yakın ilişkisi olduğu ve çatıştığı kişilere karşı gerçekleşmektedir. Kadınların yabancıları, tanımadıklarını öldürmesi çok nadir görülmektedir (Saygılı ve Aliustaoğlu, 2009, s. 2).

1960–1970 Dönemi Yeşilçam Melodramlarında Kadın Karakterlerin Suç İşleme Nedenleri ve İşledikleri Suçlar

Makalede incelenen 1960-1970 döneminde Ülkü Erakalın, Türker İnanoğlu ve Nejat Saydam'ın yönettiği yapımlarda kadın karakterlerin namus, kıskançlık, intikam, aşk ve para nedenleriyle söz konusu suçları işledikleri görülmüştür.

Türk Dil Kurumu (t.y.) sözlüğüne göre *namus* kelimesi “bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet” olarak tanımlanırken, *namus cinayeti* ise, “ahlak ve onuruna ters düşen bir durumdan kurtulmak için işlenen cinayet” şeklinde açıklanmaktadır.

Namus sebebiyle kadınların cinayet işlemelerinin temel nedenleri eşlerinin onları fuhuşa zorlamaları ve fuhuşa itme teşebbüsleri ile tecavüze ve tecavüz teşebbüsüne uğramalarıdır. Kadınların daha çok, erkeklerin kendilerine egemenlik kurma ve sözlerini dinletme nedeniyle uyguladıkları şiddet ve baskı sonucu cinayet işledikleri görülmektedir (İsen, 2001, s. 132). Makale kapsamında incelenen filmlerdeki kadın film kişilerinin en çok namus uğruna cinayet işledikleri tespit edilmiştir.

Dönem içerisindeki incelenen filmlerdeki kadınların kıskançlık nedeniyle de suç işledikleri görülmektedir. Bu kadınlar sevdiği erkeği elde edemeyen filmin ana karakterleri olmayan kadınlardır. Baştan çıkarmaya çalıştığı erkek evlidir veya sevgilisi vardır. Psikolojik yaklaşıma göre suçluların kişilik yapılarının özellikleri de şu şekilde belirtilmiştir: Fikir yoksulluğuna sahip, ruhsal dengesizlik içerisinde, egemenlik kurmak isteyen, itaat etmemeye yönelik, hirs ve ihtiras dolu, aşırı kıskançlık gibi kişilik özelliklerine sahip bulunmaktadırlar (Beşe ve Geleri, 2013, s. 14).

İntikam için işlenen cinayetlerde ise kişi kendisine kötülük yapan, zararı dokunan bir kimseyi bir erteleme sürecinden sonra öldürmekte, uzun bir süre intikamını almayı planlamaktadır. Mağdur ise, eski bir hüküm giymiş suçlu ya da faile bir zamanlar zarar vermiş birisi olmaktadır (Erkunt, 2011, s. 32). İntikamın nedeni insanların kendilerine haksızlık yapıldığını hissetmeleridir (Dilber, 2013, s. 39). Öte yandan kendisi dışında aile bireylerine, eşine, çocuklarına karşı işlenen suçların intikamını alan kadınlar da bulunmaktadır.

İncelenen filmlerde aşk nedeniyle de kadın film kişileri suç işleyebilmektedir. Sevdiği kişiyi elde etmek ya da kaybetmemek için cinayet göze alınabilmektedir. Hırsızlık ve dolandırıcılık gibi suçların işlenmesine ise çoğunlukla para neden olmaktadır. Paranın ele geçirilmesinde kadın film kişilerinin cinayet işledikleri ya da cinayete azmettirdikleri görülmektedir.

Makale kapsamında izlenen 1960–1970 yılları arasındaki Erakalın, İnanoğlu ve Saydam tarafından yönetilmiş melodram türündeki filmlerde kadın film kişileri tarafından öldürme ve öldürmeye teşebbüs ile tehdit suçları işlenmektedir. Söz konusu suçların

işlenmesinde ise suça iştirak unsurlarından yardım ve azmettirme etkili olmuştur. Az sayıda filmde ise birden fazla sayıda suçun işlendiği gözlemlenmiştir. Kadın karakterlerin öldürme ve öldürmeye teşebbüs suçlarını işlemeye öncelikle namus ve intikam daha sonra da kıskançlık, aşk ve para neden olmaktadır.

İnsan öldürme bir kişinin başka bir kişinin yaşamına karşı yaptığı her türlü saldırıdır. İnsan öldürme eylemleri niteliğine göre, kasten öldürme ve taksirli öldürme olarak ayrılmaktadır (Tortamış, 2010, s. 6). Yapılan araştırmalar, kadınların öldürme ve yaralama suçlarını kendilerini müdafaa etmek amacıyla işlediklerini, kadınların maruz kaldığı fiziksel şiddetin onları suça ittiğini göstermektedir (Saruç, 2013, s. 40; Saygılı ve Aliustaoğlu, 2009, s. 6). Ayrıca araştırmacılar bu araştırmaların, kadınların organize olarak tanımlanan suçlara katılmayarak suçu tek başlarına gerçekleştirdiklerini ve mağdur ile çoğunlukla birinci dereceden ilişkili olduklarını gösterdiğini de eklemektedir. Bunlar da en çok kocaları ya da sevgilileri olmaktadır (Günşen İçli, 2013, s. 416).

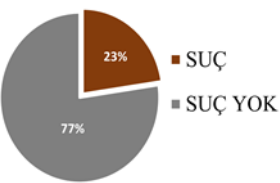
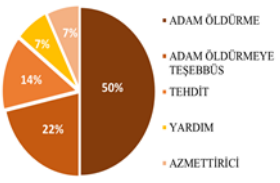
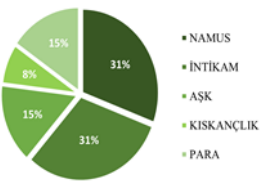
Suça iştirak hâlinde ise suça birden fazla kimsenin katılımı söz konusudur. Suça iştirak, bir kişinin işlediği suçların, birden fazla kişinin suç eylemi öncesi yapmış oldukları anlaşma gereği, eylemin icrasına katkıda bulunmaları olarak açıklanmaktadır (Artuk, vd., 2012, s. 219). İncelenen filmlerde yardım suçunun sadece aşk nedeniyle işlendiği görülmektedir. Azmettirme, bir suçu gerçekleştirmeye konusunda bir düşüncesi olmayan kişinin bir başkasınca bu suçu gerçekleştirmeye karar verdirilmesidir. Azmettiren kişi gerçekleşen suçun cezası ile cezalandırılmaktadır (Mercimek ve Gerçek, 2013, s. 208). İncelenen yapımlarda azmettirme suçunun nedeninin en çok para olduğu görülmüştür. Daha sonra da intikam ve kıskançlık nedenleri gelmektedir. Filmlerde azmettirme suçunda, namus ve aşk nedenleri bulunmamaktadır. Tehdit suçu ise bir şahsın yasalarla korunan haklarına ve menfaatlerine karşı gerçekleşmektedir (Bakıcı, 1992, s. 718). İncelenen yapımlarda tehdit suçunun nedenlerinin kıskançlık, aşk, namus, para ve intikam olduğu görülmüştür.

Filmlerdeki Kadın Suçlarının İstatistikleri

Türker İnanoğlu Filmleri

İnanoğlu'nun belirtilen yıllar arasında yönettiği 69 film arasından izlenebilir kopyasına ulaşılabilen 53 adet filmi izlenmiştir. Filmlerin %23'ünde, öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça iştirak suçları kadın karakterler tarafından işlenmiştir. Söz konusu suçların nedenleri ise namus, intikam, aşk, kıskançlık ve paradır. Yapımların %77'sinde kadın suçlarına rastlanmamıştır.

Tablo 1. Türker İnanoğlu filmlerinde kadın suçları

Kadın Suçları Varlığı (%)	Suç Türleri (%)	Suç Nedenleri (%)
 <p>23% SUÇ 77% SUÇ YOK</p>	 <p>50% ADAM ÖLDÜRME 22% ADAM ÖLDÜRMEYE TEŞEBBÜS 14% TEHDİT 7% YARDIM 7% AZMETTİRİCİ</p>	 <p>31% NAMUS 31% İNTİKAM 15% AŞK 15% KISKANÇLIK 8% PARA</p>

Nejat Saydam Filmleri

Saydam'ın söz konusu yıllar arasındaki 71 filmi arasından izlenebilir kopyasına ulaşılabilen 59 adet filmi izlenmiştir. Filmlerin %29'unda öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça iştirak suçları işlenmiştir. Söz konusu suçların nedenlerinin ise namus, intikam, aşk, kıskançlık ve para olduğu görülmüştür. Yapımların %71'inde kadın suçlarına rastlanmamıştır.

Tablo 2. Nejat Saydam filmlerinde kadın suçları

Kadın Suçları Varlığı (%)	Suç Türleri (%)	Suç Nedenleri (%)
<p>71% SUÇ YOK 29% SUÇ</p>	<p>ADAM ÖLDÜRME: 22% ADAM ÖLDÜRMEYE TEŞEBBÜS: 19% TEHDİT: 26% AZMETTİRİCİ: 33%</p>	<p>NAMUS: 16% İNTİKAM: 10% AŞK: 16% KISKANÇLIK: 37% PARA: 21%</p>

Ülkü Erakalın Filmleri

Erakalın'ın belirtilen yıllar arasında çekilen 79 filminden izlenebilir kopyasına ulaşılabilen 54 adet filmi izlenmiştir. Filmlerin %19'unda öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça iştirak suçları işlenmiştir. Söz konusu suçların nedenlerinin ise namus, intikam, aşk, kıskançlık ve para olduğu görülmüştür. Yapımların %81'inde kadın suçlarına rastlanmamıştır.

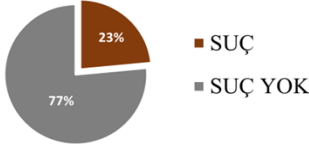
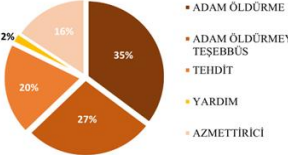
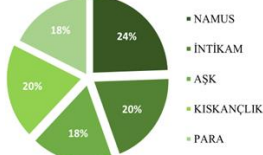
Tablo 3. Ülkü Erakalın filmlerinde kadın suçları

Kadın Suçları Varlığı	Suç Türleri (%)	Suç Nedenleri (%)
<p>81% SUÇ YOK 19% SUÇ</p>	<p>ADAM ÖLDÜRME: 50% ADAM ÖLDÜRMEYE TEŞEBBÜS: 20% TEHDİT: 10% AZMETTİRİCİ: 20%</p>	<p>NAMUS: 15% İNTİKAM: 8% AŞK: 23% KISKANÇLIK: 23% PARA: 31%</p>

Tüm Filmlerdeki Kadın Suçlarının İstatistikleri

Bu çalışma için 1960-1970 döneminde İnanoğlu, Saydam ve Erakalın'ın çekmiş olduğu filmler arasından izlenebilir kopyasına ulaşılabilen toplamda 166 adet film izlenmiştir. İzlenen yapımların %23'ünde kadın karakterlerin öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça iştirak gibi suçları işlediği saptanmıştır. Suçların nedenlerinin ise namus, intikam, aşk, kıskançlık ve para olduğu görülmüştür. İncelenen yapımların %77'sinde ise kadın suçlarına rastlanmamıştır.

Tablo 4. 1960-1970 dönemi İnanoğlu, Saydam ve Erakalın filmlerinde kadın suçları

1960–1970 Dönemi İnanoğlu, Saydam ve Erakalın Filmlerinde		
Kadın Suçları Varlığı (%)	Suç Türleri (%)	Suç Nedenleri (%)
 <ul style="list-style-type: none"> ■ SUÇ ■ SUÇ YOK 	 <ul style="list-style-type: none"> ■ ADAM ÖLDÜRME ■ ADAM ÖLDÜRMEYE TEŞEBBÜS ■ TEHDİT ■ YARDIM ■ AZMETTİRİCİ 	 <ul style="list-style-type: none"> ■ NAMUS ■ İNTİKAM ■ AŞK ■ KISKANÇLIK ■ PARA

Bulguların Değerlendirilmesi

İnanoğlu'nun yönettiği filmlerde kadın karakterlerin yüksek oranda namus ve intikam nedenleriyle öldürme suçunu işledikleri saptanmıştır. Erakalın'ın yapımlarında kadın karakterlerin daha çok namus, intikam ve kıskançlık nedenleriyle adam öldürme suçunu işledikleri görülmüştür. Saydam'ın yönettiği filmlerde kadın karakterlerin daha çok kıskançlık nedeniyle öldürmeye teşebbüs suçunu işledikleri ortaya konulmuştur.

İncelenen filmlerde kadınların namuslarına yönelik yapılan iftiralari, fiziksel veya psikolojik saldırıları asla unutmadıkları, intikamlarını aldıkları görülmüştür. Aldığı intikamı sonucunda pişmanlık duymayan kadın, cezasına da razı olmaktadır. Filmlerde, kıskançlık motivasyonu ile suç işleyen kadın karakterler, işledikleri fiillerden dolayı üzüntü duymakta, cezaevine girmekten endişe etmekte ve vicdani sıkıntı çekmektedirler.

İnanoğlu'nun ve Erakalın'ın yönettiği filmlere göre Saydam'ın filmlerindeki kadın suçluların sayısı daha çoktur. Saydam'ın 59 adet filminin, %29'unda kadın suçlulara yer verildiği görülmüştür. İnanoğlu'nun 53 adet filminin %23'ünde ve Erakalın'ın 54 adet filminin %19'unda kadın suçlular saptanmıştır.

İnanoğlu'nun yönettiği yapımlarda suçların nedenlerinden namus ve intikam aynı oranda yer almaktadır. Bu suçları sırasıyla aşk ve para izlerken, arkasından kıskançlık gelmektedir. Erakalın'ın yönettiği yapımlarda da suçların en büyük nedeni olarak önce namus, sonra intikam ve aşk nedenlerine rastlanmaktadır. İnanoğlu'nun filmlerinde ise en yüksek aşk ve para suçun nedenleri olurken, az oranda da kıskançlık saptanmıştır. Saydam'ın yönettiği filmlerde ise işlenen suçların en büyük nedeni kıskançlık olurken arkasından para ile aynı oranlarda namus ve aşk, en az olarak ise intikam gelmektedir.

İzlenen 166 adet filmin %77'sinde kadın karakterlerin işlediği suçlara rastlanmazken, %23'lük kısımda kadın karakterlerin işlediği öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suç ortak suçları olduğu görülmektedir. Filmlerde kadın karakterlerin suç işlediği %23'lük dilim incelendiğinde, en fazla işlenen suçun öldürme olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu suçun sırasıyla giderek azalan bir oranda öldürmeye teşebbüs, tehdit, azmettirme ve yardım suçu izlenmektedir.

Filmlerde en çok namus nedenli suç işlendiği ortaya çıkmıştır. Bu suçun sırasıyla intikam ve kıskançlık ve son olarak aşk ve para izlenmektedir. Bazı filmlerde, bir suçun birden fazla nedeni olduğu da görülmüştür.

Sonuç

1960–1970 yılları arasında İnanoğlu, Saydam ve Erakalın tarafından yönetilmiş melodram türündeki yapımlarda kurgulanan suçlar öldürme, öldürmeye teşebbüs, tehdit, suça yardım ve suça azmettirme olarak belirlenmiştir. Suçların nedenlerinin ise namus, kıskançlık, intikam, aşk ve para olduğu tespit edilmiştir.

İzlenen filmlerde kadın karakterlerin en çok namusları ve intikamları için öldürme suçu işledikleri görülmüştür. Kadın karakterler kendilerinin ve ailelerinin namusunu korumak için öldürme ya da öldürmeye teşebbüs suçlarını işlemekte ve bu suçtan pişmanlık duymamaktadırlar. Cezasını çekmeye de razıdırlar. Mahkeme sahnelerinde bunu dile getirmektedirler.

İzlenen filmlerde kadın karakterlerin tabanca ile adam öldürme suçunu işledikleri görülmektedir. Filmlerdeki kadınlar sırasıyla namus ve intikam, ardından ise aşk, kıskançlık ve para nedenleriyle suç işlemektedirler. Kadın seri katillere ise filmlerde rastlanmamıştır. Kadın karakterlerin kendilerine kötülükleri dokunan erkek karakterlerden intikamlarını almak için suç işledikleri görülmüştür. Bazı filmlerde kadın karakterler aşk ve kıskançlık nedenleriyle kadınlara karşı da suç işlemektedirler.

Kadın suçluluğu üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda, kadınların suç işlemesinde sosyal çevrenin etkili olduğu bulgusuna varılmıştır. İncelenen filmlerdeki kadın suçluluğunun sebeplerinin toplumsal yaşamın bir yansıması olduğu öne sürülebilir.

Yeşilçam melodram filmlerinde klasik anlatı yapısı gereğince kadın karakterler masum olarak sergilenmektedir. Suçların ise yine bu masumluk algısını korumak amacıyla işlendiği ileri sürülebilir. İncelenen melodram anlatılarında namus, kıskançlık, intikam, aşk ve para en önemli suç işleme nedenlerini oluşturmaktadır.

Türk Sinema tarihinin en çok film çekilen dönemini ele alan bu çalışma diğer dönemlerin de incelenmesiyle suçların dönemselsel olarak karşılaştırılmasıyla genişletilebilir. Öneri olarak filmlerdeki suçların karşılaştırılması başka çalışmalarla sürdürülebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Etik Beyan	*Bu çalışma Doç. Dr. Mehmet Arslantepe danışmanlığında 2015 tarihinde tamamladığımız "1960-1970 Arası Türk Melodram Filmlerinde Kadın Suçluluğunun Namus, Kiskançlık, İntikam, Aşk ve Para Bağlamında Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40), Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makale Gõnderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50),
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is extracted from my master thesis entitled "The evaluation in context of honor, jealousy, revenge, love and money of female criminality in the Turkish melodrama films between the years of 1960-1970", supervised by master's thesis / Kocaeli University, 2015. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. *Ethics committee approval is not required for the study.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40), Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50),

Kaynakça / References

- Abisel, N. (1994). Bir Dünya Nasıl Kurulur Popüler Türk Filmlerinde Anlatı Yapısı Üzerine, 25. *Kare*, 9, 25.
- Abisel, N. (2000). Yeşilçam Filmlerinde Kadının Temsilinde Kadına Yönelik Şiddet. N. B. Çelik (Der.), *Televizyon, Kadın ve Şiddet* içinde (ss. 173-212). Kiv Yayınları.
- Abisel, N. (2005). *Türk Sineması Üzerine Yazılar*. Phoenix Yayınevi.
- Abisel, N., vd. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık: Vesikalı Yarım Üzerine*. Metis Yayınları.
- Adanır, O. (1996). Gerçeklerden Kaçamayız. S. M. Dinçer (Der.), *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (ss. 3-17). Doruk Yayıncılık.
- Akbulut, H. (2008). *Kadına Melodram Yakışır: Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri*. Bağlam.
- Arslan, S. *Melodram*. L&M Epokhe, 2005.
- Artuk, M. E., vd. (2012). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Seçkin Yayıncılık.
- Atayman, V. (1995). *100 Filmde Başlangıcından Günümüze Duygu/Aşk Filmleri*. Bilgi Yayınevi.
- Ayça, E. (1996). Yeşilçam'a Bakış. S. M. Dinçer (Der.), *Türk Sineması Üzerine Düşünceler* içinde (ss. 129-148). Doruk Yayıncılık.
- Aygün, H. (2012). *Kanlı Kontesler*. Profil Yayıncılık.
- Bakıcı, S. (1992). Tehdit Suçu ve Unsurları. *Ankara Barosu Dergisi*, 5, 717-727.
- Beşe, E., Geleri, A. (2013). *Suç Önleme Modelleri*. Ed. Filiz Tepecik. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2976. Erişim (16.03.2023): <https://docplayer.biz.tr/4272395-Suc-onleme-modelleri.html>
- Büker, S. (2012). *Sinemada Anlam Yaratma*. Hayalperest Yayınevi.
- Daldal, A. (2005). *1960 Darbesi ve Türk Sinemasında Toplumsal Gerçeklik*. Homer.
- Dilber, Y. (2013). Ergenlerde Görülen Siber Zorba/Mağdur Yaşantılarının Utanç/Suçluluk ve İntikam Duyguları Çerçevesinde İncelenmesi (Bursa İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi.
- Dönmez, C. G. (2006). *Kadın, İslam ve Sinema*. Agora Kitaplığı.
- Erdoğan, N. (1995). Ulusal kimlik, Kolonyal Söylem ve Yeşilçam Melodramı. *Toplum ve Bilim*, 67, 178-197.
- Erkunt, A. Ç. (2011). Öldürme ve Cinsel İçerikli Suç İşlemiş Erkek, Kadın ve Çocuk Hükümlülerde Fail, Olay Yeri ve Mağdur İlişkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Esen, Ş. (2010). *Türk Sinemasının Kilometre Taşları*. Agora Kitaplığı.
- Gök, A. S. H. (2010). Muharrem Gürses ve Sineması. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Göztepe, E. (2005). "Namus Cinayetlerinin" Hukuki Boyutu: Yeni Türk Ceza Kanunu'nun Bir Değerlendirmesi. *TBB Dergisi*, Sayı 59, 29-48.

Günşen İçli, T. (2013). *Kriminoloji*. Seçkin Yayıncılık.

Heidensohn, F. M. (1991). "Women as Perpetrators and Victims of Crime". *The British Journal of Psychiatry*. 158(10), 50-54. Erişim (16.03.2024):

<https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abs/women-as-perpetrators-and-victims-of-crime/4F48A78382ACBCD5F804F4463402030E>

İçli, T. ve Ögün, A. (1988). Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 17-32.

İl, S. (1990). "Türkiye'deki Kadın Suçluların Genel Özellikleri ve İnfaz Sürecindeki Sorunları Üzerine Bir Araştırma". Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

İlbars, Z. (2007). Suç Antropolojisi: Kadın ve Suç. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 22, 1-13. 09.05.2015, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/71/1756/18622.pdf>

İmançer, D. (2010). İslamcı Filmlerde Kadın Temsili, *Sinecine*, 1(1), 77-95.

İsen, G. (2001). Namus Cinayetleri: Hukuki Bir Olgunun Sosyal Boyutu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 2001, 129-142. 16.03.2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287852>

Karabağ, Ç. (2005). 1990 Sonrası Türk Sinemasında Sanat Filmleri. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.

Kaya, D. (2001). Yerli Melodramlar ve Ruhsal Boşalım". *Türk Sinemasında Yeni Yönelimler -1*. Haz. Deniz Derman. Bağlam Yayınları, 111-120.

Künüçen, H. (2001). Türk Sinemasında Kadının Sunumu Üzerine. *Kurgu Dergisi*, (18), 51-64.

Maktav, H. (2003). Melodram Kadınları. *Toplum ve Bilim*, 96, 273-293.

Mercimek, F. ve Gerçek, A (2013). Vergi Kaçakçılık Suçuna İştirak ve Cezai Sorumluluk. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 14, 191-228. 17.03.2023, <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/157516/>

Nutku, Ö. (2001). *Dram Sanatı*. Kabalıcı.

Okday, A. (1993). *Türkiye'de Popüler Kültür*. Yapı Kredi Yayınları.

Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sineması (Cilt 1-2)*. Kitle Yayınları.

Onaran, O., vd. (1994). *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öngören, M. T. (1985). *Sinema Diye Diye*. Kalem Yayınları.

Özbek, B. (2011). Cinayet İşleyen Kadınlarda Din Algısı: Ankara Kadın Kapalı Cezaevi Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.

- Özgüç, Ağâh (1998). *Türk Filmleri Sözlüğü: 1914-1973. Cilt:1*. İstanbul: Sesam Yayınları.
- Özgür, A. Z. (2006) Tür Filmli Olarak Melodramların ve TV Programlarının Reklam Filmli Yararı ve Yapım Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk İletişim Dergisi*, 4 (2), 97-114.
- Özön, N. (1968). *Türk Sineması Kronolojisi*. Bilgi Yayınevi.
- Özön, N. (1972). *100 Soruda Sinema Sanatı*. Gerçek Yayınevi.
- Özön, N. (1995). *Karagözden Sinemaya: Türk Sineması ve Sorunları. Cilt.2*. Kitle Yayınları.
- Özön, N. (2003). *Türk Sineması Tarihi: Düünden Bugüne, 1896-1960*. Antalya Kültür Sanat Vakfı Kültür Yayını.
- Saruç, S. (2013). Kadın Hükümlüler: Cezaevi Yaşantısı ve Tahliye Sonrası Gereksinimler. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.
- Saygılı, S. ve Aliustaoğlu F. S. (2009). "Şiddet İçerikli Suç İşleyen Kadın Olguların Değerlendirilmesi". *Adli Tıp Dergisi*, 23(1), 24-29.
- Scognamillo, G. (1996). *Yeşilçam'dan Önce, Yeşilçam'dan Sonra (Sinema Anıları)*. Leya Yayıncılık, Antrakt Sinema Kitapları.
- Scognamillo, G. (2010). *Türk Sinema Tarihi*. Kabalıcı Yayınevi.
- Steffensmeier, D. ve Allan, E. (t.y.). Gender and Crime. *Encyclopedia of Crime and Justice* içinde. Erişim (15.03.2024): <https://www.encyclopedia.com/law/legal-and-political-magazines/gender-and-crime>
- Terzi, S. (2007). Kadın Suçluluğu: Kahramanmaraş Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Tınaz, P. (2023). *Melodramın Bir Parçası Olarak Yeşilçam Sinemasında Engellilik*. Literatürk Academia.
- Tortamış, B. (2010). Kasten Öldürme Olaylarında Suçlu Profili. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Polis Akademisi.
- Tunalı, D. (2006). *Batıdan Doğuya, Hollywood'dan Yeşilçam'a Melodram*. Aşına Kitaplar.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Namus. Erişim (10.09.2022): <http://www.tdk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Namus cinayeti. Erişim (10.09.2022): <http://www.tdk.gov.tr/>
- Türk Medeni Kanunu. Erişim (25.02.2024): <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- Vardan, U. (2003). 1980'lerden Sonra Türk Sineması (A. Fethi, Çev.). G. N. Smith (Der.), *Dünya Sinema Tarihi* içinde (ss. 745-753). Kabalıcı Yayınevi.
- Wood, J. T. (1994). "Gendered Media: The Influence of Media on Views of Gender". In *Gendered Lives: Communication, Gender, and Culture*, 31-41. Erişim (12.03.2024): <https://www1.udel.edu/comm245/readings/GenderedMedia.pdf>
- Yavuz, D. (2012). *Türk Sinemasının 22 Yılı*. Antrakt Sinema Kitaplığı.

Yeldan, E. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İletişim Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10. Baskı. Seçkin Yayınları.

Zengin, F. (2017). *Türk Sinemasında Dijital Dönüşüm*. Kalkedon Yayınları.

2024, 13 (2), 587-609 | Araştırma Makalesi

Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Tipleri, Kariyer Farkındalığı ve Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Abdullah ŞİMŞEK¹

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU²

Öz

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin, kariyer farkındalığı ve gelecek kaygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılarak nicel araştırma yönteminde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı dört kısımdan oluşmakta olup, ilk kısımda katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci kısımda katılımcıların kişilik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla “Beş Faktör Kişilik Ölçeği” kullanılmış, üçüncü kısımda katılımcıların kariyer farkındalıklarının belirlenmesi amacıyla “Mesleki Kariyer Farkındalığı Ölçeği” ve son olarak dördüncü kısımda ise “Beck Umutsuzluk Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Munzur Üniversitesinde önlisans bölümlerinde eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında 211 kadın, 163 erkek öğrenci olmak üzere 374 öğrenci yer almaktadır. Elde edilen verilerin normallik analizi ile değerlendirilerek basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak, verilerin normal bir dağılım gösterip göstermediği incelenmiş ve inceleme sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin demografik özelliklerinin ve belirleyici diğer özelliklerin ortaya konulmasında yüzde, ortalama, frekans ve standart sapma gibi ölçütler değerlendirilmediği yer almıştır. Verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı araştırmada t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada yer alan kişilik özelliklerinin kariyer farkındalığı ve umutsuzluk üzerine etkilerinin belirlenmesi amacıyla da korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; kadın katılımcıların mesleki bilinçlerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu, gelecekle ilgili duygular ve motivasyon kaybı açısından erkeklerin kadınlara göre umutsuzluklarının daha yüksek olduğu, mesleki hazır bulunmuşluk ve mesleki bilincin yaşı küçük olan öğrencilerin yüksek olan öğrencilerden daha yüksek olduğu, mesleki bilinç düzeyleri açısından aylık hane halkı geliri düşük olan öğrencilerin, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Öğrencilerin kariyer farkındalığı arttıkça umutsuzluklarının azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Kişilik, Kariyer, Kariyer Farkındalığı, Umutsuzluk, Gelecek Kaygısı

Şimşek, A., & Karahüseyinoğlu, F. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Tipleri, Kariyer Farkındalığı ve Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 587-609. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1382786>

Geliş Tarihi	29.10.2023
Kabul Tarihi	01.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

1 Öğr. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Çemişgezek Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik, Tunceli, Türkiye, abdullahsimsek@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1070-2623

2 Öğr. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, Çemişgezek Meslek Yüksekokulu, Finans Bankacılık ve Sigortacılık, Tunceli, Türkiye, furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1641-2387

2024, 13 (2), 587-609 | Araştırma Makalesi

Examining the Relationship Between Personality Types, Career Awareness and Future Concerns of University Students

Abdullah ŞİMŞEK¹

Furkan KARAHÜSEYİNOĞLU²

Abstract

This study was conducted to determine the relationship between personality traits, career awareness and future concerns of university students. The research was carried out in quantitative research method using relational survey model. The data collection tool consists of four parts, and the first part includes questions about the demographic characteristics of the participants. In the second part, the "Five Factor Personality Scale" was used to determine the personality characteristics of the participants, in the third part, the "Vocational Career Awareness Scale" was used to determine the career awareness of the participants, and finally in the fourth part, the "Beck Hopelessness Scale" was used. The sample of the study consists of students studying in associate degree programmes at Munzur University. Considering the gender of the participants, there are 374 students, including 211 female and 163 male students. The data obtained were evaluated with normality analysis and it was examined whether the data showed a normal distribution by looking at the kurtosis and skewness values, and as a result of the examination, it was concluded that the data showed a normal distribution. Criteria such as percentage, mean, frequency and standard deviation were used in the evaluation of the demographic characteristics of the students participating in the study and other determinant characteristics. Due to the normal distribution of the data, t-test and ANOVA test were used in the research. In addition, correlation analysis was performed to determine the effects of personality traits on career awareness and hopelessness. According to the results of the research; it is concluded that the vocational awareness of female participants is higher than male participants, the hopelessness of males is higher than females in terms of feelings about the future and loss of motivation, vocational readiness and vocational awareness are higher in younger students than in older students, and in terms of vocational awareness levels, students with low monthly household income are higher than students with high income levels. It is concluded that as students' career awareness increases, their hopelessness decreases.

Keywords: University, Personality, Career, Career Awareness, Hopelessness, Future Anxiety

Şimşek, A., & Karahüseyinoğlu, F. (2024). Examining the Relationship Between Personality Types, Career Awareness and Future Concerns of University Students, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 587-609. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1382786>

Date of Submission	29.10.2023
Date of Acceptance	01.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer Dr., Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Department of Property Protection and Security, Tunceli, Türkiye, abdullahsimsek@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1070-2623

² Lecturer Dr., Munzur University, Çemişgezek Vocational School, Department of Finance, Banking and Insurance, Tunceli, Türkiye, furkankarahuseyinoglu@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1641-2387

Giriş

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler, ortaya çıkan yeni pazarlar, iş önceliklerinde yaşanan değişimler ve müşterilerde oluşan beklenti ve ihtiyaçlarında yaşanan hızlı değişimlerin sonucunda; firmalar müşterilerine sundukları ürün ve hizmetlerine yönelik gerekli bilgi ve donanımına sahip iş görenlerin istihdam edilmesini amaçlamaktadır (Kağnıcıoğlu, 2012, s.103; Çulhan, 2010, s. 115; Sarıışık ve Akova, 2007, s. 537). Bu açıdan meslek yüksekokulu öğrencilerinin, işverenlerin aradıkları niteliklerde olması da her geçen gün daha da önemli bir konu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sektörlerde yaşanan rekabetin bir sonucu olarak, çalışanlarının eğitimi, nitelikleri, uygulamadaki yeterliliği, bireysel motivasyonu ve mesleki alanına ve firmaya olan bağlılığının çok önemli olduğu görülmektedir (Kusluyan ve Kusluyan, 2000, s. 251). Sektörel açıdan ara eleman yetiştiren meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin kariyer planlamalarına yönelik farkındalıklarının da bu açıdan önemli bir konu olduğu görülmektedir.

Kavramsal Değerlendirme

Kişilik; bireyin belirli bir süreç içerisinde ortaya koyduğu davranış kalıpları olan ve kendisine özgü olarak ayırıcı davranışları olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım içerisinde yer alan iki temel unsur bakımından önemlidir; ilk olarak davranışlar tutarlı kalıplar içerisinde, ikinci olarak kişiliğin bir süreç içerisinde oluşan bilişsel, duygusal ve güdüsel süreçleri kapsamaktadır (Burger, 2016, s.23). Kişilik ile ilgili olarak gerçekleştirilmiş olan çalışmalar neticesinde beş faktör kişilik modeli, çok farklı kişilik özelliğinin olmasına karşın en kullanışlı sınıflandırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Calıguri ve Paula, 2000, s.73).

Mevcut beş faktörlü kişilik modelinde bulunan sınıflandırma ise uyumluluk, dışadönüklük, özdisiplin, nevrotiklik ve deneyime açıklık şeklinde yapılmaktadır (Calıguri ve Paula, 2000, s.73);

- Dışadönük kişilik özelliklerine sahip olan bireyler; aktif, girişken, azimli, sosyal, konuşkan, enerjik, mutlu ve sempatik bireyler olmalarının yanında diğer insanları ve kalabalık grupları sevdikleri görülmektedir (Aktaş, 2006, s.12).
- Uyumluluk kişilik özelliklerine sahip olan bireyler; işbirliğine yatkın, kibar, müsfik, dost canlısı vb. özelliklere sahip oldukları söylenebilmektedir (Moody, 2007, s.28).
- Özdisiplin kişilik özelliklerine sahip olan bireyler; disiplinli, sorumluluk bilinci olan, yumuşak başlı ve başarı yönelimi olan bireyler olmasının yanında özdisiplini yüksek bireylerin başarıya yönelimi, azim, hürs gibi yönleri ön plana çıkmaktadır (Church, 1993, s.10).
- Nevrotik kişilik özelliklerine sahip olan bireyler; korku, üzüntü, suçluluk ve asabılık gibi olumsuz duygular yaşamaya eğilimli bireylerin; anksiyete, içine kapanma, agresif ve güvensiz oldukları görülmektedir (Kaşlı, 2009, s.26).
- Deneyime açık kişilik özelliğine sahip bireylerin; yaratıcı, yenilikçi, hayal gücü geniş ve entelektüel yapıda olmalarının yanında maceracı, zeki ve meraklı oldukları görülmektedir (Church, 1993, s.10). Deneyime açık kişilik özelliklerine sahip olan bireyler mesleki anlamda başarılı olabilmek amacıyla sürekli

kendilerini yenilemek ve becerilerini geliştirmek amacı taşımaktadır (Bitlisli, Dinç, Çetinceli ve Kaygısız, 2013, s.462; Karaman, Doğan ve Çoban, 2010, s.2358).

Kariyer; bireyin yer aldığı iş yaşantısında sahip olduğu ve ulaşmak istediği başarı olarak tanımlanmaktadır (Yüksel, 1998, s.22). Ayrıca bireyin yaşamı boyunca elde ettiği işle ilgili tutum, deneyim ve tecrübeler şeklinde de tanımlanmaktadır (Can, 1997, s.318; Sabuncuoğlu, 2000, s.148).

Kariyer, insan yaşamının önemli dönemlerinden birisi olmaktadır. İnsanlar daha çok küçük yaşlar itibariyle gelecek ile ilgili hayaller kurmaya ve kendisi için uygun mesleği düşünmeye başlamakta ve sonraki yıllarda bu düşünceler rakipleri geçmek ve fırsatların değerlendirilmesi sürecinde kariyer kimliklerini şekillenmektedir. Günümüz dünyasında eğitim hayatının ardından insanlar eğitim gördükleri alanla paralellik gösterecek şekilde kariyer tercihi bulunmaktadır. Doğru kariyer tercihi için kariyer farkındalığının gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Çakmak, 1992, s.86; Hoekstra, 2011, s.160; Öztürk ve Şirin, 2020, s.2).

Üniversite dönemi de bireyin yine kariyer hedefleri açısından keşif dönemini oluşturmaktadır (Martens ve Felissa, 1998, s.123). Kariyer kavramı hakkında farklı teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler incelendiğinde; Sharf, (2013) özellik-tip odaklı, yaşam döngüsü odaklı ve özel odaklı teoriler şeklinde sınıflandırmıştır. Özellik-tip odaklı teoriler açısından bakıldığında Parsons (1909)'a göre; bireyin kendini tanuması, mesleki bilgiye sahip olması ve bu iki unsur arasındaki ilişkileri kurabilmesi meslek seçmedeki üç temel unsur olmaktadır. Holland (1997) meslekleri, modelleri ve kişilik tipleri açısından değerlendirmiştir.

Wiroterat (2013)'a göre mesleki kariyer farkındalığı, bireylerin akıl ve kabiliyetlerinin mesleki açıdan başarılarına ve kariyer planlamalarına katkı sağlayan bir kavramdır. Kariyer farkındalığı ise kariyer gelişimi süreçleri içerisinde en önemli aşamalardan birini oluşturmaktadır. Öğrencilerin kariyer tercihi sürecinde doğru seçim yapabilmesi; rekabet, sosyal imkânlar, mesleki temel bilgiler, ücretler, iş disiplini, serbestlik, iş ortamının gereklilikleri, bağımsız çalışma vb. gibi birçok değişkeni dikkate alarak planlama yapması iş yaşamı açısından uyum sürecini kolaylaştıracak etkiye sahip olmaktadır (Erdoğan, 2008, s.164; Nasir ve Lin, 2013, s.194). Birol (2013)'e göre meslek ve kariyer yönelimlerine erken dönemde sahip olmayan bireylerin, gelecekte yapacakları meslek tercihlerinde sorunlar ortaya çıkmadığını ifade etmektedir.

Umutsuzluk, bireyin geçmiş yaşantı ve tecrübelerine bağlı olarak gelecek ile ilgili kötümserlik ve negatif beklentiler sonucu ortaya çıkan amaçsızlık, gönülsüzlük, başarısızlığa olan inanç gibi durumların görüldüğü olumsuz duygular olarak tanımlanmaktadır (Yalçın ve Açıköz, 2014, s.260). Üniversitelerin sayısının artmasına paralel olarak üniversiteden mezun olan öğrencilerin sayısında yaşanan artış neticesinde iş yaşamında yer almak isteyen öğrencilerde oluşan sosyal ve ekonomik problemler, gelecek kaygısı ve işsiz kalma korkusu gibi durumların umutsuzluğa yol açtığı görülmektedir (Dursun ve Aytaç, 2009, s.73).

Son yıllarda önem kazanan kariyer farkındalığı ve gelecek kaygısı konuları hakkında meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu araştırma üniversitelerde farklı sektörler açısından ara eleman yetiştiren meslek yüksekokullarında eğitim gören üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri açısından

kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla aşağıda yer alan araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları cinsiyetlerine göre farklılık gösterir mi?
2. Üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları yaşlarına göre farklılık gösterir mi?
3. Üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları anne eğitim düzeylerine göre farklılık gösterir mi?
4. Üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları baba eğitim düzeylerine göre farklılık gösterir mi?
5. Üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları aylık hane halkı gelirlerine göre farklılık gösterir mi?
6. Üniversite öğrencilerinin kişilik tiplerinin, kariyer farkındalığı ve gelecek kaygıları arasındaki ilişki farklılık gösterir mi?
7. Üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalıkları ile gelecek kaygıları arasındaki ilişki farklılık gösterir mi?

Yöntem

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak tasarlanmıştır. İlişkisel taramalar; iki ya da daha fazla değişkenin arasındaki ilişkiye karışmadan gerçekleştirilen araştırmalardır. Değişkenlerin arasındaki ilişkinin olduğu haliyle betimlenmesi amaçlanmaktadır (Büyükoztürk, 2017, s.15).

Bu araştırma Munzur Üniversitesi önlisans bölümlerindeki öğrencilerin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi amacıyla tarama modeli ile nicel araştırma yöntemi kullanılarak çevrimiçi (Google Forms) gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, anne ve baba eğitim düzeyi, aylık hane halkı geliri) açısından farklılıkların olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma kariyer açısından özellik-tip odaklı teoriler temel oluşturularak, üniversite öğrencilerinin kişilik tipleri, kariyer farkındalıkları ve gelecek kaygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalıklarının ve gelecek kaygılarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Araştırma Grubu

Araştırmanın evrenini Munzur Üniversitesinde önlisans bölümlerinde eğitim gören öğrenciler oluştururken, örneklemini araştırmaya gönüllü olarak katılım gösteren 374 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında 211 kadın, 163 erkek öğrenci yer almaktadır. Katılımcının 90'ının 18-20 yaş, 179'unun 21-23 yaş, 45'inin 24-26 yaş ve 60'ının 27-29 yaş aralığında oldukları tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma için kullanılan veri toplama aracı toplam dört kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısımda katılımcılara ait bilgilerin belirlenmesi amacıyla oluşturulan form kullanılmıştır. İkinci kısım katılımcıların kişilik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla “Beş Faktör Kişilik Ölçeği” kullanılmış, üçüncü kısımda katılımcıların kariyer farkındalıklarının belirlenmesi amacıyla “Mesleki Kariyer Farkındalığı Ölçeği” ve son olarak dördüncü kısımda ise “Beck Umutsuzluk Ölçeği” kullanılmıştır.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Beş faktör kişilik ölçeğinin orijinal hali Martinez ve John (1998) aracılığıyla geliştirilerek; beşli likert tipte, 44 madde ve 5 alt boyuttan (dışadönüklük, uyumluluk, özdisiplin, nevroitiklik, gelişime açıklık) oluşmaktadır. Geliştirilmiş olan ölçek 56 ülkede bireylerin kendilerini tanımlama profil ve örüntüleri ile gerçekleştirilen bir çalışmada (Schmitt ve ark., 2007) tarafından uygulanmıştır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması süreci Sümer ve Sümer (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Schmitt ve ark., (2007) gerçekleştirdiği araştırmada elde edilen Cronbach Alpha değerleri nevroitiklik alt boyutunda .79, dışadönüklük alt boyutunda .77, gelişime açıklık .76, uyumluluk .70 ve özdisiplin .78 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin çok değişik kültürlerde yapılmış olması açısından da güvenilir olmasından dolayı araştırmada kullanılmıştır.

Mesleki Kariyer Farkındalığı Ölçeği

Spor eğitimi gören üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalıklarının belirlenmesi amacıyla Yaşar ve Sunay (2019) aracılığıyla geliştirilmiş mesleki kariyer farkındalığı ölçeği; 18 soru ve 4 alt boyuttan (mesleki özgüven, mesleki hazır bulunma, mesleki bilinç, mesleki gelişim yatkınlığı) meydana gelmektedir. Beşli likert tipte olan ölçekte ters kodlanmış bir madde bulunmamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında mesleki gelişim yatkınlığı .83, mesleki hazır bulunma .82, kariyer bilinci .80, mesleki özgüven .79 değerlerine sahip olmaktadır.

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Bireylerin karamsarlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Beck, Lester ve Trexler (1974) tarafından geliştirilen ölçek, doğru-yanlış şeklinde işaretlenen toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması ise Seber ve ark. (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri .86 olarak belirlenmiştir. Ölçek içerisinde yer ifadelerden 11 doğru ifade ve 9 yanlış ifade olmakta; bu ifadelerden 2, 4, 7, 9,11, 12, 14,16, 17, 18, 20. sorularının yanıtlarının evet olması durumunda 1 puan, 1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19. soruların yanıtları hayır olması durumunda 1 puan verilmektedir. Aksi durumda olan cevapların puanları 0 olarak girilmektedir (Dursun ve Aytaç; 2012: s.377). Bunun sonucunda elde edilen puanlar 0-20 aralığında olmaktadır. Alınan puanlar açısından bakıldığında; puanın 0-3 olanlar umutsuzlukları minimum, 4-8 olanlar hafif mutsuz, 9-14 olanlar orta derece umutsuz ve 15-20 olanlar şiddetli umutsuzluğa sahip olmaktadır (Kliem, Lohmann, Mößle ve Brähler, 2018, s.110).

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında ulaşılan verilerin analizlerinde SPSS 21.0 paket programı kullanılmıştır. Öncelikle ulaşılan verilerin normallik analizi ile değerlendirilmesi yapılarak basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak, ulaşılan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Analiz neticesinde araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin demografik özelliklerinin ve belirleyici diğer özelliklerin ortaya konulmasında yüzde, ortalama, frekans ve standart sapma gibi ölçütler değerlendirmede yer almıştır. Verilerin normal dağılımında olmalarından dolayı araştırmada parametrik testler kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada yer alan kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla da pearson korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Üniversitede öğrenim gören önlisans öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi amacıyla elde edilen bulgular bütüncül olarak sunulularak yorumlanmaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Değişken	f	%	
Cinsiyet	Kadın	211	56.4
	Erkek	163	43.6
Yaş	18-20	90	24.1
	21-23	179	47.9
	24-26	45	12.0
	27-29	60	16.0
Anne Eğitim Düzeyi	İlkokul	239	63.9
	Ortaokul	61	16.3
	Lise	41	11.0
	Üniversite	33	8.8
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	133	35.6
	Ortaokul	70	18.7
	Lise	111	29.7
	Üniversite	60	16.0
Aylık Hane Geliri	8500 ve altı	142	38.0
	8501-11000 TL	127	34.0
	11001-13500 TL	53	14.1
	13501 ve üzeri	52	13.9

Tablo 1’de araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine bakıldığında; araştırmada 211 kadın (%56.4), 163 erkek (%43.6) katılımcının yer aldığı ve bu katılımcıların 90’ı 18-20 yaş (%24.1), 179’u 21-23 yaş (%47.9), 45’i 24-26 yaş (%12.0) ve 60’ı 27-29 yaş (%16.0) aralığında oldukları görülmektedir. Katılımcıların anne eğitim düzeylerine bakıldığında 239’u ilkokul (%63.9), 61’i ortaokul (%16.3), 41’i lise (%11.0) ve 33’ü üniversite (%8.8) seviyesinde oldukları; baba eğitim düzeylerine bakıldığında 133’ü ilkokul (%35.6), 70’i ortaokul (%18.7), 111’i lise (%29.7) ve 60’ı da üniversite (%16.0) eğitim seviyesinde oldukları görülmektedir. Aylık hane halkı gelirine bakıldığında ise 142’sinin 8500 TL ve altında (%38.0), 127’inin 8501-11000 TL (%34.0), 53’ünün 11001-13500 TL (%14.1) ve 52’sinin 13500 ve üzerinde (%13.9) olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ölçek puanlarının cinsiyet göre t-testi sonuçları

Ölçek	Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	X	Ss	t testi			
						t	sd	p	
Kişilik Özellikleri Ölçeği	Dışadönüklük	Kadın	211	3,31	,376	-,797	372	,426	
		Erkek	163	3,35	,393				
	Uyumluluk	Kadın	211	3,36	,426	,267	372	,790	
		Erkek	163	3,35	,356				
	Öz Disiplin	Kadın	211	3,49	,418	-1,072	372	,285	
		Erkek	163	3,54	,428				
	Nevrotiklik	Kadın	211	3,50	,469	-1,361	372	,174	
		Erkek	163	3,54	,503				
	Deneyime Açıklık	Kadın	211	3,31	,376	-,694	372	,488	
		Erkek	163	3,35	,393				
Kariyer Farkındalık Ölçeği	Mesleki Gelişim Yatkinlığı	Kadın	211	3,36	,736	-,038	372	,970	
		Erkek	163	3,36	,751				
	Mesleki Hazır Bulunma	Kadın	211	3,88	,819	1,525	372	,128	
		Erkek	163	3,74	,842				
	Mesleki Bilinç	Kadın	211	4,12	,745	3,925	372	,000	
		Erkek	163	3,81	,744				
	Mesleki Özgüven	Kadın	211	3,53	,803	-,394	372	,694	
		Erkek	163	3,56	,827				
	Umutsuzluk Ölçeği	Gelecekle İlgili Duygular	Kadın	211	1,19	1,50	-2,028	372	,043
			Erkek	163	1,53	1,73			
Motivasyon Kaybı		Kadın	211	2,13	1,86	-3,681	372	,000	
		Erkek	163	2,92	2,24				
Gelecekle İlgili Beklentiler		Kadın	211	2,21	1,55	-1,628	372	,104	
		Erkek	163	2,47	1,57				

Tablo 2’de önlisans öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarına yönelik puanlarının cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirilen t-testi sonuçlarına göre; kişilik özellikleri ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0.05$). Kariyer farkındalıkları açısından mesleki bilinç alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Umutsuzluk ölçeğinin alt boyutları olan gelecekle ilgili duygular ve motivasyon kaybı alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 3. Ölçek puanlarının yaşa göre ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt Boyutları	Yaş	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	P	Anlamlılık
Dışadönüklük	18-20 (1)	90	3,38	,371	G. Arası	,632	3	,211	1,435	,232	-	
	21-23 (2)	179	3,34	,370	G. İçi	54,325	370	,147				
	24-26 (3)	45	3,28	,383	Toplam	54,957	373					
	27-29 (4)	60	3,27	,435								
Uyumluluk	18-20 (1)	90	3,41	,402	G. Arası	3,329	3	1,110	7,400	,000	1-3,4; 2-3,4	
	21-23 (2)	179	3,42	,392	G. İçi	55,491	370	,150				
	24-26 (3)	45	3,22	,356	Toplam	58,820	373					
	27-29 (4)	60	3,20	,370								
Kişilik Özellikleri Ölçeği	18-20 (1)	90	3,47	,414	G. Arası	3,045	3	1,015	5,902	,001	2-3,4	
	21-23 (2)	179	3,60	,382	G. İçi	63,635	370	,172				
	24-26 (3)	45	3,37	,501	Toplam	66,680	373					
	27-29 (4)	60	3,41	,436								
Nevrotiklik	18-20 (1)	90	3,19	,371	G. Arası	1,614	3	,538	3,956	,008	1-4; 2-4; 3-4	
	21-23 (2)	179	3,17	,356	G. İçi	50,314	370	,136				
	24-26 (3)	45	3,19	,393	Toplam	51,928	373					
	27-29 (4)	60	3,00	,381								
Deneyime Açıklık	18-20 (1)	90	3,57	,518	G. Arası	,576	3	,192	,818	,484	-	
	21-23 (2)	179	3,52	,454	G. İçi	86,782	370	,235				
	24-26 (3)	45	3,52	,541	Toplam	87,358	373					

Kariyer Farkındalık Ölçeği	Mesleki Gelişim Yatınlığı	27-29 (4)	60	3,45	,472								
		18-20 (1)	90	3,43	,720	G. Arası	2,552	3	,851				
		21-23 (2)	179	3,32	,734	G. İçi	203,008	370	,549	1,550	,201	-	
		24-26 (3)	45	3,22	,837	Toplam	205,559	373					
	Mesleki Hazır Bulunma	27-29 (4)	60	3,49	,712								
		18-20 (1)	374	3,36	,742	G. Arası	5,970	3	1,990				
		21-23 (2)	90	3,76	,758	G. İçi	251,482	370	,680	2,928	,034	2-3	
		24-26 (3)	179	3,91	,859	Toplam	257,452	373					
	Mesleki Bilinç	27-29 (4)	45	3,52	,867								
		18-20 (1)	60	3,85	,776	G. Arası	5,920	3	1,973				
		21-23 (2)	374	3,82	,830	G. İçi	209,025	370	,565	3,493	,016	2-3	
		24-26 (3)	90	3,88	,734	Toplam	214,946	373					
Mesleki Özgüven	27-29 (4)	179	4,09	,761									
	18-20 (1)	45	3,73	,636	G. Arası	4,574	3	1,525					
	21-23 (2)	60	4,00	,822	G. İçi	242,049	370	,654	2,331	,074	-		
	24-26 (3)	374	3,98	,759	Toplam	246,622	373						
Umutsuzluk Ölçeği	Gelecekle İlgili Duygular	27-29 (4)	90	3,68	,693								
		18-20 (1)	90	1,32	1,59	G. Arası	16,003	3	5,334				
		21-23 (2)	179	1,32	1,54	G. İçi	311,112	433	,719	4,843	,003	3-1,2,4	
		24-26 (3)	45	2,08	1,80	Toplam	327,115	436					
	Motivasyon Kaybı	27-29 (4)	60	,900	1,54								
		18-20 (1)	374	2,41	1,99	G. Arası	12,617	3	4,206				
		21-23 (2)	90	2,43	2,03	G. İçi	463,663	433	1,071	1,025	,381	-	
		24-26 (3)	179	2,97	2,32	Toplam	476,280	436					
	Gelecekle İlgili Beklentiler	27-29 (4)	45	2,33	2,09								
		18-20 (1)	60	2,22	1,43	G. Arası	7,305	3	2,435				
		21-23 (2)	374	2,40	1,59	G. İçi	246,178	433	,569	2,820	,039	3-4	
		24-26 (3)	90	2,77	1,78	Toplam	253,483	436					
27-29 (4)	179	1,93	1,42										

Tablo 3 incelendiğinde önlisans öğrencilerinin yaşları ile kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarına ilişkin farklılığın belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizi açısından; kişilik özellikleri alt boyutları olan uyumluluk, öz disiplin ve nevrotiklik alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Kariyer farkındalık ölçeği alt boyutları olan mesleki hazır bulunma ve mesleki bilinç alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmaktadır ($p<0.05$). Umutsuzluk ölçeği alt boyutları olan gelecekle ilgili duygular ve gelecekle ilgili beklentiler alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p<0.05$).

Tablo 4. Ölçek puanlarının anne eğitim düzeyine göre ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt Boyutları	Anne Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	P	Anlamlılık
Dışadönüklük		İlkokul (1)	239	3,35	,363	G. Arası	,395	3	,132			
		Ortaokul (2)	61	3,31	,408	G. İçi	54,562	370	,147	,893	,445	-
		Lise (3)	41	3,24	,469	Toplam	54,957	373				
		Üniversite (4)	33	3,34	,361							
Uyumluluk		İlkokul (1)	239	3,39	,391	G. Arası	,909	3	,303			
		Ortaokul (2)	61	3,35	,367	G. İçi	57,912	370	,157	1,935	,123	-
		Lise (3)	41	3,25	,433	Toplam	58,820	373				
		Üniversite (4)	33	3,28	,425							
Kişilik Özellikleri Ölçeği	Öz Disiplin	İlkokul (1)	239	3,51	,389	G. Arası	,173	3	,058			
		Ortaokul (2)	61	3,48	,486	G. İçi	66,508	370	,180	,320	,811	-
		Lise (3)	41	3,56	,560	Toplam	66,680	373				
		Üniversite (4)	33	3,50	,341							
Nevrotiklik		İlkokul (1)	239	3,15	,367	G. Arası	,181	3	,060			
		Ortaokul (2)	61	3,14	,348	G. İçi	51,747	370	,140	,432	,731	-
		Lise (3)	41	3,21	,424	Toplam	51,928	373				
		Üniversite (4)	33	3,12	,397							
Deneyime Açıklık		İlkokul (1)	239	3,54	,468	G. Arası	,441	3	,147			
		Ortaokul (2)	61	3,48	,510	G. İçi	86,917	370	,235	,626	,599	-
		Lise (3)	41	3,47	,568	Toplam	87,358	373				
		Üniversite (4)	33	3,47	,433							
Kariyer Farkındalık	Mesleki Gelişim Yatınlığı	İlkokul (1)	239	3,32	,762	G. Arası	2,396	3	,799	1,455	,227	-
		Ortaokul (2)	61	3,36	,705	G. İçi	203,163	370	,549			

Ölçeği	Lise (3)		Üniversite (4)		Toplam	205,559		373				
Mesleki Hazır Bulunma	İlkokul (1)	239	3,90	,846	G. Arası	6,307	3	2,102	3,097	,027	1-4	
	Ortaokul (2)	61	3,72	,723	G. İçi	251,146	370	,679				
	Lise (3)	41	3,79	,883	Toplam	257,452	373					
	Üniversite (4)	33	3,46	,746								
Mesleki Bilinç	İlkokul (1)	239	4,08	,759	G. Arası	6,628	3	2,209	3,924	,009	1-2,3	
	Ortaokul (2)	61	3,79	,685	G. İçi	208,318	370	,563				
	Lise (3)	41	3,75	,851	Toplam	214,946	373					
	Üniversite (4)	33	3,95	,653								
Mesleki Özgüven	İlkokul (1)	239	3,55	,859	G. Arası	1,813	3	,604	,914	,434	-	
	Ortaokul (2)	61	3,50	,631	G. İçi	244,809	370	,662				
	Lise (3)	41	3,69	,811	Toplam	246,622	373					
	Üniversite (4)	33	3,39	,765								
Gelecekle İlgili Duyular	İlkokul (1)	239	1,25	1,58	G. Arası	12,090	3	4,030	1,546	,202	-	
	Ortaokul (2)	61	1,50	1,74	G. İçi	964,723	370	2,607				
	Lise (3)	41	1,78	1,60	Toplam	976,813	373					
	Üniversite (4)	33	1,21	1,57								
Umutsuzluk Ölçeği	İlkokul (1)	239	2,48	2,01	G. Arası	2,164	3	,721	,167	,919	-	
	Ortaokul (2)	61	2,32	2,24	G. İçi	1601,165	370	4,327				
	Lise (3)	41	2,60	2,01	Toplam	1603,329	373					
	Üniversite (4)	33	2,51	2,33								
Gelecekle İlgili Beklentiler	İlkokul (1)	239	2,35	1,58	G. Arası	2,180	3	,727	,295	,829	-	
	Ortaokul (2)	61	2,22	1,40	G. İçi	912,368	370	2,466				
	Lise (3)	41	2,46	1,55	Toplam	914,548	373					
	Üniversite (4)	33	2,18	1,75								

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin anne eğitim düzeyleri ile kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizine göre; kişilik özellikleri ölçeği alt boyutları ile umutsuzluk ölçeğinin alt boyutları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Kariyer farkındalık ölçeği alt boyutları olan mesleki hazır bulunma ve mesleki bilinç alt boyutlarında ise istatistiki açıdan anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 5. Ölçek puanlarının baba eğitim düzeyine göre ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt Boyutları	Baba Eğitim Düzeyi	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	P	Anlamlılık
Dışadönüklük	İlkokul (1)	133	3,37	,377	G. Arası	,494	3	,165	1,120	,341	-	
	Ortaokul (2)	70	3,27	,343	G. İçi	54,462	370	,147				
	Lise (3)	111	3,34	,413	Toplam	54,957	373					
	Üniversite (4)	60	3,30	,384								
Uyumluluk	İlkokul (1)	133	3,35	,401	G. Arası	,599	3	,200	1,270	,284	-	
	Ortaokul (2)	70	3,43	,440	G. İçi	58,221	370	,157				
	Lise (3)	111	3,35	,344	Toplam	58,820	373					
	Üniversite (4)	60	3,30	,422								
Kişilik Özellikleri Ölçeği	İlkokul (1)	133	3,50	,415	G. Arası	,939	3	,313	1,762	,154	-	
	Ortaokul (2)	70	3,48	,382	G. İçi	65,741	370	,178				
	Lise (3)	111	3,58	,438	Toplam	66,680	373					
	Üniversite (4)	60	3,44	,444								
Nevrotiklik	İlkokul (1)	133	3,14	,379	G. Arası	,498	3	,166	1,195	,311	-	
	Ortaokul (2)	70	3,12	,354	G. İçi	51,429	370	,139				
	Lise (3)	111	3,20	,341	Toplam	51,928	373					
	Üniversite (4)	60	3,11	,430								
Deneyime Açıklık	İlkokul (1)	133	3,57	,496	G. Arası	,920	3	,307	1,313	,270	-	
	Ortaokul (2)	70	3,48	,433	G. İçi	86,438	370	,234				
	Lise (3)	111	3,52	,504	Toplam	87,358	373					
	Üniversite (4)	60	3,44	,466								
Kariyer Farkındalık Ölçeği	İlkokul (1)	133	3,22	,791	G. Arası	6,299	3	2,100	3,899	,009	3-1; 4-1	
	Ortaokul (2)	70	3,29	,751	G. İçi	199,260	370	,539				
	Lise (3)	111	3,48	,657	Toplam	205,559	373					
	Üniversite (4)	60	3,53	,713								
Mesleki Hazır Bulunma	İlkokul (1)	133	3,86	,916	G. Arası	2,490	3	,830	1,204	,308	-	
	Ortaokul (2)	70	3,90	,943	G. İçi	254,962	370	,689				
	Lise (3)	111	3,82	,650	Toplam	257,452	373					

		Üniversite (4)	60	3,64	,781								
Mesleki Bilinç		İlkokul (1)	133	4,09	,823	G. Arası	3,615	3	1,205				
		Ortaokul (2)	70	4,03	,801	G. İçi	211,331	370	,571				
		Lise (3)	111	3,88	,713	Toplam	214,946	373		2,110	,099		-
		Üniversite (4)	60	3,88	,602								
Mesleki Özgüven		İlkokul (1)	133	3,51	,831	G. Arası	1,565	3	,522				
		Ortaokul (2)	70	3,62	,865	G. İçi	245,058	370	,662				
		Lise (3)	111	3,60	,785	Toplam	246,622	373		,788	,501		-
		Üniversite (4)	60	3,43	,760								
Gelecekle İlgili Duygular		İlkokul (1)	133	1,26	,163	G. Arası	5,563	3	1,854				
		Ortaokul (2)	70	1,28	1,40	G. İçi	971,250	370	2,625				
		Lise (3)	111	1,34	1,59	Toplam	976,813	373		,706	,549		-
		Üniversite (4)	60	1,61	1,86								
Umutsuzluk Ölçeği	Motivasyon Kaybı	İlkokul (1)	133	2,60	2,04	G. Arası	5,948	3	1,983				
		Ortaokul (2)	70	2,25	1,89	G. İçi	1597,381	370	4,317				
		Lise (3)	111	2,51	2,16	Toplam	1603,329	373		,459	,711		-
		Üniversite (4)	60	2,40	2,17								
Gelecekle İlgili Beklentiler	İlkokul (1)	133	2,48	1,58	G. Arası	5,341	3	1,780					
	Ortaokul (2)	70	2,24	1,57	G. İçi	909,207	370	2,457					
	Lise (3)	111	2,22	1,45	Toplam	914,548	373		,724	,538		-	
	Üniversite (4)	60	2,26	1,71									

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılmı gösteren öğrencilerin baba eğitim düzeyleri ile kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizine göre; kişilik özellikleri ölçeği alt boyutları ile umutsuzluk ölçeği alt boyutları arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Kariyer farkındalık ölçeği alt boyutu olan mesleki hazır bulunma alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı farklılık tespit edilmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 6. Ölçek puanlarının aylık hane halkı gelirine göre ANOVA sonuçları

Ölçek	Alt Boyutları	Aylık Hane Halkı Geliri	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	P	Anlamlılık
Dışadönüklük		8500 ve altı (1)	142	3,35	,406	G. Arası	,112	3	,037			
		8501-11000 (2)	127	3,33	,357	G. İçi	54,845	370	,148			
		11000-13500(3)	53	3,31	,406	Toplam	54,957	373		,251	,860	-
		13501 üzeri (4)	52	3,30	,365							
Uyumluluk		8500 ve altı (1)	142	3,36	,393	G. Arası	,475	3	,158			
		8501-11000 (2)	127	3,39	,409	G. İçi	58,345	370	,158			
		11000-13500(3)	53	3,35	,351	Toplam	58,820	373		1,005	,391	-
		13501 üzeri (4)	52	3,28	,419							
Kişilik Özellikleri Ölçeği	Öz Disiplin	8500 ve altı (1)	142	3,51	,413	G. Arası	,443	3	,148			
		8501-11000 (2)	127	3,50	,403	G. İçi	66,237	370	,179			
		11000-13500(3)	53	3,46	,475	Toplam	66,680	373		,826	,480	-
		13501 üzeri (4)	52	3,59	,439							
Nevrotiklik		8500 ve altı (1)	142	3,18	,393	G. Arası	,765	3	,255			
		8501-11000 (2)	127	3,12	,332	G. İçi	51,163	370	,138			
		11000-13500(3)	53	3,08	,266	Toplam	51,928	373		1,843	,139	-
		13501 üzeri (4)	52	3,21	,479							
Deneyime Açıklık		8500 ve altı (1)	142	3,60	,487	G. Arası	1,985	3	,662			
		8501-11000 (2)	127	3,44	,457	G. İçi	85,374	370	,231			
		11000-13500(3)	53	3,45	,480	Toplam	87,358	373		2,867	,037	1-2
		13501 üzeri (4)	52	3,55	,514							
Mesleki Gelişim Yatkınlığı		8500 ve altı (1)	142	3,32	,747	G. Arası	2,339	3	,780			
		8501-11000 (2)	127	3,31	,758	G. İçi	203,221	370	,549			
		11000-13500(3)	53	3,41	,618	Toplam	205,559	373		1,419	,237	-
		13501 üzeri (4)	52	3,54	,791							
Kariyer Farkındalık Ölçeği	Mesleki Hazır Bulunma	8500 ve altı (1)	142	3,92	,844	G. Arası	3,001	3	1,000			
		8501-11000 (2)	127	3,79	,869	G. İçi	254,451	370	,688			
		11000-13500(3)	53	3,77	,736	Toplam	257,452	373		1,455	,227	-
		13501 üzeri (4)	52	3,65	,773							
Mesleki Bilinç		8500 ve altı (1)	142	4,07	,727	G. Arası	8,369	3	2,790			
		8501-11000 (2)	127	4,08	,805	G. İçi	206,577	370	,558			
		11000-13500(3)	53	3,85	,597	Toplam	214,946	373		4,996	,002	1-4; 2-4
		13501 üzeri (4)	52	3,66	,788							
Mesleki Özgüven		8500 ve altı (1)	142	3,59	,755	G. Arası	,425	3	,142			
		8501-11000 (2)	127	3,53	,905	G. İçi	246,197	370	,665			

		11000-13500(3)	53	3,51	,719	Toplam	246,622	373			
		13501 üzeri (4)	52	3,50	,832						
Gelecekle İlgili Duygular	8500 ve altı (1)	142	1,28	1,59	G. Arası	7,612	3	2,537			
	8501-11000 (2)	127	1,44	1,60	G. İçi	969,200	370	2,619			
	11000-13500(3)	53	1,07	1,55	Toplam	976,813	373		,969	,408	-
	13501 üzeri (4)	52	1,53	1,77							
Umutsuzluk Ölçeği	8500 ve altı (1)	142	2,77	2,05	G. Arası	38,040	3	12,680			
	8501-11000 (2)	127	2,22	2,02	G. İçi	1565,289	370	4,231			
	11000-13500(3)	53	2,00	2,00	Toplam	1603,329	373		2,997	,031	1-2,3
	13501 üzeri (4)	52	2,78	2,19							
Gelecekle İlgili Beklentiler	8500 ve altı (1)	142	2,66	1,46	G. Arası	29,279	3	9,760			
	8501-11000 (2)	127	2,11	1,66	G. İçi	885,270	370	2,393			
	11000-13500(3)	53	1,96	1,48	Toplam	914,548	373		4,079	,007	1-2,3
	13501 üzeri (4)	52	2,28	1,53							

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin aylık hane halkı geliri ile kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen ANOVA analizine göre; kişilik özellikleri ölçeğinin deneyime açıklık alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Kariyer farkındalık ölçeğinin mesleki bilinç alt boyutunda, umutsuzluk ölçeği alt boyutları olan motivasyon kaybı ve gelecekle ilgili beklentiler arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir ($p < 0.05$).

Tablo 7. Kişilik özellikleri, kariyer farkındalığı ve umutsuzluk ölçeği alt boyutları arasındaki ilişkiyi açıklayan Pearson Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	
Dışadönük (1)	r	1	,380**	,436**	,323**	,529**	,317**	-,115**
Uyumlu (2)	r		1	,452**	,432**	,452**	,273**	,023
Öz Disiplin (3)	r			1	,472**	,532**	,338**	,013
Nevrotik (4)	r				1	,410**	,171**	,207**
Deneyime Açıklık (5)	r					1	,417**	-,019
Kariyer Farkındalık (6)	r						1	-,440**
Umutsuzluk (7)	r							1

** $p < 0,001$

Üniversite öğrencilerinin kişilik tiplerinin kariyer farkındalığı ve umutsuzlukla üzerine etkisini belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre dışadönük kişilik özellerine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönde ve orta düzeyde ($r = .317$; $p < .05$) anlamlı ilişki olduğu, umutsuzluk düzeyleri ise negatif yönlü ve zayıf düzeyde ($r = -.115$; $p < .05$) anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Uyumlu kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r = -.273$; $p < .05$) anlamlı ilişki var iken umutsuzluk düzeyleri ile anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($r = -.023$; $p > .05$). Öz disiplinli kişilik özelliklerine sahip olan bireyler ile kariyer farkındalıkları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r = .338$; $p < .05$) anlamlı ilişkinin olduğu fakat umutsuzluk düzeyleri ile arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($r = -.013$; $p > .05$). Nevrotik kişilik özelliğine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r = -.171$; $p < .05$) anlamlı ilişkinin olduğu; umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif yönlü ve zayıf düzeyde ($r = -.207$; $p < .05$) anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir. Deneyime açık kişilik özelliğine sahip bireylerin kariyer farkındalıkları ile arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r = .417$; $p < .05$) anlamlı ilişkinin olduğu fakat umutsuzluk düzeyleri ile arasında anlamlı ilişkinin olmadığı görülmektedir. Son olarak kariyer farkındalığı ile umutsuzluk arasında negatif yönlü ve orta düzeyde ($r = .440$; $p < .05$) anlamlı ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada önlisans öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenerek aralarındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yer alan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine bakıldığında; araştırmada 211 kadın, 163 erkek katılımcının yer aldığı ve bu katılımcıların 90'ı 18-20 yaş, 179'u 21-23 yaş, 45'i 24-26 yaş ve 60'ı 27-29 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Katılımcıların anne eğitim düzeylerine bakıldığında 239'u ilkokul, 61'i ortaokul, 41'i lise ve 33'ü üniversite seviyesinde oldukları; baba eğitim düzeylerine bakıldığında 133'ü ilkokul, 70'i ortaokul, 111'i lise ve 60'ı da üniversite eğitim seviyesinde oldukları görülmektedir. Aylık hane halkı gelirine bakıldığında ise 142'sinin 8500 TL ve altında, 127'inin 8501-11000 TL, 53'ünün 11001-13500 TL ve 52'sinin 13500 ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarına yönelik puanlarının cinsiyet değişkeni ile karşılaştırıldığında; kişilik özellikleri ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile kariyer farkındalıkları açısından mesleki bilinç alt boyutunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu anlamlı farklılık açısından bakıldığında kadın katılımcıların mesleki bilinçlerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 2). Güner ve Hacıcaferoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kadın öğrencilerin erkeklere göre mesleki bilinçlerinin yüksek olduğu sonucuna varmaktadır. Bu yönüyle araştırmayı destekler niteliktedir. Literatür incelendiğinde erkeklerin mesleki farkındalıklarının kadınlardan yüksek olduğu sonucuna ulaşan farklı çalışmalar olduğu görülmektedir (Aybek, 2023, s.1175; Yaşar, 2019). Ayrıca Hakim (2006), cinsiyetin bireyin kariyer süreçlerinde etkili olmadığını belirtmiş ve bunu destekleyecek araştırmalar bulunmaktadır (Tutar ve Öner, 2023, s.1053).

Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkeni ile umutsuzluk ölçeğinin alt boyutlarından olan gelecekle ilgili duygular ve motivasyon kaybı alt boyutlarında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Bu anlamlı farklılık incelendiğinde gelecekle ilgili duygular ve motivasyon kaybı alt boyutlarında erkeklerin kadınlara göre umutsuzluklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 2). Ergüt (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada anlamlı bir fark bulunmasa da erkeklerin umutsuzluk puanı kadınlarınkinden daha yüksek elde edilmiştir. Bu yönüyle araştırmayı destekler niteliktedir. Literatür incelendiğinde gerçekleştirilen araştırmalarda kadınların umutsuzluk ve gelecek kaygılarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Aygün, 2014, s.89; Kurt, 2007, s.203; Ceyhan, 2004, s.98; Çam ve ark. 2008, s.128; Durak Batıgün, 2005, s.35; Gençay, 2009, s.386; Özmen ve ark., 2008, s.12; Şahin, 2009, s.283; Tümkaya ve ark., 2007, s.970).

Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin yaş değişkeni ile beş faktör kişilik ölçeği arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın uyumlu kişilik özellikleri açısından 18-20 yaşında olan öğrencilerin 24-26 yaş ve 27-29 yaş olan öğrencilere, 21-23 yaşında olan öğrencilerin de 24-26 yaş ve 27-29 yaş olan öğrencilere göre daha uyumlu kişilik tipinde oldukları sonucuna varılmıştır. Öz disiplinli kişilik özellikleri açısından 21-23 yaşında olan öğrencilerin de 24-26 yaş ve 27-29 yaş olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Nevrotiklik kişilik özellikleri açısından bakıldığında 18-20 yaş olan öğrencilerin 27-29 yaş olan öğrencilerden, 21-23

olan öğrencilerin 27-29 yaş olan öğrencilerden ve 24-26 yaş olan öğrencilerin de 27-29 yaş olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin yaş değişkeni ile kariyer farkındalığı ölçeği alt boyutlarından olan mesleki hazır bulunma ve mesleki bilinç alt boyutlarında 21-23 yaş olan öğrencilerin 24-26 yaş olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 3). Güner ve Hacicaferoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada mesleki hazır bulunma alt boyutunda 25 yaş ve üzerindeki öğrencilerde daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu yönüyle araştırmayı desteklemektedir. Literatür incelendiğinde öğrencilerin yaşları arttıkça mesleki farkındalıklarının arttığı görülmektedir (Guan vd., 2016, s.121; Şentürk ve Buran, 2015, s.177; Van Der Heijden vd., 2009, s.162; Tutar ve Öner, 2023, s.1053). Bu durumun örneklemde yer alan 24-26 yaş arasında olan öğrencilerden kaynaklandığı ve değişiklik gösterdiği sonucuna varılmaktadır.

Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin yaş değişkeni ile umutsuzluk ölçeği alt boyutu olan gelecekle ilgili duygular açısından bakıldığında 24-26 yaş olan öğrencilerin 18-20, 21-23 ve 27-29 yaş olan öğrencilere göre umutsuzluklarının daha yüksek olduğu; gelecekle ilgili beklentiler alt boyutunda ise 21-23 yaş olan öğrencilerin 27-29 yaş olan öğrencilere göre umutsuzluklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 3). Çoban ve Karaman (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada 21-25 aralığında olan öğrencilerin diğer yaş gruplarına göre motivasyon kaybı yaşadıkları sonucuna vardıkları görülmektedir. Bu yaş grubundaki öğrencilerin kariyerleri ile ilgili emin adımlar atmaya çalışırken, kariyerleri açısından iş bulma (Salmela-Aro, ve ark. 2001, s.1155) ve yakın ilişkiler ve evlilik gibi diğer konularda yaşadıkları belirsizlikler bu durumu etkilemektedir (Feldman, 2003, s.544; Santrock, 2011). Bu yaşlardaki öğrencilerde yüksek çıkması literatür ile uyum sağladığı görülmektedir. Literatür incelendiğinde birçok araştırmada yaş ile umutsuzluk arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (Solak ve Başer, 2003, s.79; Tercanlı ve Demir, 2012, s.37; Yaşar, 2001, Yılğör, 1993, s.89). Bu yönüyle elde edilen diğer bulgular araştırmayı desteklemektedir.

Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarına yönelik puanlarının anne eğitim düzeyi değişkeni ile karşılaştırıldığında; beş faktör kişilik özellikleri ölçeği ve umutsuzluk ölçeği ile anne eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin anne eğitim düzeyleri ile kişilik özellikleri ölçeği alt boyutları ile umutsuzluk ölçeği alt boyutları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kariyer farkındalık ölçeği alt boyutları olan mesleki hazır bulunma ve mesleki bilinç alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin anne eğitim düzeyi değişkeni ile mesleki hazır bulunma düzeylerinin katılımcıların anneleri ilkökul düzeyinde olanların üniversite olan öğrencilerden daha yüksek; mesleki bilinçlerinin ise anneleri ilkökul seviyesinde olan öğrencilerin ortaokul ve lise olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır (Tablo 4).

Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerinin kişilik özellikleri, kariyer farkındalıkları ve umutsuzluk düzeyleri ve alt boyutlarına yönelik puanlarının baba eğitim düzeyi değişkeni ile karşılaştırıldığında; beş faktör kişilik özellikleri ölçeği ve umutsuzluk ölçeği ile baba eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ayrıca baba eğitim düzeyi ile kariyer farkındalığı ölçeğinin alt boyutunda mesleki hazır

bulunma düzeylerinin katılımcıların babaları lise düzeyinde olanların ilkököl olan öğrencilerden daha yüksek; üniversite seviyesinde olan öğrencilerin de ilkököl olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır (Tablo 5). Literatür incelendiğinde anne-baba eğitim düzeyi ile kariyer farkındalığı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Tuncer (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada baba eğitim durumu lisansüstü olan öğrencilerin gelecek beklentilerinin baba eğitim düzeyindeki diğerlerinden yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin aylık hane halkı geliri değişkeni ile kariyer farkındalığı ölçeğinin alt boyutunda mesleki bilinç düzeyleri açısından 8500 TL ve altı olan öğrencilerin 13501 TL ve üzeri olan öğrencilerden, 8501-11000 TL olan öğrencilerin de 13501 TL ve üzeri olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 6). Çetin ve Karalar (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmada aile gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksek kariyer algısına sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırmayı destekler niteliktedir. Literatür incelemesi yapıldığında, gelir düzeyi arttıkça kariyer farkındalığının arttığı bulgularına ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (Akbaş, 2019, s.64; Gökçe ve Traş, 2017, s.63; Güner ve Hacıcaferoğlu, 2022, s.125; Uğurlu, 2020, s.82). Bu yönüyle elde edilen diğer bulgular araştırmayı desteklemektedir.

Araştırmaya katılım gösteren üniversite öğrencilerinin aylık hane halkı geliri değişkeni ile umutsuzluk ölçeğinin alt boyutu olan motivasyon kaybı ile aylık hane halkı gelirin bakıldığında 8500 TL ve altı olan öğrencilerin 8501-11000 TL ve 11000-13500 TL olan öğrencilerden, gelecekle ilgili beklentiler ile aylık hane halkı gelirin 8500 TL ve altı olan öğrencilerin 8501-11000 TL ve 11000-13500 TL olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (Tablo 6). Aylık hane halkı gelirin düşük olduğu öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin diğerlerine göre yüksek olması gelecek garantisi noktasında önemli bir değişken olması ve düşük aylık gelirin umutsuzluğu arttırdığı şeklinde yorumlanmaktadır (Şahin, 2009, s.283; Şanlı Kula ve Saraç, 2016, s.13; Tekin ve Filiz, 2008, s.36).

Üniversite öğrencilerinin kişilik tiplerinin kariyer farkındalığı ve umutsuzlukları üzerine etkisini belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucuna göre dışadönük kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu, umutsuzluk düzeyleri ise negatif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu durumun dışadönük kişilerin sosyal, hareketli, rahat, doğal ve iyimser özellikler göstermesiyle ilgili olduğu şeklinde açıklanabilmektedir. Uyumlu kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki var iken umutsuzluk düzeyleri ile anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Öz disiplinli kişilik özelliklerine sahip olan bireyler ile kariyer farkındalıkları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu fakat umutsuzluk düzeyleri ile arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Nevrotik kişilik özelliğine sahip olan bireylerin kariyer farkındalıkları ile pozitif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu; umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif yönlü, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Deneyime açık kişilik özelliğine sahip bireylerin kariyer farkındalıkları ile arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu fakat umutsuzluk düzeyleri ile arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Kariyer farkındalığı ile umutsuzluk arasında negatif yönlü, orta

düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu durumun öğrencinin kariyer farkındalığı arttıkça umutsuzluklarının azaldığı şeklinde açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak; kadın katılımcıların mesleki bilinçlerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu, gelecekle ilgili duygular ve motivasyon kaybı açısından erkeklerin kadınlara göre umutsuzluklarının daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Mesleki hazır bulunmuşluk ve mesleki bilincin 21-23 yaş olan öğrencilerin 24-26 yaş olan öğrencilerden daha yüksek olduğu, ayrıca 24-26 yaş olan öğrencilerin 18-20, 21-23 ve 27-29 yaş aralığında olan öğrencilere göre gelecekle ilgili umutsuzluklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Mesleki bilinç düzeyleri açısından aylık hane halkı geliri düşük olan öğrencilerin, gelir düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır. Gerçekleştirilen Pearson Korelasyon analizi neticesinde, öğrencinin kariyer farkındalığı arttıkça umutsuzluklarının azaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Öneriler

Munzur Üniversitesi meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerinin ölçek maddelerine vermiş oldukları cevaplar neticesinde, öğrencilerin kariyer farkındalıklarının düşük ve orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda meslek yüksekokullarında eğitim gören üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalıklarına sahip olabilmeleri açısından mesleki seminerler, meslek katalogları, kariyer günleri gibi etkinlikler düzenlenmelidir. Ayrıca ders müfredatlarında kariyer planlama gibi dersler ile öğrencilerin ders kapsamında teorik ve uygulaması ile kariyer farkındalıklarının artırılması sağlanmalıdır. Öğrencilere mesleki kariyer danışmanı tayin edilerek, kariyer planlaması ve mesleki yönlendirmeler ile ilgili destelemeler yapılmalıdır. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümler açısından alanında tanınan rol model oluşturabilecek kişiler öğrencilere tanıtılarak, öğrencilerle buluşmaları sağlanmalıdır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *Munzur Üniversitesi Rektörlüğü, Girişimsel Olmayan Etik Kurulu Başkanlığının 27.07.2023 Tarih, 04 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Veri Analizi: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * Munzur University Rectorate, Non-invasive Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 27.07.2023, numbered 04 of the Presidency of the Publication Ethics Committee
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Data Analysis: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Writing up: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)

Kaynakça / References

Akbaş, M. G. (2019). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısı üzerine bir araştırma: Antalya ili örneği (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>

Aktaş, A. (2006). Farklı kültürlerdeki yöneticilerin kişilik özelliklerine dayanarak liderlik anlayışlarının belirlenmesi: türk ve amerikan otel yöneticilerinin karşılaştırmalı analizi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. Erişim adresi: <http://dSPACE.akdeniz.edu.tr/xmlui/handle/123456789/1587>

Aybek, S. (2023). Spor bilimleri öğrencilerinin kariyer farkındalığının araştırılması. *Journal of ROL Sport Sciences*, 4(3), 1169-1181. DOI: 10.5281/zenodo.8353668

Aygün, M. (2014). Öğrencilerin yaşam amaçlarıyla gelecek kaygısı arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi) Erişim adresi: <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/414>

Beck, A.T., Weissman, A., Lester, D. ve Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: the hopelessness scale. *Journal of consulting and clinical psychology*, 42(6), 861. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1037/h0037562>

Benet-Martinez, V. ve John, O. P. (1998). Los Cinco Grades Across Cultures and EthnicGroups: Multitrait Multimethod Analyses of The Big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750

Bitlisli, Ö. G. F., Dinç, M., Çetinceli, Ö. G. E. ve Kaygısız, Ü. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ile akademik güdülenme ilişkisi: Süleyman Demirel üniversitesi Isparta meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 18(2), 459-480. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20818/222780>

Biröl, H. (2013). Pozitif Kariyer. Birinci.baskı. İstanbul: Akit Kitap.

Burger, J. M. (2016). Kişilik. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Büyükoztürk, Ş. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Calıgür, Paula M. (2000). The Big Five Personality Characteristics As Predictors Of Expatriate's Desire To Terminate The Assignment And Supervisor-Rated Performance, *Personnel Psychology*, V. 53, N. 1, Spring, s.71.

Ceyhan, A.A. (2004). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 91-102.

Church, M. K. (1993). Investigation and Measurement of Personality Structure in a Non-Western Culture: Relating Indigenous Philipinne Dimensions to the Big Five Model (Doctoral Dissertation) Washington State University, Washington. Erişim adresi: <https://www.proquest.com/docview/304102003?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Çakmak, Z. (1992). Çoklu Ayırma ve Sınıflandırma Analizi: Eğitimde Öğrencilerin Meslek Seçimine Uygulanması. *Anadolu üniversitesi Yayınları*. No:658 Erişim adresi:

<https://www.proquest.com/docview/2572333338?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Can, H. (1997). *Yönetim ve Organizasyon*. 4.B., Siyasal Kitabevi, Ankara.

Çam Çelikel, F. ve Erkorkmaz, Ü. (2008), Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve umutsuzluk düzeyleri ile ilişkili etmenler. *Archives of Neuropsychiatry / Nöropsikiatri Arşivi*. 2008, Vol. 45 Issue 4, P122-129. 8p.

Çetin, C. ve Karalar, S. (2016). X, Y ve Z kuşağı öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 157-197. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/43613/534079>

Çoban, A.E. ve Karaman, N.G. (2013). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, kaygı ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 78-88.

Çulhan, O. (2010). Turizm Öğrencilerinin Staj Sonrası Sektörde Çalışma ve Koşulları Hakkında Düşüncelerinin ve Memnuniyetlerinin Belirlenmesi. 11. Ulusal Turizm Konferansı (s. 115-127). Aydın: Detay Yayıncılık.

Durak Batıgün, A. (2005). İntihar olasılığı: yaşamı sürdürme nedenleri, umutsuzluk ve yalnızlık açısından bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 29-39.

Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite öğrencileri arasındaki işsizlik kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 28(1), 71-84. Erişim adresi: <https://acikerisim.uludag.edu.tr/handle/11452/31790>

Dursun, S. ve Aytaç, S. (2012). Üniversite öğrencilerinin işgücü piyasasına yönelik beklentileri ve iş deneyimleri ile umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1). Erişim adresi: <https://www.ceool.com/search/article-detail?id=90933>

Erdoğan, B.Z. (2008). *Bireyden Profesyonele Kariyere İlk Adım*. İstanbul: Ekin Yayınları.

Ergüt, Ö. (2020). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk düzeyi ile iş deneyimi ve iş bulma beklentileri arasındaki ilişkinin sınıf düzeyinde incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 232-252. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/58152/706189>

Feldman, R.S. (2003). *Development Across the Lifespan*. Prentice Hall, New Jersey.

Gençay, S. (2009). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının umutsuzluk ve yaşam doyumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 380-388.

Gökçe, Z. ve Traş, Z. (2017). Lise öğrencilerinin kariyer karar verme güçlükleri ve ego kimlik statülerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 58- 69. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/29870/294797>

Guan, P., Capezio, A., Restubo, S.L.D., Read, S., Lajom, J.A.L. ve Li, M. (2016). The role of traditionality in the relationships among parental support, career decision-making selfefficacy and career adaptability. *Journal of Vocational Behavior*, (94), 114-123.

Güner, O. ve Hacıcaferoğlu, S. (2022). Spor bilimlerinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalıklarının incelenmesi: Karadeniz bölgesi örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 10(28), 111-130. Erişim adresi: <https://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>

Hakim, C. (2006). Women, careers, and work-life preferences. *British Journal of Guidance & Counselling*, 34(3), 279-294.

Hoekstra, H.A. (2011). A career roles model of career development. *Journal of Vocational Behavior*, 78, 159-173. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.09.016>

Holland, J.L. (1997). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments. Third edition. Florida: Psychological Assessment Resources.

Kağnıoğlu, D. (2012). İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Kariyer Kavramı ve Temel Boyutları. C. Uyargil, D. Acar, H. Yılmaz, D. Kağnıoğlu, S. Aytaç, Ö. Uzun, et al., H. Tonus , & D. Kağnıoğlu (Dü) içinde, Performans ve Kariyer Yönetimi (s. 103-127). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Karaman, N. G., Doğan, T. ve Coban, A. E. (2010). A study to adapt the big five inventory to Turkish, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 2357-2359. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.336>

Kaşlı, M. (2009). Otel İşletmelerinde İşgörenlerin Kişilik Özellikleri Lider-Üye Etkileşimi ve Tükenmişlik İlişkisinin İncelenmesi", Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir. (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>)

Kliem, S., Lohmann, A., Mößle, T. ve Brähler, E. (2018). Psychometric properties and measurement invariance of the Beck hopelessness scale (BHS): Results from a German representative population sample. *BMC psychiatry*, 18, 1-11. Erişim adresi: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12888-018-1646-6>

Kurt, G. (2007). Ridit analizi ve üniversite öğrencilerinin gelecek kaygılarının incelenmesi üzerine bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 193-206.

Kusluvan, S. ve Kusluvan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working In The Tourism Industry in Turkey . *Tourism Management* , 251-269.

Martens, M.P. ve Felissa K.L. (1998). Promoting life- career development in the student athlete: how can career centers help? *Journal of Career Development*, 25(2), 123-134 <https://doi.org/10.1177/089484539802500205>

Martinez, V. ve John, O. (1998). Los cinco grades across cultures and ethnic groups: Multitrait-multimetho Analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 729-750. 10.1037//0022-3514.75.3.729

Moody, M. C. Adaptive Behavior in Intercultural Environments: The Relationship Between Cultural Intelligence Factors and Big Five Personality Traits, Doctoral Dissertation, George Washington University, Washington, 2007.

Nasir, R. ve Lin, L.S. (2013). The relationship between self-concept and career awareness amongst students. *Asian Social Science*. Vol. 9, No. 1. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v9n1p193>

Özmen, D., DüNDAR, P. E., Çetinkaya, A. Ç., Taşkın, O. ve Özmen, E. (2008). Lise öğrencilerinde umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etmenler. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 9, 8-15

Öztürk, M. ve Şirin, A. (2020, Mayıs). Kariyer farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi ve geçerlilik-güvenirlilik çalışmasının gerçekleştirilmesi, 6. Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi, İstanbul. Erişim adresi: <https://toad.halileksi.net/olcek/kariyer-farkindalik-olcegi-2/>

Parsons, F. (1909). *Choosing a Voocation*. First edition. Boston: Houghton Mifflin Company.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ezgi Kitabevi, Bursa.

Salmela- Aro K, Nurmi JE, Saisto J ve Halmesmäki, E. (2001). Goal reconstruction and depressive symptoms during the transition to motherhood: evidence from two crosslogged longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81:1144–1159

Santrock, J. (2011). *Life Span Development*. 13.Ed. USA: McGraw Hill.

Sarışık, M. ve Akova, O. (2007). İnsanların Çalışmak İçin Seyahat Acentalarını Tercih Nedenleri ve Örgütsel İklim ve İş Tatmini Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma . Çeşme Ulusal Turizm Konferansı (s. 537-548). İzmir : Ege Üniversitesi Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu.

Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R. ve Benet-Martinez, V. (2007). The geographic distribution of big five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38 (2), 173-212. <https://doi.org/10.1177/0022022106297299>

Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C. ve Tekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142. Erişim adresi: <https://toad.halileksi.net/olcek/beck-umutsuzluk-olcegi-2/>

Sharf, R.S. (2013). *Applying Career Development Theory to Counseling*. Sixth edition. Belmont: Cengage Learning.

Solak, M, ve Başer, G. (2003). Meme ve meme dışı kanserli kadın hastaların umutsuzluk ve yaşam kalitesi düzeylerinin incelenmesi. *Hemşirelik Forumu*; 6(6): 38-47. Erişim adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/580198>

Sümer, N. ve Sümer, H. C. (2005). Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği (Yayınlanmamış çalışma).

Şahin, C. (2009). Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 271-286.

Kula, K.Ş. ve Saraç, T. (2016). Üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı/The future anxiety of the university students. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 227-242.

Şentürk, E.E. ve Buran, K. (2015). Ön lisans öğrencilerinin kariyer değerlerini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 14, 162-180.

Tekin, M. ve Filiz, K. (2008). Beden eğitimi ve spor yüksekokullarının antrenörlük eğitimi ve spor yöneticiliği bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin umutsuzluk ve boyun eğici davranış düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 27-37. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spormetre/issue/41405/500455>

Tercanlı, N. ve Demir, V. (2012). Beck umutsuzluk ölçeğinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi (Gümüşhane ili örneği). *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 29-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumussagbil/issue/7509/98977>

Tuncer, M. (2011). Yükseköğretim gençliğinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 6(2). Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/119436>

Tutar, Ö. F. ve Öner, B. (2023). Üniversite öğrencilerinin kariyer farkındalığı ile iş bulma kaygısı arasındaki ilişki. *Journal of ROL Sport Sciences*, 4(3), 1043-1058. DOI: 10.5281/zenodo.8353441

Tümkaya, S. Aybek, B. ve Çelik, M. (2007). A prediction of hopelessness and state-trait anxiety levels among teacher candidates before the KPSS exam. *Educational Sciences: Theory & Practise*, 7(2), 967-974.

Uğurlu, P. (2020). Devlet ve vakıf üniversiteleri işletme lisans öğrencilerinin kariyer bilinci ve kariyer planlama konusundaki farkındalıkları üzerine bir değerlendirme (Yüksek Lisans Tezi) Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr>

Van Der Heijden, B.I., De Lange, A.H., Demerouti, E. ve Van Der Heijde, C.M. (2009). Age effects on the employability-career success relationship. *Journal of Vocational Behavior*, 74(2), 156-164.

Wiroterat, W. (2013). Dynamic Audit Knowledge and Audit Success of CPAS in Thailand: An Empirical Investigation Of The Antecedents And Consequences. *International Journal of Business Strategy*, 13(3), 89-106.

Yalçın, S. ve Açıköz, İ. (2014). Sağlık bilimleri fakültesi son sınıf öğrencilerinin umutsuzluk düzeylerinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 259-270. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19572/208543>

Yaşar, H. (2001). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin benlik imajları ve umutsuzluk düzeylerinin araştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Van. Erişim adresi: <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/706555>

Yaşar, O. M. ve Sunay, H. (2019). Spor bilimleri öğrencilerine yönelik kariyer farkındalığı ölçeğinin (KFÖ) geliştirilmesi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2(1), 7-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comusbd/issue/50645/632097>

Yılğör, F. (1993). Yetiştirme yurdunda yaşayan ve ailesi yanında yaşayan gençlerin ergenlik problemlerinin karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. Erişim adresi: <https://openaccess.marmara.edu.tr/items/fb453190-e885-4c71-ae1a-dc91edd82654>

Yüksel, Ö. (1998). İnsan Kaynakları Yönetimi. Ankara: Gazi Kitabevi.

2024, 13 (2), 610-629 | Research Article

Hybrid Approach for the Financial Assessment of Companies using Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making and Self-Organizing Maps

Fatih YİĞİT¹

Abstract

This paper presents a 3-stage innovative approach for company assessment, integrating financial ratios with the Fuzzy Analytic Hierarchy Process (FAHP) and using an unsupervised artificial intelligence method, Self-Organizing Maps (SOM), for classification. Addressing the challenges of decision-making in resource allocation, the study combines accurate data with robust tools essential in turbulent economic times. FAHP, known for handling complex, uncertain information, is applied to refine the traditional company assessment methods by integrating different experts' opinions and conversion to numerical values. This study presents an innovative framework by integrating financial ratios, commonly used in company evaluation methodologies, with FAHP, which is capable of processing complex and uncertain data. The integration of financial ratios into FAHP enhances the accuracy and clarity in decision-making processes for evaluating and ranking companies while also allowing for the management of the inherent uncertainties in economic data. Furthermore, SOM, an unsupervised artificial intelligence method for company classification, is used. Net Profit Margin is the financial ratio evaluated with the highest weight among financial ratios by 0.38. After the FAHP phase, financial ratios obtained from the income statements and balance sheets of companies are multiplied by the respective weights for valuation. In the final phase, a total of 6 companies listed in the Borsa Istanbul Insurance Index are divided into 3 classes. The two companies receiving the highest valuation, AGESA (Agesa Life and Pension) and ANHYT (Anadolu Life Pension Joint Stock Company), have been classified as Class A. To show the performance of the proposed model, companies registered in the Electricity Sector XELKT registered 31 companies. Classification also performed well in that set. The paper contributes to the field by providing a detailed literature review, methodology, case study results, and discussions on the practical implications of this integrated assessment method and possible areas for further research and applications.

Keywords: Financial Analysis, Multi-Criteria Decision Making, Fuzzy Analytic Hierarchy Process, Machine Learning, Self-Organizing Map

Yiğit, F. (2024). Hybrid Approach for the Financial Assessment of Companies using Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making and Self-Organizing Maps. Journal of the Human and Social Science Researches, 13(2), 610-629. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1404060>

Geliş Tarihi	12.12.2023
Kabul Tarihi	16.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

Bulanık Çok Kriterli Karar Verme ve Kendi Kendini Düzenleyen Haritalar Kullanarak Şirketlerin Finansal Değerlendirmesine Yönelik Hibrit Yaklaşım

Fatih YİĞİT¹

Öz

Bu makale, finansal oranları Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (FAHP) ile entegre eden ve sınıflandırma için denetimsiz yapay zeka yöntemi olan Kendi Kendini Düzenleyen Haritaları (SOM) kullanan şirketlerin finansal performanslarının değerlendirilmesi için 3 aşamalı yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Kaynak tahsisinde karar vermenin zorluklarını ele alan çalışma, doğru verileri çalkantılı ekonomik dönemlerde gerekli olan sağlam araçlarla birleştirmektedir. Karmaşık ve belirsiz bilgileri işlemeyle bilinen FAHP, farklı uzmanların görüşlerini entegre ederek ve sayısal değerlere dönüştürerek geleneksel şirket değerlendirme yöntemlerini geliştirmek için uygulanır. Bu çalışma, karmaşık ve belirsiz verileri işleyebilen FAHP ile bütünleştirilerek yenilikçi bir çerçeve sunmaktadır. Finansal oranların FAHP'ye entegrasyonu, şirketlerin değerlendirilmesi ve sıralanmasında doğruluğu ve karar verme süreçlerindeki netliği artırırken, ekonomik verilerin doğasındaki belirsizliklerin yönetilmesine olanak tanır. Ek olarak, şirket sınıflandırması için denetimsiz yapay zeka yöntemi olan SOM kullanımı, metodolojimizin etkinliğini gerçek hayat verileri üzerinden ispatlamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Net Kâr Marjı, finansal oranlar arasında 0.38 ile en yüksek ağırlığa sahip olarak değerlendirilen finansal orandır. FAHP aşamasından sonra, firmaların gelir tablosu ve bilançolarından elde edilen finansal oranlar söz konusu ağırlıklarla çarpılarak değerlendirilmektedir. Son aşamada ise Borsa İstanbul-Sigorta Endeksinde işlem gören toplam 6 şirket 3 sınıfa göre ayrılmıştır. En yüksek değerlemeyi alan 2 firma, AGESA(Agesa Hayat ve Emeklilik) ile ANHYT (Anadolu Hayat Emeklilik Anonim Şirketi), A sınıfı olarak değerlendirilmiştir. Önerilen makalenin performansının tespiti için Elektrik sektöründe XELKT kayıtlı 31 firma ile de uygulama yapılmıştır. Makale, ayrıntılı bir literatür taraması, metodoloji, vaka çalışması sonuçları ve bu entegre değerlendirme yönteminin pratik uygulamaları ve daha ileri araştırma ve uygulamalar için olası alanlar hakkında tartışmalar sağlayarak alana katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Değerlendirme, Çok Kriterli Karar Verme, Bulanık Analitik Hiyerarşi Prosesi, Makine Öğrenmesi, Kendi-Kendini Düzenleye Haritalar.

Yiğit, F. (2024). Bulanık Çok Kriterli Karar Verme ve Kendi Kendini Düzenleyen Haritalar Kullanarak Şirketlerin Finansal Değerlendirmesine Yönelik Hibrit Yaklaşım*. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 610-629. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1404060>

Date of Submission	12.12.2023
Date of Acceptance	16.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1. Introduction

The decision to invest is essential to accurately utilize the resources correctly. Allocating resources such as capital deserves a detailed and scientific investment approach. Such a decision requires at least two aspects. The first aspect is to have the right data for decision-making, and the other aspect is to use the right tool for decision-making. The study aims to integrate these two essential aspects in an integrated approach.

Financial ratios are widely used approaches for the economic assessment of companies. Financial ratios are useful indicators of a firm's performance and financial situation (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2009). Companies registered in the stock exchange regularly publish their income statements and balance sheets to the public. Financial ratios are used to assess the performance of companies as well as their probability of failure (Aldolou & Perçin, 2018; Beaver, 1966; Ozturk & Karabulut, 2020). They are vital for an accurate analysis of the company's health and possible future performance. Financial ratios become critical in turbulent times. Also, the existence of multiple financial ratios may complicate such decisions. In the presence of numerous financial ratios, combining them to generate a single value representing a company's performance is vital. A multi-criteria decision-making approach would be ideal for developing such a performance.

The FAHP is among the methods used for the analysis of multiple criteria. AHP and its extension FAHP are widely used for multi-attribute decision-making (Kahraman, 2024). This paper introduces a novel approach that combines the power of financial ratios with the versatility of the FAHP to address the limitations of traditional company assessment methodologies. FAHP is a robust mathematical tool well-suited to handle complex decision-making problems that involve vague, subjective, or uncertain information. By integrating financial ratios with FAHP, we aim to provide a more comprehensive and accurate framework for evaluating and ranking companies while explicitly addressing and managing the inherent fuzziness in economic data. The FAHP offers a solution to these challenges by introducing the concept of fuzziness into the assessment process. FAHP allows decision-makers to explicitly model and manage uncertainty and imprecision in the assessment process. By hierarchically structuring the decision criteria and employing linguistic variables, FAHP enables the incorporation of subjective judgments, expert opinions, and vague data into the assessment. This method enhances decision-making by providing a more realistic representation of the complex factors influencing company assessments.

A typical method for such classification is ABC Analysis. For such classification, an unsupervised machine learning technique is performed to cluster them and assign them to relevant classes. The SOM clustering method is used for such classification. This paper presents a comprehensive framework for company assessment that leverages the power of financial ratios and the adaptability of the FAHP. We illustrate the practical application of this methodology by conducting case studies on a diverse set of companies across different industries. By doing so, we aim to demonstrate the efficacy and reliability of our approach in enhancing the accuracy and robustness of company assessments, particularly in the presence of uncertainty and imprecision inherent in financial data. The rest of this paper is organized as follows: Section 2 provides a literature review on company assessment techniques, financial ratios, and the FAHP, emphasizing the advantages of employing FAHP and also sharing other studies in the literature either on the same subject or using similar methodologies. Section 3 details the methodology, including the

hierarchical structure, linguistic variables, and data collection procedures, highlighting the role of FAHP in addressing fuzziness. Section 4 presents the case study and its result, showcasing how FAHP enhances the assessment process. Finally, in Section 5, we offer conclusions and recommendations for future research in the field of company assessment, emphasizing the continued application and development of FAHP in this context.

The main contributions of the study can be summarized as follows.

In terms of the methodology employed, to the best of our research, this study is the first study that uses a hybrid approach of FAHP and SOM for financial assessment.

The proposed study also converts experts' opinions for the assessment of financial ratios. These weights can be used as inputs for other studies when such opinions are needed.

2. Literature Review

In the following section, the literature review is performed regarding the topics associated with the study. The literature review is conducted on the methods and goals used in the study.

2.1. Performance Assessment using Financial Ratios

Many studies use financial ratios for performance assessment and predicting companies' financial status. The first application of such a model dates back to long ago (Beaver, 1966). Since then, multiple studies have been performed using financial ratios. Studies mainly focus on assessing companies using financial ratios or predicting a company's likelihood of status, such as failure or bankruptcy.

A recent study calculated a business's default probability by analyzing financial ratios. Similar studies have also been performed in other sectors. A recent analysis was conducted in the cruise business sector. The industry is challenged and affected dramatically by incidents such as COVID-19. The paper aims to identify managerial and financial efficiency, capital structure options, solvency conditions, and corporate value dynamics. The leading companies are investigated to analyze their financial, accounting, and stock market performance based on convenient financial market metrics (Syriopoulos et al., 2020). The research examined the correlation between short-listed financial ratios and subsequent incidents of default. Additionally, it constructed a probability of default (PD) model to estimate the likelihood that a borrower will enter delinquency within a one-year timeframe. The study's findings revealed noteworthy associations between the two variables (Burova et al., 2021).

Also, similar studies are performed using increased financial ratios and a greater pool of companies. This aspect would contribute to the success of the proposed models. 37 financial ratios are determined using the balance sheet data of 80 companies from 2015–2018. Based on the study's results, the financial ratios and associated models performed efficiently to predict bankruptcy and insolvency risks. The main contribution to the literature is the analysis of variables and their relationship to financial difficulties (Voda et al., 2021). Financial ratios are also used to predict the company's future based on changes. The ratios are used to predict stock returns and cyclical movements of companies (Yu et al., 2023). As seen from the studies in the literature review conducted, financial ratios are widely used for performance assessment. As a result, the financial

ratios with the details given in the methodology section are used as a part of the proposed model.

2.2. Fuzzy Analytic Hierarchy Process

The AHP, developed by Thomas L. Saaty, is a widely recognized decision-making framework that helps simplify and analyze complex decisions. It's mainly known for its structured approach, which involves decomposing a decision problem into a hierarchy of more easily comprehensible sub-problems, each of which can be analyzed independently. The process starts with creating a decision hierarchy, ranging from the overall goal at the top, through intermediate levels of criteria and sub-criteria, down to the level of alternatives at the bottom (Saaty, 1980).

In AHP, decision-makers compare the elements at each hierarchical level pair-wise, quantifying their relative importance on a scale typically ranging from 1 to 9. These comparisons are then used to calculate priority scales, essentially numerical values representing each element's relative dominance in decision-making. A key feature of AHP is its consistency check, a mathematical way to ensure that the comparisons are not random and adhere to a logical pattern.

Building on the foundation of AHP, the FAHP incorporates fuzzy logic, enhancing the model's ability to handle the uncertainties and vagueness inherent in human judgments. In FAHP, the crisp numerical judgments of AHP are replaced with fuzzy numbers, often represented as triangular or trapezoidal fuzzy numbers. These fuzzy numbers better capture the imprecision of human assessments, allowing for a more nuanced approach to comparing decision elements. Aggregating these fuzzy comparisons in Fuzzy AHP is a critical step, leading to the derivation of fuzzy weights for each criterion and alternative. This process involves sophisticated computational techniques and translates the fuzzy logic assessments into actionable decision-making criteria. Fuzzy AHP has been particularly beneficial when decision data is not precise or is influenced by subjective human interpretations, making it a valuable tool in fields like environmental management, software development, and risk assessment.

However, integrating fuzzy logic in AHP also brings challenges, primarily the increased complexity in computations and the need for a deeper understanding of fuzzy logic principles. Despite these challenges, the Fuzzy AHP method stands out for its ability to accurately model real-world situations, accommodating the ambiguity and subjectivity that often accompany human decision-making processes. Among Multi-Criteria Decision Making (MCDM), FAHP is ranked the second most used methodology, following AHP (Kubler et al., 2016). As a result, multiple studies are performed using AHP and FAHP extensions (Abusaeed et al., 2023; Başaran et al., 2023; Çolakoğlu & Şahin, 2022; Demircan & Yetilmezsoy, 2023; Singh & Garg, 2017). They are widely used in different areas such as determination ERP priorities, prioritization of cost factors in agile software development (Abusaeed et al., 2023; Çolakoğlu & Şahin, 2022).

On the other hand, the flexibility of AHP allows it to be used in different areas rather than selection among alternatives. FAHP is performed to classify container terminals. As can be seen from this study, hybrid applications allow for the extension of the use of MCDM methods to cover different application areas rather than just the selection of alternatives. (Adenso-Díaz et al., 2020). Also, in a recent study, AHP is the most used MCDM approach (Basílio et al., 2022). These findings are the main reasons for selecting the FAHP method

in this study. Multiple studies conduct systematic literature review (SLR) on AHP and FAHP (Ishizaka & Mu, 2023; Labib et al., 2022; Madzík & Falát, 2022; Tavana et al., 2021). As AHP is a widely used approach, multiple studies perform systematic literature reviews. The details of the study may contribute to the accurate analysis and background of the methods used for MCDM (Basílio et al., 2022; Khan et al., 2020; Kubler et al., 2016; Liu et al., 2020; Tavana et al., 2021).

2.3. SOM

Self-organizing maps (SOMs) are a type of artificial neural network that can produce a low-dimensional, discretized representation of the input space of the training samples, called a feature map. Such a map can be used for the clustering of inputs. Such clustering can be converted to classification when a cluster centre is assigned to a class.

SOM is widely used for clustering problems for a wide range of applications. The flexibility of the SOM allows it to be applied in different areas. A recent study performed SOM for Comorbidities of Chronic Diseases in Serbia. The study identified hypertension as the most prevalent disease in Sumadija and western Serbia. Such geographical separation allows the clustering of data (Rankovic et al., 2023). A similar study in different areas is performed in Brazil. The study focused on the classification and characterization of desalted crude oil (Duyck et al., 2023). SOM is also used to classify companies. A recent study performed the clustering of OECD companies using sustainable development indicators (Yigit, 2023).

2.4. Hybrid Approaches for Financial Assessment

As given before, AHP and FAHP are among the widely used decision-making approaches. Their main advantage is the flexibility to combine different criteria for different problems. This aspect allows the use of both methods in other areas. As a result, AHP and FAHP are among the most widely used approaches for MCDM (Kubler et al., 2016). Due to this nature, hybrid approaches are commonly performed using these two methods.

A recent study using AHP for the risk assessment of aquatic animal introduction is performed. The analysis performed a risk assessment model for the evaluation of invasive species. Based on the study, introducing aquatic animals using the AHP is an effective method, and the proposed model supports the introduction and healthy breeding of aquatic animals. As a result, the proposed study performed well for the risk assessment (Zhang et al., 2023). MCDM is also performed using a hybrid approach for financial risk management. The financial health of the companies is assessed using MCDM approaches—a method TOPSIS is used for such analysis. The results showed that Hungary is an ideal company for investors (Nagy & Valaskova, 2023).

Similarly, hybrid approaches are used for the assessment using MCDM methods. The Turkish banking sector is evaluated using TOPSIS and AHP methods for weight assessment. Financial ratios are used for parameters (Seçme et al., 2009). An integrated approach is used for the assessment of Iranian cement companies. The approach integrated FAHP and TOPSIS for weight calculation. Similarly, financial ratios are used as inputs for performance calculation (Moghimi & Anvari, 2014).

As mentioned in the studies, AHP is a widely used approach for MCDM. Also, financial ratios are widely used and accepted criteria for assessing companies either financially or

their risk in terms of insolvency or bankruptcy. Based on the wide usage of FAHP and financial ratios, the study performed a hybrid approach for the financial ratio analysis and eventual classification.

3. Proposed Hybrid Approach Model for Financial Assessment

The following section shows the relevant stages of the proposed approach. The proposed method has multiple stages for converting inputs to outputs. Inputs are expert opinions and companies' financial ratios. The results of the proposed model are weights of financial ratios and the final classification of companies. The details of the proposed model are given in Fig. (1).

3.1. Financial Ratios for Performance Assessment

Financial ratios are important metrics that help decision-makers assess a company's performance. They are widely used by scholars, as given in the literature review. Table 1 represents the list of financial figures used in the proposed study. The financial ratios are divided into 5 main criteria. They are liquidity, financial leverage, activity, profitability, and growth ratios. The details of the main criteria are given in the following sub-sections. The details can be found in the study of Ertugrul and Karakasoglu (2009).

3.1.1. Liquidity Ratios

Liquidity represents resources such as cash or any similar asset easily converted to currency. Liquidity is vital for companies to survive as it is the primary resource for short-term liabilities. Liquidity is essential for companies (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2009). There are 3 ratios grouped under liquidity ratios. They are, namely, current ratio, liquidity ratio, and quick ratio.

3.1.2. Financial Leverage Ratios

The financial leverage ratio assesses an organization's capacity to fulfil immediate and future obligations. This ratio signifies the degree of risk the company is exposed to in fulfilling debt service obligations (interest and principal repayment) (McGuigan et al., 2006). The financial leverage ratio analyzes the ability of the company to meet long-term liabilities. Four ratios fall under the category of financial leverage ratios. The ratios in question are the ratios of shareholders' equity to total assets, fixed assets to shareholders' equity, debt, and long-term debt to shareholders' equity (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2009).

3.1.3. Activity Ratios

Four ratios fall under the category of financial leverage ratios. The ratios in question are the ratios of shareholders' equity to total assets, fixed assets to shareholders' equity, debt, and long-term debt to shareholders' equity (McGuigan et al., 2006). Efficient use of resources is essential as it addresses the ability to generate resources. Furthermore, resources that are utilized efficiently are less susceptible to risks. As a result of an increase in receivables turnover, payment terms are shortened. In general, shorter payment terms mean a reduced likelihood of bad debt for the business. There are four ratios classified under the financial leverage ratios. They are inventory turnover, total asset turnover ratio, account receivable turnover, accounts receivable turnover, and accounts payable turnover ratio. Activity ratios increase in importance with high financial interest rates. Activity ratios are also called asset turnover ratios (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2009).

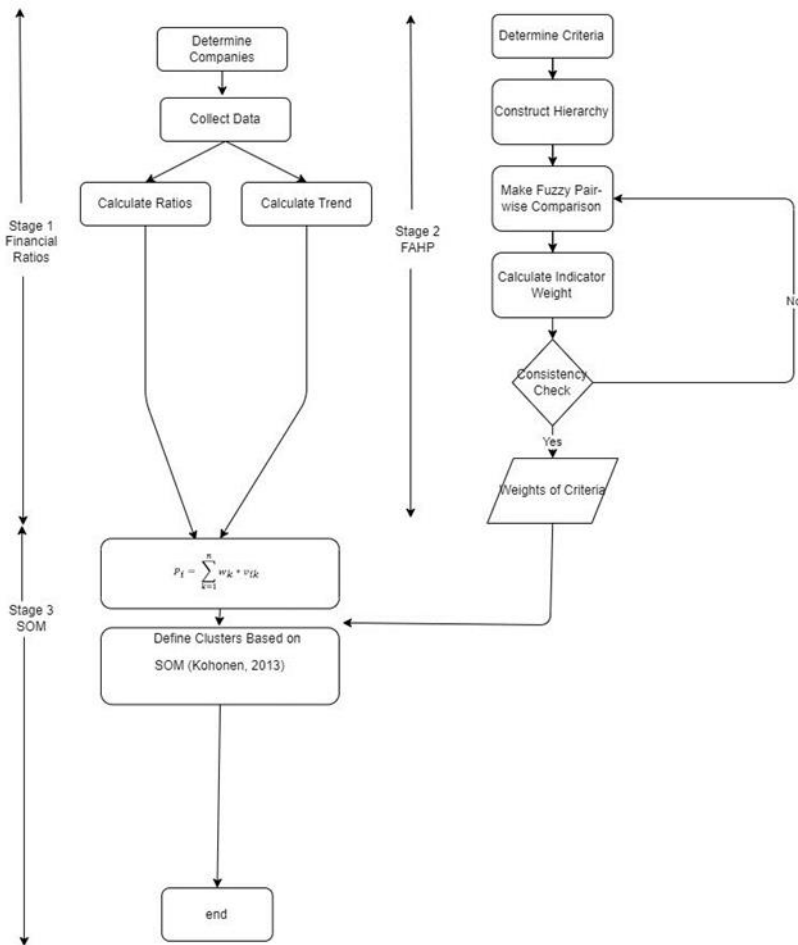

Figure 1 Workflow of the Proposed Model

3.1.4. Profitability Ratios

Profit is the primary goal of a company. Sustainable profit generation is vital for a company as it allows it to grow, invest, and allocate resources for long-term requirements such as research and development. There are many aspects of profit as costs cover different aspects of the business. The main cost drivers are direct costs, indirect costs, and financial costs. Two types of profitability ratios are used for the assessment. They are the net profit margin ratio and return on equity ratio (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2009).

3.1.5. Growth Ratios

Growth is essential for a company as it is a vital performance metric to show its position versus competitors. Growth is necessary as it allows companies to indicate the general market position and its predictions. Growth also enables the company to lower fixed costs and positively affects the profitability ratios in the short term. There are two main types of growth ratios. They are the profit margin ratio and return on equity ratio. The details

of the financial ratios are given in the study proposed by Ertugrul and Karakasoglu (2009).

Table 1 Financial Ratios

Main Criteria No	Main Criteria Description	Criteria no	Criteria description
S1	Liquidity Ratios	S6	Current Ratio
		S7	Quick Ratio
		S8	Cash Ratio
S2	Financial Leverage Ratios	S9	Debt Ratio
		S10	Shareholder's Equity/Assets
		S11	Fixed Assets/Shareholder's Equity
		S12	Fixed Assets/Long-Term Debt
S3	Activity Ratios	S13	Account Receivable Ratio
		S14	Inventory Turnover Ratio
		S15	Current Assets Turnover Ratio
		S16	Total Asset Turnover Ratio
		S17	Accounts Payable Turnover Ratio
S4	Profitability Ratios	S18	Net Profit Margin
		S19	Return on Equity
S5	Growth Ratios	S20	Sales Growth
		S21	Operating Profit Growth
		S22	Shareholders' Equity Growth
		S23	Assets Growth

3.2. FAHP

FAHP is a method to convert expert opinions to weights by using bi-comparison among criteria. The inputs of the FAHP are expert opinions using cross-comparisons. After applying the following workflow, the outputs are generated as weights.

Step 1 Setup Hierarchy Architecture

Step 2 Setup Fuzzy Pair-wise Comparison Matrix Using Opinions from each Decision Maker

$$\bar{D} = \begin{bmatrix} (1, 1, 1) & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & (1, 1, 1) & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & \dots & (1, 1, 1) \end{bmatrix}$$

where $a_{ij} \times a_{ji} = 1$ and $a_{ij} = w_i / w_j \quad i, j = 1, 2, 3, 4, \dots, n$

Step 3 The fuzzy geometric value is calculated to combine multiple opinions as given in Eq.(1)

$$\check{r}_i = (a_{i1} \times a_{i2} \times \dots \times a_{in})^{1/n} \tag{1}$$

Step 4 The fuzzy weight $\check{w}_i$ for each criterion, i is calculated as given in Eq. 2

$$\check{w}_i = (\check{r}_i \times (\check{r}_1 + \check{r}_2 + \dots + \check{r}_n)^{-1}) \tag{2}$$

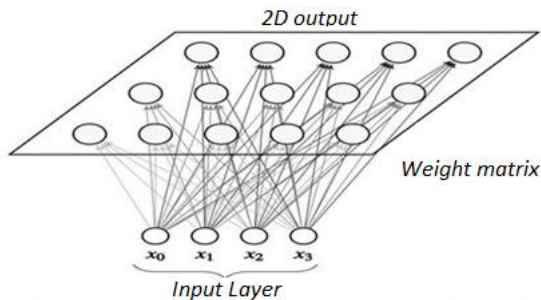
where $\check{r}_k = (l_k, m_k, u_k)$

Step 5 The fuzzy weights are defuzzied by using any available methods. CoA is used for this case. The Eq. is given in Eq. 3. ((Buckley, 1985 ;Tzeng & Huang, 2011)

$$\tilde{w}_i = \left(\frac{l_i + m_i + u_i}{3} \right) \quad (3)$$

3.3. Self Organizing Maps

Kohonen Systems, often known as SOM, is an unsupervised learning technique that can solve various dimensionality reduction or categorization issues. A map, a low-dimensional, discretized representation of the training samples' input space, is created as an output of SOM. After the training phase, often in a two- or three-dimensional perspective, the high-dimensional input data is generated while maintaining the topological features of the data (Kohonen, 2013). Fig. (2) represents the graphical representation of the SOM Model.

Figure 2 General Diagram for SOM(Kohonen, 2013)

Input and output neurons of the SOM architecture are seen in Fig. 1, and weights from each input neuron are replicated to each output neuron. Each input neuron is chosen in SOM, and the distances between it and each output neuron are computed. The best matching neuron (BMU) or winning neuron is the nearest neuron. The weights between the winner neuron and the chosen input neuron are then updated. The SOM grid updates the BMU and nearby neurons' weights relative to the input vector. The size of the change gets smaller with the grid distance from the BMU as time increases. All inputs are subjected to this procedure until a predefined number of cycles or a threshold value is reached. The network consequently links the output nodes to the input dataset. The following steps can be used to summarise the SOM algorithm:

Step 1-Initialise the weights and parameters.

Step 1-Choose a random input sample,

Step 2-Choose the best matching BMU,

Step 3-Update the weight vectors of the nodes near the BMU,

Step 4- Repeat the process until the maximum number of iterations has been reached.

4. Application of the Proposed Method

In the following subsections, the details of the proposed model's application are provided.

4.1. Stage-1 Financial Ratios

The company's financial ratios are used to apply the proposed method. A group of companies registered in the Istanbul Stock Exchange are selected to apply the case. The insurance sector (XSGRT) and electric sector (XELKT) are used for the assessment. There are 6 and 31 companies registered in XSGRT and XELKT, respectively. Although the number of companies is limited, they are chosen as they represent established companies. The names of the companies are given in Table 2 and Table 8.

As given in Section 3.1, there are 18 ratios as a part of financial ratios. 10 of the financial ratios are selected for the assessment of companies. The ratios mainly used for manufacturing companies, such as inventory turnover ratios, have been removed from the list. The ratios selected for the assessment also make 84% weight among all financial ratios of a recent study. A recent study assessed that the main criteria are Current Ratio, Cash Ratio, Debt Ratio, Net Profit Margin, and Return on Equity based on expert opinions (Yiğit, 2023). The same financial ratios are used as inputs for FAHP to reduce the complexity. The financial ratios are calculated based on the annual financial tables and income statements, and the latest annual financial tables 2023/12 are used for the model for XSGRT. 2013/09 is used for XELKT, as that is the period available for all companies. The ratios are normalized to convert them to the same scale. Finally, the following financial ratios are calculated as the outputs of the first stage. The rate of each company is given in Table 3. FR_{xy} represents the financial ratios of the financial ratio x for the company y .

4.2. Stage-2 FAHP

In the second stage, FAHP is performed for analysis. Three expert opinions are received, and the arithmetic mean for group assessment is performed. The experts are chosen based on their expertise in using financial ratios. The first expert is a financial controller with 20 years of experience. The second expert is the chief financial officer. Using financial ratios to assess a company is a part of the job description. The third expert is a sworn-in certified accountant. The expert has expertise in evaluating financial tables and making predictions and evaluations accordingly. Based on the analysis, three inputs are received, and evaluation is performed to convert the inputs to weights. A Likert scale is used for the assessment, as shown in Table 4.

Based on these inputs, the FAHP process is applied. In this stage, the weight of each financial ratio is calculated. Based on these weights, the performance of each company is calculated. The 10 ratios that have the highest weights are taken into consideration. The outputs of each financial ratio are given in Table 5. As presented, the weights represent the importance of ratios. As shown in Table 5, the net profit margin is the primary ratio. This result is expected and contributes to our model's robustness. The profit is the primary driver of a company. The outputs of Stage 2 are given in Table 5. W_x represents the weight of each financial ratio calculated as the arithmetic mean of 3 experts' assessments.

Table 2 Company Names

<i>BIST Code</i>	<i>Company Name</i>
AGESA	Agesa Hayat ve Emeklilik
AKGRT	Aksigorta
ANHYT	Anadolu Hayat Emeklilik Anonim Şirketi
ANSGR	Anadolu Sigorta
RAYSG	Ray Sigorta
TURSG	Türkiye Sigorta

Table 3 Financial Ratios of XSGRT (FRxy)

<i>Criteria</i>	<i>AGESA</i>	<i>AKGRT</i>	<i>ANHYT</i>	<i>ANSGR</i>	<i>RAYSG</i>	<i>TURSG</i>
<i>Current Ratio</i>	1.00	0.02	0.00	0.04	0.03	0.02
<i>Quick Ratio</i>	1.00	0.09	0.00	0.13	0.09	0.14
<i>Cash Ratio</i>	1.00	0.09	0.00	0.13	0.09	0.14
<i>Debt Ratio</i>	1.00	0.39	0.91	0.00	0.26	0.19
<i>Shareholder's Equity/Assets</i>	0.00	0.61	0.09	1.00	0.74	0.81
<i>Net Profit Margin</i>	0.00	0.48	0.09	1.00	0.82	0.87
<i>Return on Equity</i>	0.83	0.00	0.72	0.78	1.00	0.66
<i>Sales Growth</i>	0.22	0.00	0.14	0.23	0.32	1.00
<i>Operating Profit Growth</i>	0.75	0.55	0.31	0.00	0.32	1.00
<i>Shareholders' Equity Growth</i>	0.09	0.00	0.24	0.92	0.81	1.00

Table 4 Fuzzy Triangular Scale, Definitions and Saaty Scale(Buckley, 1985)

<i>Saaty Scale</i>	<i>Definition</i>	<i>Fuzzy Triangular Scale</i>	<i>Reciprocal Fuzzy Triangular Scale</i>
1	Equally Important	[1, 1, 1]	[1, 1, 1]
3	Weakly Important	[2, 3, 4]	[1/4, 1/3, 1/2]
5	Fairly Important	[4, 5, 6]	[1/6, 1/5, 1/4]
7	Strongly Important	[6, 7, 8]	[1/8, 1/7, 1/6]
9	Important	[9, 9, 9]	[1/9, 1/9, 1/9]

Table 5 Weights of Criteria

Criteria	Weight
Current Ratio	0.19
Quick Ratio	0.05
Cash Ratio	0.14
Debt Ratio	0.08
Shareholder's Equity/Assets	0.05
Net Profit Margin	0.38
Return on Equity	0.06
Sales Growth	0.01
Operating Profit Growth	0.02
Shareholders' Equity Growth	0.01

4.3. Stage-3 SOM Application for XSGRT Companies

The weights of financial ratios are the inputs of Stage 3. The equation is given as in Eq. (4). In Eq. (4), x represents the financial ratios, and y represents the company index. TS_y represents the total score according to weights and company assessments. Fig. (3) and Fig. (4) describe the graphical representation of the application of SOM for 6 candidates for 3 clusters. Table 6 represents the total score of each company.

$$\sum_x W_x * FR_{xy} = TS_y \quad (4)$$

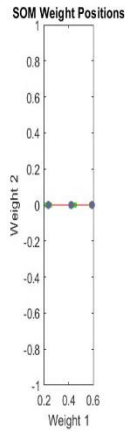
Table 6 Total Score

Company	AGESA	AKGRT	ANHYT	ANSGR	RAYSG	TURSG
TS_y	0.59	0.22	0.25	0.42	0.45	0.58

Based on these results, SOM is performed for clustering. Based on the SOM classification, the 6 companies are classified into 3 classes: A, B, and C. As shown in Table 7, AGESA is the best-performing companies. AKGRT represents the lowest-performing company in the XSGRT index.

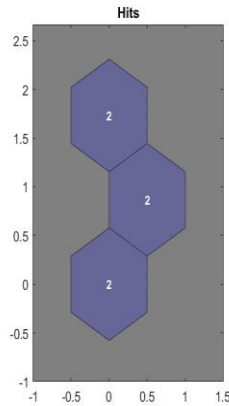
4.4. Stage-3 SOM Application for XELKT Companies

The number of XSGRT sectors is limited. As a result, the proposed model is also conducted in a sector with a number of companies. Energy is a major sector that has 31 companies registered in Borsa Istanbul. The same SOM application is performed for the XELKT sector. The classification results after the SOM stage are given in Fig. (5) and Fig. (6). Fig. (5) represents the split of data with weight positions, and Fig. (6) represents each cluster member number.

Figure 3

SOM Weights Positions - XSGRT

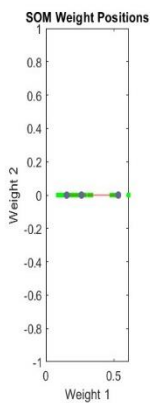
Figure 4

ABC Classification Results - XSGRT

Table 7 Classification of XSGRT Companies

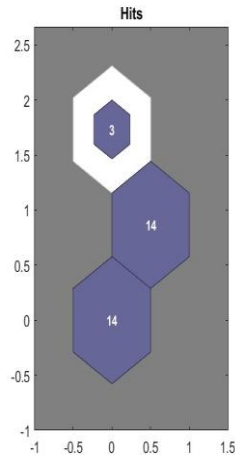
Company	AGESA	AKGRT	ANHYT	ANSGR	RAYSG	TURSG
Total Score	0.59	0.22	0.25	0.42	0.45	0.58
Class	A	C	C	B	B	A

The performance values based on Stage and 2 are given after the classification in Table 8. As given in Table 8, there are only 3 companies under A class. This result shows the importance of having a greater dataset for the model

Figure 5

SOM Weights Positions - XELKT

Figure 6

ABC Classification Results - XELKT

Table 8 XELKT Classification of Companies based on ABC Analysis

<i>Company</i>	<i>Name</i>	<i>TS_y</i>	<i>Class</i>
GWIND	Güriş Wind Energy Inc.	0.61	A
MAGEN	Marmara Enerji A.Ş.	0.51	A
TATEN	Tarsus Termik Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.48	A
ODAS	Odas Elektrik Üretim A.Ş.	0.33	B
ESEN	Eskişehir Enerji Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.32	B
IZENR	İzmit Enerji Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.29	B
ALFAS	Alfa Solar Enerji Sanayi Ve Ticaret A.Ş.	0.28	B
AYDEM	AYDEM Enerji	0.27	B
NATEN	Narlıdere Termik Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.27	B
ARASE	Aras Elektrik Dağıtım A.Ş.	0.26	B
BIOEN	Biogaz Enerji Üretim A.Ş.	0.26	B
AHGAZ	Ahmetbey Gaz Dağıtım A.Ş.	0.24	B
ENJSA	Enerjisa Enerji Satış A.Ş.	0.24	B
CANTE	Çanakkale Termik Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.24	B
NTGAZ	Natura Gaz Dağıtım A.Ş.	0.23	B
ZEDUR	Zeytinburnu Enerji A.Ş.	0.22	B
SMRTG	Smart Energy A.Ş.	0.22	B
AKENR	Akenerji Elektrik Üretim A.Ş.	0.19	C
CWENE	Çatalağzı Wind Energy Inc.	0.19	C
AKSUE	Akçansa Üstyapı ve Enerji Yatırımları A.Ş.	0.19	C
AYEN	Ayen Enerji A.Ş.	0.19	C
AKFYE	Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş.	0.19	C
AKSEN	Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş.	0.17	C
ENERY	Enerjisa Enerji Üretim A.Ş.	0.15	C
MOGAN	Mogan Enerji A.Ş.	0.14	C
BASGZ	Başkent Gaz Dağıtım A.Ş.	0.14	C
KARYE	Karadeniz Enerji A.Ş.	0.14	C
CATES	Çatalağzı Termik Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.14	C
ZOREN	Zorlu Enerji Elektrik Üretim A.Ş.	0.12	C
HUNER	Hünkar Enerji A.Ş.	0.10	C
CONSE	Çorlu Doğalgaz Santrali Elektrik Üretim A.Ş.	0.09	C

5. Conclusion

Financial ratios are essential inputs for the assessment of a company's performance. MCDM is a group of methods used to analyze and assess alternatives and eventual choices. This study aims to apply a known MCDM for analysis and assessment, among other options. The proposed research employs a 3 stage application for converting financial ratios and expert opinions for the classification of companies. The outputs of the first stage are financial ratios. The most essential 10 financial ratios defined in another study are chosen. Based on expert opinions, Net Profit Margin, Cash Ratio and Current Ratio are the criteria with the highest weights. In the second stage, FAHP is applied to define weights based on experts' opinions. Three experts are used for the assessment. For the third stage, inputs from the first and second stages, namely financial ratios and weights, are used.

The performance of each company is calculated based on the weights and financial ratios. The results showed that AGESA performs best and AKGRT has the lowest performance. Their performance is 0.59 and 0.22 on a scale between 0 and 1. In the last stage, the SOM method is performed for clustering, and based on this clustering, 2 companies are classified under the A class, AGESA and TURSG, while AKGRT and ANHYT are within the lowest class of C. The study is new in the literature as it integrates FAHP and SOM methods for financial assessment. The use of unsupervised clustering techniques for classification is important for classifying inputs. The study is conducted in the insurance sector XSGRT registered in Borsa Istanbul. To the best of our research, such an application is new in the literature. Due to the limitations given below, the same model is applied in a different sector. The XELKT sector that covers companies in electricity is used for the assessment. 3 companies are classified as A group under 31 companies registered in the sector. The companies registered are GWIND, MAGEN and TATEN.

The study has limitations. The model has a limited dataset. The 6 companies for XSGRT and 31 companies for XELKT may not be adequately assessed, but the database will be extended for further research. Also, 3 experts may not be enough to cover a wide range of opinions. 3 experts are chosen with enough experience, but additional experts may contribute to the enrichment of the potential of the proposed method. The selection of 10 ratios may not adequately assess the importance of companies. Future research will focus on improving the limitations. The expert pool will be extended to cover a broader range of inputs. Manual calculation of financial ratios limits the applicability of the proposed model. Software using automated data retrieval and financial ratio calculation may be beneficial for extending the proposed model to a broader range.

Based on our assessment, the study performed an analysis as expected. The study achieved its goal of classifying insurance companies using financial ratios. The study was also performed to assess the importance of financial ratios. Net profit margin is found to be the most important financial ratio. This finding is also confirmed by the findings of the study (Vibhakar et al., 2023). The main area for researchers is to extend the study with an extended pool of experts to have a more homogenous assessment. Also, applications in different sectors may help to apply to different datasets. A comparison with different assessments, such as those of experts, may help analyze the discrepancies.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Altınbaş University Rectorate, Scientific Research and Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 06.05.2024, numbered 2024/5 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Altınbaş Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 06.05.2024 Tarih , 2024/5 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Abusaeed, S., Khan, S. U. R., & Mashkoo, A. (2023). A Fuzzy AHP-based approach for prioritization of cost overhead factors in agile software development. *Applied Soft Computing*, 133, 109977. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2022.109977>
- Adenso-Díaz, B., Álvarez, N. G., & Alba, J. A. L. (2020). A fuzzy AHP classification of container terminals. *Maritime Economics and Logistics*, 22(2), 218–238. <https://doi.org/10.1057/s41278-019-00144-4>
- Aldalou, E., & Perçin, S. (2018). Financial Performance Evaluation of Turkish Airline Companies Using Integrated Fuzzy Ahp Fuzzy Topsis Model*. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.347925>
- Basílio, M. P., Pereira, V., Costa, H. G., Santos, M., & Ghosh, A. (2022). A Systematic Review of the Applications of Multi-Criteria Decision Aid Methods (1977–2022). In *Electronics (Switzerland)* (Vol. 11, Issue 11). MDPI. <https://doi.org/10.3390/electronics11111720>
- Başaran, Y., Aladağ, H., & Işık, Z. (2023). Pythagorean Fuzzy AHP Based Dynamic Subcontractor Management Framework. *Buildings*, 13(5), 1351. <https://doi.org/10.3390/buildings13051351>
- Beaver, W. (1966). Financial Ratios As Predictors Of Failure. <https://doi.org/10.2307/2490171>
- Buckley, J. J. (1985). Fuzzy hierarchical analysis. *Fuzzy Sets and Systems*, 17(3), 233–247.
- Burova, A., Penikas, H., & Popova, S. (2021). Probability of Default Model to Estimate Ex Ante Credit Risk. *Russian Journal of Money and Finance*. <https://doi.org/10.31477/RJMF.202103.49>
- Çolakoğlu, N., & Şahin, Z. (2022). Determining of Priorities in ERP Project Management with AHP Approach. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal* 30, 39-63
- Demircan, B. G., & Yetilmezsoy, K. (2023). A Hybrid Fuzzy AHP-TOPSIS Approach for Implementation of Smart Sustainable Waste Management Strategies. *Sustainability*, 15(8), 6526. <https://doi.org/10.3390/su15086526>
- Duyck, C., da Silva Viana Jacobson, L., Rodrigues de Souza, J., Chavez Rocha, R. C., Oliveira, C. J. F., Oliveira da Fonseca, T. C., & Saint’Pierre, T. D. (2023). Brazilian basins characterization based on the distributions of elements in desalted crude oils using classical multivariate analysis and kohonen self-organizing map. *Geoenergy Science and Engineering*, 223. <https://doi.org/10.1016/j.geoen.2023.211502>
- Ertuğrul, I., & Karakaşoğlu, N. (2009). Performance evaluation of Turkish cement firms with fuzzy analytic hierarchy process and TOPSIS methods. *Expert Systems with Applications*, 36(1), 702–715. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.10.014>
- Ishizaka, A., & Mu, E. (2023). What is so special about the analytic hierarchy and network process? In *Annals of Operations Research* (Vol. 326, Issue 2, pp. 625–634). Springer. <https://doi.org/10.1007/s10479-023-05412-4>

Kahraman, C. (2024). Proportional picture fuzzy sets and their AHP extension: Application to waste disposal site selection. *Expert Systems with Applications*, 238, 122354. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.122354>

Khan, A. U., Khan, A. U., & Ali, Y. (2020). ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS (AHP) AND ANALYTIC NETWORK PROCESS METHODS AND THEIR APPLICATIONS: A TWENTY YEAR REVIEW FROM 2000–2019. *International Journal of the Analytic Hierarchy Process*, 12(3), 369–402. <https://doi.org/10.13033/IJAHP.V12I3.822>

Kohonen, T. (2013). Essentials of the self-organizing map. *Neural Networks*, 37, 52–65. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.neunet.2012.09.018>

Kubler, S., Robert, J., Derigent, W., Voisin, A., & Le Traon, Y. (2016). A state-of-the-art survey & testbed of fuzzy AHP (FAHP) applications. *Expert Systems with Applications*, 65, 398–422. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2016.08.064>

Labib, A., Abdi, M. R., Hadleigh-Dunn, S., & Yazdani, M. (2022). Evidence-Based Models To Support Humanitarian Operations And Crisis Management. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 5(1), 113–134. <https://doi.org/10.31181/dmame03022100y>

Liu, Y., Eckert, C. M., & Earl, C. (2020). A review of fuzzy AHP methods for decision-making with subjective judgements. *Expert Systems with Applications*, 161, 113738. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.113738>

Madzík, P., & Falát, L. (2022). State-of-the-art on analytic hierarchy process in the last 40 years: Literature review based on Latent Dirichlet Allocation topic modelling. In *PLoS ONE* (Vol. 17, Issue 5 May). Public Library of Science. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0268777>

McGuigan, J. R., Kretlow, W. J., Moyer, R. C., & Wang, B. (2006). *Contemporary financial management*. Thomson/South-Western.

Moghimi, R., & Anvari, A. (2014). An integrated fuzzy MCDM approach and analysis to evaluate the financial performance of Iranian cement companies. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 71(1–4), 685–698. <https://doi.org/10.1007/s00170-013-5370-6>

Nagy, M., & Valaskova, K. (2023). An Analysis of the Financial Health of Companies Concerning the Business Environment of the V4 Countries. *Folia Oeconomica Stetinensia*. <https://doi.org/10.2478/FOLI-2023-0009>

Ozturk, H., & Karabulut, T. A. (2020). Impact of financial ratios on technology and telecommunication stock returns: Evidence from an emerging market. *Investment Management and Financial Innovations*, 17(2), 76–87. [https://doi.org/10.21511/imfi.17\(2\).2020.07](https://doi.org/10.21511/imfi.17(2).2020.07)

Rankovic, N., Rankovic, D., Lukic, I., Savic, N., & Jovanovic, V. (2023). Unveiling the Comorbidities of Chronic Diseases in Serbia Using ML Algorithms and Kohonen Self-Organizing Maps for Personalized Healthcare Frameworks. *Journal of Personalized Medicine*, 13(7). <https://doi.org/10.3390/jpm13071032>

Saaty, T. (1980). *The analytic hierarchy process (AHP) for decision making*. Kobe, Japan, 1–69.

Seçme, N. Y., Bayrakdaroğlu, A., & Kahraman, C. (2009). Fuzzy performance evaluation in Turkish Banking Sector using Analytic Hierarchy Process and TOPSIS. *Expert Systems with Applications*, 36(9), 11699–11709. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2009.03.013>

Singh, S., & Garg, H. (2017). Distance measures between type-2 intuitionistic fuzzy sets and their application to multi-criteria decision-making process. *Applied Intelligence*. <https://doi.org/10.1007/S10489-016-0869-9>

Syriopoulos, T., Tsatsaronis, M., & Gorila, M. (2020). The global cruise industry: Financial performance evaluation. *Research in Transportation Business and Management*, September, 100558. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2020.100558>

Tavana, M., Soltanifar, M., & Santos-Arteaga, F. J. (2021). Analytical hierarchy process: revolution and evolution. *Annals of Operations Research*. <https://doi.org/10.1007/s10479-021-04432-2>

Tzeng, G.-H., & Huang, J.-J. (2011). *Multiple attribute decision making: methods and applications*. CRC press.

Vibhakar, N. N., Tripathi, K. K., Johari, S., & Jha, K. N. (2023). Identification of significant financial performance indicators for the Indian construction companies. *International Journal of Construction Management*, 23(1), 13–23. <https://doi.org/10.1080/15623599.2020.1844856>

Voda, A. D., Dobrotă, G., Țircă, D. M., Dumitrașcu, D. D., & Dobrotă, D. (2021). Corporate bankruptcy and insolvency prediction model. *Technological and Economic Development of Economy*, 27(5), 1039–1056. <https://doi.org/10.3846/tede.2021.15106>

Yiğit, F. (2023). Classification of XTEKS Companies During COVID-19 Pandemic using Fuzzy-Analytic Hierarchy Process and Fuzzy-C-Means. In I. U. and O. B. and C. S. and C. O. S. and T. A. Ç. Kahraman Cengiz and Sari (Ed.), *Intelligent and Fuzzy Systems* (pp. 609–616). Springer Nature Switzerland.

Yigit, P. (2023). Self-Organizing Maps Approach for Clustering OECD Countries Using Sustainable Development Indicators. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(5), 2850–2869. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1370419>

Yu, D., Huang, D., & Chen, L. (2023). Stock return predictability and cyclical movements in valuation ratios. *Journal of Empirical Finance*, 72, 36–53. <https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2023.02.004>

Zhang, X., Du, H., Zhao, Z., Wu, Y., Cao, Z., Zhou, Y., & Sun, Y. (2023). Risk Assessment Model System for Aquatic Animal Introduction Based on Analytic Hierarchy Process (AHP). *Animals*, 13(12). <https://doi.org/10.3390/ani13122035>

2024, 13 (2), 630-643 | Research Article

Ousmane Sembene's *Camp De Thiaroye* in the Context of Anticolonial African Literature

Muzaffer Musab YILMAZ¹

Abstract

Almost all of the countries on the African continent have been under the domination of European powers for a certain period of time throughout their history. As a result, many books have been written on the continent, adopting an anti-colonial rhetoric. Numerous authors have analyzed European colonialism and offered suggestions for getting rid of it. Senegalese Ousmane Sembene is an anti-colonial writer and director. In a way, his films can be considered as a version of anticolonial literature transferred to the movie screen. Sembene is an extremely important name for African cinema. He is the first person directed a feature film (*La Noire de...*, 1966) in Sub-Saharan Africa. His political stance has been a major factor in shaping the identity of the cinema not only of his country Senegal, but of the entire African continent. He has influenced a significant number of directors from the African continent and is very important in the context of political. His pan-Africanist personality and view of cinema as a tool of social transformation allow his films to be evaluated in the context of anticolonialist literature. Anticolonial themes are seen in Sembene's films both in terms of content and mode of production. The movie *Camp de Thiaroye* (1988) also has an important place in this context. In this film, he exhibited the ways in which colonialism produced symbolic and physical violence. He also revealed the stages of Africans gaining consciousness on their way to independence. In this study, Sembene's *Camp de Thiaroye* is analyzed in order to reveal the relationship between anticolonialist African literature and African cinema. As a result of the study, it was seen that Sembene produced a strong anticolonial discourse through his cinema and brought up many issues mentioned by the anticolonial literature.

Keywords: Anticolonialism, Postcolonialism, African Literature, Senegalese Cinema, Ousmane Sembene.

Yılmaz, M. M. (2024). Ousmane Sembene's *Camp De Thiaroye* in the Context of Anticolonial African Literature. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 630-643. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1442420>

Date of Submission	24.02.2024
Date of Acceptance	20.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Sakarya University, Communication Faculty, Sakarya, Türkiye, muzafferyilmaz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9491-1048

2024, 13 (2), 630-643 | Araştırma Makalesi

Antikolonyal Afrika Literatürü Ekseninde Ousmane Sembene'nin *Thiaroye Kampı* Filmi

Muzaffer Musab YILMAZ¹

Öz

Afrika kıtasındaki ülkelerin neredeyse tamamı tarihleri boyunca belirli bir süre Avrupalı kolonyal güçlerin egemenliği altında kalmıştır. Bu durum, kıtada hayat bulan literatür içerisinde sömürge karşıtı bir söylem ile ön plana çıkan eserlerin kaleme alınmasını beraberinde getirmiştir. Afrikalı ve Afrika kökenli çok sayıda yazar Avrupa sömürgeciliğini analiz etmiş ve bundan kurtulmak için öneriler sunmuştur. Senegalli Ousmane Sembene de sömürge karşıtı bir yazar ve yönetmen olarak sinemasını sömürge karşıtı bir hassasiyet uyarınca inşa etmiştir. Onun filmleri bir bakıma, antikolonyal literatürün beyaz perdeye aktarılmış hali olarak da kabul edilebilir. Sembene kıta sineması için son derece önemli bir isimdir. O, Sahra-altı Afrika'da uzun metrajlı bir filmin (*Kara Kız*, 1966) yönetmenliğini yapan ilk kişidir. Onun bu özelliği ve politik tutumu, yalnızca ülkesi Senegal'in değil, bütün bir Afrika kıtasının sinemasının kimliğinin şekillenmesinde başat bir etken olmuştur. Afrika kıtasından önemli sayıda yönetmeni etkilemiştir ve politik sinema bağlamında da çok önemli bir yerde durmaktadır. Pan-Afrikaniist kişiliği ve sinemayı sosyal dönüşümün bir aracı olarak görmesi, filmlerinin antikolonyalist literatür ekseninde değerlendirilebilir olmasına imkân tanır. Yönetmenin filmleri gerek içerik gerek üretim biçimi düzleminde antikolonyal izleklerin görüldüğü yapımlardır. Onuncu filmi *Thiaroye Kampı* (1988) bu bağlamda önemli bir yerde durmaktadır. Bu filmde sömürgeciliğin sembolik ve fiziksel şiddet üretme biçimlerini teşhir eden yönetmen, Afrikalıların bağımsızlık yolunda bilinç kazanma evrelerini gözler önüne serer. Bu çalışmada, Sembene'nin *Thiaroye Kampı* filmi, antikolonyalist Afrika literatürü ile Afrika sineması ilişkisinin ortaya çıkarılması amacıyla ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, yönetmenin sinema aracılığıyla güçlü bir antikolonyalist söylem ürettiği ve antikolonyal literatürün üzerinde durduğu birçok meseleyi gündeme getirdiği görülmüştür. Film, antikolonyal literatürün sinemaya uyarlanmış hali olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Antikolonyalizm, Afrika edebiyatı, Afrika, Senegal Sineması, Ousmane Sembene.

Yılmaz, M. M. (2024). Antikolonyal Afrika Literatürü Ekseninde Ousmane Sembene'nin *Thiaroye Kampı* Filmi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 630-643. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1442420>
<https://doi.org/>

Geliş Tarihi	24.02.2024
Kabul Tarihi	20.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Sakarya Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Sakarya, Türkiye, muzafferyilmaz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9491-1048

Introduction

The second half of the nineteenth century was a period in which the European imperial powers changed their policies on Africa. Although Britain already had influence in South Africa and France in Algeria and Senegal, by 1870 Europeans had direct control over only ten percent of the continent. This was due to diseases, the difficulty of transportation to the interior of the continent and the fact that African collaborators gave the Europeans most of what they wanted. However, by the 1870s, Europe's industrial development and the international economic competition led the European powers to prefer to dominate the whole of Africa in order to have direct access to new markets and raw materials. Italy and Germany, having recently achieved national unification, started making their presence felt in Africa, leading to another development that compelled European powers to vie for superiority in the region (Orosz, 2008, pp. 12-13). In order to prevent this competition for dominance from causing greater damage, the European powers organized a conference for the division of the continent, which started in Berlin in November 1884. As a result of the conference, European imperial powers agreed on how they would divide the continent. With this agreement, Belgian King Leopold II's rights over the Congo were recognized and Germany established colonies in Namibia, Togo, Cameroon and Tanzania (Gorman, 2008, p. 83). By 1912, all countries on the continent except Ethiopia and Liberia were under the rule of European imperial powers (Orosz, 2008, p. 12). The political dominance of European powers over Africa weakened after the Second World War. A significant majority of the continent gained independence in the 1950s and 1960s (Spielvogel, 2018, p. 878).

In this study, through the descriptive analysis method, Ousmane Sembene's *Camp de Thiaroye* (Camp de Thiaroye, 1988) is evaluated in the context of anti-colonial African literature. First, the works of writers from the continent are analyzed as part of their anti-colonial attitudes. Then, Sembene's film is evaluated through this literature. This evaluation is important in terms of seeing the impact of anticolonial literature on African cinema. Because Sembene is the first person to shoot a feature-length film in sub-Saharan Africa. He is considered the father of African cinema (Ellerson, 2004, p. 185) and is one of the leading figures who gave African cinema its soul. The film comments on many of the main issues that anti-colonial writers have emphasized. In this way, it will be possible to see the reflection of the ideas of thinkers from the continent on colonialism in the context of cinema. In addition to African anti-colonial writers, the study also utilizes the works of Frantz Fanon and Aimé Césaire, both are Caribbean Africans. This is because both of them identify themselves as Africans. For example, Aimé Césaire, in his book *Notebook of a Return to the Native Land*, expressed his devotion and longing for Africa (Césaire, 2000). He brought the continent's problems to the agenda and shared them through his works. He also conducted psychoanalytic analyses (Macey, 2012, p. 325) and offered solutions for the mental independence of Africans.

Anticolonial Discourse and Africa

The origins of anticolonial African thought begin with the colonization of Africa by Europeans. Colonization brought with it physical and intellectual resistance. As time passed, Africans questioned the order established by the colonizers and offered solutions to get rid of it. They pondered on the perspective from which they should view the world as Africans. They saw literature as a tool for awakening. The process,

which started in the 1930s (Jenkins, 2021, p.79), continued until the independence and then in the postcolonial period.

Many thinkers from the African continent and the Caribbean region have written on colonialism. They have addressed the phenomenon of colonialism from different angles. Writers who criticized European colonialism argued that Europe had a colonial nature. Albert Memmi stated that a European living in colonial lands would inevitably have a colonial nature. Stating that colonialism is based on economic interests, he says everything, including violence, would be applied to in order not to lose this advantage and added: "A colonizer inevitably asserts and accepts that the colonizer is of supreme virtue and the colonized is lack of it. However, the more the oppressor maltreat the oppressed, the more he simultaneously acknowledge his guilt. This situation continues until the oppressor aims to eliminate the oppressed. Increasingly intensified oppression will turn the oppressor into a tyrant". In the following pages, Memmi states: "Every colonial nation carries the seed of fascist tendencies within itself" (2014, p. 76). Aimé Césaire also stated that Nazism was in fact a part of European culture and it had been practiced by Europeans for centuries. Colonialism was based on not accepting the exploited as human beings, and this approach continues to increase as long as the colonial order continued (Césaire, 2007, p. 74). Fanon also stated that Europeans, who benefited from colonialism, had a generalized attitude of seeing Africans as inferior to themselves and that Europe had a racist attitudes in general (Fanon, 2016, p. 117).

Anti-colonial African writers have pointed out that colonialism has not only economic and political but also mental dimensions. Frantz Fanon is undoubtedly the name who discussed the mental dimensions of the exploitation experienced by Africans the most. Using the method of psychoanalysis, Fanon analyzed the mental disorders experienced by Africans. He stated that the identity division was caused by colonialism. According to him, a person living under colonial rule has an inferiority complex towards Europeans. While Africans tend to humiliate and despise people from his own region and race, they find Europeans and every object and idea of European origin powerful, beautiful and irresistible; "Black and mixed race... The first has only one option and concern: to be white or to become whitened. The concern of the second is not only to become whitened but also to avoid returning to the hell of blackness. In this situation, can anything be more absurd than a mixed-race person choosing to marry a Black person?" (Fanon, 2016, p. 75).

Colonialism causes alienation on a personal and social level. This alienation results accepting European bourgeoisie and its standards as the supreme value; "The result of this was what we might call colonial alienation, the isolation of the child's sensibility from its natural and social environment. Alienation was ossified in the teaching of history, geography, music, where the European bourgeoisie was always the center of the universe" (Thiong'o, 2017, p. 45). Albert Memmi has also stated that inferiority complex develops in the colonial environment. He stated that this situation occurs when the colonized compares the deficiencies that he and his people have with the riches that the colonizer has. The colonized envy the colonizer. He hates everything that makes him who he is and wants to be like the colonizer. Because the colonizer has exactly all the deficiencies that the colonized wants to have (Memmi, 2014, pp. 126-127).

Erving Goffman stated that in everyday life, people tend to pretend, consciously or unconsciously. Showing oneself in a different way for daily interests is a common

behaviour (2014b, p. 31). The author also stated that people can internalize their personas over time. In another study, the author says that people who are outside the accepted standards will feel inadequate and shame (Goffman, 2014a, p. 36). The individual who has a stigma for whatever reason will think that the respect he does not receive is due to the stain he has and will consider himself as problematic in terms of his essence. Anti-colonial African writers have also carried this phenomenon to the colonial situation. Since all traits coded as good in the colonial context are symbolized by the colonizer, the colonized considers himself problematic and this results in the emergence of psychological problems in him.

For Fanon, the phenomenon of language is both an important component of colonialism and an principal cause of the mental division experienced by Africans. Stating that speaking a language does not only mean communicating, but also participating in the world of meaning of that language, so the notion of language is therefore important for Africans (Fanon, 2016, pp. 33-34). The issue of language is also on the agenda of Kenyan writer Ngugi Wa Thiong'o. He conveyed the message that Africans are distancing from their own universe of meaning by speaking the language of the colonizer rather than their own language (Thiong'o, 2017, pp. 44-45). Memmi said that the colonizer's language is spoken in many areas in the colonies, and this creates a problem of belonging for Africans. According to the author, the bilingualism of the colonized also creates a spiritual and cultural duality, and these two areas do not create harmony, but rather result in conflict (Memmi, 2014, pp. 115-116).

Another issue emphasized by African anti-colonial writers is education. South African Nelson Mandela opposed the shaping of education policy according to the dynamics of colonialism (Mandela, 1990, p. 39). Albert Memmi has also noted that the colonized have little opportunity to go to school, and those who have access to this right learn not their own culture and history, but rather the values of the colonizer. According to the author, a colonized African cannot connect with his school and teacher and this education returns to him as identity fragmentation (Memmi, 2014, p. 114). Thiong'o also states that the colonization of the continent started with the Berlin Treaty of 1884, but the continuation of colonialism became possible through education. One of the biggest factors in the existence and maintenance of a colonial situation is cultural imperialism. He says that colonizer not only change colonized's name and language, but also their unity, solidarity, power of resistance and belief in itself (Thiong'o, 2017, p. 24).

Beyond the colonial situation in Africa, the physical and mental barriers faced by Africans who go to Europe are also among the topics covered in these books. Frantz Fanon, for example, states that it is very important to go to colonizer's mainland for a person living in a colonial situation. An African who goes to Europe will be discriminated by Europeans, even though African person try to adapt to that society. Europeans always remind Africans that they are different, communicate with them as if they were children. When the African tries to communicate on an equal level, he is immediately reminded of his inferiority (Fanon, 2016, pp. 49-53). In such a situation, the African begins to question what he has been taught by the Europeans. As he realizes the truth, he becomes conscious (Fanon, 2016, p. 184). Memmi has a similar thought with Fanon. He states that the African who is not accepted by the colonizer will inevitably meet his own history and culture, confront it and adopt it (Memmi, 2014, pp. 128-129).

Nelson Mandela stated that Africa had its own form of government and social structure before colonialism. According to him, people in Africa lived in prosperity and Europeans destroyed this system with their colonial activities (Mandela, 1990, pp. 36-37). Aimé Césaire also dwells on African civilizations destroyed by Europeans. But he does not advocate a return. He suggests moving towards the future with an awareness of this civilization and history (Césaire, 2007, pp. 86-87). Fanon also emphasizes the richness of Africa's indigenous resources, stating that Europeans have depleted them. He specifically cites manpower as an example; "Whenever and wherever an uprising or resistance movement emerges, the military authority pushes black soldiers to the forefront. Thus, once again, 'colored people' become the ones undermining the freedom struggle of other 'colored people'" (Fanon, 2016, p. 130).

Along with colonialism, African writers also criticize the local bourgeoisie, whom they see as local collaborators. According to them, these people ensure the continuation of the colonial situation even if independence is gained. Ngugi Wa Thiong'o stated that the African neocolonizers owed their existence to tools such as police boots, clergy, barbed wire and the judicial system (Thiong'o, 2017, pp. 22-23). Aimé Césaire also said that Europeans got along very well with Africans who chose to serve them. The author stated that this situation contributed to the continuation of exploitation (Césaire, 2007, p. 79).

As can be seen, African anticolonial writers have adopted a writing practice that exposes colonialism. They emphasized that colonialism was not only about governance, but also about the cognitive aspects of human beings and societies. These features are also emphasized by Senegalese filmmaker Ousmane Sembene.

Senegalese Cinema and Ousmane Sembene

Senegal gained independence in 1960 (Harney, 2004, p. 56). Until this date, the country was a colony of France. Since France dictated that cinema in its colonies was an activity that could only be enjoyed by people from the French mainland, the people of the region's relationship with cinema was limited to mere spectatorship (Turégano, 2004, pp. 77-78). Benin-born Paulin Soumanou Vieyra's experiences in this regard are important in terms of showing the French cinema policy in the region. Vieyra wanted to shoot a movie in Dakar, the capital of Senegal, in the early 1950s. But the colonial administration did not allow it. Vieyra, who was a student in Paris, then shot *Afrique Sur Seine* (Africa on the Seine, 1955) in Paris, showing the social environment of Africans living in this city (Lovejoy, 2021, pp. 5-6).

The achievement of independence paved the way for the recognition of the importance of cinema and the adoption of this technical and artistic innovation (Smith, 2003, p. 791). Senegal became one of the most important film centers not only in West Africa but also in Sub-Saharan Africa. The first fictional short film shot in sub-Saharan Africa, *The Wagoner* (Borom Sarret, 1963), and the first feature film, *Black Girl* (La Noire de..., 1966), were both shot in Senegal. Both films were directed by Ousmane Sembene. Sembene is therefore considered the father of African cinema (Ellerson, 2004, p. 185).

Along with Sembene, Djibril Diop Mambéty and Safi Faye built Senegalese cinema in the 1960s and 1970s. Mambéty made films that questioned the postcolonial situation and created a surreal cinematic language (Thackway, 2003, p. 10). Safi Faye, the first female filmmaker not only in Senegal but also in sub-Saharan Africa, made

documentary films depicting the post-independence situation of her country (Namaz, 2016, p. 5). These three filmmakers continued to produce films in Senegal until the 1990s. Except for a few examples such as Ababacar Samb-Makharam and Mansour Sora Wade, there were not many new names in the field of cinema. The number of films produced was quite small (Niang, 2021, p. 202).

As of the second half of the 1990s, a new generation of filmmakers emerged who completed their film education outside their home country, mostly in France. These filmmakers, like their predecessors, continued to make films questioning the post-colonial situation. But they did so in the light of their own experiences. In their lives, issues such as migration, displacement, identity and belonging are extremely important. Most of them live in two different countries, one of which is Senegal. For example, Paris-born Dyana Gaye focuses on the phenomenon of migration through three immigrants living in New York, Dakar and Turin in her film *Stars* (Des Etoiles, 2013) (Connolly, 2015, p. 30). French-born and Sorbonne-educated Alain Gomis' *L'Afrance* (2001) is an important production in this context. The film centers on the struggle of a Senegalese man living illegally in France (Petty, 2019, p. 431). *Atlantics* (Atlantique), shot by Paris-born Mati Diop in 2019, was also a very important production. In this film, Diop addressed the issue of migration in a surreal context centered on the theme of ghosts (Budor, 2020). As can be seen through the sample films, filmmakers who live and receive their education in France constitute an important part of the country's cinema.

Ousmane Sembene was born in 1923 in the Casamance-Ziguinchor region of Senegal to a poor family (Nevins et al., 2019, p. 108). He had to leave his education unfinished. He worked in various jobs. He educated himself. Afterwards, he went to the capital Dakar to work, and with the outbreak of the Second World War, he served in the French army and been in Italy and Germany. After the war, he went to France to work (Diala-Ogamba, 2021, p. 215). He first worked at the Citroën factory in Paris, then went to Marseille and became a dockworker. During his time in France, he participated in political protests and strikes (Curto, 2012, p. 54).

Sembene is not only a filmmaker, but also a man of letters. He published his first book of poetry in 1956. In this book, *Black Docker* (Le Docker Noir), he focused on the problems faced by African dockers. In *O My Country, My Beautiful People* (O Pays, Mon Beau Peuple!, 1957), he wrote about the experiences of a person returning to his city after a long absence. *God's Bits of Wood* (Les Bouts de Bois de Dieu, 1960) centered on an attempted rebellion under colonial rule (Yosté, 2008, p. 721). Published in 1962, *Voltaïque* consists of short stories. The book includes stories about the exploitation of workers' labor, the influence of Senegalese clergymen marabouts on the people, polygamy, and other issues that Sembene focused on throughout his artistic life. The story of Sembene's first feature film, *The Black Girl* (La Noire de...), was also taken from a story in this book (Tshikumambila 1986: 488). *L'Harmattan* (1964) is about the 1958 referendum on France's future in Africa. *Impotence* (Xala), published in 1973, narrates the political and social corruption of the black elite that emerged after independence. *The Last Empire* (Le Dernier de l'Empire, 1981) centers on a corrupt country in postcolonial Africa (Irele & Jeyifo, 2010, p. 325). *Niiwam and Taaw* (1987) is about moral decadence in Senegal (Yosté, 2008, p. 722). *Guelwaar* was published in 1996, four years after the movie of the same name. In this work, Sembene wrote about the struggle between the Christian and Muslim community in Senegal (Syrotinski, 2007, pp. 71-72).

As seen in his works, Sembene is an artist who focuses on colonial and postcolonial issues. He questions the past and present of his country Senegal, its state of dependency and its position on the global context. In the early 1960s, he thought that as a writer his works were not reaching a wide enough audience due to the low literacy rate in his country and decided to become a filmmaker. In 1962, he went to Moscow to study cinema (Hicks, 2016, p. 133). He completed his first film, *The Driver* (Borom Sarrret), in 1963. The film establishes a center-periphery and rich foreigner-poor Senegalese dichotomy through a day in the life of a cart driver living under difficult conditions in Dakar. The director's films shared similar themes with his novels; the humiliation, inferiority complex and lack of belonging experienced by Senegalese in the postcolonial period (La Noire de..., Mandabi), the injustices of the colonial time (Emitai, Camp de Thiaroye), the problems faced by women in traditional society (Faafik Kiné, Moolaadé), the belief systems in Senegal and the problems caused by this difference (Ceddo, Guelwaar).

In his films, Sembene not only depicted the culture and traditions of his country, but also discussed the problems and conflicts experienced by Senegalese and Africans as a whole. His films are highly realistic and didactic (Smith, 2003, s. 762-763). He portrayed the problems experienced by his country and his continent in a straightforward, linear way that he thought the audience would understand. His importance lies not only in initiating film production in sub-Saharan Africa and raising important issues. He produced films for nearly fifty years in a country and region where the average annual film production is at most one, and where most filmmakers cannot make a second film due to economic problems.

Anticolonial Discourse in *Camp de Thiaroye* (1988)

Ousmane Sembene's tenth film *Camp de Thiaroye* is about the experiences of a group of West African soldiers who fought in the Second World War. They stay for a short period of time in the military camp Thiaroye on their way home. In fact, the African soldiers in the camp were forcibly removed from their villages after the outbreak of the war and fought for France on many fronts. The French authorities have decided that West African soldiers will wait in this camp before being demobilized, each coming from a different West African region.

Although they fought the enemy on an equal footing with French soldiers, the colonial relationship was re-established after the war. French commanders establish their relations with African soldiers according to this hierarchy. African soldiers are provided with less food, and any potential security situation is dealt with harshly. This is a demeaning attitude for African soldiers who fought for France. A decision taken by the French authorities leads to unrest among African soldiers. The soldiers returned from Europe with French Franc, but in the region, African Franc is used. French commanders decided to exchange the French Franc for a significantly lower amount. African soldiers opposed this decision and initiated a rebellion in the camp. Subsequently, they captured a high-ranking French commander. After the situation got out of control, French authorities announced that the money would be given at its value. In response, African soldiers ended the rebellion. The next day, the camp was bombed by French tanks, and African soldiers were killed by their French comrades. The film is based on a true event. The bombing incident mentioned in the film occurred on December 1, 1944 (Neba-Fuh, 2021, p. 203). France killed its own soldiers, citing their disruption of order and

disobedience. While the French army officially stated the death toll as thirty-five, African soldiers claimed it to be three hundred. France formally apologized in 2012 (Moshiri, 2013). Here the director shows that colonialism was built on an unequal social order. The issue that the authors particularly emphasize is also brought to the movie screen through Sembene.

Camp de Thiaroye is built upon a strong anti-colonial discourse. A fundamental concern emphasized by anti-colonial writers is the imposition of specific identities and obligations on individuals in a colonial situation. This holds true for individuals on both sides of the colonial situation. We can easily observe this through the character Diatta, who is in the lead role of the film. Diatta is forcibly taken from his village to be conscripted into the Second World War. To better understand his story, one needs to look at the director's third film, "*Emitai*." In *Emitai*, the forced conscription of young men from the Effok village in southern Senegal due to the war is narrated. Diatta is also one of those taken from his village in Emitai. He has received legal education, is interested in music and literature, has married a French woman and had children in Europe. He does not tend to interpret himself through traditional point of views.

Although the colonial situation forces individuals to make specific choices, Diatta resists it. Colonialism is not built on equality; it involves a powerful-oppressor and a powerless-oppressed binary. This compels individuals to live their lives within certain patterns. However, Diatta has resisted this. Even after learning from visiting relatives upon his return to Senegal that his family had been killed by the French, he tried to maintain his fortitude. He believed that the fault did not lie with the French as a whole, but only with the commanders who gave the order. Anticolonial writers have imagined a world where all peoples (blacks and whites) live together in harmony. Global happiness is seen as an achievable goal for them. However, especially Frantz Fanon, although he shares this belief, has expressed that in situations where there is resistance to global happiness, the oppressed (blacks) may revolt. Violence is a way for the oppressed to engage in a struggle for equality. Other authors do not say that violence can be directly resorted to, but that this is inevitably the end. In this regard, Diatta also participated in the revolt against the French commanders, like his friends, to ensure justice prevails.

Albert Memmi has expressed that the colonial situation will eventually come to an end. The reason for this is the colonizer's increasing reliance on violence to sustain the unjust flow of resources, ultimately impoverishing the colonized further each day. The colonized will eventually stop this course of events because, at some point, they will have nothing left to lose. In the film, World War II becomes a channel that allows Africans to resist colonialism and put an end to the status quo. As the French engaged in an all-encompassing struggle against the Germans, they also sought to maximize the benefits from their African territories. They put African men to the front lines of the war and transported agricultural products to the mainland. Consequently, Diatta's relatives and, by extension, the soldiers in the camp had a highly negative attitude towards the French. At one point, the soldiers, have nothing left to lose, rebelled against the French commanders. Although the film concludes with colonial violence, African countries began to gain their independence after the war. Another important aspect of the emphasis on World War II in the film is that it marks a significant turning point for Africans. Many Africans left their countries and continent during the war, gaining a

broader understanding of the world and experiencing what it means to fight for their homeland (Neba-Fuh, 2021, p. 203).

Colonialism is not built solely on physical violence. The exploitation of the mind is also involved in colonialism at the same rate. A hierarchical order was constructed within colonialism, surrounded by strict rules, and this was applied to the exploited people. Hierarchical classification has been based on color. White Europeans are considered superior, while black Africans are seen as subjects to be governed. In the film, such a colonial order is depicted. In the camp, French soldiers receive ample portions of meat in their meals, while African soldiers receive very little. However, the film portrays this as one of the justifications for resistance as it symbolizes the awakening of Africans. The issue of awakening is important. The director's main aim is for Africans to realize that they have been exploited. The story of an awakening and transformation is shown through the protagonist. The representation of Africans who do not make this transformation is shown through the soldier called Pays.

There is a black soldier named Pays who remained a prisoner in German camps for a long time during the war, resulting in him losing his sanity and becoming unable to speak. Pays means "country" or "homeland" in French. The specific African country from which Pays originates is not mentioned throughout the film, thus making him a symbol representing the entire continent of Africa. Pays symbolizes Africans who have lost consciousness, become speechless, and lost their communication with the world as a result of exploitation.

Camp de Thiaroye stands out not only in terms of its subject matter but also on the mode of production, distinguishing itself from popular cinema conventions. Although it has a central character, the use of wide shots and the focus on the stories of many different characters demonstrate that the film tells the story of a larger community. In this way, the film does not become a production that epicly deals with the events happening to a single character but rather transforms into an allegorical narrative representing the experiences of an entire people. The film maintains this approach even on the economic level. In doing so, it proves that its effort to be independent is not only evident in content and form but also in the mode of production. Despite African cinema is part of an international production, distribution, and exhibition network, and films being largely shot with European support, Sembene did not receive support from European funds for this film. The film came to life as a joint production of Senegal, Algeria, and Tunisia (Arenas, 2011, p. 243). As Martin Roberts pointed out, if the film had been made with French support, it could not have been such an independent production and would not have been able to generate a powerful discourse (2005, p. 243).

Conclusion

In this study, Ousmane Sembene's *Camp de Thiaroye* has been evaluated through the lens of the anti-colonial discourse that has emerged in the literary field. Colonialism has led a significant number of African writers to engage in intellectual struggles within their respective fields. Writers have approached colonialism from different perspectives and have analyzed it. They have theorized about how colonialism could come to an end and have played a significant role in raising awareness among the people of the continent.

Anti-colonialist writer and director Ousmane Sembene has struggled with colonialism through his own experiences in his works, seeking solutions to post-colonial issues. As

his primary concern was reaching the citizens of his country and continent, he has not only been involved in literature but also in cinema. Recognizing the power of cinema early on, he became one of the first filmmakers not only in his country but also among the filmmakers of Sub-Saharan Africa, producing the first narrative films. Since he did not separate his artistic creations and aesthetic concerns from the political, economic, and social independence of his country and continent, he approached each of his films with a Pan-Africanist spirit. He adopted the motto of exposing the system established by the colonialists.

Sembene discusses anti-colonial themes throughout *Camp de Thiaroye*. He addresses many issues that anti-colonial writers have emphasized. One of these issues is the establishment of a hierarchical order in the context of race. Likewise, in the movie shown that despite Africans and French fought together, the European-African dichotomy is reinstated after the war. However, soldiers those carrying both European and African genes, are considered more respectable by the French.

Anti-colonial writers emphasize that Africa's resources are exploited by Europeans. In the film, this is vividly portrayed. While Diatta's family is being killed by French soldiers, their sons are simultaneously forced to fight for the French army against the Germans. Colonialism does not only involve physical occupation or political governance. There is a perception management through educational policies. Inferiority complexes arising from the gathering of social ownership in a specific class and hysteria resulting from poverty constitute the mental aspect of colonialism.

The regime established by colonizers is exposed by anti-colonialist writers, who also provide solutions to this situation, primarily through rebellion and uprising. This is largely an act of defiance and revolt. In the film, the uprising of a group of soldiers seeking equality is depicted in the same way. The film exhibits an anticolonialist stance not only in its content but also in its mode of production. While European funds are extensively utilized in almost all stages of production, distribution, and exhibition in African cinema, the film consciously avoids relying on such support. The director emphasizes the importance of independence not only through the message but also within the context of production relations.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Arenas, F. (2011). *Lusophone Africa: Beyond Independence*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Budor, D. (2020). *Oceanic Time-Lag: On Mati Diop's "Atlantics"*. <https://www.moussemagazine.it/magazine/mati-diop-dora-budor-2020/> adresinden alındı.
- Césaire, A. (2000). *Cahiers d'un Retour au Pays Natal*. Paris: Présence Africaine.
- Césaire, A. (2007). *Barbar Batı: Sömürgecilik Üzerine Söylev*. (Çev: G. Ayas). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Connolly, S. (2015). *Senegal*. Connecticut: Bradt.
- Curto, R. (2011). Technology Transfer, the Railway, and Independence in Ousmane Sembene's *Les Bouts de bois du Dieu*. S. D. Spalding, B. Fraser in, *Trains, Literature, and Culture: Reading/writing the Rails* (pp. 53-76). Lanham: Lexington Books.
- Diala-Ogamba, B. (2021). *Visions of Womanhood in Contemporary African Literature*. London: Lexington Books.
- Ellerson, B. (2004). Africa Through a Woman's Eye: Safi Faye's Cinema. F. Pfaff in, *Focus on African Films* (pp. 185-202). Indiana: Indiana University Press.
- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler*. (Çev: Cahit Koytak). İstanbul: Encore Yayınları.
- Goffman, E. (2014a). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev: Kolektif). Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2014b). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev: Barış Cezar). İstanbul: Metin Yayınları.
- Gorman, D. (2008). Berlin Conference (1884-1885). C. C. Hodge in, *Encyclopedia of the Age of Imperialism, 1800–1914, Volumes 1 & 2* (p. 83). London: Greenwood Press.
- Harney, E. (2004). *In Senghor's Shadow: Art, Politics, and the Avant-Garde in Senegal, 1960–1995*. Durham, London: Duke University Press.
- Hicks, J. (2016). Souiuzdetfilm: The Birth of Soviet Children's Film and the Child Actor. B. Beumers in *A Companion to Russian Cinema* (pp.117-136). Malden: Wiley Blackwell.
- Irele, F. A. & Biodun J. (Ed.). (2010). *The Oxford Encyclopedia of African Thought*. Oxford University Press.
- Jenkins, T. (2021). *The Haitian Revolution, the Harlem Renaissance, and Caribbean Négritude: Overlapping Discourses of Freedom and Identity*. London: Lexington Books.
- Lovejoy, A. (2021). Introduction: Documentary Borders and Geographies. J. Malitsky in, *A Companion to Documentary Film History* (p. 3-8), Hoboken: Wiley Blackwell.
- Macey, D. (2012). *Frantz Fanon: A Biography*. London: Verso.
- Memmi, A. (2014). *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi*. İstanbul: Versus Kitap.

Moshiri, N. (2013). *A Little-Known Massacre in Senegal*. <https://www.aljazeera.com/features/2013/11/22/a-little-known-massacre-in-senegal> adresinden alındı.

Namaz, Y. (2016). Sahra-Altı Afrika Sinemasında İlk Kadın Yönetmen: Safi Faye. *Sinemarmara*, 5, 4-7.

Neba-Fuh, E. (2021). *Triumph of Racism: The History of White Supremacy in Africa and How Shithole Entered the U. S. Presidential Lexicon*. Kansas: Miraclaire Publishing.

Nevins, D., Elizabeth B., Ruth W. (2019). *Senegal*. New York: Cavendish Square.

Niang, B. (2021). "Senegal". *The African Film Industry: Trends, Challenges and Opportunities for Growth*. Paris: UNESCO.

Roberts, M. (2005). Film Culture. Adam Muller in, *Concepts of Culture: Art, Politics, and Society* (pp. 237-264), Calgari: University of Calgary Press.

Orosz, K. (2008). Africa, Scramble for, Carl Cavanagh Hodge in, *Encyclopedia of the Age of Imperialism, 1800–1914, Volumes 1 & 2* (pp. 12-25). London: Greenwood Press.

Petty, S. (2019). Relational Histories in African Cinema. K. Harrow & C. Garritano in, *A Companion to African Cinema* (pp. 423-443). Hoboken: Wiley Blackwell.

Smith, G. N. (2003). *Dünya Sinema Tarihi*. (Çev: Ahmet Fethi). İstanbul :Kabalıcı Yayınları.

Spielvogel, J. (2018). *Western Civilization*. Boston: Cengage Learning.

Syrotinski, M. (2007). *Deconstruction and the Postcolonial: At the Limits of Theory*. Liverpool: Liverpool University Press.

Thackway, M. (2003). *Africa Shoots Back: Alternative Perspectives in Sub-Saharan Francophone African Film*. Oxford: Indiana University Press.

Thiong'o, N. W. (2017). *Zihni Sömürgeден Azad: Afrika Edebiyatında Dil Politikası*. (Çev: Şebnem Nantu). Ankara: Hece Yayınları.

Turégano, T. H. (2004). *African Cinema and Europe: Close-up on Burkina Faso*. Florence: European Press Academic Publishing.

Tshikumambila, N. (1986). From Folktale to Short Story. A. Gérard in, *European-Language Writing in Sub-Saharan Africa* (pp.475-488). Budapest: Akademiai Kiado.

Yosté, D. (2008). Sembene, Ousmane (1923-). M. Sollars in, *World Novel 1900 to the Present Volume 1* (pp.721-722). New York: Facts on the File.

2024, 13 (2), 644-660 | Araştırma Makalesi

Mutluluk Metaforları: X, Y ve Z Kuşaklararası Karşılaştırma Çalışması

Hamide YILDIZ¹

Sezen GÜLEÇ²

Öz

Mutluluk, tarih boyunca bireylerin ulaşmayı istedikleri en önemli yaşam hedeflerinden biri olarak görülmüştür. Bu nedenle mutluluk, akademik çalışmalara konu olma bağlamında her dönemde popülerliğini korumaktadır. Bu araştırma, mutluluk kavramına ilişkin kuşaklar arası metaforik algıları keşfetmeyi ve karşılaştırmayı amaçlayan, olgu bilim (fenomenoloji) deseniyle tasarlanan nitel bir çalışmadır. Araştırmaya X kuşağında yer alan 40, Y kuşağında yer alan 39 ve Z kuşağında yer alan 40 olmak üzere toplam 119 birey katılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen, demografik bilgilerin (cinsiyet ve yaş) ve mutluluk kavramına yönelik algının ortaya çıkarılması amacıyla "Mutluluk.....gibidir, çünkü....." cümlesinin yer aldığı bir form kullanılmıştır. Formda ayrıca bilgilendirilmiş onam formu ve ilgili cümlelerin nasıl doldurulacağını örnekleyen bir ifade bulunmaktadır. Toplanmasının ardından veriler betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Oluşturulan metaforlar benzerlik ve ortak özelliklerine göre gruplanmış, grubu temsil edecek isimlerle kategoriler oluşturulmuştur. Elde edilen metaforlara göre oluşturulan kategoriler "somut kavram olarak mutluluk", "soyut kavram olarak mutluluk" ve "eylem olarak mutluluk" şeklindedir. Üç kategori altında, ait oldukları kuşaklar ve cinsiyetler göz önüne alınarak kodlanan katılımcıların hangi metaforları belirttiğine yer verilmiştir. Sık belirtilen başlıca metaforlara ilişkin katılımcıların gerekçeleri sunulmuştur. En fazla metafor üretilen kategoriler sırasıyla somut kavram olarak mutluluk, soyut kavram olarak mutluluk ve eylem olarak mutluluk şeklindedir. Somut kavram olarak mutluluk kategorisinde X, Y ve Z kuşakları sayısal olarak dengeli biçimde metafor üretmiştir; soyut kavram olarak mutluluk kategorisinde Y ve Z kuşakları öne çıkarken, eylem olarak mutluluk kategorisinde Z kuşağının öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Metafor, X-Y-Z kuşağı, Nitel araştırma, Fenomenoloji.

Yıldız, H., & Güleç, S. (2024). Mutluluk Metaforları: X, Y ve Z Kuşaklararası Karşılaştırma Çalışması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 644-660. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1387711>

Geliş Tarihi	08.11.2023
Kabul Tarihi	23.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

1 Uzman Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, Samsun, Türkiye, hyatar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3864-7454

2 Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Uygulamalı Psikoloji Ana Bilim Dalı, Sivas, Türkiye, sezengulec@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4045-1650

Metaphors of Happiness: X, Y, and Z Intergenerational Comparative Study

Hamide YILDIZ¹

Sezen GÜLEÇ²

Abstract

Throughout history, happiness is as one of the most important life goals that individuals want to achieve. For this reason, happiness maintains its popularity in every period in being the subject of academic studies. This research is a qualitative study designed in phenomenology that aims to explore and compare intergenerational metaphorical perceptions of the concept of happiness. 119 individuals, 40 in Generation X, 39 in Generation Y and 40 in Generation Z, took part in the study. As a data collection tool, in order to reveal demographic information (gender and age) and perception of the concept of happiness, "Happiness is like....., because....." We use a form with the sentence. The form also includes an informed consent form and a statement that exemplifies how to fill out the relevant sentence. We analyzed the data using descriptive analysis and content analysis methods. We grouped the metaphors we created according to their similarities and common characteristics and created categories with names to represent the group. The categories we created according to the metaphors are "happiness as a concrete concept", "happiness as an abstract concept" and "happiness as an action". Under the three categories, we coded the metaphors of the participants, taking into account the generations and genders of the participants. We presented the justifications for the main metaphors that the participants frequently mentioned. The categories with the highest number of metaphors were happiness as a concrete concept, happiness as an abstract concept and happiness as an action. While Generations X, Y and Z produced metaphors in a numerically balanced manner in the category of happiness as a concrete concept, Generations Y and Z came to the fore in the category of happiness as an abstract concept, and Generation Z came to the fore in the category of happiness as an action.

Keywords: Happiness, Metaphor, X-Y-Z generation, Qualitative study, Phenomenology.

Yıldız, H., & Güleç, S. (2024). Metaphors of Happiness: X, Y, and Z Intergenerational Comparative Study, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 644-660. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1387711>

Date of Submission	08.11.2023
Date of Acceptance	23.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Specialist Psychological Counselor, Ministry of National Education, Samsun, Türkiye, hyatar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3864-7454

² Assist. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Literature, Department of Applied Psychology, Sivas, Türkiye, sezengulec@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4045-1650

1. Giriş / Introduction

Mutluluk, olumlu öznel deneyimleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Diener'in (2000, s.36) öznel iyi oluş modeli, mutluluğun en yaygın kabul gören tanımlarından birine kaynaklık etmektedir. Modele göre mutluluk, iki ayrı boyut olarak görülen olumlu ve olumsuz duygular ve kişinin yaşamının bilişsel değerlendirmesi (yani yaşam doyumu) olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Bu üç bileşenin birleşimi, genel mutluluk algısına ilişkin bütünsel bir bakış açısı yaratmaktadır (Diener vd., 2003, s. 191; Pavot ve Diener, 1993, s. 165). Mutluluğu tanımlamaya yönelik başka bir girişim olan Lyubomirsky ve Lepper'in (1999, s. 148) yaklaşımı, olumlu ve olumsuz duygulanımı ayrı ayrı değerlendirmek yerine bireyin ne ölçüde mutlu bir insan olduğuna dair genel bir değerlendirme yapmasına olanak sağlamaya çalışır. Böylece, mutluluğun yaşam deneyimlerinden ayrı, nispeten istikrarlı bir özelliği tanımlanmıştır. Mutluluğun daha yeni bir kavramsallaştırması Seligman'ın (2002, s. 102) üç bileşenden oluşan tanımı olmuştur: pozitif duyguları deneyimlemek (keyifli yaşam), yaşam aktiviteleriyle meşgul olmak (meşgul yaşam) ve bir amaç veya anlam duygusu bulmak (anamlı yaşam). Seligman'a (2002, s. 251) göre en fazla tatmin yaşayan insanlar mutluluğa giden bu üç yolu takip etmektedir; ancak anlam duygusu diğerler yollardan daha büyük bir etkiye sahiptir (Seligman vd., 2005, s. 411). Diener'in (2000, s. 36) mutluluk kavramsallaştırmasına benzer şekilde Seligman da olumlu duyguyu kişinin mutluluk algısında önemli bir bileşen olarak tanımlamıştır. Ancak Diener'den farklı olarak Seligman olumsuz duygulanımın rolünü ele almamıştır.

Yapılan araştırmalar (Choi ve Moon 2011, s. 277; Kim vd., 2008, s. 10) hangi faktörlerin mutlulukla ilişkili olduğunu ve bunlar arasındaki ilişkilerin nasıl olduğunu keşfetmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarda kullanılan bazı faktörler yaşam standartları, ekonomik koşullar, iş fırsatları ve iş fırsatlarının çeşitliliğidir. Choi ve Moon (2011, s. 290), mutluluğu etkileyen faktörleri analiz ederken, bir ülkede kişi başına düşen geliri de bu faktörlere dahil etmekte ve bu durumun mutluluğu olumlu veya olumsuz etkileyebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, sosyal politika faktörleri, hangi faktörlerin mutlulukla bağlantılı olduğunun analiz edilmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi açısından çok önemli olarak algılanmaktadır. Sosyal politika faktörleri, insan refahına katkıda bulunan yaşam koşullarını etkileyen yönergeler, ilkeler, mevzuat ve faaliyetler olarak tanımlanabilir (Shin ve Shaw, 2003, s. 329). Mutluluk üzerine yapılan çalışmalar (Helliwell 2006, s. 34) mutluluğun nedenleri ve ilişkili faktörler hakkında birçok farklı görüş üretmiş olsa da çoğu insanın uzun vadeli mutluluğunu önemli ölçüde artıracak belirli bir yöntem bulunamamıştır. Bununla birlikte mutluluğu açıklamak ve artırmak üzere nesnel, öznel ve bütünlük olmak üzere üç yaklaşımın benimsendiği (Lee vd., 2005, s. 78) görülmektedir. Nesnel yaklaşım mutluluğu değerlendirmek için ekonomik yaşam standartları, yaşam beklentisi, iş fırsatları, iş seçimi çeşitliliği, eğitim fırsatları ve eğitim koşulları, suç oranları, kaza oranları, kültürel olanaklar, tıbbi bakım vb. sosyal göstergeleri kullanma eğilimindedir. İkinci yaklaşım ise öznel ve psikolojik yaklaşımdır (Lee vd., 2005, s. 79). Bu yaklaşım mutluluğun öznel yargısına dayanmaktadır. Burada önemli olan, her insanın mutluluğu nesnel olarak kurgulanmış kriterlerle değil, kendi kişisel kriterleriyle ölçmesidir. Üçüncü yaklaşım ilk iki yaklaşımı birleştirmektedir (Lim, 1996, s. 11). Bu bütünlük yaklaşım, mutluluğun nesnel koşullarının bireysel algıya dayalı öznel yargı tarafından belirlenebileceği varsayımıyla, bireylerin mutlu olup olmadığına karar vermek için öznel ve nesnel

yaklaşımları birleştirmeye çalışmaktadır. Burada nesnel koşullar, her bireyin yaşam koşullarını etkileyen niceliksel belirleyiciler anlamına gelirken; öznel koşullar, bireyin mutluluk ve istikrar duyguları, başarı algıları, psikolojik durumu gibi her bireyin hissettiği ve yargıladığı niteliksel belirleyiciler anlamına gelmektedir (Guerini ve Nuvolati, 2016, s. 415). Bireylerin içinde buldukları sosyal koşullar ve bunları yorumlama biçimleri, içinde buldukları tarihsel dönemden etkilenmektedir. Sosyal, ekonomik ve teknolojik bazı gelişmeler, aynı zamanda siyasi değişimler toplumları etkileyerek, insanların değer yargılarında, fikirlerinde ve yaşam biçimlerinde değişimler meydana getirmektedir. Bu değişimlerle birlikte, farklılaşan dinamiklerle büyüyen insanların yaşadığı zaman dilimleri kuşak aralıklarını oluşturmaktadır (Mücevher ve Erdem, 2018, s. 61). Kuşak kavramından bahsedilebilmesi için döneme ait sosyal ve tarihi koşulların benzer etkilerde bulunduğu ve benzer değer yargıları oluşturduğu bireylerden söz edilmesi gerekmektedir (Toruntay, 2011, s. 64). Kuşakların her biri, bulunulan tarihsel dönemin güçlüklerini, mutluluklarını, yaşam biçimini ve sosyal alışkanlıklarını bünyesinde taşımaktadır (Alay ve Bağdoğan, 2023, s. 130).

X Kuşağı, 1965-1980 yılları arasında doğup büyümüş insanları ifade etmektedir. Bu kuşakta yer alan bireyler 68 Kuşağı'nın etkisini hissetmiş ve ülke tarihinin en önemli olaylarından biri olan 1980 askeri darbesini yaşamıştır. Bu durumların tarihsel ve sosyal temellere etkisinden dolayı "Geçiş Dönemi Kuşağı", yaşanan ağır siyasi olaylardan dolayı ise X kuşağı "Kayıp Kuşak" olarak adlandırılmaktadır (Şalap, 2016, s. 33). 1977'de petrol krizi nedeniyle karşı karşıya kalınan ekonomik zorluklar, Kıbrıs meselesi ve siyasi görüşlerin kutuplaşması gibi nedenlerle Türkiye'de sosyal yaşam olumsuz etkilenmiştir. Özellikle sokak çatışmaları, boykotlar ve sıkıyönetim tedbirleri toplumsal yaşamda ciddi gerginliklere yol açmıştır. X kuşağının belirgin özellikleri incelendiğinde, iş ve aile düzenine önem vermeleri, daha çok çalışarak ideal yaşam koşullarına ulaşacakları fikrinin egemen olması ve daha fazla para kazanmaya odaklı olmaları dikkati çekicidir. X kuşağı, ekonomik ve siyasi zorluklara başa çıkmak zorunda kalmış bir grup olarak geleceğini garanti altına almak için tasarrufa önem vermektedir ve rekabetçi bir yapıya sahiptir. Kendilerini fazlaca strese yönelten işlerden uzak durmayı tercih etmekte, dünya koşullarına uyum sağlamak için önemli bir çaba göstermektedirler. Zaman zaman bu çabadan kaynaklı olarak dışlanmış hisseden bir grup olarak X kuşağı, iş yaşamında güvenlik ve maaş gibi faktörleri fazlaca önemsemektedir (Adıgüzel vd., 2014, s. 173). X kuşağı genel olarak kanaatkâr, iş ve çalışma motivasyonu yüksek, duruma göre sadakati değişen, teknoloji ile çok ilgilenmeyen bir grup olarak görülmektedir (Aydın ve Başol, 2014, s. 3).

Y Kuşağı, 1981 ile 1999 yılları arasında doğan bireyleri ifade etmektedir. Y kuşağının doğduğu ve büyüdüğü yıllarda öne çıkan tüketim yönelimi ile bu bireylerde ürünlere sahip olma isteği, sahip olunamayan durumlarda kendini eksik ve güçsüz hissetme eğilimi görülmektedir (Şalap, 2016, s. 43). Y kuşağında çalışma yaşamında bazı değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir. İşte uzmanlaşma ve kadınların ev idare etme rolünden çıkmaları, en önemli değişimlerden biri olarak düşünülebilir (Taş ve Kaçar, 2019, s. 650). Y kuşağı genel olarak daha eğitilmiş, aynı anda birden çok işi yapabilme potansiyeli olan ve teknolojiyle daha yakın ilişki içinde olan bir grup olarak değerlendirilebilir (Gürbüz, 2015, s. 43).

Z Kuşağı, 2000 ve sonrasında doğan bireylerdir. Z kuşağındaki bireylerin, teknolojinin görece çok ilerlediği bir dönemde doğup büyümüş olmaları, teknolojinin ve bilginin çok

daha ulaşılabilir olduğu bir dönemde yaşamaları gibi nedenlerle insanlık tarihinde en fazla eğitim alan grup oldukları ileri sürülmektedir (Taş vd., 2017, s. 1035). Z kuşağında yer alan bireylerin en belirgin yapıları teknolojinin içine doğmaları ve mevcut duruma hiç zorlanmadan uyum sağlayabilmeleri ve teknoloji olmadan bir yaşam düşünmeyecek olmalarıdır (Altunbay ve Bıçak, 2018, s. 132). Sunulan bu bilgilerden hareketle, farklı sosyal ve ekonomik koşullarda büyüyen ve yaşamını sürdüren X, Y ve Z kuşağındaki bireylerin mutluluk algılarının da farklılaşacağı düşünülmektedir. Daha önce Akduman (2020, s. 274) tarafından mutluluk düzeyleri X, Y ve Z kuşakları arasında nicel bir araştırma ile karşılaştırılmıştır. Ancak kuşaklar arası mutluluğun anlamlandırılması üzerine yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Evrensel bir arayış olan mutluluğun (Rego ve Canho, 2008, s.740), belirli zaman dilimlerinde yaşayan bireylerce nasıl algılandığını ve zamana göre nasıl dönüştüğünü keşfetmenin, mutluluğa giden yolu belirleme açısından alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada X, Y ve Z kuşaklarında yer alan bireylerin mutluluğa yönelik metaforik algıları karşılaştırılmıştır. Araştırmanın problem cümleleri şöyledir:

1. X, Y, Z kuşaklarının 'Mutluluk' kavramına ilişkin algılarını temsil eden metaforlar nelerdir?
2. Belirtilen metaforlar benzerlikleri açısından hangi kategoriler altında gruplanabilir?
3. Oluşturulan kategoriler tercih edilme sıklığı bakımından X, Y, Z kuşakları arasında farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim (fenomenoloji) kapsamında yürütülmüştür. Olgu bilim deseni, fark edilen ancak detaylı bir anlayışa sahip olunamayan olguları incelemektedir (Çapar ve Ceylan, 2022, s. 300). Sözü edilen olgularla daha önce karşılaşmış olunması, o olguya ilişkin detaylı olarak bilgi sahibi olduğu anlamına gelmemektedir. Araştırma kapsamında, daha ayrıntılı bir bakış açısına sahip olunması amaçlanan 'Mutluluk' olgusuna ilişkin X, Y ve Z kuşaklarının algıları karşılaştırılmıştır. Kuşakların mutluluk algılarını, metafor aracılığıyla açıklamaları istenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma X, Y ve Z kuşakları içerisinde yer alan farklı yaşlardaki bireylerle yapılmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların kuşaklara ve cinsiyete göre dağılımı

Kuşak	Kadın (N)	Erkek (N)	Toplam
X Kuşağı	19	21	40
Y Kuşağı	20	19	39
Z Kuşağı	29	11	40
Toplam	68	51	119

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada X, Y ve Z kuşağından katılımcıların “Mutluluk” kavramına ilişkin algıları metaforlar aracılığıyla incelenmiştir. Veri toplama aracı, metaforik algı araştırmaları incelenerek oluşturulmuştur. İncelemeler doğrultusunda ‘Mutluluk’ kavramına ilişkin algının keşfedilmesine yönelik olarak katılımcılara “Mutluluk.....gibidir, çünkü.....” ifadesinin yazılı olduğu bir veri toplama aracı verilmiş ve katılımcılardan cümledeki boşlukları tamamlamaları istenmiştir. Ek olarak katılımcılara mutluluk kavramına ilişkin metaforik tanımlamada bulunurken bir metafor kullanmaları ve çünkü kelimesinden sonraki ifadelerinin kullandıkları metaforun gerekçesi niteliğinde olması gerektiği, yazılı ve sözlü olarak hatırlatılmıştır. Veri toplama aracı, katılımcılara yüz yüze Google Formlar aracılığıyla çevrimiçi olarak uygulanmıştır. Yüz yüze uygulamalarda katılımcılara ‘Mutluluk’ kavramına ilişkin metaforik algılarını belirtmeleri için yaklaşık 10 dakika süre tanınmıştır. Uygulanan formlarda ayrıca katılımcıların cinsiyet ve doğum yıllarını belirtmeleri istenmiştir.

Bu araştırma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 30.04.2023 tarihli ve 290449 sayılı karar ile etik onay verilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, bilimsel etik kurallara uygun olarak yürütülmüştür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Metaforların analizi ve yorumlanması, içerik analizi yönteminde Saban vd. (2008, s. 464) tarafından önerilen değerlendirme süreci dikkate alınarak beş adımda yapılmıştır. Bu adımlar aşağıda belirtilmiştir.

- 1. Adlandırma ve Eleme Aşaması:** Öncelikle değerlendirmeye alınan formlara tek tek numara verilmiştir. Numara verilen formlar Excel programında kaydedilmiştir (Örneğin; XErkek1, YKadın1, ZKadın1 şeklinde veri toplama araçlarına numara verilmiştir). Bu aşamada belli bir metafor içermeyen X kuşağı katılımcılara ait verilerden 7 form, Y kuşağından 3 ve Z kuşağından 5 form değerlendirme dışı bırakılmıştır.
- 2. Tasnif Etme Aşaması:** Yazılan metaforlar tek tek okunup incelenmiştir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak her metaforun diğer metaforlarla benzerlikleri ve ortak yönleri değerlendirilmiştir. Araştırmada toplam 119 katılımcı, 54 metafor oluşturmuştur.
- 3. Kategori Geliştirme Aşaması:** Elde edilen metaforlar, değerlendirilen ortak özellikleri incelenerek oluşturulan kategoriler altında gruplanmıştır. Daha sonra kategoriler yeniden tasnif edilmiş ve ortak temalar çerçevesinde derlenmiştir. Sonuç olarak ‘Mutluluk’ kavramına ilişkin metaforlardan *soyut kavram olarak mutluluk, somut kavram olarak mutluluk ve eylem olarak mutluluk* olmak üzere 3 kategori geliştirilmiştir.
- 4. Geçerlik ve Güvenirlik Sağlama:** Araştırmada, betimsel geçerlik analiz yapılmıştır. Betimsel geçerlik, araştırmacının düşüncesinden bağımsız olarak ve anlama müdahale etmeden konuyu gerçekçi olarak ortaya koyabilmeyi ifade etmektedir. Araştırma kapsamında betimsel geçerliği sağlamak üzere, katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlara müdahale edilmemiş ve

oluşturulan metaforlara gerekçe olarak sunulan katılımcı açıklamalarından doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak üzere, elde edilen metaforlardan oluşturulan kategorilerin metaforları temsil edip etmediğini değerlendirmek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman olarak, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı'nda görev yapan bir öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Alınan görüşler ile karşılaştırma yapılmış, Miles ve Huberman'ın formülü (Güvenirlik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) doğrultusunda görüş birliği ve görüş ayrılığı sayılarına göre araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. İncelenen benzer araştırmalar (Saban, 2008; s.467; 2009, s.287), güvenilirliğin sağlanması için uzman ve araştırmacı görüşleri uyumunun %90 ve üzeri olmasını önermektedir. Bu araştırmada araştırmacılar ile başvuru alan uzmanın görüşleri arasında %94 uzlaşma (güvenirlik) olduğu saptanmıştır. Uzman, verilen metafor listesinden 51'inde görüş birliği, 3'ünde görüş ayrılığı rapor etmiştir. Mevcut durumda formül hesaplanarak $(0.94=51/(51+3))$ çalışmanın güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

5. Nicel Veri Analizi için Verilerin Düzenlenmesi: Metaforların oluşturulması ve kategoriler altında toplanmasının ardından metaforlara ilişkin frekans (f) ve yüzde (%) değerleri hesaplanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Kavramsal Kategorilere Göre Bulgular

Mutluluğa ilişkin somut kavram olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Somut kavram olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar

Kuşak ve Cinsiyete göre katılımcı kodları			Somut kavram olarak mutluluk	Metaforik algıyı temsil eden öğrenci sayısı	
X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı		f	%
X2Kadın			Deniz	1	2
X3Erkek			Karınca	1	2
X4Erkek, X36Kadın	Y10Kadın, Y32Kadın	Z5Kadın, Z12Kadın, Z37Kadın	Güneş	7	11
X5Kadın, X27Erkek, X31Kadın	Y28Erkek		Kelebek	4	6
X7Kadın			Oksijen	1	2
X8Kadın	Y27Kadın	Z39Kadın	Su	3	5
X10Kadın	Y17Erkek		Yunus balığı	2	3
X11Kadın			At	1	2
X12Kadın	Y4Kadın, Y13Erkek	Z3Kadın	Kedi	4	6
X13Erkek		Z9Erkek	Aslan	2	3

X15Erkek	Y6Erkek, Y20Erkek	Z11Kadın, Z25Kadın, Z29Kadın, Z32Erkek, Z31Kadın, Z33Erkek	Para	9	14
X16Erkek			Mavi	1	2
X17Erkek, X34Erkek	Y7Erkek, Y8Erkek, Y11Erkek		Ağaç	5	8
X18Kadın, X19Erkek, X26Kadın		Z17Kadın, Z20Kadın	Hayvan	5	8
X21Kadın, X25Kadın	Y30Erkek	Z13Kadın, Z40Kadın	Çikolata	5	8
X23Erkek, X33Erkek, X40Erkek, X30Erkek	Y12Kadın, Y5Erkek	Z16Erkek	Kuşlar	7	11
X24Kadın, X28Erkek, X37Kadın, X1Erkek, X6Kadın, X14Erkek, X22Kadın, X20Erkek	Y18Kadın, Y19Kadın, Y21Kadın, Y22Kadın, Y2Kadın, Y3Kadın, Y15Kadın, Y33Kadın	Z7Kadın, Z28Kadın, Z35Kadın, Z36Kadın, Z1Erkek	Çiçek	21	32
X32Erkek	Y31Kadın		Çocuk	2	3
X35Erkek			Gökkuşluğu	1	2
X38Kadın			Kahve	1	2
X39Erkek			Nergis	1	2
	Y1Kadın		Battaniye	1	2
	Y8Erkek, Y10Kadın, Y15Kadın, Y21Kadın, Y26Erkek, Y27Kadın, Y29Kadın, Y40Erkek	Z2Kadın, Z36Kadın, Z37Kadın	Aile	11	17
	Y9Erkek	Z6Kadın	Müzik	2	3
	Y14Erkek		Traktör	1	2
	Y25Kadın		Bukalemun	1	2
	Y34Erkek		Kaplumbağa	1	2
	Y35Erkek	Z38Kadın	Bulut	2	3
	Y39Erkek		Çilek	1	2
		Z4Erkek	Ev	1	2
		Z8Erkek	Soba	1	2
		Z15Kadın	Işık	1	2
		Z22Kadın, Z36Kadın	Kitap	2	3
		Z23Kadın	Ayna	1	2
		Z24Kadın	Kalem	1	2
		Z26Erkek	Telefon	1	2
		Z33Erkek,	Arkadaş	3	5

Z26Erkek,
Z36Kadın

Tablo 2 incelendiğinde, somut kavram olarak mutluluk kategorisini 37 metaforun temsil ettiği görülmektedir. Kuşaklar arası dağılım incelendiğinde X, Y ve Z kuşağında yer alan katılımcıların somut kavramlar kategorisindeki metafor seçimlerinin de benzer oranda olduğu söylenebilir (Xn=38, Yn=39, Zn=38). Kategoride çiçek (n=21), aile (n=11) ve para (n=9) metaforları öne çıkmaktadır. Çiçek metaforunu kullanan katılımcıların 8'i X kuşağı, 8'i Y kuşağı ve 5'i Z kuşağından oluşmaktadır. Ayrıca çiçek metaforunu kullanan 21 katılımcının 16'sı kadın, 5'i erkektir. Bu metaforu kullanan katılımcıların ifadeleri "...çünkü etrafına güzellik saçar (X14Erkek)."; "...çünkü en taş kalpli insana verirse bile onda olumlu bir etki yaratır (X6Kadın)."; "...çünkü çiçek açar, büyür ve çoğalır (Y15Kadın)."; "...çünkü kokusu aşırı haz verir (Y33Kadın)."; "...çünkü çiçekler de mutluluk gibi hayata anlam veren güzelliklerdir (Z1Erkek)."; "...çünkü çiçek de mutluluk gibi sevgini hissettirdiğinde büyür ve güzelleşir, ama sevgini kestiğinde solup gider (Z35Kadın)." şeklindedir.

Aile metaforunu kullananların 8'i Y kuşağı ve 3'ü Z kuşağıdır. Aile metaforunu kullanan X kuşağından bir katılımcı bulunmamaktadır. Bu metaforu kullanan 11 katılımcının 8'i kadın, 3'ü erkektir. Aile metaforunu kullanan katılımcıların ifadeleri "...çünkü aile birlik, beraberlik ve yaşamı öğrenmek demektir (Y8Erkek)."; "...çünkü elimi tutan en güzel el, gözüme bakan en güzel göz aileme ait (Y21Kadın)."; "...çünkü kendimi boşlukta hissettiğimde aileme tutunurum (Z2Kadın)."; "...çünkü ailem varsa hayat yaşanılır bir yer olur (Z37)." şeklindedir.

Para metaforunu kullanan katılımcıların 1'i X kuşağında, 2'si Y kuşağında ve 6'sı Z kuşağında yer almaktadır. Para metaforunu kullanan 9 katılımcının 5'i erkek 4'ü kadındır. Bu metaforu kullanan katılımcıların ifadeleri "...çünkü mutluluk da para gibi hızlı tükeniyor (X15Erkek)."; "...çünkü her şey para (Y20Erkek)."; "...çünkü para olmadan hayat imkânsız (Y6Erkek)."; "...çünkü para mutluluğun kaynağıdır (Z32Erkek)."; "...çünkü para olmadan mutluluk olmaz (Z25Kadın)."; "...çünkü para her şeyi çözer (Z29Kadın)." şeklindedir. Soyut kavram olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Soyut kavram olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar

Kuşak ve Cinsiyete göre katılımcı kodları			Soyut kavram olarak mutluluk	Metaforik algıyı temsil eden öğrenci sayısı	
X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı		f	%
X11Kadın	Y5Erkek		Güç	2	3
	Y3Kadın, Y23Erkek		Sadakat	2	3
	Y4Kadın, Y8Erkek, Y10Kadın, Y1Kadın	Z1Erkek, Z22Kadın, Z34Kadın	Huzur	7	11
	Y22Kadın, Y38Kadın	Z35Kadın, Z38Kadın	Sevgi	4	6
X35Erkek, X15Erkek	Y23Erkek	Z18Kadın	Şükür	4	6
X5Kadın,	Y34Erkek,	Z32Erkek	Sağlık	5	8

X21Kadın	Y37Kadın			
X1Erkek		Çaba	1	2
X2Kadın	Z35Kadın	Kıymet bilmek	2	3
	Z2Kadın	Zevk	1	2
	Z14Erkek	Zaman	1	2
	Z21Erkek	Güven	1	2

Tablo 3'e göre mutluluğa ilişkin metaforların soyut kavram olarak mutluluk kategorisini 11 metafor temsil etmektedir. Kuşaklar arası dağılım incelendiğinde Y ve Z kuşağında yer alan katılımcıların daha fazla soyut metafor seçme eğiliminde olduğu görülmektedir (Xn=7, Yn=12, Zn=11). Bu kategoride huzur (n=7), sağlık (n=5), sevgi (n=4) ve şükür (n=4) metaforları öne çıkmaktadır. Huzur metaforunu kullananların 3'ü Y kuşağındaki, 2'si Z kuşağındaki katılımcılardan oluşmaktadır. X kuşağından huzur metaforunu tercih eden bir katılımcı bulunmamaktadır. Bu metaforu tercih eden katılımcıların 2'si erkek, 5'i kadındır. Katılımcıların metafora ilişkin gerekçeleri şöyledir: "...çünkü sadece iç dünyamız huzurlu olursa mutlu olabiliriz (Y4Kadın)."; "...çünkü huzurun olduğu yerlerde mutlu olabiliyorum (Y8Erkek)."; "...çünkü huzurlu olmak hayatı sevdiren (Z1Erkek)."; "...çünkü mutluluk huzurlu yaşamaktır ve huzur tüm güzel şeyleri kapsar (Z22Kadın)."

Sağlık metaforunu kullanan katılımcıların 2'si X kuşağı, 2'si Y kuşağı ve 1'i Z kuşağında bulunmaktadır. Metaforu kullanan katılımcıların 3'ü kadın 2'si erkektir. Katılımcıların metaforları tercih etme nedenlerine ilişkin ifadeleri şöyledir: "...çünkü sağlık hayattaki en önemli şeydir, sağlık olmadan mutluluk olmaz (X5Kadın)."; "...çünkü hayatı anlamlı kılan sağlıktır (Y37Kadın)."; "...çünkü sağlık her işin başıdır (Y34Erkek)."; "...çünkü insan sağlıklıysa her şeyin üstesinden gelir (Z32Erkek)."

Sevgi metaforunu seçen katılımcıların 2'si Y kuşağı, 2'si Z kuşağında yer almaktadır. X kuşağında sevgi metaforunu seçen bir katılımcı bulunmamaktadır. Metaforunu seçen tüm katılımcılar kadındır. Katılımcıların metaforu seçme gerekçeleri şu şekildedir: "...çünkü insanlar sevgi görmeden asla mutlu olamaz (Y22Kadın)."; "...çünkü sevdiğim hayat yaşamaya değerdir (Z35Kadın)."

Şükür metaforunu tercih eden katılımcıların 2'si X, 1'i Y ve 1'i Z kuşağında bulunmaktadır. Katılımcıların 3'ü erkek, 1'i kadındır. Katılımcıların şükür metaforuna ilişkin açıklamaları "...çünkü elimizdekilerin kıymetini bilmezsek mutlu olamayız (X35Erkek)." Eylem olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Eylem olarak mutluluk kategorisinde yer alan metaforlar

Kuşak ve Cinsiyete göre katılımcı kodları			Eylem olarak mutluluk	Metaforik algıyı temsil eden öğrenci sayısı	
X Kuşağı	Y Kuşağı	Z Kuşağı		f	%
X20Erkek, X40Erkek	Y24Erkek, Y23Erkek		Başkasını mutlu etmek	4	6
	Y36Kadın	Z30Kadın, Z27Erkek	Uyumak	3	5
X3Erkek			Doğada yürümek	1	2
		Z10Kadın	Yemek yemek	1	2
		Z13Kadın	İstedikini yapmak	1	2
		Z19Erkek, Z34Kadın	Spor yapmak	2	3

Tablo 4'e göre mutluluğa ilişkin metaforların eylem olarak mutluluk kategorisinde 6 metafor bulunmaktadır. Kuşaklar arası dağılım incelendiğinde Z kuşağında yer alan katılımcıların eylem kategorisindeki metaforları daha fazla seçme eğiliminde olduğu görülmektedir ($X_n=3$, $Y_n=2$, $Z_n=6$). Kategoride başkasını mutlu etmek ($n=4$) ve uyumak ($n=3$) metaforları öne çıkmaktadır. Başkasını mutlu etmek metaforunda X kuşağından 2 katılımcı ve Y kuşağından 2 katılımcı bulunmaktadır. Kategoride Z kuşağından katılımcı bulunmamaktadır. Kategorideki tüm katılımcılar erkektir. Metaforu tercih eden katılımcılardan birinin gerekçesi şöyledir: "...çünkü mutlu olmanın yolu başkasını mutlu etmekten geçer (X20Erkek)."

Uyumak metaforunu tercih eden katılımcıların 1'i Y kuşağında, 2'si ise Z kuşağında bulunmaktadır. X kuşağından bu metaforu tercih eden bir katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların 2'si kadın 1'i erkektir. Katılımcıların metaforu seçme gerekçelerine ilişkin açıklamaları "...çünkü uykumu alamadığım günlerde mutlu olamıyorum (Y36Kadın)."; "...çünkü bence en mutlu hayvanlar pandalar, çok uyudukları için (Z30Kadın)." şeklindedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın amacı X, Y ve Z kuşaklarında yer alan bireylerin Mutluluk kavramına yönelik metaforik algılarını incelemektir. Mutluluk kavramına ilişkin metaforlar analiz edildiğinde "somut kavram olarak mutluluk", "soyut kavram olarak mutluluk" ve "eylem olarak mutluluk" olmak üzere üç kategori oluşturulmuştur. Bu kategorilerin her birinde en az 6 metafor bulunmaktadır. En çok metafor üretilen kategori "somut kavram olarak mutluluk" kategorisidir. Kategorilerde tercih edilme bakımından kuşaklar arası dağılım incelendiğinde; somut kavram olarak mutluluk kategorisinde X, Y ve Z kuşakları arasında dengeli bir dağılım olduğu; soyut kavram olarak mutluluk kategorisinde Y ve Z kuşağının daha fazla bu kategorideki metaforları seçme eğiliminde olduğu; eylem olarak mutluluk kategorisinde Z kuşağının öne çıktığı görülmektedir. Y ve Z kuşağındaki bireylerin X kuşağına göre bağımsızlığa daha önem veren ve teknoloji ile büyüyen yanları (Taş vd., 2017, s. 1037), mutluluğu soyut metaforlarla algılama eğilimlerini açıklayabilir. Ayrıca, Z kuşağındaki bireyler, içinde buldukları dönemin de bir gerekliliği olarak, aynı anda birçok işi yapma kapasitesine sahip olmaları nedeniyle daha aktif olarak betimlenmektedir (Altun ve Karataş, 2021, s. 293).

Somut kavramlar kategorisinde en fazla tercih edilen metafor *çiçek*'tir. Metaforun tercih edilme gerekçeleri incelendiğinde, mutluluğun bıraktığı olumlu etkiler, haz ve yaşamın anlamı gibi kavramlara vurgu yapıldığı görülmektedir. Alan yazın incelendiğinde benzer şekilde, mutluluğun genellikle en az üç bileşeni içerdiği kabul edilir: daha fazla olumlu duygulanım, daha az olumsuz duygu ve yaşam doyumu (Diener vd., 2003, s. 191; Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000, s. 12). Üç bileşenin her biri mutluluğun önemli bir yapı taşı temsil etmektedir. İlk iki bileşen duygusal olarak kabul edilir ve mutluluğun daha duygusal veya hazcı yönlerini yansıtırken, üçüncüsü öncelikle bilişeldir ve kişinin mevcut ve geçmiş yaşam koşullarının değerlendirmelerine dayanır. Mutluluğun hazcı (hedonik) bileşenleri, artan pozitif duygu (olumlu duygulanım veya zevk olarak da adlandırılır) ve negatif duygunun azalması (olumsuz duygulanım veya hoşnutsuzluk olarak da adlandırılır) açısından tutarlı bir şekilde kavramsallaştırılmaktadır. Buna karşılık, mutluluğun bilişsel bileşeninin

kavramsallaştırılmasında, yaşam tatmini, yaşamın anlamı (Ryff, 1989, s. 1079) ve hedefe ulaşma (Sheldon ve Houser-Marko, 2001, s. 162) üzerinde durulmuştur.

Somut kavramlar kategorisinin en çok tercih edilen diğer bir metaforu da *aile*'dir. Bu metaforu tercih eden katılımcıların çoğu Y kuşağında yer almaktadır. Bir başka çalışma (Bayarçelik ve Hıdır, 2020, s. 54) benzer şekilde, hem X kuşağı hem de Y kuşağı için iş ve aile dengesinin iş doyumuna etkisinin olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Ancak çalışmada, iş ve aile dengesinin iş doyumuna etkisinin Y kuşağındakiler için daha güçlü olduğu görülmüştür. Aile ortamında bulunan, gündüz bakım evinde duran ve huzurevlerinde hayatını sürdüren yaşlıların mutluluk, yalnızlık ve sosyal destek seviyelerinin karşılaştırılması amacıyla yapılan bir araştırmanın (Akyl vd., 2018, s. 33) sonucuna göre; evde hayatını devam ettiren yaşlılarda sosyal destek ve mutluluk düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kategorinin en fazla tercih edilen bir başka metaforu *para*'dır. Metaforun tercih edilme nedenleri incelendiğinde, paranın ağıladığı imkanlara vurgu yapıldığı görülmektedir. İşçi olarak çalışan çocuklar ile farklı ekonomik seviyeye (orta ve yüksek) sahip çocukların duyguların, yaşamlarını ve geleceğe yönelik beklentilerini anlamak amacıyla yapılan çalışma (Karabay ve Aydın, 2017, s. 1816) sonucunda, her iki grubun da eğlenceli faaliyetler yapmayı, rahatlık içinde olmayı mutluluk kaynağı olarak algıladıkları görülmüştür. Ek olarak, farklı ekonomik seviyeye sahip çocukların sokaktaki işçi çocuklara göre yeteneklerinin daha fazla farkında oldukları ve bunları daha fazla söyledikleri tespit edilmiştir.

Soyut kavram olarak mutluluk kategorisinde huzur, sağlık, sevgi ve şükür metaforları öne çıkmaktadır. Benzer şekilde, üniversite öğrencilerinde yaşam kalitesi, mutluluk ve genel sağlık durumu arasında pozitif yönde ilişkiler saptanmıştır (Anye vd., 2013, s. 418). Sosyodemografik özelliklerle mutluluk ilişkisini incelen bir başka çalışmaya göre (Bülbül ve Giray, 2011, s. 113), bazı katılımcılar kendilerini en mutlu eden şeyi sağlık, bazıları sevgi, bazıları ise para olarak ifade etmiştir. Sevgi metaforu bağlamında, Z kuşağında psikososyal ilişkiler ve mutluluk ilişkisini belirlemek üzere yapılan çalışmada (Mürtezaoğlu ve Çirikci, 2022, s. 483) akran ilişkileri ve sosyal onay gereksiniminin mutluluğunun temelleri olduğu sonucuna varılmıştır. Ek olarak Kır vd. (2020, s. 5) şükür ve iş yerinde mutluluk, Ayten vd., (2012, s. 45) şükür ve yaşam doyumunu ve Eserler (2022, s. 73) şükür ile mutluluk arasında anlamlı pozitif ilişkiler tespit etmiştir.

Eylem olarak mutluluk kategorisinde başkalarını mutlu etmek ve uyumak metaforlarının öne çıktığı görülmektedir. Özdemir ve Koruklu'nun (2011, s. 190) üniversite öğrencilerinde değerler ile mutluluk ilişkisini incelediği araştırma sonucunda; iyilikseverlik değerinin mutluluğu tahmin etmede güçlü bir yordayıcı olduğu bulunmuştur. Uyku ile mutluluk ilişkisini inceleyen çalışmalar (Ha ve Park, 2017, s. 359; Mushtaq vd., 2014, s. 62) ise uyku kalitesinin mutluluk ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Öneriler

Bu çalışmada mutluluk kavramına ilişkin X, Y ve Z kuşaklarının metaforik algıları keşfedilmeye ve karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan örneklem sayısı, araştırma için bir sınırlılık olarak görülebilir ve kuşakların her birinden daha fazla sayıda katılımcıya ulaşılarak çalışma yinelenabilir. Kuşaklar arası algıların mutluluk dışında farklı kavramlar açısından da değerlendirilmesi ve karşılaştırılması başka bir çalışmanın

konusu olabilir. Ek olarak, mutluluk kavramına ilişkin algıların kuşak kriteri dışında bireylere özgü farklı özellikler açısından da değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Farklı araştırma yöntemleri ile mutluluk algısının bileşenleri incelenebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 30.04.2023 Tarih 290449 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Toplanması: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40) Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%60) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%20), 2. Yazar (%80)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Sivas Cumhuriyet University Rectorate, Social Science Institute Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 30.04.2023, numbered 290449 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Acquisition: 1. Author (%60), 2. Author (%40) Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%60) Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%60), Submission and Revision: 1. Author (%20), 2. Author (%80)

Kaynakça | References

Adıgüzel, O., Batur, H. Z., & Ekşili, N. (2014). Kuşakların değişen yüzü ve y kuşağı ile ortaya çıkan yeni çalışma tarzı: mobil yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 165-182. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbe/issue/23153/247307>

Akduman, G. (2020). Mutluluk (öznel iyi oluş) kuşaktan kuşağa azalıyor mu? mutluluğun (öznel iyi oluş) kuşaklar bazında incelenmesine yönelik bir araştırma. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(23): 274-284. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.253>

Akyıl, R. Ç., Adıbelli, D., Erdem, N., Kırış, N., Aktaş, B., & Karadakovan, A. (2018). Huzurevinde ve evde kalan yaşlılarda yalnızlık ve algılanan sosyal destek ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 33-41. (<https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunihem/issue/36782/369204>)

Alay, B., & Bağdoğan, S. Y. (2023). İş yaşamında kuşaklar ve motivasyon farklılıkları. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 42(2), 129-141. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3713666>

Altun, Ö., & Karataş, İ. (2021). Z kuşağı ve internetten alışveriş ilgilenimleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 289-311. <https://doi.org/10.15869/itobiad.795621>

Altunbay, M., & Bıçak, N. (2018). Türkçe eğitimi derslerinde “Z kuşağı” bireyelerine uygun teknoloji tabanlı uygulamaların kullanımı. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal of World of Turks*, 10(1), 127-142. (<https://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/view/1015>)

Anye, E. T., Gallien, T. L., Bian, H., & Moulton, M. (2013). The relationship between spiritual well-being and health-related quality of life in college students. *Journal Of American College Health*, 61(7), 414-421. <https://doi.org/10.1080/07448481.2013.824454>

Aydın, G. Ç., & Başol, O. (2014). X ve Y kuşağı: Çalışmanın anlamında bir değişme var mı?. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(4), 1-15. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.41369>

Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine amprik bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79. <https://dergipark.org.tr/en/pub/daad/issue/4489/61848>

Bayarçelik, E. B., & Hıdır, A. (2020). Kuşaklara göre iş tatmini, tükenmişlik ve iş yaşam dengesi. *International Journal of Management and Administration*, 4(7), 54-70. <https://doi.org/10.29064/ijma.665688>

Bülbül, Ş., & Giray, S. (2011). Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi. *Ege Academic Review*, 11. <https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=7f725a53-e734-4d3d-a336-fd7a6305e455%40redis>

Choi, M. O. and Moon, Y. S. (2011). Analysis of happiness determinants in Busan residents. *Local Government Studies Review*, 15(1), 277–297.

Çapar, M. C., & Ceylan, M. (2022). Durum çalışması ve olgubilim desenlerinin karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 295-312. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227359>

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *The American Psychologist*, 55, 34–43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>

Diener E., Scollon C.N., Lucas R.E. (2003). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Advances in Cell Aging and Gerontology*, 15, 187–219. [https://doi.org/10.1016/S1566-3124\(03\)15007-9](https://doi.org/10.1016/S1566-3124(03)15007-9)

Eserler, T. (2022). Yetişkinlerde dindarlık, şükür ve mutluluk ilişkisi üzerine nicel bir araştırma= A quantitative study on the relationship between religiosity, gratitude and happiness in adults. *Yüksek lisans tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Guerini, M., & Nuvolati, G. (2016). 18. Happiness, subjective and objective indicators. *Handbook of research methods and applications in happiness and quality of life*, 400-418.

Gürbüz, S. (2015). Kuşak farklılıkları: Mit mi, gerçek mi. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 39-57.

Ha, Y. O., & Park, Y. M. (2017). The effects of perceived stress, sleep quality and subjective happiness on the wellness lifestyle among adults. *Journal of the Korea Convergence Society*, 8(12), 359-367. <https://doi.org/10.15207/JKCS.2017.8.12.359>

Helliwell, J. F. (2006). Well-being, social capital and public policy: what's new? *The Econometrics Journal*, 116 (March), C34–C45. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01074.x>

Karabay, Ş. O., & Aydın, D. G. (2017). Farklı geçmiş yaşantılardan gelen çocukların mutluluk ve gelecek ile ilgili görüşleri. *İlköğretim Online*, 16(4), 1816-1828. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.342995>

Kır, A., Kösem, Ü., Akçakanat, T., & Uzunbacak, H. H. (2020). Öğretmenlerde şükürün işyeri mutluluğuna etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 5-18. <https://doi.org/10.29131/uiibd.782182>

Kim, S. K., Jang, Y. S., Cho, H. S., & Cha, M. S. (2008). Happiness Index and Happiness Determinants. Korea health and society research institute report. Seoul: KHSR.

Lee, T. J., Park, C. M., & Song, K. S. (2005). Analysis of quality of life of local residents. *Korean Local Government Review*, 12(4), 75–92.

Lim, H. S. (1996). Conceptual discussions on quality of life. *Korean Publ Administration Review*, 5(1), 5–18.

Lyubomirsky, S., & Lepper, H. S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research*, 46, 137–155. <https://doi.org/10.1023/A:1006824100041>

Mushtaq, Z., Ghayas, S., & Niazi, S. (2014). Happiness, quality of sleep and academic achievement among university undergraduates. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 40(1), 62.

Mücevher, M. H., & Erdem, R. (2018). X kuşağı akademisyenler ile y kuşağı öğrencilerin birbirlerine karşı algıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), 60-74. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.391745>

Mürtezaoğlu, Ç., & Çıkırcı, Ö. (2022). Ergenlerde mutluluk, öz-yeterlik, akran ilişkileri ve sosyal onay ihtiyacı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 483-498. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1103962>

Özdemir, Y., & Koruklu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 190-210. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyuefd/issue/13707/165957>

Pavot, W., & Diener, E. (1993). Review of the satisfaction with life scale. *Psychological Assessment*, 5, 164-172. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.5.2.164>

Rego, A. Ve Cunha, M.P. (2008). Authentizoticclimates and employee happiness: Pathways to individual performance? *Journal of Business Research*, 61, 739-752. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2007.08.003>

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 57(6), 1069. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>

Saban, A. (2008). Okula ilişkin metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55(55), 459-496. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuvey/issue/10342/126702>

Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26107/275061>

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York, NY: Free Press.

Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychological Association*, 55 (1), 5. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>

Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., & Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *The American Psychologist*, 60, 410-421. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.60.5.410>

Sheldon, K. M., & Houser-Marko, L. (2001). Self-concordance, goal attainment, and the pursuit of happiness: Can there be an upward spiral? *Journal Of Personality And Social Psychology*, 80(1), 152. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.80.1.152>

Shin, C. S., & Shaw, I. (2003). Social policy in South Korea: Cultural and structural factors in the emergence of welfare. *Social Policy & Administration*, 37(4), 328-341. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00343>

Şalap, K. O. (2016). Çalışma yaşamında kuşaklar: Kuşakların iş ve özel yaşam dengesine ilişkin yaklaşımları. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Taş, H.Y., Demirdöğmez, M., & Küçükoğlu, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma yaşamı olası sonuçları. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048. doi:10.26466/opus.370345

Taş, H.Y., & Kaçar, S. (2019). X, Y ve Z kuşağı çalışanlarının yönetim tarzları ve bir işletme örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11 (18), 643-675. <https://doi.org/10.26466/opus.554751>

Toruntay, H. (2011). Takım rolleri çalışması: X ve Y kuşağı üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

2024, 13 (2), 661-681 | Araştırma Makalesi

7 Ekim Sonrası Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri Üzerine Bir İnceleme

İbrahim Halil GÜZEL¹

Öz

Günümüz dünyasında savaş suçları ve insan hakları ihlalleri üzerinde durulması gereken önemli sorunların başında gelmektedir. 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırıları geçen süreçte farklı bir boyuta ulaşmış, bölgede başta çocuk ve kadınlar olmak üzere sivillerin yaşamlarını kaybetmelerine neden olan insanlık dramına dönüşmüştür. İnsanların en doğal hakkı olan yaşama hakları ve insan hakları ihlal edilmektedir. İnsan hakları insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen modern devletlerin kuruluşuyla 19.yüzyıldan günümüze kadar önemli sürekli artmakta olan bir kavramdır. İnsan haklarının gelişiminde önemli tarihsel hadiseler rol oynamaktadır. Bu olaylar içerisinde belki de en önemlileri yaşanan dünya savaşlarıdır. Bu savaşların insan haklarının gelişime yönelik en önemli kazanımları bu hakların ülkelerin kendi iç sorunları olmadığı ve bu hakların kazanılmasının, korunmasının ülkelerin kendi insiyatiflerine bırakılmayacak kadar önemli olduklarıdır. Bu sebeple, insan haklarının geliştirilmesine ve korunmasına yönelik olarak uluslararası sözleşmeler ve düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Yapılan bu düzenlemeler sayesinde ülkelerin kendi iç hukuk düzenlemelerinde yapacakları insan haklarına yönelik işlemlerde önemli bir kaynak görevi görmektedir. İnsan haklarına yönelik birçok sözleşme, düzenleme, anlaşma yapılmasına rağmen, insan haklarını korumaya yönelik birçok uluslararası mekanizma olmasına rağmen dünyanın birçok yerinde insan hakları hala ihlal edilmektedir. İnsan haklarının evrensel olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi de bu durumu açıkça belirtmektedir. Ancak 7 Ekim'den bugüne kadar geçen süreçte Gazze'de yaşanan insanlık suçları, insan hakları ihlalleri artarak devam etmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle insan haklarına yönelik kavramsal bir değerlendirme yapılmakta sonrasında bölgede yaşanan sorunlar tarihsel bağlamda değerlendirilmektedir. Son olarak da insan haklarına yönelik ihlaller, bu ihlallerin hangi sözleşmelere aykırı oldukları belirtilmektedir. İnsan haklarına yönelik birçok uluslararası metin, sözleşme, protokol olmasına rağmen bu sözleşmelerin verdiği hakların kullanılmasını sağlayacak, bu hakların ihlalleri durumunda koruyacak mekanizmaların işlevsiz kaldığı çalışma kapsamında tartışılmakta ve ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Temel Hak ve Özgürlükler, İnsan Hakları, Uluslararası Düzenlemeler, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Gazze

Güzel, İ. H. (2024). 7 Ekim Sonrası Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri Üzerine Bir İnceleme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 661-681. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1439091>

Geliş Tarihi	18.02.2024
Kabul Tarihi	29.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siirt, Türkiye, ibrahimguzel44@gmail.com, ORCID:0000-0003-2671-7635

An Analysis Specific to Human Rights Violations After October 7

İbrahim Halil GÜZEL¹

Abstract

In today's world, war crimes and human rights violations are among the most important problems that need to be addressed. Israel's attacks on Gaza starting on October 7, 2023 have reached a different dimension in the last period and have turned into a humanitarian tragedy that has caused civilians, especially children and women, to lose their lives in the region. People's most natural right to life and human rights are being violated. Although human rights are as old as human history, it is a concept whose importance has been constantly increasing since the 19th century with the establishment of modern states. Important historical events play an important role in the development of human rights. Perhaps the most important of these events are the world wars. The most important achievements of these wars for the development of human rights are that these rights are not internal problems of countries and that the acquisition and protection of these rights are too important to be left to the initiative of the countries themselves. For this reason, international conventions and regulations are necessary for the development and protection of human rights. Thanks to these regulations, they serve as an important source for countries to take actions regarding human rights in their domestic legal regulations. Although there are many conventions, regulations and agreements on human rights and many international mechanisms to protect human rights, human rights are still violated in many parts of the world. It is recognized by everyone that human rights are universal. The Universal Declaration of Human Rights clearly states this. However, the crimes against humanity and human rights violations in Gaza have continued to increase since October 7. In this study the scope of the study, firstly, a conceptual evaluation of human rights is made, and then violations of human rights and which conventions these violations are in violation of are specified. Although there are many international texts, conventions and protocols on human rights, the study discusses and reveals that the mechanisms that will ensure the exercise of the rights granted by these conventions and protect them in case of violations of these rights remain dysfunctional.

Keywords: Fundamental Rights and Freedoms, Human Rights, International Regulations, Universal Declaration of Human Rights, Gaza

Güzel, İ. H. (2024). An Analysis Specific to Human Rights Violations After October 7, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 661-681. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1439091>

Date of Submission	18.02.2024
Date of Acceptance	29.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist. Prof. Dr., Siirt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Siirt, Türkiye, ibrahimguzel44@gmail.com, ORCID:0000-0003-2671-7635

Giriş

İnsan hakları doğuştan kazanılan, insanın yalnızca insan olması sebebiyle sahip olduğu haklardır. Bu haklar dokunulamaz ve devredilemez haklardır zamandan ve mekandan bağımsız olma özelliğine sahiptirler. Bu özellikleri, insan haklarına evrensel olma boyutu katmaktadır. İnsan hakları her ne kadar evrensel bir nitelik taşısa da toplumların yapısına, kültürüne, demokrasi geçmişine göre farklılıklar gösterebilmektedir. İnsan haklarının korunmasında, geliştirilmesinde devletlere önemli görevler düşmektedir. İnsan haklarının, hukuksal güvenceye, anayasal güvenceye alınması insan haklarının sağlanmasında devletin önemli görevlerinin başında gelmektedir. Geçmişten günümüze devlet ile birey arasındaki çatışmalar insan hakları kavramının gelişmesiyle farklı bir sürece girmiştir. Devletlerin sahip oldukları egemenlik haklarının, insan hakları lehine sınırlandırılması düşüncesinin gelişmesi, insan haklarını sorununu ulusal bir alandan çıkararak uluslararası ilişkilerin, düzenlemelerin önemli bir konu haline getirmektedir. İki büyük dünya savaşı, insan haklarının evrensel olarak ele alınması gerektiği düşüncesinin kabul edilmesinde etkili olmuştur. Çünkü bazı durumlarda ulusal düzenlemeler, ulusal mekanizmalar insan haklarının korunmasında yeterli kalmamaktadır. Burada sadece ulusal anlamda devletin kendi yurttaşlarına dönük insan hakları ihlali yapması, uluslararası düzenlemelerin, kuruluşların da bu durumu denetlemesi anlaşılmalıdır. Bazen başka devletler, diğer ülkelerde insan haklarını ihlal edecek eylemlerde bulunmaktadırlar. Bunu yaparken bir takım gerekçeler öne sürülebilmektedir. Kendi halkının güvenliği, ülkesinin güvenliğini gerekçe gösterilebilmektedir. Hiçbir gerekçe savaş durumunda bile kadınların, yaşlıların, çocukların öldürülmesinin gerekçesi olamaz. Hiçbir gerekçe hastanelerin bombalanmasını açıklayamaz. Gazze’de yaşanan insanlık suçu, insanlık dramının, insanların aç bırakılmasının, çocukların, yaşlıların, kadınların öldürülmesinin, insanların aç ve susuz bırakılmasının hiçbir gerekçesi olamaz. Bu yaşananlar insan haklarının kavramının yeniden sorgulanması gerektiğini ortaya net bir şekilde koymaktadır. 1950’lerden günümüze insan haklarına yönelik onlarca sözleşme, düzenleme hayata geçirildi, uluslararası alanda, bölgesel alanda kurumlar kuruldu ancak uygulamaya baktığımız zaman karşılığı olmadığı görülmektedir.

İnsan Hakları Kavramı ve Özellikleri

İnsan hakları hem anlam bakımından hem de kapsam bakımından zengin bir içeriğe sahip haklardandır. İnsan hakları, hukuk, felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, tarih gibi farklı sosyal bilim alanıyla yakından ilişkili üst bir kavram olarak ele alınabilmektedir. Hak, özgürlük, insan hakları konuları önceleri felsefenin uğraşı alanına girse de anayasal düzene geçişle birlikte hukukun ilgi alanına girmiştir. Ayrıca uluslararası alanda hazırlanan, imzalanan sözleşmeler, düzenlemeler insan haklarının uluslararası ilişkilerin de konusu olmasına neden olmuştur (Kaboğlu, 2013:12). İnsan hakları kavramı farklı kavramlarla yakından ilişkilidir. Bu kavramlardan biri de özgürlük kavramıdır. Özgürlük kavramı, insanın tarihsel süreç içerisinde büyük çoğunlukla ezilmişliğinin ve buna karşı dik durmasının bir sonucudur. Dil, din, ırk gibi sınıf ayrımı gözetmeyen bütün kesimleri içine almayan bir özgürlük kavramı düşünülemezdi. Bu bakımdan, insan hakları kavramı da hak ve özgürlükleri ellerinden alınan insanların bu ihaller karşındaki dik duruşları neticesinde ortaya çıkarak gelişmiştir (Tanör, 1994: 13).

İnsan hakları, ırk, dil gibi hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın bütün insanların kullanacağı haklardır. Bu haklardan yararlanabilmek için vatandaş olan ile vatandaş olmayan arasında bir farklılık bulunmamaktadır. İnsan hakları esasında olanı değil olması gerekeni tanımlamaya çalışmaktadır. İnsan hakları bir fikirdir. Bu nedenle insanlara yönelik bazı gerekleri dile getirmektedir. Bu gerekler, insanı koruma, insanın değerini tanıma gibi sadece insan olduklarından dolayı koruma istekleri olarak ortaya çıkar (Kuçuradi, 2007:2-3).

İnsan hakları kavramına yönelik tanımlamalara, kavramın gelişimine, özelliklere geçmeden önce hak kavramını açıklamak gerekmektedir. Hak, belli bir gücün taleplerine karşılık olarak verilen isimdir (Donnelly, 1995: 19-20). Hak aynı zamanda meşruluk temeline dayanmaktadır. Belli bir somut durum karşısında, başkasının özgürlük alanına müdahaleye yetkili olunduğunun kısaltılmış bir ifadesidir (Erdoğan, 2001:115).

İnsan haklarının bir ülkü saygıdeğer bir kavram olması, insan haklarının gelişmesinde ve farkındalığının artmasında önem taşımaktadır. Fakat bu kavramın çok dar veya geniş tutulmasının da bir takım sakıncaları bulunmaktadır. İnsan hakları kavramı olarak, bütün insanların cinsiyet, din, dil, etnik köken gibi hiçbir ayırım gözetilmeksizin faydalanılmasını ön gören bir anlayışa sahiptir (Aybay, 2015:8).

İnsan haklarını, hiçbir, ulusal, etnik, dini, siyasi farklılıklar sebebiyle sınırlandırılması mümkün olmayan başkaları tarafından da tanınması gereken en üstün haklar olarak tanımlayabiliriz.

İnsan hakları kavramıyla ilgili bazen başka kavramlar da kullanılabilir. Fakat bu kavramlar tam olarak insan haklarına karşılık gelmemektedir. Temel hak ve hürriyetler, temel haklar, kamu hakları kavramları bazen insan haklarının yerine kullanılmaktadır. Bu kavramlar da insan haklarını içeren kavramlardır ancak bu kavramlar insan haklarının bir boyutunu bir kısmını ele alan kavramlardır.

İnsan Haklarının Özellikleri

İnsan haklarını diğerlerinden ayıran önemli özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler, evrensel olması, doğuştan kazanılması, vazgeçilmez haklar olması, temel hak olması, devlete karşı ileri sürülebilen haklar olması şeklinde sayabiliriz. İnsan haklarını diğer haklardan ayıran en temel özelliklerden birisi evrensel olmasıdır. İnsanın sadece insan olmasından dolayı, hiçbir ayırım gözetilmeden, ırk, din, dil, etnik köken gibi sahip olmaları bu hakların evrensel olmasını gerektirmektedir.

Bazı bölgesel düzenlemeler ve mekanizmalar insan haklarının evrenselliği özelliği ile gelişmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi tarafından, yalnızca bu sözleşmeye imza atan taraf devletlerin vatandaşlarına tanınan hakların korumaya değer olduğu sözleşmeyi imzalamayan devletlerin vatandaşlarının bu korumadan yararlanamayacağı belirtilmektedir. Benzer şekilde Amerika, Asya, Afrika gibi bölgesel nitelikli insan haklarını koruma mekanizmaları da insan haklarına evrensel değil bölgesel koruma sözleşmeye taraf olan devletler bakımında koruma sağlamaktadır (Aybay, 2015:8). Fakat 1993 senesinde Viyana Bildirgesi'nde, insan haklarının evrenselliği ve bu konunun tartışmaya dahi açılmaması gerektiğini özellikle vurgulanmaktadır. Zamanın ya da mekanın farklı olması, hakkı koruyan veya tanıyan kurumun farklı olması insan haklarının evrensel olmadığı sonucunu doğurmamaktadır. İnsan haklarına yönelik

sözleşmelerinin tamamının ayrımcılığa karşı hükümler içermesi, bu hakların ayrımcılık yapılmayacak bir şekilde uygulanmasını gerekli kılmaktadır (Kalabalık, 2018a:36).

İnsan haklarının korunmasında birincil olarak devlet yükümlüdür. İnsan haklarının temel amacı da kişiyi devlete karşı korumaktır. Bu bakımdan devlet, insan haklarını öncelikle anayasal olarak bütün hukuksal yapısı ile tanımalıdır. Devlet, kişilerin insan haklarını kullanmalarına ilkesel olarak müdahale etmemelidir. Aynı zamanda devlet insan haklarını korumakla görevlidir. Burada devletin temel vazifesi insan hakları ihlallerini önlemektir (Erdoğan, 2007:89-90). Bu nedenle devlet ilk olarak insan haklarını tanımalı ve bu hakların hayata geçirilmesi için gerekli yasal, idari düzenlemeleri yerine getirmelidir. Ayrıca bu hakları hem devletin ihlal etmemesi hem de başkalarının bu hakları ihlal etmemesi için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

İnsan hakları kavramına yönelik literatürde farklı tanımlamalar olsa da bütün tanımlamalar insan haklarının bir özelliğine işaret etmektedir. Ayrıca tanımlamaların işaret ettiği ortak noktalar da bulunmaktadır. Bütün insanların sahip olmaları gerektiği, bu hakların her yerde geçerli olması, vazgeçilemez ve devredilemez haklar olmaları bunlardan bazılarıdır.

İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan haklarının gelişimine paralel olarak, sınıflandırılması da tarihsel süreç içerisinde farklılıklar göstermektedir. Devletin müdahale etmesi ya da müdahalede bulunmamasını gerektiren ayrıma göre, pozitif statü hakları, negatif statü hakları şeklinde bir ayrım bulunmaktadır. Farklı bir ayrım da insan haklarının kolektif ya da bireysel olarak kabul edilip edilmemesine göre yapılmaktadır. Bireysel haklar ve kolektif haklar şeklinde bir ayrım söz konusu olmaktadır. Bir diğer ayrım da günümüzde en çok kullanılan ayrımlardan birisi olarak hakların tarihsel gelişimini de dikkate alarak yapılan kuşaklar halinde yapılan sınıflandırmadır.

a-) Birinci Kuşak Haklar: Birincil kuşak insan haklarının bir diğer adı klasik insan haklarıdır. Devlete karşı haklar olarak da tanımlanan bu hakların en önemli özelliği devletin müdahale etmemesi gereken haklar olmasıdır (Giritli ve Güngör, 2002: 21).

Birinci kuşak haklarına örnek olarak, yaşam hakkı ve kişi dokunulmazlığı, düşünceyi açıklama özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, ibadet ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği, eşitlik hakkı, can ve mal güvenliğinin sağlanması, konut dokunulmazlığı, siyasi haklar, dernek kurma hakkı, zorla çalıştırma yasağı, özel yaşamın gizliliği, adil yargılanma hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, seçme ve seçilme hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkını verebiliriz.

b-) İkinci Kuşak Haklar: Sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ikincil kuşak haklar olarak tanımlanmaktadır. Bu hakların ortaya çıkışında Sanayi Devriminin neden olduğu olumsuz çalışma ve yaşama koşulları etkili olmuştur. Bu hakların ortaya çıkmasında işçi sınıfının mücadelesi önemli bir yer tutmaktadır. Devletin bu hizmetleri sunması bir hak olarak görülmektedir (Giritli ve Güngör, 2002: 23).

İkincil kuşak haklara örnek olarak, sosyal güvenlik hakkı, sendikal haklar, ekonomik ve sosyal nitelikli haklar, sosyal eşitsizlikleri giderme, sağlık hakkı, eşit ücret, asgari ücret, dinlenme hakkı, konut hakkı, kültürel nitelikli insan hakları, bilim hakkı, eğitim hakkı, beslenme hakkını verebiliriz.

c-) Üçüncü Kuşak Haklar: Üçüncü kuşak haklar kavramı 1970'lerden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bilimin ve teknolojinin gelişimi, nükleer silah tehdidi, ülkeler arasındaki önemli gelişmişlik farkları insan haklarının farklı bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmıştır (Giritli ve Güngör, 2002: 26).

Üçüncü kuşak haklara örnek olarak, haberleşme hakkı, çevre hakkı, barış hakkı, yardım hakkını verebiliriz.

İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Düzenlemeler ve Mekanizmalar

İnsan hakları kavramının oluşturulması, tanımlanması, evrensel nitelikte haklar olarak kabul edilmesi kadar bu hakların nasıl korunacağı da önem taşımaktadır. İnsan haklarına yönelik hazırlanan uluslararası, bölgesel sözleşmeler, bu sözleşmelerin hayata geçirilmesi, korunması için kurulan birimler elbette değerlidir. İnsan haklarına yönelik geliştirilen sözleşmelerin, anlaşmaların kağıt üzerinde kalmaması, ülkelerin kendi çıkarları, menfaatleri için insan haklarını çiğnemelerinin önüne geçecek mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Birleşmiş Milletler Düzeyinde İnsan Haklarının Korunması

İnsan haklarının uluslararası boyutta korunmasına yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Uluslararası alanda geliştirilen bu sözleşmeler ile devletler insan hakları konusunda bir takım düzenlemeleri hayata geçirmektedirler. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir. İnsan haklarına yönelik önemli düzenlemeler getirmektedir. Bildirgenin önsöz kısmında;

İnsan haklarının eşit ve devredilemez olduğunun, dünya barışının sağlanmasında önemli bir yeri olduğunun

İnsan haklarının tanınmayışının ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sürükleyeceğinden

İnsanların zulüm ve baskılara karşı son çözüm olarak isyana başvurmamaları için insan haklarının hukuki bir sistemle korunmasının zorunluluk taşıdığı

Uluslararası ilişkilerin dostluk zemininde devam etmesinin zorunluluk taşıdığı

Anlaşma ile kadın ve erkek eşitliğine, insan onuruna, insanların sahip oldukları ana haklar ilan edilerek daha geniş bir hürriyet içerisinde daha hayat şartlarına sahip olacıklarına

Birleşmiş Milletler ile işbirliğinde bulunan üye devletlerle, insan haklarına ve hürriyetlerine dünyada saygı gösterilmesinin sağlanacağına

Bu hakların ve hürriyetlerin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılması gerektiğinin önemine değinilmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1948).

İlerleyen yıllarda insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik olarak Birleşmiş Milletler tarafından farklı sözleşmeler kabul edilmiştir.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinde, devletlerin sorumluluklarına ve yükümlülüklerine dair düzenlemeler getirmektedir. Sözleşme ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan hak ve özgürlüklere yönelik daha ayrıntılı bir düzenleme getirilmektedir. Sözleşmeye imza atan devletler, ülkesindeki bütün bireylere hiçbir

ayırım yapmadan sözleşmede geçen haklardan yararlanmasını sağlamakla yükümlüdür (Birleşmiş Milletler, 1976). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kapsamında, kadın ile erkek eşitliğine vurgu yapılarak, sosyal, kültürel, politik, medeni ve insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını engelleyen, her türlü cinsiyet ayrımının kadına karşı ayırım anlamına geldiği belirtilmektedir. Yine sözleşmede, taraf devletlerin kadınların her türlü ayrımcılıktan uzak kalacak şekilde, sosyal, kültürel, ekonomik, politik alanlar öncelikli olmak üzere bütün alanlarda kadın erkek eşitliğini sağlayacak hukuki düzenlemelere yer verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1979).

İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile işkence insanlık suçları arasında yer aldığı belirtilmektedir. Sözleşmenin ikinci maddesinde, "... Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez. Bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkencenin haklılığına gerekçe kabul edilemez" düzenlemesi yer almaktadır. Sözleşmeye taraf devletler kendi egemenliği altındaki ülkelerde işkenceyi engellemek için her türlü yasal düzenlemeyi hayata geçirmekle yükümlüdürler (Birleşmiş Milletler, 1984).

Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde, öncelikle ırk ayrımcılığının tanımı yapılmaktadır. Ekonomik, siyasi, sosyal, toplumsal veya kültürel yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını engellemek, ortadan kaldırmaya yönelik ırk, renk, soy, etnik kökene dayalı her türlü ayrımcılık, dışlama bu kapsamda değerlendirilmektedir. Taraf devletlerin ırk ayrımcılığını kınayacakları, uygun bir imkânla ve gecikmeden her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına yönelik politika izleyecekleri belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1969).

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, soykırım suçunun uluslararası bir düzenlemenin konusu olması bakımından önem taşımaktadır. Sözleşmenin ikinci maddesi, "Bu Sözleşme bakımından, ulusal, etnik, irksal veya dinsel bir gruba, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur. a) Gruba mensup olanların öldürülmesi; b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak, yaşam şartlarını kasten değiştirmek; d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;" bu eylemlerin soykırım suçu olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sözleşmenin üçüncü maddesinde sadece soykırımda bulunanları değil soykırımda bulunanlarla işbirliği yapanların da cezalandırılması gerektiği belirtilmektedir (Birleşmiş Milletler, 1951)

Birleşmiş Milletler, insan haklarının evrensel anlamda geliştirilmesi ve korunmasına yönelik sözleşmelerin bazıları yukarıda sayılmaktadır. Bu sözleşmeler aynı zamanda taraf devletler açısından önemli yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Birleşmiş Milletler, üye devletlerin bu sözleşmelere uyup uymadıklarını tespit etmek ve insan haklarının korunmasını gerçekleştirmek için sözleşmeye dayalı usuller geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler, insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik olarak sadece sözleşmelerle değil aldığı kararların yaptığı açıklamaların da ayrı bir önemi

bulunmaktadır. Uluslararası bir sözleşmeye dayanmamakla birlikte Birleşmiş Milletlerin yetkili makamları tarafından alınan kararlar aracılığıyla da insan haklarını koruyan mekanizmalar bulunmaktadır. Bu mekanizmalara da sözleşme dışı usuller denilmektedir.

Tablo1. İnsan Haklarının Korunmasında Sözleşme Dayalı ve Sözleşme Dışı Usuller

Sözleşmeye Dayalı Usuller	Sözleşme Dışı Usuller	Sözleşme Dışı Organlar
Rapor Usulü	1235 Usulü	Uluslararası Adalet Divanı
Devletlerarası Şikayet Usulü	1503 Usulü	Güvenlik Konseyi
Bireysel Başvuru Usulü	Şikayet Usulü	BM Genel Kurulu
Soruşturma Usulü	Özel Usuller	Ekonomik ve Sosyal Konsey
İşkenceye Karşı Sözleşmeye Göre Tesis Edilen Tutuklanma Merkezlerini Ziyaret Sistemi	Acil Eylem	İnsan Hakları Konseyi
Zorla Kaybedilmeler Sözleşmesi'ne Göre Ziyaret Usulü	Evrensel Gözden Geçirme Usulü	İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

Kaynak: Kalabalık, 2018b ve ilgili sözleşmelerden faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletlerin yargısal nitelik taşıyan koruma usullerindedir. Uluslararası Ceza Mahkemesinde, insanlık aleyhine işlenen suçlar, soykırım, savaş ve saldırı suçlarını işleyen kişiler yargılanarak cezalandırılmaktadır.

Birleşmiş Milletlerin önemli organlarından birisi de Güvenlik Konseyidir. Konseyin temel görevi, uluslararası güvenlik ve barışın tehdit altında olduğu zamanlarda vakit kaybetmeden duruma müdahale etmesi gerektiği durumlarda güç kullanma da seçeneklerden biri olmak üzere zorlayıcı önlemlere başvurarak sorunun çözülmesidir. İnsan haklarına ve dünya barışına yönelik tehditlerin, ihlallerin arttığı durumlarda BM Şartının 42.maddesi uyarınca insancıl müdahale yetkisini kullanarak insanlığa karşı işlenen suçlar gerekçe gösterilerek Uluslararası Ceza Mahkemesine başvurma yetkisiyle soruşturma başlatma hakkına sahiptir.

Bu yetki Birleşmiş Milletlerin insan haklarının korunmasında dolaylı olarak önemli bir görev üstlendiğinin göstergesidir. Güvenlik Konseyi'nin insan haklarının korunmasına yönelik dolaylı da olsa önemli görevleri olmasına rağmen, siyasi niteliği ağır basan bir organ olması bu gücünü kullanmasına engel olabilmektedir. Sadece beş daimi üyenin veto yetkisine sahip olmaları organın etkili ve işlevsel kararlar alması önündeki en önemli engellerden birisidir (Göçer, 2009).

Birleşmiş Milletlerin koruma sistemleri önemli eksiklikler taşımaktadır. Bu eksikliklerin temel nedeni göreceli ahlaki ve normatif bir etkiye sahip olmasıdır. Göreceli etki ile kastedilen tavsiye ve kınama kararları alınması ile dostane çözüm önerilerinden öteye gitmeyen uygulamalardır. Denetim ve koruma etkinliği karşılıklı bilgi alış verişini kapsayan, raporlama, izleme yöntemlerinin ötesine geçmemektedir. Bu eksikliklere rağmen Birleşmiş Milletlerinin koruma ve denetim sisteminin olumlu yanları da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi devletlerin yavaş yavaş denetime tabi olmaya alışmalarıdır. Bir diğeri de koruma ve denetime konu olan olayların, insan haklarının güncel sorunlarının belirlenerek, sorunların daha iyi kavranmasına olanak sağlamasıdır (Mourgeon, 1991: 100-103).

Birleşmiş Milletler'in insan haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik önemli katkılarının olduğu yadsınamaz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve sonrasında hazırladığı birçok sözleşmede, insan haklarına yönelik ortak kabul görececek değerler ve özellikler belirlemiştir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bu sözleşmelerin önemli bir katkısı da ülkelerin insan haklarıyla ilgili kendi iç düzenlemelerini yaparken bir rehber, kaynak görevini yerine getirmesidir. Yıllar boyu hazırlanan sözleşmelerle insan hakları sadece genel bir kavram olarak ele alınmakla yetinilmemiş, kadınlara, çocuklara yönelik sözleşmeler, işkence, ırk ayrımcılığına dair sözleşmeler hazırlanarak insan haklarının detaylı bir şekilde korunması amaçlanmaktadır. Bu sözleşmelerle beraber, koruyucu usuller ve mekanizmalar da geliştirilmiştir. Bugün üzerinde en çok durulması gereken konuların başında belki de bu kısım gelmektedir. İnsan haklarına yönelik kavramsal, kuramsal birçok çalışma olmasına rağmen bu hakları koruyacak mekanizmaların yetersiz olduğu görülmektedir. İnsan haklarının açıkça ihlal edilmesine rağmen, insanlık suçu kapsamında değerlendirilecek eylemler işlenmesine rağmen uluslararası kurumların yetersiz kalması önemli bir gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyi, üye devletlerin demokrasiyi, barışı, politik ve bireysel özgürlükleri kendi aralarında koruyarak geliştirmek bu konularda sürekli işbirliği haline olmak amacıyla kurulmuştur. Avrupa Konseyi'ne üye olabilmenin ve üyeliği devam ettirebilmenin ön koşulu rejim olarak demokrasinin kabul edilmesi ve insan hak ve özgürlüklerine değer verilmesidir (Mumcu ve Küzeci, 2011).

Avrupa Konseyine üye devletler tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950 yılında kabul edilen uluslararası bir sözleşmedir. Sözleşmenin temel konusu aslında devletler arası ilişkiler değildir. Sözleşmenin temel amacı, insan hak ve özgürlüklerinin ortak bir koruma sistemi oluşturularak güvence altına alınmasıdır. Bu yönüyle de diğer uluslararası sözleşmelerden farklı bir özelliğe sahip olduğu belirtilmektedir.

Sözleşmenin gerek amacı gerek yapısı ve çok taraflı olmasından kaynaklanan yapısal özellikleri nedeniyle sözleşmenin yorumlanmasında sadece uluslararası hukuk kurallarından faydalanılmamış sözleşmeye özgü olarak farklı yöntem ve teknikler de kullanılmıştır (Metin, 2008).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, hak ve özgürlükleri, ikinci bölüm denetim mekanizmasını yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini ve işleyişini, üçüncü bölüm ise çekinceler, imza ve onay gibi çeşitli hükümleri içermektedir. Hak ve özgürlüklerin yer aldığı birinci bölümde, yaşam hakkı başlığında herkesin yaşam hakkının yasalarla korunacağı belirtilmektedir (md.2). Bir diğer maddede işkence yasağı düzenlenmektedir (md.3). Özgürlük ve güvenlik hakkıyla ilgili maddede, herkesin özgürlük ve güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmektedir (md.5). Adil yargılanma hakkının düzenlendiği maddede suçluluğu yasal olarak ispat edilinceye kadar herkesin masum sayılacağı düzenlenmektedir (md.6). Özel ve aile hayatına saygı hakkı kapsamında herkesin özel ve aile hayatına, konutuna, yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu belirtilmektedir (md. 8). Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne sahip oldukları belirtilmektedir (md9-10). Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, ayrımcılık yasağı,

hakları kötüye kullanma yasağı birinci bölümde düzenlenen diğer konulardır. İkinci bölümde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kuruluş ve görevleri ile ilgili düzenlemelere yer verilmektedir. Mahkemenin yargıç sayısı, görev için aranan şartlar, hakimlerin seçimleri ve görev süreleri, mahkemenin organları ve yetkileri, mahkemeye başvuru koşulları düzenlenmektedir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950).

Sözleşmede düzenlenen maddelerin, hakların ve özgürlüklerin uygulamasını, denetlemek için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Genel Kurulu sözleşmeye taraf olan devletlerin sayısına eşit hakimlerden meydana gelmektedir. Mahkemenin oluşumu, yapısı, hakimlerin seçimi, görev süreleri sözleşmede belirtilmektedir. Genel Kurul daha çok idari nitelikte görev ve yetkilere sahiptir. Mahkemenin temel görevi olan yargılama fonksiyonu daireler, komiteler ve büyük daireler tarafından yerine getirilmektedir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950).

İnsan hakları kavramının gelişimine, korunmasına, standartların belirlenmesine bölgesel nitelikteki kurum ve kuruluşların da katkıları bulunmaktadır. Bu kurumların faaliyetlerinin sadece insan haklarının evrenselliği ile çelişip çelişmediği noktasından bakılmaması gerekmektedir. İnsan hakların korunmasına ve geliştirilmesine yönelik yapılan bütün çalışmaların ve girişimlerin önem taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Birleşmiş Milletlerin ve bölgesel çaplı kuruluşların birbirlerine rakip olmadıkları, birbirlerini tamamlayan düzenlemeler yapabilecekleri unutulmamalıdır. Ancak önemli olan nokta insan haklarına yönelik ister uluslararası ister bölgesel hatta ulusal anlamda teorik, kavramsal olarak ne kadar düzenleme, sözleşme yapılırsa yapılsın, dünya genelinde bu sözleşmelere, düzenlemelere ihlallerin olduğu sürece ve bunlara karşı harekete geçilemediği sürece bir anlam taşımamaktadır. Sadece belirli bir bölgede bu hakların tanınarak uygulanması, insan hakları kavramının en önemli özelliklerin biri olan evrensellik özelliğine ters düşmektedir.

İnsan Haklarının Evrenselliğine Yönelik Tartışmalar: Kültürel Görelilik

İnsan haklarının en temel özelliklerinden birisi evrensel olmasıdır. İnsan haklarının evrensel olmasının temel nedeni, bu hakların bütün insanlar için geçerli olduğunun genel kabul görmesidir. İnsan hakları zamana ve mekana bağlı olmaksızın hayatta olan bütün insanlara uygulanabilmesi gerektiğinden dolayı evrensel olması gerekmektedir. Çünkü evrensel olmayan bir hak, insanları ayırarak verilen bir hak bütün insanlara değil belli kişileri ve grupları kapsayacaktır. Bu nedenle insan haklarının evrensel olması bir zorunluluktur. İnsanların, dil, din, etnik unsur, cinsiyet, mezhep gibi hiçbir ayırım gözetilmeden dünyanın neresinde olursa olsun bütün insanlar için benzer şekilde uygulanması gerektiği genel kabul görmektedir. Zaten evrensellik kavramı da bu anlama gelmektedir. Bir kavramın evrensel olabilmesi için bütün insanların zaman ve mekan ayrımı olmaksızın sahip olması gereken bir özellik içermesi gerekmektedir. Bu nedenle insan haklarına sahip olabilmek için dünyanın neresinde olursa olsun, ister Avrupa'da ister Afrika'da ister Amerika'da ister Asya'da bütün insanların yararlanması gerekmektedir.

Kültürel görelilik genellikle insan haklarının evrenselliği ile ilgili literatürde karşımıza "cultural relativism" olarak çıkmaktadır. Kültürel görelilik, bir kültürü değerlendirmek için objektif standartlar olmadığını, bir kültürün kendi değer ve inançları dışında başka

bir bakış açısıyla anlaşılmayacağını ileri süren teori olarak tanımlanmaktadır (Spiro, 1986:263-265).

Donnelly insan hakları kavramının evrensellik boyutunu kültürel görelilik ve görelilik evrensellik kavramları ile tartışmaya açmaktadır. Bu kavramı geliştirirken, evrensellik ve kültürel görelilik varsayımlarını bir arada kullanmaktadır. Uluslararası alanda tanınan insan haklarının aslında ne tam olarak evrensel ne de tam anlamıyla görelilik olduğu aslında görelilik evrensel bir kavram olduğunu iddia etmektedir. Donnelly'e göre aslında kavramsal ve tarihsel açıdan evrensellikten söz etmenin mümkündür. İnsan haklarının öncelikle kavramsal açıdan evrensel olduğunu vurgulamaktadır. Tarihsel ve antropolojik bakış açısıyla da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Aslında çoğu toplumun geçmişine baktığımız zaman bireylerin, toplumların bazı haklara sahip oldukları tarihsel süreçte görülmektedir. Aslında insan hakları işlevsel olarak evrenselliğe sahip olmasına rağmen uluslararası hukuksal yaptırım mekanizmaları yeteri kadar güçlü olmadıkları görülmektedir. İnsan haklarının sadece birkaç egemen devlet tarafından kendi ülkelerinde uygulanıyor olması ve uluslararası denetleme mekanizmalarının zayıflığı insan haklarının ağır bir biçimde ihlal edilmesi sonucu doğurmaktadır (Donnelly, 2007:281-283). Kültürel görelilik, bütün kültürlerin bir ahlaki değeri olduğunu ancak bütün kültürlere uygulanacak ortak bir ahlaki standart olmadığını düşüncesine dayanmaktadır. Böylelikle her toplum kendine özgü kültürel değerler inşa etmekte ve geliştirmektedir. Evrensel olduğu iddia edilen insan hakları bu kültürel değerler ile uyumlu olmayabilir. Diğer kurallar gibi insan hakları da kültürel ve tarihsel bir çıktı olmasına rağmen başka kültürel değerleri yargılama aracı olarak kullanılmamalıdır. Evrensellik iddiası aslında kültürel emperyalizmin bir aracıdır ve insanların, toplumların farklı olduğu gerçeğini inkar etmektedir (Freeman, 2008: 118).

1945'ten itibaren insan hakları kavramı bir güç ve otorite kaynağı haline gelmektedir. İnsan hakları doktrini güçlü olmasına rağmen emperyalist bir evrensellik iddiasında bulunması kavramı önemli tehditlere maruz bırakmaktadır. Yaşanan bu zorluklar önemli bir takım soruları da beraberinde getirmektedir. İnsan hakları normlarının sahip oldukları otoriteyi hak edip etmedikleri veya evrensellik iddiasının haklı olup olmadığı tartışılmaktadır. İnsan haklarına yönelik Batı emperyalizminin kurnaz bir oyunu olduğuna yönelik önemli eleştiriler de getirilmektedir. İnsan haklarının evrenselliğine yönelik önemli meydan okumalar kendini göstermektedir. Bu meydan okumalar üç önemli kaynaktan gelmektedir. İslam dünyasından, Batı'nın kendisinden ve Doğu Asya'dan insan haklarına yönelik eleştiriler gelmektedir (Ignatieff, 2001: 102).

Kültürel görelilik taraftarlarının insan haklarına yönelik eleştirileri dört başlıkta öne çıkmaktadır;

- İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, dünya nüfusunun önemli bir çoğunluğunun temsil edilmediği uluslararası bir kuruluş tarafından hazırlanmıştır. Beyannamenin eleştirilen bir diğer noktası, sıradan bireylerin ihtiyaçlarını, beklentilerini, endişelerini anlamayan kendi toplumlarında bile seçkin olarak kabul edilen kişilerin hazırlanmış olmasıdır.
- Eleştirilen bir diğer nokta, beyannamenin sadece bireyi vurgulaması, aileyi ve toplumsal grupları göz ardı etmesidir. Bu durum beyannamenin Batı değerlerini yansıttığını göstermektedir.

- Devletlerin kendi normlarına ve kültürel değerlerine uymayan ve siyasi çıkarları ile bağdaşmayan uluslararası düzenlemeleri kabul etmeyecekleri ve bu standartların kendilerine dayatılmasına itiraz edecekleri belirtilmektedir.
- Mülkiyet, evlilik, din özgürlüğü gibi bazı haklar, Batı dışı toplumların değerleri ile uyumlu olmamaktadır. Bu nedenle düzenlemede getirilen bazı haklar Batı'nın kültürel emperyalizminin bir yansıması olarak görülmektedir (Ekiz, 2022: 46-52).

İnsan haklarının evrenselliği konusu, siyasi yönetimi olmayan insanlar için geçerli olmamaktadır. Arendt'e göre insanların, dil, din, ırk, cinsiyet, servet gibi özelliklerden bağımsız şekilde evrensel haklara sahip olmaları çelişkilidir. Arendt bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. Savaşlardan sonra mülteci durumuna düşen veya vatansız kalan insanlar açısından sadece vatandaşlık haklarından değil insan haklarından da mahrum kaldıkları görülmektedir. Doğal hukuk varsayımına göre ulus-devlet gibi insanların belirli bir siyasi topluluğa ait olup olmadıklarına bakılmadan bütün insanların eşit haklara sahip olmaları gerekmektedir. Fakat siyasal topluluğunu kaybedenler, hem vatandaşlık haklarını hem de en temel insan haklarını kaybetmektedirler (Zembylas, 2017: 6-7). İnsan haklarının evrensel olmasının nedenlerinden biri de insan onuruna dayandırılmasıdır. Çünkü insan onuru, mekana, zamana, kültüre bağlı değildir, dil, din, ırk, cinsiyet, köken, sosyal konum bakımından bir ayrım gözetmediği için insan onurundan kaynaklanan hakların dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bütün insanlar için benzer olmasını gerektirmektedir. Burada önemli olan noktalardan biri bütün insanların bu haklara fiilen kullanıyor olmalarından ziyade, insanların bu haklara sahip olduklarının kabul edilmesidir.

İnsan hakları, bireylerin insanca bir hayatı devam ettirebilmeleri için gerekli olan asgari şartları barındırmaktadır. İnsan hakları teorisinin gelişmesini sağlayan, ekonomik, siyasal ve sosyal şartların Batı'ya özgü olduğu bir doğrudur. İnsan haklarının amacı, insanın saygınlığının ve onurunun korunmasıdır. İnsanlara ait olan saygınlık ve onur değerleri bütün insanlar için aynı olması nedeniyle insan haklarının bütün insanlar için geçerli olduğu genel kabul görmektedir (Uygun, 2015:508-512).

Ayrıca Donnelly doğumla beraber kazanılan doğal haklar fikrinin aslında modern döneme ait bir fikir olduğunu bazı toplumlarda bulunmadığını belirtmektedir. Örneğin, Asyalı, Afrikalı Müslüman toplumlarda ve geleneksel Batı toplumlarında bu düşünceye dayalı insan hakları uygulamaları bulunmamaktaydı. Donnelly, bu sebeple, modern insan hakları ile gelenek, kültür ve değerler arasında bir farklılık olduğunu belirtmektedir. Ancak farklı toplumların tarihinde haklara dair izlere rastlansa da bugün ki anlamıyla insan hakları modern ve yeni bir kavramdır (Donnelly, 2007:286-287). Arendt, uluslararası hukukun vatandaşlık ile ilgili düzenlemelerini, vatandaşlık kazanılması, vatandaşlıktan çıkarılma gibi düzenlemelerini ayrıca göç konusunun mutlak bir şekilde devletlerarası anlaşmalarla kuruluyor olmasının insan haklarına yönelik güvensizlik sebebi olduğunu belirtmektedir (Arendt, 2018:307).

İnsan haklarına yönelik eleştirilen önemli bir kısmı insan haklarını belli bir kültür açısından ele alan eleştiriler oluşturmaktadır. Burada özellikle insan haklarının Batı kültürünün bir ürünü olduğu ve farklı kültürlerin tamamını kapsayamayacağı ileri sürülmektedir. İnsan haklarının kültürden kültüre değişen bir kavram olduğu, bütün

kültürlerin kabul edeceği tek bir insan hakları kavramının olmayacağı yönünde eleştiriler yöneltilmektedir.

İnsan hakları kavramının modern döneme ait olması, Batı'ya özgü koşullar neticesinde gelişmiş olması bu kavramın evrensel bir özellik taşımasına engel teşkil etmemektedir. İnsan hakları, kültürel ve toplumsal farklılıkların ötesinde anlam taşımaktadır. İnsan haklarının hukuki, siyasal boyutları bulunmaktadır ancak belki bu boyutlardan daha da önemlisi ahlaki boyutu bulunmaktadır.

İnsan haklarının evrensel olması, bütün insanlar için geçerli olması, bu değerlere sahip çıkılması, doğu-batı ayrımı yapmadan bütün toplumların ortak değerini oluşturmaktadır. Burada tartışılması, üzerinde durulması gereken nokta fikrimizce insan haklarının evrenselliğinden ziyade korunmasının evrensellik içerip içermediğidir. İnsan haklarının ihlal edilmesinde, Birleşmiş Milletlerin rol alması sadece egemen birkaç devletin onayı ile gerçekleşiyorsa üzerinde durup tartışılması gereken nokta burasıdır.

İsrail Filistin Meselesinin Tarihsel Arka Planı

Ortadoğu'da yaşanan çatışmaları ve sorunları tahlil edebilmek için sadece bugüne bakmak yeterli olmayacaktır. Çünkü çatışmaların önemli nedenlerin birini tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan ve çözümlenemeyen sorunlar oluşturmaktadır. Bu nedenle konuyu ele alırken tarihsel süreçte yaşananların göz önünde bulundurulması önem taşımaktadır.

Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma fikri geçmişten itibaren bulunmaktadır. Bu düşüncenin ilk kez güçlü bir şekilde dile getirilmesine 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde düzenlenen Siyonist kongresinde rastlıyoruz. Theodor Herzl'in öncülüğünde toplanan kongre Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurması fikrini savunuyordu. Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1917 yılında açıklanan Balfour Bildirisi Filistin'de Yahudilere yurt kurma sözü verilerek İngiltere'nin manda yönetimi oluşturulmuştur. Sonrasında Filistin'e yoğun bir Yahudi göçü başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı başlarında Filistin nüfusunun yaklaşık üçte birini Yahudiler oluşturmaktaydı. Bu durum bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması için önemli bir gelişmeydi (Sander, 2013: 297-298).

Tablo2. Etnik Gruplara Göre Filistin Nüfusu.1931-1946

	Arap	%	Yahudi	%	Diğerleri	%	Rakamlar
1931	864.806	82	174.139	19	18.269	2	1.057.601
1936	983.244	71	382.857	28	22.751	2	1.388.852
1941	1.123.168	68	489.830	30	26.758	2	1.639.756
1946	1.310.866	67	599.922	31	31.562	2	1.942.350

Kaynak: Cleveland, 2008:282

1919 ile 1923 yılları arasında çoğunluğu Doğu Avrupa'dan 30 bin kadar göçmen Filistin'e geldi. 1924 ile 1926 yılları arasındaki göçte çoğunluğu Polonya'dan 50 bin göçmen daha geldi. 1930'lardan sonra Hitler ile Nazi Partisinin yükselişi Almanya ve Orta Avrupa'dan Yahudi göçünü hızlandırdı. Bu göçmenlerin çoğu ABD ve Kanada

gibi devletlerin göçmen kotalarına kısıtlama getirmeleri onları Filistin'e sığınmak zorunda bırakmıştı (Cleveland, 2008:283-284). 1931 yılından 1946'ya kadar geçen on beş yıllık süreçte bölgede Yahudi nüfus sayısına baktığımız zaman bu kadar kısa sürede üç kattan fazla arttığı görülmektedir. Bu durum bir taraftan bölgede çatışmaların önemli bir sebebi olurken diğer taraftan bölgede bir Yahudi devleti kurulmasının da zeminini hazırlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere Filistin'deki manda yönetimini kaldırma kararı adlıktan sonra konu Birleşmiş Milletlerin gündemine gelmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komisyonu kurulmuştur. Komisyon planına göre bölgenin ekonomik birliği sağlanacak şekilde Arap ve Yahudi devletleri şeklinde ikiye bölünecekti. 29 Kasım 1947'de yapılan oylamada Filistin'in Arap ve Yahudiler arasında taksim edilmesi kararı alınmıştır.

İngiltere'nin manda yönetiminin sona ermesi bölgedeki çatışmaların artmasına neden olmuştur. Yahudi Geçici Ulusal Konseyi 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulmasına karar vermiştir. Dönemin iki önemli gücü ABD ve SSCB, İsrail'i tanıdıklarını açıklamıştır. İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi Arap ülkelerinin tepkilerine neden olmuştur. Irak, Ürdün, Suriye ve Mısır İsrail'e savaş ilan etmiştir. Savaş sonrasında İsrail Arap devletin kontrolündeki toprakları ele geçirerek kendisine taksim edilen topraklardan çok daha fazlasına sahip olmuştur. Savaş sonunda bir milyondan fazla Filistinli toprakları terk etmek zorunda kalmıştır (Sander, 2013:299-300).

İlerleyen yıllarda 1967-1973 yıllarında Arap-İsrail Savaşları devam etmiştir. Bu savaşlarda genellikle Arap ülkeleri savaşları kaybetmiş ve İsrail topraklarını genişletmiştir.

1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşında Arap ülkeleri ağır bir mağlubiyet almışlardır. İsrail uçakları, Mısır, Suriye ve Ürdün havalimanlarını bombalayarak ağır kayıplar verdimiştir. Savaş sonrasında İsrail Batı Şeria'yı ve Golan Tepelerini ele geçirmiştir. Savaş sonrasında Arapların Filistin'i terk etme süreci başlamış ve kitlesel göçler yaşanmıştır. İsrail topraklarını dört misli artmış, Gazze Şeridi ile Sina Yarımadasının tümünü ele geçirmiştir (Armaoğlu, 2004:706-707; Sander, 2013:536).

1980'lerde İsrail hükümeti Arap topraklarına el koyma uygulamasını hızlandırdı ve Filistinlilerin tutuklanma emri olmadan tutuklanıp altı ay göz altında tutulmalarına imkan tanıyan uygulama daha sık kullanılmaya başlandı. İsrail'in bu uygulamaları Filistinlilerin yaşamını sayısız şekilde etkilemekteydi. Özel vergiler ödemeleri, en basit bir ruhsat ve iş yeri açmak için bürokratik engellemelere takılmaları, en küçük bir siyasal faaliyet kuşkusuyla tutuklanıyor, hapse atılıyor ve işkence görüyorlardı. Filistin direnişi ya da intifada, 9 Aralık 1987'de Gazze'de bir İsrail askeri aracının yaptığı kazada 4 Filistinlinin ölmesi ve birçoğunu da yaralanması ile başladı. Binlerce Filistinli olayı protesto etmek amacıyla toplandı, İsrail askerleri ateş edip göstericilerden bazılarını öldürünce bütün Gazze ayaklandı (Cleveland, 2008:520).

İlk birkaç haftada intifada, işgal edilmiş topraklarda gençlerin öfkesiyle beslenen, kendiliğinden patlak veren bir isyan olarak gerçekleşti. Ancak hareket ivme kazandıkça Filistin toplumunun bütün katmanlarına yayıldı ve ayaklanmayı koordine etmek üzere bir birlik kuruldu. Birleşik Milli Liderlik (BML) adını alan kurum, FKÖ'nün belli başlı yerel fraksiyonlarını temsil eden bireylerden oluşmaktaydı.

Filistinliler ayrıca İsrail mallarını boykot ederek ve mümkün olduğunda kendilerinin yetiştirdiği veya yerel olarak üretilen malları tüketerek Gazze Şeridi ile Batı Şeria'yı ekonomik bakımdan kendine yeterli duruma getirmeye çalıştılar. Ayaklanma hareketleri arttıkça, BML'nin rakibi olan yeni kuruluşlar ortaya çıktı, bunlardan en önemlisi kısasça Hamas olarak tanınan İslami Direniş Hareketi'ydı. Müslüman Kardeşlerin Gazze şubesinin bir kolu olan Hamas 1988'de kuruldu (Cleveland, 2008:521-522). İsrail devletinin kurulması ve sonrasında güçlenerek gelişmesi Batı emperyalizminin Arap ve İslam ülkelerine karşı saldırgan eylemlerinin devamı olarak görünmekteydi. Bu açıdan bakıldığında zaman Batı etkisi, nüfusu ve hakimiyeti için İsrail bir köprü başı olmak için çok uygundu. İsrail, Batı gücünün bir aracı olarak kullanılmaktaydı. İsrail yalnızca Batı devletlerinin bir aracı olarak değil Batı uygarlığının bir parçası olarak da görünmektedir (Lewis, 2003:468).

İsrail kurulduğu günden itibaren bölgede insan haklarını ihlal eden birçok saldırıda bulunmuştur. İnsanların yaşama haklarının elinden alınması, savaş hukuku dışında sivillerin öldürülmesi, çocukların, kadınların öldürülmesi, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak gıda maddelerine erişiminin engellenmesi bunlardan sadece birkaçını oluşturmaktadır. İsrail'in bütün bu eylemlerine rağmen Batı'nın sessiz kalması yukarıdaki görüşü doğrular niteliktedir.

Gazze Ablukasının Ortaya Çıkma Nedenleri ve 7 Ekim Öncesi Yaşanan Önemli Olaylar

İsrail'in Gazze şeridini abluka altına almasının temelinde iki nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler askeri ve siyasi nedenlerdir. Hamas'ın bölgede güçlenmesi ve halk tarafından desteklenmesi Gazze ablukasının önemli nedenlerinden biridir. Gazze ablukasını ile halkın temel kaynaklara, ihtiyaçlara erişimi kısıtlanmakta, böylece direniş hareketini engelleyerek Hamas ile mücadele edilmektedir.

İsrail'in Gazze ablukasına yönelik aldığı önlemlerden bazıları;

- Gazze'nin dış dünya ile bağlantılarının kesilmesi
- Sanayi, tarım ve inşaat malzemelerinin ithalatına yönelik katı kurallar
- İhracatın çok büyük bir kısmının yasaklanması
- Endüstriyel yakıtın girişine kısıtlama getirilmesi (Gazze'nin tek elektrik santraline enerji sağlanmasında kullanılmaktadır)
- Batı Şeria geçişini sağlayan Erez geçişine genel bir yasak getirilmesi
- Filistinlilerin tarım ve balıkçılık faaliyetlerine büyük bir kısıtlama (Butt ve Butt, 2016: 161-162).

Yıllardır süren ablukanın olumsuzlukları yaşamın her alanında kendini göstermektedir. İnsanların en temel ihtiyaçlarına bile bazı dönemlerde İsrail'in uyguladığı sert kurallar nedeniyle erişmekte zorluk çekmişlerdir. Toprağın küçük olması nüfus yoğunluğunu artırmaktadır. İsrail sadece karadan geçişleri değil deniz ablukasını da uygulamaktadır. Hem karadan hem de denizden uygulanan abluka ve sadece birkaç giriş çıkış dışında Gazze şeridine ulaşım neredeyse tamamen kısıtlanmıştır. Bu durum bölgede yaşayanların, ekonomik, sosyal, ulaşım, altyapı, sağlık, istihdam gibi hayatın neredeyse tamamını ilgilendiren konularda sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır.

7 Ekim 2023 tarihi öncesinde de İsrail Gazze'ye yönelik benzer saldırılar gerçekleştirmiştir. 2008-2009 yıllarında İsrail'in Gazze'ye yönelik düzenlediği "Dökme Kurşun Operasyonu" 22 gün devam etmiştir. İsrail operasyonun amacını Haması yok etmek olarak açıklamıştır. Saldırıda binlerce sivil hayatını kaybederken, Gazze'de önemli bir yıkıma sebep olmuştur. Gazze'de siviller, gıda, tıbbi malzeme, su, elektrik gibi hayatlarını devam ettirebilecek temel malzemelerden yoksun kalmışlardır. 2012 ve 2014 yıllarında da İsrail'in Gazze'ye yönelik benzer operasyonlar düzenlemiştir. 2014 yılındaki operasyon diğerlerine göre çok daha uzun sürmüş ve daha fazla can kaybına, yıkıma neden olmuştur.³

7 Ekim Sonrası Yaşanan İnsan Hakları İhlalleri ve Uluslararası Sözleşmeler

İsrail'in 7 Ekimden itibaren Gazze Şeridine yönelik gerçekleştirdiği saldırılarda, hastaneler, okullar, camiler, kiliseler hedef alınmakta, yaşlı, kadın, çocuk, bebek ayrımı yapılmadan insanlar öldürülmektedir. Bu saldırılarda 24 bine yakın Filistinli hayatını kaybetmiştir.⁴ Hayatını kaybedenlerin büyük çoğunluğunu kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır. 7 Ekimden itibaren 7.100 kadın ve 10.400 çocuk hayatını kaybetmiştir. Saldırılarda 60 bin kişi yaralanmıştır. 439 bin evden 359 bini tamamen yıkıldı ya da kullanılamaz hale getirildi. 36 hastaneden 28 tanesi hizmet veremez duruma getirilmiştir. 2,3 milyon insanın yaşadığı Gazze'de yaklaşık olarak 2 milyon insan yerinden edildi (Anadolu Ajansı, 2024).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), İsrail'in yoğun saldırılarına maruz kalan Gazze'de başta okullar olmak üzere sığınma alanlarında yargısız infazlar ve sivilin öldürüldüğüne dair raporların kendilerine ulaştığını ve bu durumun endişe verici düzeye geldiğini belirtmektedir. Raporlarda gözaltına alınanlar arasında 12 yaşından 70 yaşına kadar çocuk ve yaşlıların da yer aldığı bildirilmektedir. Gözaltına alınan kişilerin büyük bir kısmının bazı durumlarda işkenceye varabilecek şekilde ağır kötü muameleye maruz kaldıklarına yönelik çok sayıda rapor bulunduğu belirtilmektedir. Raporlarda, İsrail askerlerinin sivillere barınaklarını yıkmadan önce Gazze'nin güneyine gitmeleri yönünde talimat verdiği, bunun da birden fazla yerinden edilmeye yol açacağı görülmektedir. Önemli bir diğer husus, işkence ve diğer kötü muameleler, uluslararası hukuka göre kesinlikle yasaklanmış olmasına rağmen İsrail'in saldırılarında bu düzenlemelere uymadığı görülmektedir. Raporlarda, şu ifadeler yer verilmektedir;

"Sivillere Gazze'nin güneyine taşınmaları yönündeki direktifler, hiçbir şekilde İsrail'i uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki yükümlülüklerinden kurtarmıyor. On binlerce Filistinli sivil, Gazze'nin kuzeyinde kalıyor ve İsrail'in onlara saygı gösterilmesi ve korunmasını sağlama yönündeki yükümlülükleri devam ediyor. Uluslararası insancıl hukuk, sivilin sadece zorunlu güvenlik nedenleriyle gözaltına alınmasını ve buna dayanarak ya suçlanmaları ya da serbest bırakılmalarını gerektiriyor. Tutuklunun statüsüne bakılmaksızın, şahsi onuruna yönelik saldırılar da dahil işkence ve diğer kötü

³ Bağımsız Soruşturma Komisyonunun rakamlarına göre, 1462 sivil toplam 2251 Filistinli öldürüldü. Ölümlerin 551'i çocuk 299'u kadındı. 18.000 konut tamamen yıkıldı ya da kullanılamaz hale geldi. <https://www.ochaopt.org/content/key-figures-2014-hostilities> (Erişim:10.05.2024).

⁴ Rakamlar 30 Ocak 2024 tarihli haber kaynaklarından alınan rakamlardır. Henüz ateşkes sağlanmadığı için rakamlar artmaya devam etmektedir.

muameleler, uluslararası hukuka göre kesinlikle yasaklanmıştır." (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, TRT Haber, 2024).

7 Ekimden bugüne kadar geçen süre içinde yaşanan olaylar, insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilmelidir. Bir suçun insanlığa karşı işlenen suçlar olarak nitelendirilebilmesi için, sivillere yönelik olması, sistematik bir şekilde düzenli olarak işlenmesi bir devlet ya da kurum aracılığı ile gerçekleştiriliyor olması aranan koşullardır. İsrail tarafından gerçekleştirilen saldırıların bu kapsamda yer aldığı açık bir şekilde ortadadır. İsrail tarafından gerçekleştirilen saldırılara bakıldığı zaman, hiçbir savaş hukukuna uymadığı, ibadet yerleri, hastaneler, okulları açıkça hedef aldığı, kadın, çocuk, yaşlı, bebek bütün insanları öldürerek açıkça insan haklarını ihlal etmekte ve savaş suçu işlemektedir. İsrail'in gerçekleştirdiği eylemler göz önünde tutulduğu zaman insan haklarına yönelik hazırlanan birçok uluslararası sözleşmeye aykırılık görülmektedir. Bu sözleşmelerden bazıları;

- İnsanların en doğal hakkı olan yaşama haklarının ihlal edilmesi. Savaş hukuku dışında gerçekleşen ölümler, özellikle çocuk, kadın, sivillerin ölmesi uluslararası hukuka aykırılık oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname (3.madde, 5.madde, 9.madde, 12.madde, 17.madde)
- Tutukluluk ve gözaltı sürelerinde insan onurunu kırıcı, aşağılayıcı muamelede bulunulması. İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (2.madde, 4.madde).
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1.madde, 2.madde).
- Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme (2.madde, 3.madde, 4.madde, 6.madde).
- Uluslararası Ceza Mahkemesinin Görev alanına giren suçlar, soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar (adam öldürme, halkın bir kısmını tecrit ya da göçe zorlama, işkence, fiziki veya ruhsal bütünlüğe zarar verme...) Savaş suçları kapsamında (kasten adam öldürme, gayri insani muamele ve işkence, askeri zorluklarla bağdaşmayan malların yok edilmesi, mülkiyetin ortadan kaldırılması...)
- Silahlı çatışmaya yönelik kurallar, Birleşmiş milletler ve üye devletler tarafından onaylanan Cenevre Sözleşmeleri kapsamında belirlenmektedir. Sözleşme savaş zamanında sivil kişilerin korunmasına yönelik düzenlemeler getirmektedir. Hastanelere yapılan saldırılar uluslararası sözleşmelere aykırılık oluşturmaktadır. 17 Ekim'de El Ehli Baptist hastanesine yapılan saldırıda çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1979 Ek 1 ve Ek 2 Protokollerinde yer alan hastane ve tıbbi birimlerin korunmasına yönelik düzenlemeler.
- İsrail tarafından düzenlenen silahlı saldırılarda beyaz fosfor bombasının kullanılmasının neden olduğu ölümler. 1972 yılında kabul edilen Biyolojik ve Zehirleyici Silahların, Geliştirilmesi, Üretilmesi ve Yasaklanmasına Dair Sözleşme, 1993 yılında imzalanan Kimyasal Silahlar Sözleşmesi, 1997 yılında

imzalanan Antipersonel Mayınlar Kullanılması, Depolanması, Üretilmesi ve Naklinin Yasaklanması Sözleşmesi

- İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıda, beslenme, su, ilaç imkanlarına erişimlerinin engellenmesi. İnsanların en temel gıda ihtiyacı olan su ve temel besin maddelerine ulaşamayarak açlıktan öleme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaları. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (madde 11).
- Çocuklara yönelik saldırı, çocukların hayatlarını kaybetmesi. (Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, madde6, madde 19).
- Sivil nüfusa saldırı, insani yardım ve barış gücüne saldırı, sivil nüfusu zorla yer değiştirmeye zorlamak kapsamında, Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü (madde7, madde 8).

İsrail'in 7 Ekimden itibaren Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği ve hala devam eden hareket, Hamsa saldırısından dolayı meşru müdafaa hakkı olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü çalışma kapsamında yer verdiğimiz insan haklarının korunmasına ve tanınmasına yönelik birçok uluslararası sözleşme, metin, protokol yok sayılarak bir hareket yürütülmektedir. Bu harekattan dolayı en temel insan haklarından olan yaşama hakkını, barınma hakkını, kişi dokunulmazlığını, kişi hürriyetini ve güvenliğini, konut dokunulmazlığını, hak arama hürriyeti başta olmak üzere birçok temel hak ve hürriyetin kullanılmasını engellemektedir. Hastaneler bombalanarak insanların sağlık hizmetlerinden yararlanmaları engellenmektedir. İnsanların gıdaya, suya erişimi engellenerek açlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya bırakılmaktadır. Son yıllarda insan haklarına yönelik birçok kavramsal, kurumsal düzenlemeler, çalışmalar yapılmasına rağmen 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren insan haklarına yönelik yapılan çalışmaların, sözleşmelerin, uluslararası mekanizmaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail'in Gazze'ye uyguladığı saldırılan nedeniyle çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesi, insanın en doğal hakkı olan yaşam haklarının ihlal edilmesi uluslararası sözleşmeler kapsamında örnekler verilerek incelenmiştir. Bu hak ihlalleri vurgulanmakta ve insanların bu ihlallerden nasıl etkilendikleri, can kayıpları, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmaktadır.

İnsan hakları kavramı 1950'lerden itibaren üzerinde tartışılan, uluslararası alanda önemini kaybetmeyen kavramlardan biridir. İnsan haklarının kavramının üzerinde bu kadar durulmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlar içerisinde belki de en önemlisi, bu hakların insanların tarihsel süreç içerisinde verdikleri mücadeleler sonucu elde etmiş olmalarıdır. İnsan haklarının önemli özelliklerinden birisi evrensel olmasıdır. Bu haklar dünyanın neresinde olursa olsun bütün insanların koşulsuz, şartsız sahip oldukları haklardır. İnsan hakları gerçekten evrensel midir? İnsan haklarının evrenselliği tartışmaları kimi düşünürlere göre insan haklarını evrensel olarak koruma altına almak kimi düşünürlere göre Batı'ya özgü bir takım değerlerin diğer kültürlerle yayılmasını sağlamaktır. İnsan haklarının sağlanmasında, korunmasında, geliştirilmesinde en önemli görev şüphesiz devletlere düşmektedir. Öncelikle insan haklarının, hukuksal güvenceye alınması sağlanarak, insan hakları alanında

eksikliklerin, sorunların giderilmesine yönelik mekanizmaların kurulması devletlerin önemli görevleri arasında yer almaktadır. Ancak insan haklarının korunması konusunda devletlerin yetersiz kalması, bu alanda uluslararası düzenlemeleri, mekanizmaları zorunlu kılmaktadır.

İnsan haklarının korunmasına, geliştirilmesine yönelik uluslararası düzenlemeler, mekanizmalar olduğu gibi bölgesel çaplı düzenlemeler de bulunmaktadır. Uluslararası alanda insan haklarının korunmasında, geliştirilmesinde önemli rol üstlenen Birleşmiş Milletlerin insan haklarının korunmasına yönelik yıllar içerisinde hazırladığı birçok sözleşmesi ve bu sözleşmelerinin uygulanmasını takip edecek mekanizmaları bulunmaktadır. Benzer şekilde bölgesel olarak insan haklarının korunarak geliştirilmesinde önemli görev üstlenen Avrupa Konseyi kapsamında birçok sözleşme, mekanizma bulunmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken mesele insan haklarının içeriği ya da kavramsal boyutundan ziyade insan haklarının korunmasına yönelik denetim mekanizmalarının yetersiz kalmasıdır. İsrail'in Gazze'de yaşayan insanlara yönelik işlediği savaş suçları, insan hakları ihlalleri şiddetini artırarak devam etmektedir. Gazze'de yaşanan olaylardan sonra insan haklarının savunduğu ideallere, amaçlara, hedeflere günümüzde ulaşmış olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çalışma kapsamında yer verildiği üzere insan hakları konusunda onlarca sözleşme, düzenleme, kuruluş yer almaktadır. Bu sözleşmeleri takip etmek için denetim mekanizmaları kurulmaktadır. İnsan haklarının teorik anlamda evrensel olduğu kabul edilebilir ancak asıl evrensel olması gereken nokta bu hakların korunması konusudur. Hastanelerin bombalandığı, bebeklerin, çocukların, kadınların öldürüldüğü bir dünyada hangi insan haklarından hangi uluslararası kuruluştan, mekanizmadan bahsedebiliriz. İnsan haklarına yönelik ihlallerin bu kadar açıkça yapılmasına karşı bir uluslararası bir yaptırımın, bir müdahalenin gerçekleşmeyişi, söz konusu kuruluşların ve yapıların amaçlarının, varlıklarının, varoluş sebeplerinin sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Gazze'ye yönelik saldırıları uluslararası hukuk ve sözleşmeler göz önünde bulundurularak diplomatik yollarla ateşkesin en kısa zamanda gerçekleştirecek adımların atılması sağlanabilir. Bu saldırılardan dolayı İsrail'in uluslararası hukuku ihlal ettiği birçok sözleşmeye, protokole aykırı hareket ettiği görülmektedir. İsrail'in bu saldırılara son vererek uluslararası hukuka uygun davranması için uluslararası mekanizmaların işlemesi, harekete geçmesi gerekmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- Armaoğlu, F. (2004). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkim Yayınevi.
- Aybay, R. (2015). *İnsan Hakları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arendt, H. (2018a). *Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm* (6. bs., Çev. B. S. Şener). İletişim Yayınları.
- Butt, K., Butt, A. (2016). Blockade on Gaza Strip: A Living Hell on Earth. *Journal of Political Studies*, 23 (1), pp.157-182.
- Cleveland, L.W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı.
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, (Çev. Erdoğan, Mustafa/ Korkut, Levent), Yetkin Yayınları.
- Donnelly, Ja. 2007). The Relative Universality of Human Rights, *Human Rights Quarterly*, Vol: 29, pp. 281-306. <https://www.jstor.org/stable/20072800>
- Ekiz, S. (2022). İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelik, *İzmir Barosu Dergisi*, 87 (2). S.15-69
- Erdoğan, M. (2001). *Anayasal Demokrasi*, 4.Baskı, Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2007). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Orion Kitabevi.
- Freeman, M. (2008). *İnsan Hakları: Disiplinler Arası Yaklaşım* (çev. A. Erkan Koca, Asena Topcubaşı), Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Giritli, İ., Güngör, H.A. (2002). *Günümüzde İnsan Hakları*, Der Yayınları.
- Göçer, M. (2009). *İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler. Güvenlik Konseyinin İnsan Hakları Alanındaki Faaliyetinin Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi*, 1. Baskı, Nobel Yayınları.
- Ignatieff, M. (2001). The Attack on Human Rights. *Foreign Affairs*, 80(6). 102-116. <https://doi.org/10.2307/20050331>
- Kaboğlu, İ. Ö. (2013). *Özgürlükler Hukuku 1*, İmge Yayınevi.
- Kalabalık, H. (2018a). *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*, Seçkin Yayıncılık.
- Kalabalık, H. (2018b). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Türkiye Felsefe Kurumu.
- Lewis, B. (2003). *Ortadoğu*, 16.Baskı. Arkadaş Yayınları
- Metin, Y. (2008). *Anayasa'nın Yorumlanması*, Asil Yayınları.
- Mourgeon, J. (1991). *İnsan Hakları*. 2. Baskı. Çev. Ayşen Ekmekçi ve Alev Türker. İletişim Yayınları.
- Mumcu, A., Küzeci, E. (2011). *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Turhan Kitabevi.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi

Spiro, E. M. (1986). Cultural Relativism and The Future Of Anthropology, *Cultural Anthropology*, 1(3), 259-286.

Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları.

Uygun, O. (2015). *Devlet Teorisi*. 2. Baskı, XII Levha Yayınları.

Zembylas, M. (2017). Re-Envisioning Human Rights In The Light Of Arendt And Rancière: Towards An Agonistic Account Of Human Rights Education. *Journal of Philosophy of Education*, 51(4), 709-724. <https://doi.org/10.1111/1467-9752.12269>

Sözleşmeler ve Raporlar

Anadolu Ajansı, (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-gazzedeki-100-gunluk-yikimina-savas-suclari-ve-soykirim-davasi-damga-vurdu/3108408> (Erişim Tarihi: 30.01.2024)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (1950). <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> (Erişim Tarihi: 25.01.2024).

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1976). <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0150.pdf> (Erişim Tarihi: 25.01.2024).

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1979).

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyri-mciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 26.01.2024).

Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1984). <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IskenceninOnlenmesiDairBMSozlesmesi.pdf> (Erişim Tarihi: 26.01.2024).

Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (1969). <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrımciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf> (Erişim Tarihi: 27.01.2024).

Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme (1951). https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093827bm_11.pdf (Erişim Tarihi: 27.01.2024).

TRT Haber, (2024). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/bm-gazdede-sivillerin-oldurdugune-dair-giderek-artan-sayida-rapor-almamiz-endise-verici-821455.html> (Erişim Tarihi: 30.01.2024).

2024, 13 (2), 682-696 | Research Article

The Influence of Political and Psychological Factors on Women's Right to Education

Shanay GULİYEVA KABAOGHLU ¹

Abstract

This descriptive study, which consists of three main headings, focused on the obstacles encountered, proposals of international organizations for solutions and the right of women to education. Social, economic, political, as well as psychological factors influencing this process were analyzed based on the related literature. In the past, men tended to be more educated than women, but in recent decades the gender gap in education has been reversed in most Western countries even in many non-western countries. However, in a number of countries, women are still experiencing difficulties in terms of accessing the facilities for getting education. Among the countries in which this problem is most often observed, some countries stand out in particular. Afghanistan, Pakistan, Congo, Cameroon, India, Nepal are among the countries where this problem is more experienced. Based on the collected data, the following main conclusions were identified: a) poverty, b) gender-based stereotypical ideas and approaches, c) cultural values and the lack of education has an impact on the education of women and their involvement in the educational process. Based on these findings the following proposals are recorded: a) Programs on reduction and eradication of poverty should be provided and materials for education should be accessible to women, b) Conducting studies with parents and community adults in society that involve encouraging them to accept equality between men and women according to gender stereotypes, c) Providing countries with basic literacy programs for women, d) Promoting awareness campaign on the importance of women's education, e) Overcoming barriers to schooling. For elimination of problems in this direction in Turkey, a number of campaigns are implemented with the participation of the Ministry of Education (MoNE), UNICEF, UNESCO, ILO, civil society, media, private sector.

Keywords: Women, Education, Gender, Women's Education, Factors.

Guliyeva, Ş. (2024). The Influence of Political and Psychological Factors on Women's Right to Education. Journal of the Human and Social Science Researches. 13(2), 682-696. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1298445>

Date of Submission	22.05.2023
Date of Acceptance	30.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Kastamonu University, Education Faculty, Department of Guidance and Psychological Counseling, Kastamonu, Türkiye, sguliyeva@kastamonu.edu.tr, ORCID:0000-0001-6346-9146

Kadınların Eğitim Hakkı Üzerinde Politik ve Psikolojik Faktörlerin Etkisi

Shanay GULİYEVA KABAOGHLU ¹

Öz

Bu betimleyici makale üç ana başlıktan oluşmaktadır. Çalışmada, kadının eğitim alma hakkı, bu sürece etki eden sosyal, ekonomik, siyasal ve psikolojik faktörler, bu konuda yayınlanan makaleler temel alınarak analiz edilmiş, karşılaşılan engeller ve bunların çözümlerine dair uluslararası kurum ve kuruluşların önerileri vurgulanmıştır. Geçmişte eğitilmiş olma hali kadınlara oranla erkeklerde daha yüksek olsa da, son yıllarda batılı ve batılı olmayan birçok ülkede eğitimdeki cinsiyet farkı tam tersi bir eğilim göstermiştir. Ancak, bazı ülkelerde kadınların eğitim alması ile ilgili zorluklar hala devam etmektedir. Bu sorunun en çok görüldüğü ülkeler arasında birkaçı özellikle dikkat çekmektedir: Afganistan, Pakistan, Kongo, Kamerun, Hindistan, Nepal'de problem daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Toplanan literatür kaynaklarına istinaden aşağıdaki temel sonuçlara varılmıştır: a) yoksulluk, b) toplumsal cinsiyete dayalı stereotipler ve buna bağlı yaklaşımlar, c) kültürel değerler, d) eğitim eksikliği kadınların eğitimini ve eğitime katılım sürecini etkilemektedir. Bütün bu faktörlerin etkisi göz önünde bulundurularak aşağıdaki öneriler ileri sürülmüştür, a) Yoksulluğun asgari düzeye indirilmesi ve ortadan kaldırılmasını hedefleyen programların düzenlenmesi ve kadınların eğitime kolay erişebilmelerinin sağlanması, b) Ebeveynler ve toplumdaki yetişkinlerle beraber çalışarak, toplumsal cinsiyet stereotiplerine karşı kadın-erkek eşitliğini kabul etmeye yönelik teşvikini hedefleyen çalışmaların yürütülmesi, c) Devlet tarafından kadınlar için temel eğitim programlarının düzenlenmesi, d) Kadınların eğitim almasının önemi konusunda bir bilinçlendirme kampanyasının yürütülmesi, e) Eğitimin önündeki engellerin kaldırılması vb. Türkiye'de bu yönde sorunların ortadan kaldırılması için Milli Eğitim Bakanlığı, UNICEF, UNESCO, ILO, sivil toplum kuruluşları, medya, özel sektör vb. kurum ve kuruluşların katılımıyla birçok kampanya gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Eğitim, Toplumsal Cinsiyet, Kadınların Eğitimi, Faktörler.

Guliyeva, Ş. (2024). Kadınların Eğitim Hakkı Üzerinde Politik ve Psikolojik Faktörlerin Etkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 682-696. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1298445>

Geliş Tarihi	22.05.2023
Kabul Tarihi	30.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

Introduction

The right to education means that individuals have legal rights to learn, to teach, to get an education and to self-development, and to be able to exercise these rights. People cannot be prohibited from exercising their right to education on the grounds of religion, language, race, gender, ethnicity, and political views. This right to education is reflected both in the legislation of each state and in international law. This concept first emerged with rights such as liberty and equality after the French Revolution of 1789. The comprehension of the social state that emerged later considered the educational process as one of the important aspects of the state. It is one of the tasks of the social state that the nation receives a democratic, scientific, useful and creative education under equal conditions (Özaydınlık, 2014).

Despite that the right of girls to receive an education without any hindrance is reflected in local and international legislation, unfortunately girls avoid education, are involved in early marriages, are discriminated against in families and educational institutions, and in some cases are forcibly dropped out from education, etc. (Adigüzel, 2013).

According to the records of the World Bank globally, primary and secondary school enrollment rates are equal for girls and boys (90% male, 89% female). However, even though enrollment rates are similar, these numbers vary in graduation rates. Thus, in low-income countries, girls' high school graduation rates continue to decline, with only 36% of girls graduating from high school, compared to 44% of boys (The World Bank, 2021).

In international literature, these gaps in education are more pronounced in societies suffering from conflict and violence, which are distinguished as FCV countries (Fragile, Conflict and Vulnerable). In FCV countries, girls are 2.5 times less likely to go to school than boys, and at the level of Secondary Education, 90% more girls are excluded from high school than in other countries.

Both girls and boys face a learning crisis. Learning poverty (LP) is explained as the inability of a child at the age of 10 to read perfectly. Although this indicator is on average 4 percent lower in girls than in boys, these indicators remain very high for both groups. The average LP in low-and middle-income countries is 55% for women and 59% for men (UNICEF, 2022).

This study focuses on the general information on women's right to education, the impact of political factors on women's right to education, and the influence of psychological factors on women's right to education.

General information about women's right to education

The convention against discrimination in education prohibits discrimination in education and defines it as "race, colour, sex, language, religion, political or other opinions, national or social origin, any distinction, exclusion, restriction". Article 3 of the International Convention on Economic, Social and Cultural Rights states: "The states participating in this convention undertake to ensure equal rights for men and women in the exercise of all economic, social and cultural rights contained in this convention" (UNESCO, 2019). According to Article 13 of the convention, "the parties to this convention recognize everyone's right to education. These states have an opinion on the

implementation of education aimed at the development of human personality and dignity, strengthening respect for Human Rights and Freedoms. The states also agree to create an education system that will ensure that everyone lives in peaceful societies, develop understanding, friendship and tolerance among all nations, racial, ethnic and religious groups, as well as UN activities in the field of Peacekeeping" (United Nations Human Rights, 2023).

The application of different requirements for men and women in admission to education, in the preparation of a curriculum or assessment of the knowledge, as well as the creation of different opportunities for men and women in choosing the field of study, according to international legislative acts, as well as local legal documents, can be regarded as discrimination on the basis of sex in the activities of educational institutions (Azerbaijan, 2018).

Cases of violation of the right of women to education

The report of the World Bank, which reflects the serious consequences of exclusion of girls from education, also noted that more than 6 million girls from 17 to 30 years of age cannot receive a full secondary education worldwide (The World Bank, 2018a). Accordingly, on average 89 percent of girls in the world graduate from elementary school and 77 percent graduate from high school.

The 2022 records, citing UNICEF, reflected the fact that 32 million girls dropped out of primary education, and 97 million girls dropped out of secondary education. Again, this figure is 129 million (The World Bank, 2022).

At the United Nations meeting on January 23, 2023, UN experts stated that 130 million girls could not get an education. Among these countries, the highest indicator is currently attributed to Afghanistan.

If the problem of girls getting a full secondary education around the world is solved, the number of marriages under the age of 18, as well as the risks of childbearing among minors, will be significantly reduced. On the other hand, for this reason, the birth rate, as well as the population of the Earth will decrease. The possibility of full secondary education for women can have a positive effect on their awareness of their health, their psychological state, and reduce the mortality rate among children up to 5 years of age (Yousafzai and Lamb, 2013).

"While more than 130 million girls cannot become engineers, journalists, or heads of companies due to the impossibility of education, the world loses a trillion dollars, which can strengthen the global economy," said Nobel laureate Malala Yousafzai (Yousafzai and Lamb, 2013).

The World Bank report, as well as the text of the International Plan on the education of girls, assessed the global impact of depriving girls of Education (The World Bank, 2018b). Its results show the transformative power of education for girls in six areas: (1) earnings and living standards, (2) child marriages and premature childbearing, (3) childbirth and population growth, (4) health, nutrition and well-being, (5) decision-making and (6) social capital and institutions.

Earnings and living standards: It has been established that women with secondary education receive two times more income than women without any education.

Child marriages and early childbearing: Opportunities to complete secondary education can lead to a significant reduction in the number of early marriages of girls (no earlier than 18 years old) and children born from these marriages.

Childbirth and population growth: General secondary education for girls can prevent the increase in birth numbers and population growth (Brown, 2012).

Health, nutrition, and wellbeing: General secondary education helps girls learn about HIV/AIDS and make decisions about their health. It can also have a positive effect on their mental health, as well as lead to a reduced risk of violence by the opposite side, poor nutrition of children, and a decrease in infant mortality under the age of 5 (Bruce and Clark, 2003).

Decision-making: General secondary education develops decision-making skills of girls and can also increase the number of cases, such as the use of various services, registration of children (Vaughan, 2016).

Social capital and institutions: General secondary education leads to an increase in the altruistic behavior of girls and friendly relations. Various institutions also have a positive impact on the increase in their access to services (The World Bank, 2018a).

In many developed and developing countries, admission to higher education is in favor of young women, but better training results do not convert it to better work and life results for women. Globally, there is a large gender gap in labor participation rate. This is especially evident in regions such as South Asia, the Middle East and North Africa, where the participation rate of women in the workforce is the lowest, with 24% and 20% respectively (Yotebieng, 2021).

Gender bias in schools and classrooms affects the ambitions of girls, their own perception of their role in society, and can also lead to inequalities in participation in the labor market and professional segregation. If gender stereotypes are transmitted through the design of the school and classroom learning environment or the behavior of teachers, staff and peers at the child's school, this has a lasting impact on academic performance and choice of field of study. Especially young women studying in the fields of science, technology, engineering and mathematics (STEM) continue to experience the effects of these stereotypes (Yotebieng, 2021).

Another factor affecting girls' right to education is poverty. Studies show that various challenges, such as low-income families, families living in remote areas, disabilities, and belonging to ethnic and linguistic minorities are important factors that cause girls to drop out and fail to complete education (UNICEF, 2022). Another factor is related to the factor of violence. Thus, the fact that girls encounter violence during their commute to schools located far away, as well as in schools, has a negative impact on their education (Davids, 2007).

Every year, about 60% of girls are subjected to various sexual harassments while going to or returning from school. This affects their physical and psychological health and well-being, leading to absenteeism and truancy. Cases of early pregnancy caused by sexual violence lead to stigma and discrimination along with withdrawal from education. After such situations, it is very difficult and in some cases impossible for girls to return to education (Walker, 2013).

Families formed at an early age (child marriage) are one of the difficulties experienced in the educational process. It is noted that these girls are interrupted at the lower stages of education and are away from school, as well as the birth of children at this age, and are faced with cases of domestic violence. According to World Bank records, 41000 girls under the age of 18 are married every day. It is estimated that preventing early marriages can bring about more than 500 billion \$ benefits annually (The World Bank, 2022).

The augmentation in girls' educational problems is especially increasing during pandemics. During the current COVID-19, Ebola in Africa during 2014-2016, there was more sexual violence on girls and high numbers of pregnancy. After the opening of schools, the indicators of continuing their re-education have significantly decreased (UNICEF, 2022).

Practices for solving the problem

The World Bank's 150 projects, which covers 180 million girls and young women, are implemented with the aim of attracting women to education and supporting their education. For this purpose, the following measures are carried out:

Overcoming barriers to education in school

- * Elimination of financial barriers through scholarships, grants, conditional money transfers aimed at solving material problems;
- * Through building schools, eliminating the long distance and danger to schools, providing transportation methods for girls to go to school;
- Imperfect knowledge regarding the return of girls to education, addressing information gaps, conducting public awareness campaigns involving parents, school principals, and local community leaders;
- Work with the community to address and inform social and cultural norms and perceptions that may hinder girls' education (Çameli, 2008; UNICEF, 2007).

Promoting safe and inclusive schools

- Building and rehabilitating schools to create a safe and inclusive learning environment;
- Implement programs to ensure community and school level efforts and mechanisms to engage the schools (including teachers, girls and boys) in reducing gender based violence;
- Support with hygiene products and menstrual hygiene management for adolescent girls (Bruce and Clark, 2003; Vaughan, 2016).

Increasing the quality of education

- Investing in the professional development of teachers, addressing gender biases in curriculum and teaching practices, and focusing on grounded learning (OECD, 2015).
- Adapting teaching and learning materials and books to introduce gender-sensitive language, visual aspects and messaging (Davids, 2007).

Developing skills and empowering girls to succeed in life and the labor market

- Promoting girls' empowerment, skill development programs and social programs
- Prioritizing and promoting women in STEM subjects and careers in both traditional and non-traditional sectors (OECD, 2015).
- Reducing barriers and providing incentives for women to enter higher education and TVET programs through scholarships (Brown, 2012).
- Supporting childcare programs for women and girls to join the labor market (The World Bank, 2021).

UNICEF works with communities, states and partners to remove barriers to girls' involvement in violence. Also, since investing in girls' secondary education is one of the most transformative development strategies, it prioritizes efforts to enable all girls to complete secondary education and develop the knowledge and skills needed for life and work. For this purpose, the following efforts are carried out:

- Fighting against discriminatory gender norms and harmful practices that prohibit girls from accessing school and quality education;
- Supporting countries to ensure that budgets are gender compliant and that National Education plans and policies favor gender equality;
- Helping schools use assessment data to bridge gender gaps in learning;
- Promoting social protection measures, including remittances, to improve the transition of girls to secondary schools and their retention there;
- Focusing on gender-based pedagogics in teacher training and professional development;
- Removing gender stereotypes from educational materials;
- Addressing other barriers, such as distance-related barriers to education, re-entry policies for young mothers, and menstrual hygiene management in schools (UNICEF, 2023).

Influence of political and social factors on women's right to education

Communities, nations and the world change through supporting education of girls. Girls who study are more likely to lead a healthy, normal life and are less likely to get married early (Brown, 2012). Out of wedlock, into school: combating child marriage through education. London, The Office of Gordon and Sarah Brown Limited. They create a better future for themselves and their families, receive higher salaries and participate in decision-making that directly affect them. Özgen and Ufuk (2001) highlight that in the 21st century, all countries want to become democratized, modernized and able to influence the future, and they note that people are at the center of this process and the most valuable investment is education. Despite the fact that women have played a role in every stage of the economy for centuries, they have not been

able to get an equal share in the advanced stages. This was related to their educational problem (OECD, 2015).

Education for girls increases economies and reduces inequality. This helps create safer, more resilient societies where everyone, including boys and men, has a chance to reach their full potential (Quliyeva Kabaoğlu, 2020).

Political and social factors affecting women's literacy rate are listed below:

- (a) Seasonal labor migration
- (b) Early marriage according to social customs
- (c) Restriction on girls based on social norms
- (d) Household managed by young girls
- (e) Gender differences at home, in society
- (f) Lack of educational institutions
- (g) Economic conditions of the family
- (h) Division of family responsibilities after the death of an elder family member
- (i) Government policy
- (j) Women's health (Seven and Engin, 2010)

Impact of political factors on the right of women to education can be explained primarily by how they are reflected in the legislation of countries and in legal literature. The Republic of Turkey is specified in Article 198, paragraph 42, 1 of the Constitution of the Republic of Turkey: "No one can be deprived of the right to education and training". This provision is in accordance with the universally accepted approach; without any discrimination, girls - boys, people with disabilities, everyone should have the right to equal education. In other words, the right to education is constitutionally guaranteed to individuals from different religions, languages, races and genders, from all classes and environments (Eren, 2020).

Responsibility that falls on the state is the elimination of possible obstacles to the educational process and the solution of various problems. It is unfortunate that girls face more obstacles in this process. In some regions of our country, due to the influence of traditions and religious factors, there are cases of girls skipping school. The prevention of these cases is considered among the duties of the state (Abdurrahman, 2008).

Gender equality in society has a positive effect on the economy in three directions. First, the fact that women can use several resources together with men, and have a number of opportunities for them can increase competition and bring more income. Second, the improvement in the status of women can also lead to progress in matters related to children. Third, active participation of women in political matters together with men and their participation in decision-making can lead to greater improvements over time. Consequently, in terms of the development of the state, women's participation in political processes goes through a targeted educational process (Özaydınlık, 2014).

Sentence 2 of Article 13 of the intergovernmental agreement on economic, social and cultural rights (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) states

that partner states are under the responsibility to respect, protect and implement the right to education in every case (Öden, 2003).

And in this case, the followings are among the responsibilities of the state:

- (a) Not to close private schools and recognize the educational support of these schools;
- (b) Prevent parents and other third parties from distracting their girls from school;
- (c) Ensure that education is also accessible to various minorities and indigenous peoples, various ethnic communities;
- (d) Create opportunities aimed at meeting the changing needs of those who study in the developing world;
- (e) Regulate the educational process, develop programs, involve teachers in this process and carry out the educational process (Öden, 2003).

As mentioned above, the education of girls and the elimination of obstacles in this process are among the main tasks of the state.

One of the issues causing difficulties for girls' right to education and causing various political disagreements is related to turban and hijab. When analyzing the literature, it was found that the problem of hijab and turban for those studying in Germany was not observed (Brems, 2006). As a rule, the hijab and turban are liberated, there is very little administrative and legal intervention in this regard.

In the Netherlands, both students and teachers are allowed to wear hijab in some cases (Brems, 2006). In the Netherlands, this point is considered as a step against discrimination, and the Netherlands is a country that shows the most tolerance in this matter (Brems, 2006).

Pakistan is considered one of the countries where women face obstacles in their rights to education. Islamabad, Allama Iqbal University Department of Education employee and anthropology department employee showed literacy rates in Pakistan as 45%, men at 56.5%, women at 32.6%, rural at 34.4% and Urban at 64.7% in their study on this topic (Ambreen and Mohyuddin, 2012). The authors, citing UNESCO reports for 2002, emphasized that this indicator is lower in women, respectively, it was noted that the literacy rate in men is higher than in women in the urban and rural areas. This, in turn, leads to further serious problems, such as playing a role in the development of the country, the inability to make decisions about their own lives and health.

Yotebieng (2021) pointed out that women in African countries such as Burkino Faso, Chad, Mali, Mauritania, Mozambique, Niger, Nigeria, and Sierra Leone are experiencing educational problems due to gender, social, cultural and political problems.

Influence of psychological factors on the right of women to education

Analyzing the factors affecting the right of women to education, psychological factors are distinguished here, along with ethnic, cultural values, family values, environment, social factors, economic factors, and political moments. Here, in addition to the person's

own mental health, approaches, expectations, demands, motives, as well as interpersonal relationships have different levels of influence.

Daniel Katz in his theory of approaches explained this concept as an important point in achieving people's own goals and moving away from the various unintended consequences that arise in the process (Katz et al., 1931). The author emphasized the positive approach of girls in their attitude to education and the importance of education danielden aktaran in their future life goals and the fact that academic achievements are the main reason for their further success. The authors discovered a correlation between not only of positive approaches, but also of negative approaches with failed outcomes.

Another psychological factor, as mentioned above, is related to interpersonal relationships. Negative situations have always been recorded, such as the attitude of family members, especially parents, to the education of girls, long-established prejudices, the implementation of the role of a woman only in creating a family, as well as various economic problems, when a number of families allocate money not to the education of girls, but to the education of boys. As indicated in the above headings, various programs are being implemented and fundamental steps are being taken to solve such problems in modern times (Quliyeva Kabaoglu, 2020)

However, interpersonal relationships have an impact not only within the family, but also in the school environment. Studies conducted in different years in Washington show that teacher-student relationship has a positive communication with student outcomes at different levels of Education (Burchinal et al., 2002; Hamre and Pianta, 2001; Moos, 1979). This has a special role in motivating those who study. Thus, the encouragement of the teacher, the timely issuance of various feedback are positive in the student's education; less communication, lack of emotional contact, less attention, and critical attitudes have a negative impact. Regularly giving negative feedback to a student due to low results does not lead to a satisfactory result in the educational process (Graybill, 1997).

In a long-term study conducted in the 20s of the 80th century among female students in Virginia, USA, it was found that the approach and expectation of teachers have a fundamental influence on their education. Also, the authors found that teachers have different expectations for girls and boys in teaching different subjects in the educational process. This difference is especially evident in the mathematical sciences (science) as a greater expectation of success than boys, and as a bias towards girls (Pedersen et al., 1978).

The personality factor, the person's opinion about himself, his self-assessment, his attitude to himself and to those around him, as well as to processes, also have an impact on his education.

The opinion of a person about himself are combined in three sub-components: academic, physical and social. The views of the educator on education in general, as well as his views on academic performance, as well as his relationship with peers are attributed (Ormrod, 2003).

Also, a person's opinion about himself are formed in different situations. First of all, the evaluation of family members, parents, and then in the educational process, the opinions of peers and teachers are of special importance. Their self-comparison is

carried out on a personal and social level (Craven and Marsh, 2000). As age and experience increase, a change in these opinions is recorded.

Considering all these factors, it is important to support the formation of more effective opinion about oneself and their future success in the education of girls. Beatrice K. M. developed a model while investigating the influence of psychological factors on the academic performance of girls. Based on that model, there is an interaction between teachers' attitudes in the educational process, girls' approach to education, general academic indicators and girls' academic results. Interpersonal interactions, in turn, affect girls' approach and academic performance (Makworo et al., 2014).

It should be noted that another important factor in the education of girls, along with their well-being, is mental health issues, the presence of some borderline and pathological violations in their mental health, and the impact of these violations on the educational process. Mental health and educational achievements of girls were analyzed in a joint study by Stentiford and colleagues, and girls' fears about the future, emotional problems, parental pressure, competitive education system, and the influence of gender-related expectations were distinguished (Stentiford et al., 2021).

Conclusion

In conclusion, this study focused on not to explain women's right to education, but rather to reveal the problems in the enjoyment of the right to education and to emphasize the existence of various violations of rights in education. In order to ensure societal gender equality in education, non-governmental organizations, academics, teachers, school administrators and public administration should work together, and the good examples developed should be taken into consideration, supported and disseminated.

Today, the relationship between societal gender and education is shaped by the interaction between three different forces. The first is the gender-based division of labor in the family with traditional gender roles. The second power is the gender-based division of labor in the labor market. The third is the structure and prevalence of the school system (Sayılan, 2012).

The modern education system operates in terms of the complex relationship between the family and changes in the family, the structure of employment and the opportunities it offers, and the goals and prevalence of the education system. The interaction between the family with traditional gender roles and the sexist labor market provides a material basis for sexist structures and practices in education. However, education as an institution can also have a constraining and transformative effect across sectors and levels, and at the same time reduce gender inequality. In fact, the school system partly reproduces and partly changes these power relations and gender segregation (Gök, 1993).

According to Seven and Engin (2007), women's education has always been a subject of constant debate and it is still current. It can be said that one of the main reasons for this is that instead of accepting women as individuals, the issue is handled from a sexist perspective and policies are carried out in this direction. It seems possible to prevent this thinking by evaluating women as individuals independent of their gender. However, this evaluation process can only be healthy by looking at it from the

perspective of “implementing equality between women and men in rights, opportunities and responsibilities”.

The solution to the problems related to women’s right to education will be possible through education. Educated people are also expected to be more successful in defending their rights. Education and human rights are two inseparable and mutually nourishing concepts in our lives. Whichever of these two mentioned concepts is achieved first will play an important role in the achievement of the other.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Abdurrahman, E. (2008). *Right to education and learning*. <http://www.sivas.gov.tr>
- Adıgüzel, A. (2013). Girls' schooling barriers and solution suggestions (Şanlıurfa example). *Ekev Academy*, 17(56), 325-344.
- Ambreen, M., & Mohyuddin, A. (2012). Cultural factors influencing gender literacy level. *Asian Journal of Social Sciences & Humanities*, 1(4), 109-115. [http://ajssh.leenafuna.luna.co.jp/AJSSHPDFs/Vol.1\(4\)/AJSSH2012\(1.4-14\).pdf](http://ajssh.leenafuna.luna.co.jp/AJSSHPDFs/Vol.1(4)/AJSSH2012(1.4-14).pdf)
- Azerbaijan. (2018). *US, Azerbaijan raise women's rights awareness*. Azerbaijan. <https://en.trend.az/azerbaijan/2882654.html>
- Brems, E. (2006). Diversity in the classroom: the headscarf controversy in European schools. *Peace & Change*, 31(1), 117-131. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2006.00347.x>
- Brown, G. (2012). *Out of wedlock, into school: combating child marriage through education*. The Office of Gordon and Sarah Brown Limited.
- Bruce, J., & Clark, S. (2003). *Married adolescents in adolescent reproductive health and HIV/AIDS policy*. World Health Organization.
- Burchinal, M. R., Peisner-Feinberg, E., Pianta, R., & Howes, C. (2002). Development of academic skills from preschool through second grade: Family and classroom predictors of developmental trajectories. *Journal of School Psychology*, 40(5), 415-436. [https://doi.org/10.1016/S0022-4405\(02\)00107-3](https://doi.org/10.1016/S0022-4405(02)00107-3)
- Craven, R. G., & Marsh, H. W. (2000). *Self-concept theory, research and practice: Advances for the new millennium*. <https://numerons.files.wordpress.com/2012/04/08-self-concept-theory-research-and-practice-self-research-center.pdf>
- Çameli, T. (2008). *Examples from Turkey regarding girls' access to primary education*. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Publications.
- Davids, L. (2007). Female subordination starts at home: Consequences of young marriage and proposed solutions. *Regent. Journal of International Law*, 299, 302.
- Eren, E. (2020). The right and duty to education and training in Turkish education policies after 1960. *Mulkiye*, 44(4), 679-709.
- Gök, F. (1993). Education and women in Turkey. In Ş. Tekeli (Ed.). *Women's perspective on women in 1980s Turkey* (pp. 165-182). İletişim Publications.
- Graybill, S. W. (1997). Questions of race and culture: How they relate to the classroom for African American students. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 70(6), 311-318. <https://doi.org/10.1080/00098655.1997.10543533>
- Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early teacher-child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625-638. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00301>
- Katz, D., Allport, F. H. & Jenness, M. B. (1931). *Students' attitudes; a report of the Syracuse University reaction study*. Craftsman Press.

Makworo, B. K., Wasanga, C. M., & Olaly, W. (2014). Psychosocial factors that affect girls academic performance in secondary schools in Kenyenyia, Kisii county, Kenya. *International Journal of Psychology and Counselling*, 6(9), 119-132.

Moos, R. (1979). *Evaluating educational environments: Procedures, measures, findings and policy implications*. Jossey-Bass.

OECD. (2015). *The ABC of Gender Equality in Education: Aptitude, Behavior, Confidence*. <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-gender-eng.pdf>

Ormrod, J. E. (2003). *Educational psychology: Developing learners*. Prentice Hall. https://www.researchgate.net/publication/237036339_Educational_Psychology_Developing_Learners

Öden, M. (2003). *Equality principle in Turkish constitutional law*. Yetkin Publications.

Özaydınlık, K. (2014). Women in Turkey on the basis of gender and education. *Journal of Social Policy Studies*, 33, 93-112. <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.03093>

Özgen, Ö., & Ufuk, H. (2001). *Women's education in rural areas*. Turkey Agricultural Engineering Technical Congress, Ankara, 1050-1063.

Pedersen, E., Faucher, T., & Eaton, W. (1978). A new perspective on the effects of first-grade teachers on children's subsequent adult status. *Harvard Educational Review*, 48(1), 1-31. <https://doi.org/10.17763/haer.48.1.t6612555444420vg>

Quliyeva Kabaoğlu, S. (2020). *Women's participation in education history and modernity*. Pegem Akademi Publications.

Sayılan, F. (2012). *Gender and education*. Dipnot Publications.

Seven, M. A., & Engin, A. O. (2007). Inequalities in women's education in Turkey. *Atatürk University Social Sciences Institute Journal*, 1(9), 177-188.

Seven, M. A., & Engin, A. O. (2010). Inequalities in women's education in Turkey. *The Journal of Social Sciences Institute of Atatürk University*, 9(1), 177-188.

Stentiford, L., Koutsouris, G., & Allan, A. (2021). Girls, mental health and academic achievement: A qualitative systematic review. *Educational Review*, 75(6), 1224-1254 <https://doi.org/10.1080/00131911.2021.2007052>

The World Bank. (2018a). *Improving education outcomes for girls and women*. <https://www.worldbank.org/en/news/slideshow/2021/10/13/count-me-in-world-bank-group-education-global-practice-improving-education-outcomes-for-girls-and-women>

The World Bank. (2018b). *Girls education policy briefing*. <https://www.worldbank.org/en/news/slideshow/2021/10/13/count-me-in-world-bank-group-education-global-practice-improving-education-outcomes-for-girls-and-women>

The World Bank. (2021). *The World Bank education global practice: Improving education outcomes for girls and women*. <https://www.worldbank.org/en/news/slideshow/2021/10/13/count-me-in-world-bank-group-education-global-practice-improving-education-outcomes-for-girls-and-women>

- The World Bank. (2022). *Improving education outcomes for girls and women*. <https://www.worldbank.org/en/news/slideshow/2021/10/13/count-me-in-world-bank-group-education-global-practice-improving-education-outcomes-for-girls-and-women>
- UNESCO. (2019). *Convention against discrimination in education*. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-against-discrimination-education>
- UNICEF. (2007). *Millennium development goals, say yes*. http://www.unicef.org/turkey/sy16/_is16.html.
- UNICEF. (2022). *The state of global learning poverty*. <https://www.unicef.org/education/girls-education>
- UNICEF. (2023). *Girls' education*. <https://www.unicef.org/education/girls-education>
- United Nations Human Rights. (2023). *International covenant on economic, social and cultural rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Vaughan, R. P. (2016). *Gender equality and education in the sustainable development goals*. UNESCO.
- Walker, J. A. (2013). *Why ending child marriage needs to be an education goal: The case for improved coordination between ending child marriage and girls' education movements in West Africa*. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/walker_girls_education.pdf
- Yotebieng, K. (2021). *What we know (and do not know) about persistent social norms that serve as barriers to girls' access, participation and achievement in education in eight sub-Saharan African countries*. UNGEI. www.ungei.org/sites/default/files/2021-07/Social-Norms-Barriers-Girls-Education-GCI-2021-eng.pdf
- Yousafzai, M., & Lamb, C. (2013). *I am Malala: The girl who stood up for education and was shot by the Taliban*. Little, Brown and Company.

2024, 13 (2), 697-716 | Research Article

The Impact of Undergraduate Students' Thinking Styles on Problem-Solving Skills

Cumhur GÜNGÖR¹

Emine AKKAŞ BAYSAL²

Abstract

The aim of this study is to examine the thinking styles of university students and the effect of thinking styles on their problem-solving skills. The research used the correlational survey model because the relationship between the "thinking styles" and "problem solving skills" were examined. The sample of the research consisted of 566 undergraduate students. Personal information form, Thinking Styles Scale and Problem-Solving Inventory are used for data collection. Descriptive statistics such as mean and standard deviation, t-test, Anova and Pearson correlation, regression analysis have been utilized in data analysis. The level of students' thinking styles and problem-solving skills has been observed to be at a moderate level. There is a significant difference between students' thinking styles and problem-solving skills in terms of gender. The students' thinking styles and problem-solving skills do not show a significant difference in terms of class level. There is no significant difference in the relationship between students' thinking styles and problem-solving skills in terms of age variable. There exists a significant correlation between students' thinking styles and their problem-solving abilities. Students' thinking styles have a significant effect on their problem-solving skills. This study makes an important contribution to understand the thinking styles and problem-solving skills of university students and to examine the relationships in these fields. The results show that educators and guidance professionals should support students' problem-solving skills by taking into account their thinking styles.

Keywords: Problem-Solving, Thinking Style, Learning, Reasoning Ability, Creative Thinking.

Güngör, C., & Akkaş Baysal, E. (2024). The Impact of Undergraduate Students' Thinking Styles on Problem-Solving Skills, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 697-716. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1299119>

Date of Submission	18.05.2023
Date of Acceptance	30.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof. Dr, Afyon Kocatepe University, Sandıklı School of Applied Sciences, Afyonkarahisar, Türkiye, cgungor@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9117-3713

² Asst. Prof. Dr, Afyon Kocatepe University, Sandıklı School of Applied Sciences, Afyonkarahisar, Türkiye, akkasemine85@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5711-0847

2024, 13 (2), 697-716 | Araştırma Makalesi

Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Stillerinin Problem Çözme Becerileri Üzerindeki Etkisi

Cumhur GÜNGÖR ¹

Emine AKKAŞ BAYSAL ²

Öz

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin düşünme tarzlarını incelemek ve düşünme tarzlarının problem çözme becerileri üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Araştırma, "düşünme tarzları" ile "problem çözme becerileri" arasındaki ilişkiyi incelemek için ilişkiel tarama modelini kullanmıştır. Araştırmanın örneklemini 566 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama için Kişisel Bilgi Formu, Düşünme Tarzları Ölçeği ve Problem Çözme Envanteri kullanılmıştır. Veri analizinde ortalama, standart sapma, t-testi, Anova ve Pearson korelasyonu, regresyon analizi gibi tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Öğrencilerin düşünme tarzları ve problem çözme becerileri düzeyinin orta düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Cinsiyet açısından öğrencilerin düşünme tarzları ve problem çözme becerileri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Sınıf düzeyi açısından öğrencilerin düşünme tarzları ve problem çözme becerileri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Yaş değişkeni ile öğrencilerin düşünme tarzları ve problem çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Öğrencilerin bilişsel tarzları ile problem çözme yetenekleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Öğrencilerin düşünme tarzları, problem çözme becerileri üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin düşünme tarzlarını ve problem çözme becerilerini anlamak ve bu alanlardaki ilişkileri incelemek açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Sonuçlar, eğitimcilerin ve rehberlik uzmanlarının öğrencilerin düşünme tarzlarını dikkate alarak problem çözme becerilerini desteklemeleri gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Problem Çözme, Düşünme Stili, Öğrenme, Akıl Yürütme Yeteneği, Yaratıcı Düşünme.

Güngör, C., & Akkaş Baysal, E. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Stillerinin Problem Çözme Becerileri Üzerindeki Etkisi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 697-716. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1299119>

Geliş Tarihi	18.05.2023
Kabul Tarihi	30.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Afyonkarahisar, Türkiye, cgungor@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9117-3713

² Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Afyonkarahisar, Türkiye, akkasemine85@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5711-0847

Introduction

Thinking is the process of using one's mind to come to a conclusion by examining and comparing information and concepts to produce different ideas. It is one of the important skills that provide an individual with language, mental, and social development, and guides their learning and future. Thinking, which is an independent and unique action of the mind, is the ability to comprehend connections and forms, make comparisons, and the ability to separate and combine. Thinking is an active, purposeful, organized mental process carried out to understand the situation at hand (Demirel, 2005). Humans are thinking beings, and their ability to think distinguishes them from other living creatures. How humans think has been a subject of curiosity from the past to the present, and various studies have been conducted on thinking. Thinking is the disciplined way of conceptualizing, applying, analyzing, and evaluating knowledge obtained through observation, experience, intuition, reasoning, and other channels (Özden, 1997). The thinking process can be defined as turning objects and events in the external world into symbols and shapes. The brain performs many operations such as extracting meaning, hypothesizing, calculating, and producing symbols that will occur later on. These symbols are then transformed back into objects and events. The act of thinking is to guide one to achieve a goal, answer a question, or solve a problem, by transferring the organization of knowledge into a new and different form (Çubukçu, 2004).

Style is defined as the preference for the way an individual uses their skills (Sternberg, 1997) and processes information. It is thought of more as a preference than an ability. Therefore, different styles are not good or bad, just different (Duru, 2004). Everyone has a style profile. Individuals can change their styles to fit different tasks and situations. Even though individuals may prefer certain styles, those styles are not fixed but variable (Sternberg, 1997). Thinking style is defined as the different ways in which an individual's thinking processes and what goes on in their mind are manifested. It is a preference for individuals to use their abilities. That is, individuals prefer the forms that they can express themselves and control in any situation they encounter. Thinking styles are closely related to individuals' individual and socio-economic situations. They are the approaches and tendencies of individuals to exhibit in response to various problems, events, facts, and variables as a result of mental processes. Additionally, thinking styles are closely related to how individuals obtain and process information (Sünbül, 2004).

Identifying and developing thinking styles that are effective in creative thinking, decision making, problem solving, and reasoning is crucial for the development of an individual's thinking structure. Research suggests that individuals with a propensity for creative thinking tend to exhibit higher levels of creativity (Runco & Acar, 2012). Creative thinking involves generating multiple solutions to a problem, fostering originality and fluency in ideation. Individuals who employ a balanced decision-making style, integrating both analytical and intuitive approaches, often make more effective decisions (Hammond et al., 1999). This balanced style allows for thorough analysis while also considering gut feelings and emotional cues. Effective problem solvers often exhibit a strategic thinking style, characterized by systematic planning, goal setting, and adaptability (Sternberg, 2003). This approach involves breaking down

complex problems into manageable components and employing structured strategies for solution.

In recent years, there has been an increase in studies on thinking styles. Despite the abundance of research, models, and theories abroad on what thinking styles are and why they are important in the educational process (Kirton, 2003; Kozhevnikov, 2007; Messick, 1976; Riding & Cheema, 1991; Sternberg, 1997; Sternberg & Zhang, 2001; Zhang & Sternberg, 2005), there are not enough studies or developed conceptual works in Turkey. Therefore, the purpose of this study is to provide a general framework of research, concepts, and theories related to thinking styles for all stakeholders in education. To this end, the concept of thinking style is explained, studies related to the concept are summarized, research results are discussed in relation to theories, and some recommendations are made for future studies.

The concept of problem, which expresses problematic, undesirable, and complex situations, is frequently encountered in life. Problems can be short-term, long-term, complex or simple, and can be classified as economic, emotional, or physical. These types of problems can overlap and become large and complex problems. The problem-solving approach is a way of thinking that is directed towards a specialized problem-solving process that involves the formation of reactions and the selection of the most appropriate response from among possible responses. Moreover, it is a cognitive skill that helps us cope with new situations and generate appropriate responses. Individuals solve some problems through logical reasoning, while others through trial and error. Problem-solving can be defined as a rational, goal-directed, conscious, and effortful activity. Knowing how to solve problems is not enough for an individual to solve the problems they face. It is also important that individuals perceive the problems they encounter as their own responsibility. It helps individuals adapt to the environment they live in. While some problems have definite solutions, others do not. Solving such problems requires multidimensional thinking, interdisciplinary knowledge, and creativity.

When the literature is examined, problem-solving skills are of great importance in academic achievement, in addition to planning and organizing. Although problem and problem-solving expressions are initially perceived as mathematical concepts, many of us use these concepts unconsciously in our daily lives. The topics covered in problem-solving are also applicable to the decision-making process. Most of the problems in our lives are related to the decisions we make. It can be said that each stage of the decision-making process is also a stage of problem-solving. Each decision we make is effective in reducing, contributing to the solution, or increasing the problem on our problems. Some problems reveal weak or wrong decisions. In fact, many problems can be prevented from arising by making correct, timely, and strong decisions (Paul & Elder, 2013, 206). Being aware of the problem, identifying and limiting the problem, collecting data related to the problem, proposing possible solutions (hypothesis formation), testing the hypotheses, reaching a conclusion and evaluation are the stages of problem solving. Being aware of the problem is the first step in problem solving. It is the realization that there is a problem and feeling it. It is necessary to fully understand what the problem is. In the stage of identifying and limiting the problem, the problem is clearly defined, addressed in a general framework, and limited. This limitation is important for data collection and solution. Collecting data related to the problem involves examining all

types of data sources and collecting comprehensive information. The information obtained from the sources is systematically and comprehensively analyzed and written. In the hypothesis formation stage, the question "how can the problem be solved?" is answered. Hypotheses are tested to try to solve the problem. After testing the hypotheses, reaching a conclusion and evaluation is an assessment of the solution. It is appropriate to explain whether the problem was solved with the relevant solution and if not, the reasons for it. Because it is natural for hypotheses to be both accepted and rejected.

Individual differences in education, as underscored by Gardner's (1983) theory of multiple intelligences, and personal variances are paramount determinants that influence the problem-solving skills we deploy in daily life (Sternberg, 1997). Thinking styles, which can be rooted in Sternberg's triarchic theory of intelligence (1985), play a pivotal role in this learning-teaching-problem solving continuum. In essence, individuals may employ diverse thinking styles, from analytical to creative to practical, in navigating solutions to a challenge (Zhang & Sternberg, 2005). Such variance not only fosters a sense of curiosity but also cultivates creativity and critical thinking, pivotal traits in promoting a creative mindset and enhancing high-level reasoning abilities (Paul & Elder, 2013). Through these individual differences, society functions much like a jigsaw puzzle, where the uniqueness of each piece—each person—contributes to a richer and more efficient problem-solving community (Salomon & Perkins, 1989).

Thinking styles are cognitive dispositions that affect how individuals approach problems, process information, and make decisions. Thinking styles can directly affect an individual's problem-solving skills and strategies. Different thinking styles can encourage different problem-solving approaches. Thinking styles studies show that different thinking styles are associated with different problem-solving strategies (Sternberg, 1997). For example, analytical thinkers often analyze problems in detail, while creative thinkers may adopt more flexible and experimental approaches. However, it is difficult to determine which thinking style is "best" because it depends on the type of problem encountered and the specific circumstances. For example, analytical thinking may be more effective when solving a routine problem, while creative thinking may be advantageous when faced with an unknown or original problem. Consequently, it is important to understand how to effectively integrate different thinking styles for the development of problem-solving skills. Each individual has a unique thinking style and it is possible to adopt more effective problem-solving strategies by recognizing and developing this style.

The aim of societies is to raise individuals who can think, research, question and have high judgment. Compared to the past, today's changing living conditions have brought very different perspectives to the education system. Perspective on the past; was that only knowledge was gained and it would be accepted directly without being questioned or researched. However, nowadays, it is aimed at gaining talented individuals who assimilate the acquired knowledge, adapt it appropriately, have independent thinking skills, and can think at a high level for creativity and problem solving. For this purpose, factors such as the attitude, personality traits, physical and spiritual needs of the person should be determined. The information obtained helps to reveal the person's best thinking style. With the modern age, students who can provide easy access to information, who can not only access but also use, analyze and blend,

have critical thinking skills with the power to make evaluations, research, question, think creatively and independently are needed. For this reason, it is very important for the individual to use the appropriate thinking style in terms of providing mental tactics for both obtaining information and appropriate problem-solving strategies used in the problem-solving process. Individuals use their thinking styles and problem-solving strategies to acquire new knowledge and perform problem solving. Thinking styles are a way of mental preference against various facts, events and problems that individuals encounter. Thinking styles are a state of choice in the use of the skills that people have (Sternberg, 1997; Zhang & Sternberg, 2005).

The aim of the research

This study aims to examine what the thinking styles of university students are and the effect of thinking styles on their problem-solving skills.

For this purpose, answers to the following questions will be sought:

- 1- What are the levels of thinking styles and problem-solving skills of university students?
- 2- Do university students' thinking styles level and problem-solving skills level differ significantly according to gender, age and grade?
- 3- Is there a significant relationship between university students' thinking styles and their problem-solving skills?
- 4- Do university students' thinking styles significantly predict their problem-solving skills?

Methodology

Research model

The research used the correlational survey model because the relationship between the "thinking styles" and "problem solving skills" were examined. Relational screening models aim to determine the presence and level of the change between two or more variables and to specify the relationships between the variables. The relational screening model does not provide a natural cause and result relationship but offers an opportunity to predict the other in case of knowing the one (Ayık & Ataş-Akdemir, 2015; Karasar, 2006).

Research sample

The sample of the research consisted of 566 university students. The sample were determined by a simple random sampling method. Simple random sampling is a method of selecting a sample comprising of N several sampling units out of the population with N number of sampling units so that every sampling unit has an equal chance of being chosen (Singh, 1996). 407 (71.9%) of the participants are female and 159 (28.1%) are male. The largest age group is the 20-21 age range, which comprised 233 (41.2%) of participants. The Social Sciences departments has the highest number of participants, with 273 (48.2%) of all. 317 (56.0%) of participants preferred to live in a dormitory during their education process. 417 (73.3%) of mothers are housewives, while 144 (25.4%) of fathers are workers. 279 (49.3%) of mothers has completed primary

school, while 192 (33.9%) of fathers are primary school graduates. These variables provide important information about the gender, age, faculty, accommodation preferences during education, and family background (i.e., parents' education and profession) of the participants.

Data collection tools and procedure

In this study, first of all, Personal Information Form was used to learn the demographic variables of university students, Thinking Styles Scale was used to determine their thinking styles, and Problem-Solving Skills scale in the problem-solving inventory was used to determine their problem-solving skills.

Personal information form

In the personal information form, questions such as gender, age, department studied at the university, class level, place of residence until university, number of siblings, high school from which he graduated, place of residence in the education process, mother's education level, mother's profession, father's education level, father's occupation were asked in the personal information form.

Thinking styles scale

Sternberg-Wagner's (1992) Thinking Styles Scale was used in this study. The Thinking Styles Scale (Sternberg & Wagner, 1992) was developed in line with the predictions of the Mental Self-Management Theory. It is a 7-point Likert-type scale consisting of 13 subtests (a total of 104 items) each containing eight items. The scale was adapted into Turkish for the first time in Turkey by Buluş (2006) and the number of items was reduced to 65. In the study, it was observed that the item-test correlations of the scale ranged from .31 to .84, and the alpha values of the subtests ranged between .66 (anarchic) and .93 (monarchic). In the said study, the factor structure of the scale was examined using the principal components method and varimax rotation, and five main factors with eigenvalues of 3.1, 1.9, 1.4, 1.2 and 1.1 were found, explaining 68.3% of the total variance.

As a result, in this study, a total of 65 questions were asked in order to determine the thinking styles of university students. The answers to the questions were provided with a Likert-type scale (Not at all appropriate-Not very appropriate- Somewhat appropriate- Quite appropriate - Appropriate-Very appropriate - Completely appropriate). In this study, the reliability value of the legislative sub-dimension is .69; the execution sub-dimension is .81; judgment sub-dimension is .82; monarchical sub-dimension is .59; hierarchical sub-dimension is .79; oligarchic sub-dimension is .68; global sub-dimension is .66; local sub-size is .70; internal sub-dimension is .65; external sub-dimension is .76; liberal sub-dimension is .77; conservative sub-dimension is calculated as .75. In addition, the total reliability value of the scale was calculated as .94. According to Cronbach (1951), this shows that the measurement tool is usable.

Problem solving inventory

Heppner and Petersen' (1982) Problem Solving Inventory form was used. With this inventory, it has been prepared to determine the skills of people to solve the problems they encounter in many aspects of their daily lives. There are 35 questions in this scale. The answers to the questions were provided with a Likert-type scale (Totally Agree -

Partly Agree-Somewhat Agree- Somewhat Disagree -Solely Disagree - Totally Disagree).

The Problem-Solving Inventory, developed by Heppner and Petersen (1982) and adapted into Turkish by Sahin, Sahin and Heppner (1993), was used to determine the problem-solving skills of university students. It is stated that the scale evaluates the individual's perception of problem-solving ability and attitude towards problem solving style, not actual problem-solving skills. Factor analysis was performed for the validity study of the scale. Since the factor loads of 3 items (items 9, 22 and 29) in the original scale, which consisted of 35 items in total, were low, they were excluded from the scale. Scoring was done on the remaining 32 items and the range was 32-192. Low scores in scoring indicate effectiveness in solving problems, and high scores indicate inability to find effective solutions to problems. For the reliability of the scale, it is stated that the test-retest reliability coefficients performed with three-week intervals are .77 and .81, and the Cronbach Alpha value for internal consistency is .88 (Heppner et al. 2004, 352; Sahin, Sahin, & Heppner, 1993; Taylan, 1990: 38-41). The Cronbach Alpha value calculated in this study was found to be .82. The original scale consists of three sub-dimensions: confidence in problem solving, approach-avoidance style, and personal control (Taylan, 1990). However, according to Taylan (1990), it is thought that the sub-dimensions of the scale do not function very well in Turkish culture, but they contribute significantly to the total problem-solving inventory score. Therefore, the total score was used in this study, not the sub-dimensions of the scale. The total Cronbach Alpha value of the scale was found to be .90.

Data analysis

In the analysis of data, first of all, the sums of scales were checked to determine whether the data showed a normal distribution. Additionally, the Skewness and Kurtosis values of the sub-dimensions were calculated. For Thinking Styles Scale total, the Skewness value was calculated as -.382 and the Kurtosis value as 1.447. The Skewness value for the total of the Problem-Solving Inventory was calculated as -1.07 and the Kurtosis value as 1.777. These values were found to be between +1.96 and -1.96. Corder and Foreman (2009) stated that the data between +1.96 and -1.96 showed a normal distribution. Additionally, Q-Q Plots, line charts and mode, median, and mean values were examined (Pallant, 2020). Accordingly, it was determined that the data showed normal distribution and parametric tests were used in the analysis. Descriptive statistics tests, t-test, one-way ANOVA test, Pearson correlation analysis, and regression analysis were applied in the analyses. Analyses were used at the .05 significance level.

Findings

The findings obtained in the research were presented below in line with the sub-problems.

Findings for the first research question

The first sub-problem of the research aims to determine the levels of thinking styles and problem-solving skills of university students. The findings obtained in this direction are presented in Table 1.

Table 1. Descriptive Statistics on the Levels of Thinking Styles and Problem Solving Skills

Scale/Variable	Sub-Dimensions	N	$\bar{X}$	SD	$\bar{X}/SD$
Thinking Styles	1. Legislative	566	26.49	5.10	5.19
	2. Execution	566	27.14	5.79	4.68
	3. Judgment	566	25.98	5.80	4.47
	4. Monarchical	566	24.78	5.01	4.94
	5. Hierarchical	566	26.27	5.65	4.64
	6. Oligarchic	566	24.59	5.54	4.43
	7. Anarchic	566	25.06	5.16	4.85
	8. Global	566	24.07	5.38	4.47
	9. Local	566	24.11	5.33	4.52
	10. Internal	566	24.80	5.13	4.83
	11. External	566	24.70	5.58	4.96
	12. Liberal	566	25.28	5.40	4.68
	13. Conservative	566	23.49	5.85	4.01
Problem Solving Skills Total		566	138.71	27.21	5.09

According to Table 1, the average of legislative sub-dimension is $\bar{X}=5.19$, that of executive sub-dimension is $\bar{X}=4.68$; that of judgment sub-dimension is $\bar{X}=4.47$; that of monarchical sub-dimension is $\bar{X}=4.94$; that of hierarchical sub-dimension is $\bar{X}=4.64$; that of anarchic sub-dimension is $\bar{X}=4.85$; that of global sub-dimension is $\bar{X}=4.47$; that of local sub-dimension is $\bar{X}=4.52$; that of internal sub-dimension is $\bar{X}=4.83$; that of external sub-dimension is $\bar{X}=4.96$; that of liberal sub-dimension is $\bar{X}=4.68$ in the appropriate range. The average of oligarchic sub-dimension is $\bar{X}=4.43$ and the average of conservative sub-dimension is $\bar{X}=4.01$. The total average of problem-solving skills is $\bar{X}=5.09$.

Findings for the second research question

The second sub-problem of the research aims to determine whether university students' thinking styles and problem-solving skills level differ significantly according to gender, age and grade. The findings obtained in this direction are presented in Table 2.

Table 2. The T-Test Results According to the Variable of Gender

Scale/Variable	Sub-Dimensions	Gender	N	$\bar{X}$	SD	t	p
Thinking Styles	1. Legislative	Female	407	26.73	4.92	1.816	.127
		Male	159	25.87	5.50		
	2. Execution	Female	407	27.84	5.46	4.710	.041*
		Male	159	25.33	6.22		
	3. Judgement	Female	407	26.27	5.52	1.902	.086
		Male	159	25.24	6.42		
	4. Monarchical	Female	407	24.93	4.78	1.185	.069
		Male	159	24.38	5.55		
	5. Hierarchical	Female	407	26.88	5.59	4.143	.239
		Male	159	24.72	5.50		
	6. Oligarchic	Female	407	24.44	5.46	-1.060	.918
		Male	159	24.99	5.72		
	7. Anarchic	Female	407	24.94	5.02	-876	.293

	Male	159	25.37	5.49		
8. Global	Female	407	23.94	5.33	-.979	.281
	Male	159	24.43	5.51		
9. Local	Female	407	23.93	5.12	-1.289	.123
	Male	159	24.57	5.83		
10. Internal	Female	407	24.59	5.17	-1.597	.861
	Male	159	25.35	5.02		
11. External	Female	407	24.59	5.50	-.768	.209
	Male	159	24.99	5.79		
12. Liberal	Female	407	25.34	5.27	.461	.052*
	Male	159	25.11	5.76		
13. Conservative	Female	407	23.23	5.92	-1.680	.827
	Male	159	24.15	5.65		
Total	Female	407	327.71	45.97	.694	.016
	Male	159	324.56	54.80		
Problem Solving Skills	Female	407	142.05	26.29	4.747	.220
	Male	159	130.19	27.74		

As seen in Table 2, when students' thinking styles and problem-solving skills are analysed in terms of gender, it is found that there is significant difference in thinking styles of female and male students ($t=.694$; $p<.05$). However, there is not a significant difference in problem solving skills ($t=4.747$; $p>.05$). The thinking styles of female students ($\bar{x}=45.97$) are higher than those of male students ($\bar{x}=54.80$). Additionally, there is not a significant difference in terms of gender in legislative, judgement, monarchical, hierarchical, oligarchic, anarchic, global, local, internal, external and conservative sub-dimensions ($p>.05$). However, there is a significant difference in terms of gender in execution and liberal sub-dimensions.

Table 3. The One-Way Anova Results for the Variable of Undergraduate Grade Level

Scale/ Variable	Sub-Dimensions	Between/ Within Groups	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Thinking Styles	1. Legislative	Between	14.026	3	4.675	.179	.911
		Within	14715.46	562	26.184		
	2. Execution	Between	129.54	3	43.182	1.289	.277
		Within	18833.14	562	33.511		
	3. Judgment	Between	22.809	3	7.603	1.902	.086
		Within	19011.07	562	33.828		
	4. Monarchical	Between	86.287	3	4.78	1.185	.069
		Within	14101.98	562	5.55		
	5. Hierarchical	Between	89.575	3	5.59	4.143	.239
		Within	17949.42	562	5.50		
	6. Oligarchic	Between	36.969	3	5.46	-1.060	.918
		Within	17310.99	562	5.72		
	7. Anarchic	Between	47.218	3	5.02	-.876	.293
		Within	15002.23	562	5.49		
	8. Global	Between	69.497	3	5.33	-.979	.281
		Within	16291.92	562	5.51		
	9. Local	Between	27.55	3	5.12	-1.289	.123
		Within	16040.74	562	5.83		

Problem Solving Skills	10. Internal	Between	25.985	3	5.17	-1.597	.861
		Within	14898.02	562	5.02		
	11. External	Between	23.09	3	5.50	-.768	.209
		Within	19606.62	562	5.79		
	12. Liberal	Between	4.991	3	5.27	.461	.062
		Within	16525.343	562	5.76		
	13. Conservative	Between	89.041	3	5.92	-1.680	.827
		Within	19296.452	562	5.65		
	Total	Between	6434.750	3	26.29	4.747	.220
		Within	411201.5	562	27.74		

As seen in Table 3, when students' thinking styles and problem solving skills are analyzed in terms of undergraduate grade level, it is found that there is not significant difference in problem solving skills of students ($F=4.747$; $p>.05$). Additionally, there is not a significant difference in terms of grade in legislative ($p=.911$), execution ($p=.277$), judgement ($p=.086$), monarchical ($p=.069$), hierarchical ($p=.239$), oligarchic ($p=.918$), anarchic ($p=.293$), global ($p=.281$), local ($p=.123$), internal ($p=.861$), external ($p=.209$), liberal ($p=.062$) and conservative ($p=.827$) sub-dimensions ($p>.05$).

Table 4. The One Way Anova Results According to the Variable of Age

Scale/Variable	Sub-Dimensions	Between/ Within Groups	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Thinking Styles	1. Legislative	Between	65.910	3	21.970	.842	.471
		Within	14663.58	562	26.092		
	2. Execution	Between	89.836	3	29.945	.892	.445
		Within	18872.856	562	33.582		
	3. Judgment	Between	13.915	3	4.638	.137	.938
		Within	19019.972	562	33.843		
	4. Monarchical	Between	66.336	3	22.112	.880	.451
		Within	14121.935	562	25.128		
	5. Hierarchical	Between	81.301	27.100	27.100	.848	.468
		Within	17957.702	31.953	31.953		
	6. Oligarchic	Between	87.777	3	29.259	.953	.415
		Within	17260.182	562	30.712		
	7. Anarchic	Between	40.951	3	13.650	.511	.675
Within		15008.498	562	26.706			
8. Global	Between	98.075	3	32.692	1.130	.336	
	Within	16263.347	562	28.938			
9. Local	Between	20.042	3	6.681	.234	.873	
	Within	16048.262	562	28.556			
10. Internal	Between	8.856	3	2.952	.111	.954	
	Within	14915.153	562	26.539			
11. External	Between	39.756	3	13.252	.423	.736	
	Within	17589.970	562	31.299			
12. Liberal	Between	78.444	3	26.148	.893	.444	
	Within	16451.890	562	29.274			
13. Conservative	Between	33.842	3	11.281	.328	.805	
	Within	19351.651	562	34.434			
Problem Solving Skills	Total	Between	1044.959	3	348.320	.147	.932
		Within	13329.65	562	2371.825		

As seen in Table 4, when students' thinking styles and problem-solving skills are analysed in terms of age, it is found that there is not significant difference in problem solving skills of students ($F=.147$; $p>.05$). Additionally, there is not a significant difference in terms of age in legislative ($p=.471$), execution ($p=.445$), judgement ($p=.938$), monarchical ($p=.451$), hierarchical ($p=.468$), oligarchic ($p=.415$), anarchic ($p=.675$), global ($p=.336$), local ($p=.873$), internal ($p=.954$), external ($p=.736$), liberal ($p=.444$) and conservative ($p=.805$) sub-dimensions ($p>.05$).

Findings for the third research question

The third sub-problem of the research aims to determine whether there is a significant relationship between university students' thinking styles and their problem solving skills. The findings obtained in this direction are presented in Table 5.

Table 5. The Results of Pearson Correlation

Thinking Style	Problem Solving	Legislative	Execution	Judgment	Monarchical	Hierarchical	Oligarchic	Anarchic	Global	Local	Internal	External	Liberal	Conservative	
Thinking style	1	.75*	.68*	.69*	.72**	.68**	.73**	.69**	.74**	.62**	.73**	.64**	.66**	.74**	.55**
Problem Solving		1	.70*	.80*	.70**	-.10	.10*	.75**	.71**	.70**	.77**	.63**	.20	.40	.80**
Legislative			1	.62*	.59**	.43**	.54**	.38**	.43**	.30**	.43**	.37**	.36**	.45**	.23**
Execution				1	.60**	.44**	.56**	.36**	.45**	.31**	.39**	.37**	.36**	.40**	.26**
Judgment					1	.46**	.54**	.47**	.50**	.32**	.46**	.34**	.40**	.49**	.25**
Monarchical						1	.49**	.43**	.43**	.48**	.42**	.43**	.32**	.41**	.36**
Hierarchical							1	.51**	.48**	.32**	.44**	.39**	.41**	.51**	.28**
Oligarchic								1	.53**	.41**	.48**	.35**	.36**	.49**	.37**
Anarchic									1	.43**	.56**	.46**	.44**	.55**	.36**
Global										1	.45**	.38**	.39**	.38**	.40**
Local											1	.48**	.48**	.56**	.35**
Internal												1	.36**	.46**	.34**
External													1	.61**	.36**
Liberal														1	.32**
Conservative															1

As seen in Table 4, it is determined that there is a positive and highly significant relationship between students' thinking styles and problem solving skills ($r=.719$). Correlation coefficients indicate a low correlation if it is 0-0.29, a moderate correlation of 0.30-0.64, a high correlation of 0.65-0.85, and a very high correlation of 0.85-1.00 (Ural & Kılıç, 2013). When the sub-dimensions of thinking styles and problem solving are examined, it is determined that there is a positive and high significant relationship between university students' "total problem solving skills" and some sub-dimensions of thinking styles (legislative, execution, judgement, oligarchic, anarchic, global, local, conservative). Additionally, there is a moderate correlation between problem solving and internal subdimension of thinking style.

Findings for the fourth research question

The fourth sub-problem of the research aims to determine whether university students' thinking styles significantly predict their problem-solving skills. The findings obtained in this direction are presented in Table 6.

Table 6. Results of Regression Analysis

Independent variable	Dependent variable	B	Std. Error	(β)	t	p	R	R ²	F	p
Thinking Styles	Problem	127.599	5.471		23.32	.00				
	Solving	.410	.197	.087	2.087	.03	.087 ^a	.008	4.320	.03 ^a

a. Predictors: (Constant), Problem Solving Tendencies Total Dependent Variable: Thinking Style

As seen in Table 5, students thinking style dispositions significantly predict their problem solving ($R=.087$; $R^2=.008$) ($p<.05$). In other words, in the regression model, the linear relationship between students' thinking style dispositions (predictor/independent variable) and problem solving (predicted/dependent variable) is statistically significant. According to Cohen (1988), the effect size of ".10" explains 1% of the total variance a common effect. The effect size of ".30" explains 9% of the total variance, and this is a moderate effect. The effect size of ".50" explains 25% of the total variance which is expressed as a high effect (Field, 2009). The results for this research shows that there is a high effect.

Discussion and Conclusions

The finding that students' thinking styles and problem-solving skills did not show a significant difference according to class level implies that the development of these skills may not be significantly influenced by the duration of education. Research has shown that thinking styles can have a significant impact on problem-solving skills. For example, a study found that students who demonstrated a more positive attitude towards mathematics were more likely to engage in effective problem-solving strategies, leading to higher levels of achievement (Hannula, 2002). However, It should be noted that thinking styles and problem-solving skills are under the influence of many factors such as individual differences and teaching methods (Sternberg, 1997; Jonassen, 1997). Additionally, according to recent research, age is not a determining factor in the connection between thinking styles and problem-solving abilities among university students (Akan & Günek, 2021). This means that regardless of age, students' thinking styles impact their problem-solving abilities. The research findings also indicate the level of students' thinking styles and problem-solving skills has been observed to be at a moderate level. It is important to note that thinking styles and problem-solving skills are complex and multifaceted concepts that are influenced by a variety of factors, including education, experience, and individual differences (Sternberg, 1997; Jonassen, 2000; Zhang & Sternberg, 2005).

The research findings indicate a significant difference in thinking styles and problem-solving skills between students based on gender. Several studies suggest that there are differences between gender and thinking styles/problem-solving skills. Hyde, Fennema, and Lamon (1990) conducted a meta-analysis examining gender differences in mathematical problem-solving skills. The study found that there are some gender

differences, with male students generally exhibiting higher performance in mathematical problem-solving compared to female students. Voyer, Voyer, and Bryden (1995) conducted a study exploring gender differences in spatial abilities and their relationship to mathematical problem-solving skills. The research suggested that males tend to have superior spatial abilities compared to females, and this difference is associated with mathematical problem-solving skills. Stoet and Geary (2013) evaluated gender differences in mathematical and reading achievement using PISA data. The researchers found an inverse relationship between mathematics and reading, suggesting that gender differences in mathematics are related to gender differences in reading. However, it should be noted that the results of studies assessing the relationship between gender and thinking styles/problem-solving skills are inconsistent, and there are variations among studies. Some studies suggest that gender differences are insignificant or more influenced by social and cultural factors. One study found that men and women tended to approach mathematical problem-solving tasks differently, with women being more likely to use a relational approach while men were more likely to use an analytical approach (Ramirez, et al., 2013). However, it is important to note that individual differences within gender groups are significant and should not be ignored. Additionally, the relationship between thinking styles and problem-solving skills is complex and may be influenced by various factors, including education, culture, and personal experience. In terms of the effect of thinking styles on problem-solving skills, research suggests that individuals who possess a diverse range of thinking styles tend to have stronger problem-solving skills. Shortly, while there may be some differences in thinking styles and problem-solving skills based on gender, individual differences and other factors should also be considered. Furthermore, possessing a diverse range of thinking styles may be beneficial for developing stronger problem-solving skills.

In this study, it was concluded that there exists a significant correlation between students' cognitive styles and their problem-solving abilities. The statement suggests that there is a strong relationship between the thinking styles of university students and their problem-solving skills. Several studies have examined this relationship and found evidence to support the claim. For instance, a study by Abdi (2012) explored the relationship between thinking styles and problem-solving skills among students. The results of the study revealed that students' thinking styles had a significant impact on their problem-solving skills. Similarly, Prabhu and Ranganathan (2008) investigate how different cognitive styles influence problem-solving performance with multimedia-based learning materials. Jonassen (1997) explores the impact of cognitive style on problem-solving performance in well-structured and ill-structured learning tasks. Felder and Silverman (1988) examine the relationship between students' cognitive styles and their performance in engineering problem-solving tasks. Jung and Lee (2013) explore the relationship between cognitive styles and problem-solving ability in an online learning environment. Ismail and Baharom (2019) examine the correlation between cognitive styles (intuitive and analytic) and problem-solving abilities among engineering students. All these studies show a significant correlation between students' cognitive styles and their problem-solving

This research has shown that students' thinking styles have a significant impact on their problem-solving abilities. Similarly, Orhan (2022) in a study gets medium relationship

between critical thinking and problem solving. Also, Setiwan et al. (2020) indicate that cognitive style has a significant effect on reasoning and problem-solving abilities. Pereira (2014) conducted a study examining the relationship between critical thinking skills and problem-solving performance among adult learners. The results of the study demonstrated a positive and significant correlation between critical thinking skills and problem-solving performance, suggesting that individuals with stronger critical thinking skills were more effective in solving complex problems. More recently, Song et al. (2022) investigated the relationship between critical thinking disposition, critical thinking skills, and problem-solving abilities among university students. Their findings indicated that both critical thinking disposition and critical thinking skills were positively associated with problem-solving performance, highlighting the integral role of critical thinking in effective problem-solving. In line with these findings, Kanbay and Okanlı (2017) conducted a study investigating the relationship between critical thinking and problem-solving abilities among undergraduate students. Their results revealed a positive correlation between the two constructs, suggesting that individuals with higher levels of critical thinking tend to exhibit better problem-solving skills. Similarly, Lismayani et al. (2017) explored the association between critical thinking disposition and problem-solving performance in a sample of secondary school students. Their findings indicated a significant positive relationship between critical thinking disposition and problem-solving abilities, indicating that students with stronger critical thinking disposition demonstrated higher levels of problem-solving proficiency.

Recommendations

Based on the findings of the study, several recommendations can be proposed to enhance problem-solving skills among university students. Firstly, it is imperative to raise awareness among educators regarding the intricate relationship between students' thinking styles and their problem-solving abilities. Educators should be equipped with an understanding of how different thinking styles impact problem-solving and should subsequently incorporate appropriate teaching strategies tailored to accommodate these diverse thinking styles. By doing so, educators can effectively facilitate the development of problem-solving skills among students. Additionally, when designing interventions aimed at improving students' problem-solving skills, it is crucial to consider gender differences. Further investigation is warranted to explore the underlying reasons for the observed significant difference in problem-solving skills between male and female students. Subsequently, interventions can be developed based on these findings, catering to the specific needs and challenges faced by each gender.

Although the study did not identify any significant differences in problem-solving skills across different class levels, it is still recommended that educators concentrate on enhancing problem-solving abilities across all class levels. This can be achieved by integrating problem-based learning approaches and critical thinking activities into the curriculum. Such methods encourage students to actively engage in problem-solving tasks, fostering the development of their analytical and problem-solving capacities. Moreover, the study did not ascertain a significant effect of students' age on their problem-solving skills. However, it is essential to acknowledge that age may still play a role in the development of problem-solving abilities among university students. To further comprehend the influence of age, additional research should be conducted to

investigate the relationship between age and problem-solving skills specifically within the university student population.

To conclude, the results of this study underscore the noteworthy impact of students' thinking styles on their problem-solving skills. Therefore, educators should be cognizant of the individual differences in students' thinking styles and incorporate interventions that are tailored to address these variations, with the ultimate aim of improving problem-solving skills. By doing so, educators can foster a conducive learning environment that effectively nurtures and enhances the problem-solving capabilities of university students.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * (Afyon Kocatepe University Rectorate, Social and Humanities Scientific Research and Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 27.01.2023, numbered 13 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%80), 2. Author (%20) Data Analysis: 1. Author (%20), 2. Author (%80) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%60), 2. Author (%40)
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 27.01.2023 Tarih , 13 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%80), 2. Yazar (%20) Veri Analizi: 1. Yazar (%20), 2. Yazar (%80) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%60), 2. Yazar (%40)

References / Kaynakça

- Abdi, A. (2012). A study on the Relationship of Thinking Styles of Students and their Critical Thinking Skills. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 47: 1719–1723. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.06.889>.
- Akan, Y. & Günek, A. (2021). Investigation of the Relationship Between University Students' Communication and Problem Solving Skill Levels: The Case of Muş Alparslan University *Journal of University Research*, 4 (1), 44-52. <https://doi.org/10.32329/uad.862692>
- Arslan, V. (2019). Examining the relationship between thinking styles and problem solving skills in classroom teachers. (Master's thesis). Recep Tayyip Erdoğan University Institute of Social Sciences, Rize.
- Başar, G. (2011). Evaluation of problem solving and communication characteristics in nurses and journals [Master's thesis], Istanbul Bilim University Institute of Health Sciences.
- Başerler, D. (2021). *Düşünme Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başol, G. & Türkoğlu, E. (2009). The relationship between pre-service classroom teachers' thinking styles and locus of control. *International Journal of Human Sciences*, 6(1), 732-757.
- Bedel, A., & Özdemir, B. (2019). The role of automatic thinking and decision-making styles in middle school students' problem-solving skills. *Marmara University Atatürk Faculty of Education Journal of Educational Sciences*, 53(53), 309-325.
- Buluş, M. (2006). Assessment of thinking styles inventory, academic achievement and student teacher's characteristics. *Education and Science*, 31(139), 35-48.
- Corder, G.W. & Foreman, D.I. (2009) *Nonparametric Statistics for Non-Statisticians*. John Wiley Sons, Hoboken, 99-105. <https://doi.org/10.1002/9781118165881>
- Çubukçu, Z. (2004). Determination of pre-service teachers' thinking styles. *Trakya University Journal of Social Sciences*, 6(2), 87-105.
- Demirel, Ö. (2005). *Öğretme Sanatı*. (8. Baskı). Ankara: Pegem A.
- Duru, E. (2004). Thinking styles: Conceptual and theoretical framework. *Eurasian Journal of Educational Research*, (14), 171-186.
- Erdem, H., Arslan, A., & Genc, M. (2019). The relationship between thinking styles and problem-solving abilities of university students. *International Journal of Assessment Tools in Education*, 6(2), 219-230. <https://doi.org/10.21449/ijate.528207>
- Felder, R. M., & Silverman, L. K. (1988). Learning and teaching styles in engineering education. *Engineering Education*, 78(7), 674-681.
- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: A Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Güneş, F. (2012). Improving the Thinking Skills of Students. *Journal of Turkology Research*, (32), 127-146.

Hammond, K. R., Hamm, R. M., Grassia, J., & Pearson, T. (1999). Direct comparison of the efficacy of intuitive and analytical cognition in expert judgment. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part A: Systems and Humans*, 29(5), 462–467.

Hannula, M.S. (2002). Attitude towards mathematics: Emotions, expectations and values. *Educational Studies in Mathematics*, 49, 25–46. <https://doi.org/10.1023/a:1016048823497>

Heppner, P. P., & Petersen, C. H. (1982). The development and implications of a personal problem-solving inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 29(1), 66–75. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.29.1.66>

Hyde, J. S., Fennema, E., & Lamon, S. J. (1990). Gender differences in mathematics performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 107(2), 139–155. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.139>

Ismail, M. A., & Baharom, M. N. R. (2019). The relationship between cognitive style and problem-solving ability among engineering students. *Journal of Technical Education and Training*, 11(1), 1-11.

Jiao, Y., Zhang, X., & Li, M. (2020). The impact of thinking styles on problem-solving skills among Chinese college students. *Frontiers in Psychology*, 11, 1168.

Jonassen, D.H. (1997). Instructional design models for well-structured and III-structured problem-solving learning outcomes. *Educational technology research and development* 45, 65–94. <https://doi.org/10.1007/bf02299613>

Jung, Y., & Lee, K. (2013). The relationship between cognitive styles and problem-solving ability in an online learning environment. *Computers & Education*, 60(1), 176-184.

Kanbay, Y. & Okanlı, A. (2017). The effect of critical thinking education on nursing students' problem-solving skills. *Contemporary Nurse*, 53(3), 313-321, [doi:10.1080/10376178.2017.1339567](https://doi.org/10.1080/10376178.2017.1339567).

Karami, A., Fathi, M., & Fathi, Y. (2019). Thinking styles and problem-solving skills among Iranian university students. *Journal of Education and Learning*, 8(5), 177-187. <https://doi.org/10.5539/jel.v8n5p177>

Kirton, M. J. (2003). *Adaptation-innovation in the context of diversity and change*. Routledge.

Kozhevnikov, M. (2007). Cognitive styles in the context of modern psychology: Toward an integrated framework of cognitive style. *Psychological Bulletin*, 133(3), 464–481. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.3.464>

Kuo, Y. C., Lu, M. T., & Chen, C. H. (2018). The relationship between thinking styles and problem-solving performance: A study of Taiwanese university students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(1), 123-135. <https://doi.org/10.12973/ejmste/80966>

Lismayani, I., Parno, P., & Mahanal, S. (2017). The correlation of critical thinking skill and science problemsolving ability of junior high school students. *Jurnal Pendidikan Sains*, 5(3), 96-101.

Messick, S. (1976). *Individuality in learning: Implications of cognitive styles and creativity for human development*. San Francisco, CA. Jossey Bass.

Orhan, A. (2022). The relationship between critical thinking and problem solving: A meta-analysis with correlational studies. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 10(3), 589-601. <https://doi.org/10.14686/buefad.1111333>

Özdil, G. (2008). The effect of interpersonal problem solving skills training program on the interpersonal problem solving skills of children attending preschool institutions. [Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi.

Pallant, J. (2020). *SPSS Survival Manual: A Step by Step Guide to Data Analysis Using IBM SPSS*. London: McGraw-Hill, Open University Press. <https://doi.org/10.4324/9781003117452>

Paul, R., & Elder, L. (2013). *Critical thinking* (E. A. Aslan & G. Sart, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Pereira, A. (2014). Examining critical and creative thinking of high school students making art in a learner directed art class [Unpublished doctoral dissertation]. Florida State University.

Prabhu, V., & Ranganathan, S. (2008). The effect of cognitive style on multimedia-based problem-solving performance. *Journal of Interactive Learning Research*, 19(1), 89-106.

Ramirez, G., Gunderson, E. A., Levine, S. C., & Beilock, S. L. (2013) Math Anxiety, Working Memory, and Math Achievement in Early Elementary School, *Journal of Cognition and Development*, 14:2, 187-202, DOI:10.1080/15248372.2012.664593.

Rencz, F., Varga, K., & Csapó, B. (2018). Thinking styles and problem-solving performance of university students in Hungary. *Journal of Educational Psychology*, 110(4), 520-534. <https://doi.org/10.1037/edu0000223>

Riding, R., & Cheema, I. (1991). Cognitive styles: An overview and integration. *Educational Psychology*, 11(3-4), 193-215. <https://doi.org/10.1080/0144341910110301>

Runco, M. A., & Acar, S. (2012). Divergent thinking as an indicator of creative potential. *Creativity Research Journal*, 24(1), 66-75.

Sahin, N., Sahin, N. H., & Heppner, P. P. (1993). Psychometric properties of the Problem Solving Inventory in a group of Turkish university students. *Cognitive Therapy and Research*, 17(4), 379-396. <https://doi.org/10.1007/BF01177661>

Salomon, G., & Perkins, D. N. (1989). Rocky roads to transfer: Rethinking mechanisms of a neglected phenomenon. *Educational psychologist*, 24(2), 113-142.

Sarpkaya, R., Arslan, A., & Genc, M. (2017). The effect of thinking styles on problem solving skills of university students. *Journal of Education and Practice*, 8(6), 134-139.

Setiwan, A., Wawan, Koderi & Pratiwi, W. (2020). Game based learning in mathematics: future teachers' viewpoint. *Journal for the Mathematics Education and Teaching Practices*, 1(2), 87-93.

Song, Y., Lee, Y., & Lee, J. (2022). Mediating effects of self-directed learning on the relationship between critical thinking and problem-solving in student nurses attending

online classes: A cross-sectional descriptive study. *Nurse Education Today*, 109(105227), 1-5.

Sternberg, R. J. (1985). *Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence*. Cambridge University Press.

Sternberg, R. J. (1997). *Thinking styles*. Cambridge University Press.

Sternberg, R. J. (2003). *Wisdom, intelligence, and creativity synthesized*. Cambridge University Press.

Sternberg, R. J., & Wagner, R. K. (1992). Thinking styles inventory, Unpublished test. Yale: Yale University.

Sternberg, R. J., & Zhang, L.-f. (Eds.). (2001). *Perspectives on thinking, learning, and cognitive styles*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Stoet G, & Geary DC (2013) Sex Differences in Mathematics and Reading Achievement Are Inversely Related: Within- and Across-Nation Assessment of 10 Years of PISA Data. *PLoS ONE* 8(3): e57988. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0057988>

Taylan, S. (1990). Adaptation, reliability and validity studies of Heppner's problem solving inventory. (Unpublished master's thesis). Ankara University Institute of Social Sciences, Ankara.

Voyer, D., Voyer, S., & Bryden, M. P. (1995). Magnitude of sex differences in spatial abilities: A meta-analysis and consideration of critical variables. *Psychological Bulletin*, 117(2), 250–270. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.2.250>

Yalçın B, Tetik S, Açıkgöz A. (2010). A study on the determination of the perceptions of problem solving skills and the levels of locus of control of high school students. *Journal of Organization and Management Sciences*, 2(2):19-27.

Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (2005). A threefold model of intellectual styles. *Educational Psychology Review*, 17(1), 1-53.

2024, 13 (2), 717-743 | Araştırma Makalesi

Türkiye in International Energy Trade: Implementation of Social Network Analysis

Mustafa YÜCEL ¹

Erol TURAN ²

Abstract

Energy resources are fundamental inputs in almost every sector and play a crucial role in development and economic stability. This situation has increased the importance of keeping energy costs low, becoming a significant factor in attaining global superiority. In the contemporary era, where states represent the highest level of the organization, the strategic importance of these resources has been further exposed. The strategic value of energy resources, predominantly encompassing fossil fuels such as oil, natural gas, and coal, has precipitated intense global competition. The dynamics of energy resource trade have transcended mere profit-driven motives, transforming into a tool wielded by governments for various political objectives. This paradigm shifts underscores the vitality of energy supply security, prompting the formulation of energy trade networks guided by policies and national strategies. Within these networks, participating actors exhibit diverse traits shaped by distinct circumstances, assuming varied roles through pre-existing relationships. The purpose of the research is to examine the energy trade network of Türkiye, implementing the social network analysis method that integrates empirical data and mathematical approaches. The study aims to unveil pivotal aspects of the network, including its size within the global energy trade landscape, density, relational ties among actors, centrality, and brokerage degrees. The research aims to contribute valuable insights to understanding Türkiye's positioning in the global energy trade through these analyses. The results indicate that the volume of Türkiye's energy trade network accounts for around 1/3 of the global energy trade. While no single dominant actor exists in the network, specific entities demonstrate significant brokerage power. The analysis highlights the impact of global energy players, including Russia, the United States, and some European countries. Finally, the study involves recommendations for future research, anticipating a continued exploration of the complicated dynamics shaping energy trade networks on a global scale.

Keywords: Strategic Management, Social Network Analysis, Sustainable Energy Trade, Energy Security, International Business

Yücel, M., & Turan, E. (2024). Türkiye in international energy trade: Implementation of social network analysis. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 717-743. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1404982>

Date of Submission	14.12.2023
Date of Acceptance	02.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assist. Prof. Dr., Kastamonu University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Business Administration Dept., Kastamonu, Türkiye, mustafayucel@kastamonu.edu.tr, 0000-0003-1818-4189

² Prof. Dr., Konya Food and Agriculture University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Politics and Public Administration Dept. Konya, Türkiye, erol.turan@gidatarim.edu.tr, 0000-0003-0343-7622

2024, 13 (2), 717-743 | Araştırma Makalesi

Uluslararası Enerji Ticaretinde Türkiye: Sosyal Ağ Analizi Uygulaması

Mustafa YÜCEL ¹

Erol TURAN ²

Öz

Enerji kaynaklarının hemen her sektörde temel girdi özelliğinde olması, kalkınma ve ekonomik istikrarın en temel gerekliliklerinden biri haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum, enerji maliyetini düşük tutabilmenin önemini artırmış, küresel mecrada üstünlük sahibi olmada önemli bir etken haline getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu kaynakların günümüzün en üst düzey örgütlenme boyutu olarak kabul edilen devletler açısından da stratejik önem kazanmasına sebep olmuştur. Bahsi geçen stratejik değer, başta petrol, doğal gaz ve kömür olmak üzere halen yüksek oranda fosil yakıtlardan oluşan enerji kaynakları ticaretinde sıra dışı bir rekabetin oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim enerji kaynaklarının ticareti, sadece kâr amacı taşıyan bir ticaret olmanın ötesinde, hükümetlerin çeşitli politik amaçlarında koz olarak kullandıkları bir araç haline gelmiştir. Bahsi geçen konu, enerji arz güvenliği ve sürdürülebilir enerji ticareti meselelerinin önemini artırmış, enerji ticaret ağlarının ülkelerin geliştirdikleri politikalar doğrultusunda şekillenmesine sebep olmuştur. Ticaret ağlarında yer alan aktörler, kendilerine has koşulların etkisinde çeşitli özelliklere sahip olmakta ve kurdukları ilişkiler ile ağ içerisinde farklı roller üstlenmektedirler. Sosyal ağ analizi bu noktada ağ içerisindeki ilişki bağlarının aktörlerin sahip olduğu konum ve özelliklerine tesir etmesinden yola çıkmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin enerji ticaret ağını ampirik verilerin ve matematiksel yöntemlerin kullanımını esas alan sosyal ağ analizi yöntemi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç kapsamında, öncelikle ağın küresel enerji ticareti içerisindeki büyüklüğü ve ağ yoğunluğu özellikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, ağdaki aktörlerin ilişkisel bağları, merkezilik ve aracılık dereceleri ortaya çıkarılmıştır. Sonuçlar, Türkiye'nin enerji ticaret ağındaki hacmin küresel enerji ticaretinin yaklaşık 1/3'ünü oluşturduğunu göstermektedir. Ağda tek bir baskın aktör bulunmamakla birlikte, belirli yapıların önemli aracılık gücü görülmüştür. Analiz, Rusya, ABD ve bazı Avrupa ülkeleri gibi küresel enerji aktörlerinin Türkiye'nin ticaret ağında da etkinliğini öne çıkarmıştır. Çalışma, konuya yönelik ileriki incelemeler için önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Sosyal Ağ Analizi, Sürdürülebilir Enerji Ticareti, Enerji Güvenliği, Uluslararası İşletme

Yücel, M., & Turan, E. (2024). Uluslararası Enerji Ticaretinde Türkiye: Sosyal Ağ Analizi Uygulaması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 717-743. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1404982>

Geliş Tarihi	14.12.2023
Kabul Tarihi	02.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kastamonu, Türkiye, mustafayucel@kastamonu.edu.tr, 0000-0003-1818-4189

² Prof. Dr., Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü, Konya, Türkiye, erol.turan@gidatarim.edu.tr, 0000-0003-0343-7622

Introduction

The demand for energy, a key input in various aspects of economic and social life, such as production, health, security, tourism, and education, continues to rise, making reliable and sustainable energy a focal point globally (Yücel, 2022, p.62). Since ensuring economic stability and development is one of the primary goals of policymakers (Kesgingöz & Dilek, 2016, p.180), energy resources have become a crucial factor in international strategies due to geopolitical features. An inadequate energy supply threatens economic and political stability, jeopardizing firms' sustainability. The situation intensifies the competition between countries for a share of energy resources. Countries that effectively manage energy costs gain a significant competitive advantage in global energy trade, shaping today's competitive landscape. Nations actively seeking dominant power positions strive to control rich fossil energy sources, especially in the Middle East and North Africa, as seen in the efforts of the United States. On the other hand, some fossil-energy-poor countries, specifically in the European Union, focus on energy conservation and efficiency strategies and prioritize renewable energy investments. The EU aims to reduce carbon emissions and encourage other non-member countries in these efforts.

Despite its geopolitical advantage as a bridge between energy-exporting and importing countries, Türkiye remains a net energy importer due to the need for more utilization of its resources and geopolitical position. It is crucial for Türkiye to ensure energy security and reduce its current account deficit by planning sustainable future projections in the energy sector. In the context of increasing global interactions, the trade of energy resources holds vital importance for Türkiye, considering factors such as population, industrialization, and geopolitical positioning.

Social network analysis, examining relationships through relational connections (Freeman, 2004, p.2) is employed to explore Türkiye's energy trade network, revealing its size, density, and critical actors within global energy trade. The study focuses on identifying the conditions in the energy trade of Türkiye by utilizing social network analysis. In this line, social network analysis is implemented in the energy trade network of Türkiye to determine the key features of the network, such as the network's density, central actors, and position of Türkiye in the network. This analysis will help to clarify the contemporary circumstances in the energy trade of Türkiye amid various conflicts for energy resources.

The conceptual part introduces energy resource types, current usage rates, and the significance of energy in the contemporary world. The study delves into the importance of energy trade for states, distinguishing it strategically from the trade of other goods and services. The dynamics shaping energy trade, including issues arising from intensive energy use and international agreements, are explained. The empirical section explains social network analysis in line with the literature. The study employs secondary data sources, utilizing World Bank data on fuel categories like oil, natural gas, and coal. Using UCINET software, the study reveals Türkiye's energy trade network through an adjacency matrix, conducting calculations to examine its size, density, dominance, centrality, and brokerage levels of involved actors.

The study, unique in its approach to the energy trade network of Türkiye, fills a gap in comprehending the roles and positions of actors by implementing the social network

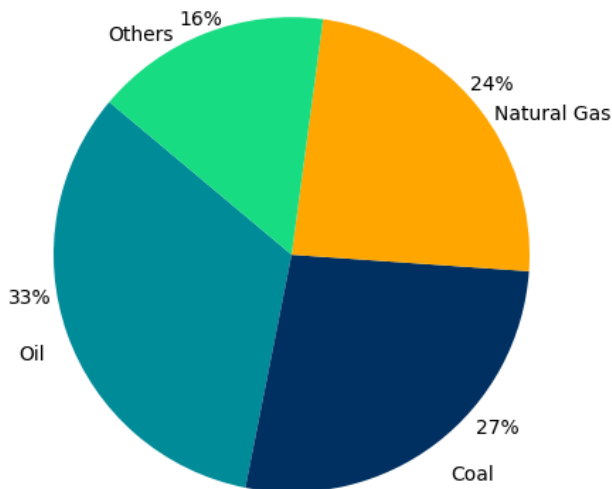

analysis. Considering the findings and existing literature alike, the study provides conclusions regarding Türkiye's energy trade network and recommends strategies, aiming to contribute valuable insights to the field.

Energy Supply, Distribution and Consumption

In addition to the rising global electricity and gasoil demand, the sourcing of materials such as steel, aluminum, concrete, and similar construction materials extensively used in urbanization projects, including road construction, mass transit projects, and the construction of residential and commercial buildings is a significant factor influencing energy consumption (Zhou et al., 2012, p.202-220). Furthermore, the increase in individuals' use of personal vehicles and the transportation of agricultural products from rural areas to cities are among the factors that significantly affect the increase in energy consumption within the scope of urbanization (Jones, 1989, p.29-44). The involvement of energy trade in such crucial aspects of energy production and circulation goes beyond profit motives; it plays a pivotal role in determining countries' strategic positions on the international stage and holds a substantial place in development plans.

Energy trade is not merely a for-profit but also a sector that governments continuously intervene in as part of their national strategies (Zehir, et al., 2023, p.2). When we refer to energy trade, we are essentially discussing the trade of "primary energy sources carrying production value," encompassing various raw materials with this particular characteristic. However, three dominate the entire market among these raw materials: oil, natural gas, and coal. Among these three energy sources, the dominance of crude oil derivatives in the energy markets (Zhong et al., 2016, p. 868-877). Figure 1 represents the global consumption rates of primary energy sources in 2022 according to the most recent data from the 2023 World Energy Outlook by IEA (International Energy Agency). (IEA, 2023a):

Figure 1: Consumption Rates of Primary Energy Sources in the Global Markets (2022).

The pie chart illustrates the global primary energy consumption by source. According to the data, oil accounts for approximately 33% of the total consumption, coal for 27%, and

natural gas for 24%. Renewables and other energy sources, including nuclear, make up the remaining 16%. Despite progress in renewable energy adoption, fossil fuels continue to dominate the global energy landscape. This persistent reliance underscores the challenges in transitioning to cleaner energy sources to meet global climate goals. Significant efforts are required to enhance energy policies, increase renewable investments, and develop innovative technologies to reduce carbon emissions and achieve a sustainable energy future.

Currently, four significant blocks form the energy trade network. The first block consists of the countries led by the United States (US), including Canada, Mexico, Brazil, Venezuela, etc. The other blocks include Europe-Russia countries, East-Southeast Asia countries, and Australia-India-Africa countries (Guifeng et al., 2019, p.5).

Another key factor shaping the energy supply, demand, and trade network has been the significant progress made by the US in shale gas extraction technology since 2009. As a result, the US has transitioned from a net energy importer to a net exporter, taking historic steps to ensure its energy security. Under the influence of all these factors, reshaping occurs in the international energy network, and old behavioral patterns of countries are replaced by new ones (Hua, 2021, p.1-4)

Energy Resources and Classifications

Various resources are used worldwide to meet the energy needs required to benefit from today's technological tools, which have replaced human and animal energy that was intensively used before industrialization. These resources, referred to as primary energy sources, allow the obtainment of energy that can be used in final consumption, such as heat or electricity, or can be reconverted for use in another process. The crucial concept expressed by the terms "energy production" or "energy consumption" is the process of transforming energy (EIA [US Energy Information Administration], 2020). Factors such as the impossibility of the energy conversion process under all conditions and the high-cost investment it requires have led to the utilization of different energy sources at different times in history. With the replacement of human or animal power by machines in production and transportation methods, fossil energy sources, such as coal, oil, and natural gas, began to be used intensively. In addition to these fossil sources, various sources such as nuclear, wind, solar, and geothermal are also used to obtain energy today. Energy sources are classified in various ways. These classifications generally include (Akova, 2010, p. 8-9):

- Fossil Fuels (Non-renewable) and Renewable Resources
- Underground and Aboveground Resources
- Solid – Liquid – Gas Resources
- Organic and Inorganic Origin Resources
- Commercial and Non-Commercial Resources
- Primary and Secondary Resources

Proper and clear classification of primary and secondary energy sources is crucial for energy statistics. Distinguishing between newly entered (primary) energy into the system and energy obtained by transforming within the system (secondary) is necessary

to prevent miscalculations in recording the transformations and losses experienced by the energy entering the system until its final consumption. In this context, the explanation considering the human factor shown in Figure 2 below summarizes this distinction (Øvergaard, 2008, p.5):

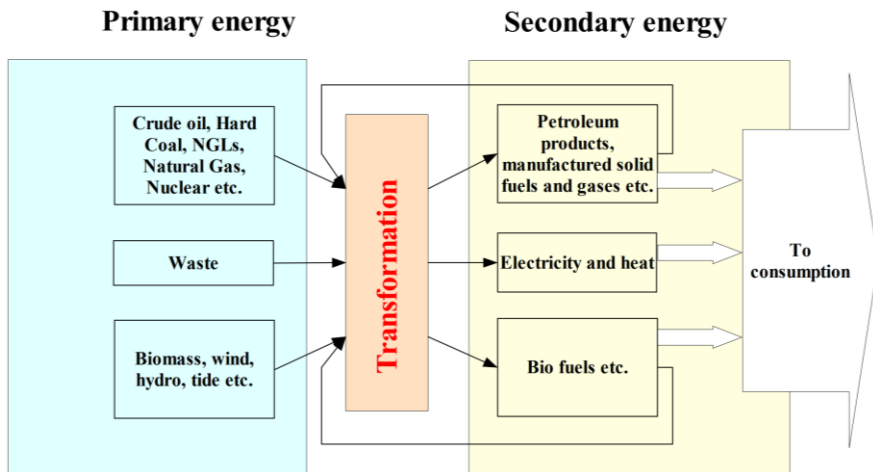

Figure 2: Primary and Secondary Energy Sources

Supply and Demand in Energy

Non-renewable primary sources, especially coal, oil, and natural gas, are widely used in electricity generation activities. Non-renewable primary sources, especially coal, oil, and natural gas, are widely used in electricity generation activities. Radioactivity-based nuclear energy is also prevalent in electricity production operations and poses significant environmental threats worldwide. Figure 3 shows the approximate usage rate of primary energy sources in electricity generation worldwide (IEA, 2023b):

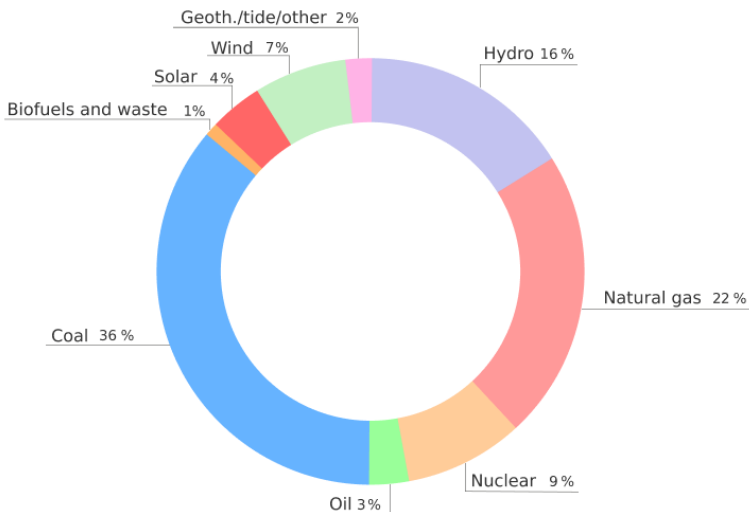

Figure 3: Global Electricity Generation Rates According to Primary Sources - 2023

According to the figure, coal usage constitutes 36% of the world's primary energy sources, while oil usage is 3%. In addition, nuclear energy accounts for 9% of the total consumed primary sources. The use of natural gas, known to pollute the environment less than coal and oil, has been steadily increasing, especially in recent years. As evident, all these mentioned types of resources in the non-renewable energy category collectively make up more than 70% of the total consumed sources. Therefore, it is apparent that the consumption of non-renewable energy sources, which still significantly contribute to disrupting the balance of nature, is relatively high today.

In the global electricity generation sector, coal holds a usage share of 38%, making it the most produced and traded commodity in terms of quantity (Zhong et al., 2016, p. 868-877). According to the International Energy Agency (IEA) data, coal is predominantly consumed for industrial activities but is also utilized in various sectors such as households, commercial services, public utilities, agriculture, forestry, and, to a lesser extent, in sectors like fishing and transportation (IEA, 2023c).

During the transition to industrial production, petroleum has assumed a significantly different role, becoming a vital component, particularly with advancements in the transportation sector (Black, 2020). Presently, petroleum is extensively used in sectors such as tourism, logistics, industry, agriculture, forestry, and fishing, besides being a primary energy source for transportation.

"The global consumption of crude oil reached 100 million barrels per day in 2019 but experienced a reduction to around 90 million barrels per day in 2020 due to the severe impact of the COVID-19 pandemic on various sectors, especially tourism (IEA, 2023d). With developments such as the production of vaccines against the disease in 2021, the gradual easing of quarantine and restriction measures has led to a resurgence in petroleum demand. According to the latest OPEC report, global oil demand is projected to average 102.2 million barrels per day in 2023, with a slowing growth of 1.1 million barrels per day in the first quarter of 2024 (OPEC, 2024, p.28).

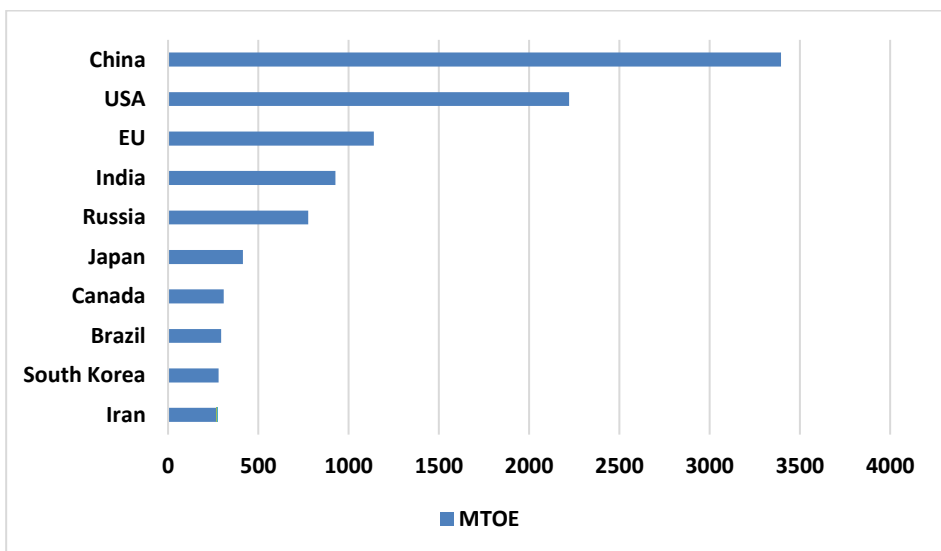
Natural gas production has been increasing annually in response to rising consumer demand driven by household, commercial, industrial, and electricity generation needs (Henderson & Shahidehpour, 2014, p.12-19). Natural gas, with lower production costs and carbon emissions compared to coal and oil, witnessed consumption growth from approximately 44 million TJ (Terajoule) in 1990 to around 75 million TJ in 2018, according to the International Energy Agency (IEA, 2023d). Recent data from the IEA indicates that natural gas consumption reached approximately 4,036 billion TJ in 2022, with a projected 2.3% increase in 2023 driven by robust demand in Asian markets (IEA, 2023a; IEA, 2024).

Currently, nuclear power plants globally produce 2,710,430 GW/h of electricity, constituting approximately 10% of the total electricity generated worldwide (IEA, 2023b). As for the European Union, it supplies 25% of its total electricity from nuclear energy production (Zehir et al., 2023, p.2-12).

Finally, the renewable energy sector has grown substantially, adhering to the concept of meeting present needs without compromising the resources of future generations (Brundtland, 1987). As of 2018, the share of renewable energy sources (including hydro, solar, wind, geothermal, wave, biofuels, and other sources) in electricity generation reached approximately 25% (IEA, 2023e).

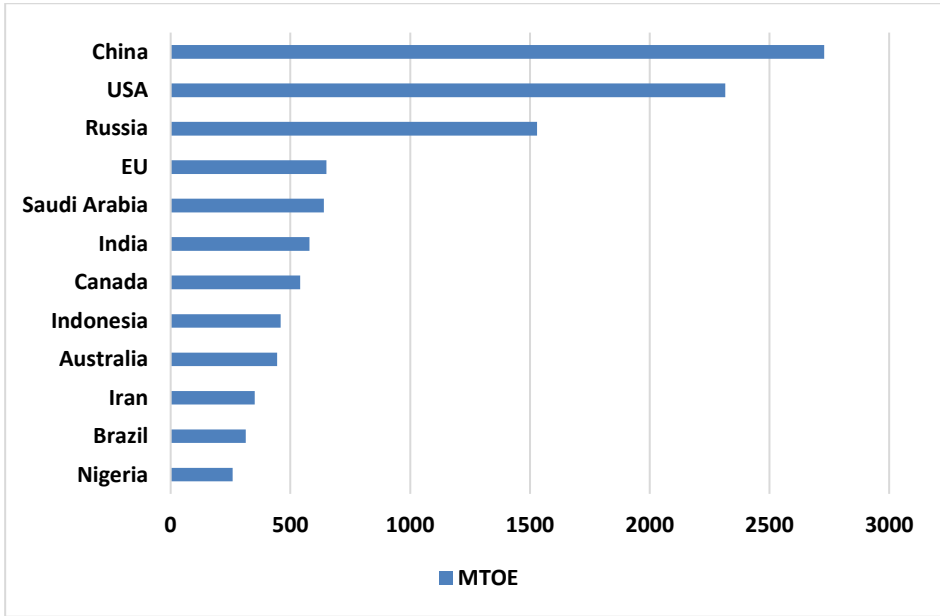
Global Actors of Energy Sector and Türkiye

The strong link between supply security and national security indicates that economic and political stability is highly dependent on energy supply. States compete intensely for a share of energy resources, with leaders seeking dominance in regions rich in fossil energy, particularly in the Middle East and North Africa (Erdoğan, 2017, p.10-26). This competition has led to worrisome developments driven by policies implemented by powerful actors (Kedikli & Çalağan, 2017, p.120-138). On the other hand, EU countries, susceptible to environmental issues, are committed to achieving zero greenhouse gas emissions in the long term. They actively work to reduce carbon emissions and encourage non-union countries to do the same (European Commission, 2018, p.2-76). Figure 4 displays the countries with the highest energy demand, along with their approximate consumption quantities in MTOE for the year 2019 (Enerdata, 2020a).

Figure 4: Global Electricity Consumption Rates Based on Primary Sources

Energy consumption rates alone can be misleading indicators of a country's industrial profile. For instance, despite China ranking first in energy consumption, the USA holds the top spot in GDP, as depicted in the figure. This disparity is also evident in the comparison between China and the EU (World Bank, 2020a). It becomes apparent that the USA or the EU generates more output while consuming less energy than China. Hence, considering a comprehensive set of data in the analysis is crucial for minimizing the margin of error. Figure 5 presents data on energy production, another pivotal factor in distinguishing oneself in the energy markets, alongside production amounts measured in MTOE (Enerdata, 2020b).

Figure 5: Global Electricity Production Rates Based on Primary Sources - 2020

One of the crucial points to note is that, when evaluating the graphs in Figures 4 and Figure 5 together, despite India and China ranking highest in global energy production, their energy production falls below the amount they consume. This is a significant indicator that they heavily rely on energy imports.

To better filter out the countries considered global powers and dominant in energy markets, it is essential to examine an important aspect beyond energy production and consumption. Analyzing how the volume of production-consumption reflects the country's level of development, particularly through examining the ratios of GDP and per capita GDP (PPP), is crucial. Table 1 illustrates the countries that rank in the top 10 in global energy production and consumption, as shown in the previous figures (Enerdata, 2020a, 2020b). Additionally, it highlights countries that also rank in the top 100 in terms of GDP and per capita GDP (PPP) ratios (World Bank, 2020a, 2020b).

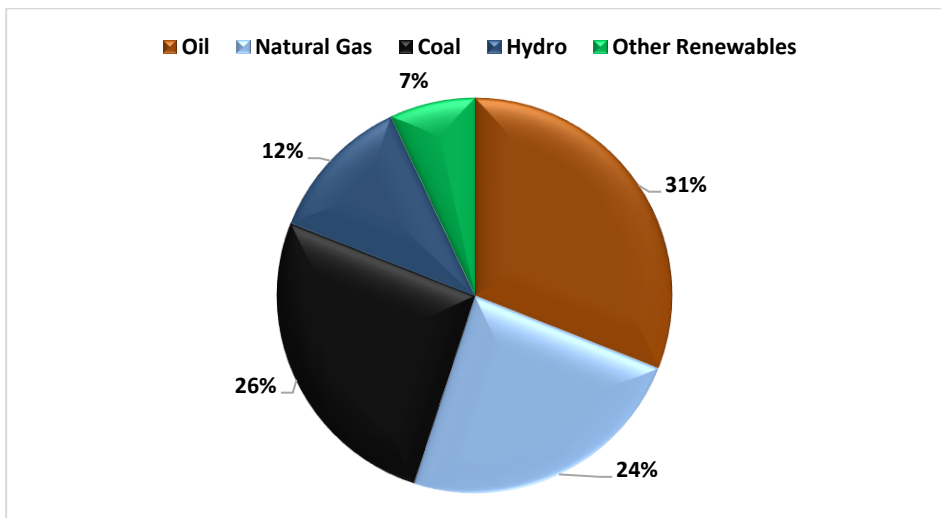
Table 1: Dominant Actors in Energy Sector

Countries	Consumption	Production	GDP	GDP (PPP)
USA	2	2	1	15
China	1	1	3	108
EU	4	3	2	39
Russia	5	3	12	70
Canada	7	7	11	34

As a result, it can be stated that the dominant states in the energy market are actively involved in energy production and consumption activities. They have robust and diverse energy trade networks, and they hold influence in energy markets due to their economic and political strength. These countries are capable of making strategic moves in their own interest, influencing price increases or decreases. As seen in the table,

notable organizations in this regard United States and China, EU (particularly leading countries), Russia, and to some extent, Canada.

Türkiye holds a strategically advantageous position for transmitting energy resources to markets, bordered by the resource-rich Caspian Region, Russia, and the Middle East on one side and serving as a crossroads for trade routes to energy-demanding European and Atlantic countries on the other. Since 2010, Türkiye has been among the OECD countries experiencing the highest growth in energy demand and has avoided prolonged economic stagnation witnessed by some European countries (EIA, 2017). As of 2023, Türkiye's gross domestic product is approximately 1.024 trillion US dollars at the current exchange rate (World Bank, 2023). With a population of about 85.8 million (TÜİK, 2023), Türkiye falls into the category of developing countries (UN, 2023), where the use of fossil fuels remains prevalent, as depicted in the graph illustrating Türkiye's primary energy sources consumption data as of 2019 (BP [British Petroleum], 2020).

Figure 6: Primary Energy Consumption by Sources in Türkiye

As a net energy importer, Türkiye relies on imports for approximately 75% of its energy supply. This situation results in around 31% from oil, 24% from natural gas, 26% from coal, 12% from hydroelectric, and 7% from other renewable sources, forming only a quarter of the total imports. Factors such as insufficient production of oil and natural gas, inadequate investment in renewable energy sources, and the historical lack of emphasis on energy management contribute to the increasing dependence on external sources in the energy sector (Yılankıran & Doğan, 2020, p.77-92).

Energy policies in development plans are executed in connection with numerous issues. Particularly, global power struggles in geopolitical, economic, and military domains in the region that closely concerns Türkiye significantly impact matters such as energy investments and trade. Therefore, in the competitive environment, it is crucial for Türkiye to maximize the utilization of its advantageous elements. Within this context, the priority in the pursued policies has been to benefit from Türkiye's position as both an energy-producing country and a net energy importer. Efforts have been made to establish Türkiye as a significant actor at the regional level, considering the ongoing

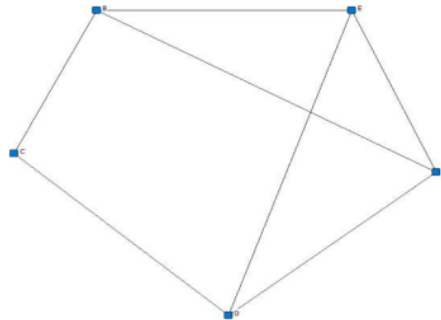
global power struggles in the geopolitical, economic, and military spheres within the geographic proximity.

In addition, the liberalization process in the energy market has increased the role of the private sector in electricity production. Investments in renewable energy sources have been incentivized, and there has been a focus on using local coal in electricity generation. Improvements have been made in areas related to the search and exploration of energy resources, and various projects have been carried out in different regions, including exploration activities for oil and natural gas in the license areas of the Turkish Republic of Northern Cyprus. Underground natural gas storage areas have been expanded, the foundation for an Energy Security Operation Center has been laid in Mersin province, and efforts have been initiated for the establishment of new nuclear power plants (TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, p.4-21).

Türkiye in Energy Trade: Implementation of Social Network Analysis

The social network analysis method, which takes its starting point from the emergence of social relationships, focuses on examining the relationships between individuals or organizations, referred to as nodes, that have one or more relational connections. Social network analysis is known as a systematic and empirical method applied in the context of social actors' structured relationships, relying on mathematical computation models, primarily utilizing graphs and figures (Freeman, 2004, p. 3). The results obtained in social network analysis are essential to be presented visually through graphs, where actors are represented as nodes and relationships are depicted as lines (Hawe et al., 2004, p. 973).

In the context of energy trade volumes where factors other than the energy demand of countries are effective, the current situation of energy trade networks and the characteristics of Türkiye's energy trade network, as well as its position in global trade, can be revealed through social network analysis. This method relies on empirical data, systematic work methods, graphical representation of findings, and the use of mathematical methods (Freeman, 2004, p. 3).

Figure 7: An Example Scheme for Social Network Analysis

Social network analysis, as a social science, enables the study of networks where individuals, species, teams, or organizations of various sizes and types can participate as actors (Borgatti et al., 2013, p.1-2). This methodology has been employed in various studies examining intergovernmental interactions and trade. The previous studies applied the method in various datasets and in different aspects.

One notable study among these endeavors applied network analysis to investigate international trade between 1965 and 2000. Using the Structural Equivalence criterion, the study revealed the hierarchical nature of the world economy's structure, exposing the hierarchical nature of the economic system. In a study exploring the impact of changes related to globalization and the New International Division of Labor on structural inequality in the world economy, it was concluded that these concepts benefited only a few countries, contributing to structural inequality on a global scale. The author, utilizing UCINET software for analysis, indicated that the trade volumes of South Korea, Singapore, and Türkiye showed promising upward trends. However, it was highlighted that the current system has impoverished many countries participating in the world economy (Mahutga, 2006, p.1863-1889).

Moreover, in another study focusing on the social network analysis of the West African trade network, traders with an annual trade volume above a certain threshold in five different border markets within Niger, Nigeria, and Benin were selected using the snowball sampling method. These selected traders were then queried about whom they perceived as their commercial collaborators. The study, exclusively aiming to measure relationships among traders, excluded trader-state commercial relationships. Through analyses based on betweenness centrality, the research identified significant trade hubs in West African countries, elucidating the points at which strong or weak ties come into play in the context of commercial activities in the region (Walther, 2014, p.179-203).

Furthermore, another study aiming to examine the relationship of conflicts worldwide through social network analysis, conflicts that occurred globally between 1978 and 2018 were obtained from the GDELT dataset (Global Data on Events, Location and Tone). These conflicts and their relevant countries were then entered into an adjacency matrix based on geographical proximity. Subsequently, social network analysis was conducted by applying Centrality (Betweenness, Closeness, Degree) criteria. The analysis revealed that the countries with the highest centrality level in global conflicts were identified as the United States, Russia, and Israel. Based on these findings, it was concluded that the United States is the most connected country with other nations and the primary actor in the occurrence of conflicts. Another notable point highlighted in the study is the observation that a few countries have connections with a large number of countries, while many countries have very few connections (Çelik, 2019).

Base Theories of Social Network Analysis

Within the scope of social network theory, which primarily focuses on examining relationships among actors rather than the actors themselves, one of the most crucial debates has revolved around determining the types of network relationships that provide benefits. While various opinions exist on this matter, three theories are generally accepted, namely strong ties, weak ties, and structural holes (Sayğan Tunçay, 2016, p.38). Thus, in addressing the research questions, these three theories, recognized as pivotal in social network analysis, have been considered.

Strong Ties (Closure) Theory: The Strong Ties Theory focuses on the closure feature of social networks. Emphasizing the positive impact of actors with close relationships, this theory (Gargiulo and Benassi, 2000, p.184; Burt, 2001, p.37-38) argues that relationships between actors are important when they are strong, implying that strong relationships indicate tight interaction among actors. In the context of energy trade relationships,

having strong ties within the global network is considered a significant advantage. In other words, countries engaged in energy trade should have strong ties with at least some of the countries they trade with. A country without strong ties may not dominate the network.

Weak Ties Theory: The Weak Ties Theory refers to a situation where the intensity of relationships among actors in any social network is low. In energy trade, it is understood that having not only strong ties but also a significant number of weak ties is essential for a country. In other words, to strengthen and reinforce its position in energy trade, a country should not only strengthen its ties with existing actors but also emphasize increasing weak ties by collaborating with new actors.

Structural Holes Theory: Ronald Burt's theory of structural holes, proposed in 1997, expands and reorganizes the weak ties theory. While Granovetter's weak ties theory emphasizes the quality of ties, Burt's structural holes theory focuses on bridging different groups. Burt (2000, p.353-354; 2001, p.34) highlights the strategic advantage derived from actors establishing bridges, creating a brokerage position. He asserts that the presence of unconnected actors within a network reveals structural holes and that actors filling these structural holes through the bridges they create gain a competitive advantage (Burt, 1997, p.341-343; 2000, p.353-354; 2001, p.34-35).

The Purpose and Value of the Research

The strategic significance of energy resource trade lies in its distinction from many other products, as it is conducted not solely for profit but also involves continuous intervention within the national strategies of countries. It serves as a crucial tool for governments to achieve their political objectives. Despite Türkiye's position as a country situated between net-exporting and net-importing nations within the category of developing countries, various challenges, such as high dependence on fossil fuels, technological and economic inadequacies, and regional conflicts of interest, have led it to be a net energy importer.

The primary objective of this study is to examine Türkiye's energy trade network using social network analysis. The study delves into the network formed by countries involved in Türkiye's energy trade, employing social network analysis to calculate the network's density. Additionally, efforts are made to identify central (hub) and intermediary actors (countries) within the network using various centrality criteria. Furthermore, the study aims to reveal the strengths of dyadic relationships between actors through the use of network mappings in social network analysis. The specific objectives of the study include:

- Calculating the magnitude of energy trade within the social network formed by countries involved in Türkiye's energy trade and comparing to global energy trade.
- Determining the density of the network in question.
- Identifying the most central actors, hub, and intermediary countries within the network.
- Uncovering which dyadic relationships between actors exhibit significant levels of strong or weak ties.

- Investigating whether countries recognized as global energy actors, based on existing literature, dominate Türkiye's energy trade network.

The in-depth examination of the network comprising countries engaged in energy trade with Türkiye, along with the utilization of systematic and empirically-based data and visually interpretable social network maps, highlights the potential usefulness of employing social network analysis based on mathematical calculations for academics and practitioners interested in this field in the future.

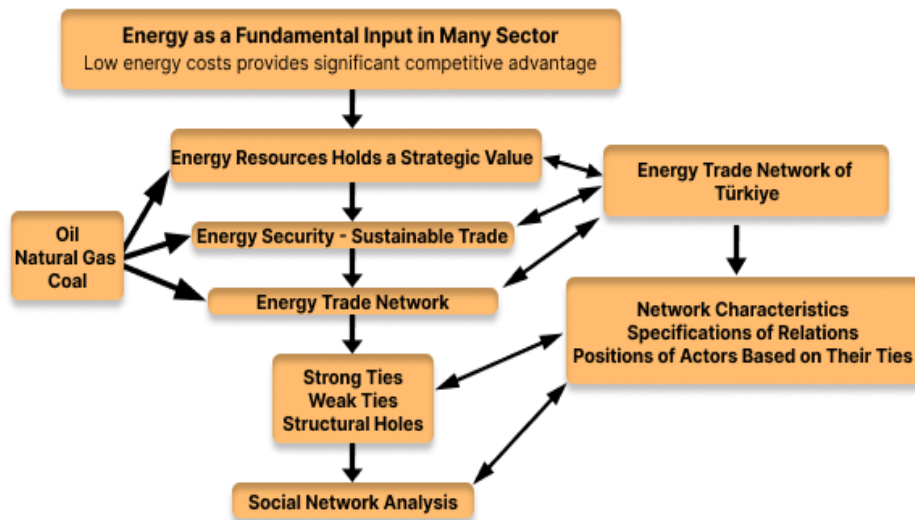

Figure 8: Subsequent Framework of the Study

The provided framework illustrates the comprehensive approach undertaken in the study to analyze Türkiye's energy trade network through social network analysis. At the core, the study recognizes energy as a fundamental input in many sectors, where low energy costs provide a significant competitive advantage. The strategic value of energy resources—such as oil, natural gas, and coal—is emphasized, highlighting their role in ensuring energy security and facilitating sustainable trade.

The central focus is on the "Energy Trade Network," which encompasses the relationships and trade flows between various countries. The framework further delves into the specifics of Türkiye's energy trade network, analyzing its characteristics, relational specifications, and the positions of actors based on their trade ties.

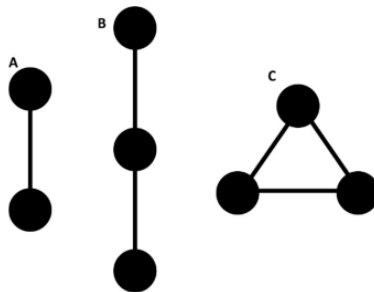
The study employs social network analysis to examine these dynamics, utilizing metrics such as strong ties, weak ties, and structural holes to understand the intricacies of the network. This analysis helps identify the centrality and importance of different countries within the network, providing insights into the connectivity and influence of Türkiye's energy trade relationships.

Overall, the framework encapsulates the study's objective to provide a detailed examination of the energy trade network, emphasizing the significance of strategic energy resources and the implications for energy security and sustainable trade practices.

Research Method

The study focuses on energy commodities traded under the "27" code, representing the "fuels" group according to the "HS 1988/92" customs product classification. Data on the trade volumes of countries in the selected product group are presented in US dollars on a yearly basis. Although both export and import data are available in the source, only import data is considered in the study since it is suggested that import data more accurately reflects reality. The data matrix prepared for input is entered as weighted and asymmetric. This is because the mutual import and export ratios of countries may not be equal, and they may not have an equal relationship within the total energy trade volumes.

Network density is calculated by dividing the number of existing connections in the network by the number of all potential connections that could exist (Wasserman & Faust, 1994, p.101-103). The total potential connections can be found in a symmetric matrix with the formula $n(n-1)/2$, where "n" is the number of actors, and in an asymmetric matrix, it can be found with the formula $n(n-1)$ (Borgatti et al., 2018, p.216-217; Hanneman & Riddle, 2005, p.95). Therefore, network density is calculated by dividing the number of connections in the network by the number obtained with this formula. Figure 9 includes some drawings to explain the concept of network density.

Figure 9: Examples for Network Density

From the drawn network examples, in system A, where the total possible number of connections is 1, the current number of connections is also 1. In other words, the current number of connections in the system is equal to the maximum possible number of connections. In system B, the total possible number of connections is 3, and the current number of connections is 2. Finally, in system C, the current number of connections is equal to the maximum possible number of connections, both being 3. Based on this, the network densities for these three systems can be calculated as follows: for A, it is $1/1=1$; for B, it is $2/3\approx 0.667$; and for C, it is $3/3=1$. These calculations are valid for a symmetric network; however, in an asymmetric connection, where a relationship is two-way, meaning there are two relationship values on one connection, these numbers will vary depending on whether the relationships between actors are one-sided or reciprocal. As the connections between actors in the network increase, the increasing network density decreases, as seen in the given example, when approaching zero.

Upon revealing density value, the analysis calculated centrality degrees, indicating the importance of a node (country) based on its connections within the network. The centrality metrics classified under three major subheadings as inner centrality, outer centrality, and betweenness centrality.

Inner Centrality, also known as in-degree centrality, this measures the number of incoming connections a country has, indicating how much energy it imports from other countries. A higher inner centrality suggests a country is a significant importer in the network. On the other hand, outer Centrality is known as out-degree centrality. This metric measures the number of outgoing connections a country has, indicating how much energy it exports to other countries. A higher outer centrality suggests a country is a significant exporter in the network (Freeman, 1979, p.215-239). Furthermore, betweenness centrality measures the extent to which a country lies on the shortest paths between other countries, indicating its role as an intermediary or broker in the network. High betweenness centrality implies that a country is crucial for the connectivity and flow of energy trade between other countries (Freeman, 1977 p.39-40; Newman, 2005, p.39-54).

By employing social network analysis in UCINET, the study was able to visualize and quantify the complex relationships in the global energy trade network, thereby facilitating a deeper understanding of the trade dynamics, involving Türkiye.

Findings

The study aims to provide a comprehensive understanding of Türkiye's engagement in the trade of energy commodities. By examining the density values of the energy trade network, the quantities of energy trade between actors, and the centrality degrees of countries within the network, the significance of this network has been exposed in the context of the world's total trade volume.

The research focuses on reciprocal import values, interpreting import figures between actors as relationship weights, and includes countries with more than 0.15% of the total trade volume of Türkiye's energy products in the trade network. The countries in the network with Türkiye are Russia, Iran, India, Colombia, the United States, Israel, Algeria, Greece, Bulgaria, Australia, Italy, the United Arab Emirates, Kazakhstan, Egypt, Norway, Iraq, Spain, Canada, Romania, Belgium, the United Kingdom, South Africa, China, the Netherlands, and Germany. A literature review in the third section of the study highlighted Russia, Canada, the United States, China, and Germany, known as global energy actors, due to their leading positions in energy supply, demand, GDP, and per capita GDP. These countries, along with some European Union nations, are also prominent in the created network.

The analysis evaluates whether these countries, considered as global actors based on theories of strong ties, weak ties, and structural holes, play a dominant role in Türkiye's energy trade network. The study initially determines the share of Türkiye's transaction volume in the global energy trade by transferring energy import data to the matrix and calculating the ratio to the total global energy import figures.

The study highlights that Türkiye's energy trade network, with a total trade volume of \$738.68 billion, holds approximately 32% of the total global energy trade volume of \$2.306 trillion (World Bank, 2021). This indicates that Türkiye's energy trade network is significant in the context of global energy trade. The key point here is that the "network" refers to the trade relationships between Türkiye and other countries. The significance of this network is derived from the fact that it encompasses a substantial portion of the global energy trade. The ties within this network are crucial because they include all the countries that actively trade energy commodities with Türkiye. For instance, if Türkiye

trades with major economies like the US and China, the trade between these countries is included in the network's trade volume. Conversely, if Türkiye does not trade with a particular country, such as North Korea, the trade between North Korea and other countries (e.g., China) is excluded from the network's numbers. Therefore, the network's significant value of 32% means that nearly one-third of the total global energy trade volume occurs between the countries that are part of Türkiye's energy trade network. This highlights the extensive reach and importance of Türkiye's trade ties in the global energy market.

In light of the information on density, the maximum number of possible connections in Türkiye's energy trade network for the year 2019, calculated according to the formula $n(n-1)$ as $26 \times 25 = 650$. The existing number of connections is provided in the matrix table, considering trade amounts below 1 million USD as "0" or non-existent within import and export relationships.

As evident in the table presented in Table 2 the constructed network contains a total of 472 connections. Consequently, the density calculation for Türkiye's energy trade network is determined as $472/650 = 0.726$ (approximately). While this figure suggests a dense network, it is crucial to note that the perception of density can be subjective based on the context of the research. For instance, in a study concerning the acquaintance among individuals working in a Faculty of Economics and Administrative Sciences department, this figure might be relatively low. However, in an investigation focusing on individuals who share their dinner every evening within the faculty, the density might appear considerably higher (Borgatti et al., 2018, p.216-217). Nevertheless, considering that the calculated figure representing the density of energy trade relationships exceeds 0.5 and is close to the maximum value of 1, it may be inferred that energy trade network of Türkiye is a dense network. Table 2 shows the trade matrix of top organizations in 2019. While "1" shows the trade is above \$1 million and "0" means the trade is below the specified amount:

Table 2: Energy Trade Matrix of Türkiye (\$1 Million Threshold)

Country	TR	RU	IR	IN	CO	US	IL	DZ	GR	BG	AU	IT	AE	KZ	EG	NO	IQ	ES	CA	RO	BE	UK	ZA	CN	NL	DE	TOTAL
TR	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	22
RU	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	25
IR	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	6
IN	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	22
CO	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	16
US	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
IL	1	1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	12
DZ	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	1	1	1	14
GR	1	0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	18
BG	1	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	1	0	0	1	0	11	
AU	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	12
IT	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	24
AE	1	0	1	1	0	1	0	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	0	16
KZ	1	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	1	0	1	0	1	15
EG	1	1	0	1	0	1	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	17
NO	1	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	14
IQ	1	0	0	1	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	1	1	13
ES	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	23

Colombia	64%	Algeria	68%
UAE	64%	Russia	64%
Kazakhstan	60%	Canada	64%
Romania	60%	Romania	64%
Algeria	56%	Australia	60%
Norway	56%	Israel	56%
Iraq	52%	Bulgaria	56%
S. Africa	52%	Iraq	52%
Israel	48%	Colombia	48%
Australia	48%	Norway	44%
Bulgaria	44%	Kazakhstan	40%
Iran	24%	Iran	24%

The external degree centrality in energy product exports indicates that globally recognized energy actors that dominate the network. In the trade network centered around Türkiye, Russia, Germany, and the United States exhibit higher centrality values in energy exports than Türkiye. Despite Türkiye's centrality not being meaningful in the context of a Türkiye-centered energy trade network, the noteworthy finding is that other countries have higher centrality in this network. Germany, a known net energy importer like Türkiye, ranks highest in export centrality, emphasizing Türkiye's underutilized potential. China and Canada, despite ranking lower than Türkiye, demonstrate strong external degree centrality, indicating a robust position in Türkiye's energy trade network. Notably, India, not classified as a global energy actor due to its low per capita GDP, holds a strong position with an 88% external degree centrality in Türkiye's energy trade network, suggesting its significant role despite global rankings. Conversely, Iran, a net energy exporter, exhibits a notably low external degree centrality, potentially reflecting the impact of U.S. sanctions on its energy trade and highlighting the influence of political relations and power struggles in shaping the energy market.

On the other hand, examining the inner degree centrality values related to energy product imports, global energy actors such as the U.S., EU countries, and China rank high, while Russia and Canada do not due to their leading energy production status and substantial energy imports despite being net energy exporters. Other actors with low inner degree centrality are also net energy exporters. India's significant position with a 92% inner degree centrality is noteworthy, indicating its potential strength in energy commodities, essential inputs in nearly all sectors. India could make substantial strides if it effectively addresses its managerial challenges and leverages this advantage.

Analyzing both inner and outer degree centrality values reveals that countries identified as global energy actors in this study have high centrality values. Particularly in the outer degree centrality table, Russia, the U.S., and some EU countries have higher centrality values than Türkiye, providing crucial insights into the positions of these countries in Türkiye's trade network.

Degree centrality, criticized for considering only direct connections and ignoring indirect ones, is deemed applicable in this study as there are no isolated actors in Türkiye's energy trade network, and the network exhibits relatively high density. This

mitigates the criticism regarding the degree centrality criterion for the network (Hanneman & Riddle, 2005: 155).

In addition to degree centrality, betweenness centrality is another fundamental metric in social network analysis, which measures the ability of an actor to mediate based on the geodesic distance between any two actors in the network. It signifies not only being an intermediary among multiple actors but also holding the unique position of the sole intermediary between two actors (Hanneman & Riddle, 2005, p.163).

When an actor is in an isolated state, or all other actors are interconnected, their betweenness value can be zero. Maximum betweenness is achieved when an actor occupies the position of the sole intermediary in all geodesic distances among other actors in the network. Betweenness is generally defined as the power to control flows in the network. An actor with high betweenness centrality, acting as a gatekeeper in the network, possesses the ability to disrupt activity flows in the network (Borgatti et al., 2013, p.176).

However, the strength or weakness of this position depends on the ease with which other actors, with their own betweenness centrality, can form new connections by bypassing the actor in question. An example illustrating this is a medieval Russian trade network where Moscow, initially indistinguishable from other Russian principalities in the 12th century, quickly rose to a superior position. This transformation was attributed to the trade routes between principalities running along rivers, with Moscow situated at a crucial center. Other principalities, unable to find alternative routes due to geographical constraints, were compelled to accept Moscow's high toll demands for many years (Borgatti et al., 2013, p.177). The betweenness centrality values of actors in the 2019 Türkiye energy trade network are presented in Table 4:

Table 4: Betweenness Centrality Results of Energy Trade Network of Türkiye

BETWEENNESS CENTRALITY RESULTS		
Country	Betweenness	nBetweenness
The Netherlands	19,403	3,234
Türkiye	17,763	2,960
Germany	14,598	2,433
India	13,876	2,313
USA	13,670	2,278
Italy	13,670	2,278
China	13,315	2,219
Belgium	12,441	2,074
Spain	11,965	1,994
UK	11,565	1,928
Russia	7,342	1,224
UAE	6,929	1,155
Greece	4,415	0,736
Canada	3,990	0,665
Romania	3,913	0,652
Egypt	3,556	0,593
Algeria	1,511	0,252

Colombia	0,889	0,148
S. Africa	0,825	0,138
Iraq	0,571	0,095
Bulgaria	0,514	0,086
Israel	0,495	0,082
Kazakhstan	0,354	0,059
Australia	0,206	0,034
Norway	0,134	0,022
Iran	0,091	0,015
Mean	6,846	1,141
Std. Dev.	6,300	1,050
Network Centralization Index: 2,18%		

The table reveals various values ranging from nearly zero to 19.4, indicating significant diversity with a mean betweenness of 6.846 and a standard deviation of 6.3. However, the total network centralization index is considerably low, suggesting that betweenness centrality is not overwhelmingly strong in the network. Despite the absence of dominant betweenness power, some actors in the network exhibit significant differences in betweenness centrality compared to others. For instance, the Netherlands, known as a major energy hub in Northern Europe due to its role in oil refining and storage, ranks highest with a betweenness centrality degree of 19.4. This is not surprising given the country's prominent position in energy trade. Although Türkiye does not exhibit dominance in the betweenness, ranking second with a degree of 17.7 suggests its ability to wield betweenness power within its trade network. Notably, dominant energy players like Russia and Canada rank lower in the betweenness activities, potentially due to their direct export-focused connections. For example, Russia exports natural gas to neighboring countries, but the transmission to Central and Western Europe involves intermediary countries like the Netherlands. Similarly, Canada's export focus primarily on the United States contributes to its lower ranking (3.99) in betweenness centrality.

Conclusion and Discussion

The study employs social network analysis to investigate Türkiye's energy trade network derived from the import/export of dominant energy resources, namely oil, natural gas, and coal, extensively utilized as fundamental inputs across various sectors. Focusing on relational dynamics among actors rather than demographic characteristics, the research underscores the critical role of these energy sources in micro (individuals), meso (organizations), and macro (international/global) contexts, aligning with countries' strategic development plans. Figure 8 summarizes the framework of the paper.

The study delves into the international dimension of energy trade, exploring the policies and maneuvers of global and regional actors to assert dominance in ensuring energy supply security. Utilizing social network analysis, it scrutinizes the commercial relationships formed based on these policies, examining strong ties, weak ties, and structural gaps within the network through the lenses of network theories. The research highlights the critical role of energy resources, particularly oil, natural gas, and coal, which serve as fundamental inputs across diverse sectors and play a pivotal role in micro (individuals), meso (organizations), and macro (international/global) contexts.

The findings reveal that Türkiye's energy trade volume constitutes approximately one-third of the global energy trade. Despite the absence of a dominant actor in the network, certain actors exhibit more substantial brokerage power. Notably, the analysis underscores the influence of global energy players such as Russia, the United States, and some European countries like Germany, the Netherlands, and the UK, indicating their centrality in Türkiye's energy trade network.

The study emphasizes the importance of energy in economic and sociological aspects, particularly during energy shortages. Countries, aware of the significance of energy resources, shape their energy trade to fulfill their needs and, in some cases, utilize it as a tool beyond profit motives. The calculated total network centralization index suggests that Türkiye lacks strong brokerage activities, and actors with such power are relatively weak.

Furthermore, the examination of both external and internal centrality values reveals the dominance of the United States, EU countries, and China in global energy trade. The study notes Germany's unique position in the network despite being less dependent on fossil energy sources. Additionally, the low internal centrality of Russia and Canada suggests their vulnerability compared to the United States in the global energy trade network.

Subsequently, the social network analysis of Türkiye's energy trade network highlights its substantial role globally, emphasizing the need for Türkiye to leverage its position and address challenges and opportunities in energy supply and demand balance. Structural gaps, especially in trade relations with the U.S. and Russia, present opportunities for Türkiye to strengthen its position in the global energy landscape. Implementing policies focused on alternative energy sources, energy efficiency, and conservation, akin to Germany's approach, could further enhance Türkiye's energy trade.

Limitations

The unit prices at which energy resources are procured by states can be kept confidential for various reasons, raising concerns about the reliability of the obtained data. In addition to this issue, the inconsistency in export-import data provided by different national sources further complicates matters, making it challenging to determine which set of data is more realistic.

Another challenge, closely related with the same issue is countries do not provide their data regularly. On the other hand, the implementation of social network analysis requires as much data as possible. In this parallel, the more countries have missing data within the network in the selected year, the more ambiguous results will be obtained.

To address these problems, all data has been obtained by applying "fuels" and "imports" filters from the dataset provided by the World Bank. The data, considered reliable on an international scale, is acquired by various methods employed by this institution. Also, 2019 was selected as the most suitable year in terms of data availability. Yet, there was still a challenge in the form of missing 2019 trade data for three countries, namely Iraq, Iran, and Algeria, included in the network. To resolve this particular issue, the "export" filter was applied to the World Bank dataset, allowing for a separate examination of the

exports to these three countries by the other nations in the network. This adjustment significantly mitigated the consequences of the mentioned problem.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This article is extracted from a doctorate dissertation entitled "Turkey in the Globalizing Energy Trade: Implementation of Social Network Analysis", accomplished by Mustafa Yücel supervised by Prof. Dr. Erol TURAN (Ph.D. Dissertation, Kastamonu University, Kastamonu, 2022). <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme
Etik Beyan	* Bu çalışma Prof. Dr. Erol TURAN danışmanlığında Mart 2022 tarihinde Mustafa Yücel Tarafından tamamlanan "Küreselleşen Enerji Ticaretinde Türkiye: Sosyal Ağ Analizi Uygulaması" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. <i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

References / Kaynakça

Akova, İ. (2010). Enerji ve Alternatif Enerji Kaynakları [Ders Notları]. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/enerji_ve_alternatif_enerji_kaynaklari.pdf

Black, B. C. (2020). *Crude reality: petroleum in world history*. Rowman & Littlefield.

British Petroleum. (2020). *Statistical review of world energy*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> 06.10.2023

Brundtland, G. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. United Nations General Assembly Document A/42/427 [White Paper]. United Nations.

Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2013). *Analyzing social networks* (1st ed.). Sage.

Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2018). *Analyzing social networks* (2nd ed.). Sage.

Burt, R. S. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative science quarterly*, 42(2), 339-365. <https://doi.org/10.2307/2393923>

Burt, R. S. (2000). The network structure of social capital. *Research in organizational behavior*, 22, 345-423. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(00\)22009-1](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(00)22009-1)

Burt, R. S. (2001). Structural holes versus network closure as social capital. In N. Lin, K. S. Cook & R. S. Burt (Eds.), *Social Capital: Theory and Research* (pp. 31- 56). Aldine de Gruyter.

Çelik, S. (2019). Dünyadaki çatışmaların sosyal ağ analizi yöntemiyle incelenmesi. *Öneri Dergisi*, 14(52), 236-254. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.594947>

Enerdata. (2020a). Global energy statistical yearbook 2020. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> 26.10.2023.

Enerdata. (2020b). Global energy statistical yearbook 2020. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-production.html> 26.10.2023.

Erdoğan, N. (2017). TANAP projesinin Türkiye ve Azerbaycan enerji politikalarındaki yeri ve önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 10-26.

European Commission. (2018). Regulation (EU) 2018/1999 of The European Parliament and of The Council [White Paper]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018R1999&from=EN>

Freeman, L. C. (1977). A set of measures of centrality based on betweenness. *Sociometry*, 40(1), 35-41. <https://doi.org/10.2307/3033543>

Freeman, L. C. (1979). Centrality in social networks: Conceptual clarification. *Social Networks*, 1(3), 215-239. [https://doi.org/10.1016/0378-8733\(78\)90021-7](https://doi.org/10.1016/0378-8733(78)90021-7)

Freeman, L. (2004). *The development of social network analysis. A Study in the Sociology of Science*. Empirical Press.

Gargiulo, M. & Benassi M. (2000). Trapped in your own net? Network cohesion, structural holes, and the adaptation of social capital. *Organization Science*, 11(2), 183-196.

Guifeng, M., Zaichi, L., & Zhongmin, L. (2019). Identification of major energy cooperation countries in the belt and road and investment environment evaluation. *Coal Economic Research*, 5.

Hanneman, R. A. & Riddle M. (2005). *Introduction to social network methods*. University of California.

Hawe, P., Webster, C., & Shiell, A. (2004). A glossary of terms for navigating the field of social network analysis. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 58(12), 971-975.

Hua, X. (2021). The international energy trade pattern reshaping, competition and energy revolution. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 632, No. 3, p. 032022). IOP Publishing.

Henderson, M. & Shahidehpour, M. (2014). Continuing to grow: Natural gas usage rising in electricity generation [guest editorial]. *IEEE Power and Energy Magazine*, 12(6), 12-19.

IEA (International Energy Agency), (2024). *Gas Market Report, Q2-2024*. <https://www.iea.org/reports/gas-market-report-q2-2024> 29.05.2024

IEA (International Energy Agency), (2023a). *World Energy Outlook 2023*. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/86ede39e-4436-42d7-ba2a-edf61467e070/WorldEnergyOutlook2023.pdf> 29.05.2024

IEA (International Energy Agency). (2023b). *World gross electricity production, by source*. <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/world-gross-electricity-production-by-source-2018> 15.09.2023.

IEA (International Energy Agency). (2023c). *Coal final consumption by sector, world* <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/energy-statistics-data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20consumption&indicator=CoalConsBySector> 29.05.2024

IEA (International Energy Agency). (2023d). *Oil products final consumption by sector, world*. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/energy-statistics-data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20consumption&indicator=OilProductsConsBySector> 28.05.2024.

IEA (International Energy Agency). (2023e). *Natural gas final consumption by sector, world*. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/energy-statistics-data-browser?country=WORLD&fuel=Energy%20consumption&indicator=NatGasConsBySector> 29.05.2024

Jones, D. W. (1989). Urbanization and energy use in economic development. *The Energy Journal*, 29-44.

Kedikli, U. & Çalağan, Ö. (2017). Enerji alanında bir rekabet sahası olarak Doğu Akdeniz'in önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 120-138.

Kesgingöz, H., & Dilek, S. (2016). Investigation of TR82 region according to the growth stages of Rostow. *Asian Journal of Economic Modelling*, 4(4), 180-189.

Mahutga, M. C. (2006). The persistence of structural inequality? A network analysis of international trade, 1965–2000. *Social Forces*, 84(4), 1863-1889.

OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries). (2023). *Monthly Oil Market Report*. Organization of the Petroleum Exporting Countries. Retrieved from file:///C:/Users/sevgi/Downloads/OPEC_MOMR_May_2024.pdf 28.05.2024.

Øvergaard, S. (2008). Issue paper: Definition of primary and secondary energy. Statistics Norway, Division for Energy Statistics. https://unstats.un.org/unsd/envaccounting/londongroup/meeting13/LG13_12a.pdf 02.09.2023

Sayğan Tunçay, S. (2016). Asil ve Vekil İlişkilerinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi [Ph.D. Dissertation, İzmir Dokuz Eylül University]. Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.

TC Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On birinci kalkınma planı (2019–2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/ON_BIRINCI_KALKINMA-PLANI_2019-2023.pdf 07.09.2023

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Gross Domestic Product*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulusal-hesaplar-113&dil=2> 28.05.2024.

United Nations. (2023). *World Population Prospects 2022 Revision*. <https://population.un.org/wpp/> 28.05.2024.

EIA (US Energy Information Administration). (2017). *Country analysis brief: Turkey*. US Department of Energy. https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Turkey/turkey.pdf 07.09.2023

EIA (US Energy Information Administration). (2020). *Laws of energy*. http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=about_laws_of_energy 21.10.2023

Newman, M. E. J. (2005). A measure of betweenness centrality based on random walks. *Social Networks*, 27(1), 39-54. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2004.11.009>

Walther, O. J. (2014). Trade networks in West Africa: A social network approach. *The Journal of Modern African Studies*, 52(2), 179-203. <https://doi.org/10.1017/S0022278X14000032>

Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Social network analysis: Methods and applications (structural analysis in the social sciences)*. Cambridge University Press.

World Bank. (2020a). *GDP (current US\$)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> 26.09.2023.

World Bank. (2020b). *GDP per capita, PPP (current international \$)*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> 26.09.2023

World Bank. (2021). *World fuels imports by country and region in US\$ thousand 2019-2019*. https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/WLD/StartYear/2019/EndYear/2019/TradeFlow/Import/Indicator/MPRT-TRD-VL/Partner/All/Product/27-27_Fuels 10.12.2023

World Bank. (2023). *Turkey Overview: Development news, research, data*. <https://www.worldbank.org/en/country/turkey/overview> 28.05.2024.

Yılankıran, N. & Doğan, H. (2020). Türkiye'nin enerji görünümü ve 2023 yılı birincil enerji arz projeksiyonu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 10(2), 77-92.

Yücel, M. (2022). Impact of energy management on business performance. *Quantrade Journal of Complex Systems in Social Sciences*, 4(2), 62-70.

Zhou, W., Zhu, B., Chen, D., Griffy-Brown, C., Ma, Y. & Fei, W. (2012). Energy consumption patterns in the process of China's urbanization. *Population and Environment*, 33(2), 202-220.

Zehir, C., Yücel, M., Borodin, A., Yücel, S., & Zehir, S. (2023). Strategies in energy supply: A social network analysis on the energy trade of the European Union. *Energies*, 16(21), 7345.

Zhong, W., An, H., Fang, W., Gao, X. & Dong, D. (2016). Features and evolution of international fossil fuel trade network based on value of emergy. *Applied Energy*, 165, 868-877.

Atina Demokrasinin Kamusal İnceleme Prosedürü Üzerine: “Dokimasia”

Deniz KUNDAKÇI¹

Öz

Bu çalışma, modern kamusal denetimin henüz gelişmediği bir tarihsellikte, demos iktidarını garanti altına almak için geliştirilmiş hukuki ve siyasi bir prosedür olan dokimasia’yı değerlendirme amacını taşımaktadır. Çalışmada, Türk siyasi düşünce literatüründe ihmal edilmiş “dokimasia” adı verilen bir uygulama özelinde, Atina kent devletindeki kamusal denetim süreçleri ve bu süreçlerin demos egemenliği üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın kapsamı yalnızca Atina kent devleti sınırları içindeki dokimasia uygulamalarını içermektedir. Kronolojik tarihsellik ise özellikle MÖ beşinci ve dördüncü yüzyıllar ile sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Makalede modern literatüre ait temel kaynakların yanında, konu ile ilgili Lysias, Demosthenes ve Aechines’in mahkeme kayıtlarına geçmiş söylevleri ve Aristoteles, Ksenophon, Platon ile Plutarkhos’un metinlerinden yararlanılmıştır. Yapılan değerlendirmede dokimasia türleri altı kategoride sınıflandırılmış olup, çeşitli örnekler üzerinden mukayeseli bir şekilde ele alınmıştır. Bunlar sırasıyla yurttaşlık dokimasia’sı, engelli yardımı almak isteyenlere yönelik dokimasia, memur ve boule üyeliklerine ilişkin dokimasia, süvari ve atların denetlenmesi konusundaki dokimasia, hatip dokimasia’sı ve yurttaşlık hakkı elde etmek isteyen yabancıların dokimasia’sıdır. Uygulamanın kökeninde bir kamu görevine atanacak ya da kamusal bir imtiyazdan faydalanacak kişinin, hukuki ve siyasi yönden incelenmesi ve asgari yeterliliği taşıyıp taşımadığı sorgulanmaktadır. Dolayısıyla uygulama, bazı istisnalar dışında, doğrudan cezai bir işlem doğurmaktan ziyade, idari bir işlem niteliği taşımaktadır. Sürecin demos egemenliğini temsil eden konsey (boule meclisi) üyeleri ya da mahkemede jüri üyeleri huzurunda yürütüldüğü tespit edilmiştir. Çalışma, tarihsel ve olgusal bir nitelik taşıyan bir kavram hakkında betimleyici ve özellikle mukayeseli bir yöntem yoluyla ele alınmıştır. Demos egemenliğinin güvence altına alınmasına hizmet eden söz konusu uygulama, kamu idaresi ve denetiminin tarihselliğinin anlaşılması açısından da değer taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atina Demokrasisi, Dokimasia, Kamusal Denetim, Engelliler, Süvariler.

Kundakçı, D. (2024). Atina Demokrasinin Kamusal İnceleme Prosedürü Üzerine: “Dokimasia”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 744-765. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464742>

Geliş Tarihi	04.04.2024
Kabul Tarihi	04.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kastamonu, Türkiye, dkundakci@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7331-5682

2024, 13 (2), 744-765 | Araştırma Makalesi

On the Public Scrunity Prosedure of Athenian Democracy: “Dokimasia”

Deniz KUNDAKÇI¹

Abstract

This study, in a historicity where modern public control has not yet developed, aims to evaluate dokimasia, which is a legal and political procedure developed to guarantee the demos's power. In the study, it was tried to evaluate the public control processes in the city state of Athens and the effects of these processes on the sovereignty of demos, especially in a practice called “dokimasia”, which has been neglected in the Turkish political thought literature. Therefore, the content of the study only includes dokimasia practices within the boundaries of the city state of Athens. Chronological historicity, on the other hand, was tried to be limited to fifth and fourth centuries BC. In addition to the basic sources of modern literature, oratories of Lysias, Demosthenes and Aechines in court records and the texts of Aristotle, Xenophon, Plato and Plutarch about the topic were used in article. In the evaluation made, the type of dokimasia is classified into six categories and discussed comparatively through various examples. These are respectively, dokimasia of citizenship, dokimasia for those who want to receive disability contribution, dokimasia for civil servants and boule memberships, dokimasia for the inspection of cavalry and horses, dokimasia of orators, and dokimasia for foreigners who want to obtain citizenship rights. In the origin of the practice is to scrutinize the person who will be appointed to a public office or benefit from a public privilege is examined in legal and political terms and questioned whether he has minimum qualifications. Therefore, with some exceptions, the practice is an administrative process rather than a direct criminal process. It has been determined that the process is performed in the face of council (boule) members or jurors representing the demos sovereignty in court. The study dealt with a concept that has a historical and factual characteristic through a descriptive and especially comparative method. The practice, which serves to guarantee demos's sovereignty, is also valuable in terms of understanding the historicity of public administration and control.

Keywords: Athenian Democracy, Dokimasia, Public Scrunity, Disableds, Cavalries.

Kundakçı, D. (2024). On the Public Scrunity Prosedure of Athenian Democracy: “Dokimasia”. *Journal of the Human and Social Sciene Researches*, 13(2), 744-765. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464742>

Date of Submission	04.04.2024
Date of Acceptance	04.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof., Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Political Science and Public Administration, Kastamonu, Türkiye, dkundakci@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7331-5682

Giriş ya da Dokimasia Kavramı Hakkında

Atina kent devletinde demos'un iktidarı ve bu iktidarın kullanımına ilişkin tartışmalar, siyasi düşünce tarihinde her zaman ilgi çekici bir yer edinmiştir. Tartışmaların odak noktası çoğunlukla, Atina'da siyasal hakların nasıl kullanıldığı ve doğrudan demokrasinin kurumsal işleyişi hakkındadır. Bununla beraber, Atina'da kamusal işlem, hukuki uygulama ve denetimlerin demos iktidarını nasıl güçlendirmiş olduğu genellikle göz ardı edilir. Hâlbuki Eski Yunan demokrasisinin en temel ilkelerinden birisi de, denetim ve kamu önünde hesap verilebilirliktir. Bu yolla siyasal eşitsizliğe neden olabilecek bireysel saldırı ve muhteris duyguların eşit yurttaşlık hakkına dayalı demokratik sisteme zarar vermesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Croix, 2013, s. 360, 470; Burckhardt, 2020, ss. 94-96).

Bu çalışma esasen, Atina'da kamusal bir göreve atanacak ya da yurttaşlık hakkı gibi bir imtiyaza sahip olacak bir kişinin, atamasının yapılması ya da imtiyaza kabulünden önceki soruşturulma aşamalarını değerlendirmeye yöneliktir. "Dokimasia" olarak adlandırılan söz konusu bu soruşturma, makalede başlıca altı türde kategorize edilmiş ve farklı başlıklar altında ele alınmaya çalışılmıştır. Bir kamusal göreve atanmaya dair koşulları sağlayamayan ya da bir memuriyetin hukuken belirlenmiş fiziksel-moral veya maddi önkoşullarını yerine getirmeyen bir yurttaşın, haksız yere bir göreve atanmasının ya da atanacağı görevi layıkıyla yerine getirememesinin demos egemenliğine dayalı siyasal bir sisteme zarar vereceği düşünülmektedir. Yine gerekli nitelikleri taşımadığı halde bir imtiyaza talip olan yurttaş, bir başkasının hak kaybına neden olmaktadır. Çalışmada dokimasia soruşturmasının, sistemin demos iktidarını hukuk dışı ihlallere karşı koruma amacına hizmet için ortaya konmuş bir uygulama olduğu ileri sürülmektedir.³

Kavram, etimolojik olarak dokimazō (inceleme, denetim) fiilinden türeyen ve yukarıda ifade edildiği gibi, Atina'da herhangi bir kamu görevini üstlenecek ya da herhangi bir makama atanarak kamu yararı veya yetkisini kullanacak kişilerin, göreve başlamadan önce kamusal incelemeye tabi tutulmalarına ilişkin genel bir prosedürü ifade eder. Bu prosedür, adayın kimlik bilgileri başta olmak üzere fiziksel sağlık ve yeterliliği, mensup olduğu sosyal sınıf ve deme, aile ilişkileri ve askerlik durumu gibi bilgilerin denetlendiği ve çoğunlukla re'sen yürütülen bir süreç olarak ifade edilebilir (Todd, 2009, s. 73; Rhodes, 2016).

Dokimasia, incelemeye tabi tutulan kişi hakkında boule üyeleri ya da mahkemede jüri üyeleri tarafından yapılan oylama sonucunda ortaya çıkan hukuki bir hükümdür. Yapılan oylamada lehte yeter düzeyde oy alan aday, makamda göreve başlama ya da kamu sorumluluğunu yerine getirme hakkına sahip olur. Dokimasia herhangi bir suçu belirleyen veya cezai işlem gerektiren bir yargılama usulü değil, sadece idari bir prosedürdür. Dolayısıyla inceleme sonucunda yeter düzeyde oy alamayan adayın sadece ilgili makam için ataması yapılmaz ya da kamu yararı ya da sorumluluğundan faydalanamaz (Harris, 2013, s. 254). Kurayla veya seçimle belirlenen memurlar (strategos (general) dâhil), büyükelçiler, haberciler, hatipler, yurttaşlığı hak edecek gençler

³ Atina demokrasisi, eşitliğe dayalı kolektif yapısını koruyabilmek için benzer niyetlerle farklı türde uygulamalardan yararlanmıştır. Örneğin rejimi muhtemel tiranlık heveslilerine karşı korumak adına siyasal bir sürgün cezası olarak "ostrakismos", servet dağılımında belirli denge sağlayabilmek için "leitourgia" ve kamu görevlerini tamamlayan görevlilerin zimmetlerine para geçirmelerinin önüne geçebilmek için "euthyna" gibi çeşitli yasal prosedürlere başvurmuştur (MacDowell, 1986, s. 170; Rhodes, 2019, s. 101; Kundakçı, 2018).

(*ephebos*), engelliler, süvariler, atlar ve atlı avcılar gibi birçok kamusal görev sahibi veya belirli bir kamu hakkından faydalanmak isteyen herkes dokimasia sürecine tabi tutulmaktadırlar (Gagliardi, 2009, s. 99). Konularına göre bir kısmı *boule*'nin, bir kısmı önce *boule*'nin sonra mahkemenin, diğer bir kısmı ise yalnızca mahkemelerin münhasır yetkisi altında olması nedeniyle, dokimasia prosedürünün detaylı bir tartışmayı hak ettiği ifade edilebilir.

Görevin gerektirdiği koşullara göre dokimasia sürecinde adaya yöneltilen sorular çeşitlilik göstermekle birlikte; bazı standart sorular adaya genellikle her durumda yöneltilmektedir. Buna göre adayın;

- [Büyük] Babasının ve [Büyük] Annesinin Atina yurttaşı olup olmadığı,
- Herhangi bir suç işleyip-işlemediği,
- Hangi sosyal sınıfa mensup olduğu,
- 18 yaşından [yurttaşlık] ya da 30 [*boule* üyeliği için] yaşından büyük olup olmadığı,
- Engelli olup olmadığı,
- Attika sınırlarında kendine ait bir arazisi olup olmadığı,
- Evlilik sonucu doğan meşru bir çocuk olup olmadığı,
- Atina'da aile mezarlıklarının bulunup bulunmadığı

gibi sorulara verdiği yanıtlar ve şahitler yardımıyla, görev ya da imtiyazın gerektirdiği belirli nitelikleri taşıyıp taşımadığı anlaşılmaya çalışılmıştır (Rihll, 1995, ss. 93-94). Uygulamanın kökeninde Atina idaresini, fiziksel ya da moral açıdan kusurlu, niteliksiz, yanlış beyanda bulunan ve demokratik rejime karşı çıkan kişilerden koruma ve demos'un egemenliğini güvence altına alma arayışı olduğu söylenebilir. Bu çalışmada altı başlıkta sınıflandırılan dokimasia'nın, ilk üç türünün gündelik yaşama dair ve daha çok formal ve hukuki bir incelemeyi esas aldığı iddia edilmektedir. Öte yandan son üç dokimasia'nın ise demokratik rejimin politik ve moral gerekçelerle uygulamaya koyduğu süreçleri ifade ettiği ileri sürülebilir.

1. Yurttaşlığa İlişkin Dokimasia

Atina siyasal toplumunun bir parçası olmaya ilk adımını atan genç erkeklerin (*ephebos*) yurttaşlığa kabul edilmeleri için belirli bazı özellikleri taşımaları gerekir. Bu dokimasia türü, reşit olarak kabul edilen Atinalı gençlerin denetlenmesi sürecini ifade eder. Atina'da 18 yaşına ulaşan *ephebos*'lar dokimasia süreçleri tamamlanuncaya kadar, kentteki hukuki ve siyasi işlemlere katılma hakkına sahip değillerdir. Dolayısıyla sadece belirli bir yaşa ulaşmış olmak, yurttaş olmaya hak kazandıran yegâne unsur olarak değerlendirilmemiştir. Atinalı bir *ephebos*, 18. doğum gününü takip eden Attika yılında iki aşamalı bir süreçten geçmek zorundadır. Sürecin birinci aşaması gencin mensup olduğu *deme*⁴, ikincisi ise *boule* huzurunda gerçekleşir (Kraut, 1984, ss. 154-156; Aristoteles, *Ath. Pol.* 42.1). Aslında bu türden bir dokimasia işlemine ihtiyaç duyulmasının temel sebebi, Atinalıların günümüzdekine benzer bir doğum sertifikasına sahip olmamalarından kaynaklanır. Bu yüzden Atinalı bir gencin yaşı ve ebeveynlerinin

⁴ Deme, önemi 6. yüzyılda Kleisthenes (MÖ 507/506) ile birlikte artmaya başlayan ve "yerleşim yeri yoluyla" yapılan gruplandırmaya dayalı bir idari birimdir (Sommerstein, 2018, s. 151). Buradan Atina'nın yurttaşlığa ilişkin dokimasia'yı, kabile/klan tarzı çoğunlukla kan bağına dayalı bir yapıdan ziyade, *deme*'ye dayandırdığı görülmektedir.

kim olduğu konusu, kendisinin kanıtlanması gereken bir meseleye dönüşmektedir (MacDowell, 1971, s. 210).

Atinalı bir *ephebos* öncelikle, mensup olduğu deme üyelerinin huzurunda 18 yaşına girdiğini, anne-babasının Atinalı olduğunu, evlilik sonucu dünyaya geldiğini ve nihayet köle olmadığını ispatlamak zorundadır. *Ephebos* için mensup olduğu deme erkekleri huzurunda el kaldırma yoluyla bir oylama yapılır. Deme erkekleri yurttaş aday hakkında oylamaya katılarak, adayın öncelikle gerekli yaşta ve özgür bir adam olduğu ve nihayet yasalara göre dünyaya gelen meşru bir evlat olduğu konusunda ant içerler (Harrison, 1971, s. 206). Yaşı iddia edilenden küçük olan gençlerin başvuruları haliyle reddedilir ve onlar babalarının vasilğinde yaşamaya devam ederler. Aday, yaşıyla ilgili bu karara itiraz ederek, mahkemeye de başvurabilir (Aristoteles, *Ath. Pol.* 42.1). Öte yandan henüz reşit olmadığı için deme erkekleri tarafından reddedilen bir yurttaş adayının, mahkemede karara itiraz başvurusunda bulunduğu dair bilinen hiçbir örnek bulunmamaktadır (Harrison, 1971, s. 206; Rhodes, 1972, s. 172). Buradan, deme erkekleri tarafından yapılan incelemenin her iki taraf için de ikna edici bulunduğu düşünülebilir. Diğer taraftan yurttaşlığa kabul edilme sürecinde aranan şartlardan bir diğeri olan, adayın anne ve babasının Atina yurttaş olma koşulunun aydınlatılmasında, gerekirse anne ve babanın bir üst soy bağı da şahitlik yapmak zorunda kalabilir. Deme erkeklerinin, gencin kimlik bilgileri konusunda kuşkuya yer bırakmayacak derecede ikna olmaları sonrasında, gencin adı boule'ye gönderilecek ön listeye kaydedilir (Borowski, 1976, s. 5).

İnceleme yetkisi deme erkeklerinden sonra bu kez boule meclisine gelir. Boule üyeleri de gerektiğinde tanıkların şahitliklerine başvurmanın yanı sıra *ephebos*'un fiziksel gelişimini değerlendirmek üzere onun bedenini inceleyip hüküm vermeye çalışırlar.⁵ Eğer adayın 18 yaşından küçük olduğuna kanaat getirirlerse, adı kayıtlardan silinir ve onu deme ön listesine kaydeden görevliye de [yani *demarkhos*'a] yanlış işlem yapmış olması nedeniyle para cezası uygulanır. Öte yandan genç gibi, deme üyeleri de mahkemeye başvurup cezaya ve gencin yaş durumu nedeniyle verilen karara itiraz edebilirler (Borowski, 1976, s. 14). Bununla birlikte, tüm işlemlerin sonunda yurttaş adayının eğer "özgür" olmadığı ortaya çıkarsa; boule onun köle olduğu düşüncesiyle pazarda satılmasına hükmedebilir. Genç, verilen bu karara itiraz için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Ancak gencin özgür olmadığına mahkeme tarafından da hükmedilirse, boule'nin vermiş olduğu karar onaylanmış olur (Aristoteles *Ath. Pol.* 42.1).

Atina siyasal toplumuna giriş hakkı için gençlerin zorunlu olarak tabi tutuldukları bu rutin dokimasia işleminin dışında, kimi zaman bazı özel durumlarda yurttaş kayıtlarının incelendiğine dair münferit olaylar da bulunmaktadır. Örneğin yanlış yerde kaydı tutulan kişilerin, herhangi bir şikâyet konusu olmasa bile, tespit edilmeleri halinde başvuruları reddedilmiştir (Rihll, 1995, s. 94). Yine, MÖ 346/45'te Demophilus adlı bir kişinin Atina meclisine sunduğu önerge üzerine, deme defterlerine kayıtlı tüm erkekler hakkında genel bir inceleme yapılması kararlaştırılmıştır. Yurttaşların bu şekilde topyekûn ve bir anda denetlemeye tabi tutulmuş olmalarının, hem çok zahmetli hem de çeşitli düşmanlıklara neden olduğu düşünülebilir. Bahsi geçen tarihteki olağan dışı inceleme kararının, yapılan itirazlar nedeniyle mahkemeleri uzun süre meşgul ettiği ve jüri üyelerine yapılan ödemeler nedeniyle kente muhtemelen ciddi bir mali yük getirdiği

⁵ Aristophanes *Eşekarları* oyununda *ephebos*'ların soruşturulmasına değinmektedir: "Philokleon: Gençler yurttaşlık muayenesine gelince/İstedğim yerlerine bakabilirim" (Aristophanes, *Sph.* 578).

söylenbilir (Diller, 1935: 302-303). Diğer taraftan bu ve benzeri incelemeler sonucunda dokimasia süreci tamamlanmadan yurttaşlık haklarını kullandığı tespit edilen kişiler ise hapse atılır ve suçlu bulunmaları halinde kent tarafından yine en yüksek teklifi veren kişiye köle olarak satılırlardı (Kraut, 1984, s. 154). Örneğin MÖ 445'te Atina'da kötü iklim şartları nedeniyle önemli bir gıda kıtlığı yaşanmıştı. Bu süreçte Mısır kralı, dostane diplomatik ilişkilerin bir sembolü olarak, Atina'ya bir gemi dolusu tahıl yardımında bulundu. Halkın büyük bir kesimi, gönderilen tahıldan kendilerine de yardım yapılması konusunda talepte bulundu. Ancak tahıldan yararlanma hakkı olmadığı halde, yurttaş olduğunu beyan ederek yardım alan birçok kişi de sahtekârlık suçlamasıyla yargılandı. Yurttaş olmadığı halde kimliği hakkında yanlış beyanda bulunan yaklaşık beş bin kişi köle olarak satıldı (Martin, 2021, s. 187). Görüldüğü gibi Atina'da yurttaşlık konusunda yasa dışı beyanda bulunmanın çok ciddi yaptırımları bulunmaktaydı.

Tartışmayla ilgili çarpıcı bir başka örnek de Demosthenes'e ait bir söylevden çıkarsanmaktadır. Buna göre 346/45'te halk meclisi kararıyla, yukarıda da bahsi geçen deme defterlerinin incelenmesi sonucunda *Halimus* deme'sine kayıtlı Euxitheus adlı bir kişi, Eubulides adlı hasmının şikâyetiyle, anne ve baba tarafından Atinalı olmadığı gerekçesiyle yurttaşlık kayıtlarından çıkarılır. Bu sonuç üzerine Euxitheus da boule'nin verdiği karara itiraz için mahkemeye başvurur. Euxitheus mahkemede jüri üyelerine seslenirken, öncelikle hakkındaki şikâyet konusunun kendisine yönelik kıskançlık ve nefret gibi kişisel husumetlerden kaynaklandığını ifade ederek söze başlar (Dem. 57.5). İlave olarak, Euxitheus yurttaşlık kayıtlarının incelenmesine ilişkin boule'de yapılan oylamada, ustaca planlanmış bir tuzağın kurbanı olduğundan yakınır. Ona göre düşmanı Eubulides, boule meclisinde deme üyelerinin anons edilmesinden sorumludur. Eubulides görevin sağladığı avantaj sayesinde, oylamayı kasıtlı olarak havanın karardığı geç saatlere bırakmıştır. Bunun üzerine Euxitheus'un üst soyunun Atinalı olduğunu kanıtlayabilecek yaşlı deme üyeleri hava kararınca kentten 35 *stadion* (yaklaşık 7 km.) uzaklıkta, kırsaldaki evlerine gitmek üzere oturmaktan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Mecliste birçoğunu Eubulides'in ayarladığı adamlar sadece oylamaya katılmıştır. Haliyle yurttaşlıktan çıkarılması konusunda alınan karar da ona göre maksatlıdır (Dem. 57.10-14). Euxitheus nihayet itirazı sonucu toplanan mahkeme huzurunda, anne ve baba tarafından akrabaları, mensup olduğu kabile (*phyle*) ve deme üyelerini şahit göstermeyi başarır. Ardından babasının kanunlara uygun olarak evlendiğini kanıtlar. Sonunda özgür bir yurttaşa yaraşır bir yaşam sürdüğünü ifade edip, mahkeme heyetinden yurttaşlık haklarının iadesini talep eder (Demosthenes, 57.22-24, 68-70). Davanın nasıl sonuçlandığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Euxitheus'un ifadesini tamamlarken, kentten gönderilmesi gibi bir cezaya çarptırılması durumunda, hayatına kendi elleriyle son vereceği bilgini paylaşmış olduğu göze çarpmaktadır (Dem. 57.70). Bu durum, yurttaşlık dokimasia'sının olumlu sonuçlanmamasının kişi üzerinde ne denli ağır bir duygusal çöküntü yarattığını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Öte yandan Euxitheus örneğinden, yurttaşlık dokimasia'sının sadece 18 yaşındaki *ephobos*'lara değil; hakkında şikâyet bulunan tüm yurttaşlar için de yapılan bir inceleme olduğu anlaşılmaktadır.

2. Engellilere İlişkin Dokimasia

Atinalı lider Peisistratos (MÖ 600-527) döneminde çıkarılan yasayla, savaşta kötürüm kalan yurttaşların geçimlerinin kamu tarafından sağlanacağına ilişkin bir düzenleme yapılmıştır (Plutarkhos, *Sol.* 31.3-4). Esasen bu kamu yardımı başlangıçta sadece savaşta yaralanan ve fiziksel engeli nedeniyle herhangi bir işte çalışamayan kişileri

kapsamaktadır. Ancak 5. yüzyılda yardımın bağlamı genişletilmiş ve yardımdan sadece savaş nedeniyle değil, herhangi bir sebepten engelli tüm Atinalıların faydalanmasına izin verilmiştir (Borowski, 1976, s. 23). Bir tür işsizlik maaşı olarak da düşünülebilecek olan bu yardım, mütevazı ve geçimlik bir ücreti kapsamaktadır. Verilen ücret miktarı, sağlıklı ama vasıfsız bir kişinin kazancından daha azdır (Rhodes, 1972, s. 176). Öte yandan Aristoteles yardımın iki obolos değerinde “gıda desteği” şeklinde olduğunu ileri sürer (Aristoteles, *Ath. Pol.* 49.4). Yardımın, aynı ya da nakdi hangi şekilde yapılırsa yapılsın, engellinin açlıktan ölmesini önlemek dışında bir gerekçesinin olmadığı söylenebilir.

Engelliler ile ilgili dokimasia'dan da boule meclisi sorumludur. Boule, yardım alma talebinde bulunan adayın öncelikle, Atina yurttaşı olup olmadığını ve fiziksel engelinin hayatını idame ettirmesini önleyecek bir düzeyde olup olmadığını denetler. Ayrıca yardımdan yararlanmak isteyen adayın, üç *mna'* dan daha az kazanca [veya servete] sahip olması şart koşulmuştur; dolayısıyla dokimasia'da incelenen bir diğer husus da adayın geliri ile ilgilidir. Bununla birlikte engelli dokimasia'sı her yıl yinelenen bir gerekliliktir. Yani engelli bir kişi, daha önce yardım almaya hak kazanmış olsa bile; devam eden bu hakkından tekrar faydalanabilmek için yardım almaya uygun olup olmadığının incelenmesi gerekir. Bu yüzden aday her yıl periyodik olarak dokimasia'ya tabi tutulur ve boule huzuruna çıkarak, hakkındaki oylamanın lehte sonuçlanmasını bekler (Todd, 2010, s. 76).

Diğer taraftan dileyen her yurttaş, engelli maaşını alan ya da bu maaşı alma başvurusunda bulunan adayın dokimasia'sında itiraz hakkına sahiptir. İtirazcı ısrarını sürdürürse, boulenin oylama toplantısından önce bir oturum planlanabilir ve itirazcı delillerini boule'ye burada da sunabilir. Öte yandan dokimasia'ya itiraz edilmezse; boule, başvuru sahibinin durumunu kabul eder ve oylamayı tamamlar (Borowski, 1976, s. 22).

Lysias tarafından engelli bir kişiyi savunmak amacıyla boule'ye hitaben yazılan bir konuşma metninden, adı açıklanmayan bir davacının, dokimasia'ya tabi tutulan bir kişinin engelli yardımı almasına itirazda bulunduğu anlaşılmaktadır. İtirazcı, adayın ata binebildiği gerekçesiyle engelli sayılmaması gerektiğini ve zengin kişilerle ahbaplık ettiği gerekçesiyle de ihtiyaç sahibi olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenlerle adaya, hiçbir şekilde kamu yardımı yapılmaması yönünde bir itirazda bulunmuştur (Lysias, 24. 6-8; Rhodes, 1972, s. 76). Söz konusu itiraz karşısında aday, itiraz sahibine cevaben yaptığı konuşmada, zengin kişilerle arkadaşlık kurmasının yoksul biri olduğu gerçeğini değiştirmedikçe ileri sürmüştür. Ayrıca bindiği atları ödünç aldığını ve sadece baston yardımıyla yürüyebildiği için kolaylık olsun diye ata binerek yolculuk ettiğini belirtmiştir (Lysias, 24.1-2, 12). Bununla birlikte aday, babasından kendisine miras kalmadığını ve yakın zamana kadar hasta annesine bakmak zorunda olduğunu da ekleyerek, yetersiz düzeydeki mali durumunun altını çizmiştir. Aday, boule üyeleri huzurundaki savunmasına şu şekilde devam etmiştir:

...ve henüz bana bakacak bir çocuğum da yok...[engelli yardımı] dışında başka bir gelirim yok ve onu da elimden alırsanız çok zor bir durumda kalacağım. Konsey üyeleri! Beni adilane bir şekilde kurtarmak sizlerin elindeyken, haksız yere helak etmeyin. Artık daha yaşlı ve zayıfım; genç ve güçlüyken bana verdiğiniz şeyi şimdi benden almayın. Haksızlık edip, benzer durumdaki başkalarını da çaresiz bırakmayın (Lysias, 24. 7-8).

Alıntidan ayrıca, davalının daha önceden engelli yardımı almaya hak kazanan; ancak yardımın devamı için tekrar dokimasia'ya tabi tutulan bir aday olduğu anlaşılmaktadır. Engelli kişi, dokimasia'sında kendisine itiraz eden iddia sahibinin onu kışkırdığını,

örnek bir yurttaş olduğu için ona düşmanlık beslediğini ve davanın gerekçesinin de esasen bu kıskançlıktan kaynaklandığını belirtmiştir.

Konuşmada iki yerde engelli maaşının, Aristoteles'in *Atinalılar Devleti* (49.4) adlı eserinde belirttiği iki obolos'luk ödeme yerine, bir obol olduğu dile getirilmektedir (Lysias, 24.16, 23). Buradan hareketle, *Atinalılar Devleti*'nin kaleme alındığı tarih ile dokimasia'nun gerçekleştiği zaman arasındaki yaklaşık yarım yüzyıllık süreç içinde ödemelerin 1 obol kadar arttırıldığı da düşünülebilir.

Yine engelliler söz konusu olduğunda yürütülen dokimasia sürecinin, diğer dokimasia'lardan farklı olarak, engellinin mağdur olmaması adına, daha hızlı şekilde yürütüldüğü söylenebilir. Engelli yardımını daha önceden almış, ancak tekrar dokimasia'ya tabi tutulan kişinin, aldığı bu yardımın kesintiye uğratılmamasına özen gösterildiği ileri sürülebilir (Borowski, 1976, ss. 24-25).

3. Kamu Görevlileri ve Boule Üyelerine İlişkin Dokimasia

Yurttaşlık dokimasia'sı sonucu yurttaş statüsü elde eden tüm Atinalı erkekler, yurttaşlık hakları sınırlandırılmamış ya da fiziksel olarak engelli değillerse, çeşitli kamu makamlarına atanma hakkına sahiplerdi. Atina demokratik rejiminde idari işler, profesyonel idareciler tarafından değil de çoğunlukla her kabile ya da deme'den kura yoluyla seçilen yurttaşlarca yürütülmekteydi. El kaldırma yoluyla ya da kura ile seçilen tüm sivil ve askeri kamu görevlileri ve boule adı verilen konsey üyeleri bir yıl gibi geçici bir süre için yürütecekleri görevlerine başlamadan önce dokimasia sürecine tabi tutulmak zorundaydı. Askeri makamlara seçimle, memuriyetlere ise kura yoluyla atama yapılması uygulaması ve makam sahiplerinin bir yıllık azami süreyle görevlerini yerine getirmeleri konusundaki sınırlama, Atina'nın dönemin oligarşik rejimlerinden farkını açıkça ortaya koymaktadır (Tracy, 2003, s. 10).

Boule meclisi, Atina'da demos egemenliğinin en önemli parçalarından birisi olarak tanımlanabilir. Üyeleri 30 yaşın üstünde yurttaşlar arasından kura ile seçilen bu meclisin önceden incelemediği hiçbir kararnamenin, prensipte ekklesia'da (Halk Meclisi) kabul edilmesine müsaade edilmemektedir. Bu durum, boule'nin Atina demokratik rejimi açısından hayati bir rol üstlendiğinin ve idari bakımından ekklesia kararlarını tamamlayıcı nitelikte olduğunun bir göstergesidir (Rhodes, 1972, s. 52, 87). Boule özellikle 5. yüzyılın sonlarında devlet idaresinde önemli bir konum elde etmiştir. Söz gelimi, yabancı elçiler tarafından rapor sunulması, mecliste görüşülecek konuların tartışılması ve Atina'nın finansal refahı gibi çok çeşitli konular boule tarafından yürütülmüştür (Rhodes, 1972, s. 89, 211; 2019, s. 100). Bir sonraki yılın boule üyeleri kura ile seçilmelerinin ardından, hâlihazırda görev yapan diğer boule üyeleri tarafından dokimasia'ya tabi tutulurlardı.

Yine boule üyelerinin Apollon'u ve Zeus'u Tanrı olarak kabul edip etmedikleri, Atina'da aile mezarlarının olup olmadığı, varsa bunların yerleri, anne-babasına saygı gösterip göstermediği, vatanına karşı yükümlülüklerini layıkıyla yerine getirip getirmediği ve seferberliklere katılıp katılmadığı da sorgulanmaktaydı. Bu sorular cevaplanırken, adaydan, anlattıklarını tanıklarla desteklemesi istenmekteydi (Aristoteles. *Ath. Pol.* 55.3-3; Rihll, 1995, s. 91).

Adayın düzgün bir yaşam sürüyor olmasının, boule üyeliği ve memuriyetlere atanmada önemli başka bir kriter olduğu söylenebilir. Bu konuda gösterilen ihtimam örnek bir olay üzerinden daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz gelimi bir sonraki senenin boule üyesi adaylarından Philon, hırsızlıkla suçlanmaktadır. Tanuklar, Philon'un yoksul kent

insanlarını soymak için kentteki siyasal çalkantılardan yararlandığını iddia etmişlerdir. Ayrıca annesine kötü davrandığını ve öz annesinin de oğlu Philon'a güvenmediği için kendi cenaze törenini düzenlemesi için Antiphanes adındaki yabancı birinden [3 *mina* değerinde gümüş] para karşılığı yardım istediğini ifade etmişlerdir (Lysias, 31.20-22). Bu iki iddia hakkındaki tanıklıktan, dokimasia'da boule adaylarının tüm yaşamlarının ve insani ilişkilerinin de detaylıca incelendiği görülmektedir.

Memuriyetlere atanma şartı olarak adayların doğal olarak Atina yurttaşı olmaları önkoşuldu; ancak bunun yanında Solon'un getirdiği bir düzenlemeyle adayların yalnızca, mülkiyet sahibi ilk üç sınıftan olmaları gerekmektedir (Rhodes, 1985, s. 510).⁶ Bazı kritik memuriyetler için de şüphesiz birtakım özel koşullar aranmaktaydı. Örneğin hazine sorumlularının en yüksek mülk sahibi sınıftan olmaları gerekliydi. Yine cinayet ve dine hakaret suçlarında mahkeme başkanı olarak görevli *arkhon basileus'*un cesur bir adam olması ve bakire bir kadınla evlenmesi zorunluydu (Adeleye, 1983, s. 296). Öte yandan general (*strategos*) ya da süvari generali (*hipparchus*) olarak seçilen kişinin dokimasia'sında "yasal evlilik sonucu doğan bir çocuk sahibi olma" ve "Attika sınırları içinde toprak sahibi olma" gibi ilave kriterler arandığı da görülmektedir (MacDowell, 2005, s. 81; Rhodes, 1985, s. 511).

Örnek olaylarda görüldüğü gibi, kişinin dokimasia'sının reddedilmesi için özellikle politik hasımları tarafından çeşitli deliller sunulabilmekteydi. Söz gelimi, MÖ 382/1'de arkhon adayı Leodamas'ın dokimasia'sı reddedilince, onun yerine Euandrus adında başka biri seçilmiştir. Bu kez Euandrus da göreve başlamadan önce dokimasia denetimine tabi tutulur. Euandrus'un dokimasia'sı esnasında Leodamas'ın arkadaşlarından birisi söz isteyip Euandrus'a çeşitli suçlamalar yönelir. Mahkeme heyeti suçlamaları kabul edip oylamaya geçmeden önce; davacının, arkadaşı Leodamas'ın reddedilmesine tepki olarak arkhon adayı Euandrus'u suçlamadığına dair yemin etmesini ister. Bunun üzerine davacı da Euandrus ile aralarında bir husumet olmadığını ve tek gayesinin Atina idaresi ve halkını korumak olduğunu ifade eder (Harris, 2013, s. 62; Headlam, 1891, s. 99). Görüldüğü gibi, dokimasia'da adaylara çeşitli suçlamalar yönelten davacıların, *ad hominem* argümanlar ileri sürüp sürmedikleri mahkeme üyelerince oylamada dikkat edilen bir unsurdur.

Bununla birlikte dokimasia süreci bir bütün olarak ister mahkemede, isterse boule'de gerçekleşsin, sıradan bir duruşmaya benzemektedir. Belirlenen adaylar hakkında genellikle bir suçlamada bulunulmamaktaydı. Ancak adaylar her durumda boule veya jüri üyeleri karşısına çıkıp standart soruları cevaplıyor ve akabinde boule'de el kaldırarak, mahkemelerde ise gizli oy yöntemiyle oylama süreci tamamlanıyordu (Aristoteles, *Ath. Pol.* 55.4). Boule üyelerinin dokimasia'sında diğer rutin soruların dışında adayın hiçbir surette yurttaşlıktan çıkarılmamış kişilerden seçilmesi de önem taşıyan diğer bir unsurdur (Rhodes, 1972, s. 12). Nihayet oylamada adayın reddi doğrultusunda bir karar çıkacak olursa; aday herhangi bir cezaya çarptırılmak yerine yalnızca göreve ataması yapılmıyordu (MacDowell, 1986, s. 168). Dolayısıyla, kişinin bir kamu görevi için atanmasına müsaade edilmemiş olması ya da görevin gerektirdiği nitelikleri taşımadığının tespiti, tek başına suç teşkil eden bir unsur olarak değerlendirilmemiştir.

⁶ Atina halkı dört sınıftan oluşmaktaydı, bunlar sırasıyla büyük çiftlik sahipleri (*pentakosiomedimni*), atlılar (*hippeis*), çiftçiler (*zeugitai*) ve fakir köylüler (*thetes*) (Aristoteles, *Ath. Pol.* 7.3).

Memuriyetler ve boule üyeliği konusundaki dokimasia'da tartışma konusu olan diğer bir husus da, demokratik rejim karşısında şüpheli siyasi eğilimlere sahip olan adayların akıbetleri hakkındadır. Hainlik ve demokrasi düşmanlığı gibi suçlar, Atina demokratik rejimi tarafından bir kişinin kamu görevinden çıkarılmasını öngören kesin hükümler arasında sıralanmıştır. Haliyle bu tarz utanç verici suçları işlediği gerekçesiyle incelenen bir yurttaş, dokimasia sürecinde boule ya da jüri üyelerine tatmin edici cevaplar veremediği takdirde adaylıktan elenmekteydi. Bu bağlamda dokimasia sürecinde karşılaşılan en önemli şikâyet konularından bazıları da adayların oligarşi taraftarı olması ve/veya demokratik rejimi askıya alan oligarşik idare altında suç işleme, tutuklama yapma veya infaz eylemlerine katılması olarak sıralanmaktadır (Adeleye, 1983, ss. 304-306). Söz gelimi MÖ 390'da yürürlüğe giren bir yasa gereğince, 404/403 Otuzlar oligarşi yönetimi⁷ sırasında süvari olarak rejime hizmet eden bir kişinin, boule üyesi olarak görev yapmasına izin verilmemiştir (MacDowell, 1986, s. 168).

Yine yukarıda değinilen ve özel hayatı nedeniyle boule üyeliği tartışma konusu yapılan Philon'un dokimasia prosedürü, bu tarz politik gelişmeler ile göreve atanma arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından önemlidir. Atanma sürecinde hâlihazırdaki bir boule üyesi tarafından şikâyet edilen Philon'a yöneltilen diğer bir suçlama da kamusal sorumluluktan kaçmış olmasıdır. İddiaya göre Philon, Atina'da demokratlar ile Otuzlar oligarşik yönetimi arasında kanlı çatışmaların yaşandığı bir dönemde kentlin demokratik çıkarlarını korumayı göze almamıştır. Anayurdunda kalıp kentlin yüzleştiği tehlikeleri göğüslemek yerine; Philon çatışmalar esnasında tüm servetini alıp Oropus'a kaçmış ve orada yaşamaya başlamıştır. Philon, farklı bir kentte yabancı (*metoikos*) olarak yaşamayı seçip, sadece kendi çıkarlarını düşünmüştür (Lysias, 31.8-10, 17). Suçlayıcıya göre Philon böylesi bir kriz döneminde Atina'daki demokratlara destek vermediği gibi, aristokratik elitleri destekleyip oligarşik rejimin saflarına da katılmamıştır. Dolayısıyla her iki tarafa da ihanet etmekle suçlanmaktadır. Esasen bu şaşırtıcı suçlamanın temelinde Solon'un çıkarmış olduğu bir yasa⁸ bulunmaktadır. M. Ö. 594 tarihli yasaya göre, kentlin içinde bulunduğu siyasal bir çatışma ortamında iki gruptan birinin taraftarı olunması gerektiği, aksi takdirde tarafsız kalanın oy hakkından yoksun bırakılacağı belirtilmiştir (Plutarkhos, *Sol.* XX). Yasanın kutuplaşmış koşullarda "ya bizdensin ya da bize karşısın" söyleminin tarihteki ilk örneklerinden birisi olduğu düşünülmektedir (Schwuchow ve Tridimades, 2022, s. 250). Objektif bir şekilde değerlendirmek gerekirse, aslında Philon oligarşi taraftarlarının yanında savaşmak gibi çok daha ciddi bir fiil işlememiştir. Ancak Solon tarafından çıkarılan yasa nedeniyle, tarafsız kaldığı gerekçesiyle de bir suç işlemiş olduğu düşünülmektedir. Görüldüğü gibi suçlayıcı mevcut yasadan hareketle Philon'u, Oropus'a kaçıp orada gönüllüce yaşamaya başladığı, siyasi kutuplaşmanın bir tarafı olmaktan çekindiği ve gelişmelerin neticesini oradan güvenli bir şekilde takip ettiği için eleştirmektedir. Dolayısıyla suçlayıcı, gerektiğinde kamusal sorumluluk almaktan kaçınan birinin, kamusal bir göreve atanmasına da bu gerekçeyle karşı çıkmaktadır.

⁷Söz konusu idare, Sparta kent devleti tarafından desteklenen ve liderliğinde Kritias ve Kharmides gibi Platon'un öz dayılarının da bulunduğu ve bir yıl gibi kısa bir süre sonra demokratlar tarafından ortadan kaldırılan bir rejimi ifade eder (Lipson, 1964, s. 28).

⁸Böyle bir yasanın varlığı konusunda çeşitli şüpheler bulunmaktadır; yorumculara göre, bir çatışma durumunda yurttaşları taraf tutmaya zorlamak, potansiyel rakiplerin sayısını arttıracığı için şiddet riskini ve bu şiddetten kaynaklanan kayıpları da arttıracaktır. Dolayısıyla rasyonel bir yaklaşım olarak değerlendirilmemektedir (Schwuchow ve Tridimades, 2022, s. 250, 252). Öte yandan Plutarkhos yasanın doğruluğundan kuşku duymasa da yasayı "tuhaf" karşılamaktadır (Plutarkhos, *Sol.* XX).

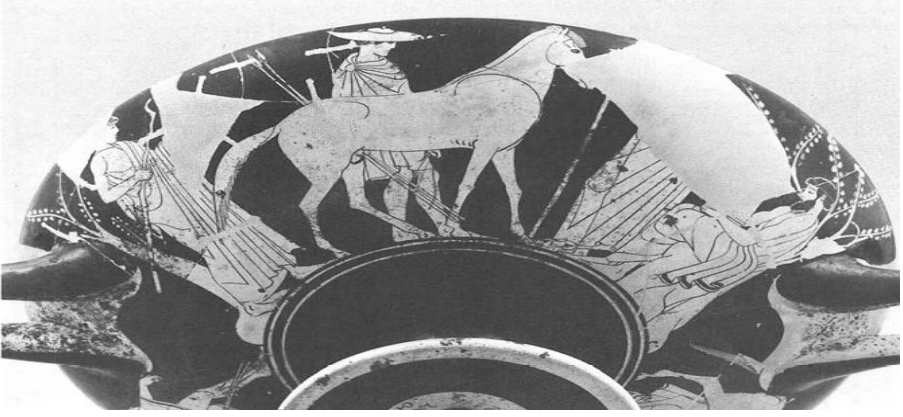
Rejime yönelik suçlara dair bir başka olay ise, Mantitheus'un dokimasia'sı ile ilgilidir. Suçlama konusu, 404/403 oligarşi idaresi altında süvari birliğinde görev yaptığı gerekçesiyle Mantitheus'un, memuriyete kabul edilmemesi gerektiği hakkındadır. Mantitheus, boule huzurundaki savunmasında, mevcut demokratik anayasaya sadakatle bağlı olduğunu belirtip; Otuzlar rejimi döneminde süvari olarak görev yapmadığını, dahası o tarihlerde Atina'da bile bulunmadığını ifade etmiştir: "Felaketten önce babamız bizi Pontus'taki Satyrus'un sarayına gönderdi. Duvarlar yıkılırken de, anayasa değiştirilirken de Atina'da değildik" (Lysias, 16. 3-4). Mantitheus, süvari listelerinde adının geçtiği iddialarına karşı çıkıp, belgelere itimat edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre, o tarihte süvari olanların birçoğunun adları listede yer almazken; kent dışında bulunanların bir kısmının da adları listelere yazılmıştır. Mantitheus bu durumun tutarsızlığına dikkat çekmektedir. Bazı yorumcular pek çok süvarinin, oligarşi rejiminin sonunun yaklaşmış olduğunu gördükleri anda, bu yazılı listelerden kendi adlarını çıkarıp, düşmanlarınınkini eklediğini düşünmektedir (Bugh, 1988, s. 129). Dolayısıyla Mantitheus da böylesi bir oyuna gelmiş, suçsuz bir yurttaş olabilir. Dokimasia'nın nasıl neticelendiği hakkında bilgi bulunmasa da; buradan mevcut rejime karşı tehditkâr bir tutum taşıdığı düşünülenlerin ciddi bir inceleme neticesinde memuriyete kabul edilebildikleri anlaşılmaktadır.

4. Atların ve Süvarilerin Dokimasia'sı

Bu dokimasia türü, binek atların bakım ve eğitimi, onların koşum takımlarının tedariki; atlara binecek olan süvari ve süvari birliğine bağlı yardımcı askerlerin (*amippos*) kayıt altına alınması ve onların eğitimi gibi bir dizi etkinliği içermektedir. Atların ve süvarilerin dokimasia'sından boule meclisi sorumlu olmakla birlikte, boule'nin himayesinde *hipparkchus* (süvari generali) ve *phylarchus* (kabile yöneticisi) adını taşıyan görevliler de bu inceleme sürecine yardımcı olmaktadır. Bu görevliler, yapmış oldukları incelemelerden sonra ulaştıkları bulgular eşliğinde boule'ye tavsiyelerde bulunurlar. Boule bu tavsiyeler doğrultusunda bir oylama yapar (Borowski, 1976, ss. 27-32). Aristoteles (*Ath. Pol.* 49.1-2)'e göre bu dokimasia süreci, atların iyi bakılıp bakılmadıkları, atlara binecek süvari adaylarının bedensel ve maddi açıdan bu süreci idame ettirebilecek nitelikte olup olmadıklarının tespitini içerir. Boule üyeleri arasında yapılan oylama sonucunda adaylar süvari sınıfında yer almak üzere listelere kaydedilir ya da listeden çıkartılır.

Atina ordusu, diğer kent devletleri arasında sayıca üstün ve manevra gücü yüksek bir donanmaya sahip olmakla ün kazanmış olmasına karşılık; kara ordusunun askeri kapasitesi ile Yunan anakarasının en büyük ikinci devleti olabilmıştır (Garland, 2001, s. 14). Atina ordusunda süvari birliklerinin de tartışılmaz bir önemi bulunmaktadır. Kara savaşı esnasında, ordu birlikleri arasında belirli bir uyumun bulunmamasının savaşın kaybedilmesine neden olabileceğine ilişkin yaygın bir inanış vardır. Söz gelimi Ksenophon, bir savaşta ağır ve hafif donanımlı piyadeler ile süvariler, savaş arabaları ve katırların birbirine karıştığı bir ordunun, "düşmanları için kolaylıkla yenilebilecek bir rakip, dostları için de iğrenç ve yararsız bir görüntü" sunduğunu düşünür (Ksenophon, *Oec.* 8.4). Boule, öncelikle süvarinin atına uygun şekilde bakıp bakmadığını görmek için inceleme yapardı. Eğer ata iyi bakılmadığına kanaat getirilirse, atın bakımı başkasına yaptırılıp, masrafları ise yine at sahiplerine ödetilirdi (Aristoteles, *Ath. Pol.* 49.1). Boule ayrıca atların hareket halindeyken diğer atlara uyum sağlayıp sağlamadıklarını veya talimatlara uygun hareket edip etmediklerini de görmek için inceleme yapardı. Bu beklentileri karşılayamayan atların dokimasia'sı ise reddedilirdi. Dokimasia'yi

geçemeyen atların çeneleri yuvarlak bir işaretle damgalanarak, gelecekteki süvari hizmetlerinden men edilirdi. Atını düzgün bir şekilde beslemek veya uygun askeri eğitimi vermek şüphesiz süvarinin kendi çıkarına bir eylemdi. Eğer bir süvarinin atı dokimasia'dan geçemezse, süvari atını piyasada ya daha düşük bir fiyattan satmak zorunda kalır ya da bir sonraki dokimasia'yı geçebilecek kadar iyi ve daha pahalı bir at satın alması gerekirdi (Worley, 2021, s. 71). Her durumda atların bakım ve eğitimi gelecekte süvariye ek maliyetler yükleyebilecek önemli bir sorumluluk olarak gözükmekteydi.

Şekil 1: Bir Dokimasia Temsili⁹

Diğer taraftan atları beslemek için gereken mera, su ve yem gibi ihtiyaçlar, Attika'nın kurak koşullarında kıt bulunduğu için, at yetiştiriciliği Atina toplumunda genellikle üst sınıfların sahip olduğu bir ayrıcalıktı. Dolayısıyla söz konusu üst sınıflar kendilerine sürekli kamusal hizmet sorumluluğu yükleyen demokrasi rejimi yerine, genellikle oligarşik sistemlere daha fazla destek olmuşlardır. Onların demokrasi karşıtı eğilimleri Peloponnesos Savaşı'nın sonunda, 404/3'te "Otuzlar oligarşisi" sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Bir yıl sonra demokrasi rejimi yeniden tesis edildiğinde, Atina'da halk arasında süvarilere karşı düşmanlık artmış ve maaşlarının azaltılmasına ilişkin bir kararname bile çıkarılmıştır (Tordoff, 2024, s. 10).

Aristoteles (*Ath. Pol.* 49.2) askere alma memurlarından oluşan bir kurulun (*katalogeas*), askerlik hizmetini atlı olarak yapabilecek mülkiyete sahip kişilerin adlarının yazılı bulunduğu bir liste hazırlayıp, bunu *hipparchus* ve *phylarchus*'a verdiği ve onların da boule'ye sunduğunu ifade eder. Boule'nin huzuruna sunulan listede ve yeminli ifadelerinden artık bedenen süvari olarak askerlik hizmeti yapamayacaklar ya da maddi gücü buna el vermeyen kişiler listeden çıkarılırdı. Ancak böyle bir durum söz konusu değilse; bu kez boule'de oylama yapılır ve aday ya süvari sınıfına kaydedilir ya da bu listeden çıkarılırdı. Süvarilerin, mali ve fiziksel durumları açısından en nitelikli erkekler arasından seçildiği görülmektedir. (Borowski, 1976, s. 35).

Ünlü devlet adamı Alkibiades'in (MÖ 450-404) aynı adı taşıyan oğlu genç Alkibiades'e askerlik görevini ihmal suçu nedeniyle açılan davadan, süvari dokimasia'sı hakkında

⁹ "Dokimasia Ressamı" tarafından MÖ 470'te yapıldığı düşünülen bu vazo resmi, süvari dokimasia'sını temsil etmektedir. Resimde *klamidler* (pelerinler) ve *petasoi* (geniş kenarlı şapka) giymiş ve her biri iki mızrak taşıyan genç adamlardan oluşan bir geçiş töreni görülmektedir. Önde oturarak tablete bir şeyler not eden sakallı kişinin *katalogeis* olduğu düşünülmektedir (Bugh, 1988, s. 17).

bilgi edinmek mümkündür. Atinalılar, Spartalılara karşı Boiotia'lılara destek olmak için askeri bir sefere girerler. MÖ 395 tarihli davada, 21 yaşındaki Alkibiades bu askeri seferde piyade (*hoplit*) olarak görevlendirilmesi gerekirken, süvari birliğine kaydedildiği için suçlamalara maruz kalmıştır (Lysias, 14.7). Orduda süvari olarak hizmet etmek genellikle piyade olarak görevlendirilmekten daha az tehlikeli olduğu için, söz konusu durum Alkibiades'in korkakça davrandığı şeklinde yorumlanmıştır (Lysias, 15.10). Davacıya göre, Alkibiades piyade siperlerini terk ettiği için aslında ciddi bir disiplin suç işlemiş ve yasaları ihlal etmiştir. Cezalandırılmazsa, kentlin düşmanları bu durumu bir zafiyet olarak görebilecektir (Lysias, 14.16). Davacı, genç Alkibiades'i, dokimasia yapılmadan süvari olarak görevlendirildiği için suçlamak yerine; savaş mevzilerini terk etmek ve verilen emre itaat etmemek [ya da asker kaçağı] gibi daha hayati bir suçla itham etmiştir. Yapılan incelemeden, sanığın süvari olarak askerliğini yapabilecek kadar büyük bir serveti bulunmadığı, ancak soylu aile geçmişi nedeniyle bazı nüfuzlu kişi ve generallerin desteğini aldığı ve bu yolla süvari sınıfına kaydolduğu anlaşılmaktadır. Olaydan Alkibiades'in *hoplit* saflarından kaçıp süvarilere katıldığı için yargılanan tek kişi olmadığı ve askeri sistemin bu türden çeşitli yolsuzluk olaylarını barındırdığı anlaşılmaktadır (Bugh, 1988, s. 134; Tordoff, 2024, s. 127). Benzer şekilde, Aristophanes de *Atlılar* adlı oyununun sonunda, "...adı bir listede bulunan hiçbir hoplit'in özel bir ricayla başka bir listeye geçmesine izin verilmeyecek, başlangıçta listelendiği yerde kalacak" diye halka seslenirken; geçmişte bazı piyadelerin bir yolunu bulup askeri hizmetten kaçmayı başardıklarını anlatmaya çalışmıştır (Aristophanes, *Hip*. 1369-71).

5. Hatiplerin Dokimasia'sı

Ekklesia' da (halk meclisi) kentlin meseleleri hakkında söz alıp topluluk önünde konuşma yapmak isteyen her Atinalı yurttaştan, kamusal erdemlere yaraşır bir yaşam sürmesi beklenmektedir. Aksi iddia ya da suçlamalar söz konusu ise, adayın hakkında yürütülen soruşturma tamamlanıncaya kadar mecliste konuşma yapmasına izin verilmez. Suçlanan kişinin yeniden halka seslenebilmesi için yapılan inceleme de hatip dokimasia'sının konusunu oluşturmaktadır. Yasa koyucunun bu dokimasia prosedürünün uygulanmasını hükmetmekteki temel amacının, kamu politikaları ile ilgili birtakım tavsiyelerde bulunacak kişilerin, asgari bir ahlaki karaktere sahip olması gerektiği beklentisidir. *Ekklesia'* da söz almak isteyen kişinin bu haktan yararlanmasını engelleyen ya da onu kamusal alanda konuşmaktan men eden dört temel davranış biçimi olduğu söylenebilir. Bunlar sırasıyla;

- Ebeveynlere kötü muamelede bulunma
- Askerlik hizmetini layıkıyla yerine getirmeme
- Para karşılığında hem cinslerle ilişki kurma
- Ata mirasını israf etme (Aeschines, 1.28-30, Kapparis, 2019, s. 293).

Herhangi bir Atinalı yurttaş *eklesia'* da konuşma yaptığı esnada, bir başka Atinalı ayağa kalkıp yukarıda bahsi geçen türde yanlış davranışlar sergilediği gerekçesiyle konuşan hatibi suçlayabilir ve bu iddianın incelenmesi talebiyle mahkemeye başvurabilir. Görüldüğü gibi bu dokimasia türünün konusu, hatiplerin mecliste hâlihazırda yaptıkları ya da yapacakları konuşmanın içeriğinin bir suç unsuru taşıyıp taşımadığı meselesi değildir. Hatip, meclis oturumunda başka birine hakaret ettiği veya kötü muamelede bulunduğu iddiasıyla para cezası gerektiren fiiller nedeniyle de suçlanmamaktadır.¹⁰

¹⁰ Herhangi bir konuşmacının tartışılan konu dışında söz alıp *boule'*ye hitap etmesi, küfürlü bir konuşma yapması,

Burada endişe yaratan temel faktör, hatibin geçmiş yaşamı ile ilgili olup, sürecin aydınlatılması için mahkemenin görevli kılınması işlemidir. Öte yandan sürecin titizlikle yürütülmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Aksi takdirde mecliste söz alıp konuşan her politikacının ortada sebep yokken siyasi rakipleri tarafından suçlanması ve söz hakkını kullanması kolaylıkla engellenebilirdi. Aralarında siyasi husumet bulunan kişilerin gelişi güzel suçlamalarda bulunup dokimasia talebinde bulunmasını önlemek amacıyla mahkemede jüri üyelerinin oylarının 1/5'ini alamayan davacıların cezalandırılması yoluna gidilmiştir (MacDowell, 2005, ss. 81-83). Bu cezalandırmanın temel gayesi, dokimasia'nın sadece siyasi rekabetin bir parçası haline getirilmesini engellemek değil; muhtemelen bu yolla mahkemelerin meşgul edilmesini de önlemek olmalıdır.

Yukarıda bahsi geçen suçlardan ilki olan ebeveynlere kötü muamelede bulunma Antik Yunan'da asla hoş karşılanmayan ve cezası oldukça ağır yaptırımları beraberinde getiren bir suçtur. Bu durumu, antikitenin geleneksel patriarkal değerler üzerine kurulu toplumsal yapısı üzerinden açıklamak mümkündür. Atina'da yaşlılara yönelik kamu yardımlarına işaret eden herhangi bir emekli maaşı, çeşitli hayır kurumları veya huzur evi gibi yapılar bulunmazdı. Kız çocukları evlilik yoluyla başka bir haneye taşındıkları için ebeveynlerin ve hatta büyükanne ve büyükbabaların bakımından, sadece erkek çocuklar sorumlu tutulmuştu (Finley, 1981, s. 167, 171). Dolayısıyla kendilerini büyüten ebeveynlerine kötü davrananlar toplumsal hafızada, genellikle "nankör" olarak yer edinmiş ve onların kestikleri kurbanların bile dine uygun olmadığı düşünülmüştür. Böyleleriyle genellikle kimse dostluk kurmak istememiştir. Anne-babasına kötü davrananların kendilerine iyilik yapan diğer insanlara da kötü davranılabileceğine inanılmıştır (Ksenophon, *Mem.* II.II.13-14). Söz gelimi idamla yargılanacağı mahkemede Sokrates'i itibarsızlaştırmak amacıyla yöneltilen suçlamalardan birisi de "babalara kötü davranmayı öğretmiş" olduğu iddiası olmuştur (Ksenophon, *Mem.* I. II. 49).

Atina'da ebeveynlerine yeterli yiyecek ve makul bir barınma imkânı sunmayan ve kötü muamelede bulunan bütün kişilere rahatlıkla dava açılabilmiştir. Ayrıca ebeveynlerine kötü muamelede bulunanlar yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmakta; şiddet uyguladığı tespit edilen kişiler ise ölüm cezasına çarptırılmaktadır (Harris, 2013, s. 60; MacDowell, 2005, s. 85).

Hatta anne ve babasını döven bir kişinin bu kötü davranışına tanık olup da olaya kayıtsız kalmak veya müdahale etmemek bile toplumsal açıdan ayıplanacak bir durum olarak değerlendirilmiştir. Söz gelimi Platon, anne ve babasını döven birini görüp de olaya karışmayan bir yabancıнын Atina'dan sürgün edilmesi gerektiğini önerecek kadar bu konuda katı bir yaklaşıma sahiptir (Platon, *Leg.* IX. 881b-d).

Ailesine kötü muamelede bulunan bir kişinin yalnızca kamuoyu karşısına geçip, hitap etmesine değil; aynı zamanda boule üyesi olarak atanması ya da memuriyet yapmasına bile izin verilmemiştir. Örneğin bir kamu makamına kura ile ataması yapılacak olan Aristogeiton, babasına kötü muamelede bulunma suçlamasıyla dava edildiğinde, aynı zamanda suç teşkil eden başka bir olaydan dolayı hapiste olduğu ve hapisanede bile hırsızlık yaptığı tespit edilmiştir. Davacı, Aristogeiton'un hapisanede diğer

---

birine iftira atması veya bir kimseyi rahatsız etmesi, ayağa kalkması, süreçle ilgili olmayan bir konu hakkında konuşması, oturuma ara verildiğinde birilerine baskı kurması ya da oturum başkanına saldırması gibi çeşitli durumlarda boule bu kişiye her suç için ayrı ayrı elli drahmiye kadar ceza vermeye yetkilidir (Aeschines, 1.35). Dolayısıyla burada bahsi geçen suç konularının hatip dokimasia ile ilgili bulunmamaktadır.

mahkûmlar tarafından da sevilmeyen ve dışlanan bir kişi olduğunu ileri sürmüştür. Anlaşıldığı kadarıyla Aristogeiton'un diğer suçlarının mahkeme huzurunda paylaşılması olmasının temel nedeni, ebeveynlerine kötü davranan bir kişinin aynı zamanda sosyal yaşantısının tüm alanlarında problemlili davranışlar sergileyeceği genel kanısını desteklemektir. Netice itibarıyla söz konusu nedenlerle davacı, Aristogeiton'un boule tarafından atamasının iptalini talep etmiştir (Adeleye, 1983, s. 298).

Askerlik hizmetini layıkıyla yerine getirmemek de yasalar tarafından kamu yaşamında söz sahibi olmayı engelleyen bir diğer unsur olarak tanımlanmıştır. Kent tehdit altındayken askerlik görevini yapmayan, verilen askeri talimatları yerine getirmeyen ya da savaş esnasında kalkanını atıp kaçan birisinin yurttaşların yararına öğüt verebileceğine itibar edilmemiştir (Aeschines, 1.28). Yine yasa koyucu benzer şekilde, "bedenini para karşılığında satan birinin kentin çıkarlarını da gelişi güzel satacağını öngörmektedir" (Aeschines, 1.29). Son olarak yasa koyucu, ailesinden kendisine miras kalan bir erkeğin, o mirası gerektiği gibi idare edememesini, aynı zamanda kent idaresinde de başarılı olamayacağını önemli bir işareti olarak yorumlamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla bu dokimasia'nın yasal dayanağın arkasında yatan temel motivasyon: "özel hayatında değersiz olan kişinin, kamu meselelerine de yarar sağlayamayacağı" inancıdır (Aeschines, 1.30). Görüldüğü gibi Atina yasaları, tikel (parça) ve tümel (bütün) arasında doğal bir ilişki kurarak, tümevarımcı bir yöntemle bireyin özel alanına ilişkin yanlış davranışlarının, kamusal yaşama dair erdemli sonuçlar üretemeyeceğini ilkesel olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla bireysel erdem ve toplumsal fayda arasında kurulan ilişkinin Atina yaşantısının temel bir mottosu olduğu bu yasal mevzuat üzerinden de açıkça görülebilmektedir.

Bir şikâyetçinin mahkemede yapmış olduğu konuşmadan hareketle, sözü edilen dokimasia türünün özellikleri hakkında daha geniş bir fikir sahibi olmak mümkündür. Dava, Timarkhos adındaki yurttaşın mecliste halka hitap etmesinin uygun olmadığı iddiasıyla, Aeschines tarafından yapılan şikâyeti konu alır. Suçlama nedeniyle Timarkhos hatip dokimasia'sına tabi tutulur. Aeschines, Timarkhos'u itibarsız bir yaşam sürmek ve yasalara aykırı davranışlar sergilemekle suçlar. Aeschines, mahkemenin açılış konuşmasında "daha önce hiç kimseye karşı suçlamada bulunmadığını" ve birinin suçlanması söz konusu olduğunda her zaman itidalli davrandığını" (Aeschin. 1.1-8) ifade ederek söze başlar. Buradan Aeschines'in jüri heyeti karşısında yapacağı konuşmanın içeriği konusunda daha inandırıcı davranmaya özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Aeschines tarafından Timarkhos'a yöneltilen eleştirilerden ilki, babasından kendisine çok sayıda mülkün miras kalmasına karşılık, Timarkhos'un pahalı yemekler, kumar ve utanç verici alışkanlıklar yüzünden mirasını çarçur ettiği yönündedir. Yakından bakıldığında, Timarkhos'a babasından kalan terekede, "Akropolis'in arkasında bir ev", "Sphettus ve Alopece'de birer çiftlik", "ayakkabı yapımından kazandıklarını sahibine getiren dokuz-on zanaatkâr köle", "yaptığı çamaşırları pazarda satıp kazandıklarını sahibine getiren kadın bir çalışan", "nakış işleyip satan erkek bir çalışan" ve nihayet kendilerine borçlu olanlardan tahsil edecekleri paralar bulunmaktadır. Timarkhos sözü edilen bütün bu mal varlığını hovardaca satın keyfince harcadığı ve bu nedenle aile mirasına sahip çıkmadığı gerekçesiyle suçlanmaktadır. Görüldüğü gibi Atinalı bir yurttaş, ailesinden kendisine kalan mirası, istediği şekilde harcayabilme özgürlüğüne tam anlamıyla sahip değildir. Buradan yine yukarıda da bahsedilen tikel ve tümel arasındaki doğal ve ayrılmaz ilişkinin gözetilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Timarkhos'a yönelik diğer bir suçlama da onun hem cinsleriyle para ve sunacakları maddi olanaklar karşılığında ilişkiye girmiş olmasıdır (Aechines, 1.30, 42, 97). Jüri heyetinin oylamadaki kararı hakkında herhangi bir bilgi bulunmasa da Aeschines'nin Timarkhos'un dokimasia'sı için mahkemede verdiği ifade şu sözlerle son bulmaktadır:

Talep edebileceğiniz her bilgiyi benden layıkıyla aldınız. Yasaları size hatırlattım. Sanığın yaşam biçimini dikkatle gözden geçirdim. Şimdi artık sözlerim hakkında hüküm verme sırası sizlerde; kısaca ben sadece eylemlerinizi gözleyeceğim. Nihai karar hükmünüze bağlı. Eğer niyetiniz varsa, adil ve en uygun şekilde oy verirsiniz; şüphesiz bizler de yasaları çiğneyenleri ifşa etme hususunda daha fazla gayret göstereceğiz (Aechines, 1.196).

Görüldüğü gibi tasvip edilmeyen davranışlar sergileyen kişilerin, kent in idaresi hakkında fikir beyanında bulunmaları, yine kent in refahının gözetilmesi iddiasıyla sınırlandırılabilmiştir. Öte yandan hatiplere ilişkin dokimasia sonunda diğer dokimasia'lardan farklı olarak, kişi iddia edilen muhtemel suç unsurları kanıtlanırsa; sadece meclise seslenme hakkını yitirmez. İlave olarak kişi aynı zamanda anne-babasına şiddet uygulama veya askerlik hizmetini layıkıyla yerine getirmeme gibi suçları işlediği gerekçesiyle yurttaşlık haklarından mahrum bırakılır ya da ölüm cezasına bile çarptırılabilir (Kapparis, 2019, s. 201).

6. Yurttaşlığa Kabul Edilen Yabancıların Dokimasia'sı

Atinalı ünlü politikacı Perikles'in MÖ 451'de meclise sunduğu ve sonrasında kabul edilen yurttaşlık yasası gereği, hem anne hem de babası Atinalı olan ve evlilik sonucu dünyaya gelen erkek çocuklar yurttaş olarak kabul edilmekteydi. Bunun dışında bir yabancı yurttaşlığa yalnızca meclis kararı ile kabul edilmekle birlikte; bu genellikle çok nadir karşılaşılan bir durumdur. Genellikle Atina'ya önemli maddi ve askeri katkılar sunan nüfuz sahibi yöneticileri veya dostlukları kazanılmak istenen bazı düşmanları onurlandırmak maksadıyla siyasi ya da diplomatik nedenlerle yurttaşlık verildiğine de rastlanılmaktadır (Martin, 2021, s. 233; Borowski, 1976, s. 106). Dolayısıyla yabancılara yurttaşlık imtiyazının tanınması oldukça istisnai bir durum olup, bu istisnanın ortaya çıkışındaki temel gaye, Atina kent devletinin kamusal çıkarlarına olumlu bir katkı sunma arayışıdır. Bu konu ile ilgili dokimasia süreci ise, yurttaşlık imtiyazı ile ödüllendirilecek olan kişinin, mahkeme huzurunda söz edilen koşulları taşıyıp taşımadığının incelenmesini kapsamaktadır. *Thesmothetes*¹¹ adı verilen bir arkhon bu sürecin başlatılmasından sorumlu olup, inceleme mahkemede jüri üyelerinin yapmış olduğu oylama sonucunda kesinleşmektedir (Borowski, 1976, s. 159).

Bahsi geçen dokimasia türüne MÖ 427'de Pelopennessos Savaşı sırasında Atina'nın müttetik olan Plataia hakkındaki inceleme örnek olarak verilebilir. Plataia, Sparta tarafından iki yıl süreyle ağır kuşatma şartlarına direnmiş ve buna rağmen Atina'ya olan bağlılığından vazgeçmemiş bir kent devletidir. Sparta iki yılın sonunda tüm kaynaklarını tükettiği Plataia'yı nihayet ele geçince; kentteki tüm yetişkin erkekleri öldürüp, kadın ve çocukları da köle haline getirmiştir (Demosthenes, 59. 102). Öte yandan bazı Plataialılar kent in düşmesinin ardından Atina'ya kaçabilmişlerdir. Bunun üzerine Atina da hayatta kalan Plataialılar'ı kuşatmada gösterdikleri cesaret nedeniyle yurttaşlık imtiyazı ile onurlandırmak istemiştir. Bu yurttaşlık imtiyazının dokimasia'sı ise, Atina

¹¹ Atina'da seçilen dokuz arkhon'un altı tanesi *thesmothetes* adını taşır. *Thesmothenes* adaletin tesis edilmesi ile ilgilenen hem adli ve hem de idari bir görevli olup, boule ya da ekklesia'da görülen dokimasia'larda idari işlemleri yürütür (Harrison, 1971, ss. 13-14, 207).

yurttaşı olmak isteyen kişilerin gerçekten Plataialı olup olmadığının incelenmesi ve gerekirse şahitler yardımıyla bu kişilerin yurttaşlığa geçişlerinin oylanması sürecini içerir (Harrison, 1971, s. 207). Mahkeme huzurunda tek tek oylanarak dokimasia'dan geçen yurttaş adaylarının adları incelemelerinin tamamlanması sonucunda, Akropolis'te Athena Tapınağı'nın yanına dikilecek bir taş sütun üzerinde yazılmıştır. Bu taş sütunun dikilme nedeni ise, aradan geçen yıllarda Plataialıların soyundan gelenlerin de yurttaş olduklarını kanıtlayabilmelerine yardımcı olabilmektir. Özetle, bu istisnai yurttaşlık hakkı, dönemin şartlarının elverdiği ölçüde kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan 427'deki yasayla yurttaşlık hakkı kazanan Plataialıların, sıradan Atinalı yurttaşlara tanınan makamlara atanmalarına müsaade edilmediği görülmektedir. Söz gelimi yasa ile Plataialıların, rahiplik ya da arkhon'luk gibi dini ve üst düzey idari görevlere getirilmelerine izin verilmemiştir. Plataialıların sadece Atinalı kadınlarla olan yasal evliliklerinden doğacak çocuklarının bu hakları elde edebileceği de yasa da belirtilmiştir (Demosthenes, 59.105). Yine 406'da Sparta'ya karşı yapılan Arginousai Savaşı'nda Atina donanmasına gönüllü olarak hizmet veren tüm erkeklerin de benzer şekilde yurttaşlığa kabul edildiği görülmektedir (Sommerstein, 2018, s. 150).

Yurttaşlığa kabul konusunda istisnai bir durum da Perikles'in Aspasia'dan doğan gayri meşru çocuğu genç Perikles'in yurttaşlığa kabul edilmesi olayıdır. Politik yaşamının zirvesinde olduğu ve yurttaşlık yasasının çıkarılmasında ısrarcı bir tavır takındığı zamanlarda Perikles'in, ilki 460'da Ksanthippos, ikincisi 457'de dünyaya gözlerini açan Paralos adlarında meşru iki çocuğu bulunmaktaydı. Ancak Perikles çocuklarının ikisini de salgın nedeniyle art arda kaybedince, geride hiçbir meşru varisi kalmamıştır (Plutarkhos, *Per.* XXXVI; Martin, 2021, s. 145, 232). Perikles soyunun kaybolup gideceği korkusuyla, bizzat kendisinin önerdiği yurttaşlık yasasının kabul edilmesinden tam yirmi iki yıl sonra, MÖ 429'da gayri meşru oğlu genç Perikles'e yurttaşlık verilmesi için kent idaresine başvurmuştur. Olayı detaylarıyla anlatan Plutarkhos, Atina halkının iki oğlunu talihsiz bir şekilde kaybeden Perikles'in çektiği acıların ona gerçek bir ders olduğunu düşüncesiyle, "yasa dışı oğlunun aile soyundan sayılması ve ona kendi adının verilmesi isteğini kabul ettiklerini" belirtir (Plutarkhos, *Per.* XXXVII). Görüldüğü gibi, Atina'ya uzun yıllar hizmet etmiş önemli bir lider için mevcut yasaların emredici hükmüne karşılık, istisnai bir imtiyaz hakkı tanındığı anlaşılmaktadır. Ancak genç Perikles'in yurttaşlığa yasal olarak kabul edilmesinden sonra bile gayri-meşru yoldan dünyaya gelen bir çocuk olduğu kendisine hatırlatılarak *strategos* (general)'luk gibi devlet görevlerini üstlenmesinin tartışma konusu haline getirildiği söylenmektedir (Sina, 2011, s. 180).

Sonuç

Dokimasia, demos'un çıkarlarını korumak amacıyla geliştirilmiş etkili bir prosedürdür. Bu prosedür, Atina politik toplumunun bir parçası olabilmek için gerekli bir ayıklama sürecinin adı olmakla birlikte, yerine getirilmesi gereken bir dizi sorumluluğu da içerir. Söz gelimi yurttaşlık dokimasia'sı, genç erkeklerin yeterli fiziksel olgunluk ve zihinsel deneyime ulaşmadan toplum içinde kamusal kararlara katılımlarını engelleyen bir işlemdir. Dolayısıyla bu dokimasia süreci esasen, reşit, özgür ve Atinalı olmayanları boule ve halk meclisinden ve hatta askerlik hizmetlerinden uzak tutmak için başvuru olan bir tür emniyet unsuru olarak da görülebilir (Rhodes, 1972, s. 172; 2016).

Engellilere ilişkin dokimasia ise, sonrasında elde edilecek kamu yardımının, hak etmeyenlere verilmesinin önüne geçmek ve fiziksel olarak dezavantajlı konumdaki

yurttaşların kendilerini kentin organik bir parçası olarak görebilmelerine olanak sağlayacak bir uygulamanın layıkıyla uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Engellilere ilişkin dokimasia bu yönüyle yine demos'un egemenliğini pekiştirmektedir.

Demos, atlar ve süvarilere ilişkin dokimasia yoluyla, savaşta uyumlu hareket eden atlara sahip etkili bir süvari gücüne kavuşmaktadır. Böylelikle atlı olarak askeri hizmet verecek kişinin fiziksel uygunluğu ve sağlığı konusunda belirli standartlar oluşturulmuş olur. Ayrıca demokratik rejime kökten karşı ve oligarşik eğilimler taşıyan yurttaşların süvari hizmeti altında demos'un egemenliği için muhtemel bir tehdit haline gelmelerinin de önüne geçilmektedir.

Öte yandan Atina kamusal yaşamı içerisinde dokimasia sürecinin zamanla değişime uğradığı da söylenebilir. Söz gelimi engelliler, *ephebos*lar ve süvarilerin dokimasia sürecinin yürütülmesi ya da yapılan incelemenin temel gayesi salt fiziksel bir yeterlilik tespitidir. Özellikle erken dönem bu üç dokimasia tipinde, beden fiziksel denetiminin yapıldığı görülmektedir. İlkinde fiziksel engel durumu, ikincisinde fiziksel olgunluk ve sonuncusunda da süvari ya da atların fiziksel yeterliliği dokimasia'nın konusu olmuştur. Bununla birlikte dokimasia'nın bu üç tipinde inceleme yapma ve sonunda oylama ile sürecini neticelendirmek için boule meclisi yetkili kılınmıştır. MÖ 462'de Ephialtes'in gerçekleştirdiği radikal reformlarla birlikte diğer üç dokimasia'ların yürütülmesinde halk mahkemelerinin yetkilendirilmeye başladığı görülmektedir. Memurların atanması, mecliste halka seslenecek hatiplerin belirlenmesi ve yabancılara yurttaşlık hakkının tanınması gibi süreçler hakkındaki dokimasia'larda oylama süreci mahkemelerde jüri üyeleri huzurunda gerçekleşir. Böylelikle jüri üyelikleri yoluyla da olsa demos'un dokimasia süreci üzerindeki dolaysız etkisi daha da artmıştır. Öte yandan, mahkemelerde yürütülen dokimasia'larda, yapılan inceleme daha çok moral bir değer taşımaktadır (Borowski, 1976, ss. 165-166; Kapparis, 2019, s. 202). Dokimasia'ların bu türlerindeki temel niyetin, adayın daha çok karakter uygunluğu yönlerinden değerlendirilmesi gerektiği yönündedir. Yabancıların yurttaşlığa kabulü konusundaki incelemede ise, söz konusu yabancıların Atina yurttaşlığına kabul edilmeye layık olup olmadığı inceleme konusu olmuştur.

Diğer taraftan kamusal bir mesele hakkında, halk huzurunda önerilerde bulunma talebindeki bir yurttaşın moral değerler açısından uygun nitelikler taşımaması, demos'u aslında bu yurttaşın muhtemel tehditlerinden de koruma amacını taşımaktadır. Örneğin seferberlik durumunda askerden kaçan ya da savaş esnasında kalkanını bırakıp teslim olan bir yurttaşın, savaş konulu bir oturumda mecliste yurttaşlara seslenmek istemesi kusurlu bir davranış olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Ya da kendisini yetiştiren ailesine bile çekinmeden kötü muamelede bulunan birisinin, arasında kan bağı bulunmayan diğer kent sakinlerine davranışlarında daha az hoşgörülü olacağı varsayılmıştır.

Memur ve boule üyeleri hakkındaki dokimasia ise, hatırı sayılır bir güçle donatılmış kamu görevlileri ve yöneticiler için, gerekli koşullarda kullanılan bir tür veto hakkı veya kanunen atanmış bir kişinin göreve uygun bulunmadığı gerekçesiyle işe başlamasını engellemek için demos'a verilen etkili bir araç olarak görülmelidir (Rihll, 1995, s. 91; Headlam, 1891, s. 96). Atina idaresine çoğunlukla kura ile seçilen görevliler arasından atama yapıldığı için hem yurttaş hem de makamın gerektirdiği nitelikler açısından uygun olmayanların ayıklanmaya çalışıldığı söylenebilir. Öte yandan memuriyetlere ilişkin dokimasia'da, adayın yaşantısının kapsamlı bir şekilde bir bütün olarak araştırma konusu yapıldığı ileri sürülebilir (Adeleye, 1983, s. 295). Böylelikle kura sayesinde belirli bir kamu

makamı için atanmada eşit derecede fırsat sahibi olan tüm yurttaşlar arasında, adil bir seçim yapılmasına gayret gösterilmiştir.

MÖ 5. yüzyılın sonları ve 4. yüzyıldan itibaren boule meclisine üye olarak seçilen bir adayın, dokimasia'dan geçememesi ya da ölmesi durumunda ortaya çıkan ihtiyacı karşılamak üzere bir yedeği ya da vekili (*epilakhon*) bulundurulmaya başlanmıştır. Bazı yorumcular yedek üyenin, seçilen her iki üye için bir adet yedek şeklinde belirlendiğini ileri sürmektedir (Rihll, 1995, s. 93). Dolayısıyla 500 kişilik üyeye sahip bir boule'nin tam randımanlı çalışabilmesi için her yıl ortalama olarak en az 750 aday (500 asil ve 250 yedek) seçilmesi zorunludur. Yedek adayların, kamu görevlerinin yürütülmesinde herhangi bir aksama yaşanmaması için belirlendiği anlaşılmaktadır. Boule üyeleri açısından yedek aday sürecinin, veba gibi salgın hastalıklar nedeniyle ölümlerin yaşanmadığı olağan koşullarda da devam etmiş olması, en azından boule üyeleri arasında dokimasia'ya tabi tutulup reddedilen aday sayısının göz ardı edilemeyecek kadar az olmadığı sonucunu ortaya koyabilir.

Yine hangi gerekçe ve makam için dokimasia süreci işletilirse işletilsin, incelenen adayın yanıtlarının tanıklar aracılığıyla delillendirdiği anlaşılmaktadır. Dokimasia adayının beyanı karşısında söz alıp, konuşmak isteyen herkese fırsat tanındığı görülmektedir. Nihayetinde boule ya da mahkemede jüri üyeleri tarafından yapılan oylamayla adayın belirli bir makama atanması ya da bahsi geçen imtiyaza sahip olup olamayacağı tasdik edilmektedir.

Sonuç olarak dokimasia, modern kamu yönetimi ve uzman bürokratik bir denetim mekanizmasının henüz gelişmediği tarihsel bir süreçte, radikal demokratik bir uygulama olarak demos egemenliğinin güvence altına alınması için geliştirilmiş etkili bir prosedürdür. Farklı tür ve özellikleri bulunmakla birlikte, temelinde fiziksel ya da moral standartlar yoluyla demos ya da bir bütün olarak kent çıkarlarını koruma endişesi taşımaktadır. Dokimasia, Eski Yunan demokrasisinin temel ilkelerinden birisi olan "denetim" kültürünün, kamu huzurunda vücut bulmuş halidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Antik Kaynaklar

- Aechin. (=Aechines, *Oratory 1*). Kullanılan Çeviri: *Speeches from Athenian Law*. (2011). (M. Gagarin, Ed.). Austin: University of Texas Press.
- Ar. *Sph.* (=Aristophanes, *Sphakes*). Kullanılan Çeviri: Aristophanes. (2016). *Eşekarıları*. (S. Eyüboğlu-A. Erhat, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ar. *Hip.* (=Aristophanes, *Hippeis*). Kullanılan Çeviri: Aristophanes (2024). (R. Tordoff, Trans.). *Cavalry*. Dublin: Bloomsbury.
- Aristot. *Ath. Pol.* (=Aristoteles, *Athenaion Politeia*). Kullanılan Çeviri: Aristotle. (1891). *Constitution of Athens*. (T. J. Dymes, Trans.). London: Seely and Co.
- Dem. (=Demosthenes, *Oratory 57, 59*). Kullanılan Çeviri: *Speeches from Athenian Law*. (2011). (M. Gagarin, Ed.). Austin: University of Texas.
- Pl. *Nom.* (=Platon, *Nomoi*). Kullanılan Çeviri: Platon. (2019). *Yasalar*. (C. Şentuna, S. Babür, Çev.). Ankara: Pharmakon.
- Plut. *Sol.* (=Plutarkhos, *Solon*). Kullanılan Çeviri: Plutarkhos. (2011). *Solon & Poplicola*. (M. Mete, Çev.). İstanbul: İdea.
- Plut. *Per.* (=Plutarkhos, *Perikles*). Kullanılan Çeviri: Plutarkhos. (2011). *Perikles & Fabius*. (M. Mete, Çev.). İstanbul: İdea.
- Ksen. *Mem.* (=Ksenophon, *Memorabilia*). Kullanılan Çeviri: Ksenophon. (1997). *Sokrates'ten Anılar*. (C. Şentuna, Çev.). Ankara: TTK.
- Ksen. *Ath. Pol.* (=Ksenophon, *Respublica Atheniensium*). Kullanılan Çeviri: Ksenophon. (2021). *Spartalıların Devleti&Atinalıların Devleti*. (O. Demir, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Ksen. *Oec.* (=Ksenophon, *Oeconomicus*). Kullanılan Çeviri: Ksenophon. (2022). *Oikonomikos*. (A. Çokona, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Lys. (=Lysias, *Oratory 14-15, 24, 31*). Kullanılan Çeviri: *Lysias, The Oratory of Classical Greece Volume 1*. (2000). (S. Todd, Trans.). Austin: University of Texas.
- Lys. (=Lysias, *Oratory 16*). Kullanılan Çeviri: *Lysias, The Oratory of Classical Greece Volume 2*. (2000). (S. Todd, Trans.). Austin: University of Texas.
- Thuk. (=Thukydides). Thukydides. (2017). Kullanılan Çeviri: *Peloponnesos Savaşları*. (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Belge.

Modern Kaynaklar

- Adeleye, G. (1983). The Purpose of the dokimasia. *Greek-Roman and Byzantine Studies*, 24(4), 12-24.
- Borowski, F. S. (1976). Dokimasia: A study in Athenian constitutional law [Unpublished Ph.D Thesis, University of Cincinnati].
- Bugh, G. R. (1988). *The Horsemen of Athens*. New Jersey: Princeton University.
- Burckhardt, J. (2020). *Yunan Kültürü Tarihi*. (N. Nirven, Çev.). İstanbul: Pinhan.
- Croix, G.E.M. (2013). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi*. (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul: Yordam.
- Diller, A. (1935). Scrutiny and appeal in Athenian citizenship. *Classical Philology*, 30(4), 302-311.

- Finley, M. I. (1981). The Elderly in classical Antiquity. *Greece & Rome*, 28(2), 156-171.
- Gagliardi, L. (2009). "Athenian Dokimasiai, A Response to Stephen Todd". Symposium Vorträge Zur Griechischen und Hellenistischen Rechtsgeschichte, 25–30 August 2009, Wien, 2010, 99-108.
- Garland, R. (2001). *The Piraeus from the fifth to the first century BC*. London: Bristol Classical.
- Harris, E. M. (2013). *The Rule of Law in action in Democratic Athens*. New York: Oxford University.
- Headlam, J. W. (1891). *Election by lot at Athens*. London: Cambridge University.
- Kundakçı, D. (2018). Atina Demokrasisi'nin zayıf karnı: leitourgia, sykophantes ve ostrakismos uygulamaları. *FLSF*, 26, 241-266.
- Kraut, R. (1984). *Sokrates and the state*. Princeton: Princeton University.
- Lipson, L. (1964). *The Democratic Civilization*. New York: Oxford University.
- Martin, T. R. (2021). *Perikles*. (Ü. E. Uysal, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- MacDowell, D. (Ed.) (1971). *Aristophanes-Wasps*. Oxford: Oxford University.
- MacDowell, D. (1986). *The Law in classical Athens aspect of Greek and Roman life*. New York: Cornell University.
- MacDowell, D. (2005). "The Athenian procedure of Dokimasia of Orators". Enthalten in Symposium 2001, Wien, 79-87.
- Rhodes, P. J. (1972). *The Athenian Boule*. London: Oxford University.
- Rhodes, P. J. (1985). *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. London: Oxford University.
- Rhodes, P. J. (2016). "Dokimasia". *Oxford Classical Dictionary*. Erişim adresi: [Dokimasia | Oxford Classical Dictionary \(oxfordre.com\)](https://www.oxfordre.com/ocd/article/doi/10.1093/acref/9780190152831.001.0001/q-qqq/q-qqq-001)
- Rhodes, P. J. (2019). *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*. (C. Atay, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Rihll, T. E. (1995). Democracy denied: Why Ephialtes attacked the Areiopagus. *The Journal of Hellenic Studies*, 115, 87-98.
- Schwuchow, S. C. ve Tridimades, G. (2022). The Political economy of Solon's law against neutrality in civil wars. *Public Choice*, 192, 249-272.
- Sina, A. (2011). *Atinalı Perikles, Yaşamı ve Dönemi*. Ankara: Tiydem.
- Sommerstein, A. H. (2018). Foreign birth and Athenian citizenship in Aristophanes. In *Studies on Greek Law, Oratory and Comedy*, (D. M. MacDowell, Ed.). (ss. 149-158). New York: Routledge.
- Todd, S. (2010). "The Athenian Procedure(s) of Dokimasia". Symposium 2009 Vorträge Zur Griechischen Und Hellenistischen Rechtsgeschichte, 25–30 August 2009, Wien, 73-98.
- Tordoff, R. (Ed). (2024). *Aristophanes-Cavalry*. Dublin: Bloomsbury.
- Tracy, S. V. (2003). Oligarchy versus Democracy 338 to 262 B.C. In *Athens and Macedon* (ss. 9-14). London: University of California.
- Worley, L. J. (2021). *Hippeis, The Cavalry of Ancient Greece*. New York: Rotledge.

Görsel Kaynakça

Şekil 1. Dokimasia Painter, “Courtesy of Antiken Museum, Staatliche Museen”, Berlin.
Erişim adresi: [\(25\) The Dokimasia Painter at Morgantina | Jenifer Neils - Academia.edu](#)

2024, 13 (2), 766-791 | Araştırma Makalesi

Bir İstif Mukayesesi ile Türk Celî Sülüs Yazılarında Espas ve Kompozisyon Dengesi

Müşerref Beyza AYKAÇ¹

Mehmet NUHOĞLU²

Öz

İslam dünyasında hat sanatının önemi ve estetik değeri diğer sanat dalları arasında çok özel bir konuma sahiptir. İslam dinine mensup hemen hemen tüm toplumlarda, hat sanatını oluşturan çeşitli yazı türleri coğrafyaya göre farklı türlerde farklı yoğunluk göstermekle beraber ayrıcalıklı yerini korumuştur. Dolayısıyla celî sülüs, Türkler tarafından ele alınışında kendilerine özgü bir gelişim süreci göstermektedir. Türk kültürü içinde gelişen celi sülüs; Türklerin inşa ettiği dini yapıların neredeyse tamamında kağıt, ahşap, deri gibi malzemelerin üstüne yazılmıştır. Bu yazılar başlangıçta dini bir gereklilik olmayan ama zamanla dini bir gereklilik gibi görülerek, uzaktan okunabilecek şekilde yazılmış bir yazı türüdür. Hat sanatında yazıların estetik değerleri, onu meşek eden hattatlar veya bu sanatla özel bir ilgi sonucu meşgul olan kişiler tarafından kolayca anlaşılırken, hat sanatı araştırmacılarının dışındakilere, değerlendirilmesi oldukça güç, bazen imkânsız olmuştur. Bu çalışmada celi sülüs yazıda bulunan espas ve kompozisyonun nasıl ayarlanması gerektiğine dair kesin bilgiler vermekten ziyade, espas ve kompozisyon dengesinin nasıl sağlandığına, hattatların birbirinden farklı ve benzer tavırlarını nasıl ortaya koyduğuna, hatta aynı hattatın farklı tarihlerde yazdığı aynı ibaredeki espas ve kompozisyonu nasıl değiştirdiğine odaklanmaktadır. Bu meselenin somutlaştırılması için, Sad Suresi'nin 50. ayeti olan "Cennâti 'adnin müfettehâten lehümü-l-ebvâb" (Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır) ibaresi seçilmiştir. Bu ibareden oluşturulan istiflerden 9 farklı hattat tarafından yazılmış 14 istif üzerinden espas ve kompozisyon dengesinin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. 11 yazıdan 7'sinin espas ve kompozisyon açısından çok başarılı olduğu görülmüştür. Kalan 8 yazının 3'ü orta seviye, 5 yazının ise bazı eksikliklerinin olduğu noktasında değerlendirme yapılmıştır. Espas bakımından eksiklikler eser içinde bazı çizimlerle ifade edilmiştir. Celî sülüs yazıyı celi sülüs yapan kaidelerin en önemlisi espas ve kompozisyon dengesi olduğundan, bu çalışma celî sülüs yazı ile istif çalışan hat talebeleri ve bu sanata özel ilgisi olanlar için önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Celî Sülüs, İstif, Espas, Kompozisyon, Denge

Aykaç, M. B., & Nuhoğlu, M. (2024). Bir İstif Mukayesesi ile Türk Celî Sülüs Yazılarında Espas ve Kompozisyon Dengesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 766-791. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464173>

Geliş Tarihi	03.04.2024
Kabul Tarihi	05.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹Yüksek Lisan Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Sanatları Tasarımı, İstanbul, Türkiye ORCID:0000-0003-3716-217X

² Dr. Öğr. Üyesi Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, Türkiye, ORCID:0000-0003-4742-644X

2024, 13 (2), 766-791 | Research Article

Comparison of Stacking in Turkish Celi Thuluth Calligraphy Styles: Espas and Composition Balance

Müşerref Beyza AYKAÇ¹

Mehmet NUHOĞLU²

Abstract

The importance and aesthetic value of khat/calligraphy in the Islamic world hold a special position among other art forms. Across societies adhering to the Islamic faith, various script styles that constitute khat have maintained their privileged status, albeit with different intensities and variations depending on geography. Therefore, celi thuluth exhibits a unique developmental process in its handling by the Turks. While the aesthetic values of khat scripts are easily appreciated by khattats or individuals with a particular interest in this art, it has often been challenging, sometimes impossible, for those outside the discipline of khat to assess its value. This study does not aim to provide definitive information on how spacing and composition should be adjusted in celi thuluth, but it rather focuses on how spacing and composition balance is achieved, how different khattats exhibit varying and similar approaches, and even how the same khattat may alter spacing and composition in the same phrase written at different times. To attend to this issue, an evaluation of spacing and composition balance is made based on 14 compositions written by nine different khattats derived from the phrase "Gardens of Eden, whereof the gates are opened for them" from the Sad Surah (Chapter 38, Verse 50). Of the 14 compositions, seven were found to be highly successful in terms of spacing and composition. Of the remaining eight compositions, three were of moderate quality, while five were deemed unsuccessful. Deficiencies in spacing were illustrated within the works through certain drawings. As the most important principle defining celi thuluth is the balance between spacing and composition, this study holds significance for khat students and enthusiasts engaged in celi thuluth and for those with a special interest in this art form.

Keywords: Celi Thuluth, Stack/Composition, Spacing, Composition, Balance

Aykaç, M. B., & Nuhoğlu, M. (2024). Comparison of Stacking in Turkish Celi Thuluth Calligraphy Styles: Espas and Composition Balance. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 766-791. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464173>

Date of Submission	03.04.2024
Date of Acceptance	05.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

1 Master's Student, Turkish Arts Design Department, Yıldız Technical University, Istanbul, Türkiye. ORCID:0000-0003-3716-217X

2 Assistant Professor, Faculty of Art and Design, Yıldız Technical University, Istanbul, Türkiye. ORCID:0000-0003-4742-644X

Giriş

Celî sülüs yazı harfleri plastik unsurlara göre değerlendirilirken, kompozisyonunun daha iyi ifadelendirilebilmesi için espas kavramının detaylı bir şekilde ele alınması gerekir. Frutiger'in (1989, s.110) de şiirinde "Ey benim ruhum! Şiirini meydana getiren, kâğıdın üstüne çivilediğin bu harfler değil, fakat orada kalan boşluklardır" mısralarında dediği gibi celî sülüs yazının ruhu da harfler ve kelimelerin arasında kalan boşluklarda gizlidir. Celî sülüs yazıda harfleri bir alanda süzülme izleniminden çıkararak ve onları bir arada tutan, dengeli bir şekilde ayarlanmış boşluklarıdır. John Berger de bir resimdeki her şeyi bir arada tutanın "boşluk" olduğunu ifade eder (Berger, 2020, s.23-24).

Celî sülüste harflerin meydana getirmiş olduğu leke dağılımı hattatların kendilerine göre ayarlanmış oldukları espas sayesinde dengelenmiştir. Hattatlar başarılı bir celî sülüs yazı istifini oluştururken espas dengesini, kompozisyonun tamamında aynı olacak şekilde düzenlemişlerdir. Bu düzenleme herhangi bir matematik hesabı ile yapılmamış, göz hesabı ile dengelenmeye çalışılmıştır. Bedreddin Yazır, (1972, s.4) hocasına hat sanatı hakkındaki düşüncelerini kaleme neden almadığını sorduğunda "Güzel yazının meddahlığını yapmaktansa kendisini yazmak daha yakın bilgi, daha zevkli bir anlayış sağlamaz mı?" cevabını almıştır. Hattatlar bu ve benzeri düşüncelerle sanatlarını icra ettiklerinden ve celî sülüs yazının tekâmülünü geç tamamlayan bir yazı olduğundan konuyu bu açıdan ele alan çalışmalar azdır. Fevzi Günüş'ün "Bir İstif Mukayesesi ile XV- XX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Mimarisinde Celi Sülüs Yazının Gelişimi" makalesi ve "XV-XX Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celi Sülüs Hattı ve Uygulama Alanları " adlı doktora tezi dışında özellikle kompozisyon ve espas dengesi üzerine yapılmış bir araştırmaya şimdiye kadar rastlanmamıştır. Yazar makalenin ana konusu olarak Nisa Suresi 103. Ayeti olan "İnnasalâte kânet âle'l-mü'minine kitaben mevkuta" ayetini ele almış ve XV-XX yüzyılları arasında yazılmış örnekler incelenmiştir. Doktora çalışmasında ise belirtilen tarih aralığında, mimari eserlerde bulunan celî sülüs yazıların kompozisyon dengesine dair düşünceler belirtilmiştir.

Bu makalede celî sülüsün altın devri olarak nitelendirilen XIX- XXI yüzyıllar arasındaki celî sülüs yazılar incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak kitap, tez, makale gibi doküman araştırması yapılarak eser incelemeleri tamamlanmıştır. Çalışmada "Cennâti 'adnin müfettehaten lehümü-l-ebvâb" istifinin 9 farklı hattat tarafından yazılmış 14 istif üzerinden değerlendirme yapılarak araştırma bu istif ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışma neticesinde celî sülüs yazı ile karşılaşan araştırmacıların hassas ve dengeli bir şekilde yazılmış bir celî sülüs yazıyı ayırt edebilmelerine yardımcı olacaktır. Aynı zamanda celî sülüs noktasında istif çalışan talebelerin daha başarılı eser vermelerine yol gösterecek bir rehber olma niteliği taşımaktadır.

Espas sözlük anlamıyla, "aralık" anlamına gelmektedir (Çağbayır, 2017, s.1866). Batı dillerinde espasın karşılığı; İngilizce space, Latince spatium, Almanca raum'dur. (Çankı, 2021, s.1383-1384). Espas Fransızca "space" kelimesinden dilimize geçen (Harmancı, Gürpınar, Demir, 2022, s.178) bir kavram olduğundan hat sanatı eğitiminde espas kavramı pek kullanılmaz ama resim gibi diğer sanat alanında bu kavramın çokça kullanılması ve celî sülüs yazı çeşidinde bu kavram kullanılmasa da çokça uygulanması sebebiyle bu kavram ve başlık altında incelemek uygun bulunmuştur.

Hat sanatı alanındaki araştırma ve incelemelere bakıldığında daha çok hat sanatı tarihi, hattatlar, üsluplar, yüzyıllar, kitabeler, hat türleri gibi sanat tarihini dikkate alan

çalışmaların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Akademik yayınlar içinde hattın bizatihi kendi estetik değerlerini ortaya koyan çalışmalar yukarıda ve makalenin genelinde değinildiği üzere azdır. Hat sanatının estetik değerlerinin ortaya konulması ve bu alanın kuramsal temeller üzerine oturtulmak istenmesi, günümüzde, sanat tarihi çalışmalarının ve hattatların eserlerinin değerlendirilmesinin belli bir aşamaya gelmesiyle bir ihtiyaç olarak belirlemektedir. Oliver Leamann'ın dikkati çektiği üzere (Leamann, 2019, s.15-18) hat sanatının estetik değerleri bu harfleri tanımayanların bile anlayabileceği bir yönü söz konusudur. Dolayısıyla bu makale bir yönüyle espas değerinin harf-harf, harf-hareke, harf mühmel işaretler gibi hat sanatının asıl unsurunu görünür kılan elemanlarının espas değerinin nasıl görülebileceğini ve kendi dengesini nasıl kurduğunu veya kuramadığını ortaya koyması bakımından alana katkı sağlamaktadır.

Batı sanatında plastik sanatlar içinde en fazla rağbet, kuramsal temel resim sanatı üzerine olmuştur. Benzeri durum İslam dünyasında hat sanatındadır. Batı dünyasında bir ressam espas ve kompozisyonunu beğenmediği bir tabloyu yeniden yapmayı uzun ve zahmetli olduğu için pek tercih etmemiştir. Oysa hat sanatında bir hattat aynı ibarenin espas ve kompozisyonunu daha mükemmel hale getireceğine inandığı zaman, bu ibareyi yeniden yazmış, eksik ya da hatalı gördüğü kısımları düzeltebilmiştir.

Celî Yazı

Celî kelimesi sözlüklerde belirgin, aşikâr ve parlayan anlamlarıyla karşılır. (Develioğlu, 1993, s.131). Parlama anlamı her ne kadar yazı anlamında kullanılmadığı düşünülse de (Derman, 2021, s.117) aslında celî yazılar uzaktan görünebilecek şekilde iri ve altın kaplamalı olduğunda tam olarak sözlük anlamı ile örtüşmektedir.

Sağdan ve soldan karşılıklı yazılarak ortada buluşturulan yazılara müsenna denilir. Tuhfe-i Hattatin'de celî yazı için "kalem-i müsenna" tabiri kullanılmıştır (Müstakimzade, 2014, s.89). Uğur Derman bu ifadeyi bir yazının kendi ölçüsüne göre en az ikiye katlanmış şeklini ifade etmek için verilmiş olabileceğini ifade eder (Derman, 2021, s.119).

Hat üstadları celî yazı tabirini "meşk kaleminin en az 3 katı genişliğinde olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Hazarfen Necmeddin Okyay bu konuya ilave olarak "celî yazının celî olabilmesi için en az serçe parmak kalınlığında olması gerektiğini söylemiştir (Günüç, 1991, s.58).

Aklam-ı sitte olarak adlandırılan altı çeşit yazıdan sadece muhakkak, sülüs ve nesihin celîsi bulunmaktaydı. Çok az rastlanan nesih yazının celîsinine vazzâh (وضّاح) denilmekteydi (Çetin, 1989, s.278). Muhakkak yazının celîsi "celilü'l-muhakkak" sülüsün celîsi "celilü's-sülüs olarak adlandırılmıştır (Alparslan, 1993, s.265).

Aklam-ı sitte dışında gelişen yazılardan ta'lik yazının da celîsi bulunmaktadır. Aklam-ı sitte dışında gelişen Celî divani yazı ise divaninin celîsi değil farklı yazı karakterlerinin ismidir. Celî divani de yine celî sıfatından anlaşılacağı üzere iri yazılan bir yazı çeşididir.

Celî Sülüs Yazı

İnsan elinin geniş ağızlı bir kalem kullanarak yazmasının zor ve zahmetli bir iş olduğundan tekâmülü de geç olmuştur. Bu sebepten hat sanatında gelişimini en son tamamlayan yazı çeşidi celi sülüs olmuştur (Günüç, 2002, s.335).

Osmanlı döneminde sülüs yazı çok daha fazla tercih edilip geliştirilince muhakkak yazı ve beraberinde kullanılan tevkii yazı terk edilmişti böylece celi sülüs yazının gelişimi başlamıştı (Alparslan, 2012, s.265). Farklı bir sanat kategorisinde bile değerlendirmeye değer olan bu yazı çeşidinin gelişimi yaklaşık altı asır sürmüştür.

Celî sülüste kompozisyon hususiyeti vardır. Hat sanatındaki kompozisyon kısaca, harf ve kelimelerin bir kaide dâhilinde üst üste yerleştirilmesi demektir. Bunda; kelimelerin okunma sırasına riayet etmek şarttır. Bu yüzden ekseriya kelimelerin ve harflerin yazılışında ve tertibinde aşağıdan yukarıya doğru bir sıra takip edilir. Yukarıdan aşağıya doğru yazılmış istiflerde genel olarak Allah lafzı ile başlar ve hürmeten yukarıdan başlayarak yazılır bu tarz yazılara çok az rastlanır (Alparslan, 2010, s.106).

Celî Yazının Hazırlanışı

Celî sülüs , mimari eserlere konumlandırılırken uzaktan görülüp okunabilecek şekilde ayarlanmaya çalışılmıştır. Celî sülüs yazının gelişimi devam ederken yazının yazılması ve bir yere nakledilmesi konusunda celî sülüs hattatları bazı teknikler geliştirmişlerdir. Yazı ince bir kalemle yazılmış daha sonra kareleme sistemine bölünerek (satranç usulü) uygulanacak alana göre yazı büyütülerek kalın kalem ile yazılmıştır. Farklı zamanlarda aynı ibarelerin yazımı icap ettiğinde kalın kalem ile tekrar tekrar yazmanın zahmetine girmeden "kalıp" sayesinde pratik bir şekilde uygulanacak alana tatbik edilmiştir (Günüç, 1991, s.60).

İğneleme Tekniği; Kalıplar hazırlanıp gerekli bütün tashihler yapıldıktan sonra iğneleme işlemine geçilir. İğneleme işlemi esnasında gerekli olabilecek kalıp miktarı kadar kâğıtlar üst üste koyulur kâğıt sabitlenir ve yazı kenarının dışından, içinden ya da tam kenardan olacak şekilde yazı iğnelenir.

Silkeleme Tekniği; Aktarılacak zemin beyaz zemin ise kömür tozu ile koyu zemin ise tebeşir tozu ile Bir çuha içerisindeki tebeşir tozu ile iğneli kalıbın üzerinden gezdirilerek kalıbın izi çıkarılır. Zemine aktarılan izler kamaş kalem ile takip edilerek yazı tamamlanır. (Yazır, 1989, 317)

Görsel 1. İğnelenmiş ve silkelenmiş yazı kalıbı (Serin. 2010, s.105)

Türk Celi Sülüs Yazılarında Espas ve Kompozisyon Dengesi

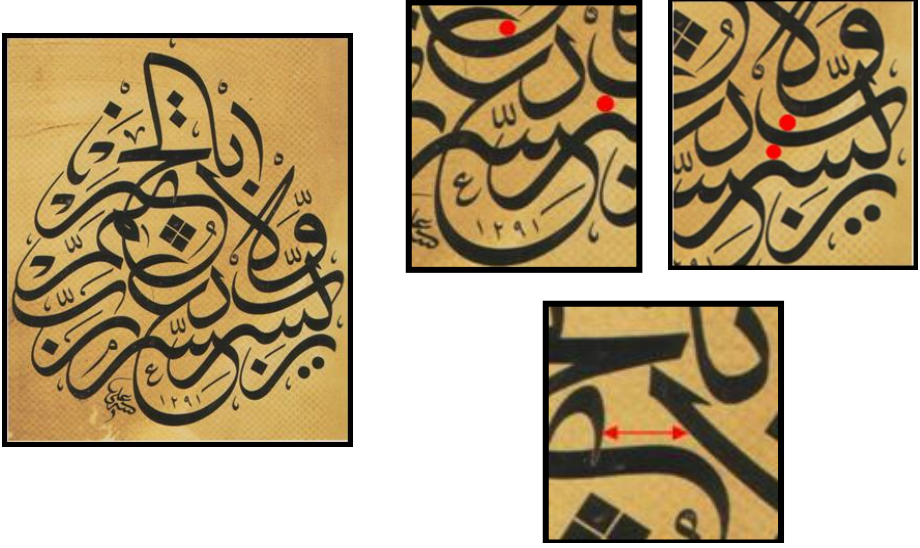
Hattatlar bazen bir istiftteki harf bünyelerinde hiçbir değişiklik yapmadan sadece harfler arasındaki espası değiştirmiş, bazen uzaklaştırmış bazen yakınlaştırmışlardır. Böylece celi sülüs yazının en iyi dengesi yakalanmaya çalışılmıştır. Buna en güzel örnek, Çırçırılı Ali Efendi'nin yazmış olduğu "Rabbi yessir" yazısıdır. Hattat kompozisyonunu tamamladıktan on yıl sonra farklı espas dengesi ile tekrar yazarak yazısına farklı bir ahenk katmıştır.

Ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde hattatın özellikle espasını değiştirdiği "rabbi yessir ve la" kısmındaki sıkışıklık giderilerek ilk yazıya göre daha fazla espas bırakılmıştır. "Yessir" ve "be" kısmındaki boşluk artırılmış ve "Ayn" harfinin kaşından geçen "ha" harfi "ayn" harfinin zaid kısmından biraz daha uzaklaştırılmıştır. "Lam" harfi ile "temmim"deki "mim" harflerinin arası biraz daha açılmıştır.

Görsel 2. Çırçırılı Ali Efendi'nin 1281(1864-65) tarihli celi sülüs yazısı "Rabbi Yessir" ve ayrıntıları

Kaynak: Derman, 2017 s.58

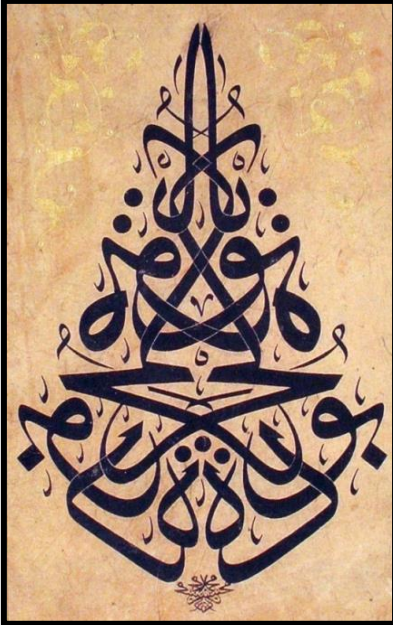
Görsel 3. Çırcırlı Ali Efendi'nin 1291(1874-75) tarihli celi sülüs yazısı "Rabbi Yessir" ve ayrıntıları

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/543528248797342148/> Erişim. 21.02.2024

Muhsinzade Abdullah ve Hamit Aytaç'ın yazısında aynı ibare müsenna yazı ile yazılmış olmasına rağmen farklı dengelerle yazılmıştır. Muhsinzade yazısının alt kısmında geniş espas kullanırken üst kısmında sıkışık bir espas kullanmıştır. Hamit Aytaç ise yazısının üst kısmında alt kısmına göre daha fazla espas bırakarak eserini tamamlamıştır. İki de espas ve kompozisyon noktasında başarılı celi sülüs yazılardır. (Görsel 4-5)

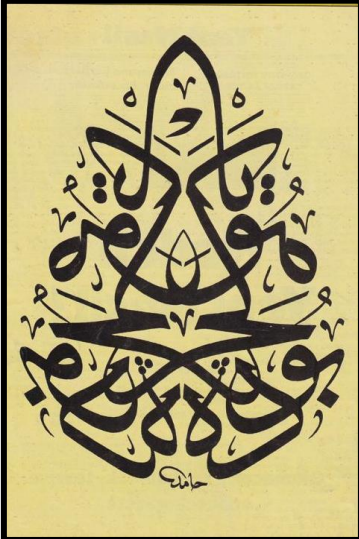
İsmail Hakkı Altunbezer'e ait yazılardan biri geniş espas ile yazılmışken diğeri çoğunlukla sıkışık espas ile yazılmıştır. Hattat espas dengesini kompozisyonlar içinde başarılı bir şekilde ele almıştır. Sıkışık ya da geniş espası kompozisyonun tamamında devam ettirerek sanat kabiliyetini göstermiştir.

Hattatlar aynı ibareleri farklı formlarda ve farklı espas dengeleriyle deneyerek yazının biçimini değiştirmiştir. Hattatların celi sülüs yazıyı canlı ve dinamik tutabilmek için sürekli çaba içinde oldukları yorumunu çıkartmak hatalı olmaz.

Görsel 4. Muhsinzade Abdullah Efendi'nin celi sülüs müsenâ yazısı "Bu da Geçer Ya Hu" ve ayrıntıları

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/543528248797341197/> Erişim: 20.02.2024

Görsel 5: Hamit Aytaç'ın celi sülüs müsenâ yazısı ve ayrıntılar

Kaynak: <https://twitter.com/hattatberk/status/1729897071216410911> Erişim 17.02.2024

Görsel 6: İsmail Hakkı Altunbezer “Bu da Geçer Ya Hu” ve ayrıntıları

Kaynak: <http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriyarinti.php?KNO=1632&HKNO=20>
Erişim: 16.02.2024

Görsel 7: İsmail Hakkı Altunbezer “Bu da Geçer Ya Hu” ve ayrıntıları

Kaynak: <http://www.kalemguzeli.org/hatteserleriyarinti.php?KN O=1889&HKNO=20>
Erişim: 17.02.2024

Çırcırlı Ali Efendi yazısında harfleri birbirine çok yakın ve birbiri içinden geçirek çok fazla girift yazarak çok sıkışık bir espas kullanmıştır. (Görsel 7) Yazının genel akışında hepsini aynı dengede yazmayı başardığı için kompozisyonun genelinde rahatsız edici bir unsur olarak hissedilmemektedir. Bunun tam aksine İzzet Efendi istifinde harfler arası dengeli, geniş bir espas bırakarak kompozisyonunu tamamlamıştır. Kompozisyonun genelinde başarılı bir denge kurduğu için rahatsız edici bir unsur olarak hissedilmemektedir.

Görsel 8: Çırcırlı Ali Efendi'nin sıkışık espas ile yazılmış celf sülüs istifi

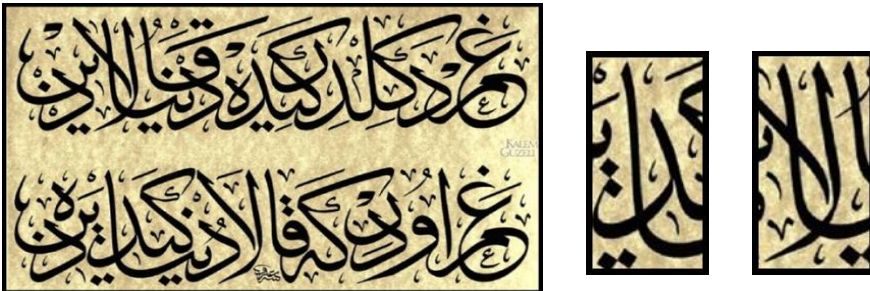
Kaynak: <https://www.istanbulantiksanat.com/urun/3740943/circirli-ali-efendi-o-1902-hattatin-kendisi-tarafından-altın-murekkeple-fuzul> Erişim: 19.02.2024

Görsel 9: Mustafa İzzet Efendi'nin geniş espas bırakarak yazmış olduğu celf sülüs istifi ve ayrıntıları

Kaynak: Sülün, 2013. s.99

Bakkal Arif Efendi iki satırlık celf sülüs yazılarının birincisinde alt ve üst satırlarında aynı espas dengesini kullanabilmişken diğer yazısında aynı espas dengesini kullanamamıştır. Alt satırın üst satıra göre daha uzun olması da buna etken olmuş denilebilir. İkinci yazıda üst satır ile alt satırın dengelenebilmesi için hattat biraz daha ince uçlu kalem kullanarak espas dengesini sağlamaya çalışmıştır. Birinci yazıdaki denge ikinci yazıda tam olarak görülemez de espas dengesini koruyabilmek için sanatkar epeyce düşünmüş ve olabilecek en iyi dengeyi kurmuş olduğu yazıdan anlaşılmaktadır. (Görsel 11)

Görsel 10: Bakkal Arif Efendi'nin iki satırlık celf sülüs yazısı ve ayrıntıları

Görsel 11: Bakkal Arif Efendi'nin iki satırlık celî sülüs yazısı ve ayrıntıları⁵

Celî Sülüs Yazının Estetiği

Baltacıoğlu bir makalesinde "celî yazı" kavramı için sözlüğe bakıldığında yeterli bir tanımın yapılmadığından bahseder ve celî yazının tam olarak neyin olduğunu ifade edilebilmesi için hat sanatının estetiğini anlayan kişilerin şu suallere cevap verdikten sonra tekrar analiz yapmasının doğru olacağını ifade eder.

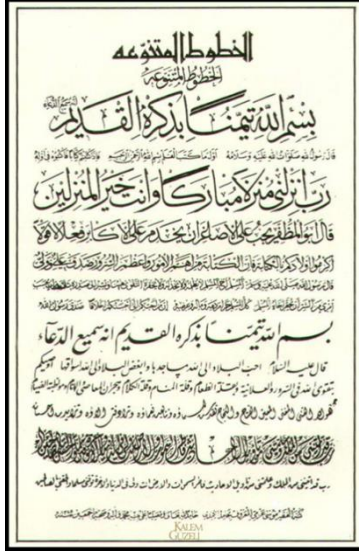
- 1-) Uzaktan bakılmak üzere büyük yazılmış tüm sülüs yazılar celî midir?
- 2-) Bir sülüs yazıyı uzaktan daha net görebilmek için baskı ile büyütürsek celî yazı olur mu?
- 3-) Bir celî yazıyı baskı ile küçültürsek sülüs yazı olur mu?
- 4-) Sülüs yazı ile celî yazı arasında küçüklük büyüklük dışında kompozisyon, denge farklılıkları var mıdır? (Baltacıoğlu, 1957, s.5).

Baltacıoğlu'nun bahsetmiş olduğu sorulara cevap verildiğinde sülüs ve celî sülüsün bambaşka yazılar olduğu fark edilmektedir. Sülüs yazıda aranan estetik ile celî sülüs yazıda aranan estetik aynı değildir. Celî sülüs yazıdaki kompozisyon ve espas dengesi sadece sülüs yazıda değil hiçbir yazı çeşidinde yoktur. Celî sülüs yazıda diğer yazı çeşitlerine göre daha fazla plastik elemanlar vardır.

Görsel 12'de görüldüğü üzere her satırda sırasıyla kûfi, sülüs, sülüs, nesih, muhakkak, tevkii, rıkaa (hatt-ı icaze), celî ta'lik, ta'lik, divânî, celî divânî, rik'a, rıkaa (hattı icaze) yazı çeşitleri yazılıdır. Celî sülüs bir yazı çeşidinden ziyade sülüsün bir vasfı olarak kabul edilse de buradaki yazılardan bambaşka özelliklerle ayrılır. Celî sülüs, diğer yazılar gibi satır sisteminde değildir. Bu yazı çeşitlerinde bir istif, biçim hususiyeti yokken celî sülüs yazının istif ve biçim hususiyeti vardır. Celî sülüs yazıda her harf, her istifin içinde özel bir konuma ve yazım stiline sahiptir. Kalem Güzeli kitabında bu konu hakkında şöyle bir anekdot geçmektedir; Ömer Vasfi Efendi bir istifi için uygun "dal" harfi bulabilmek için farklı bir kâğıda yirmi defa yazmış ve nihayetinde olduğuna kanaat getirmiştir. Neden böyle yaptığı sorulduğunda elinin diğer yazı şekline alıştığını şu anki yazdığı istife uygun olacak "dal" harfini ancak bu şekilde yazarak bulduğunu ifade etmiştir. Daha sonra tekrar aynı yazıyı elde etmenin zor olacağını düşünerek

⁵ Bakkal Arif Efendi'nin benzer harfleri Photoshop programı ile kesilip herhangi bir büyültme işlemi yapılmadan yan yana koyulmuştur.

yazdığı dal harfini istifinde uygun olan yere silkeleyerek yazısını tamamlamıştır. (Yazır, 1972, s.151)

Görsel 12: Hattat Hamit Ayaç hattı ile hutut-u mütenevvia

Kaynak: <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=main&KNO=6>İnternet

Erişimi:16.02.2024

Celî sülüs yazının estetik unsurları;

İstif: Yazıda harflerin boşluk doluluk oranına dikkat edilerek yerleştirilmesidir.

Tenasüp: Yazıdaki harflerin birbiri ile uyumlu bir şekilde konumlandırılmasıdır

Terkip: Yazıdaki cümle dizilimi ve anlaşılabilirliği bozulmadan harflerin yerleştirilmesidir.

Harflerin anatomik yapısı: Celi sülüs yazı karakterlerin yapılarını kalem kalınlığına göre olması gerektiği gibi belirlemek.

Tetabuk: Bazı harflerin ortak öğeleri bir kullanılarak yazının estetik görünümünün zenginleştirilmesidir.

Celî sülüs yazının başarılı olabilmesi için bazı kaideleri vardır. Bunların birincisi; harflerin müfradatı, yani harflerin ve harflerin harflerle başarılı bir şekilde birleştirilerek yazılmasıdır. İkincisi mürekkebat yani kelimeyi oluşturacak harflerin doğru birleştirilmesi ve başarılı bir şekilde yazılmasıdır. Aynı zamanda kelimelerin birbirlerine olan nispeti, satır nizamına dikkat edilmesidir. Üçüncüsü istif/espas, yani kompozisyondaki boşluk doluluk oranına dikkat ederek harflerin kelimelerin yerleştirilmesidir. Boşluk doluluk oranının dengelenmesini destekleyen bir unsur da hareke ve mühmel işaretlerdir. Hattatlar bazen bu işaretler sayesinde kompozisyon biçimlerini tamamlayabilmişlerdir. Sami Efendinin meşhur yazısından hareke ve mühmel işaretler çıkartıldığında aslında kompozisyonun tam olarak bir daireyi karşılamadığı görülmektedir.

Görsel 13: Sami Efendi celi sülüs istif. (Yazı photoshop uygulamasıyla hareke ve tezyinattan arındırılmıştır.)

Kaynak: <https://www.ketebe.org/eser/3754?ref=artist&id=747> Erişimi: 16.02.2024

Celî sülüs yazının plastik değeri diğer yazı çeşitlerine göre daha fazladır. Diğer yazı türleri bir satır sistemi üzerinde mustar kaidelerine uyarak dizilirken celî sülüs kompozisyonlarda istif, tenasüp, terkip, anatomik yapı ve tetabuk gibi estetik unsurlara daha fazla dikkat edilerek harflerin dizilimi yapılır. Latin harflerle yazılmış bir cümlede benzer harflerin arka arkaya gelmesine tenasüp demek ne kadar zorlama bir tabir olursa aynı şey Arap harfleri ile yazılmış satır sistemindeki yazılar içinde geçerlidir.

Günümüzde celî sülüs yazı eskiden olduğu gibi hala mimariye uygulanmakla beraber daha çok İslami hayat tarzının bir yansıması olarak levha/tablo halinde duvarlarda görülmektedir.

İstif Karşılaştırması

Rakım Efendi

Rakım Efendi'nin 1230/1814 tarihli celî sülüs yazısı, müfredat ve mürekkebatı göre başarılıdır. İstif noktasında harflerin konumlandırılması düzenli değildir. Harfler bazı yerlerde çok yaklaşmış bazı yerlerde çok uzaklaşmıştır. Bundan dolayı yazıya genel anlamda bakıldığında iyi ayarlanmış bir espas dengesi yoktur. Lamelif'in bir kolu sıkışıklığa neden olmuştur. "Müfettehaten" kısmındaki "mim" harfi "te" harfine, "fe" harfi "dal" harfine, "te" harfinin "ha" harfine birleşme yeri "lehümül" kısmındaki "he" harfine çok yaklaşmıştır. Bu durum genel kompozisyonda o alanın yazıda daha sıkışık görünmesine neden olmuştur.

Görsel 14: Rakım Efendi'nin Topkapı Sarayı Bâb'üs- Selam'ın iç kısmında yer alan celî sülüs yazısı

Kaynak: Özkeçeci, 2017. s.127

Hulusi Yazgan

Hulusi Yazgan'ın 1328/1910 tarihli celi sülüs yazısı, müfredat mürekkebat ve istif noktasında başarılı bir yazıdır. Yazıda birbirine fazla yaklaşan harfler başarılı bir şekilde dengelenmiştir. "Cim" harfi ayn" harfine, "fe" harfi "te" harfine, "ha" harfi "he" harfine, "be" harfi "be" harfi birbirine kompozisyon içinde en fazla yaklaşan harfler olmuştur Hulusi Efendi kompozisyonun tamamında başarılı ve dengeli bir espas kullanmıştır. Hareke ve mühmel işaretler olgun yazılmış ve yazıda sıkışıklığa neden olmamışlardır.

Görsel 15: Hulusi Yazgan'ın Sultan Abdülmecid türbesi kapısındaki celi sülüs yazı

Kaynak: Derman. 2013, s.218

Sami Efendi

Sami Efendi'nin 1328/ 1910 tarihli celi sülüs yazısı (Görsel 16) müfredat ve mürekkebat noktasında başarılıdır. Yazının istifi genel olarak başarılıdır ancak, "müfettehaten" kısmındaki "ha" harfi "he" harfine, "fe" harfi, "te ve elif" harfine, çok yaklaşmıştır. Bundan dolayı yazının genel görünümünde sadece bu kısımda sıkışıklık vardır. Hareke ve mühmel işaretler olgun bir şekilde kullanılmış ve herhangi bir yerde sıkışıklığa neden olmamıştır. Yine Sami Efendi tarafından 1327/ 1909 yılında yazılan yazıda (Görsel 17) "lehümül" kısmındaki "he" harfi ile "müfettehaten" kısmındaki "ha" harfi birbirinden uzaklaştırılmış ve daha başarılı espaslı bir kompozisyon elde edilmiştir. Hareke, mühmel işaret ve noktalamalarda ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. Bu kompozisyonda "ayn" harfinin olduğu kısım ve sol alt köşe diğer yerlere nispetten daha seyrek yazılmıştır. Hattat her iki yazısında da farklı dengelerle yazısını tamamlamıştır.

Görsel 16: Sami Efendi'nin celi sülüs yazısı

Kaynak: Süleyman Berk Koleksiyonu

Görsel 17: Sami Efendiye ait celi sülüs yazı

Kaynak: <https://islamicartstudies.com/ghubar/%d9%86%d9%88%d8%b4%d8%aa%d8%a7%d8%b1-%d8%ae%d8%a7%d9%86%d9%87/%d9%85%d8%ad%d9%85%d8%af-%d8%b3%d8%a7%d9%85%db%8c-%> Erişim 16.02.2024

Nazif Efendi

Nazif Efendi'nin 1329/1911 tarihli celi sülüs yazısı müfredat mürekkebat ve istif noktasında başarılı bir yazı olmuştur. Nazif Efendi tüm yazıda genel olarak harfler arası az boşluk bırakarak yazısını sıkışık espasla yazmıştır. Bu durum yazının genel estetiğini bozmamıştır. Çünkü hattat yazının her yerinde aynı dengeyi kurmayı başarmıştır.

Görsel 18: Nazif Efendi'nin Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-ı Saadet'te bulunan celi sülüs istifi

Kaynak: Sülün, Murat. 2013, s.388

Kamil Akdik

Kamil Akdik'in 1336/1917 tarihli celi sülüs yazının müfredat ve mürekkebat kısmı başarılıdır. Espas noktasında her yerde aynı denge kullanılamamıştır. Yazıda "müfettehaten" kısmındaki " mim" ve "fe" harfleri "te" harfine, "te" harfi "he" harfine çok yaklaşmıştır. Ayrıca "cenna" kısmındaki "elif " bulunduğu yeri sıkıştırmıştır ve "cim" harfi "ayn" harfine fazla yaklaşmıştır. Bu durum orta kısımların fazla sıkışık algılanmasına sebep olmuştur "Ayn" harfinin bulunduğu yere diğer kısımlara göre fazla boşluk bırakılmıştır. "Lamelif" harfinin sol kolunun içi diğer kısımlara göre fazla tezyini işaret kullanılmıştır. Bu durum o kısmı genel kompozisyon dengesine göre, daha seyrek görünmesine neden olmuştur. Diğer kalan kısımlar rahat dengeli bir espasa sahiptir. Tezyini işaretler olgundur ve herhangi bir yerde sıkışıklığı neden olmamıştır.

Görsel 19: Kamil Aktik'e ait olan celi sülüs yazı istifi

Kaynak: <https://www.ketebe.org/eser/4345?ref=artist&id=465> Erişim: 19.02.2024

Macid Ayrıl

Macit Ayrıl'ın 1341/1922 tarihli celi sülüs yazının harfleri müfredat, mürekkebat ve istif noktasında başarılıdır. Harekelemeler ve mühmel işaretlerin yazımı olgundur. Yazının hiç bir yerinde sıkışıklığa sebep olmamışlardır. Yazıda "müfettehaten" kısmındaki "te" harfi "lehümül" kısmındaki "he" harfi istif içinde harfler arasındaki mesafe noktasında en dar mesafeye sahiptir. Ancak sanatçı noktaları bir denge unsuru olarak kullanarak yazı içinde bunu tolere etmiştir. Sol alt köşeye hiç bir hareke ya da tezyinat işaret koymamış olmasına rağmen yazının genel espas dengesini bozmamıştır

Görsel 20: Macit Ayrıl'a ait olan celi sülüs yazı istifi

Kaynak: <https://www.istanbulantiksanat.com/urun/4470334/macid-ayral-1891-1961-celi-sulus-istif-ketebeli-39x55-cm-hicri-1341-m-192> Erişim:20.02.2024

Halim Özyazıcı

Halim Özyazıcı'nın 1349/1930 tarihli celi sülüs yazının harfleri müfredat ve mürekkebat noktasında başarılıdır ancak espas noktasında en iyi seviyede değildir. Yazının "müfettehaten" kısmındaki "te" harfi "lehümül" kısmındaki "he" harfine çok fazla yaklaşmış. Yakınına koyulan üç nokta ve "he" harfinin solundaki iki nokta merkez noktasını çok kalabalık olmasına neden olmuştur. Bu durum yazıya genel anlamda bakıldığında orta kısımlarda çok fazla sıkışıklık hissi vermiştir. Yazının diğer kısımlarında bu şekilde sıkışıklığı dengeleyecek bir unsur olmadığı için orta kısım kalabalık, kenar kısımlar seyrek kalmıştır. Ayrıca "Lamelif" harfinin bir kolu kesiştiği yerleri daraltmıştır. Tezyini işaretlerin yazımı her yerde başarılı ve dengeli bir şekilde yazılmamıştır. Halim Özyazıcı 12 yıl sonra aynı istifi tekrar yazdığında farklı dengeler denemiştir. "ayn" harfinin üst kısmına kalın kalemle cezm koymuş, imza attığı yeri

değiştirmiş ve hareketleri biraz daha kalın kalemle ve daha olgun yazmıştır. Nispeten daha iyi bir denge yakalanmıştır

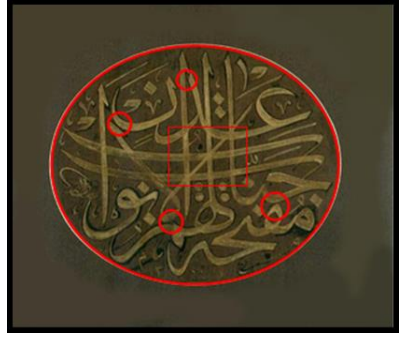
Görsel 21: Halim Özyazıcı'ya ait celi sülüs yazı istifi

Görsel 22: Halim Özyazıcı'nın 12 yıl sonra tekrar yazdığı celi sülüs yazı istifi

Kaynak: <https://nawadirkhat.blogspot.com/2019/03/blog-post.html> 20.02.2024

Halim Özyazıcı'ya ait bir başka yazı, mürekkebat ve istif noktasında başarılıdır. Hattat, yazıda genel olarak uyumlu bir espas kullanmıştır. Rahatsız edici bir denge görülmemektedir. Hattat daha evvel yazmış olduğu yazının biçimini ve kompozisyon dengesini değiştirerek daha iyi bir yazı yazmıştır. Daha önce yazmış olduğu kompozisyonda dengenin diğer yerlere göre daha başarısız olduğu kısmı, yani "müfettehaten lehümül" kısmını kompozisyonun en altına yerleştirmiştir. Yazıda teşrifat hatası yapılmış olmasına rağmen hattat yazısında estetiği ön plana alarak harfleri okunuş sırasına göre yazmayı kendince bir sıralama yapmış ve istifini espas ve kompozisyon noktasında başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Kompozisyon içinde harflerin birbirine en çok yaklaşan kısımlarını ("dal" harfinin "elif'e, "fe" harfinin "ha" harfine, "lamelif" harfinin "mim" harfine ve "nun" harfine) hattat dengeli bir şekilde yerleştirmiştir. Bir önceki kompozisyonunda sıkışıklığa sebep olan "lamelif" harfi bu kompozisyonda başarılı bir şekilde yerleştirilmiş "lamelif" harfinin sağ kolunun diğer harflerle olan kesişimin oluşturduğu geometrik boşluklar yazıya farklı bir ahenk katmıştır.

Görsel 23: Halim Özyazıcı'ya ait diğer yazı

Ömer Vasfi Efendi

Ömer Vasfi Efendiye ait olan yazı müfredat ve mürekkebat noktasında başarılıdır. Espas noktasında çok iyi bir seviyede değildir. "Müfettehaten" kısmındaki "ha" harfi "he" harfine "mim" harfi "te" harfine "fe" harfi, "dal" harfi çok yaklaşmıştır. Ayrıca "Nun" harfi "cenna" kısmındaki "elif" harfine çok yaklaşmıştır. Harekelerin yazımı olgundur ve sıkışıklığa neden olmamıştır.

Görsel 24: Ömer Vasfi Efendi'ye ait olan celî sülüs yazı istifi

Ömer Vasfi Efendiye ait bir başka yazı, müfredat mürekkebat ve istif noktasında başarılı bir yazıdır. Hattat istifini müsenna olarak tasarlamış ve yazıya genel anlamda bakıldığında rahatsız edici bir espas dengesi yoktur. Yazıda orta kısımlar sıkışık kenar kısımlar seyrek espaslı yazılmış olmasına rağmen kompozisyonun tamamında aynı dengeyi yakalayabildiği için bu durum rahatsız edici değildir. Hareke ve mühmel işaretler olgun yazılmıştır. Herhangi bir yerde sıkışıklığa neden olmamıştır. Hattat daha önce yazmış olduğu yazıyı farklı birleşimlerle tekrar yorumlamış ve espas noktasında daha başarılı bir çalışma ortaya çıkarmıştır.

Görsel 25: Ömer Vasfi Efendi'ye ait diğer celi sülüs istif

Kaynak: Derman. 2013, s.58

Seyit Ahmet Depeler

Seyit Ahmet Depeler'in 1421/2000 tarihli celi yazısı müfredat, mürekkebat ve istif noktasında başarılı bir yazıdır. Hattat yazıda harfler arası boşluğu çok dengeli kullanmıştır. Harekeler ve mühmel işaretler olgundur ve kompozisyonun herhangi bir yerinde sıkışıklığa neden olmamıştır. Yazıya en alttan başlayarak yukarı doğru yazmak yerine, yazıda estetiği ön plana alarak kendince bir yerleştirme yapmıştır. Yazısını dengeli ve göze hitap edecek şekilde tamamlamıştır. 1437/2015 tarihli yazısında hattat sadece yazıya imza yeri ve tırnak yerine çeker işareti koymuştur. Her ikisinde de başarılı istif elde edilmiştir.

Görsel 26: Seyit Ahmet Depeler'e ait 1421/2000 tarihli celi sülüs yazı istifi

Kaynak: <http://kalemguzeli.org/hattaserleriayrinti.php?KNO=1519&HKNO=2>, Erişim: 20.02.202

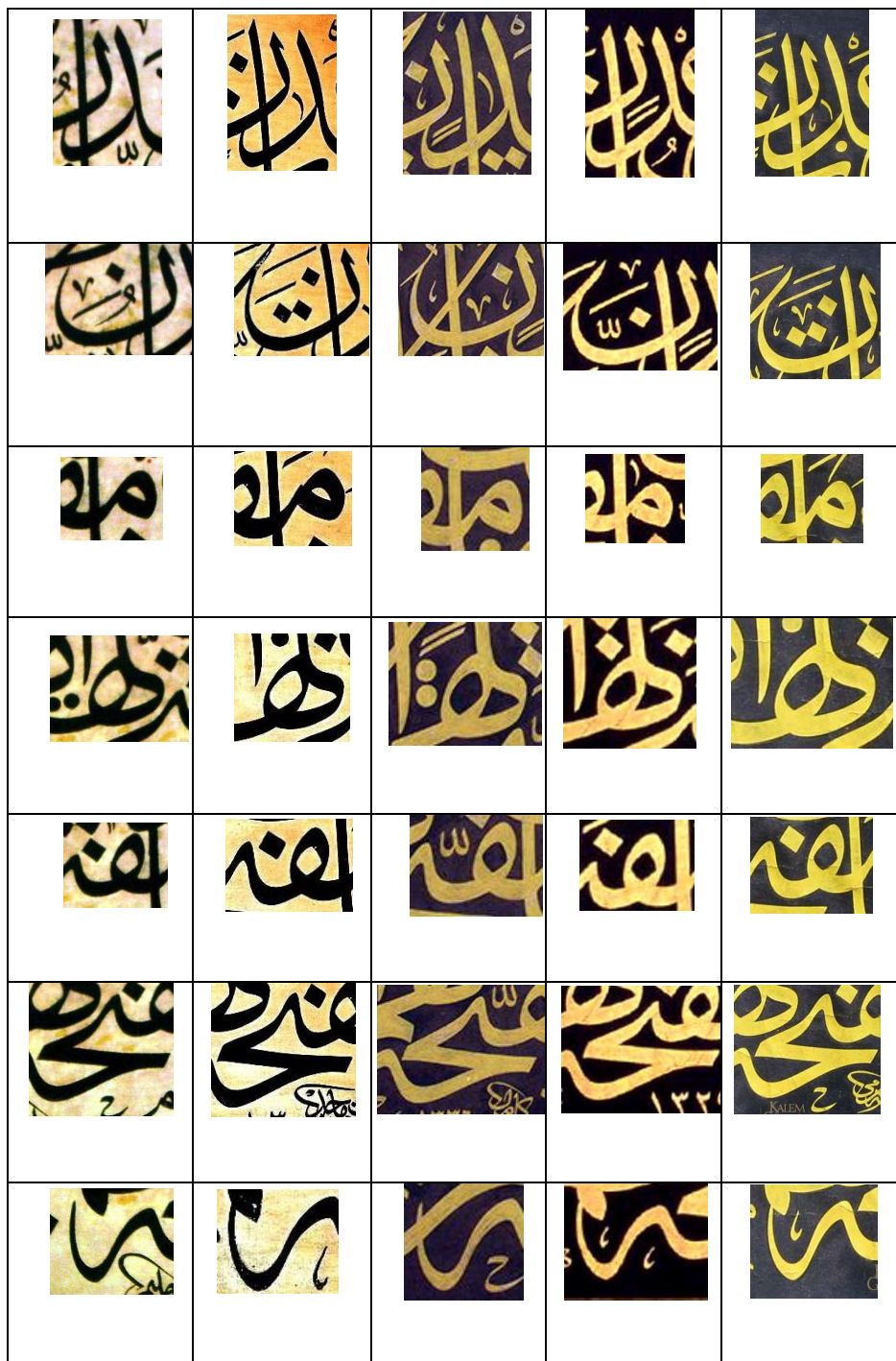

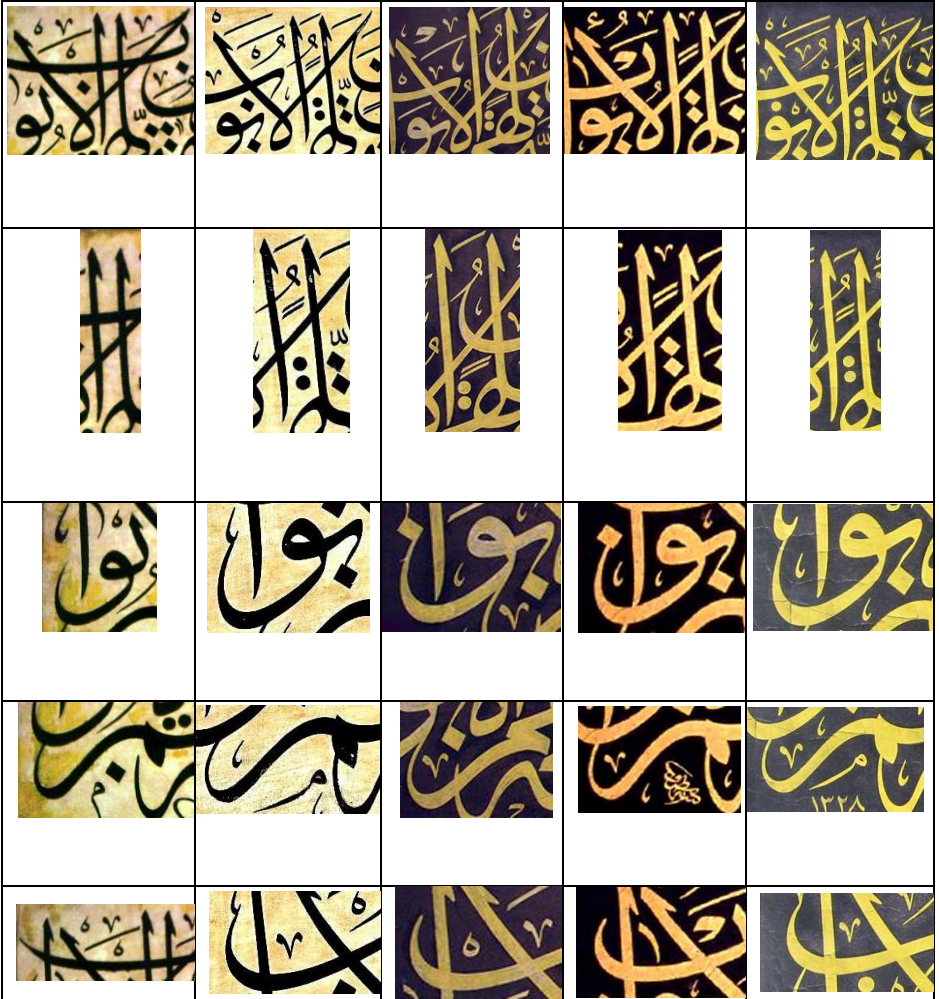
Görsel 27: Seyit Ahmet Depeler'e ait 1437/2015 tarihli celî sülüs yazı istifi

Kaynak: <https://www.ketabe.org/eser/2359?ref=artist&id=2120> Erişim: 20.02.2024

Tablo 1. Harflerin birbirleriyle ve hareke-mühmel işaretlerle oluşturduğu espaslar

Halim Özyazıcı (1349)	Macit Ayrıl (1341)	Kamil Akdik (1322)	Nazif Efendi (1229)	Sami Efendi (1228)

Celî sülüs yazı ile yakından alakadar olmayan kişiler bu yazılara ilk baktığında hepsinin aynı olduğunu düşünebilir. Ancak durum böyle değildir. Bu tablo da bu durumun daha iyi ifade edilebilmesine yardımcı olacaktır.

Tablo, çalışmanın öznesi olan istiflerden rastgele seçilmiştir. Tablo 1'e göre; harfler aynı ibaredeki istiflerden seçilmiş olsa da hiç bir karede bir diğ erinin aynısı yazılmamıştır. Her hattat kendi kompozisyonunu kendince yeniden yorumlamış ve tasarlamıştır. Hattatlar farklı espas değerlerini, farklı hareke mühmel işaret konumlandırmasını, harflerin birbiri ile olan farklı birleşimlerini çok iyi değerlendirerek yazılarındaki ahengi zenginleştirmişlerdir. Bu durum hat sanatında celî sülüs yazının hattatlara sınırsız kompozisyon olanağı sunduğ una da bir örnektir.

Nabi'nin şiirinde de dediğ i gibi

"Kudemânun görüp âsârını biz zevk itdük

Kudemâ görmedi hayfâ bizim âsârümüzü"

Sanat zevki, zamanın ruhunu ve insanların geçmişle olan ilişkisini de yansıtan derinlikli bir ifadedir. Hattatlar kendilerinden önce yazılmış eserleri büyük bir titizlikle inceleyip

daha iyisini yine onlar sayesinde yazabiliyorken eski hattatlar kendilerinden sonra yazılmış yazıları görememişlerdir.

Hattatlar kendilerinden önce yaşamış hattatların eserlerini inceleyerek ve onlardan ilham alarak kendi becerilerini geliştirirler. Geçmişin mirası, sanatçılara ilham verir ve onların kendi sanat anlayışlarını şekillendirir. Bu, sanatçıların geçmişle olan ilişkisini sadece bir ilham kaynağı olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda bu mirası koruma ve iletme sorumluluğunu da hissetmelerini sağlar. Eski eserlerin incelenmesi ve anlaşılması, sanatçıların kendilerini geliştirmeleri ve daha üst seviyede eserler ortaya koymaları için kritik öneme sahiptir.

Dolayısıyla, eskiyi geçebilmek için gerçekten onu anlamak, içselleştirmek ve ustalıklı yenilikler eklemek gereklidir. Bu, sanatçıların önceki mirası takdir etmeleri ve onunla etkileşime girmeleriyle mümkün olur.

Sonuç

Hat sanatında yazı çeşitlerinden en geç gelişen celi sülüs olmuştur. Celi sülüs hattatları, yazılabilecek en iyi dengeyi bulabilmek için kendilerinden önce yazılmış olan ibarelerin espas dengesini değiştirerek tekrar yazıp yeni bir denge kurmaya çalışmışlardır. Bu şekilde celi sülüs yazıda kullanılabilir en iyi denge keşfedilmiştir. Bir ibarenin birçok kere yazılması celi sülüs yazıyı zenginleştirmiş ve plastik değerini artırmıştır.

Celi sülüs yazıda espas ve kompozisyon dengesi, yazının estetik noktada başarılı olup olmadığını belirleyen önemli bir unsurdur. Harfler arasındaki uygun boşlukların sağlanması, hattatın bu konudaki tecrübesini ve ustalığını da gösterir. Espas ve kompozisyon dengesi celi sülüs yazan hattatlar tarafından hem objektif kurallara hem de kendi öznel tercihlerine dayalı bir unsur olarak kullanılmıştır. Bu durum da yine celi sülüs yazı için sınırsız kompozisyon olanağı sunduğuna da bir işarettir.

Celi sülüs yazıda espas dengesi, matematiksel bir hesap yerine hattatların geçmiş yazı deneyimlerinden aldıkları gözlemlerle oluşturdukları bir denge olarak belirlenmiştir.

Çizilmiş sınırlar çerçevesinde (belirli harfler ile) bir sanat inşa etmek sınırsız bir alanda sanat icra etmekten çok daha zor bir iştir. Bu, tıpkı ilahi sanatın icrası gibidir. Tanrı ilk insandan son insana kadar herkesi 'aynı' ama 'ayrı' yaratmıştır. 'Aynıdır' çünkü ilk insandan son insana kadar herkesin yüzü hemen hemen aynı ebattadır. Herkesin kaş, gözü, ağzı, burnu aynı yerdedir. Ama buna rağmen hiç biri bir diğersinin aynısı değildir. Celi sülüs yazı da tıpkı ilahi sanatın tecellisi gibi harflerin konumlandırılması, harfler arasındaki mesafenin daraltılması-genişletilmesi sayesinde aynı yazıların bile farklı espas dengesi ve kompozisyon biçimi ile yazılmasına müsait hale getirmiştir. Her harfin ve aralarındaki boşluğun bile sanatın bir parçası olarak düşünülmesi, hat sanatının ne kadar incelikli bir sanat formu olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma neticesinde ele alınan 14 yazıdan 7'si; Hulusi Efendi, Nazif Efendi, Macid Ayrıl, Halim Özyazıcı'nın 3 yazısından biri, Ömer Vasfi Efendi'nin iki yazısında biri ve Seyit Ahmet Depeler'in iki yazısı, müfredat, mürekkebat ve espas - kompozisyon noktasında çok başarılı olduğu tespit edilmiştir. Kalan 8 yazıdan 3'ü orta seviye yani ufak tefek eksikleri olduğu geriye kalan 5 yazı ise müfredat ve mürekkebat noktasında başarılı bulunup espas ve kompozisyon noktasında eksikliklerin olduğu ifade edilmiştir.

Her iki kompozisyonu ile başarılı olan Seyit Ahmet Depeler araştırmamıza göre araştırmannın konusu olan ibareyi en son yazan celi sülüs hattatıdır. Kendisinden önce yazılmış olan celi sülüs kompozisyonlarını çok iyi analiz ederek olabilecek en iyi espas dengesi ile celi sülüs yazı istifini tamamlamıştır.

Hat sanatı hattatların elinde, yaşayan bir organizma gibi sürekli canlılığını korumuş zamanla harfler daha kararlı ve tutarlı hale gelmiştir.

Geçmişten günümüze hat sanatının gelişim evreleri takip edildiğinde sanatta mükemmele ulaşmak için aslında bir üst sınır yoktur. Bütün bunlar sanatın kendi seyri içinde olgunlaşa olgunlaşa ulaşabildiği mükemmeliğe doğru bir yolculuktur. Her sanatçı, kendi tarzını geliştirmek ve mükemmelliğe ulaşmak için sürekli bir yolculuk içindedir. Bu yolculuk, deneme yanılma, pratik yapma, öğrenme ve keşfetme süreçlerini içerir. Sanat insanın bir uğraşısı olması hasebiyle hattatın da yazdığı bir ibareyi daha sonra tekrar istifinde yaptığı değişiklikler, zamanla kendi mükemmelliğine doğru kemale erme yolculuğunun bir göstergesidir.

Dolayısıyla, her bir değişiklik ve iyileştirme, bir sanatçının kendi mükemmelliği için attığı bir adım olarak görülebilir. Bu süreçte, sanatçılar kendi becerilerini ve anlayışlarını sürekli olarak geliştirir ve sanatlarındaki incelikleri ve derinliği artırır. Bu da sanatın sonsuz bir keşif ve öğrenme yolculuğu olduğunu gösterir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nuhoglu danışmanlığında 2024 tarihinde tamamladığımız ESPAS VE KOMPOZİSYON NOKTASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA; RÖNESANS ve SONRASI BATI RESMİ- TÜRK CELİ SÜLÜS YAZILARI başlıklı yüksek lisans tezinden üretilerek hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (80), 2. Yazar (%20) Veri Toplanması: 1. Yazar (%70), 2. Yazar (%30) Veri Analizi: 1. Yazar (80), 2. Yazar (20) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (90), 2. Yazar (10) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (50), 2. Yazar (50)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* This study is produced from the master's thesis titled 'A Comparison in terms of ESP and Composition: Renaissance and Post-Renaissance Western Art - Turkish Jali Thuluth Calligraphy,' completed under the supervision of Assistant Professor Dr. Mehmet Nuhoglu in 2024. It is declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation process of this study, and all utilized works are duly cited in the bibliography.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: 1. Author (%80), 2. Author (%20) Data Acquisition: 1. Author (%70), 2. Author (%30) Data Analysis: 1. Author (%80), 2. Author (%20) Writing up: 1. Author (%90), 2. Author (%10) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça / References

- Alparslan, A. (1993). "Celi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 7/265-267. İstanbul: TDV Yayınları.
- Alparslan, A. (2012). Osmanlı Hat Sanatı Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baltacıoğlu, I. H. (1957). Türk Sanat Gelenekleri Yıllık Araştırma Dergisi. sayı :1 . 1956 Ankara.
- Baltacıoğlu, I. H. (1971). "Türk Yazı Sanatlarında Güzelliğin Kaynakları". Türk Plastik Sanatları. 1971 Ankara.
- Berger, J. (2020). Görünüre Dair Küçük Bir Teoriye Doğru Adımlar. (çev. Bülent Somay). İstanbul: Metis Yayınları. 8. baskı.
- Berk, S. (2003). Hattat Mustafa Rakım Efendi. Kaynak yayınları. İstanbul.
- Çağbayır, Y. (2017). Türkçe Sözlük. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çankı, M. N. (2021). Büyük Felsefe Lügat. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çetin, N. M. (1989). "Aklam-ı Sitte". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 2/276-280. İstanbul: TDV Yayınları.
- Derman, U. (2011). Ömrümün Bereketi 1. İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Derman, U. (2021). Ömrümün Bereketi 4. İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Develioğlu, F. (1993). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat. Aydın Kitapevi. Ankara
- Frutiger, A. (1989) Sing And Symbols; Their Design And Meaning. West Germany
- Günüç, F. (2002). "Bir İstif Mukayesesi İle XV. - XX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Dini Mimarisinde Celi Sülüs Yazının Gelişimi", Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Bildiriler (10-13 Ekim 2001), İzmir. s.335-343
- Günüç, F. (1991). "Xv-Xx Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celi Sülüs Hattı Ve Uygulama Alanları" Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi..
- Harmancı, A., Gürpınar, Ö.,Demir, A. (2022). Sanatta Espas- Mekân İlişkisi: Mehmet Kavukçu Örneği. Sanat ve Tasarım Dergisi (29), 177-197.
- Leamann, O. (2019). İslam Estetiğine Giriş (çev. Nuh Yılmaz). Küre Yayınları. 4. Baskı.
- Müstakimzade, S. S. (2014). Tuhfe-i Hattatin, Klasik Yayınları. Haz. Mustafa Koç. İstanbul.
- Özkeçeci, İ. (2017). Hat Sanatını Tanımak. Yazıgen Yayınları. İstanbul
- Serin, M. (2010). Hat Sanatı Ve Meşhur Hattatlar. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Sülün, M. (2013). Sanata Vurulan Kur'an Mührü. Kaynak Yayınları.
- Yazır, M. B. (1972). Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli I. Gaye Matbaacılık. Ankara.

Yazır, M. B. (1989). Medeniyet Aleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli III. Gaye Matbaacılık. Ankara.

İnternet Kaynakçası

Görsel 3. <https://tr.pinterest.com/pin/543528248797342148>

Görsel 4. <https://tr.pinterest.com/pin/543528248797341197/>

Görsel 5. <https://twitter.com/hattatberk/status/1729897071216410911>

Görsel 6. <http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyarinti.php?KNO=1632&HKNO=20>

Görsel.7 <http://www.kalemguzeli.org/hattaserleriyarinti.php?KNO=1889&HKNO=20>

Görsel8.<https://www.istanbulantiksanat.com/urun/3740943/circirli-ali-efendi-o-1902-hattatin-kendisi-tarafindan-altin-murekkeple-fuzul>

Görsel 12. <http://www.kalemguzeli.org/index.php?go=main&KNO=6>İnternet

Görsel 13.<https://www.ketebe.org/eser/3754?ref=artist&id=747>

Görsel 17.

<https://islamicartstudies.com/ghubar/%d9%86%d9%88%d8%b4%d8%aa%d8%a7%d8%b1-%d8%ae%d8%a7%d9%86%d9%87/%d9%85%d8%ad%d9%85%d8%af-%d8%b3%d8%a7%d9%85%db%8c-%>

Görsel 19. <https://www.ketebe.org/eser/4345?ref=artist&id=465>

Görsel 20. <https://www.istanbulantiksanat.com/urun/4470334/macid-ayral-1891-1961-celi-sulus-istif-ketebeli-39x55-cm-hicri-1341-m-192>

Görsel 22. <https://nawadirkhat.blogspot.com/2019/03/blog-post.html>

Görsel 26. <http://kalemguzeli.org/hattaserleriyarinti.php?KNO=1519&HKNO=20>

Görsel 27.<https://www.ketebe.org/eser/2359?ref=artist&id=2120>

2024, 13 (2), 792-814 | Araştırma Makalesi

Plansız Satın Alma Davranışını Anlamada Algılanan Kıtlığın Rolü: Materyalizm ve Moda Liderliği Bağlamında Bir Değerlendirme

Hilal ÖZTAY ÇAĞAN¹

Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU²

Öz

İşletmelerin yoğun rekabet ortamlarında varlıklarını sürdürmeleri için tüketicilerin davranış kalıplarını iyi analiz etmesi gerekmektedir. Seçenek sayısının fazla olması tüketiciler için bir avantaj olarak görülmekteyken bu durum işletmeler için dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Bu yüzden pazarlama yöneticileri tüketicilerin çeşitli satın alma davranışlarının öncüllerinin belirlenmesine önem vermektedir. Ürünlerin kıt olduğu durumlarda tüketicilerin nasıl tepki verdiğinin belirlenmesi de bu kapsamda önemli bir konudur. Ayrıca plansız satın alma da günümüz tüketicisinin sıklıkla uyguladığı bir satın alma şeklidir. Mevcut gerçeklerden hareketle bu çalışmanın amacı algılanan kıtlığın tüketicilerin plansız satın alma davranışlarına olası etkilerinin araştırılmasıdır. Materyalizm ve moda liderliği özellikle beğenmeli ürün kategorisindeki ürünlere yönelik tüketici tepkilerinin belirlenmesi açısından önemli kavramlardır. Bu yüzden materyalizm ve moda liderliğinin de algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasındaki ilişkide düzenleyici bir etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışma hipotez test etmeye dayalı olarak yürütüldüğü için niceliksel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve anket tekniği ile 348 katılımcıdan veri toplanmıştır. Betimsel analizler ve hipotez test tekniklerinden yararlanılarak veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre algılanan kıtlığın plansız satın almalarda etkili olduğu, başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm ve moda liderliğinin de algılanan kıtlık ve plansız satın alma davranışı ilişkisinde düzenleyici rolü olduğu ortaya konmuştur. Düzenleyici etki değişkenlerinin düşük ya da yüksek olduğu durumlardaki değişimin ortaya konması için de slope (eğim) analizi uygulanmıştır. Sonuçlara göre başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm ve moda liderliği düzeyi düşük olan tüketicilerde algılanan kıtlığın plansız satın almalara neden olmadığı, düzenleyici etki değişkenlerinin düzeyi yüksek olan tüketicilerde ise kıtlık algısının plansız satın almalara neden olduğu ortaya konmuştur. Çalışma sonuçları düzenleyici etki değişkenlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Davranışı, Algılanan Kıtlık, Plansız Satın Alma, Materyalizm, Moda Liderliği

Öztay Çağan, H., & Şüküroğlu, V. K. (2024). Plansız Satın Alma Davranışını Anlamada Algılanan Kıtlığın Rolü: Materyalizm ve Moda Liderliği Bağlamında Bir Değerlendirme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 792-814. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1456120>

Geliş Tarihi	20.03.2024
Kabul Tarihi	05.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Araç Rafet Vergili MYO, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama Programı, Kastamonu, Türkiye, hoztay@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1904-7963

² Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü, Kastamonu, Türkiye, vksukuroglu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8469-1421

2024, 13 (2), 792-814 | Research Article

The Role of Perceived Scarcity in Understanding Unplanned Purchase Behavior: An Evaluation in the Context of Materialism and Fashion Leadership

Hilal ÖZTAY ÇAĞAN ¹

Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ²

Abstract

It is necessary for businesses to survive in highly competitive environments, they need to analyze consumers' behavioral patterns well. A large number of options is seen as an advantage for consumers. But for businesses, on contrary, this creates a disadvantage. Therefore, marketing managers give importance to determining the antecedents of various purchasing types of consumers. Determining how consumers react when products are scarce is also an important issue in this context. In addition, unplanned purchasing is a purchasing type frequently used by today's consumers. Thus, it is aimed in this study to investigate the effect of perceived scarcity on consumers' unplanned purchasing behavior. Furthermore, it was investigated whether materialism and fashion leadership have a moderating effect between perceived scarcity and unplanned purchasing behavior. A quantitative research approach was adopted in the study and data was collected from 348 participants using the survey technique. Data were analyzed using descriptive analysis and hypothesis testing techniques. According to the research results, perceived scarcity has a significant effect on unplanned purchases and it is seen that achievement-oriented materialism, ownership-oriented materialism and fashion leadership have a moderating role in the relationship between perceived scarcity and unplanned purchasing behavior. Slope analysis was also conducted to reveal the change when the moderator variables were low or high. According to the results, it has been revealed that perceived scarcity does not cause unplanned purchases in consumers with low levels of achievement-oriented materialism, ownership-oriented materialism and fashion leadership, while scarcity perceptions causes unplanned purchases in consumers with high levels of moderator variables. Study results reveal the importance of regulatory impact variables.

Keywords: Consumer Behavior, Perceived Scarcity, Unplanned Purchase, Materialism, Fashion Leadership

Öztay Çağan, H., & Şüküroğlu, V. K. (2024). The Role of Perceived Scarcity in Understanding Unplanned Purchase Behavior: An Evaluation in the Context of Materialism and Fashion Leadership, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 792-814. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1456120>

Date of Submission	20.03.2024
Date of Acceptance	05.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Kastamonu University, Araç Rafet Vergili Vocational School of Higher Education, Medical Promotion and Marketing, Kastamonu, Türkiye, hoztay@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1904-7963

² Asst. Prof., Kastamonu University, Faculty of Communication, Public Relations and Advertising, Kastamonu, Türkiye, vksukuroglu@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8469-1421

Giriş

Günümüzde toplumların birer tüketim toplumu haline geldiği tüketim çağında, tüketicilerin satın alma kararları daha hızlı ve karmaşık hale gelmektedir. Tüketiciler, hayat akışının hızına ve yoğunluğuna bağlı olarak, değerlendirme ve plan yapmadan alışveriş yapabilmektedir. Bu davranışları etkileyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Tüketicilerin reklamlar, kampanyalar ve sosyal medya mecraları etkisiyle hareket etmeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Özellikle internet tabanlı iletişim teknolojilerinin etkisiyle enformasyon akışının hızlı bir şekilde, eşzamanlı olarak gerçekleşmesi ve hayatın merkezinde olması, tüketicilerin anlık olarak etkilenip satın alma davranışı sergileyebilmeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu tipteki satın alma davranışları yazında, plansız satın alma olarak adlandırılmaktadır.

Kollat ve Willet (1967, s.21-31) tarafından yapılan çalışmaya göre alışveriş zamanı, tüketicilerin plansız satın alma davranışı sergilemesinde etkili olan bir faktördür. İnsanların hızlı bir şekilde markete uğramaları ve bunun sonucunda acele bir şekilde alışveriş gezisi yapmaları ve daha fazla plansız satın alma yapma eğiliminde olmaları buna örnek olarak verilebilir. Stresli veya kısıtlı zaman kısıtlı durumunda, tüketici karar verme sürecini hızlandırabilmekte ve detaylı bir şekilde düşünmeden ürün veya hizmet satın alabilmektedir. Alışveriş gezisinin amacı ve niteliği de plansız satın alma davranışını etkileyebilmektedir. Örnek olarak, herhangi bir alışveriş merkezine sosyal etkinlik veya gezi amacıyla giden bir tüketicinin, keyfi bir şekilde dolaşırken beklenmedik bir ürünle karşılaşması ve bunun neticesinde plansız bir satın alma davranışı göstermesi verilebilir. Plansız satın alma davranışı sergilenmesinde alışverişin kimlerle yapıldığı da etkili olmaktadır. Bir tüketicinin arkadaşlarıyla birlikte alışveriş yapması, onların tavsiyelerine uyması plansız bir satın alma yapma olasılığını artırabilmektedir. Grup içindeki dinamikler, tüketiciyi daha fazla etkilenmeye ve satın alma kararları almaya yönlendirebilmektedir.

Plansız satın alma kıtlık algısı hissiyatı oluşması ile birlikte beklenmedik şekilde ortaya çıkmakta ve karar süreci üzerindeki kontrol oldukça az olmaktadır. Plansız satın alma davranışı tüketicilerin ürünü veya hizmeti hızlıca edinme isteği ile birlikte mantıklı düşünce ve planlama yerine duygusal tepkiler ve anlık istekler üzerine dayanmaktadır. Algılanan kıtlık, bir ürünün ya da bir fırsatın sınırlı olduğu düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulan bir kavramdır. Pazarlama amaçlarına bağlı olarak, sınırlı sayıda ya da belirli bir süre için geçerli olan kampanyalar veya ürünlerle bu algıyı oluşturmak hedeflenebilir. Algılanan kıtlığın önemli bir bileşeni olan algı; bireylerin çevresinden aldığı uyarıların tutarlı ve anlamlı bir bütün olarak sunmak için yapılan yorumlama ve düzenleme sürecini ifade etmektedir (Jacoby, 1976, s.334). Bu açıdan bakıldığında tüketiciler dijital tabanlı iletişim mecralarının da etkisiyle birçok mal ve hizmet reklamına maruz kalmaktadır (Lamb vd., 2011, s.648). Birer tüketici olarak bireyler, bu mesajların hepsini aynı anda değerlendirememekte, bunların ayrımını algıda seçicilik yolu ile giderme yoluna gitmektedir. Algılanan kıtlık, tüketicilerde acil bir eylem ihtiyacı oluşturabilmektedir. Bu durum onları plansız satın almaya yönlendirmektedir. Örnek olarak “sınırlı stoklarla” veya “bir gün süreyle geçerli” gibi ifadelerle algılanan kıtlık oluşturularak tüketicilerin anında cevap vermeleri beklenmektedir.

Tüketicilerin çeşitli yollarla maruz kaldıkları tüm enformasyonlardan kendileri ile ilgili olanları algılamaları algıda seçicilik kavramı ile ifade edilebilir. Firmalar da yaptıkları

çalışmalarla bu durumu bildiklerinden dolayı ürün ve hizmetlerini tüketicilere iletirken onların algılarına hitap etmeye çalışmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2010, s.151). Bu durumda ürün ve hizmetlere yönelik oluşturulmaya çalışılan kıtlık algısı, firmaların hedef kitlesinde yer alan tüketicilere hitap etmelerinin önemli bir aracı olarak kendisini göstermektedir. Plansız satın alma, tüketicinin belirli bir ihtiyacı ya da planı olmaksızın ani bir satın alım davranışını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Algılanan kıtlık, bu tarz bir davranışı kışkırtabilmektedir. Çünkü tüketiciler almayı düşündüğü ürünün veya hizmetin daha sonra mevcut olmayacağı endişesiyle satın alma kararlarında daha aceleci olabilmektedir.

Bu çalışma ile algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Literatürde algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmakla birlikte tek başına bu iki değişkenin sınırlı bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir. Bu yüzden bu ilişkide farklı değişkenlerin de etkili olma ihtimali bulunduğundan bu çalışmaların genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin materyalizm, bireylerin hayatlarındaki önemli amaçlara ya da arzulanıklarına ulaşabilmek için maddi varlıkların sahipliğine atfedilen önem olarak tanımlanmaktadır (Richins, 2004, s.210) ve materyalist eğilimleri yüksek olan bireylerin küreselleşen tüketim kültürüne karşı tepkilerinin belirlenmesi önemli bir konu olarak görülmektedir (Alden vd., 1999, s.84). Materyalist eğilimlerin plansız satın alma açısından da belirleyici bir değişken olduğu göz önünde bulundurularak (Öztürk ve Nart, 2016, s.52) bu çalışmada materyalizm düzenleyici bir değişken olarak değerlendirilmiştir. Çeşitli alışveriş biçimlerinin moda liderliği ile anlamlı yönde bir ilişkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Kang ve Park-Poaps, 2010, s.324). Moda öncülüğü düzeyi yüksek olan bireyler de ayrıca, moda için yüksek düzeydeki ilgilenim düzeylerinin yüksek olması sebebiyle plansız satın alma eylemlerini sıklıkla gerçekleştiren bireylerdir. Moda odaklı plansız satın alma önemli bir kavram olarak görüldüğünden moda liderliği de diğer bir düzenleyici bir değişken olarak ele alınmıştır (Virvilaite vd., 2011, s.1331). Bu çalışmanın özgün yanı düzenleyici etkilerin modele dâhil edilerek detaylı bir değerlendirme yapılmasıdır.

Çalışma kapsamında plansız satın alma, algılanan kıtlık, materyalizm ve moda liderliği kavramlarına dair açıklamalar sunulmuş, yöntem kısmında verilerin nasıl toplandığı ve nasıl analiz edildiği detaylarıyla açıklanmıştır. Bulgular başlığı altında analiz sonuçlarının bulguları paylaşılmış ve sonuç bölümünde çalışmanın önemli sonuçları özetlenmiş, alana katkı ve benzer çalışmalar bağlamında tartışılmış, gelecek alışmalar ve pazarlama uygulayıcıları açısından öneriler sunulmuş ve çalışmanın kısıtlarından bahsedilmiştir.

Literatür Taraması

Plansız Satın Alma Davranışı

Plansız satın alma davranışı, tüketim ve tüketici davranışları alanında hakkında birçok araştırmanın yapıldığı bir konudur. Özellikle, 1940 ve sonrası yıllarda kavram hakkında yapılan araştırmaların sayısı artmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda literatürde plansız satın alma davranışı ile alakalı birtakım tanımlar ortaya konulmuştur.

Beytulova ve Yaşin (2018, s.77) e göre plansız satın alma tüketicinin ilk defa uğradığı bir mağazada, kısıtlı zaman içinde rafta gördüğü ürünü o an itibari ile alması gerektiğini

hatırlamasıyla yaptığı alışverişe denmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak plansız satın alma davranışının, tüketicinin önceden planlamadığı bir ürün ya da hizmeti an itibari ile satın alması olarak ifade edilmektedir. Tüketiciler anlık şiddetli dürtü ile yoğun bir satın alma isteği duymakta olup, bu istek neticesinde plansız satın alma davranışı gerçekleştirilmektedir (Rook, 1987, s.189). Bu tür yapılan satın alımlar, tüketici davranışlarına yönelik pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yapılan başka bir tanımda plansız satın alma; tüketicilerin mağazaya girmeden önce herhangi bir satın alma isteği taşımadıkları, ancak mağazaya adım attıktan sonra satın alma isteği oluştuğu ve planlayarak yaptıkları satın almaları ifade etmek için kullanılmıştır (Nesbitt, 1959, s.2-3). Diğer bir tanımda ise tüketicilerin herhangi bir ihtiyacı bulunmamaktayken, satış temsilcileri veya pazarlama uzmanları tarafından sistematik olarak yapılan teklifler neticesinde alışveriş listesinde olmayan satın almaların gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmiştir (Stern, 1962, s.59). Rock ve Hoch (1985, s.23) ise konuya fayda bağlamında bakmış ve tüketicinin kendisine bir faydası olmayan ve ihtiyacı olmadığı halde planlamadan yaptığı satın alma olarak nitelendirmiştir. Piron (1991, s.509) ise Stern (1962, s.59)'e benzer olarak tüketicilerin alışveriş merkezlerinde birçok uyarıcıya maruz kalması neticesinde oluşan ve önceden planlanmayan spontane olarak gerçekleşen satın almalar olarak ifade etmiştir. Tüm bu tanımlar değerlendirildiğinde plansız satın alma ürün ve hizmet üzerinden ele alınmaktayken, zamanla daha çok davranışsal boyutlar bakımından ele alınır hale gelmiştir (Edwards, 1993, s.67).

Plansız satın alma davranışına yönelik araştırmalar neticesinde elde edilen stratejiler, planlı yapılan satın alımlarda tüketicinin yönlendirilmesine yardım etmekte olup, tüketicilerin davranışları daha tahmin edilebilir duruma gelmektedir. Bu stratejilerle firmalar tüketiciyi kendi ürün ve hizmetlerinin tercih edilmesi yönünde ikna etmeye çalışmaktadır. Hedef kitlenin iyi bir şekilde belirlenmesi için, iyi bir planlamayla yapılacak olan pazar araştırmaları, tüketicilerin daha iyi tanınmasını sağlayacaktır. Hedef kitlenin alışveriş tercihleri, beklentileri ve ihtiyaçları firmalar tarafından önceden bilinmek suretiyle politikaların oluşturulması planlanacaktır. Çünkü plansız satın alma olgusu ile alakalı olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde, genel olarak mağazalarda meydana gelen alışverişlerin yüzde otuz dokuzu, indirim uygulayan mağazalardan yapılan alışverişlerin yüzde altmış ikisi ve süpermarketlerden yapılan satın almaların, yüzde yetmiş plansız satın alma olarak gerçekleştiği ortaya konulmuştur (Gültekin ve Özer, 2012, s.180).

Diğer taraftan planlı alışveriş yapan müşterilerin bir liste ile alışveriş yapılacak ortamda bulunması plansız satın alma davranışını azaltabilmektedir. Bassett vd., (2008), Amerika'daki hanelerde aktif olarak alışveriş listesi yazan tüketicilerin mağaza içi özendirme veya indirim faaliyetlerine direnme olasılığının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Genelde bir liste ile alışveriş yapan tüketiciler, listeye sadık kalma eğiliminde olmaktadır. Dolayısıyla plansız satın alma ve liste ile satın alma davranışı arasında negatif bir ilişki olduğu söylenebilir. Tüketici kendini kontrol edebilmektedir. Plansız satın almalarda ise tüketici davranışı önceden tahmin edilememektedir. Tüketiciler ihtiyacı veya isteği doğrultusunda sahip olduğu algılar aracılığıyla anlık karar verebilmektedir. Bu şekilde gerçekleşen plansız satın almada anlık verilen satın alma kararıyla tüketicinin önceki deneyimleri etkili olabileceği gibi algısı ve duygusal durumu

da etkili olabilmektedir. Tüketici deneyimlediği ve beğendiği bir ürünü gördüğünde, onu bir daha bulamayacakmış gibi düşünüp herhangi bir ihtiyacı yokken onu tekrar alma yoluna gitmektedir (Prasad, 1975, s.12).

Mekânların durumunun plansız satın almalar üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra birer tüketici vatandaş olan bireylerin kişisel farklılıklarında ve satın alma eğilimleri de plansız satın almalar bakımından önemli birer gösterge olabilmektedir. Tüketicilerin ürünün bulunmaması yönündeki algı, ruhsal ve duyu durumu ürün özellikleri ile birleşince, plansız alışveriş yapmaya yönelik sorumlulukları ve maddi durumları da bu tarz satın almaları etkilemektedir (Chen, 2008, s.155-156).

Algılanan Kıtlık

Satın alma davranışını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır ve bu faktörler arasında algılanan kıtlık önemli bir rol oynamaktadır. Algılanan kıtlık, tüketicilerin belirli bir ürünün veya hizmetin kıt olduğuna inandığı bir durumu ifade eder. Kıtlık hissi, tüketicilerin bir ürünün sınırlı veya az miktarda olduğunu düşündüklerinde ortaya çıkan bir duygudur. Bu his, tüketicilerin hızlı ve kararlı bir şekilde satın alma kararı vermelerine neden olabilir. Tüketiciler, bir ürünün stoklarının tükenmesi, sınırlı bir süre için bir indirim veya sınırlı sayıda ürünün satışa sunulması gibi faktörler nedeniyle bir ürünün kıt olduğunu algılayabilirler.

Algılanan kıtlık, tüketici davranışları açısından bir ürünün veya hizmetin sınırlı olduğuna inanılması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, tüketicilerin ürün ve hizmete olan taleplerini artırarak satın alma kararlarını etkileyebilmektedir. Algılanan kıtlık durumunun ortaya çıkması için, satın alma tercihinde bulunacak ürünün veya hizmetin fiziksel olarak sınırlı olması gerekmektedir. Nadir bulunan veya stokları azalan bir ürünün veya hizmetin tüketiciler arasında algılanan kıtlığı tetiklemesi buna örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan zaman kavramı da kıtlık algısının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Bu açıdan firmalar tarafından sınırlı bir süre boyunca sunulan indirimler veya promosyonlar da söz konusu etkiye örnek olarak sayılabilmektedir.

Algılanan kıtlığın etkisiyle tüketicilerde ürün veya hizmeti hemen satın alma isteği veya aceleci davranma eğilimi gibi bir takım davranış değişimleri gözlemlenmektedir. Bunda algı kavramının tüketici davranışlarının pek çok yönüne değinmesinde etkin rolü bulunmaktadır (Jacoby, 1976, s.334). Çevreden alınan uyarılar algı sayesinde tutarlı ve anlamlı bir hale gelerek yorumlanmaktadır. İçinde yaşanan enformasyon çağında dijital tabanlı iletişim mecraları ile birlikte tüketiciler birçok ürün ve hizmet reklamına maruz kalmaktadır. Tüketicilerin bu mesajların hepsini algılamaları mümkün olamamaktadır. Bunlardan sadece ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini ilgilendiren ürün veya hizmetleri algıda seçicilik yoluyla diğerlerinden ayırabilmektedir. Bu bağlamda firmalar da ürün veya hizmetleri tüketicilere sunarken onların algılarına hitap etmeye çalışmaktadır (Kotler ve Armstrong, 2010, s.151).

Ürün ve hizmetlere yönelik kıtlık algısı da firmaların tüketicilerin algılarına hitap etmelerinin bir yöntemi olarak kendisini göstermektedir. Çünkü kıtlık algısı, tüketicilerin satın alma kararları üzerinde önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Bir ürünün veya hizmetin sınırlı sayıda stoklara sahip olduğu veya sınırlı bir süreyle sunulduğuna dair düşünceler, tüketicilerde hızlı bir şekilde hareket etme hissi uyandırabilmektedir. Bir ürünün veya hizmetin sınırlı olduğunu düşünen tüketiciler, ona daha fazla değer

atfederek, tüketicilerin ürün veya hizmeti normalden daha yüksek bir fiyatla satın almaya meyilli olmalarına neden olmaktadır. İktisat alanında temel konulardan biri olan kıtlık hissi, ürün veya hizmetin cazibesini artırarak tüketicilerin satın alma teşviklerini güçlendirebilmektedir (Verhallen, 1982, s.229; Lamb vd., 2010, s.648-650). Algılanan kıtlık hissi, pazarlama stratejisinde tüketici davranışları bağlamında farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Firmalar, kıtlık hissiyatı oluşumunu pazarlama stratejilerinde etkili bir şekilde kullanabilmektedir. Bir ürünün veya hizmetin sınırlı sayıda olduğunu veya sınırlı bir süreyle sunulduğunu vurgulayıp ona değer atfederek tüketiciler nezdinde kıtlık hissi oluşturabilmektedir. Ürünün miktarı ve kaynak kıtlığının kullanılması oldukça yaygın bir satış tekniği olarak kendisini göstermektedir. Ürün ve hizmetlerin pazar performansını iyileştirmek adına bu stratejiden yararlanılmaktadır (Musadik, 2021, s.180). Bu strateji, ürünlerin ulaşılmazlığı anında tüketiciler tarafından verilen tepkiyi ele alan "Meta/Emtia" yaklaşımı çerçevesinde ele alınabilir. Çünkü bu yaklaşım, kıtlığın tüketici bireyler açısından etkisinin irdelenmesini ve ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır (Fromkin vd., 1971). Bireyden bireye aktarılan fiziksel nesnelere, deneyimler ve mesajlar gibi yararlı şeyler, teori çerçevesinde ifade edilen meta/emtiaları belirtmektedir. Kıtlık durumunda; elde edilen, elde eden kişi için yararı olan ve değişime konu olabilecek her türlü ürün veya hizmetin değerinin artacağı, bu yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır (Brock ve Brannon, 1992, s.135).

Firmaların hedef kitleleri arasında yer alan müşterilerinin belirli bir ürünün veya hizmetin stoklarının tükenmesine karşı hissettikleri kaygıyı artırmak için "sınırlı sayıda kaldı" etiketi veya "son fırsat" indirimleri kullanmasının tüketicilerde kıtlık algısı oluşturması bu yaklaşım çerçevesinde örnek olarak verilebilir. Bu tür pazarlama stratejileri, tüketicilerde bir ürünün kıtlık olduğu hissini uyandırarak ürüne yönelik taleplerini artırabilse de nedenlerine yönelik net bir açıklama bulunmamaktadır (Lynn, 1992, s.181). Tüketicilerin kıtlık olan ürünlere veya hizmetlere yönelik eğiliminin izah edilmesinde Meta/Emtia yaklaşımının yetersiz kalması Tepkisellik yaklaşımını ortaya çıkarmıştır.

Algılanan kıtlık kavramının açıklanması yararlanan bir diğer yaklaşım olan tepkisellik yaklaşımı, bireyin harekete geçmesi için motive edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Yaklaşım, güdülenen uyarının geniş bir zaman dilimine yayılması durumunda bireyin, eylemi yerine getirmekteki güdülenme yoğunluğunun daha düşük olacağını, güdülenen uyarının kısıtlı zaman dilimine yayılması durumunda ise güdülenme yoğunluğunun yüksek olduğu ve bireyin herhangi bir davranış sergilemede daha istekli olacağını vurgulamaktadır (Brehm ve Self, 1989, s.110). Bu durum bireyin kendisini baskı altında hissettiğinde ortaya çıkmaktadır.

Firmalar tarafından ürün ve hizmetlerinin tercih edilmesi amacıyla hedef kitleleri olan tüketiciler nezdinde oluşturulan kıtlık algısı, tepkisellik (reactence) yaklaşımı çerçevesinde ele alındığında, tüketicilerin günlük hayatta maruz kaldıkları enformasyon bombardımanından dolayı seçim paradoksu etkisinde kaldığı görülmektedir. Firmalar ürün ve hizmetlerinin çekiciliği üzerinde durarak, tüketicilerin olumlu satın alma tercihinde bulunmalarını sağlamaya çalışmaktadır (Gierl vd, 2008, s.44-45). Tepkisellik yaklaşımı kapsamında algılanan kıtlık, tüketici davranışları bağlamında dört şekilde ele alınmıştır. Bunlar; kısıtlanmış ulaşılabilirlik, ulaşılmazlık, şartlı ulaşılabilirlik ve sınırlı ulaşılabilirlik olarak nitelendirilmiştir. Bu dört şekilden şartlı ulaşılabilirlik, tüketicilerin

birtakım şartları gidererek ve hedeflere ulaşarak ürün veya hizmete ulaşabileceklerini vurgulamıştır. Çünkü ulaşılmazlık hissiyatı daha çok tüketicilerin maliyet algısını ve benzersizlik durumunu etkilemekte olup bu durum algılanan kıtlık etkisiyle gerçekleşmektedir (Verhallen ve Robben, 1994, s.316).

Gierl ve Huettl, algılanan kıtlık hissiyatı sayesinde bir ürün veya hizmeti satın alan tüketicinin kendisini söz konusu ürün veya hizmeti edinen diğer tüketicilerle aynı durumda görmekte olduğunu vurgulayıp, bu durumun tüketicinin kendisini yüksek bir statüde ve seçkin bir gruba dâhil olduğunu çevresine göstermek istediğini belirtmiştir (2010, s.233). Tüketiciler kendilerinde oluşturulan kıtlık algısını gidermek amacıyla daha fazla ürün veya hizmete ihtiyaç duyduklarını düşünmektedir. Bu nedenle, tüketiciler ürün veya hizmetin kendisine daha çok odaklanmakta ve daha fazla tüketmeye yönelmektedir. Rekabetçi bir toplumda yaşanıldığından, tüketiciler toplum içindeki statülerini artırmak ve çevrelerinde yer alan diğer tüketicilerden üstün olmayı, sahip olunan maddi varlıklar yardımıyla olacağını düşünmektedir. H&M firması için McCartney tarafından tasarlanan ve sınırlı sayıda üretilen ürünü almak için tüketicilerin sıraya girmesi buna örnek olarak gösterilebilir (Wu vd, 2011, s.1-2). Bu durum algılanan kıtlık hissini materyalist tüketim pratiklerini beslediği ve ürüne yönelik edinme arzusunun yoğun olmasının plansız satın alma davranışını oluşmasına etki ettiği söylenebilir.

Materyalist Tüketim

Edinme odaklılık bireyler arasında bir toplumsal gösterge haline gelmiştir. Özellikle herhangi bir mala sahip olma isteği ve bunun sonucunda oluşan kazanım, bir gösterge halini almaktadır. Bu durum bireylerin kimliklerini, kişiliklerini ve karakterlerini sahip oldukları ürünlerle ifade etmelerine neden olmaya başlamış ve ürün alma önem kazanmaya başlamıştır.

Tüketiciler, ürünlerin kendilerine olan yararlarından çok çevrede yer alan diğer insanların tepkilerini ve gösterilen tepkilerden onların memnuniyetini elde etmektedir. Maddeye önem veren insanlar daha çok, kendilerini toplum içinde farklı göstermek için, diğer insanlardan farklı kılmak ve saygın göstermek için limitli bir şekilde üretilen, her an ve her yerde bulunmayan ürünler almaya odaklanmaktadır (Ersoy Quadir, 2012, s.31-32). Materyalist düşünce yapısına sahip olan bireylerin tüketim pratikleri de genel olarak bu düşünce yapısı etrafında şekillenmektedir. Bu tarz bireyler; toplumsal yeterlilik, statü veya mutluluk gibi soyut olan durumların ancak meta edinmekle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bundan dolayı, tüketici davranışları bağlamında ele alındığında materyalizm, sahiplenme ve sahip olmak ile ilişkilendirilmekte ve bunun gerçekleştirilmesinin kişide oluşturduğu haz araştırılmaya çalışılmıştır (Weinberger, 2008, s.258).

Hayatını mal edinme odaklı olarak kurgulayan ve bu yönde hareket eden bireyler, yoğun bir ürün alma eğilimine sahip olmaktadır. Bu sebepten dolayı bu tarz bireylerin planız satın alma davranışlarında da artış görülmektedir (Karaca, 2019, s.245-246). Materyalist düşüncenin esasında yer alan bir ürüne sahip olma isteğinin, bireyin mutlu olmasının sağlanması yönünde yegâne bir araç olarak görülmesi, bireyin doyumsuz bir ruh haline sahip olmasını beraberinde getirmektedir. Böylelikle sadelikten uzaklaşan bireylerin içinde bulunduğu durum, üreticiler için bir fırsat aracı olarak görülmektedir. Sembolik tüketim ve oluşturulmaya çalışılan kıtlık algısıyla birlikte, ürünlerin bir statü göstergesi

olarak görülmesi, onların edinilme isteğini beraberinde getirmiş ve plansız satın alma davranışının tetiklenmesine ve tüketimin artmasına olanak sağlamıştır (Ulusoy ve Öztürk, 2019; Tatzel, 2003, s.435). Bunda algılanan kıtlığın sınırlı sayıda ürüne veya hizmete sahip olmanın saygın bir durum oluşturacağı düşüncesini kuvvetlendirmesinden dolayı, firmaların tüketicileri plansız satın almaya yönlendirilerek materyalist tüketimin yaygınlaştırılarak pazarlama stratejilerini oluşturmasında etkisi bulunmaktadır.

Moda Liderliği

Moda liderlerinin plansız satın alma davranışı sergilediklerini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Yu, 2011, s.11). Moda konusundaki liderlik, yeni moda akımlarını yönlendirerek, diğer insanları ya da stillerini bu akımları benimsemeleri yönünde etkileme yeteneğidir. Bu kavram pazarı bölümlendirme uygulamalarında sıklıkla önemli bir değişken olarak değerlendirilmektedir, çünkü yeni modaların yayılımında anahtar role sahip bir kitledir (Ryou, 2001, s.404). Moda liderleri, diğer tüketicilere kıyasla yeni moda olan trendler hakkında daha erken bilgi sahibi olurlar ve yeni trendin pazara girişini takiben yeni ürünleri satın alırlar (Kayabaşı ve Kiracı, 2018).

Moda öncülerinin diğer tüketicilerden farklı olarak modaya ilgisi daha fazladır, çeşitli tarzları benimserken bazılarını reddedebilirler, bazılarını kabul edilebilirler ve kendileri de mantıklı yeni görünüm kurabilirler. Bu yönüyle stillerin benimsenmesi ya da reddedilmesi konusunda diğer tüketicileri etkilemedeki rolleri oldukça önemlidir. Moda liderlerinin kişilikleri incelendiğinde, ilk olma konusundaki sosyal riski kabullenen, belirsizlik durumuyla başa çıkabilen, eğlenceli ve heyecanlı bir yaşam arayışında olan bireyler oldukları görülmektedir. Yine bu tüketiciler alışveriş yapma eğilimleri yüksek, dış görünüş ya da estetiğe yönelik unsurlar için daha fazla ödeme yapmaya yatkın olan bireylerdir (Belleau vd., 2001, s.134). Bu tüketiciler modayı prestij elde etmenin bir aracı olarak kullanırlar (Öztay ve Öztürk, 2022, s.57).

Bireyler trend ve moda bir görünüme sahip olmak için anlık tatmine yönelik satın alma eylemleri sergilemeye motive olmaktadır (Aruna ve Santhi, 2016, s.2). Çeşitli araştırma sonuçları gözden geçirildiğinde özellikle moda liderliği düzeyi yüksek olan, moda yenilikçisi bireylerin, hedonik ya da plansız satın alma eğilimi yüksek olan tüketiciler olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır (Anić vd., 2018, s.554; Kayabaşı ve Kiracı, 2018, s.42; Phau ve Lo, 2004, s.406).

Yöntem

Çalışmada algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışına etkisi ve bu etkide materyalizmin ve moda liderliğinin düzenleyici etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler şu şekildedir;

H1. Algılanan kıtlık plansız satın alma davranışını anlamlı şekilde etkilemektedir.

H2. Materyalizm algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasında düzenleyici bir etkiye sahiptir.

H2a. Başarı odaklı materyalizm algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasında düzenleyici bir etkiye sahiptir.

H2b. Sahiplik odaklı materyalizm algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasında düzenleyici bir etkiye sahiptir.

H3. Moda liderliği algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasında düzenleyici bir etkiye sahiptir.

Veri Toplama

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, değişkenlere dair hipotezler oluşturulmuş ve hipotez test tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu yönüyle çalışma nicel araştırma yaklaşımı benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Öncelikle gerçekleştirilecek analizlere dair varsayımlar kontrol edilmiş, istatistiksel analizlerle de hipotezlerin kabul edilmesine ya da reddedilmesine karar verilmiştir.

Araştırmada anket formu aracılığıyla, maksimum çeşitlilik ve olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi benimsenerek veri toplanmıştır. Anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde algılanan kıtlık (Gupta, 2013, s. 256; Tor Kadioğlu, 2021, s.69), ikinci bölümde plansız satın alma davranışı (Rook ve Fisher, 1995, s.308), üçüncü bölümde materyalizm (Richins ve Dawson, 1992, s.310) ve dördüncü bölümde moda liderliği (Öztay ve Öztürk, 2024, s.254) ölçekleri yer almaktadır. Beşinci bölümde ise demografik değişkenlerden oluşan ifadeler yer almaktadır. Veriler Nisan 2022-Aralık 2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışma kapsamında 348 anket verisi analizlere dahil edilmiştir. Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analiz edilmesinde SPSS, AMOS ve EXCEL programları kullanılmıştır.

Analizler öncesinde ters kodlanan veriler “recode into same variables” komutu ile düzenlenmiştir. Söz konusu analizlere dair varsayımların kontrolü yapılmıştır. Sonuç olarak verilerde kayıp veri olmadığı, uç değerlerin olmadığı ve veri setinin normal dağılım sergilediği görülmektedir. Varsayımlara dair betimsel istatistikler Tablo2, Tablo3 ve Tablo 4’te gösterilmektedir. Normallik varsayımı ve uç değerler Gürbüz (2019) tarafından önerilen şekilde çarpıklık ve basıklık kriterlerine göre değerlendirilmiştir.

Sonrasında ölçme aracının yapısının tespit edilebilmesi için KFA (keşfedici faktör analizi) uygulanmıştır. Bu aşamada bazı faktörler düşük faktör yüküne sahip olduğu için bazıları da birden fazla faktöre yüklenen ifadeler olduğu için analiz dışı bırakılmıştır. Ölçüm modelinin geçerlilik ve güvenilirlik koşullarına uygunluğunu belirlemek için DFA (doğrulamalı faktör analizi) uygulanmıştır. Bu aşamada da düşük faktör yükü nedeniyle ifade azaltma işlemi yapılmıştır. Tekrarlanan analizler sonucunda istenen faktör yüklerine ve iyi ve kabul edilebilir uyum indekslerine sahip, AVE, CR, MSV, ASV değerleri uygun olması sebebiyle birleşim ve ayrışım geçerliliklerine sahip olduğunu ifade edebileceğimiz bir veri seti elde edilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde YEM (yapısal eşitlik modellemesi) ve düzenleyici etki analizleri gerçekleştirilmiştir. Düzenleyici etkinin belirlenebilmesi için de Dawson (2014, s.12) tarafından önerilen EXCEL makroları kullanılarak eğim analizleri gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Bu kısımda analiz sonuçlarına dair bulgular yer almaktadır.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanlar yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim düzeyi açısından incelenmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların çoğu kadınlardan oluşmaktadır, yaş açısından değerlendirildiğinde ise en büyük katılımcı çoğunluğunun 18-25 yaş arasındaki bireylerden takip eden çoğunluğun ise 26-35 yaş arası bireylerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında lisans ve lisansüstü eğitim düzeyinin fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu veri toplama sürecinde geçerli olan asgari ücret ve daha aşağısında gelire sahiptir.

KFA (Keşfedici Faktör Analizi) Bulguları

Bu aşamada verilerin faktörleştirilebilirliğin değerlendirilmesi için KMO katsayısı ve Bartlett testi sonuçları değerlendirilmiştir. KMO 0.60’dan büyük olduğu için ve Bartlett testi anlamlı olduğu için (Büyüköztürk, 2015, s.136) verilerin faktörleştirilebilir olduğu görülmektedir. KFA sonuçlarına göre ölçüm modelinin iki faktörden oluştuğu görülmektedir. Her faktörün özdeğerinin 1’in üzerinde olduğu, her iki faktörün de Cronbach’s Alpha değerinin 0.70’den büyük olduğu ve faktörlerin birlikte açıkladığı varyansın %59 olduğu görülmektedir. Analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Demografik Bulgular

Değişken	Seçenekler	N	%
Cinsiyet	Kadın	252	72,6
	Erkek	92	26,7
	Diğer	1	0,3
Yaş	18-25	167	48,1
	26-35	99	28,5
	36-45	56	16,1
	46-55	19	5,5
	56 ve üstü	6	1,7
Eğitim düzeyi	Lise ve altı	21	6,1
	Ön lisans	31	8,9
	Lisans	192	55,3
	Lisansüstü	103	29,7
Gelir	4253 TL ve altı	141	40,6
	4254-6000 TL	34	9,8
	6001-9000 TL	30	8,6
	9001-12000 TL	41	11,8
	12001 TL ve üstü	87	25,1

Tablo 2. Bağımlı ve Bağımsız Değişken için KFA ve Betimsel İstatistikler

KMO: ,843						
Bartlett χ^2: 1203,103 df: 45 p: ,000						
<i>Faktörler</i> (Cronbach's Alpha*/ Özdeğer**/ Açıklanan varyans***)	Fak. Yükü	Ort.	S.S.	Skew.	Kurto.	
Algılanan kıtlık (,785*/ 2,17**/ % 21 ***)						
AK1	,696	2,33	1,092	,645	-,240	
AK2	,747	2,91	1,138	,011	-,966	
AK3	,709	3,00	1,112	-,013	-,843	
AK4	,568	3,24	1,161	-,187	-,932	
AK5	,500	3,07	1,098	-,158	-,758	
Plansız satılma davranışı (,845*/ 3,69**/ % 37***)						
PSD1	,694	2,84	1,207	,248	-,994	
PSD2	,776	2,52	1,191	,499	-,738	
PSD3	,815	2,25	1,104	,924	,209	
PSD4	,613	2,62	1,182	,319	-,917	
PSD5	,691	1,97	1,056	1,258	1,174	
Toplam açıklanan varyans: % 59						

Materyalizm ölçeğinin de KMO değerleri ve Bartlett testi sonuçları uygun değerlere sahiptir bu sonuçlara göre veri seti faktörleştirilebilir.

Tablo 3. Materyalizm Ölçeği KFA ve Betimsel İstatistikler

KMO: ,823						
Bartlett χ^2: 1036,52 df: 66 p: ,000						
<i>Faktörler</i> (Cronbach's Alpha*/ Özdeğer**/ Açıklanan varyans***)	Fak. Yükü	Ort.	S.S.	Skew.	Kurto.	
Başarı odaklı materyalizm (,766*/ 3,61**/ % 33***)						
MAT12	,783	3,00	1,112	-,013	-,843	
MAT5	,772	2,91	1,138	,011	-,966	
MAT1	,770	2,33	1,092	,645	-,240	
MAT4	,521	3,07	1,098	-,158	-,758	
Sahiplik odaklı materyalizm (,759*/ 1,33**/ % 12***)						
MAT15	,822	3,32	1,075	-,376	-,609	
MAT17	,701	3,24	1,161	-,187	-,932	
MAT18	,695	3,51	1,071	-,559	-,311	
Toplam açıklanan varyans: % 55						

Toplo 3'de görülen sonuçlara göre materyalizm ölçeği, başarı odaklı materyalizm ve sahiplik odaklı materyalizm olmak üzere iki boyutludur. Her iki faktörün de özdeğeri 1'den fazladır, Cronbach's Alpha katsayıları 0.70'in üzerinde olduğu için güvenilirdir ve faktörler birlikte % 55 oranında varyans açıklama gücüne sahiptir.

Tablo 4. Moda Öncülüğü KFA ve Betimsel istatistikler

KMO: ,884						
Bartlett χ^2 : 1219,18 df: 15 p: ,000						
<i>Moda öncülüğü</i> (,902*/ 4,06**/ % 68***)	Fak. Yükü	Ort.	S.S.	Skew.	Kurto.	
MO3	,853	2,31	1,078	,635	-,308	
MO5	,836	2,49	1,236	,344	-1,025	
MO4	,826	2,05	1,040	,941	,349	
MO1	,824	2,14	,990	,725	,070	
MO6	,799	2,62	1,240	,220	-,1081	
MO2	,799	2,65	1,171	,103	-1,117	
<i>Toplam açıklanan varyans: % 68</i>						

Moda öncülüğü ölçeğinin tek botuttan oluştuğu, Cronbach's Alpha değerinin oldukça yüksek olduğu ve açıklanan varyansın % 68 olduğu görülmektedir.

DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) Bulguları

Tablo 2'de belirtilen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ifadeleri ile doğrulayıcı faktör analizi uygulaması gerçekleştirilmiştir. İlk analiz sonuçlarına göre AK4 ve AK5 ifadelerinin düşük faktör yüküne sahip olduğu görülmüştür, PSD ölçeğindeki tüm ifadeler ise literatürde önerilen uygun faktör yüküne sahiptir (Gürbüz, 2019, s.103). Düşük faktör yüküne sahip ifadeler atıldıktan sonra gerçekleştirilen analizlere göre faktör yüklerinin uygun olduğu, modelin uyum indekslerinin kabul edilebilir ve iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Tablo 5'te faktör yükleri ile birlikte alt satırda uyum indeksleri de verilmiştir.

Tüm bu değerlendirmelere ilave olarak da modelin benzeşim ve ayrışım geçerliği değerlendirilmiştir. Benzeşim geçerliliği ölçütü olarak AVE (Average variance extracted) ve CR (Composite reliability) değerleri hesaplanmıştır. Ayrışım geçerliliği ölçütü olarak da MSV (Maximum squared variance), ASV (Average shared square variance), AVE ve AVE'nin karekökü hesaplanmıştır.

Tablo 5'te görüldüğü gibi faktörlerin CR değerleri 0.60'tan büyüktür, AVE değerleri 0.50'den büyüktür ve CR değerleri AVE değerlerinden büyüktür. Bu değerlere göre ölçüm modelinin benzeşim geçerliliğine sahiptir (Hair vd., 2005).

Bir modelin ayrışım geçerliliğine sahip olması için MSV (0.38)'nin AVE (0.54, 0.52)'den küçük olması, ASV (0.14)'nin AVE'den küçük olması, faktörler arası korelasyonun (0.38) da AVE'nin karekökünden (0.73, 0.72) küçük olması gerekmektedir (Fornel ve Larcker, 1981, s.43). Parantez içinde belirtilen analiz değerlerine göre modelin ayrışım geçerliliğine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Gözlenen Değişkenlere Ait Faktör Yükleri ve Birleşim Geçerliliği Sonuçları

Gözlenen değişkenler	Faktör yükü	AVE	CR
AK1	,728		
AK2	,714	,54	,78
AK3	,781		

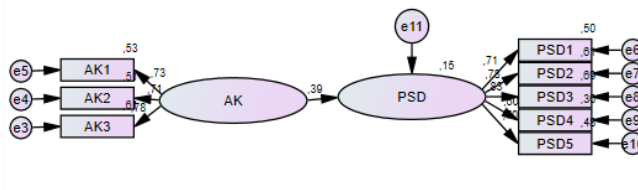
Tablo 5 devamı

Gözlenen değişkenler	Faktör yükü	AVE	CR
PSD1	,706		
PSD2	,783		
PSD3	,831	,52	,84
PSD4	,602		
PSD5	,696		

(RMSEA= 0,047; X2/DF= 1,768; RMR= 0,040; SRMR= 0,031; GFI= 0,977; AGFI= 0,957; CFI = 0,986; IFI= 0,986; TLI (NNFI)= 0,979; NFI= 0,968).

YEM (Yapısal Eşitlik Modellemesi) Bulguları

Bu çalışma kapsamında algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda H1 hipotezinin değerlendirilmesi için yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre algılanan kıtlığın, plansız satın alma davranışını olumlu yönde ve anlamlı biçimde etkilediği görülmektedir ($\beta = 0.38, p \leq .001$). Ayrıca plansız satın alma davranışındaki değişimin %15'inin algılanan kıtlıktan kaynaklı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda H1 hipotezi desteklenmektedir.

Şekil 1. YEM ölçüm modeli

Tablo 6. Yem Sonuçları

Değişkenler	Plansız satın alma davranışı (Bağımlı değişken)	
	B	SH
Algılanan kıtlık (Bağımsız değişken)	,38***	,074
Açıklanan varyans	,15	
(RMSEA= 0,047; X2/DF= 1,768; RMR= 0,040; SRMR= 0,031; GFI= 0,977; AGFI= 0,957; CFI = 0,986; IFI= 0,986; TLI (NNFI)= 0,979; NFI= 0,968).		
*** p ≤ .001		

Moderatör Etki Bulguları

Çalışma kapsamındaki H2a, H2b ve H3 hipotezlerinin test edilmesi için yol analizleri gerçekleştirilmiştir. Düzenleyici etkiler (başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm, moda öncülüğü) sürekli değişken olduğu için etkileşim katsayısı hesaplanarak değerlendirmeler yapılmıştır. Çoklu bağlantı sorunu ile karşılaşılması için bağımsız değişken (algılanan kıtlık) ve düzenleyici değişkenler standardize edilmiştir. Daha sonra her düzenleyici değişken için standardize edilmiş bağımlı değişken ve düzenleyici değişken SPSS'deki "compute variable" özelliği kullanılarak çarpılmış ve etkileşim katsayısı elde edilmiştir.

(ZAK*ZBOMAT/ZAK*SOMAT/ZAK*MO). Daha sonra AMOS programında düzenleyici etki analizleri gerçekleştirilmiştir.

Analiz çıktılarına göre başarı odaklı materyalizmin ($\beta = .68$; $p \leq .001$), sahiplik odaklı materyalizmin ($\beta = .78$; $p \leq .001$) ve moda öncülüğünün ($\beta = .38$; $p \leq .001$) plansız satın alma davranışı üzerinde pozitif anlamlı etkileri olduğu görülmektedir. Bu durumda tüm düzenleyici değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Yem sonuçlarına paralel olarak algılanan kıtlığın ($\beta = .10^{**}$; $.11^{***}$; $.18^{***}$), plansız satın alma davranışına olumlu anlamlı etkisi olduğu bu aşamadaki farklı uygulamalarda da görülmektedir.

H2a, H2b ve H3 hipotezlerini test etmek amacıyla etkileşimsel etkilerin anlamlılık durumları değerlendirildiğinde ise, algılanan kıtlık ve başarı odaklı materyalizmin, plansız satın alma davranışı üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = .072$; $p \leq .05$); algılanan kıtlık ve sahiplik odaklı materyalizmin, plansız satın alma davranışı üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = .083$; $p \leq .01$); algılanan kıtlık ve moda öncülüğünün, plansız satın alma davranışı üzerindeki etkileşim etkisinin anlamlı olduğu ($\beta = .14$; $p \leq .01$) sonuçlarına ulaşılmıştır. Sonuçlar göstermektedir ki H2a, H2b ve H3 hipotezleri desteklenmektedir. Algılanan kıtlığın, plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisinde başarı odaklı materyalizmin, sahiplik odaklı materyalizmin ve moda öncülüğünün düzenleyici rolü olduğu bu çalışma ile kanıtlanmıştır.

Tablo 7. Yol Analizi Sonuçları

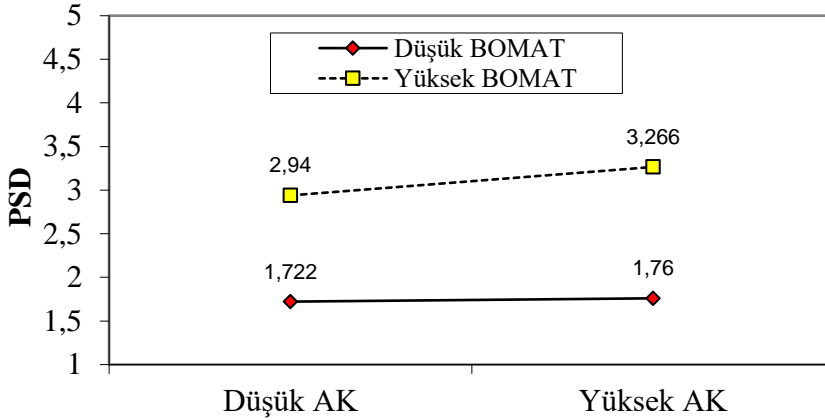
Plansız satın alma davranışı		
	Standardize B	Sh (SE)
Algılanan kıtlık	,10**	,031
Başarı odaklı materyalizm	,68***	,031
Etkileşim	,072*	,028
Algılanan kıtlık	,11***	,027
Sahiplik odaklı materyalizm	,78***	,028
Etkileşim	,083**	,026
Algılanan kıtlık	,18***	,045
Moda öncülüğü	,38***	,045
Etkileşim	,14**	,037

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$, *** $p \leq .001$

Düzenleyici değişkenlerin düşük ya da yüksek oldukları durumlar için algılanan kıtlığın, plansız satın alma davranışı üzerindeki etkilerinin anlamlılık durumlarını ve bu ilişkilerin yönünü belirlemek için her her düzenleyici değişkene slope (eğim) analizleri yapılmıştır. Bu aşamada Dawson (2014, s.12) tarafından geliştirilen EXCEL Makrolarından yararlanılmıştır.

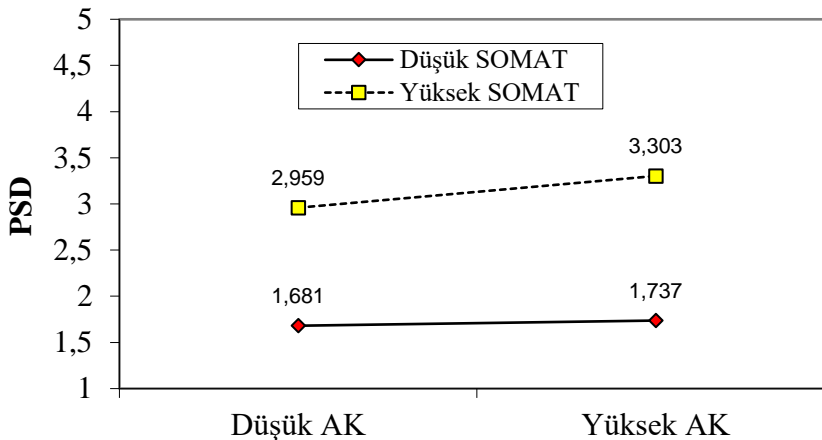
Başarı odaklı materyalizm için gerçekleştirilen slope analizi sonuçlarının grafiksel gösterimi Şekil 2'de yer almaktadır. Slope analizi sonucuna göre başarı odaklı materyalizminin düşük olduğu durumda algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu ($p = .67$), başarı odaklı materyalizmin yüksek olduğu durumda ise bu ilişkinin anlamlı olduğu ($\beta = .16$, $p \leq .001$) sonuçları elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre başarı odaklı materyalizm düzeyi yüksek olan tüketicilerde

algılanan kıtlık düzeyi arttıkça, plansız satın alma davranışı artmaktadır, başarı odaklı materyalizm düzeyi düşük olan tüketicilerde ise değişiklik olmamaktadır.

Şekil 2. Başarı Odaklı Materyalizm Eğim Analizi Grafiği

Sahiplik odaklı materyalizm için gerçekleştirilen slope analizi sonuçlarının grafiksel gösterimi Şekil 3'te yer almaktadır. Sonuçlara göre sahiplik odaklı materyalizmin düşük olduğu durumda algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu ($p = .53$), sahiplik odaklı materyalizmin yüksek olduğu durumda ise bu ilişkinin anlamlı olduğu ($\beta = .17, p \leq .001$) görülmektedir. Sonuçlar göstermektedir ki; sahiplik odaklı materyalizm düzeyi yüksek olan tüketicilerde algılanan kıtlık düzeyi arttıkça, plansız satın alma davranışı artmaktadır, sahiplik odaklı materyalizm düzeyi düşük olan tüketicilerde ise değişiklik olmamaktadır.

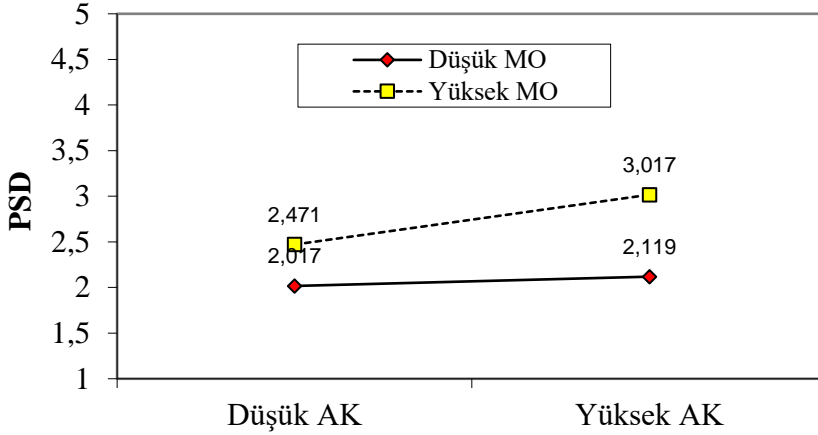

Şekil 3. Sahiplik Odaklı Materyalizm Eğim Analizi Grafiği

Şekil 4'te gösterilen moda öncülüğü için gerçekleştirilen slope analizine göre ise, moda öncülüğünün düşük olduğu durumda algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışı üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu ($p = .35$), moda öncülüğünün yüksek olduğu durumda ise bu ilişkinin anlamlı olduğu ($\beta = .27, p \leq .001$) görülmektedir. Sonuçlara göre

moda öncülüğü düzeyi yüksek olan tüketicilerde algılanan kıtlık düzeyi arttıkça, plansız satın alma davranışı artmaktadır, moda ilgilenimi düzeyi düşük olan tüketicilerde ise değişiklik olmamaktadır.

Şekil 4. Moda Öncülüğü Eğim Analizi Grafiği

Hipotez testlerinin sonuçlarına göre, algılanan kıtlığın plansız satın alma davranışına olumlu anlamlı etkisinin olduğu; başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm ve moda öncülüğünün bu ilişkide düzenleyici bir rolü olduğu söylenebilir. Ayrıca etkileşim katsayısı β değerleri ve grafikler göstermektedir ki moda öncülüğünün düzenleyici etkisi diğer düzenleyici etki değişkenlerinden daha fazladır.

Sonuç

Pazarlama yöneticileri uzun zamandır tüketicilerin çeşitli satın alma davranışlarının öncüllerinin belirlenmesinin önemini kavramış durumdadır. Bu çalışma ile kıtlık algısının plansız satın almaya etkisi ve bu ilişkide materyalizm ve moda liderliğinin düzenleyici rolü araştırılmıştır. Çalışmada doğrudan etki kapsamında ele alınan değişkenler incelendiğinde algılanan kıtlığın ve plansız satın almanın bir faktörden oluştuğu, düzenleyici etki değişkenlerinde ise moda liderliğinin bir faktörden, materyalizmin ise başarı odaklılık ve sahiplik odaklılık olmak üzere iki faktörden oluştuğu ortaya konmuştur. Çalışmadaki doğrudan etki değerlendirildiğinde görülmektedir ki algılanan kıtlık plansız satın alma davranışını etkilemektedir. Kıtlık algısındaki artışın, plansız satın alma davranışını arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm ve moda öncülüğünün de plansız satın almayı olumlu ve anlamlı biçimde etkilediği sonuçları elde edilmiştir. Düzenleyici etkiler değerlendirildiğinde ise başarı odaklı materyalizm, sahiplik odaklı materyalizm ve moda liderliğinin algılanan kıtlık ile plansız satın alma davranışı arasında düzenleyici rolleri olduğu ortaya konmuştur. Başarı odaklı materyalizmin, sahiplik odaklı materyalizmin ve moda öncülüğünün düşük olduğu durumda algılanan kıtlık plansız satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bu sonuçlar düzenleyici etki değişkenlerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre başarı ve sahiplik odaklı materyalizm ile moda öncülüğü düzeyi yüksek olan tüketicilerde algılanan kıtlık düzeyi arttıkça, plansız satın alma davranışı artmaktadır, düzenleyici değişkenlerin düzeyi

düşük olan tüketicilerde ise değişiklik olmamaktadır. En fazla düzenleyici etkisi olan değişken ise moda liderliğidir.

Ürünler kıt olarak algılandığında ve satın alabilmek için gerekli zaman sınırlı olduğunda bu durum tüketicide aciliyet hissini tetikler ve kıt olduğunu düşündüğü ürünü elde etmeye çalışır (Aggarwal vd., 2011, s.24; Ditto ve Jemmott, 1989, s.18). Beklenen pişmanlık satın alma kararını etkileyen önemli bir diğer değişkendir (Bell, 1982). Algılanan kıtlığın beklenen pişmanlığı etkilediği de çeşitli çalışmalarda kanıtlanmıştır (Can ve Şen, 2018). Çünkü aksi durumlar, tüketicinin üründen mahrum kalması ile sonuçlanabilir. Ayrıca benzersiz olan ürünleri tercih etme eğiliminin yüksek olması ile sonuçlanan biricik olma ihtiyacının temelinde materyalizm ve statü ihtiyacı bulunmaktadır (Lynn ve Harris, 1997). Materyalist değerlere yüksek önem atfeden tüketicilerde kıt ve nadir ürünlere erişmek gibi motivasyonlar bulunur (Baş, Okutan ve Dursun, 2021). Bu yüzden tüketicilerin pişmanlıktan kaçınmak ve biricik olmak gibi motivasyonları söz konusu olduğunda da kıt olan ürünleri plan olmaksızın satın almaya yönelmesi söz konusu olabilir. Kıtlık algısının farklı türleri olan zaman ve miktar kıtlığı konusundaki çalışmalar da göstermektedir ki birey zaman ya da miktar açısından ürünleri kıt olarak algıladığında bir an önce o ürünü elde etmek istemektedir (Markus ve Schwartz, 2010). Tor Kadioğlu'nun çalışması (2021) da göstermektedir ki ürünlerin kıt olarak algılama düzeyi arttıkça plansız satın alma da artmaktadır.

Çeşitli çalışmalar gözden geçirildiğinde örneğin moda endüstrisi açısından bakıldığında, moda liderliğinin plansız satın almaları teşvik edici önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Anić vd., 2018; Öztürk ve Nart, 2016). Benzer şekilde tüketicinin materyalizm düzeyi arttıkça plansız satın alma davranışının arttığını ortaya koyan çalışmalar da söz konusudur (Özçifçi ve Ayhan, 2020; Öztürk ve Nart, 2016). Bu durum mevcut çalışma ile paralellik göstermektedir. Ürüne yönelik kıtlık algısı, ürünün çekiciliğini artırarak satın almaya yönelik algılamaları etkilemektedir. Kıtlık mesajları tüketicilerin kıt ürünlere yönelik tutumları üzerinde satın almayı arttırıcı bir etkiye sahip olduğundan pazarlama iletişimi faaliyetlerinde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Swami ve Khairnar, 2003). Kıtlık mesajları içeren reklamlara maruz kalan tüketicilerin, maruz kalmayanlara göre daha fazla ürün satın aldığı ve miktar kıtlığının zaman kıtlığından daha fazla satın alma davranışını etkilediği görülmüştür (Ayvaz ve Alnuaçık, 2018). Ustaahmetoğlu (2005) pazarlama yöneticilerinin talep artışı için ürünlerin stoklarının sınırlı olduğunu vurgulayan mesajlardan yararlandıklarını ifade etmektedir. Bu tarz mesajların özellikle materyalist eğilimleri yüksek olan ve kendini moda konusunda lider olarak konumlandıran tüketicilerin dikkatini çekmeye yönelik olarak planlanması işletmelere avantajlar sağlayacaktır. Pazarlamacılar, plansız satın almaları başlatarak yenilikçilere hitap edecek perakende mağaza düzenlerini dikkate almalıdır (Phau ve Lo, 2004).

Bu çalışmanın belirli bir ürün grubuna yönelik olmayışı bir kısıt olarak düşünülebilir. Elektronik, mobilya, gıda, giyim ürünleri, kozmetik vb. spesifik bir ürün söz konusunda olduğunda tüketicilerin davranışlarının nasıl olacağı gelecek çalışmalarda ortaya konabilir. Ayrıca çalışmanın örneklem grubu ile sınırlı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı kültürlerle karşılaştırmalı olarak yürütülecek yeni çalışmaların da konuya dair bakış açısını derinleştireceği öngörülmektedir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> *(Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 02.02.2022 Tarih, 37 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50),
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> *(Kastamonu University Rectorate, Social Sciences and Humanities Research Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 02.02.2022, numbered 37 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50), Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50),

Kaynakça / References

- Aggarwal, P., Jun, S., ve Huh, J. (2011). Scarcity Messages: A Consumer Competition Perspective. *Journal of Advertising*, 40(3), 19-30. doi:<https://doi.org/10.2753/JOA0091-3367400302>
- Alden, D. L., Steenkamp, J.-B. E., ve Batra, R. (1999, January). Brand Positioning Through Advertising in Asia, North America, and Europe: The Role of Global Consumer Culture. *Journal of Marketing*(63), 75-87.
- Anić, I.-D., Mihić, M., ve Milaković, I. (2018). Antecedents and outcomes of fashion innovativeness in retailing. *The Service Industries Journal*, 38(9-10), 543-560. doi:10.1080/02642069.2017.1408799
- Aruna, S., ve Santhi, P. (2016). Impulse purchase behaviour among generation-Y. SSRN.
- Ayvaz, İ., ve Alnaçık, İ. (2018). Pazarlama iletişiminde kullanılan kıtlık taktiklerinin tüketiciler üzerindeki etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(35), 1-19. doi:<https://doi.org/10.30976/susead.365211>
- Bassett, R., Beagan, B. ve Chapman, G. E. (2008). Grocery lists: Connecting family, household and grocery store. *British Food Journal*, 110, 206-217. doi:10.1108/00070700810849916
- Baş, Y., Okutan, S., ve Dursun, F. (2022). Moda liderliği, moda bilinci, biricik olma ihtiyacı ve benzerlikten kaçınmanın tüketicilerin pişti olma algısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Bir model önerisi. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(85), 3018-3035. doi:<http://dx.doi.org/10.26449/sss.3297>
- Bell, D. E. (1982). Regret in Decision Making under Uncertainty. *Operations Research*(30), 961-981. doi:<https://doi.org/10.1287/opre.30.5.961>
- Belleau, B. D., Nowlin, K., Summers, T. A., ve Xu, Y. J. (2001). Fashion leaders' and followers' attitudes towards exotic leather apparel products. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 5(2), 133-144.
- Beytulova, E. ve Yaşın, B. (2018). Tüketicilerin plansız satın alma kararları üzerinde tüketici özelliklerinin ve mağaza atmosferinin rolü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 75-90.
- Brock, T. C., ve Brannon, L. A. (1992). Liberalization of commodity theory. *Basic and Applied Social Psychology*, 13(1), 135-144.
- Brehm, J. W., ve Self, E. A. (1989). The intensity of motivation. *Annual review of psychology*, 40(1), 109-131.
- Büyükköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (21. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Can, P., ve Şen, G. (2018). Algılanan kıtlığın psikolojik etkilerinin satın alma davranışı üzerindeki rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 866-897. doi:<https://doi.org/10.19145/e-gifder.432839>
- Chen, T. (2008). Impulse purchase varied by products and marketing channels. *Journal of International Management Studies*, Feb. 154-161

Dawson, J. F. (2014). Moderation in Management Research: What, Why, When, and How. *Journal of Business and Psychology*, 29(1), 1-19. doi:<https://doi.org/10.1007/s10869-013-9308-7>

Ditto, P. H., ve Jemmott, J. B. (1989). From rarity to evaluative extremity: Effects of prevalence information on evaluations of positive and negative characteristics. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(1), 16-26. doi:<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.57.1.16>

Ersoy Quadir, S. E. (2012). Materyalist değer eğiliminin gelişiminde tüketici sosyalizasyonunun rolü. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 3(6), 31-50.

Edwards, E. A. (1993). Development of a new scale for measuring compulsive buying behavior. *Financial Counseling and Planning*, 4, 67-85.

Fornell, C., ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. doi:<https://doi.org/10.1177/002224378101800104>

Fromkin, H. L., Olson, J. C., Dipboye, R. L., ve Barnaby, D. (1971). A commodity theory analysis of consumer preferences for scarce products. *Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association*, 6, 653-654.

Gierl, H., Plantsch, M. ve Schweidler, J. (2008). Scarcity effects on sales volume in retail. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 18(1), 45-61. doi: 10.1080/09593960701778077

Gierl, H. ve Huettl, V. (2010). Are scarce products always more attractive? The interaction of different types of scarcity signals with products' suitability for conspicuous consumption. *International Journal of Research in Marketing*, 27(3), 225-235. doi: 10.1016/j.ijresmar.2010.02.002

Gupta, A. (2013). An integrated approach for mahua seed cake utilization. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Centre Rur. Dev. Technol., Indian Inst. Technol.

Gültekin, B. ve Özer, L. (2012). The influence of hedonic motives and browsing on impulse buying. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 4(3), 180-189.

Gürbüz, S. (2019). *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Seçkin.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., ve Anderson, R. E. (2005). *Multivariate Data Analysis* (6. b.). New Jersey: Pearson.

Jacoby, J. (1976). Consumer psychology: An octennium. *Annual Review of Psychology*. 27(1), 331-358.

Kang, J., ve Park-Poaps, H. (2010). Hedonic and utilitarian shopping motivations of fashion leadership. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 14(2), 312-328. doi:<https://doi.org/10.1108/13612021011046138>

Karaca, Ş. (2019). Materyalist eğilimlerin anlık satın alma davranışına etkisinin incelenmesi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir çalışma. *Third Sector Social Economic Review* 54(1), 243-260.

Kayabaşı, A., ve Kiracı, H. (2018). Hazır giyim sektöründe faydacı ve hedonik tüketicinin moda liderliği üzerine etkisinin incelenmesi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 27-50.

Kollat, D. T. ve Willett, R. P. (1967). Customer impulse purchasing behavior. *Journal of marketing research*. 4(1), 21-31.

Kotler, P. ve Armstrong, G. (2010). *Principles of marketing*. Pearson education. London

Lamb, C., Hair, J. ve McDaniel, C. (2010). *Marketing*. South Western Learning

Lynn, M. (1992). The psychology of unavailability: Explaining scarcity and cost effects on value. *Basic and Applied Social Psychology*, 13(1), 3-7.

Lynn, M., ve Harris, J. (1997). The Desire For Unique Consumer Products: A New Individual Differences Scale. *Psychology & Marketing*, 14(6), 601-616. doi:[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1520-6793\(199709\)14:6%3C601::AID-MAR5%3E3.0.CO;2-B](https://doi.org/10.1002/(SICI)1520-6793(199709)14:6%3C601::AID-MAR5%3E3.0.CO;2-B)

Lynn, M. (1992). The psychology of unavailability: Explaining scarcity and cost effects on value. *Basic and Applied Social Psychology*, 13(1), 3-7.

Markus, H. R., ve Schwartz, B. (2010). Does choice mean freedom and well-being. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 344-355. doi:<https://doi.org/10.1086/651242>

Musadik, S. H. S. A. (2021). A review: Scarcity and impulse buying behavior amid covid-19 pandemic. *International Journal of Business and Economy*, 3(4), 180-189.

Nesbitt, S. (1959). Today's Housewives plan menus as they shop. *Nesbitt associates release*, 2(3), 1-3

Özçifçi, V., ve Ayhan, Ü. (2020). Materyalizmin satın alma tarzlarına etkisi: Aksaray ilinde bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1617-1632.

Öztay, H., ve Öztürk, S. A. (2022). Modanın farklı kümeleri: Türkiye'de moda yaşam tarzları üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 14(1). doi:10.15659/ttad.14.1.145

Öztay Çağan, H., ve Öztürk, S. A. (2024). Güncel moda yaşam tarzı boyutlarının tespit edilmesi: Ölçek geliştirme çalışması. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 11(1), 243-263. doi:<https://doi.org/10.30798/makuiibf.1281626>

Öztürk, A., ve Nart, S. (2016). Materyalizm-moda giyim ilgilenimi-plansız satına alma ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 45-55.

Phau, I., ve Lo, C.-C. (2004). Profiling fashion innovators: A study of self-concept, impulse buying and Internet purchase intent. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 8(4), 399-411. doi:<https://doi.org/10.1108/13612020410559993>

Piron, F. (1991). Defining impulse purchasing. *Association for Consumer Research*, 18, 509-514.

Prasad, V. K. (1975). Unplanned buying in 2 retail settings. *Journal of Retailing*, 51(3), 3-12.

Richins, M. L. (2004). The Material Values Scale: Measurement Properties and Development of a Short Form. *Journal of Consumer Research*, 1(1), 209-219.

Richins, M. L., ve Dawson, S. (1992). A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation. *Journal of Consumer Research*, 19, 303-316. doi:<https://doi.org/10.1086/209304>

Rook, D. W. ve Hoch, S. (1985). Consuming Impulses. *Journal of Advances in Consumer Research*, 12(1), 23-27.

Rook, D. W. (1987). The buying impulse. *Journal of consumer research*, 14(2), 189-199.

Rook, D. W., ve Fisher, R. J. (1995). Normative influences on impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 305-313. doi:<https://doi.org/10.1086/209452>

Ryou, E.-J. (2001). A study on consumers' characteristics according to their fashion leadership-focused on body cathexis, self-efficacy and shopping orientation. *J.Kor.Soc. Cloth*, 3(5), 403-408.

Stern H. (1962) The significance of impulse buying today. *Journal of Marketing*, 26, 59-62.

Swami, S., ve Khairnar, P. J. (2003). Diffusion of products with limited supply and known expiration date. *Marketing Letters*(14), 33-46. doi:<https://doi.org/10.1023/A:1022806101362>

Tatzel, M. (2003). The art of buying: Coming to terms with money and materialism. *Journal of Happiness Studies*, 4, 405-435.

Tor Kadioğlu, C. (2021, Ocak, Nisan). Tüketicilerin algıladığı kılığın plansız satın almalarına etkisi: Çoklu grup analiziyle bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(58), 59-84. doi:<https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.760481>

Ulusoy, H. ve Öztürk, A. (2019). Tüketicilerin moda ve materyalizm eğilimlerinin kompulsif satın almaya etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 687-703.

Ustaahmetoğlu, E. (2015). Satın alma niyeti üzerinde ürün kıtlık mesajları, algılanan kalite ve algılanan değerin etkisi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 157-177.

Verhallen, T. M.ve Robben, H. S. (1994). Scarcity and preference: An experiment on unavailability and product evaluation. *Journal of economic psychology*, 15(2), 315-331.

Virvilaitė, R., Saladienė, V., ve Žvinklytė, J. (2011). THE IMPACT OF EXTERNAL AND INTERNAL STIMULI ON IMPULSIVE PURCHASING. *Economics & Management*(16), 1329-1336.

Weinberger, M.F. (2008). Experiential and material consumption: A cultural perspective on materialism, in NA - Advances in Consumer Research V:35, Ed: Angela Y. Lee and Dilip Soman, Duluth, MN:Association for Consumer Research, 257-261.

Wu, W. Y., Lu, H. Y., Wu, Y. Y. ve Fu, C. S. (2012). The effects of product scarcity and consumers' need for uniqueness on purchase intention. *International Journal of Consumer Studies*, 36(3), 263-274.

Yu, H. (2011). Profiling Chinese fashion shoppers in Beijing: Mall activities, shopping outcome, and demographics. *Journal of Global Fashion Marketing*, 2(1), 11-19. doi:<https://doi.org/10.1080/20932685.2011.10593078>

Şeyhülislam Sadullah Sadi Çelebi'nin Hayatı ve Kızılbaşlarla İlgili Fetvası

Ayhan IŞIK¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde fetva vazifesi, merkezde şeyhülislâm, taşrada ise müftüler tarafından icra edilmiştir. İlmiye sınıfının en üst mertebesinde bulunan şeyhülislamlar, dinî ve hukukî vazifelerinin yanında siyasî sahada da aktif rol oynamışlardır. Dinî ve siyasî arenada tartışmalı meselelerin gündemde olduğu Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilmî ve siyasî yönden en aktif şeyhülislamlarından biri de Sadullah Sadi Çelebi'dir. Şairlik yönüyle de ön plana çıkan, tefsir, hadis ve fıkıh sahasında eserler kaleme alan Sadi Çelebi, Kemalpaşazade Ahmet Şemsettin Efendi'den sonra ve Cîvizâde Muhyiddin Mehmet Efendi'den önce (1534-1539 yıllarında) -dinî, siyasî ve mezhebi tartışmaların yoğun olduğu bir dönemde- şeyhülislamlık yapmıştır. Sadi Çelebi, İbn Kemal'den sonra şeyhülislamlık vazifesine gelmiş olsa da ilmî, siyasî ve mezhebî bazı konularda selefiyle fikir ayrılığına düşmüştür. Özellikle İbn Kemal ile Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla ilgili fetvaları mukayese edildiğinde İbn Kemal'in bu konuda oldukça sert fetvalar verdiği görülmektedir. Sadi Çelebi'nin ise Kızılbaşlar aleyhinde fetva vermediği, gerektiğinde sessiz kaldığı ve hatta onların haklarının korunmasına özen gösterdiği dikkat çekmektedir. Netice itibariyle Sadi Çelebi'nin fetvalarındaki bu objektifliği icraatlarına da yansımıştır.

Çalışmamızda Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin ilmî ve siyasî kariyeri incelenecektir. Ayrıca Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla ilgili fetvalarının, selefi Şeyhülislam İbn Kemal'in fetvalarıyla mukayesesi yapılarak değerlendirilecektir. Şeyhülislam İbn Kemal'den sonra Kızılbaşlık meselesindeki tarafsızlığı, dönemin siyasî konjonktürünü analiz etme açısından oldukça önemlidir. Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla ilgili fetvalarının mercek altına alınması sebebiyle çalışmamızın İslam Mezhepleri Tarihi alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Osmanlı Devleti, Şeyhülislam Sadi Çelebi, Kızılbaş, İbn Arabi.

İşık, A. (2024). Şeyhülislam Sadullah Sadi Çelebi'nin Hayatı ve Kızılbaşlarla İlgili Fetvası. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 815-838. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1462594>

Geliş Tarihi	01.04.2024
Kabul Tarihi	06.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı, Karabük, Türkiye, ayhanisik@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7017-2583.

Life of Sheikhulislam Sadullah Sadi Çelebi and the Fatwa Concerning the Qizilbash

Ayhan IŞIK¹

Abstract

In the Ottoman Empire, the duty of fatwa was performed by the Shaikh al-Islam in the center and by the muftis in the provinces. Sheikh al-Islams, who were at the highest level of the scholarly class, played an active role in the political arena in addition to their religious and legal duties. Sadullah Sadi Celebi was one of the most active sheikh al-Islams of the period of Suleiman the Magnificent, when controversial issues were on the agenda in the religious and political arena. Sadi Celebi, who was also a prominent poet and wrote works in the fields of tafsir, hadith and fiqh, became sheikh al-Islam after Kemalshazade Ahmet Shemsettin Efendi and before Civzade Muhyiddin Mehmet Efendi (in 1534-1539) - at a time of intense religious, political and sectarian debates. Although Sadi Celebi succeeded Ibn Kamal as sheikh al-Islam, he disagreed with his predecessor on some scholarly, political and sectarian issues. In particular, a comparison of Ibn Kamal's and Sadi Celebi's fatwas on the Kizilbash shows that Ibn Kamal issued very harsh fatwas on this issue. Sadi Celebi, on the other hand, did not issue fatwas against the Kizilbash, remained silent when necessary, and even took care to protect their rights. As a result, Sadi Celebi's objectivity in his fatwas was also reflected in his actions.

In this study, Sheikh al-Islam Sadi Celebi's scholarly and political career will be analyzed. In addition, Shaykh al-Islam Sadi Celebi's fatwas on the Kizilbash will be evaluated by comparing them with those of his predecessor Shaykh al-Islam Ibn Kamal. His neutrality on the Kizilbash issue after Sheikh al-Islam Ibn Kamal is very important in terms of analyzing the political conjuncture of the period. It is thought that the study will contribute to the field of the History of Islamic Sects as Sadi Celebi's Kizilbash fatwas will be examined.

Keywords: History of Islamic Sects, Ottoman Empire, History of Islamic Sects, Ottoman Empire, Shaikh al-Islam Sadullah Sadi Celebi, Qizilbash, Ibn Arabi.

Işık, A. (2024). Life of Sheikhulislam Sadullah Sadi Çelebi and the Fatwa Concerning the Qizilbash. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 815-838. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1462594>

Date of Submission	01.04.2024
Date of Acceptance	06.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc. Prof., Karabuk University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Kalam and Theological Islamic Sects, Karabuk, Türkiye, ayhanisik@karabuk.edu.tr , ORCID: 0000-0002-7017-2583.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam, ilmiye teşkilatının en üst mertebesindeki âlimin unvanıdır. Şeyhülislam, ulemayla ilgili işlemlerin yürütülmesinin yanı sıra devletin idarî ve siyasî kararlarında da etkindir.

İlmî ve siyasî sahada etkili olan Şeyhülislamlardan biri de Osmanlı Devleti'nin 11. Şeyhülislam'ı Sadullah Sadi Çelebi'dir (Yıldız, 2022, s. 23). İlmî geleneğe sahip bir aileden gelen Sadi Çelebi, Kemalpaşazade Ahmet Şemsettin Efendi İbn Kemâl Paşa'dan (ö. 940/1534) sonra ve Çivizade Muhyiddin Mehmet Efendi'den (ö. 995/1587) önce 1534-1539 yıllarında görev yapmıştır. Sadi Çelebi, ilmi sahadaki hizmetlerine ilk olarak müderris olarak başlamış, İstanbul Kadılığı yapmış ve son olarak da şeyhülislam olmuştur. Vefatına kadar yaklaşık beş yıl bu vazifeyi icra etmiştir (Tekindağ ve Şehabeddin, 1967, s. 49-78). Sâdi Çelebi, Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi (ö. 932/1526), İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1534), Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), Hamid b. Mehmed Efendi (ö. 985/1577), Kadızâde Ahmed Şemseddin Efendi (ö. 988/1580), Çivizâde Hacı Mehmed Efendi (ö. 995/1587), Bayramzâde Zekeriyya Efendi (ö. 1001/1593) ve Hoca Sâdeddin Efendi (ö. 1008/1599) gibi görevi başında vefat eden bir şeyhülislamdır (Yıldırım, 2014).

Sadi Çelebi, Kızılbaş olaylarında mevcut otoritenin yanında yer alan ve Kızılbaşlar aleyhinde fetvalar veren İbn Kemal Efendi'den sonra şeyhülisamlık görevine getirilmiştir. Kızılbaşlarla ilgili fetvalarında selefinden farklı bir tutum sergilemektedir. Günümüze kadar ulaşan kendisine ait fetva mecmualarında Kızılbaşlarla ilgili sadece bir fetvasına rastlanılan Sadi Çelebi'nin bu fetvası da onlar aleyhinde değildir. Hadiselerin ve mezhebi tartışmaların bu kadar alevlendiği ve keskin kararların verildiği bir dönemde şeyhülisamlık görevi esnasında onların aleyhinde fetva vermemiş olması oldukça dikkat çekicidir.

İstanbul kadılığı görevini -iki yıl azami süreye rağmen- on yıl gibi uzun bir süre devam ettirmesi, kazaskerlik görevinde bulunmadan şeyhülisamlığa tayin edilmesi, Molla Kâbız meselesinde fetvasına başvurulması (Üzüm, 2020, s. 254) ve padişahın onun fetvasını esas alarak Molla Kâbız hakkında gereğini yapması, meşihat makamında selefi İbn Kemal Paşa'nın ilmî fikirlerini eleştirmesi, kendisinden önceki ve dönemindeki siyasî olaylara daha realist ve tutarlı yaklaşması gibi hususlar, Sadi Çelebi'yi diğer şeyhülislamlardan farklı kılan yönleridir.

Çalışmamızda ilk olarak Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin eğitimi, hizmet hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. Akabinde Şeyhülislam Sadi Çelebi'yi Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk şeyhülislamı ve kendisinin de selefi olan İbn Kemal'den ayıran hususlara değinilmiştir. Ayrıca Sadi Çelebi'nin en çok dikkat çeken yönü dönemdeki mezhebî konulardaki tarafsızlığı olduğundan ilmî kariyerinin yanında Kızılbaşlarla ilgili verdiği fetvaları da selefinin fetvalarıyla mukayese edilmiştir.

Sadi Çelebi'nin hayatı ile ilgili şeyhülislamların biyografilerini ihtiva eden *Hadâiku'l-hakâik*, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, *Devha-i Meşâyih-i Kibâr*, *İlmiyye Salnâmesi*, *Sicill-i Osmanî* ve *Osmanlı Müellifleri* başta olmak üzere tabakât kitaplarından; fetvalarıyla ilgili fetva mecmualarından istifade edilmiştir. Daha öncesinde Sadi Çelebi'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak dönemin siyasi olaylarıyla birlikte Şeyhülislam İbn Kemal ile Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla ilgili verdiği fetvalar analiz edilmemiştir. Çalışmamızın bu yönüyle önemli bir eksiği tamamlayacağı kanaatindeyiz.

Sadi Çelebi'nin ilmî ve siyasî kimliğinin doğru tespit edilmesi, ulemanın itikadî, siyasî ve mezhebî konulardaki yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Çalışmamızla, XVI. yüzyıl ulemasını oldukça meşgul eden Kızılbaş olaylarında dönemin şeyhülislamlarının tutumunun doğru bir şekilde ortaya konulması hedeflenmiştir.

1. Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin İlmî ve Siyasî Kariyeri

Kastamonu Daday'da dünyaya gelen Sadullah Sadi Çelebi'nin babası İsa Çelebi'dir. Künyesi Sadullah b. İsa b. Emirhan/Umurhan'dır (Bembeyaz, 2019, s. 5; Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1073, s. 1a-114b; Bayezit İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 439, s. 1a-107b). "Muhaşşi-i Beyzâvî", "er-Rumî", "Mevlâ Allâme", "Sa'düddin" ve "Muhaşşi Sa'di Efendi" isimleriyle de anılmaktadır (Çelik, 2014, s. 642; Çağlar, 2019, s. 15-17). İlmî geleneğe sahip bir aileden gelen Sadi Çelebi'nin babası İsa Çelebi'nin İstanbul Aksaray'daki Murat Paşa Cami'inde imamlık yaptığı rivayet edilmektedir (İpşirli ve Demir, 2008, s. 404-405; Müstakimzâde, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âşir Efendi, 251, s. 7; İlmiyye Salnâmesi, 1334, s. 335-360; Taşköprülüzâde, 1985; Mahmud b. Süleyman, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttap, 690; Mecdî, 1989; Bursalı Mehmet Tahir, 2016; Kâtib Çelebi, 1413, s. 1941; İbnü'l-İmâd, 1414, s. 262-263; İsmail Paşa, 1951, s. 386; Bursalı Mehmed Tahir, 1333, s. 323; Zirikli, 1990, s. 88; Bilmen, 2008, s. 463-464; Altınsu, 1972, s. 21; Taşköprülüzâde, 1985, 443-445; Mehmed Süreyya, 1995, s. 27). Osmanlı Devleti'nde ulema ailelerinden gelenlerin ilim yolculuklarına yaşitlarından daha erken başladıkları için ilmî sahada yükselmeleri de o denli hızlı olmuştur. Sadi Çelebi, küçük yaştan itibaren kendini ilme adanmış, babasının rahle-i tedrisinden geçerek ilim yolculuğunu hocaları Mevlâna Muhyiddin Mehmed Samsünî (ö. 913/1513), İbn Yahya el-Ensârî, Yusuf b. Hasan el-Hüseynî ve Muhammed b. İbrahim es-Samedinî'nin yanında devam ettirmiş ve bu âlimlerden icazetnâme almıştır (Atâî, 1989, s. 546-547). Dönemin Şeyhülislamı İbn Kemal ile yolları İstanbul'da kesişmiş, onun ilminden ve tecrübelerinden istifade etmiştir (Kınalızâde, 2014, s. 465; Çelik, 2015, s. 20).

İlim tahsilinin akabinde ilk olarak Mehmed b. Hüsameddin es-Samsünî'nin hizmetine girmiş ve 25 Kasım 1505 tarihinde onun mülâzımı olmuştur (Taşköprülüzâde, 1958, s. 444; Mecdî, 1989, s. 443; el-Kefevî, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttap, 690, s. 399b; Beyânî, 1997, s. 122; Furat ve Tırabzon, 2015, s. 179). Devletin başkentleri olan Edirne'de Taşlık Medresesinde, Bursa'da Sultaniye Medresesinde ve İstanbul'da Başçı İbrahim Medresesi ve Sahn-ı Seman medresesinde müderrislik yapmıştır (Özel, 2013, s. 239). Müderrislik vazifesi esnasında Hanefî fıkına dair kaleme aldığı *Hidâye* isimli eserini medresede ders kitabı olarak okutmuştur (Mecdî, 1989, s. 445; İbnü'l-İmâd, 1993, s. 373).

Sadi Çelebi, İstanbul Fatih Sahn-ı seman medresesinde müderrislik yaparken 930/1523-1524 yılında İstanbul Kadısı olmuştur (Müstakimzâde, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âşir Efendi, 251, s. 18-19; Taşköprülüzâde, 1985, s. 443-445; Bilmen, 463-464; Altınsu, 1972, s. 21; Demir, 2006, s. 326; Çetintaş, 2016, s. 190). On yıl gibi bir süre bu görevi yürüten Sadi Çelebi, dönemindeki birçok adlî, hukukî ve siyasî olayın çözümünde yer almıştır (Kahraman, 1998, s. 304).

Sadi Çelebi'nin İstanbul Kadılığı vazifesi esnasında vuku bulan en önemli hadiselerden biri Molla Kâbız'ın yargılanması meselesidir (Üzüm, 2020, s. 254-255). Şeyhülislam Kemalpaşazade, kazaskerlerin dava sürecindeki yargılama aşamalarını ve tutumlarını yetersiz görünce padişahın emriyle bu davayı Payitaht kadısı olması hasebiyle Sadi

Çelebi'ye havale etmiştir (Celalzâde, 2011, s. 139-141; Ocak, 2013, s. 276-277; Çelik, 2014, s. 637-651; Peçevî, 1992, s. 95-96; Çolak, 2000, s. 59).

Sadi Çelebi, 940/1533'te sebebi kaynaklarda zikredilmemekle birlikte kadılık vazifesinden azledilmiş ve ardından Semaniye Medreselerinde müderrislik vazifesine dönmüştür (Çelik, 2015, s. 23; Çetintaş, 2016, s. 190). İstanbul Kadılığına kendisinden sonra 1533'te Ebüssuûd Efendi tayin edilmiştir (Akgündüz, 1994, s. 365). İstanbul Kadılığından azledildiğinde İbn Kemâl Paşa şeyhülislamdır. Azledilmesinde hocasının bir etkisinin bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Hocasına belli konularda muhalif olması ve ondan farklı düşünmesi (Çetintaş, 2016, s. 195) aralarında bir çekişmenin olabileceğini düşündürmektedir.

Şeyhülislam İbn Kemâl Paşa'nın vefatıyla (2 Şevval 940/16 Nisan 1534) şeyhülislamlık vazifesi için Rumeli Kazaskeri Abdülvâsi Çelebi ile birlikte ismi geçse de Sadrazam İbrahim Paşa'nın müdahalesiyle Sadi Çelebi şeyhülislamlığa tayin edilmiştir. Şeyhülislam olmayı bekleyen Abdülvâsi Çelebi ise bu duruma içerlenerek Mekke'ye göç etmiş ve vefatına kadar orada kalmıştır (Taşköprülüzâde, 1985, s. 393; Atâî, 1989, s. 123).

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan itibaren şeyhülislamın tayini, sadrazamın arzı ve padişahın onayı ile gerçekleşirdi. Bu yüzyıldan önce müderrislik veya kadılık görevlerindeyken doğrudan şeyhülislamlığa tayin olunabilmekteydi. Ebüssuûd Efendi ile birlikte kazaskerlikten meşihate geçme uygulaması başlamıştır (İpşirli, 2010, s. 91-96). Rumeli kazaskerliğinden Şeyhülislamlığa tayin edilen ilk isim Ebüssuûd Efendi'dir (İpşirli, 2010, s. 93).

Zenbilli Ali Efendi'den sonra önem kazanan şeyhülislamlık, İbn Kemâl Paşa, Sadullah Sadi ve Ebüssuûd Efendi ile birlikte daha da itibarlı hale gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 177; Atâî, 1989, s. 184). Sadi Çelebi, 3 Şevval 940/17 Nisan 1534 tarihinden başlamak üzere vefat tarihi olan 2 Şevval 945/21 Şubat 1539'a kadar 4 yıl, 10 ay ve 4 gün bu görevi icra etmiştir. Kendisinden sonra Çivizade Muhyiddin Mehmet Efendi (ö. 954/1547) bu vazifeye tayin edilmiştir (Danişmend, 2011, s. 109-110; Çuluk ve Karaca, 2015, s. 9-15; Danişmend, 1971, s. 112; İpşirli, 1993; s. 348).

Sadi Çelebi'nin görev yeri değişikliği olmaksızın on yıl kadar süreyle İstanbul Kadılığı görevine devam etmesi ve bu vazifedeyken ilmiye silsilesini takip etmeden -kazaskerlik yapmadan- doğrudan şeyhülislam olarak atanması kendisiyle ilgili birçok soru işaretini de beraberinde getirmiştir. Sadi Çelebi'nin İbn Kemal'in vefatından bir gün sonra vazifeye atanması ve kadılık vazifesinin ardından şeyhülislamlığa yükselmesi bazı şâibelere sebebiyet vermiştir (İpşirli ve Demir, 2008, s. 404).

Osmanlı Devleti'nin İslam devletlerinden tevarüs ettiği kurumlardan birisi de Kadılık müessesesidir. Devlet, kadıların eğitimi, tayinleri, azilleri ve maaş tahsisleri gibi birçok işlemi sistematik hale getirmiştir. Kadılar, belirli bir süre için tayin edilir, görev süresi dolduğunda yerleri değiştirilirdi. İslam hukuku uygulamasında iki veya üç yılın geçilmemesi kaydıyla kadı tayini yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde de "müddet-i örfiye" olarak tesmiye edilen iki yıllık süreyle tayinler yapılmıştır. Bu sürenin kısaltılması veya uzatılması mümkün olduğundan (Ortaylı, 2001, s. 69-73; Uzunçarşılı, 1988, s. 189) Sadi Çelebi'nin görev süresi de uzatılmıştır. Ancak Rumeli kazaskerliğinden Şeyhülislamlığa tayin edilme uygulaması, halefi Ebüssuûd Efendi ile başladığından (İpşirli, 2010, s. 91-96) Sadi Çelebi'nin İstanbul kadılığından doğrudan şeyhülislamlığa atanması, o

dönemin şartlarına göre teamüle uygundur. Nitekim Şeyhülislamlığa tayinde ilmi mertebeler dikkate alınsa da henüz onun döneminde kazaskerlik yaptıktan sonra şeyhülislamlığa tayin geleneği başlamamıştır. Fakat İstanbul kadılığı vazifesinin kesintisiz on yıl devam ettirilmesi “müddet-i örfiye” olarak belirlenmiş teamüle muhâlif bir durumdur. Sadi Çelebi'nin şeyhülislamlığa tayininde dinî ve siyâsî konulardaki başarısının etkili olduğunu düşünmek daha doğrudur.

İlmî ve siyâsî kimliğinin yanında edebî yönü ile de temâyüz eden Sadi Çelebi'nin şura tezkirelerinde şiirlerine yer verilmiştir. Ayrıca Sadi Çelebi, Osmanlı Devleti'nde şeyhülislam ve müftüler arasında önemli bir geleneğin başlamasına da öncülük etmiştir (Eliaçık, 2016, s. 105-118; Sehî Bey, 1980; Âşık Çelebi, 2010; Kınalızâde Hasan Çelebi, 2014; Beyânî, 1997). Kendisine nazmen sorulan meseleleri nazmen cevaplamış ve böylelikle 16. yüzyılda Sadi Çelebi ve Ebüssuûd Efendi manzum fetva geleneğini başlatmıştır (Eliaçık, 2016, s. 109-111). Kronolojik olarak bu yüzyılda manzum fetva verenlerin en kıdemlisi Sadi Çelebi'dir. Osmanlı ulemasının kaleminden çıkan fetvalar her ne kadar sanat kaygısı taşımadan yazılsa da manzum olarak kaleme alınan bu fetvalar, onların parlak zekâlarını da ortaya koymaktadır. Sadi Çelebi'nin bu alanda eser veren en kıdemli şeyhülislam olması kendisini sanatsal alanda da iyi yetiştirdiğini göstermektedir. Bunda selefi Şeyhülislam Kemalpaşazade'nin ve padişahın şairliğinin de etkisinin olduğunu söyleyebiliriz (Eliaçık, 2016, s. 105-118; Eliaçık, 2021, s. 230-327).

Sadi Çelebi'nin zengin bir kütüphaneye sahip olduğu, güçlü hafızası sayesinde çeşitli ilimlerde mahir olduğu, tarihe ve ulema menkıbelerine vukufiyeti bulunduğu kaynaklarda geçmektedir (İpşirli ve Demir, 2008, s. 404). İlmî birikim açısından oldukça velût bir devre geçiren Sadi Çelebi'nin “er-Risâletü's-Sa'diyye” (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Carullah Koleksiyonu, 171, s. 173), “Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beyzâvî” (el-Fevâidü'l-Behiyye) (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, 41-42; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Yâkub Ağa, 8, Hacı Selim Ağa, 114), “Fetâvâ-yı Sadiyye (Mecmua-i Fetâvâ)” (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680); Sadi Çelebi, *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Sâliha Hatun, 112; Sadi Çelebi, *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1073; Özen, 2005, s. 249-250), “el-Manzûme fi'l-fıkh”, “Hâşiye ale'l-İnâye fi Şerhi'l-Hidâye”, “Hâşiye ale'l-Kâmus li-Firûzâbâdî” ve “Resâilü Ta'likât-ı Muhtelife” isimli eserleri günümüze kadar ulaşmıştır (Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, 63787; İpşirli ve Demir, 2008, s. 404). Ayrıca Sadi Çelebi'nin eserleri incelendiğinde çok geniş bir eser yelpazesinden istifade ettiği görülmektedir. Haşiyesinde kaynak olarak birçok eserden istifade etmiştir. Ayrıca haşiye yazdığı eserlerin müelliflerini de eleştirmekten geri durmaması ilmî birikimini ifade etmede oldukça cesur davrandığını göstermektedir (Çelik, 2014, s. 637-651; Çelik, 2015, s. 36).

Sadi Çelebi'nin bu eserlerinin yanı sıra kütüphanelerin kataloglarında Sadi Çelebi'ye birçok eser nispet edilmektedir. Bunlar “Haşiye alâ Şerhi Vikâyeti'r-rivâye”, “Risâle fi's-Satranç”, “Ta'lika alâ Kavlihi Teâla ve-Lekad Halakne'l-İnsâne min Sülâletin min Tîn”, “Şerhu'l-İstiâreti's-Semerkandiyeye”, “Risâle fi Beyâni Hikmeti'l-Vuzû' ve's-Salat”, “Risâle alâ Kavli Sâhibi'l-Hidâye el-Bey'u Yen'akid” (Sadi Çelebi, Adana İl Halk Kütüphanesi, 147; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3846; Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK223/05; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 246; Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 4738; Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidicizade, 77; Nuruosmaniye Kütüphanesi, 4475; Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 1596;

Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2838; Adana İl Halk Kütüphanesi, 147, 637; Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, KHK2054/11), “Tefsîru Sûreti'l-Fâtîha” (Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 140/1; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3712/5; Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi, Topkapı Ahmed III, 1541/4), “Risâle-i Besmele Şerhi” (Atıf Efendi Kütüphanesi, 2819; Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 300, 303, 317, 933), “Risâle fi'l-bey' min kitâbi'l-buyû” (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 669; Kadızade Mehmed, 548; Nuruosmaniye, 694, 4475/25; Pertevniyal, 931; Şehid Ali Paşa, 724; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Topkapı Ahmed III, 143/1541), “Risâle alâ kavli sâhibi'l-mebûât aleyhâ isnâ aşere elf dirhem” (Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4475/28), “Bâbü vat'in yûcibü'l-had” (Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü, 1606), “Risâle fi tertîbi'l-tekbir indel-kırâa” (Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 356), “Risâle fi'l-ikrâr” (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 2828), “Hâşiye alâ kitâbi't-talak” (Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 770), “Hâşiye ale'l-Înâye min kısmi bâbi's-şehîd” (Adana İl Halk Kütüphanesi, 147/4), “Hâşiyetü'l-hâşiye ale't-Telvîh” (Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü, 1596, 1596/3; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 1634), “Hâşiye ale'l-Hidâye fi'l-furû” (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 641), “Manzûme-i Sa'dî Çelebi” (Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, 78; Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, 78/7), “Risâletü fi tahkiki ma'ne's-sebki ve'l-ma'îyye” (Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü, 1596/5), “Nukûl mine's-Sırrı'l-mektûm li-Fahreddîn er-Râzî” (Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü, 1596/4), “Risâletü'l-hareke” (Adana İl Halk Kütüphanesi, 147), “el-İstîânât” (Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, 2054), “Terceme-i Hilye-i şerîf” (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 28), “Manzûme fi'l-ece” (İzmir Milli Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, 795), “Hâşiye 'ale'l-Mukaddemâti'l-erba'a” (Süleymaniye Kütüphanesi, Efgânî Şeyh Ali, 48), “Risâle min Sa'dî Efendi ilâ Ca'fer Çelebi” (Riyad Üniversitesi Kütüphanesi, 2498/18), “Risâle fi beyâni merâtibi'l-mevcûdât” (İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 7881), “el-Ecvibe alâ mesâilî'd-dîniyye” (Kıbrıs Selimiye Kütüphanesi, 191/3), “Ta'lika alâ Muğlatâti'l-cezri'l-âsâm” (Adana İl Halk Kütüphanesi, 147/6), “Hayru'l-ahlâm” (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 2580; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, 1042), “el-Makâletü'l-âdâbiyye” (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3846) eserleriyle birlikte “Şerhu Kasîdeti'l-bürde li'l-Bûsîrî” (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3976; Hacı Selim Ağa Yazma Eser kütüphanesi, Aziz Mahmud Hüdâyî, 1288; Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 808, 815; Kıbrıs II. Mahmud Kütüphanesi, 992) gibi eserlerdir.

Çok yönlü ilmi kişiliğini, entelektüel birikimini ve şair yönünü fetvalarına yansıtmakla temayüz eden Sadi Çelebi'nin fetva mecmualarının derlenmesindeki metot oldukça ilgi çekicidir. Bir kısmı kopyalanmış bir kısmı arka yüzlerinden yapııştırılmak suretiyle bir araya getirilmiştir. Fetvalar daha çok muamelâta dair meselelerde yoğunlaşmıştır (Bembeyaz, 2019, s. 83; Fetâvâ-yı Sadiyye, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 1173). Sadi Çelebi 1538 yılında İstanbul'da Fatih Camisi bahçesinde bir Dârulkurrâ yaptırmıştır. Mimar Sinan tarafından yapılan bu Dârû'l-kurrâ, günümüzde vakfiye şartlarına uygun bir şekilde Fatih Müftülüğü bünyesinde hizmet vermektedir (Akakuş, 1989, s. 96-97; Özel, 2009, s. 155; Baltacı, 1976, s. 609; Çelik, 2015, s. 19-36).

Sadi Çelebi, ilmi birikimini gelecek nesillere aktarmayı da ihmal etmemiştir. İlmiyenin en üst mertebelerine ulaşmış değerli âlimler yetiştirmiştir. Molla Dursun b. Hacı Murad (ö. 976/1568), Şeyh Muharrem b. Mehmed, Kırmastîzâde Molla Hüsrev (ö. 967/1559), Molla Abdülbaki Fenârîzâde (ö. 970/1562), el-Molla Cum'a (ö. 972/1564), Molla Mehmed

Hatibzâde (ö. 940/1534), Molla Şemseddin Ahmed Karamanî (ö. 974/1566), Molla Halil b. İsa Paşa (ö. 976/1568), Molla Necmeddin b. Mehmed (ö. 978/1570), Molla Ataullah b. Ahmed (ö. 979/1571), Molla Ramazan b. Abdulmuhsin Behiştî (ö. 979/1571), Molla Ahmed b. Şeyh Muslihiddin Muallimzâde (ö. 936/1529), Şeyhülislam Hamid Efendi (ö. 985/1577), Molla Zeyne'l-ibâd Efendi (ö. 984/1576), Molla Perviz Efendi (ö. 987/1579), Şeyhülislam Şemseddin Ahmed Kadızâde (ö. 988/1580) ve Molla Mustafa b. Ali Turabizâde (ö. 990/1582) en çok değer verdiği talebelerindendir (Bembeyaz, 2019, s. 12-13; Atâyî, 1989, s. I/282, 320, 343, 435, 478, 509, 544, 566, 579, 617, 761, 764, 783, 794, 829).

Sadi Çelebi'nin en gözde talebelerinden biri de Amasyalı "Kızıl Molla" lakaplı Abdurrahman b. Seydi Ali'dir (ö. 983/1575). Sadi Çelebi ile yolları İstanbul Vezir Mahmut Paşa Medresesinde kesişmiştir. Kızıl Molla, hocasının vefatının akabinde onun notlarını derleyerek kitap haline getirmiş ve hocasına vefasını ortaya koymuştur. Daha sonra Rumeli Kazaskeri olan Kızıl Molla, hocasını hayırla yad etmiş ve eserlerine de haşiye yazmıştır (Çelik, 2015, s. 19-36; Çelik, 2017, s. 287-296; Çelik, 2014, s. 637-651). Sadi Çelebi, eserlerinde hocaları ve talebelerinden alıntılar yapmış ve isimlerini de zikrederek onları taltif etmiştir (Sa'dî Çelebi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 141a, 142b, 159b, 160a; Mecdî, 1989, 444; Çelik, 2014, s. 22). Böylece talebeleriyle farklı bir muhabbetinin bulunduğu eserlerine de yansımıştır.

Sadi Çelebi'nin ilerleyen süreçte eserlerine haşiyeler yazılmıştır. Şeyhülislam Sadi Çelebi de birçok esere haşiye yazmıştır. Bunlardan *Envâru't-tenzîl'e* yazılan hâşiyesi en çok rağbet görenlerdendir. Bu hâşiye üzerine Abdullah b. Muhammed el-Kürdî (ö. 1064/1654), Mustafa b. Süleyman (ö. 1073/1663), Muhammed b. Hasan b. Ahmed el-Kevâkibî el-Halebî (ö. 1096/1685), Kara Halil b. Hasan b. Muhammed el-Boyabadî (ö. 1123/1711), Balizâde Mustafa ve Mahmûd b. Hasan el-Manisavî birer hâşiye kaleme almışlardır (İsmail Paşa, 1941, s. 142; Habeşî, 2004, s. 318-319; Maden, 2011, s. 241-273; Maden, 2013, s. 57-89).

Hocalarının ve talebelerinin aktardığına göre Sadi Çelebi, ömrünü ilme adayan, tüm vaktini eser yazma ve talebe yetiştirmekle geçiren, görüşlerinde ilmî derinliği bulunan bir âlimdir. "İkinci Saadeddin" denilerek Saadeddin Teftâzânî'ye (ö. 792/1390) benzetildiği de kaynaklarda geçmektedir (*İlmiyye Sâlnâmesi*, 304). Latîfî (ö. 1582), Sadi Çelebi'nin, zamanın Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) ve Saadeddin-i Sâni'si olduğunu belirtir (Demir, 1984, s. 324; Latîfî, 2000, s. 305). Sadi Çelebi'nin eserleri, medreselerde Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürcânî'nin eserleri gibi uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş ve bu eserler üzerine haşiyeler yazılmıştır. Bu sebeple bir Osmanlı âliminin Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürcânî ile mukayese edilmesi (Bembeyaz, 2019, 15; Çiftcioğlu, 2008, s. 78, 94-96; Özen, 2011, s. 304), onun alanına hâkim olduğunu göstermektedir.

İlme derin bir iştiağı olan Sadi Çelebi'nin hayatının son demlerine kadar kütüphanesinde vakit geçirdiği bilinmektedir. Talebesi Abdurrahman b. Seydi Ali, hocasının hastalığı ağırlaşmasına rağmen kitap okumaktan ve hadis ezberlemekten geri durmadığını ifade etmiştir (İbnü'l-Hümâm Kemâlüddin, 2003, s. 3-4). Sadi Çelebi, nikris (gut) hastalığı sebebiyle vefat etmiştir (Çelik, 2014, s. 49). Kabri İstanbul'da Eyüp Sultan semtindedir (Başar, 2017, s. 52; Çetintaş, 2016, s. 191). Sadi Çelebi'nin bir kız kardeşi ve Pir Muhammed Çelebi (ö. 955/1548-1549) adında bir oğlu olduğu ve oğlunun müderrislik yaptığı aktarılmıştır (Bembeyaz, 2019, s. 6; Atâyî, 2017, s. 302).

2. Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin İlmî ve Siyasî Etkinliği

Kanuni Sultan Süleyman devri Fransa, Avusturya, Almanya ve İran devletleriyle savaşların yapıldığı ve Osmanlı Devleti'nin siyasî arenada söz sahibi olduğu bir dönemdir. Bununla birlikte Kanuni Sultan Süleyman dönemi şeyhülislamlarından Kemalpaşazade Ahmet Şemsettin Efendi, Sadullah Sadi Çelebi, Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi, Hamidî (Ispartalı) Abdülkadir Çelebi Efendi ve Fenarîzâde Muhyiddin Efendi her ne kadar ilmî meselelerle ilgilenseler de siyasî hadiselerde de söz sahibi olmuşlardır.

Sadi Çelebi, İstanbul Kadılığı görevini icra ederken kendisinden söz ettirecek ve ismini tarih sayfalarına kaydettirecek adımlar atmıştır. Dönemin “Hubmesihîlerinden” Molla Kâbız'ın yargılanması gibi mühim bir meselenin çözümünde yer almıştır (Ocak, 1998, s. 205-227; Özen, 2001, s. 17-62). Molla Kâbız Kur'an'a ve hadislere göre Hz. İsa'nın Hz. Muhammet'ten üstün olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiası sebebiyle 8 Safer 934/3 Kasım 1527 tarihinde Anadolu ve Rumeli kazaskerleri tarafından yargılanmıştır. Yargılama neticesinde kazaskerler reddiyede başarılı olamayınca dönemin Padişahu Kanuni Sultan Süleyman, Şeyhülislam İbn Kemal ile İstanbul Kadısı Sadi Çelebi'yi divana çağırılmış ve Molla Kâbız'ın tekrar yargılanmasını istemiştir. Divanda yapılan ikinci yargılama sonucunda Molla Kâbız'ın fikirleri çürütülmüş ve gerekenin yapılması emredilmiştir. Bunun üzerine Sadi Çelebi, Molla Kâbız'a “Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi üzere temiz itikad yolunu tutmaya dönüyor musun” diye sormuş ve Molla Kâbız kendi düşüncesinde ısrar edince onun katline hükmetmiştir (Celalzâde, 2011, s. 139-141; Ocak, 2013, s. 276-277; Çelik, 2015, s. 637-651; Peçevî, 1992, s. 95-96; Çolak, 2000, s. 59). Ayrıca Sadi Çelebi, Molla Ahaveyn olarak bilinen hocası Muhyiddin Mehmed b. Kâsım'ın (ö. 1498) Molla Lütfi'yi (ö. 1495) (Gökyay ve Özen, 2020, s. 255-258) idamıyla ilgili fetvalarının yer aldığı *Zındıklık Risalesi*'ni de istinsah etmiştir (Özen, 2001, s. 43-57; Arslan, 2019, s. 211-218; Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1279, 330b-334a).

Sadi Çelebi'yi diğer şeyhülislamlardan ayıran bazı hususlara değinilmesi, dönemin şartlarını doğru analiz etme açısından da önemlidir. Osmanlı âlimleri, bir âlimin ilimdeki üstünlüğünü belirtmek için Teftâzânî ve Seyyid Şerif Cürçânî ile mukayese etmişlerdir. Sadi Çelebi'nin Teftâzânî ile ortak noktalarından birisi Muhyiddin İbn Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışına karşı olmasıdır (Özen, 2011, s. 303; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 2680, vr. 69a-69b; Şahin, 2000, s. 75).

Tefsir, hadis ve fıkıh gibi birçok sahada tam bir ilmi vukûfiyeti bulunan Sadi Çelebi, şeyhülisamlık vazifesi esnasında hem dönemin âlimleri hem de gayrimüslimlerle ilmi münazaralar yapmıştır. 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın iradesi üzerine Yusuf b. Ebû Abdullah ed-Deyyân tarafından Yahudiliğe yönelik yazılmış “Kitâbu Keşfi'l-esrâr fî İlzâmî'l-Yehûd ve'l-ahbâr” başlıklı reddiyede (Yusuf b. Ebû Abdüddeyyân, Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, nr. 171/30b-31a) Sadi Çelebi ile ilgili bir görüşmenin detayları yer almaktadır. Deyyân, Sadi Çelebi ile iki kez görüşme fırsatı bulduğunu aktarır ve onun evinde şahit olduğu ilmî münazaralardan birisini şu şekilde anlatır: “Evâilde ahbâr-ı Yehûdun müteayyinlerinden biri bir gün Şeyhülislam Sa'di Efendi'nin âstâne-i şerifleri ziyaretinden gelir iken bende-i hakîre buluşub meclisde cârî olan muhâverelerin nakl idüb ayıtdı ki Sa'di Efendi ayet-i mezkûre olâm lafzından sebtin te'bîdine delâlet yokdur, buyurdılar ve ben dahi bu ayete ne dersiz ki Hak Teâlâ Tevrat'da buyurub “sebt hi lezûnây bahel mesyûteham” demişdir, didim. Ve tercüme-i arabiyenin gösterdim ki “hazâ sebtun lillahi fî cem'î mesâkiniküm” kelimesidir. Yani,

“mâ dumtum sâkinîne fi'l-ard” demekdir, dedikde fakir dahi mukâbele idüb andan bu kelimâtı anlara ahvâle muttali değıllerdır deyû mı söyledik, yohsa senin dahi izânın ve idrâkin bu mikdar mıdır didim....”. Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin evinde gerçekleşen tartışmada Yahudilik inancına göre tanrının dünyayı altı günde yarattığı ve yedinci günde dinlendiği inancı tartışılmıştır. Sadi Çelebi'nin Kitab-ı Mukaddes hakkında bilgi sahibi olduğu ve diğer din mensuplarıyla münazara yapabilecek birikimde olduğu görülmektedir (Aydın, 2016, s. 214-237).

Sadi Çelebi'nin, selefi İbn Kemâl Paşa ile siyasî ve ilmî bazı konularda farklı düşündükleri görülmektedir. Görevi başında vefat eden şeyhülislamlardan biri olan Sadi Çelebi (Yıldırım, 2014), Şeyhülislam İbn Kemâl Paşa'nın hem talebesi hem de şeyhülislamlık makamında halefidir (Turan, 2022, s. 238-240). Buna rağmen hocasının görüşlerini eleştirmekten geri durmamıştır. Hocası İbn Kemâl Paşa'nın tefsirinde Beyzâvî'ye açıktan veya zımnen yönelttiği eleştirileri tartışmaya açmıştır. İbn Kemâl Paşa'nın tefsirindeki en önemli kaynaklarından biri Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* isimli eseridir (Maden, 2021, s. 36-50). Sadi Çelebi, bir iki sayfada bir İbn Kemâl'e atuf yapmış ve bunların çoğunda da muhalif bir tutum sergilemiştir. Sadi Çelebi, ismini tasrih etmesizin “Mevlânâ el-Allâme” diye hitap ederek İbn Kemâl Paşa'nın tefsirinden alıntılar yapmış ve çoğu kez de ona itiraz etmiştir (Özen, 2005, s. 249).

Osmanlı Devleti'nde dönem dönem semâ, devran ve raks tartışmaları gündeme gelmiş, sadece âlimler değil şeyhülislamlar da bu noktada farklı görüşler beyan etmiştir (Teber, 2007, s. 169). Osmanlı Devleti'nde adından fazlaca söz ettiren ve en nüfuzlu şeyhülislamlarından halef ve selef iki Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi ve İbn Kemâl Paşa, sema ve devran ile ilgili birbirine tamamen zıt fetvalar vermişlerdir. Zenbilli Ali Efendi, fetvalarında sema ve devrana izin verirken (Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli, 799; Konya: Konya Mevlânâ Müzesi, A. Gölpinarlı Yazmaları, 109; Londra India Office Library and Records (IORL), Or. 12933) İbn Kemâl Paşa katî surette cevâz vermemiştir (Mekke: Harem Kütüphanesi, 150/14, mikrofilm no: 2271, s. 151a-153b; Süleymâniye Kütüphanesi, Murad Buhârî Tekkesi, 327; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 616; Hacı Mahmud Efendi, 5689; Hafîd Efendi, 453; İzmir Millî Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, 1999; Çorum: Hasan Paşa Kütüphanesi, 1691/2). Sadi Çelebi ise hocası İbn Kemâl Paşa ile aynı fikirleri paylaşarak (Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Koleksiyonu, 1173, s. 74-81) sema ve devranı caiz görmemiştir. Ancak Kemal Paşazade, bir süre sonra görüşlerinde esneklik göstermiş, semâ ve devran ile oyun arasında farklılık olduğunu ifade etmiştir (Gürer, 2010, s. 4; Koca, 2004, s. 25-30; Çınar, 2009, s. 323-340; İnanır, 2010, s. 155-160; İnanır, 2013, s. 237-240; Kemikli, 1997, s. 448-451). Nitekim Ebüssuûd Efendi de bu konuya mesafeli durmakla birlikte daha ılımlı bir yol izlemiştir (Öngören, 2000, s. 371; Konur, 2000, s. 62-63).

Şeyhülislam Sadi Çelebi, sema, raks ve devran konusunda hocası İbn Kemâl Paşa'nın risalesindeki bilgileri tekrar mahiyetinde görüşler serdetmiştir (Bembeyaz, 2019, s.22, 84; Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Koleksiyonu, 1173, s. 74-81). Bu konuda sema ve devranın câiz olmadığını ifade etmiştir. Aynı şekilde hocası İbn Kemâl Paşa'nın İbni Arabi lehindeki fetvalarına (Gürer, 2010, s. 4; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680, s. 69a-69b) paralel doğrultuda fetvalar vermiş ve bu noktada da hocasıyla aynı kanaati paylaşmıştır (İnanır, 2010, s. 155-178; İnanır, 2013, s. 237-240). Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*'da isim vermeden İbn Arabî'yi eleştirirken, Sadi Çelebi'nin İbn Arabî'yi tekfir eden bir fetvasının bulunduğu da ifade edilmektedir (Keskin, 2023, s.33; Özen,

2011, s. 303; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680, s. 69a-69b; Şahin, 2000, s. 75). İbni Arabî'nin görüşlerinden dolayı kendisine dönem dönem reddiyeler yazılmış (Kılıç, 1996, s. 235), aleyhinde fetvalar verilmiştir. "Aleyhinde 138 fetvanın verildiği" ifade edilmektedir (Çetintaş, 2016, s. 195). Sadi Çelebi'ye nispet edilen yazmada "Hurâfât fi Hakkı Şeyh Muhyiddin el-Arabî" başlığı altında İbn Arabî'nin itikadî ve amelî hususlardaki hurafe olarak değerlendirilen meseleleri ele almıştır. Özellikle İbn Arabî ile ilgili olan kısımlarda Şeyhülislam İbn Kemal'in görüşleri aktarılmıştır (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680, 69a-70b). Bu bağlamda Sadi Çelebi verdiği fetvayla İbn Kemal'den farklı düşündüğü ve ona muhalefet ettiği görülmektedir. Ancak bu yazma eserde müellifin baba adının farklılık göstermesi yanında aşağıda açıklayacağımız sebeplerden dolayı Sadi Çelebi'ye aidiyetinde bazı şüpheler bulunmaktadır.

Öncelikle bu fetva Sadi Çelebi'ye İbni Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem*'indeki görüşlerinin dindeki yerinin sorulması üzerine verilmiştir. Sadi Çelebi cevabında özetle "...bu kitabın ihtiva ettiği çirkin ve makul olmayan sözleri akıl da nakil de reddeder. Bu sözlerin bir kısmı safсата, bir kısmı zındıklık dinden sapma, Müslümanların icmanı hatta diğer dinleri parçalamak ve İslam'dan olduğu zaruri olarak bilinen hakikatleri inkardır. Hakkıyla bilen ve gözetip koruyan Allah'ın kelamı hakkında ilhad'dır. Dolayısıyla bu sözleri tasdik eden, hatta hakkında tereddüt ve şüpheye düşen kimse yüce Allah'ı inkâr eden kafir olur..." demektedir (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No. 2680), 69a-69b; Çetintaş, 2016, s. 192-195).

Bu fetvanın Sadi Çelebi'ye aidiyetinde birkaç noktada şüphe bulunmaktadır. Fetva metninde fetvanın hangi tarihte verildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fetvanın başlığında "Sadi Çelebi'nin fetvasının suretidir" şeklindeki ifadeden fetvanın asıl değil suret olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim döneminde İbn Kemal'in İbni Arabî lehinde fetva verdiği, onun aleyhinde konuşmadığı düşünüldüğünde aynı dönemde İstanbul kadısı olan Sadi Çelebi'nin olumsuz bir fetva veremeyeceğinden, bu fetvayı şeyhülislamlığı döneminde verdiği düşünülmektedir (Çetintaş, 2016, s. 194-195). Ayrıca Sadi Çelebi'nin fetva mecmualarının içerisinde bu fetva bulunmamaktadır. Sadi Çelebi'nin bu fetvası hariç diğerlerinin tamamına yakını Türkçedir. Bu fetvanın ve cevabının Arapça olması fetvayı isteyenlerin İbni Arabî karşıtı kişi veya gruplar olduğunu düşündürmektedir.

Fetvanın üslubuna baktığımızda Sadi Çelebi'nin diğer fetvalarındaki naif üslubuna uymadığı ve oldukça sert ifadeler taşıdığı görülecektir. Ayrıca diğer fetvalarından farklı olarak soruya oldukça ayrıntılı cevap verdiği görülmektedir. Oysaki Sadi Çelebi'nin önceki fetvalarındaki cevaplar çok kısa ve "caizdir veya değildir" şeklindedir. Fetva metninde dikkat çeken bir husus da İbni Arabî'nin görüşleri detaylı belirtilmemiş fakat cevap detaylandırılmıştır (Çetintaş, 2016, s. 195).

Aidiyet noktasında önemli bir husus da bu risale kütüphane kataloğunda Fetâvâ-i Sa'di Çelebi isimli eserinde Muhyiddin İbn Arabî'yi tekfir eden yalnızca bir fetva bulunmaktadır (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680, s. 69a-69b; Şahin, 2000, s. 75). Aynı kütüphanenin Saliha Hatun koleksiyonunda 112 numaranın 115-140 varaklarında yer alan, kütüphane kataloğunda "Es'ile ve evcibe fi'l-fetâvâ, Sa'dullah b. İsa b. Emirhan el-Kastamonî Sa'di Çelebi" olarak belirtilen risale incelendiğinde Sa'di Çelebi'ye ait olmadığı, Ebussuûd Efendi'nin Sultan II. Selim'e sunduğu marûzât olduğu anlaşılmaktadır (Akgündüz, 1994, s. 365). Kütüphane

kataloglamalarında bu türden hataların yaşandığını da gözden uzak tutmamak gerekir. Tüm bu sayılan sebeplerden dolayı Sadi Çelebi'nin İbni Arabî'yi tekfir ettiği iddia edilen fetvaya ihtiyatla yaklaşılması daha isabetli olacaktır.

3. Şeyhülislam Sadi Çelebi Dönemi Kızılbaş Olayları

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Safevî çekişmesinin tabii bir neticesi olarak Osmanlılar kızılbaş terimini “devlet muhalifi ve isyancı zümreler” anlamında kullanmış, bu asrın başlarından itibaren artan kızılbaş ayaklanmalarında isyana katılan zümrelerin dinî inanç ve anlayışları kitabî İslam'a dayalı anlayışla mukayese edilerek bu isme dinî bir boyut kazandırılmıştır (Teber, 2007, s. 19-38). Kızılbaşlık sapkınlık ve yoldan çıkmışlık, kızılbaşlar da yoldan çıkan kişi ve gruplar olarak anılmıştır (Altınay, 1931, s. 34, 37, 40).

Osmanlı Devleti, siyasî bakımdan en büyük rakibi olan Safevîleri “kızılbaş” olarak isimlendirmiş, bu bakış onları yakın döneme kadar bu ismi küçültücü nitelikte kullanmaya sevk etmiştir. Daha sonra meydana gelen siyasî ve sosyal gelişmelerle 20. yüzyılın başlarından itibaren kızılbaş adı yerine bu grupları ifade etmek için büyük ölçüde Alevî ismi kullanılmıştır (Melikof, 1993, s. 33-34).

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı-Safevî mücadelesinde Safevîler/Kızılbaşlar aleyhine fetva yayımlayan üç din bilgini Hamza Saru Görez (ö. 928/1522), İbn Kemal Paşa (ö. 940/1534) ve Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574)'dir (Kaplan, 2008, s. 13).

İbn Kemal'in Osmanlı ilim, siyaset ve bürokrasi tarihinin önemli şahsiyetlerinden birisi olması, haliyle ondan sonra göreve gelen Sadi Çelebi'nin işini zorlaştırmış ve gözlerin Sadi Çelebi'ye çevirmesine sebep olmuştur. Tabii olarak verdiği fetvalar ve yaptığı icraatlar önceki dönemle mukayese edilmiştir. İbn Kemal'in vefatı üzerine “İbn Kemal ile ilimler de irtihal etti” ibaresi, onun ictimai, siyasî ve dinî hayatta ciddi etkiler bırakan ve birçok ilimde derinleşen bir alim olduğunu göstermektedir (Öge, 2010, s. 275-298).

İbn Kemal'in II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerindeki birçok siyasi olayda aktif rol oynaması, adından çokça söz edilmesini sağlamıştır. Özellikle de Yavuz Sultan Selim döneminde devletin izlediği politikalara uygun fetvalar vermesi ve risaleler yazması kendisini bir hayli öne çıkarmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Safevî meselesi -önceki dönem kadar olmasa da- gündemde olduğundan bu süreçte de siyasi iradede yine tavrı almıştır (Gündüz, 2008, s. 253; Acar, 2022, s. 105-131).

İbn Kemal'in müderris olduğu dönemler Osmanlı İnan savaşlarının yapıldığı yıllardır. İbn Kemal, dönemindeki dinî ve hukukî meseleleri doğrudan ya da dolaylı çözmeye çalışmış (İnanır, 2013, s. 301), fetvalarında ve yazdığı risalelerde yönetimi desteklemiştir. İbn Kemal, Kızılbaşlarla ilgili müstakil risale kaleme almış ve onlarla ilgili verdiği fetvalar bir mecmua haline getirilmiştir (İnanır, 2013, s. 301; Dalkıran, 1997, s. 87; Bulut, 2005, s. 181; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Koleksiyonu, 621, s. 31a, 31b. 29; Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu, 1028, s. 297a-298b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, s. 114b, 116a). Bu konuda “Fetevâ-yı Kemalpaşazade Der-Hakkı Kızılbaş” adlı bir risalesi vardır (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 3548, s. 45b, 47b). Risalede Safevîlerle savaşmanın caiz olduğunun gerekçeleri açıklanmıştır. Özetle Şah İsmail ve taraftarlarının ilk üç halifenin hilafetini kabul etmedikleri, müctehid imamları küçümsedikleri ifade edilerek fetvanın

dini boyutu oluşturulmuştur. Hatta kızılbaşların başlarına koydukları kırmızı başlığın “ilhad” alameti olduğu belirtilmiştir (Acar, 2022, s. 116). İbn Kemal, Şah İsmail’in ehl-i beytten olduğu iddiasını reddederek Şah İsmail’in babasının zorla kendisini ensap defterine seyyid yazdıran bir müteseyyid olduğunu belirtmiştir (Işık, 2021, s. 435-436).

Osmanlı Devleti, kendisinden önce kurulan devletlerde yaygın olan Sünnî-Hanefî geleneği benimsemiş ve hukukî zeminini bu anlayışa göre şekillendirmiştir. Özellikle şeyhülislam ve müftüler Hanefî mezhebine göre hüküm vermekle sorumlu tutulmuşlardır (Öge, 2010, s. 282; Kaya, 2012, s. 72). İbn Kemal, Safevilerin dine aykırı birçok fiilleri sebebiyle dört mezhebe göre onlarla savaşmanın caiz olduğunu belirtmiştir. Fetvada Hanefî mezhebine göre cevaz yeterli iken diğer müctehid imamların isimleri de sayılarak onlar nezdinde de savaşın caiz olduğu belirtilmiş ve daha geniş bir kamuoyu desteği hedeflemiştir.

İbn Kemal’in ve Ebüssuud Efendi’nin fetvalarına baktığımızda kızılbaşlarla ilgili sert ifadeler yer almaktadır. Hatta Ebüssuûd Efendi’nin fetvası bir nevi İbn Kemal’in fetvasının tekrarıdır. Burada dikkatten uzak tutulmaması gereken husus, kızılbaş ifadesiyle Safeviler kastedilmektedir. Fetva siyasî olduğu için fiilen Osmanlı devletinin karşısındaki Safeviler hedef alınmıştır. Aslında Anadolu’daki Osmanlı tebaası olan Türkmen kızılbaş toplulukları doğrudan kastedilmemiştir. Sadi Çelebi’nin kızılbaşlar aleyhinde bir fetvasının olmamasının sebebini de burada aramak gerekir. Kısaca devlet savaş pozisyonu almış olan Safevî kızılbaş topluluğu ile kendi tebaası olan -Safeviler lehine faaliyette bulunmayan- Kızılbaş Türkmen topluluğu bir tutmamıştır.

Osmanlı Devleti, Sünnî İslam anlayışının muhafazasını devletin bekasıyla eşdeğer görmüştür. Osmanlı’nın karşısında yer alan Safevî Devleti şii anlayış üzerinden tüm bölgeyi yönetmeyi ve hâkim bir güç olmayı temel siyaset olarak gütmektedir (Teber, 2017, s.196-198). Buna matuf olarak Osmanlı, Safevî siyasî tehdidinden dolayı onlara karşı savaşmayı başkalarıyla savaşmaktan daha elzem ve daha kıymetli görmüştür. Hatta bu durum bir yönüyle de Hz. Ali dönemi haricilerle mücadeleye veya Hz. Ebû Bekir dönemindeki ridde olaylarına benzetilmiştir (Dalkıran, 1997, s. 27; Acar, 2022, s. 118, 119, 121).

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Osmanlı’da “kızılbaş” ifadesi Safevileri isimlendirmek için kullanılmıştır. Dönemin fetvalarında da kızılbaşlardan maksat Safevilerdir. Osmanlı ülkesinden Safeviler tarafına göçün engellenmesi için göç edenlerin din değiştiren mürted hükmünde olduğu yönündeki fetvalarda da bunu görmekteyiz (İnanır, 2013, s. 303-304). Bu fetvalarla amaç devletin siyasi bütünlüğünü muhafaza etmektir.

3.1. Şeyhülislam Sadi Çelebi’nin Kızılbaşlarla İlgili Fetvası

Şeyhülislam Sadi Çelebi’nin fetva mecmualarında kızılbaşlarla ilgili sadece bir fetvasına rastlanılmış (Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 439; Çağlar, 2019, s. 15-17) ve bu fetva da şu şekildedir:

“Bu mes’ele hususunda eimme-i hanefiyeden cevâb ne vechiledir ki?

Zeyd Diyarbekir tarafında sahrada yürürken bir miktar kızılbaş akçesi bulup Amr’a bey’ eylese, sancakbeyi Zeyd’in ol akçeyi bey’ ettiğin bilüb bir çavuşuna emr idüp “var Zeyd’i bana getir akçeyi bana getirmediğin bey’ eylemiş. Getirmez isen seni katl iderin” dise Amr çavuş dahî Zeyd’i bulup alup gitmek istedikte Zeyd, kâdî ma’rifetsiz Amr’a

cerîme deyû bir miktar akçe virüp Amr ol akçeyi iletüp sancakbeyine virse ba'de zaman Zeyd ol akçeyi Amr'dan talep eylese şer'an Zeyd'in talebi mesmu' olur mu? Beyân buyurula.

el-Cevâb: Mesmu' olur."

3.2. Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla İlgili Fetvasının Değerlendirilmesi

Sadi Çelebi'nin Kızılbaşlarla ilgili fetvasını değerlendirecek olursak; tehdit ile akçesi alınan kişi, üzerinden zaman geçtikten sonra hakkını talep edebilir mi diye sorulmaktadır. Gasp edilen malı, mal sahibi talep etmeye yönelik dava açabilir. Gasp edilen mal, gasp edenden ya da buna sebep olandan tahsil edilir (İbn Rüşd, 1991, s. 85). Sadi Çelebi'nin fetvasında da malı gasp edilen kızılbaş olmasına rağmen hakkının teslim edilmesi yönünde fetva verilmiş; inanç ve meşreplerine bakılmaksızın onların haklarının yenilmesine rıza gösterilmemiştir.

İbn Kemal, Safevî tehlikesini önlemek, devletin iç siyasetine müdahale edenlere karşı çıkmak, isyanları boşa çıkarmak, "sünni-şii" mezhep rekabetini bastırmak, dini ve akidevi bozulmaların önüne geçmek için Kızılbaşlarla ilgili fetvalarda geri adım atmamış (Acar, 2022, s. 119-120) ve oldukça sert ifadeler kullanmıştır. Kızılbaşlıkla ilgili Sadi Çelebi'nin fetva mecmualarında onlar aleyhinde hiçbir fetvası bulunmamaktadır. Hatta kızılbaşların haklarının ihlal edilmemesi yönünde fetvasının olması tarafsızlığını göstermektedir.

Sadi Çelebi'den önceki şeyhülislamın kızılbaşlar aleyhinde net ve keskin fetvaları bulunmasına karşın onun Kızılbaş meselesinde sessiz kalması ve taraf olmaması dikkat çekicidir. Sadi Çelebi'nin selefinden farklı olmasının sebepleri arasında elbette onun "halim selim bir kişiliğe sahip" (Çetintaş, 2020, s. 191) olmasının da etkisi vardır. Şeyhülislam Sadi Çelebi, vefatına kadar görevini devam ettirmiştir ve vefat etmemiş olsaydı -bu görevden azledilmesini gerektirecek bir gelişme yaşanmadığı için- bir süre daha bu vazifeyi devam ettireceği söylenebilir. Kızılbaş meseleleri henüz gündemdeyken -Sadi Çelebi'nin günümüze ulaşan fetvaları göz önüne alındığında- onlar aleyhinde fetva vermemiş olması mevcut idarenin toplumsal barışı ve huzuru sağlamak adına bu durumdan hoşnut olduğu izlenimini de vermektedir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Safevilerle doğrudan savaşların yaşandığı dönem Yavuz Sultan Selim devri olduğu için İbn Kemal'in fetvaları da bu dönemde verilmiştir. İbn Kemal'den sonra göreve getirilen Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin fetvaları daha çok barış döneminin hâkim olduğu bir süreci kapsamaktadır. Fetvalarındaki tarafsızlığı biraz da burada aramak gerekir. Ayrıca mevcut siyasî ve dinî temayülü devam ettirmek ya da kırarak farklı bir mecraya götürmek de yine şeyhülislamın insiyatifindedir.

Sonuç

Şeyhülislam Sadi Çelebi, Osmanlı Devleti'nin zirvede olduğu bir zaman diliminde İstanbul Kadılığı vazifesine başladığı andan itibaren birçok siyasî ve dinî meselelerin çözümünde yer alan bir Osmanlı âlimidir. Edirne, Bursa ve İstanbul'un muhtelif medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra İstanbul Kadılığına atanmıştır. Yaklaşık on yıl İstanbul kadısı olarak hizmet eden Sadi Çelebi, Şeyhülislam İbn Kemal'in vefatıyla meşihat makamına tayin edilmiş ve Şeyhülislamlık vazifesini vefatına kadar beş yıl sürdürmüştür.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan Sadi Çelebi, her ne kadar İbn Kemal ve Ebüssüüd Efendi kadar tanınmasa da hukukî, dinî, mezhebi, tasavvufî ve siyasî birçok meselede etkin rol oynamıştır. Sadi Çelebi'nin fıkıh, fetva ve tefsir alanında kaleme aldığı “er-Risâletü’s-Sa’diyye”, “Hâşiyeye alâ Tefsiri’l-Beyzâvî” (el-Fevâidü’l-Behiyye), “Fetâvâ-yı Sa’diyye (Mecmua-i Fetâvâ)”, “Manzûme fi’l-fıkh”, “Hâşiyeye ale’l-İnâye fi Şerhi’l-Hidâye”, “Hâşiyeye ale’l-Kâmus li-Firuzâbâdî” isimli eserleri incelendiğinde resmi görevleriyle birlikte ilmîni gelecek nesillere aktarmak için uzun ve ciddi mesailer harcadığı görülecektir.

Sadi Çelebi, resmi görevleri ve eserleri yanında çok kıymetli talebeler de yetiştirmiştir. İlmîni paylaştığı öğrencilerinin müderris, kadı, kazasker ve şeyhülislam olması yani kendi seviyesine ulaşmaları, ilmîni aktarmadaki cömertliğini göstermektedir. Hatta birçok eserinde talebelerinin yorumlarına atıfta bulunması, hem onların fikrî emeklerine saygı duyduğunu hem de onlara değer verdiğini göstermektedir.

Sadi Çelebi, İstanbul Kadılığı görevinde iken dönemin Hubmesihilerinden Molla Kâbız'ın yargılanmasını bizzat kendisi yürütmüştür. Kazaskerlerin devre dışı bırakılarak davanın İstanbul kadısı huzurunda görülmesi hem padişahın hem de şeyhülislamın Sadi Çelebi'ye güvendiğini göstermektedir.

Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin kadılık görevinde görev yeri değişikliği olmaksızın on yıl gibi bir süre bulunması ve İstanbul Kadılığı görevini devam ettirirken ilmiye silsilesini takip etmeden yani kazaskerlik görevine getirilmeden doğrudan şeyhülislam olarak tayin edilmesi birçok soru işaretini de beraberinde getirmiştir. Ancak devletin Rumeli kazaskerliğinden Şeyhülislamlığa doğrudan tayin edilme uygulamasının kendisinden sonra göreve gelen Ebüssüüd Efendi ile başladığı göz önüne alındığında Sadi Çelebi'nin İstanbul kadılığından şeyhülislamlığa atanmasının normal bir durum olduğu anlaşılacaktır. Kadılık vazifesini on yıl devam ettirmesi “müddet-i örfiyye” süresini oldukça fazla aştığından bu olay teamüle aykırı olarak değerlendirilebilir. Ancak Sadi Çelebi'nin, Pâyitaht/İstanbul kadılığı gibi mühim bir vazifede bu kadar uzun bir süre tutulması başarısını ve güvenilirliğini de göstermektedir.

Sadi Çelebi'nin, meşihat makamını kendisinden devraldığı İbn Kemal'le ortak düşünceleri bulunmakla birlikte bazı noktalarda fikir ayrılıkları da vardır. Tasavvuf sahasında sema ve devran konusunda İbn Kemal ile aynı fikirleri paylaşmış ve bunların caiz olmadığını belirtmiştir. Ayrıca İbni Arabî'nin fikirleri konusunda da -kendisine aidiyetinde şüphe bulunan- bir fetvası hariç hocasıyla aynı görüşü paylaşarak İbni Arabî hakkında olumlu kanaat bildirmiştir. Bununla birlikte halef selef olan iki şeyhülislamın “Kızılbaş” meselesi gibi bazı dinî ve siyasî olaylarda farklı düşündükleri de görülmektedir. Osmanlı Safevî mücadelesinin bir sonucu olarak XVI. yüzyıldan itibaren “kızılbaş” terimi Safeviler için kullanılmıştır. Kızılbaşlık sünnî düşünceden uzak görülmesi sebebiyle de kızılbaşlar aleyhinde fetvalar verilmiştir. Kızılbaşlık sapkınlık ve yoldan çıkmışlık olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti için İslam, Sünnî karakteriyle devletin temel unsurlarından biridir. Osmanlı Safevî çekişmesinde İbn Kemal ve Ebüssüüd Efendi, kızılbaşlar aleyhinde fetvalar vermişlerdir. Bu iki şeyhülislamın ara döneminde görev yapan Sadi Çelebi'nin günümüze ulaşan fetva mecmuaları incelendiğinde kızılbaşlar aleyhinde fetva vermediği görülmektedir. Aksine bir fetvasında İslam hukukuna göre kızılbaşın hakkının yenmemesi gerektiği yönünde fetvası vardır. Safeviler, Şia ve Kızılbaşlık

hakkında fetva mecmuası kaleme alan Şeyhülislam İbn Kemal'den sonra kızılbaşlar aleyhinde herhangi bir fetvası veya konu ile ilgili bir risalesi bulunmayan bir âlimin meşihat makamına getirilmiş olması devletin siyasetinde bir değişikliğin olduğuna yorumlanabilir.

Kızılbaşlar aleyhindeki fetvalarla devletin elini güçlendiren Şeyhülislam İbn Kemal'den sonra aynı padişah henüz tahttayken Sadi Çelebi'nin bu göreve getirilmesi artık siyasî manada barış döneminin hâkim olduğunu göstermektedir. Kızılbaşlar aleyhinde fetva vermediğinden bu durumun siyasi iradeyi desteklemeyeceği yönünde değerlendirilmemiştir. Kaldı ki Sadi Çelebi, görevi esnasında vefat etmiş ve herhangi bir sebepten ötürü de azledilmemiştir. Osmanlı Devleti, Safevî tehdidiyle karşı karşıya kalmaya devam ederken Şii ve Rafizî eğilimleri Hz. Ebû Bekir dönemi ridde hadiselerine benzetildiği bir süreçte Sadi Çelebi'nin kızılbaşlar aleyhinde bir görüş serdetmemesi, hadiseleri daha fazla aevlendirmemeye yönelik olduğu şeklinde de değerlendirilebilir. Bu mesele, devletin kızılbâş hadiselerini daha sakin ve suhuletle idare ettiğini göstermesi açısından mühim bir durumdur.

Bu bağlamda Kanuni Sultan Süleyman dönemi şeyhülislamlarından Sadi Çelebi'nin yaşam serüvenini ele alan çalışmamız, dönemin dinî, mezhebi ve siyasî hadiselerini farklı bir perspektiften okuma imkânı sunmaktadır.

Ekler

Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin İstanbul Eyüp semtinde bulunan mezar taşı

Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin raks ile ilgili fetvası (Şeyhülislam Sadi Çelebi, Fetâvâ-yı Sadiyye, Mecmua-i Fetâvâ, A.E. Arabi, 1173/5)

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu makale, ... Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "....." adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.</p> <p>* Bu çalışma ... danışmanlığında ... tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız ... başlıklı yüksek lisans/doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p> <p>* (... Üniversitesi Rektörlüğü, ... Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının xx.xx.2023 Tarih , x Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı - İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktırde)	<p>Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)</p> <p>Veri Toplanması: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)</p> <p>Veri Analizi: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)</p> <p>Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%40), 2. Yazar (%30), 3. Yazar (%30)</p>
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "....", orally delivered at the ..... Symposium....</p> <p>* This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled "....", supervised by ... (Master's Thesis/Ph.D. Dissertation, ... University, City/State, Year).</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p> <p>* (... University Rectorate, ... Ethics Committee Decision was taken with the decision dated xx.xx.2023, numbered x of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)</p>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	<p>Design of Study: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)</p> <p>Data Acquisition: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)</p> <p>Data Analysis: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)</p> <p>Writing up: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)</p> <p>Submission and Revision: 1. Author (%40), 2. Author (%30), 3. Author (%30)</p>

Kaynakça | References

- Acar, C. (2022). "İbn Kemal'in Şah İsmail'e Yönelik Tekfirinin Siyâsî Boyutları Üzerine". *Danışname Beşerî ve Sosyal Bilimler Dergisi* 5: 105-131, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7090831>.
- Akakuş, R. (1989). "Şeyhülislâm Sâ'dî Çelebi ve Dârü'l-Kurrası". *Diyanet Dergisi* 25/2: 95-108.
- Akgündüz, A. (1994). "Ebüssuûd Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/365. İstanbul: TDV Yayınları.
- Altınay, A. R. (1931). *Onaltıncı Asırda Râfîzîlik ve Bektâşîlik*. İstanbul: Muallim Ahmed Halim Kütüphanesi.
- Altunsu, A. (1972). *Osmanlı Şeyhülislâmları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arslan, S. (2019). *Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak: Osmanlı İlim Kamuoyunda Bilginin Doluşımı-İznik Medresesi-Süleymaniye Medreseleri Dönemi-* İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Âşık Çelebi. (2010). *Meşâ'irü's-su'arâ*. haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Atâî, Nev'îzâde Atâullah b. Yahya. (1989). *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik*, haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Aydın, F. (2016). "Konjonktürün Ürettiği Yahudi Karşıtı Bir On Altıncı Yüzyıl Reddiyesi: Kitâbu Keşfi'l-esrâr fi İlzâmi'l-Yehûd ve'l-Ahbâr". *Osmanlı'da Felsefe, Tasavvuf ve Bilim*, ed. Fuat Aydın ve M. Bedizel Aydın. İstanbul: Mahya Yayınları: 214-237.
- Baltacı, C. (1976). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası Yayınları.
- Başar, S. (2017). *Eserleri, Fotoğrafları ve Aileleriyle Osmanlı Şeyhülislâmları*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Bembeyaz, E. (2019). *Şeyhülislam Sadi Çelebi'nin (ö. 1539) Yapılandırma Fetva Mecmualarının Değerlendirilmesi*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Beyânî Mustafa b. Carullah, (1997). *Tezkiretü's-su'arâ*, haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bilmen, Ö. N. (2008). *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin*. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Bulut, H. İ. (2005). "Osmanlı-Safevî Mücadelesinde Ulemanın Rolü: Kemal Paşazâde Örneği". *Dini Araştırmalar Dergisi* 7/21: 179-196.
- Bursalı Mehmed Tahir. (2016). *Osmanlı Müellifleri*, haz. Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Bursalı Mehmed Tahir b. Rifat. (1914). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Celalzâde Mustafa Çelebi. (2011). *Kanunî'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ Kanunî Sultan Süleyman: Tabakatü'l-memâlik ve derecetü'l-mesâlik*. haz. Ayhan Yılmaz. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Çiftcioğlu, İ. (2008). "XV. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatında Sâdeddin Taftâzânî ve Seyyid Şerif Cürçânî Etkisi", 38. *ICANAS Bildiriler*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Çağlar, M. N. (2019). *Şeyhülislam Sa'di Efendi'ye ait Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 439 Numarada Kayıtlı Fetoâ Mecmuası'nın Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çelik, E. (2014). "Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi ve Kâdî Beyzâvî Hâşiyesinin Değerlendirilmesi". II. *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu -Kastamonu'nun Manevi Mimarları-* Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 637-651.

Çelik, E. (2015). *Şeyhülislâm Sa'dî Çelebi ve 'el-Fevâidü'l-behiyye: Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî' Adlı Eserinin Tahlili*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, E. (2017). "Osmanlıda Hoca-Talebe İlişkinine Güzel Bir Örnek: Şeyhülislâm Sa'dî Çelebî ve Amasyalı Kızıl Molla". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Amasya, II/287-296.

Çetintaş, R. (2016). "Şeyhülislam Sadi Çelebi (ö. 945/1539)'nin Fetvâ-yı Sadiyye İsimli Bir Fetvası", III. *Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu: Kastamonu'da İlmi Hayat ve Kastamonu Alimleri*, Ed. Ali Rafet Özkan. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 189-199.

Çınar, F. (2009). "İsmail es-Sivasi ve Süffilerin Raks/Devrânı Hakkında Verdiği Bir Fetvası". XIII/1/323-340. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Çolak, K. (200). *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Çuluk S. ve Karaca, Y. (2015). *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Dalkıran, S. (1997). *İbn Kemal ve Düşünce Tarihimiz*. İstanbul: OSAV Yayınları.

Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 5: 109-168.

Danişmend, İ. H. (1971). *Osmanlı Devleti Erkânı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Demir, Z. (1984). *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları: Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Demir, Z. (2006). XIII.-XVI. *Yüzyılları Arası Osmanlı Müfessirleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Eliaçık, M. (2016). "Ebüssuud Efendi'nin Manzum Fetvaları". *Turkish Studies, Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* XI/15: 105-118.

Eliaçık, M. (2021). “Malkara Müftüsü Muhammed Sezâyî Efendi ve Manzum Fetvâları”. *Çukurova Araştırmaları* 7/2: 230-237.

Furat, A. H. ve Tırabzon, A. (2015). “Şeyhülislam Sa‘di Çelebi’nin Fetvalarının Toplandığı Mecmûalar”, *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar*, ed. Ömer Mahir Alper-Müstakim Arıcı. II/179. İstanbul: Klasik Yayınları.

Gündüz, İ. (2008). “Safevîler Devleti”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/253. İstanbul: TDV Yayınları.

Gürer, D. (2010). “Osmanlılar’da Semâ, Devrân, Raks Tartışmaları ve İki Şeyhülislam Risalesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 11/26: 1-23.

Habeşî, A. M. (2004). *Câmi’u’s-şürûh ve’l-havâşî mu’cemun şamilün li-esmai’l-kütübi’l-meşruha fi’t-türasi’l-İslâmî ve beyanı şüruhiha*. 1/318-319. Ebudabi: el-Mecmau’s-Sekafi.

Hayreddin Zirikli. (1990). *A’lam (Kâmusu Terâcim)*. Beyrut: Dâru’l-İlim.

Işık, A. (2021). *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü’l-esrâflık Müessesesi*. Ankara: İlahiyât Yayınları.

İbnü’l-Hümâm Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamid es-Sivâsî el-İskenderî. (2003). *Şerhu Fethi’l-kadîr*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye.

İbnü’l-İmâd, Ebu’l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî ed-Dimaşkı. (1993). *Şezerâtü’z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkâdir Arnavut-Mahmud Arnavut. Beyrut: Dâru İbni Kesîr.

İbn Rüşd. (1991). *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, Çev. Ahmet Meylani. IV. İstanbul: Beyan Yayınları.

İlmiye Sâlnâmesi. (1998). Haz. Seyit Ali Kahraman vd. İstanbul, İşaret Yayınları.

İnanır, A. (2010). “Osmanlı’da Semâ, Raks ve Devrân Tartışmaları Bağlamında Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi’ye İsnat Edilen ‘Risale Fi Hakkı’d-Devrân ve’r-Raks’ın Aidiet Sorunu”. *Usl İslam Araştırmaları Dergisi* 14: 155-178.

İnanır, A. (2013). “Tokatlı Şeyhülislam İbn Kemal’in Osmanlı Hukukuna Katkıları ve Şia’ya Dair Fetvası”. *Tokat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Tokat: Özyurt Matbaacılık, 3/301: 295-310.

İnanır, A. (2013). “XVI. Yüzyıl Osmanlı Fakih ve Sûfilerin Semâ, Raks ve Devrân Tartışmalarında Lehte ve Aleyhte Kullandıkları Hukûki Deliller ve Değerlendirilmesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2: 237-269.

İpşirli M. ve Demir, Z. (2008). “Sâdî Çelebi”, 35/404-405. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

İpşirli, M. (2010). “Şeyhülislâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/91-96. İstanbul: TDV Yayınları.

İpşirli, M. (1993). “Çvizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/348. İstanbul: TDV Yayınları.

İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 1/142. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî.

İsmail Paşa, (1951). İbn M. Emin b. Mir Selim el-Babanî el-Bağdadî (ö. 1920). *Hediyetü'l-Arifin*. I/386. İstanbul: MEB Yayınları.

Kaplan, D. (2008). *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kâtib Çelebi, (1992). Mustafa b. Abdullah Hacı Halife (ö. 1067/1657). *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. I-III. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye.

Kaya, S. (2012). "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâbih Hale Geliş Süreci". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20: 71-86.

Kemal Paşazade. *Risâle fi Reddi's-Sûfiyye*. Mekke: Harem Kütüphanesi, 150/14, Mikrofilm No: 2271.

Kemal Paşazade. *Risâle fi Reddi's-Sûfiyye*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Murad Buhârî Tekkesi, 327.

Kemal Paşazade. *Risâle fi Reddi's-Sûfiyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 616; Hacı Mahmud Efendi, 5689; Hafid Efendi, 453.

Kemal Paşazade. *Risâle fi Reddi's-Sûfiyye*. İzmir: İzmir Millî Kütüphane, Yazmalar Kataloğu, 1999.

Kemal Paşazade. *Risâle fi Reddi's-Sûfiyye*. Çorum: Hasan Paşa Kütüphanesi, 1691/2.

Kemikli, B. (1997). "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Konuya İlişkin Görüşleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi AÜİFD XXXVII*: 448- 451.

Keskin, M. (2023). "Osmanlı Son Dönem İhyacıları Üzerinde Kadızâdeliler Hareketi'nin Etki Durumu (Ahmet el-Mar'âşî ed-Debbâğî Örneği)", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 16: 23-47.

Kılıç, M. E. (1996). "Fususulhikem". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 13/230-237. İstanbul: TDV Yayınları.

Kınalızâde Hasan Çelebi. (2014). *Tezkiretü's-şuarâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Koca, F. (2004). "Osmanlı Fakihlerinin Semâ, Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları". *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 5/13: 25-74.

Konur, H. (2000). *İbrâhîm Gülşenî, Hayâtı, Eserleri, Tarikatı*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Latîfî. (2000). *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsuratün-nuzamâ*. haz. Rıdvan Canım. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Maden, Ş. (2011). "Osmanlılar'da el-Keşşâf ve Envârü't-Tenzil Hâşiyeleri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi [Türkiye'de İslami İlimler: Tefsir ve Kur'an İlimleri I]* IX/18: 241-273.

Maden, Ş. (2021). "Tefsir Hâşiye Edebiyatının Karakteristik Bir Özelliği Olarak Eleştirisi: Sa'dî Çelebi'nin İbn Kemâl Paşa'ya Yönelik Bazı Eleştirilerinin Tahlili". *Mutalaa* 1/1: 36-55.

Maden, Ş. (2013). "Osmanlı Tefsir Geleneğinde Hâşiyeciliğin Önemi -Şeyhülislam Sa'dî Çelebi'nin (ö. 945/1539) Hâşiye-i Sûre-i Mülk 'ale'l-Kâdî el-Beyzâvî İsimli Hâşiyesi Örneğinde Bir Değerlendirme-". *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, Ed. Bilal Gökçür vd. 2/57-89. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi.

Mahmud b. Süleyman el-Hanefî el-Kefevî. *Ketaibu a'lâmî'l-ahyâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttap, 690.

Mecdî Mehmed Efendi. (1989). *Şakâik-i Nu'mâniyye ve Zeylleri: Hadâikü's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Mecdî Mehmed Efendi el-Edirnevî (1989). *Hadâiku's-şakâik: Tercüme ve Zeyl-i Şekâik-i numâniyye*, haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Melikof, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, trc.Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları.

Muhyiddin Mehmed b. Kasım Ahaveyn. *es-Seyfü'l-meşhûr ale'z-zindîk ve sabbi'r-Rasûl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 1279.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin. *Devha-i Meşâyih-i Kibâr*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Âşir Efendi, 251.

Mehmed Süreyya. (1995). *Sicilli-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, haz. Ali Aktan vd. III/27. İstanbul: Sebil Yayınevi.

Nev'izâde Atâullah b. Yahya. (1989). *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Nev'izâde Atâyî. (2017). *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fi tekmileti's-şakâ'ik*, Haz. Suat Donuk. I/302. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ocak, A. Y. (2013). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ortaylı, İ. (2001). "Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/69-73. İstanbul: TDV Yayınları.

Öge, A. (2010). "Şeyhülislam İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisadi Hayatından Bir Kesit", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 16: 275-298.

Öngören, R. (2000). *Osmanlılarda Tasavvuf*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özel, M. (2009). "Molla Sa'dî Çelebi Dâru'l-Kurrâsı Vakfiyesi". *İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi İstem* 7/13: 149-156.

Özen, Ş. (2001). "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lutfî'nin İdamının Fıkhîliği". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 6: 43-57.

Özen, Ş. (2011). "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları.

Özen, Ş. (2005). "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5: 249-378.

Özel, A. (2013). *Hanefi Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Peçevî İbrahim Efendi. (1992). *Peçevî Tarihi*. haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sa'di Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1073.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ*. Amasya: Bayezit İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 439.

Sadi Çelebi. *er-Risâletü's-Sa'diyye*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Carullah Koleksiyonu, 171.

Sadi Çelebi. *Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beyzâvî/el-Fevâidü'l-Behiyye*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, 41-42.

Sadi Çelebi. *Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*. İstanbul: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Yâkub Ağa, 8, Hacı Selim Ağa, 114.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2680.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Sâliha Hatun, 112.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1073.

Sadi Çelebi. *Fetva*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Koleksiyonu, 1173.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi, 1173.

Sadi Çelebi. *Fetâvâ-yı Sadiyye/Mecmua-i Fetâvâ*. İstanbul: Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arabi Koleksiyonu, 1173.

Sadi Çelebi. *Fetva Mecmuası*. Amasya: Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 439.

Sehî Bey. *Tezkire: Heşt Behişt*. İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Şahin, M. (2000). *İslam Hukukunda Fetva ve Osmanlılar Dönemi Fetva*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Taşköprülüzâde İsamüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi. (1985). *eş-Şekâiku'n-Numâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. nşr. Ahmed Subhi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Teber, Ö. F. (2007). "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini-Siyasi Tanımlamalar, *Dinî Araştırmalar*, 10/28:19-38.

Teber, Ö. F. (2007). "Haydariyye Taifesine Yönelik Eleştiriler: "Risâle fi Hakki't-Tâifeti'l- Haydariyye" Ekseninde", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1: 157-177.

Teber, Ö. F. (2017). "Mezhebî Ayrışmanın Politik Sonuçları: Safevî Tarikatının Siyasallaşması", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 5:193-200.

Tekindağ, M. C. Şehabeddin (1967). "Yeni Kaynak ve Vesîkaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi: Anadolu'da Şi'î Propogandası-Selim'in Aldığı Tedbirler-Müftî Hamza'nın Fetvâsı ile İbn Kemal'in Risâlesi-Şi'î Katliâmı-İran Seferi- Çaldıran Savaşı-Dönüş-Vesîkalar, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 17/22:49-78.

Turan, Ş. (2022). "Kemâlpaşâzâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/238-240. İstanbul: TDV Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Üzüm, İ. (2020). "Molla Kâbız". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/254-255. Ankara: TDV Yayınları.

Yıldırım, A. (2014). *Müstakımzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yıldız, E. (2022). *Şeyhülislamlığın Bürokratik Yapısı*. Ankara: İlahiyat Yayınları.

Yusuf b. Ebû Abdüdeyyân, *Kitâbu Keşfü'l-esrâr fî ilzâmî'l-yehûd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, nr. 171/30b-31a.

Zenbilli Ali Efendi. *Risâle fî Hakkı Deverâni's-Sûfiyye*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, İzmirli, 799.

Zenbilli Ali Efendi. *Risâle fî Hakkı Deverâni's-Sûfiyye*. Konya: Konya Mevlânâ Müzesi, A. Gölpınarlı Yazmaları, 109.

Zenbilli Ali Efendi. *Risâle fî Hakkı Deverâni's-Sûfiyye*. Londra: India Office Library and Records (IORL), Or. 12933.

2024, 13 (2), 839-865 | Araştırma Makalesi

Aktif Öğrenme Süreçlerine Yönelik Lisans ve Yüksek Lisans Öğrencilerinin Görüşleri: Bir İçerik Analizi

Murat KORUCUK¹

Öz

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olan olgubilim yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları Türkiye'nin doğusunda yer alan bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 10 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolayda (uygun) örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu aşamada çeşitliliğin sağlanabilmesi amacıyla öğrencilerin yükseköğretim seviyeleri (lisans ve lisansüstü) dikkate alınmıştır. Bu sebeple katılımcıların 5'i lisans ve 5'i lisansüstü seviyedeki 10 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma verilerine araştırmacı tarafından geliştirilen "Aktif Öğrenme Odaklı Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılarak ulaşılmıştır. Çalışma bulguların sunumunda anlaşılabilirlik desteklenebilmesi amacıyla tablolardan, doğrudan alıntılardan ve şekillerden yararlanılmıştır. Çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla gerekli önlemler alınmış ve elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin 3 tema, 5 alt tema ve 59 kod altında toplandığı belirlenmiştir. Tema, alt tema ve kodlar değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme ile yeteri kadar karşılaşmadıkları, özellikle ilkökul ve ortaokulda aktif öğrenmenin daha az uygulandığı ve öğretmenlerin daha aktif olduğu, öğrencilerin en çok karşılaştıkları aktif öğrenme süreçlerinin uygulama faaliyetleri ile gösterip yaptırma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin aktif olarak öğrenme süreçlerine katılabilmeleri için çeşitli beklentileri olduğu ve bu beklentilerin başında demokratik, eğlenceli, özgür ve uygulamaya dayalı bir öğretim ortamının yaratılması, bireysel farklılıklara önem verilmesi, okul dışı etkinliklerin eğitim programlarında yer alması gerektiği ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin sağlanmasının geldiği anlaşılmıştır. Bunun yanında öğrencilerin aktif öğrenme bağlamında öğretmenlerinden, okullarından ve ailelerinden çeşitli beklentileri olduğu görülmüştür. Çalışmada öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine katılımlarının desteklenebilmesi ve bu konudaki beklentilerinin karşılanarak öğrenme süreçlerinin daha etkili hale getirilebilmesi için araştırma sonuçları doğrultusunda birtakım öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktif Öğrenme, Öğrenci Görüşleri, Öğrenme Ortamı, Üniversite Öğrencileri, İçerik Analizi, Olgubilim.

Korucuk, M. (2024). Aktif Öğrenme Süreçlerine Yönelik Lisans ve Yüksek Lisans Öğrencilerinin Görüşleri: Bir İçerik Analizi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 839-865. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1310009>

Geliş Tarihi	05.06.2023
Kabul Tarihi	11.01.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Sanıkamış Spor Bilimleri Fakültesi, Kars, Türkiye, muratkorucuk@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5147-9865

2024, 13 (2), 839-865 | Research Article

Views of Undergraduate and Graduate Students on Active Learning Processes: A Content Analysis

Murat KORUCUK¹

Abstract

In this study, it is aimed to determine the views of university students towards active learning. The phenomenology method, which is one of the qualitative research designs, was used in the study. The study participants consisted of 10 students studying at a state university in eastern Turkey. Convenience sampling method was used to determine the participants. At this stage, students' higher education levels (undergraduate and graduate) were taken into account in order to ensure diversity. For this reason, the participants consist of 10 students, 5 of whom are undergraduate and 5 are graduate students. The study data were obtained by using the "Active Learning Focused Semi-Structured Interview Form" developed by the researcher. Tables, direct quotations, and figures were used to support clarity in the presentation of the study findings. In order to ensure the validity and reliability of the study, necessary precautions were taken and content analysis was applied to the obtained data. As a result, this study determined that students' views on active learning were gathered under 3 themes, 5 sub-themes and 59 codes. When the theme, sub-theme and codes are evaluated; It has been concluded that the students do not encounter active learning enough, especially in primary and secondary schools, active learning is less practiced, teachers are more active, and the active learning processes that students encounter most are demonstration and practice activities. It has been understood that students have various expectations to be able to participate in learning processes actively. The most important of these expectations is the creation of a democratic, fun, free and practice-based teaching environment, emphasis on individual differences, out-of-school activities should be included in the education programs and teacher-student interaction is ensured. In addition, it has been observed that students have various expectations from their teachers, schools and families in the context of active learning. In the study, some suggestions were developed in line with the research results to support students' participation in active learning processes and make learning processes more effective by meeting their expectations in this regard.

Keywords: Active Learning, Student Views, Learning Environment, University Students, Content Analysis, Phenomenology.

Korucuk, M. (2024). Views of Undergraduate and Graduate Students on Active Learning Processes: A Content Analysis. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 839-865. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1310009>

Date of Submission	05.06.2023
Date of Acceptance	11.01.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assoc., Prof., Kafkas University, Sarıkamış Faculty of Sports Sciences, Department, Kars, Türkiye, muratkorucuk@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5147-9865

Giriş

Günümüzde bireylerin sahip olması gereken özelliklerin farklılaştığı görülmekte ve bu özellikler 21. yüzyıl becerileri olarak isimlendirilmektedir. Farklı kişi ve kurumlar tarafından belirlenen beceriler olmakla birlikte Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Organizasyonu tarafından yalın halde belirlenen 21. yüzyıl becerileri kültürel-sosyal-bilişsel beceriler ile öğretme/öğrenmeye ait temel beceriler olarak sıralanmaktadır (OECD, 2018). Bu becerilerin öğrencilere kazandırılmasının temel amacı; istendik davranışlarla donatılmış, çağın gereklerine sahip, uluslararası arenada rekabet edebilen, özgüveni yüksek, etkili iletişim becerilerine sahip, eleştirel düşünebilen, problem çözebilen, bilgi ve teknolojilerin farkında olan, yaratıcı, yenilikçi ve girişimci bireylerin yetiştirilmesidir (Ananiadou & Claro, 2009; Engin & Korucuk, 2021). Bu becerilerin bireylere kazandırılmasında öğrencilerin eğitim-öğretim süreçlerinde aktif olması önemli bir rol oynamaktadır (Pritchard, 2015; Schunk, 2014). Öğrencilerin aktif şekilde öğrendikleri ve öğrenme sürecinin öznesi olduğu öğrenme durumlarına aktif öğrenme denilmekle birlikte Bonwell ve Eison (1991) tarafından yapılan tanımlamada aktif öğrenme; öğrencilerin öğrenmeye dâhil edilmesiyle öğrenmeleri konusunda düşünce süreçleri yürütmesinin sağlanması şeklinde tanımlanmıştır. Aktif öğrenmede amaç, öğrencinin bilgiyi işleme, eleştirel bir yaklaşım ile bilgiyi değerlendirmesi, karşılaştığı problemleri çözebilmesi ve nihai olarak yeni bilgiyi yapılandırabilmesidir (Arslan, 2006; Niemi, 2002). Aktif öğrenme ortamlarının geleneksel öğrenme ortamlarına kıyasla sahip oldukları bu üstünlüklerin yanında Felder ve Brent (2009), Galo (2017), Kalem ve Fer (2003) ile Ün-Açıkğöz (2014) tarafından aktif öğrenme ve geleneksel öğrenme ortamları arasındaki farklılıklar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Aktif öğrenme ortamlarında öğrencilerin daha fazla etkileşim içerisinde olabilecekleri şekilde oturma düzeni (küme düzeni vb.) sağlanırken; geleneksel öğrenme ortamlarında sıralar genellikle sabittir.
- Aktif öğrenme ortamlarında öğrenciler ders akışını engellemeyecek şekilde (hareket etme, yer değiştirme, konuşma, tartışma, eleştirme gibi) özgür bir konumda iken; geleneksel öğrenme ortamlarında daha fazla kural vardır öğrencinin özgürlüğü kısıtlıdır.
- Aktif öğrenme ortamlarında öğrenci aktif, araştıran, soran, üreten ve kendi öğrenme süreçlerini yönetip-denetleyen bir konumda iken; geleneksel öğrenme ortamlarında öğretmen tarafından verilen bilgileri alan ve ezberleyendir.
- Aktif öğrenme ortamlarında öğrenci analiz eden, sentezleyen, değerlendiren, yaratıcı bir konumda iken; geleneksel öğrenme ortamlarında öğretmenin aktardıklarını olduğu gibi kabul edendir.
- Aktif öğrenmede öğretmen rehber ve yardımcı bir konumda iken; geleneksel öğrenme ortamlarında bilgi aktaran kişidir.
- Aktif öğrenmenin çıktısı olan bireyin etkili iletişim kurabilen, problem çözebilen, özgüvenli, eleştirel düşünebilen, yaratıcı ve hayat boyu öğrenme becerisine sahip olma olasılığı yüksek bir konumda iken; geleneksel öğrenmenin çıktısı olan bireyin yeniliğe karşı dirençli olma olasılığı yüksektir.

Aktif öğrenme ile ilgili çalışmalara yerli ve yabancı alanyazında rastlanabilir. Bu kapsamda aktif öğrenme ile ilgili literatürün değerlendirilmesi uygun görülmüştür. İlgili

literatür incelendiğinde birbirinden farklı özelliklere sahip “Konuşma Halkası”, “Sokratik Tartışma”, “Akran Öğretimi”, “Soru-Cevap” ve “Görüş Geliştirme” gibi çok sayıda aktif öğrenme tekniğiyle karşılaşılmaktadır. Aktif öğrenme teknikleri işe koşulurken dikkat edilmesi gereken birtakım ilkeler vardır. Bu ilkeler; ders planının hazırlanmasına özen gösterilmesi, öğrencilerin özelliklerinin bilinmesi, öğrenci-öğrenci/öğrenci-öğretmen etkileşiminin sağlanması, öğrencilerin güdülenmesi ve içeriğin güncel olması şeklinde sıralanabilir (Camacho & Legare, 2015; Sökmen, 2000). Aktif öğrenme ile öğrenme ortamlarının eğlenceli olduğu, ders veriminin arttığı, derslerin etkili olduğu, öğrenci güdülenme düzeylerinin yüksek olduğu, öğrencilerin daha hızlı ve keyifli bir şekilde öğrendikleri ifade edilebilir (Respati, Hatip & Devanti, 2023; Ünsal, 2017). Bunun yanında bireyin öğrenme sürecinde aktif olması öğrenmenin hızlı ve etkili olmasına katkıda bulunmaktadır (Davis & Summers, 2014). Bu sebeple okul içinde ya da okul dışında aktif öğrenme süreçlerine sıklıkla yer verilmesi önem taşımaktadır (Hsu & Lin, 2015).

İlgili alanyazında aktif öğrenme ile ilgili çalışmalara sıklıkla rastlanabilmektedir. Tablo 1’de aktif öğrenme kapsamında yürütülen yerli ve yabancı çalışmalara yer verilmiştir. Ele alınan çalışmalarda aktif öğrenmenin eğitim-öğretimin her kademesindeki öğrenciler için sağladığı etkilere vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada örneklem üniversite öğrencileri olsa da Tablo 1’de sunulan çalışmalarda diğer kademelerde yürütülen aktif öğrenme süreçlerinin öğrencilere yönelik etkilerine de yer verilmiştir. Böylelikle aktif öğrenmenin yarattığı sonuçların daha açık sunulması amaçlanmıştır. Diğer taraftan güncelliğin sağlanabilmesi amacıyla Tablo 1’de sunulan araştırmaların önemli bir kısmının son 13 yılda yapılan çalışmalar taranarak seçilmesine özen gösterilmiştir. Öyle ki ele alınan 23 çalışmanın 13 tanesi son 3 yıl içinde yayınlanmıştır.

Tablo 1. İlgili Çalışmalar

Yazar/Yıl	Çalışma Başlığı	Yayın Yeri	Sonuç
Algarni 2023	Active Learning Strategies in the Flipped Classroom Approach	Handbook of Research on Facilitating Collaborative Learning Through Digital Content and Learning Technologies	Ters yüz edilmiş sınıf öğretimi ile aktif öğrenmenin olumlu etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Audia & Hidayat 2023	Increasing Activities and Student Learning Outcomes with the Project-Based Learning Model in the Thematic Learning Theme of Our Friends in Class V	Widyagogik: Jurnal Pendidikan dan Pembelajaran Sekolah Dasar	Proje tabanlı öğrenme yönteminde 5. Sınıf öğrencilerin aktif öğrenmelerinin olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.
Bahlool & Ashoo 2023	The effect of active learning according to Thelin model in learning some soccer skills for preparatory school students	Social Science Journal	Beden eğitimi derslerinde; Thelin’in modeline göre aktif öğrenmeye olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Chrysafiadi, Virvou & Tsihrintzis	A Fuzzy-Based Evaluation of E-Learning Acceptance and	Electronics	E-öğrenmenin de öğrenci güveni, öz disiplini üzerinde aktif öğrenme gibi olumlu bir

2023	Effectiveness by Computer Science Students in Greece in the Period of COVID-19		etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Lazzari 2023	Flipped learning and affect in mathematics: Results of an initial narrative analysis.	European Journal of Science and Mathematics Education	Aktif öğrenmede ters yüz öğrenmenin, duyuşsal faktörler üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Pfeifer, Cordero & Stanton 2023	What I Wish My Instructor Knew: How Active Learning Influences The Classroom Experiences and Self-Advocacy of Stem Majors with ADHD and Specific Learning Disabilities	Cbe-Life Sciences Education	Dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu olan üniversite öğrencilerinin aktif öğrenme uygulamalarına yönelik görüşleri incelenmiş ve kapsamlı aktif öğrenme tekniklerinin kullanılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Respati, Hatip & Devanti 2023	Students'attitude Toward Active Learning	International Social Sciences and Humanities	İngilizce öğretmen adaylarının aktif öğrenmeye yönelik tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Siyuan 2023	Online Active Learning Activities to Enhance English Writing Skills for Nonnative Speakers in Vocational College	International Journal of Educational Communications and Technology	Çevrimiçi aktif öğrenme öğretim yöntemi, öğrencilerin İngilizce yazmaya yönelik tutumlarını olumlu bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Wakes & Dunn 2023	I Do, I Understand: Engaging Distance and Campus Students in Sustainability Through Active Learning	Research in Learning Technology	Yüz-yüze bir dersin tamamen çevrimiçi yapılmasına yönelik öğrenci görüşleri sonuçları incelendiğinde; eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği, aktif öğrenmeye olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
Capone 2022	Blended Learning and Student-Centered Active Learning Environment: A Case Study with Stem Undergraduate Students	Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education	Harmanlanmış öğrenme ve öğrenci merkezli aktif öğrenme ortamının öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirdiği ve başarısızlık oranlarını büyük ölçüde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Chiu, Im & Shek 2022	Disciplinary Variations in Student Perceptions of Active Learning Classrooms	International Journal of Educational Research Open	Öğrencilerin öğrenme deneyimlerine ilişkin algılarının, aktif öğrenme sınıfları üzerinde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.
Lugosi & Uribe 2022	Active learning strategies with positive effects on students' achievements in undergraduate mathematics education	International Journal of Mathematical Education in Science and Technology	Matematik dersini alan öğrencilerin görüşleri incelendiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme yöntemi ile yapılan matematik dersini geçme oranlarını olumlu

			etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Cole, Lennon & Weber 2021	Student Perceptions of Online Active Learning Practices and Online Learning Climate Predict Online Course Engagement	Interactive Learning Environments	Öğrencilerin çevrimiçi derslerde aktif öğrenme süreçlerine katılımının yüz-yüze derslere oranla daha belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Suna 2019	Aktif Öğrenme Yaklaşımının 7. Sınıf Matematik Dersi Rasyonel Sayılar Konusunun Öğretimine Etkisinin Akademik Başarı, Tutum ve Kalıcılık Düzeyleri Bağlamında İncelenmesi	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Çalışmada öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik pozitif tutum içerisinde oldukları, aktif öğrenmeyi eğlenceli buldukları ve derslerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında aktif öğrenme ile öğrencilerin motivasyonları ve özgüvenlerinin de olumlu etkilendiği de tespit edilmiştir.
Yıldırım 2019	Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Aktif Öğrenme Yöntemlerini Kullanma Durumları	Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi	Çalışmada katılımcılar aktif öğrenmenin öğrencilerin derse yönelik ilgilerini arttırdığını ve öğrenmelerde kalıcılığı arttırdığını ifade etmiştir.
İl 2018	Aktif Öğrenme Yönteminin 5. Sınıf Öğrencilerinin Sözlü İletişim Becerilerine (Konuşma Dinleme) Etkisi ve Öğrencilerin Aktif Öğrenme Uygulamalarına İlişkin Görüşleri	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü	Çalışmada öğrencilerin aktif öğrenmeyi sevdiğikleri, aktif öğrenme sürecinde eğlendikleri ve derslerin sıklıkla aktif öğrenme etkinlikleri ile yürütülmesini istedikleri sonucuna ulaşılmıştır.
Apaydın & Kandemir 2017	The Effect of Active Learning Approach Jigsaw II Technique on Student Attitudes Relating to Science 4th Grade Science Course	Journal of Computer and Education Research	Aktif öğrenme yaklaşımı olan JİCSAW II tekniğinin, öğretmen merkezli geleneksel öğrenme yöntemlerine göre öğrenci tutumlarını daha olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Ünsal 2017	Felsefe Dersinde Aktif Öğrenme Tekniklerinin Kullanımı	Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	Çalışmada öğretmenler ile aktif öğrenmenin etkileri kapsamında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda aktif öğrenmenin derse eğlence kattığı, dikkati arttırdığı, özgüven sağladığı, etkili iletişim ortamı oluşturduğu gibi faydalarına vurgu yapılmıştır.
Kardaş & Uca 2016	Aktif Öğrenme Yönteminin Kullanıldığı Çalışmaların Öğrenci Başarısı, Tutumu ve Görüşleri Açısından İncelenmesi: Bir Meta-Analiz Çalışması	Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	Aktif öğrenme yöntemlerinin olumlu tutum geliştirmede başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Süral 2015	Öğretmen Adaylarının Aktif Öğrenmeye Yönelik Algılarının Farklı Değişkenler Açısından	Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi	Öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde cinsiyet, branş ve sınıf-kademe değişkenlerinde anlamlı

	İncelenmesi		farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılırken, öğretmen adaylarının aktif öğrenmeye ilişkin algılarında farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Tekbıyık, Şeyihoğlu, Sezen-Vekli & Birinci-Konur 2013	Aktif Öğrenmeye Dayalı Bir Yaz Bilim Kampının Öğrenciler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi	The Journal of Academic Social Science Studies	Çalışmada aktif öğrenmeye dayalı yaz kampının öğrencilerdeki etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin yüksek motivasyonla bilim ve fene yönelik pozitif tutum sergiledikleri, bilişsel/duyuşsal yönde olumlu kazanımlar sağladıkları belirlenmiştir.
Akşit & Şahin 2011	Coğrafya Öğretiminde Aktif Öğrenmenin Akademik Başarı ve Tutum Üzerine Etkisi	Batı Anadolu Eğitim Dergisi	Aktif öğrenme yöntemlerinin öğrencilerin başarı durumlarını olumlu yönde etkilediği ancak derse yönelik tutumlarında farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.
Kaya & Ersoy 2011	Geleneksel Sınıflarda Sosyal Bilgiler Dersinde Zaman İçinde Bilim Ünitelerinde Aktif Öğrenme Yönteminin Öğrenci Başarısı ve Tutumu Üzerine Etkisi	Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi	Araştırmada; aktif öğrenme yönteminin öğrencilerin başarı düzeylerini ve derse karşı tutumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1 değerlendirildiğinde öğrencilerin genel olarak aktif öğrenmeye yönelik pozitif bir tutum içerisinde oldukları, aktif öğrenmenin öğrencilerin motivasyonlarını, başarılarını, özgüvenlerini, derse yönelik dikkat ve ilgileri ile öz disiplin düzeylerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Bunun yanında öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde daha çok eğlendikleri, daha iyi iletişim kurabildikleri, problem çözme ve eleştirel düşünme gibi becerilerinin geliştiği anlaşılmıştır. Ek olarak aktif öğrenmenin öğrencilerin özellikle bilişsel ve duyuşsal yöndeki kazanımlarına katkı sunduğu da belirlenmiştir. Diğer taraftan Tablo 1’de yer alan aktif öğrenme odaklı ilgili araştırmalar incelendiğinde araştırmaların genellikle nicel desenlerle tasarlandığı ve dolayısıyla aktif öğrenme ile diğer değişkenler arasındaki fark-etki-ilişkinin incelendiği çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin, beklentilerinin ve bu konudaki tavsiyelerinin derinlemesine bir şekilde ortaya konulması amaçlandığından, diğer çalışmalardan farklı bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Diğer bir ifadeyle öğrenci görüşlerine odaklanan nitel desenli bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğundan bu çalışmanın yapılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Eğitim sürecinde belirlenen hedeflerin gerçekleşmesinde eğitimin tüm girdilerinin eşgüdümü bir şekilde çalışması önemlidir. Bu girdilere hedef, öğretmen, içerik, ölçme-değerlendirme süreci, okul, yönetici, veli ve eğitim durumları örnek gösterilebilir (Mızıkacı, 2006; Odabaşı, 1997). İstendik bilgi/beceri/duygu ve davranışların bireylere kazandırılmasındaki önemli noktalardan biri de; eğitim programı öğelerinden olan

eğitim durumlarında (öğretme-öğrenme süreci) öğrencilerin aktif şekilde rol alabilmesidir (Haack, 2008; Thornton, 2005). Öğrencinin aktif olduğu öğrenme sürecinde öğrenmenin daha hızlı ve kalıcı olduğu bilinmektedir (Drake, 2012). Çünkü öğrenci aktif olduğunda öğrenme sürecinin öznesi olurken, yazarak, tartışarak, uygulama ve iş birliği yaparak öğrenme fırsatı bulabilmektedir (Berry, 2008; Bisz, & Mondelli, 2023). Bu sebeple çalışmada ele alınan konu ve öğrenme süreçlerine ilişkin öğrenci görüşlerinin değerlendirilerek eğitim bilimleri temel/uygulama alanına katkı sunulması hedeflendiğinden; bu çalışmanın önemli olduğu ifade edilebilir. Aktif öğrenmenin bireye katkıları ve günümüzde giderek artan öneminden dolayı (Bailey, Ries, Heck & Scheuer, 2023; Carr, Palmer & Hagel, 2015; Detlor, Booker, Serenko & Julien, 2012) bu çalışmada üniversite öğrencilerinin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bu amacına ulaşılabilmesi için cevap aranan araştırma soruları şunlardır:

1. Öğrencilerin aktif öğrenme ile karşılaşma sıklıkları nasıldır?
2. Öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentilerine (öğretmenlerden, okullardan, ailelerden) ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Öğrencilerin içinde buldukları öğrenme ortamlarının aktif hale getirilebilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel çalışmaların doğal ortamda derinlemesine veri elde edilebilmesi, detaylı betimleme yapılabilmesi, sürece yönelik olması, tümevarımcı veri analizi yürütülebilmesi, katılımcı bakış açısına odaklanılabilmesi gibi çeşitli avantajları bulunmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2017; Karayaman, 2022). Olgubilim (fenomenolojik) yöntemi nitel araştırma desenlerinden birisi olup, eğitim bilimlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Tekinal & Uğuz-Arsu, 2020). Edmund Husserl'in 20. yüzyıldaki çalışmalarına dayanan olgubilim, bireylerin herhangi bir konuda sahip oldukları görüşlerin belirlenebilmesine, açıklanabilmesine ve/veya tasvir edilebilmesine imkân tanıyan nitel bir araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995; Öktem, 2005; Saygın & Güneş, 2023). Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenolojik) yönteminin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Katılımcılar

Nitel çalışmalarda katılımcılardan elde edilen verilerin karmaşaya neden olmadan detaylı bir şekilde analiz edilebilmesi için (Kvale, 1994) seçilen örneklem büyüklüğünün Başkale (2016) tarafından 6 ile 12 arasında olması önerilmektedir. Bu sebeple çalışmanın katılımcıları Türkiye'nin doğusunda yer alan bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 10 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolayda (uygun) örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kolayda örnekleme evren içinden ulaşılması kolay olan örnek kitlenin seçilmesi yolu ile belirlenmektedir (Baydar, Gül & Akçıl, 2007; Büyüköztürk vd., 2017; Malhotra, 2004). Bu sebeple katılımcıların beşi lisans (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ile Spor Yöneticiliği) ve beşi lisansüstü (Beden Eğitimi ve Spor ABD. yüksek lisans) seviyedeki öğrencilerden oluşmaktadır. Lisans seviyesindeki öğrencilerden ikisi 3. sınıf öğrencisiyken birer tanesi 1., 2. ve 4. sınıf öğrencilerinden

oluşmaktadır. Yüksek lisans öğrencilerinin ise üçü tez dönemindeki öğrencilerden ikisi ise ders dönemindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları değerlendirildiğinde 5'i kadın, 5'i erkek öğrencilerden meydana geldiği görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Çalışma verilerine araştırmacı tarafından geliştirilen “Aktif Öğrenme Odaklı Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılarak ulaşılmıştır. Öncelikle taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Taslak görüşme formu üç eğitim bilimleri alan uzmanı ile bir Türk Dili uzmanının görüşlerine sunulmuştur. Uzman değerlendirmelerinin ardından üç üniversite öğrencisi ile görüşme formunun anlaşılabilirliğinin denetlenebilmesi amacıyla ön uygulama yapılmıştır. Nihai olarak; uzman revizyonları ve son kontrol sonucunda görüşme formu üç ana soru ve beş sondaj soru olmak üzere toplam sekiz sorudan oluşmuştur. Görüşme formu hazırlanma aşamasında öncelikle ilgili literatür incelenmiştir. Bunun yanında görüşme sorularının araştırma amacı ve sorularıyla uyumlu olmasına özen gösterilmiştir. Bu noktada görüşme soruları ile ulaşılan verilerin araştırma sorusuna cevap olabilmesi amaçlanmıştır. Görüşme öncesinde katılımcılara aktif öğrenme hakkında bilgi verilmiştir. Böylelikle katılımcılardan araştırma konusu hakkında daha detaylı bilgi elde edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma verileri üç haftalık bir süreçte elde edilmiş ve yapılan tüm görüşmeler bilgisayar ortamında kayıt altına alınmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular şu şekildedir:

1. Öğrencilerin aktif öğrenme ile karşılaşma sıklıkları nasıldır?
  - 1.1. En çok hangi eğitim seviyesinde aktif öğrenme süreçlerinde yer aldınız?
  - 1.2. Sizi en çok etkileyen ve kalıcılığı olan aktif öğrenme yaşantınız nedir?
2. Aktif öğrenmeden beklentiniz nedir?
  - 2.1. Sizce aktif öğrenmede öğretmenin rolü ne olmalıdır?
  - 2.2. Sizce aktif öğrenmede okulun rolü ne olmalıdır?
  - 2.3. Sizce aktif öğrenmede ailenin rolü ne olmalıdır?
3. Sizce öğrenme ortamlarının aktif hale getirilebilmesi için neler yapılabilir?

İnandırıcılık

Nitel çalışmalarda da nicel çalışmalarda olduğu gibi geçerlik-güvenirlik çalışmalarına önem verilmektedir. Nitel çalışmalarda geçerlik-güvenirlik kavramı yerine literatürde “İnandırıcılık” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. İnandırıcılığın sağlanabilmesi için güvenilirliğin, inanılabilirliğin, aktarılabilirliğin ve onaylanabilirliğin sağlanabilmesi gerekmektedir (Guba & Lincoln, 1994). Çalışmada inandırıcılığın sağlanabilmesi için araştırma yöntem ve süreçleri hakkında detaylara sıklıkla yer verilmiştir. Çalışmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmış ve farklı yükseköğretim seviyesindeki (lisans ve lisansüstü) öğrenciler ile görüşmeler yürütülmüştür. Bunun yanında görüşme sonucunda yapılan değerlendirmeler farklı uzmanların da görüşüne sunulularak değerlendirme birliğinin sağlanması amaçlanmış ve yapılan görüşmeler kayıt altına alınarak arşivlenmiştir. Bu kapsamda araştırmada güvenirliliğin sağlanabilmesi amacıyla Miles ve Huberman (1994) tarafından belirtilen güvenirlilik formülünden [Ortak görüş/(Ortak görüş + Farklı görüş)=Güvenirlilik Katsayısı] yararlanılmıştır. Miles ve Huberman (1994) %70'ten fazla olan güvenirlilik katsayısının yeterli olduğunu

belirtmektedir. Bu çalışmada güvenilirlik katsayısı .80 (%80) olarak belirlenmiştir ve bu ölçümden hareketle çalışmada elde edilen verilerin oldukça güvenilir olduğu ifade edilebilir. Görüşmelerde gönüllüğe önem verilmiş ve öğrencilere baskı yapılmamıştır. Görüşme formunun hazırlanmasında uzman görüşlerine başvurulmuştur. Verilerin sunumunda şeffaflığa önem verilmiş, tablo-şekil ve doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Öğrenci görüşleri sonucunda ulaşılan bulgular öncelikle öğrenciler ile paylaşılarak “Görüşmelerden yapılan çıkarımların (tablo, şekil, tema/alt tema/kod) doğruluğu teyit edilerek” katılımcılardan onay alınmıştır. Böylelikle çalışmanın güvenilirliği, inanılabilirliği, aktarılabilirliği ve onaylanabilirliği sağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmanın geçerlik-güvenirliği için gerekli önlemler alınmıştır.

Veri Analizi

Veri analizinde içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi katılımcı görüşlerinin detaylı bir biçimde değerlendirilmesiyle, odak konu kapsamında kategori-kod-tema-alt temaların oluşturulmasına imkân sunmaktadır (Baltacı, 2019; Bengtsson, 2016). Bu çalışmada öncelikle ulaşılan veriler bilgisayar ortamında kodlanarak sırasıyla alt temalar ve temalar oluşturulmuştur. Ardından elde edilen bulgular tablo-şekil ve doğrudan alıntılar vasıtasıyla sunulmuştur. Çalışmada tümevarım yaklaşımı esas alınmıştır. Verilerin sunumunda katılımcıların isimleri paylaşılmamış ve öğrenciler yükseköğretim seviyelerine göre (YL:Yüksek lisans; L:Lisans; Öğr: Öğrenci) kısaltmalardan yararlanılarak YLÖğr₁ ve LÖğr₂ şeklinde isimlendirilmiştir. Çalışmada etik ihlallerden kaçınılmasına özen gösterilmiş ve Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı’ndan 30.03.2023 Tarih, 44-33 nolu kararı ile etik uygunluk raporu alınmıştır.

Bulgular

Çalışma sorularının çözüme kavuşturulması amacıyla görüşme formunda yer alan sorular (Üç ana soru ve beş sondaj soru) sırasıyla analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırma bulgularının görüşme soruları ekseninde sunulması uygun görülmüştür. Çalışma bulgularından hareketle ulaşılan ilk tema “Karşılaşma Sıklığı” temasıdır. Karşılaşma sıklığı teması “Eğitim Seviyesi” ve “Yaşantı” alt temalarından oluşmaktadır. Çalışmada ulaşılan ikinci tema “Beklenti” temasıdır. Beklenti teması “Öğretmen”, “Okul” ve “Aile” alt temalarından oluşmaktadır. Çalışmada belirlenen son tema ise “Tavsiye” temasıdır. Bulguların sunumunda anlaşılabilirliğin desteklenebilmesi amacıyla tablolardan, doğrudan alıntılardan ve şekillerden yararlanılmıştır.

Birinci Görüşme Sorusu (BGS) ile Sondaj Sorulara (SS1-2) Ait Bulgular

“1. Öğrencilerin aktif öğrenme ile karşılaşma sıklıkları nasıldır?” şeklinde belirlenen ilk görüşme sorusu ile “1.1. En çok hangi eğitim seviyesinde aktif öğrenme süreçlerinde yer aldınız?(SS 1)” şeklinde belirlenen sondaj soru ve “1.2. Sizi en çok etkileyen ve kalıcılığı olan aktif öğrenme yaşantınız nedir?(SS 2)” şeklinde belirlenen sondaj soru kapsamında katılımcı cevaplarına ait frekans dağılımları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Birinci Görüşme Sorusu (BGS) ile Sondaj Sorulara (SS 1-2) Ait Dağılım

Karşılaşma Sıklığı Teması (BGS)		
Kod	Katılımcı	f
Oldukça az	LÖğr ₁ , LÖğr ₂ , LÖğr ₃ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉	7
Oldukça fazla	LÖğr ₄ , YLÖğr ₆ , YLÖğr ₁₀	3

Tablo 2 devamı

Eğitim Seviyesi Alt Teması (SS 1)

Kod	Katılımcı	f
Ortaokul	LÖğr ₂ , LÖğr ₄	2
Lise	LÖğr ₃ , YLÖğr ₆ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₉	4
Üniversite	LÖğr ₁ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₁₀	4

Yaşantı Alt Teması (SS 2)

Kod	Katılımcı	f
Uygulama faaliyetleri (Yaparak/yaşayarak öğrenme)	LÖğr ₂ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	5
Gösterip yaptırma	LÖğr ₁ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₇	3
Oyunla öğretim	LÖğr ₂	1
Drama	LÖğr ₃	1
Öğreterek öğrenme	LÖğr ₅	1
Soru-cevap	YLÖğr ₆	1
Ödev-proje hazırlama	YLÖğr ₇	1
Benzetim-Simülasyon	YLÖğr ₉	1

Tablo 2’de BGS’de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Karşılaşma sıklığı temasında** öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentileri iki kod altında toplanmıştır. Karşılaşma Sıklığı temasında yedi öğrencinin aktif öğrenme ile oldukça az karşılaştığı belirlenmiştir. Bunun yanında üç öğrenci ise aktif öğrenme ile oldukça fazla karşılaştığını ifade etmiştir. Katılımcıların BGS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Hayır, aktif öğrenme ile çok karşılaşmadım. Oldukça az aktif öğrenme süreçlerinde bulundum. Çünkü genelde öğretmenlerimiz anlattığı için bize bu süreçlerde çok yer verilmedi. Uygulamalı derslerde bile yeterince aktif şekilde yer alamadım.” LÖğr₁

“Eğitim yaşantımda sıklıkla aktif öğrenme ile karşılaştım.” YLÖğr₈

“Oldukça az derecede karşılaştım.” YLÖğr₉

“Ben aktif öğrenme ile oldukça sık karşılaştım. Bu konuda kendimi şanslı hissediyorum.” YLÖğr₁₀

Tablo 2’de SS 1’de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Eğitim Seviyesi alt temasında** öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentileri üç kod altında toplanmıştır. Eğitim Seviyesi alt temasında dörder öğrencinin aktif öğrenme süreçlerine en fazla lisede) ve üniversitede katıldıkları belirlenmiştir. İki öğrenci ise aktif öğrenme süreçlerine en fazla ortaokulda katıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların BGS-1SS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Ortaokulda sıklıkla aktif öğrenme süreçlerine katıldığımı ifade edebilirim. Ben üniversitede de aktif olabileceğimi düşünmüştüm fakat pandemiden ve depremden dolayı öyle olmadı. En çok ortaokulda aktif öğrenmeye katıldım.” LÖğr₄

“Üniversite aktif öğrenme süreçlerine daha fazla katıldım.” YLÖğr₈

"Lise döneminde daha fazla aktif öğrenme süreçlerine katıldım." YLÖĞR₉

"Hemen hemen hepsinde sıklıkla aktif öğrenmeye katılmama rağmen en çok üniversitede aktif öğrenme ile karşılaştığımı ifade edebilirim." YLÖĞR₁₀

Tablo 2'de SS 2'de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Yaşantı alt temasında** öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentileri sekiz kod altında toplanmıştır. Yaşantı alt temasında kendilerini en fazla etkileyen aktif öğrenme yaşantılarında kullanılan tekniğin beş öğrenci tarafından uygulama faaliyetleri ve üç öğrenci tarafından gösterip yaptırma olduğunu belirtilmiştir. Birer öğrenci ise kendilerini en fazla etkileyen aktif öğrenme yaşantılarında kullanılan tekniklerin oyunla öğretim, drama, öğreterek öğrenme, soru-cevap, ödev-proje hazırlama ve benzetim-simülasyon olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların BGS-2SS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

"Lisedeyken tarih dersimizde olayları drama şeklinde işlerdik. Tiyatro oyunu sergilerdik. Tarihi olaylar hep aklımıza girerdi. Tarih derslerinde öğrendiklerim hep daha kalıcı olurdu. Çünkü tarih öğretmenin her hafta tarihi bir konuyu derste tiyatro şeklinde işlememizi sağlardı." LÖğr₃

"Lise 3. Sınıfta matematik dersinde öğretmen hep soru sorardı. Öğretmenimizin sorularla aktif şekilde beni derse katmasından dolayı matematik ders başarımlı olduğum arttı. Lise 1. Sınıfta düşük olan matematik başarımlı 3. Sınıfta 100 alacak kadar artmıştı." YLÖğr₆

"Lisede maketler üzerinde uygulamalar, simülasyonlar sıklıkla yaptık. Yaparak-yaşayarak ve eğlenerek öğrendik. Bu şekilde öğrendiklerim hala aklımdadır." YLÖğr₉

İkinci Görüşme Sorusu (İGS) ile Sondaj Sorulara (SS1-2-3) Ait Bulgular

"2. Aktif öğrenmeden beklentiniz nedir?" şeklinde belirlenen ikinci görüşme sorusu ile "2.1. Sizce aktif öğrenmede öğretmenin rolü ne olmalıdır? (SS1)", "2.2. Sizce aktif öğrenmede okulun rolü ne olmalıdır? (SS 2)" ve "2.3. Sizce aktif öğrenmede ailenin rolü ne olmalıdır? (SS 3)" şeklinde belirlenen sondaj sorular kapsamında katılımcı cevaplarına ait frekans dağılımları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İkinci Görüşme Sorusu (BGS) ile Sondaj Sorulara (SS 1-2-3) Ait Dağılım

Beklenti Teması (İGS)		
Kod	Katılımcı	f
Aktif öğrenmede yeterli öğretmen	LÖğr ₅ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	4
Yeterli okul-sınıf imkânları	LÖğr ₅ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉	4
Uygulamaya dayalı öğretim	LÖğr ₁ , YLÖğr ₁₀	2
Eğlenceli öğretim	LÖğr ₂ , LÖğr ₄	2
Bireysel farklara/beklentilere göre öğretim	LÖğr ₃ , LÖğr ₄	2
Demokratik öğretim	LÖğr ₃	1
Özgür öğrenme ortamı	LÖğr ₃	1
Okul dışı etkinlikler	LÖğr ₅	1
Öğretmen-öğrenci etkileşimi	YLÖğr ₆	1
Öğretmen Alt Teması (SS 1)		
Kod	Katılımcı	f
Öğrenmeye rehberlik etmek	LÖğr ₂ , LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉	5
Motivasyon sağlamak	LÖğr ₄ , YLÖğr ₆ , YLÖğr ₉	3
Kendisini sürekli geliştirmek	LÖğr ₅ , YLÖğr ₉	2
Bireysel farklara dikkat etmek	YLÖğr ₇ , YLÖğr ₁₀	2
Derse hazır gelmek	LÖğr ₄ , LÖğr ₅	2
Öğrenciye zaman ayırmak	LÖğr ₁	1

Öğrenci-öğretmen etkileşimi sağlamak	LÖğr ₁	1
Demokratik davranmak	LÖğr ₃	1
Derse odaklanmak	LÖğr ₃	1
Etkili iletişim kurmak	LÖğr ₄	1
Materyal üretmek/tasarlamak	YLÖğr ₉	1
Meslektaşları ile işbirliği kurmak	YLÖğr ₉	1
Okul Alt Teması (SS 2)		
Kod	Katılımcı	f
Uygulama alanları sağlamak	LÖğr ₁ , LÖğr ₂ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₆ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	7
Araç-gereç-materyal sağlamak	LÖğr ₁ , LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	7
Okul dışı etkinlikleri desteklemek	LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	5
Ders dışı etkinlikler düzenlemek	YLÖğr ₆ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉	3
Nitelikli öğretmen istihdam etmek	LÖğr ₂ , YLÖğr ₇	2
Öğretmenlere hizmet içi eğitimler vermek	LÖğr ₃ , YLÖğr ₉	2
Öğretim sürecini denetlemek	LÖğr ₅	1
Aile Alt Teması (SS 3)		
Kod	Katılımcı	f
Sürece katılmak	LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₈ , LÖğr ₉	6
Ekonomik destek sağlamak	LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , LÖğr ₅ , YLÖğr ₇ , LÖğr ₈	5
Teşvik etmek, cesaretlendirmek	LÖğr ₁ , LÖğr ₂ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₆ , LÖğr ₈	5
Yönlendirici olmak	LÖğr ₁ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₁₀	2
Demokratik yaklaşmak	YLÖğr ₃	1
Evdeki imkânlarını iyileştirmek	YLÖğr ₉	1

Tablo 3'te İGS'de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Beklenti temasında** öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentileri dokuz kod altında toplanmıştır. Dörder öğrenci aktif öğrenmeden beklentilerini, aktif öğrenme konusunda yeterli düzeyde bilgi/tecrübe sahibi öğretmene sahip olması ve okul-sınıf imkânlarının yeterli düzeyde olması şeklinde ifade etmiştir. İkişer öğrenci aktif öğrenmeden beklentilerini, uygulamaya dayalı öğretim, eğlenceli öğretim ve bireysel fark/beklentilerin göz önüne alındığı öğretim olarak belirtmiştir. Birer öğrenci ise aktif öğrenmeden beklentilerini, demokratik öğretim, özgür öğrenme ortamı, okul dışı etkinliklere yer verilmesi ve güçlü öğretmen-öğrenci etkileşimine yer verilmesi şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların İGS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

"Öğretmenin öğrencileri birebir derse dâhil etmesini beklerim. Öğretmenin öğrenciler ile etkileşim içerisinde olması ve pozitif ilişkiler kurarak derse katılımlarını sağlaması önemlidir." YLÖğr₆

"Öğrenme sürecine öğrencinin daha fazla katılması ve öğretmenin daha denetleyici ve gözlemci olmasını beklerim. Öğrencinin aktif öğrenme yapabileceği alanlar (laboratuvar-atölye-salon vb.) ile gerekli materyallerin hazır olması gerekir." YLÖğr₈

"Öğrenme ortamının aktif öğrenmeye uygun tasarlanmasını, okulun imkânlarının aktif öğrenmeye uygun olmasını beklerim. Bunun yanında öğretmenlerin de aktif öğrenme konusunda farkındalıklarının yüksek olmasını ve bu konuda yeterli bilgi seviyesinde sahip olmasını isterim." YLÖğr₉

Tablo 3'te SS 1'de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Öğretmen alt temasında** öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde öğretmenden beklentileri 12 kod altında

toplantıdır. Beş öğrenci aktif öğrenme sürecinde öğretmenden öğrencilere rehberlik etmesini beklerken; üç öğrenci öğrencinin derse yönelik motivasyonlarını sağlamasını beklediğini ifade etmiştir. İkişer öğrenci aktif öğrenme sürecinde öğretmenden beklentilerini; öğrencilerin bireysel farklılıklarına dikkat edilmesi, derslere hazırlıklı gelinmesi ve mesleki anlamda sürekli gelişime önem verilmesi şeklinde sıralamıştır. Birer öğrenci ise aktif öğrenme sürecinde öğretmenden beklentilerini; öğrencilere zaman ayrılması, öğrenciler ile etkileşimin sağlanması, derste demokratik davranılması, derse odaklanılarak ders esnasında başka işlerle ilgilenilmemesi, sınıf içi etkili iletişim ortamı oluşturulması, ders materyallerinin üretilmesi/tasarlanabilmesi ve meslektaşları ile işbirliği kurabilmesi şeklinde ifade etmiştir. Katılımcıların İGS-1SS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Öğretmenlerin öğrencinin merkezde olduğunu unutmaması, hem öğretmenin hem de öğrencinin aktif olması ile öğrenciye daha fazla zaman ayrılması gerektiğini düşünüyorum. Derslerde öğretmen tarafından etkileşimli (öğretmen-öğrenci) bir öğrenme ortamı yaratılmalıdır.” LÖğr1

“Ben öğretmenin de en az benim kadar aktif olmasını, bir kenara çekilmemesini isterim. Bizi yönlendiren, aktif öğrenmeye şekil veren, rehber olan ve teşvik eden olmasını isterim.” LÖğr2

“Süreci iyi yönetmelidir. Aktif öğrenmede bireysel farklılıkları dikkate alması önemlidir. Örneğin; her öğrenciye aynı ödev ya da uygulama verilmemelidir.” YLÖğr7

Tablo 3'te SS 2'de yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Okul alt temasında** öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde okuldan beklentilerinin yedi kod altında toplandığı görülmüştür. Yedişer öğrenci aktif öğrenme sürecinde okuldan spor salonu, atölye, bilgisayar laboratuvarı, laboratuvar, çok amaçlı salon vb. gerekli olan uygulama alanlarının sağlanmasını ve aktif öğrenme sürecinde kullanılan araç-gereç-materyallerin temin edilmesini beklediklerini ifade etmiştir. Beş öğrenci okuldan okul dışı etkinliklerin (müze, hayvanat bahçesi, planetarium gibi çeşitli geziler) desteklenmesini ve üç öğrenci ise ders dışı etkinliklerin (yarışma, müsabaka, turnuva, sergi, kültür-sanat etkinlikleri gibi) düzenlenmesini beklediğini belirtmiştir. İkişer öğrenci okuldan nitelikli öğretmenler istihdam edilmesini ve öğretmenlere etkili hizmet içi eğitimler verilmesini beklerken, bir öğrenci ise öğretim sürecinin öğrenci odaklı-aktif olup olmadığının okul tarafından denetlenmesini beklemektedir. Katılımcıların İGS-2SS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Uygulamalı derslerde aktif olmam son derece önemlidir. Aktif öğrenme gerçekleştirebilmem için okulun gerekli uygulama alanlarının müsait olması ve gerekli malzeme/materyallerin var olması gerekmektedir. Ancak hem alan hem de malzeme/materyal kısıtlı olduğu için yeteri kadar aktif öğrenme gerçekleştiremiyorum.” LÖğr1

“Okuldaki aktif öğrenmede kullanılan ekipmanların yeterli olmasını isterim. Okul dışı etkinlikler gibi uygulamalarda okulun destek sunmasını isterim. Okulun öğretmenleri aktif öğrenme hakkında bilgilendirmesini ve bu konuda eğitimler düzenlemesini beklerim.” LÖğr3

“Okul, aktif öğrenme için gerekli araç-gereci sağlamalıdır. Mesela spor salonunda file veya top yoksa öğrenci nasıl aktif olabilir? Okul içi ya da dışında yapılacak her türlü etkinlikte okulun önceden yapılan bir plan dâhilinde gerekli önlemleri alması ve hazırlıkları yapması gereklidir.” LÖğr4

Tablo 3'te SS 3'te yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Aile alt temasında** öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde ailelerinden beklentilerinin altı kod altında

toplandığı görülmüştür. Altı öğrenci ailelerinden aktif öğrenme sürecine katılmalarını, okulda ve okul dışında düzenlenen aktif öğrenme süreçlerinde kendilerini desteklemelerini beklemektedir. Beşer öğrenci aktif öğrenme sürecinde ailelerinden ekonomik destek ve aktif öğrenmeye katılım konusunda teşvik edilerek cesaretlendirilmeyi beklediğini ifade etmiştir. Üç öğrenci ise ailelerine aktif öğrenmeye katılım sürecinde yönlendiricilik rolü yüklemiştir. Birer öğrenci aktif öğrenme sürecinde ailelerinden demokratik yaklaşım benimsemelerini ve evdeki imkanları da okuldaki öğrenmeleri destekleyecek nitelikte iyileştirmelerini beklediğini belirtmiştir. Katılımcıların İGS-3SS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Ailemin okul öğrenmelerini desteklemek amacıyla okul dışı etkinlikleri desteklemesini isterim. Yani ailemin okulda edindiğim öğrenmeleri desteklemek amacıyla benim aktif olacağım öğrenmeler sağlamasını isterim.” LÖğr₂

“Ailenin maddi-manevi desteği olmalıdır. Örneğin; bir öğrenci tiyatro etkinliğine katılacaksa ve ailenin üzerine düşen kıyafet hazırlamaksa, aile bu kıyafeti hazırlamalı ve çocuğun aktif öğrenme süreçlerine katılımını sağlamalıdır. Evde çalışma sırasında ailenin destek olması önemlidir. Mesela ben okulda badminton oynuyordum ve eve geldiğimde gerekli antrenmanlarda annem bana eşlik ediyordu. Bunun gibi aile çocuğa aktif öğrenme sağlayabilmesi için her türlü desteği vermelidir.” LÖğr₄

“Aile öncelikle öğrencisini tanımalı (yeteneği ve ilgisi kapsamında yönlendirmesi) ve bu noktada yönlendirici olması gereklidir. Okul öğrenmelere ailenin de yapacağı uygulamalarla destek olması önemlidir. Gerekli maddi-manevi imkânları sağlamalıdır. Örneğin; bir gezi vb. olduğu zaman finanse etmelidir. Aile okulda olacak etkinliklere gerekli izinleri vermelidir. Aile öğrencinin aktif öğrenme süreçlerine katılımını teşvik etmelidir.” YLÖğr₈

Üçüncü Görüşme Sorusuna (ÜGS) Ait Bulgular

“3. Sizce öğrenme ortamlarının aktif hale getirilebilmesi için neler yapılabilir?” şeklinde belirlenen ikinci görüşme sorusu kapsamında katılımcı cevaplarına ait frekans dağılımları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. ÜGS’ye Ait Dağılım

Tavsiye Teması (ÜGS)		
Kod	Katılımcı	f
Fiziki koşullar iyileştirilebilir	LÖğr ₁ , LÖğr ₂ , LÖğr ₃ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	7
Uygun materyaller kullanılabilir	LÖğr ₂ , LÖğr ₃ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₆ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉ , YLÖğr ₁₀	7
Uygun yöntem-teknikler kullanılabilir	LÖğr ₁ , LÖğr ₄ , YLÖğr ₆	3
Uygun program hazırlanabilir	LÖğr ₂ , YLÖğr ₇ , YLÖğr ₉	3
Uygun sınıf-oturma düzeni sağlanabilir	LÖğr ₄ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₁₀	3
Okul-aile iş birliği sağlanabilir	LÖğr ₅ , YLÖğr ₈ , YLÖğr ₉	3
Öğretmenlerin farkındalıkları artırılabilir	LÖğr ₂ , YLÖğr ₁₀	2
Ev koşulları iyileştirilebilir	LÖğr ₄ , YLÖğr ₈	2
Okullara gerekli bütçe ayrılabilir	LÖğr ₅	1
Dersler eğlenceli bir hale getirilebilir	YLÖğr ₆	1
Öğretmenler değişime açık ve rehber olabilir	YLÖğr ₈	1
Öğrenci tanınabilir/takip edilebilir	YLÖğr ₈	1

Tablo 4’te yer alan öğrenci görüşleri incelendiğinde; **Tavsiye temasında** öğrencilerin aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerinin 12 kod altında toplandığı görülmüştür. Yedişer öğrenci aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerini fiziki koşulların (spor salonu, laboratuvar, atölye, çok amaçlı salon, sınıf v iyileştirilmesi b.) ve uygun materyallerin (projeksiyon, ses sistemi, mikroskop, maket, manken vb.) kullanılması şeklinde sıralamıştır. Üçer öğrenci aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerinin aktif öğrenmeye uygun yöntem-tekniklerin kullanılması, eğitim-öğretim-ders programlarının aktif öğrenmeye uygun hazırlanması, aktif öğrenmeye uygun sınıf-oturma düzeni oluşturulması ve okul-aile iş birliğinin sağlanması olduğunu belirtmiştir. İkişer öğrenci aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerini öğretmenlerin aktif öğrenmeye yönelik farkındalıklarının artırılması ve ev koşullarının iyileştirilmesi şeklinde ifade etmiştir. Birer öğrenci ise aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerinin okullara gerekli bütçenin ayrılması, derslerin eğlenceli bir şekilde işlenmesi, öğretmenlerin değişime açık-rehber olması ve öğrencilerin tanınması/takip edilmesi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların ÜGS kapsamındaki yanıtlarından yapılan doğrudan alıntı örnekleri şunlardır:

“Okulun fiziki şartlarının iyileştirilmesi, aktif öğrenmeyi destekleyici materyallerin okullar tarafından temin edilmesi ve bu materyallerin öğrenciler tarafından özgürce kullanılabilmesini öneririm. Bunun yanında öğretmenlerin aktif öğrenme farkındalıkları artırılabilir ve sınıfta daha fazla aktif öğrenme uygulamaları yapılabilir. Eğitim programının aktif öğrenme odaklı hazırlanması, hedeflerin, içeriğin ve derslerin aktif öğrenmeye göre hazırlanmasını öneririm.”

LÖğr2

“Aktif öğrenme sürecinin desteklenebilmesi için gerekli alan ve materyallerin temin edilmesi gereklidir. Örneğin; fen dersi için bir laboratuvar gereklidir. Öğretmenlerin de aktif öğrenmeye dayalı öğrenmeler yapması önemlidir. Bu noktada eğitim programı öğelerinden eğitim durumlarının aktif öğrenme odaklı düzenlenmesi önemlidir.” **YLÖğr7**

“Gerekli öğrenme ortamlarının ve materyallerin sağlanması gereklidir. Eğitim programı aktif öğrenmeye daha uygun bir hale getirilebilir. Bu sebeple ders hedefleri, içerik, eğitim durumları ve ölçme-değerlendirme süreçleri aktif öğrenme odaklı düzenlenebilir. Öğretmen, aile ve okul işbirliği içinde öğrencilerin katılacağı aktif öğrenme süreçlerinin daha etkin hale getirilebilmesi için tüm imkânları sağlamalıdır.” **YLÖğr9**

Öğrenci görüşlerinin bir bütün olarak sunulabilmesi ve bulguların anlaşılabilirliğini arttırılabilmesi amacıyla şekillerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda hazırlana Şekil 1’de öğrenci görüşleri sunulmuştur. Şekil 1’de her bir tema, farklı renkte sunulmuştur. Alt temalar ile kodlar ise ait oldukları temalar ile uyumlu olan renklere ve farklı gradyan renklerine sahiptir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Üniversite öğrencilerinin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma nitel desenlerden olgubilim (fenomenolojik) yöntem ile tasarlanmıştır. Çalışma verileri araştırmacı tarafından geliştirilen ve alan uzmanlarının denetiminden geçen “Aktif Öğrenme Odaklı Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılarak lisans ve lisansüstü öğrenimini sürdüren 10 öğrenciden elde edilmiştir. Çalışmanın geçerliği ve güvenilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla gerekli önlemler alınmış ve elde edilen veriler içerik analizi uygulanmıştır. Çalışmada cevap aranan üç araştırma sorusu vardır. Bu sebeple araştırma sonuçları araştırma sorularına odaklanılarak sunulmuştur.

İlk araştırma sorusu olan “1.Öğrencilerin aktif öğrenme ile karşılaşma sıklıkları nasıldır?”ın çözümlenebilmesi yapılan içerik analizi sonucunda öğrenci görüşlerinin “**Karşılaşma Sıklığı**” temasında “*Eğitim Seviyesi*” ve “*Yaşantı*” alt temalarında toplandığı belirlenmiştir. İlk araştırma sorusu kapsamında 13 kod belirlenmiştir. **Karşılaşma Sıklığı Teması** kapsamında katılımcı yanıtları (iki alt tema ve iki kod) değerlendirildiğinde; Aktif öğrenme etkinliklerine öğretim süreçlerinde yeteri kadar yer verilmediği, öğrencilerin az bir kısmının aktif öğrenme süreçlerine sıklıkla katılabildiği, uygulamalı derslerde bile öğrencilerin aktif şekilde rol alamadığı, bu nedenle geleneksel şekilde (öğretmenin merkezde olduğu) yürütülen derslere karşılık öğrenci tutumunun olumsuz olabildiği ve daha çok ezbere dayalı bir öğretim tasarlandığı anlaşılmıştır. Öyle ki; Aktif Öğrenme Stratejilerine göre planlanan derslere katılabilen öğrencilerin kendilerini şanslı varsaydığı sonucuna ulaşılmıştır. *Eğitim Seviyesi Alt Teması* kapsamında katılımcı yanıtları (üç kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine lise ve üniversitede daha sık katıldığı, ortaokulda ise daha seyrek katıldığı anlaşılmıştır. İlkokul programlarında oyunlaştırarak, yaparak-yaşayarak ve somutlaştırarak öğrenmeye önem verilmektedir. Buna rağmen, hiçbir öğrenci ilkokulu aktif öğrenme ile en sık karşılaştığı eğitim düzeyi olarak belirtmemiştir. Bu bulgu dikkat çekicidir. Bunun yanında pandemi ve deprem gibi sebeplerle üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmesiyle aktif öğrenme kayıplarının yaşandığı, ilkokul ve ortaokulda genellikle otoriter öğretmenlerin olmasından dolayı öğrenci yerine öğretmen merkezli öğretim yapıldığı, gerekli fiziksel alan ve ekipman yetersizliğinden dolayı aktif öğrenmeye katılımın olumsuz yönde etkilendiği de öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. *Yaşantı Alt Teması* kapsamında katılımcı yanıtları (sekiz kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin en fazla etkilendikleri aktif öğrenme yaşantılarının uygulama faaliyetleri ile gösterip yaptırmanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında öğrenciler oyunla öğretim, drama, öğreterek öğrenme, soru-cevap, ödev-proje hazırlama ve benzetim-simülasyon ile de oldukça etkili öğrenme yaşantıları gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Diğer taraftan öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerinde eğlendikleri, akademik başarılarının arttığı, daha iyi ve kalıcı şekilde öğrendikleri ve derste pasif olmalarının gerekli kazanımları elde etmelerini engellediği, sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci araştırma sorusu olan “2.Öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentilerine (öğretmenlerden, okullardan, ailelerden) ilişkin görüşleri nelerdir?”in çözümlenebilmesi yapılan içerik analizi sonucunda öğrenci görüşlerinin “**Beklenti**” temasında “*Öğretmen*”, “*Aile*” ve “*Okul*” alt temalarında toplandığı belirlenmiştir. İkinci araştırma sorusu kapsamında 34 kod belirlenmiştir. **Beklenti Teması** kapsamında katılımcı yanıtları (üç alt tema ve dokuz kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenmeden beklentilerinin demokratik,

eğlenceli, özgür ve uygulamaya dayalı bir öğretim ortamının yaratılması olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında öğrenciler aktif öğrenme sürecinde bireysel farklılıklarına önem verilmesine ve okul dışı etkinliklerin eğitim programlarında yer alması gerektiğine de vurgu yapmıştır. Öğrenciler öğretmenleri ile etkileşimin de önemli olduğunu ifade etmiştir. Diğer taraftan öğrenciler öğretmenlerinin aktif öğrenme konusunda yeterli bilgi/tecrübe sahibi olmasını ve okul-sınıf imkânlarının (spor salonu, atölye, laboratuvar vb. ile gerekli araç-gereç, materyal) aktif öğrenme ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmasını bekledikleri de tespit edilmiştir. *Öğretmen Alt Teması* kapsamında katılımcı yanıtlarından elde edilen sonuçlar (12 kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde öğretmenden beklentilerinin öğrenmeye rehberlik ederek aktif öğrenmede süreci ve öğrenciyi yönlendirmek, öğrenci motivasyonu artırarak öğrencinin aktif öğrenme sürecine katılmaya istekli olmasını sağlamak, dersleri demokratik bir ortamda yürütmek, öğrencilerin bireysel farklılıklarına dikkat ederek farklı aktif öğrenme etkinlikleri düzenlemek, derslerde etkili iletişim ortamı yaratmak ve böylelikle öğretmen-öğrenci etkileşimi desteklemek, derse odaklanmak ve ders esnasında ders dışı konular ile ilgilenmemek, gerek duyulduğunda ders materyalleri üretmek-tasarlamak, diğer öğretmenler ile işbirliği kurarak aktif öğrenme konusunda kişisel gelişimini desteklemek ve alanı ile eğitim bilimleri konularını takip ederek yeni öğretim strateji-yöntem-teknikleri konusunda kendisini güncel tutabilmek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *Okul Alt Teması* kapsamında katılımcı yanıtları (yedi kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde okuldan beklentileri yeterli düzeyde uygulama yapılabilecek fiziksel alanlar ile araç-gereç-materyallerin sağlanması, okul dışı ve ders dışı etkinliklerle hedef kazanımların elde edilmesinde öğrencilerin aktif şekilde öğrenme sürecine katılması, hem alanında hem de aktif öğrenme hakkında yeterli donanıma sahip nitelikli öğretmenlerin istihdam edilmesi, öğretmenlere aktif öğrenme odaklı hizmet içi eğitimler verilmesi ile öğretmenlerin aktif öğrenmeyi işe koşma ve öğrencileri öğretim sürecinin odağı yapma konularında denetlenmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *Aile Alt Teması* kapsamında katılımcı yanıtları (altı kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme sürecinde ailelerinden beklentilerinin başında okul içinde ya da dışında düzenlenen ve ailelerin katılımına uygun aktif öğrenme etkinliklerine ailelerin de katılım sağlamasıdır. Bunun yanında öğrenciler ailelerinden maddi-manevi destek beklemektedir. Burada maddi olarak nitelendirilen desteğin ekonomik koşulların iyileştirilmesi ve gerekli olan araç-gereç-materyallerin (bilgisayar gibi hem evde hem de okulda kullanılabilecek gerekli diğer materyaller) hem ev hem de okul için temin edilmesi olarak açıklanmıştır. Manevi destek ise öğrencilerin okul içinde ya da dışında gerçekleştirilecek olan izne bağlı aktif öğrenme süreçlerine katılım izni verilmesi ve öğrencilerin bu konuda teşvik edilerek cesaretlendirilmesidir. Diğer taraftan aktif öğrenme süreçlerinde farkındalığı düşük düzeyde olan öğrencilerin aileleri tarafından yönlendirilmesi beklenmektedir. Diğer taraftan öğrenciler okul dışı saatlerde de (hafta sonu, yarıyıl tatili gibi) okul öğrenmelerini destekleyici etkinliklerin aileleri tarafından düzenlenmesini beklemektedir. Bu etkinliklere örnek olarak müze ziyareti, hayvanat bahçesi gezisi, spor etkinlikleri ve kültür-sanat etkinlikleri gösterilebilir. Son olarak yapılan görüşmelerde öğrencilerin ailelerinden aktif öğrenmeye katılmalarını destekleyici demokratik bir tutum kullanmalarını bekledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü araştırma sorusu olan “3.Öğrencilerin içinde buldukları öğrenme ortamlarının aktif hale getirilebilmesi için yapılması gerekenlere ilişkin görüşleri nelerdir?”in çözümlenebilmesi yapılan içerik analizi sonucunda öğrenci görüşlerinin “**Tavsiye**”

temasında 12 kod altında toplandığı belirlenmiştir. **Tavsiye Teması** kapsamında katılımcı yanıtları (12 kod) değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme sürecinin iyileştirilebilmesine yönelik tavsiyelerinin başında öğrenme ortamlarının fiziki koşullarının iyileştirilmesi ve uygun araç-gereç-materyallerin kullanılması gelmektedir. Bunun yanında öğrencilerin öğretmenlerinin uygun yöntem-teknikleri kullanmalarını, uygun eğitim-öğretim-ders programlarının hazırlanmasını, sınıf ortamlarının aktif öğrenmeye uygun biçimde düzenlenmesini, okul-aile işbirliğinin sağlanmasını, ev koşullarının iyileştirilmesini, okullara gerekli-yeterli bütçenin aktarılmasını, derslerin eğlenceli bir hale getirilmesini, öğretmenlerin değişime açık olmalarını, öğretmenlerin öğrenme sürecinde rehber olmalarını, öğretmenlerin aktif öğrenme farkındalıklarının arttırılmasını, öğretmenlerin öğrencilerini tanımalarını ve öğrencilerinin bireysel farklarını bilerek uygun teknikleri işe koşmalarını tavsiye ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Aktif öğrenme odaklı diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlar ile bu çalışmada ulaşılan sonuçların karşılaştırılabilmesi ve böylelikle çalışma sonuçlarının literatürdeki yerinin belirlenebilmesi amacıyla tartışma yürütülmüştür. Bu kapsamda çalışmalar yıla göre (önce yakın tarihli çalışmalar) ele alınmıştır. Çalışmalar sunulurken sonuçları hakkında kısa bilgiler sunulmuş ve ardından bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile diğer çalışmaların sonuçları karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda Yep, Tan ve Fung (2023) tarafından yapılan çalışmada yükseköğretim öğrencilerinin derslere aktif öğrenme yöntemleriyle katılmalarında çekimserlik yaşadıkları, diğer öğrenciler tarafından yanlış cevap vermeleri durumunda yargılanma korkusu taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Davies, Alotaishan, vd. (2023) yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin görüşleri incelendiğinde; COVID-19 pandemisinde uzaktan eğitim modeli ile yapılan derslerin aktif öğrenmelerine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Kan (2023) tarafından yapılan çalışmada sosyal bilgiler dersini alan öğrencilerin dersi sevdikleri ve aktif öğrenme uygulamaları ile anlatılan derse daha olumlu tutum içinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Korucuk ve Engin (2023) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin görüşleri incelendiğinde aktif öğrenme destekli ters yüz öğrenme uygulamalarının motivasyona, yaratıcı düşünme becerisine ve başarıya olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lugosi ve Uribe (2022) araştırmasında matematik dersini alan öğrencilerin görüşleri incelendiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme yöntemi ile yapılan matematik dersini geçme oranlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Hartikainen, Rintala, Pylväs, ve Nokelainen, (2019) çalışmasında mühendislik eğitimi alan yükseköğretim öğrencilerinin aktif öğrenme uygulamalarıyla derse katılımları başarılarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Jeong, González-Gómez, Gallego-Picó ve Bravo (2019) çalışmasında Atmosfer Kirliliği dersinde uzaktan eğitim programı bağlamında aktif bir öğrenme yönteminin öğrencilerin duyguları, öz-yeterlik inançları ve öğrenme çıktıları üzerindeki olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Suna (2019) çalışmasında öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik pozitif tutum içerisinde olduklarını, aktif öğrenmeyi eğlenceli bulduklarını ve derslerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında aktif öğrenme ile öğrencilerin motivasyonları ve özgüvenlerinin de olumlu etkilendiğini de tespit etmiştir. Yıldırım (2019) çalışmasında katılımcıların aktif öğrenmenin öğrencilerin derse yönelik ilgilerini arttırdığını ve böylelikle öğrenmelerinde de kalıcılığı arttırdığını ifade etmiştir. Cooper, Downing ve Brownell (2018) çalışmasında ise öğrenci görüşleri incelendiğinde; aktif öğrenmenin uygulanma biçimine bağlı olarak öğrencilerin kaygısını hem arttırabileceğini hem de azaltabileceği sonucuna ulaşılmıştır. İl (2018) çalışmasında öğrencilerin aktif öğrenmeyi sevdikleri, aktif öğrenme sürecinde

eğlendikleri ve derslerin sıklıkla aktif öğrenme etkinlikleri ile yürütülmesini istedikleri sonucuna ulaşmıştır. Ünsal (2017) çalışmasında öğretmenler ile aktif öğrenmenin etkileri kapsamında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda aktif öğrenmenin derse eğlence kattığı, dikkati arttırdığı, özgüven sağladığı ve etkili iletişim ortamı oluşturduğu gibi faydalarına vurgu yapmıştır. Tekbıyık, Şeyihoğlu, Sezen-Vekli ve Birinci-Konur (2013) çalışmasında aktif öğrenmeye dayalı yaz kampının öğrencilerdeki etkilerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin yüksek motivasyonla bilim ve fene yönelik pozitif tutum sergiledikleri ile bilişsel/duyuşsal yönde olumlu kazanımlar sağladıklarını tespit etmiştir. Aytan (2011) tarafından yapılan çalışmada 6.sınıf öğrencilerine yapılan görüşme sonucunda aktif öğrenme teknikleriyle yapılan dinlenme eğitimlerinin öğrenci başarısını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarının diğer çalışma sonuçları ile kıyaslanması sonucunda; yerli ve yabancı ilgili çalışma sonuçları ile bu çalışmada elde edilen sonuçların tutarlı olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle bu çalışma sonuçları ilgili alanyazın tarafından desteklenmektedir. Nihai olarak aktif öğrenme odaklı diğer çalışmalarda elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile mevcut alanyazından edinilen sonuçların uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışmada öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin 3 tema, 5 alt tema ve 59 kod altında toplandığı belirlenmiştir. Tema, alt tema ve kodlar değerlendirildiğinde; öğrencilerin aktif öğrenme ile yeteri kadar karşılaşmadıkları, özellikle ilkökul ve ortaokulda aktif öğrenmenin daha az uygulandığı ve öğretmenlerin daha aktif olduğu, öğrencilerin en çok karşılaştıkları aktif öğrenme süreçlerinin uygulama faaliyetleri ile gösterip yaptırma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin aktif olarak öğrenme süreçlerine katılabilmeleri çeşitli beklentileri olduğu ve bu beklentilerin başında demokratik, eğlenceli, özgür ve uygulamaya dayalı bir öğretim ortamının yaratılması, bireysel farklılıklara önem verilmesi, okul dışı etkinliklerin eğitim programlarında yer alması gerektiği ve öğretmen-öğrenci etkileşiminin sağlanmasını geldiği anlaşılmıştır. Bunun yanında öğrencilerin aktif öğrenme bağlamında öğretmenlerinden, okullarından ve ailelerinden çeşitli beklentileri olduğu görülmüştür. Çalışmada öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine katılımlarının desteklenebilmesi ve bu konudaki beklentilerinin karşılanarak öğrenme süreçlerinin daha etkili hale getirilebilmesi için araştırma sonuçları doğrultusunda birtakım öneriler geliştirilmiştir:

- Okulların sahip olduğu fiziki koşullar (sınıf, spor salonu, laboratuvar, atölye vb.) aktif öğrenmeye uygun hale getirilmesi önerilebilir.
- Aktif öğrenme için gerekli olan araç-gereç-materyallerin okullar tarafından temin edilmesi önerilebilir.
- Öğretmenlerin içeriğe ve öğrenciye uygun aktif öğrenme tekniklerini (akvaryum, köşeleme, kartopu, flaş, hızlı tur, örnek olay db.) sıklıkla kullanmaları önerilebilir.
- Sınıfların aktif öğrenmeye uygun şekilde düzenlenmesi önerilebilir.
- Öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine katılımı konusunda okul-aile işbirliği sağlanabilir.
- Okul dışı (hayvanat bahçesi-müze-bilim merkezi vb. gezileri) ve ders dışı (spor müsabakaları, turnuvalar, kültür-sanat gösterileri vb.) etkinliklere yer verilmesi önerilebilir.

- Okul içi ve dışında aktif öğrenme süreçlerinin yürütülebilmesi için gerekli bütçe sağlanabilir.
- Öğretmenlerin aktif öğrenme konusundaki farkındalıklarının artırılabilmesi amacıyla hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimler verilmesi önerilebilir.
- İlkokul ve ortaokulda aktif öğrenme tekniklerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir.
- Derslerde demokratik ve öğrencilerin özgür olabilecekleri öğrenme ortamlarının yaratılması önerilebilir.
- COVID-19 pandemisi ve Kahramanmaraş depremi gibi nedenlerden dolayı uygulanan uzaktan eğitimde yaşanan öğrenme kayıplarının telafi edilebilmesi için aktif öğrenme tekniklerinden yararlanılabilir.
- Öğrencilerin tanınması ve bireysel farklarının dikkate alınması önerilebilir.
- Öğrencilerin tanınması amacıyla portfolyo gibi öğrenci gelişim dosyaları hazırlanması önerilebilir.
- Öğrencilerin aktif öğrenmeye yönelik güdülenmelerine önem verilmesi önerilebilir.
- Daha geniş örneklerle benzer çalışmaların yürütülmesi önerilebilir.
- Bu çalışmada nitel desenlerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla karma desenler kullanılarak daha detaylı bulgulara ulaşılabilecek çalışmaların yapılması önerilebilir.
- Farklı eğitim kademelerinde aktif öğrenmeye yönelik öğrenci görüşlerinin belirlenebileceği çalışmalar yapılması önerilebilir.
- Öğretmenler ve/veya öğretim elemanlarının aktif öğrenmeye yönelik görüşlerinin tespit edilebilmesi amacıyla çalışmalar yapılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> <i>*(Kağkas Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 30.03.2023 Tarih , 44-33 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> <i>* (Kağkas University Rectorate, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 30.03.2023, numbered 44-33 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Akşit, F., & Şahin, C. (2011). Coğrafya öğretiminde aktif öğrenmenin akademik başarı ve tutum üzerine etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 1-26.

Algarni, B. M. (2023). Active learning strategies in the flipped classroom approach. In *Handbook of Research on Facilitating Collaborative Learning Through Digital Content and Learning Technologies* (pp. 384-399). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5709-2.ch019>

Ananiadou, K., & Claro, M. (2009). 21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries. *OECD Education Working Papers*, 41, OECD Publishing: <https://dx.doi.org/10.1787/218525261154>

Apaydın, Z., & Kandemir, M. A. (2017). The effect of active learning approach jigsaw II technique on student attitudes relating to science 4th grade science course. *Journal of Computer and Education Research*, 5(10), 317-334. <https://doi.org/10.18009/jcer.336175>

Arslan, M. (2006). Aktif öğrenme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 92-105.

Audia, R., & Hidayat, H. (2023). Increasing activities and student learning outcomes with the project-based learning model in the thematic learning theme of our friends in class V. *Widyagogik: Jurnal Pendidikan dan Pembelajaran Sekolah Dasar*, 10(2), 335-349. <https://doi.org/10.21107/widyagogik.v10i2.18190>

Aytan, T. (2011). Aktif öğrenme tekniklerinin dinleme becerisi üzerindeki etkileri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 23-43.

Bahlool, M., & Ashoo, I. A. Z. (2023). The effect of active learning according to Thelin model in learning some soccer skills for preparatory school students. *Resmilitaris*, 13(2), 1059-1071.

Bailey, R., Ries, F., Heck, S., & Scheuer, C. (2023). Active learning: A review of european studies of active lessons. *Sustainability*, 15(4-3413), 1-10. <https://doi.org/10.3390/su15043413>

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.

Baydar, M. L., Gül, H., & Akçıl, A. (2007). *Bilimsel araştırmanın temel ilkeleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi.

Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>

Berry, W. (2008). Surviving lecture: a pedagogical alternative. *College Teaching*, 56(3), 149-154. <https://www.jstor.org/stable/20695199>

Bisz, J., & Mondelli, V. L. (2023). *The educator's guide to designing games and creative active-learning exercises: The allure of play*. New York: Teachers College Press.

Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active learning: Creating excitement in the classroom. 1991 ASHE-ERIC higher education reports*. ERIC Clearinghouse on Higher Education, The George Washington University, One Dupont Circle, Suite 630, Washington, DC 20036-1183.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (23. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Camacho, D. J., & Legare, J. M. (2015). Opportunities to create active learning techniques in the classroom. *Journal of Instructional Research*, 4, 38-45.

Capone, R. (2022). Blended learning and student-centered active learning environment: a case study with STEM undergraduate students. *Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education*, 22(1), 210-236. <https://doi.org/10.1007/s42330-022-00195-5>

Carr, R., Palmer, S., & Hagel, P. (2015). Active learning: The importance of developing a comprehensive measure. *Active Learning in Higher Education*, 16(3), 173-186. <https://doi.org/10.1177/1469787415589529>

Chiu, P. H. P., Im, S. W. T., & Shek, C. H. (2022). Disciplinary variations in student perceptions of active learning classrooms. *International Journal of Educational Research Open*, 3, 100-131. <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2022.100131>

Chrysafiadi, K., Virvou, M., & Tsihrintzis, G. A. (2023). A Fuzzy-based evaluation of e-learning acceptance and effectiveness by computer science students in Greece in the period of COVID-19. *Electronics*, 12(2), 428. <https://doi.org/10.3390/electronics12020428>

Cole, A. W., Lennon, L., & Weber, N. L. (2021). Student perceptions of online active learning practices and online learning climate predict online course engagement. *Interactive Learning Environments*, 29(5), 866-880. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1619593>

Cooper, K. M., Downing, V. R., & Brownell, S. E. (2018). The influence of active learning practices on student anxiety in large-enrollment college science classrooms. *International Journal of STEM Education*, 5(1), 1-18. <https://doi.org/10.1186/s40594-018-0123-6>

Davis, B., & Summers, M. (2014). Applying Dale's Cone of Experience to increase learning and retention: A study of student learning in a foundational leadership course. *Qscience proceedings*, 2015(4), 1-7. <https://doi.org/10.5339/qproc.2015.elc2014.6>

Davies, P. M., Alotaishan, R. M. T., Alabdulwahed, H. K. A., Khan, A. M. F., Ateya, R. M., Alkhamis, T. S., & Alodhib, A. A. A. (2023). Perspectives on cyberlearning: A case study by students, about students. *Education and Information Technologies*, 1-15. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11564-w>

Detlor, B., Booker, L., Serenko, A., & Julien, H. (2012). Student perceptions of information literacy instruction: The importance of active learning. *Education for information*, 29(2), 147-161.

Drake, J. R. (2012). A Critical analysis of active learning and an alternative pedagogical framework for introductory information systems courses. *Journal of Information Technology Education: Innovations in Practice*, 11(1), 39-52.

Engin, A. O., & Korucuk, M. (2021). Öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 1081-1119. <https://doi.org/10.17152/gefad.875581>

Felder, R. M., & Brent, R. (2009). Active learning: An introduction. *ASQ Higher Education Brief*, 2(4), 1-5.

Galo, E. (2017). Lise düzeyinde aktif öğrenme yaklaşımı ile işlenen matematik dersinin alternatif ölçme teknikleriyle değerlendirilmesi. (Yayınlanmış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(105), 163-194.

Haack, K. (2008). UN studies and the curriculum as active learning tool. *International Studies Perspectives*, 9(4), 395-410. <https://doi.org/10.1111/j.1528-3585.2008.00344.x>

Hartikainen, S., Rintala, H., Pylväs, L., & Nokelainen, P. (2019). The concept of active learning and the measurement of learning outcomes: A review of research in engineering higher education. *Education Sciences*, 9(4), 276. <https://doi.org/10.3390/educsci9040276>

Hsu, W. N., & Lin, H. T. (2015, February). Active learning by learning. In *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 29(1), 2659-2665. <https://doi.org/10.1609/aaai.v29i1.9597>

Jeong, J. S., González-Gómez, D., Gallego-Picó, A., & Bravo, J. C. (2019). Effects of active learning methodologies on the students' emotions, self-efficacy beliefs and learning outcomes in a science distance learning course. *JOTSE: Journal of Technology and Science Education*, 9(2), 217-227. <http://dx.doi.org/10.3926/jotse.530>

İl, İ. (2018). Aktif öğrenme yönteminin 5. sınıf öğrencilerinin sözlü iletişim becerilerine (konuşma dinleme) etkisi ve öğrencilerin aktif öğrenme uygulamalarına ilişkin görüşleri. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Kalem, S., & Fer, S. (2003). Aktif öğrenme modeliyle oluşturulan öğrenme ortamının öğrenme, öğretme ve iletişim sürecine etkisi. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 3(2), 434-461.

Kan, Ç. (2023). Öğretmenlerin görüşlerine göre öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarının nedenleri. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(1), 461-474. <https://doi.org/10.24315/tred.1054647>

Karayaman, S. (2022). Organizational gangs-a qualitative study on educational organizations. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 1045-1065. <https://10.15869/itobiad.1057414>.

Kardaş, M. N., & Uca, N. (2016). Aktif öğrenme yönteminin kullanıldığı çalışmaların öğrenci başarısı, tutumu ve görüşleri açısından incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 118-130.

Korucuk, M., & Engin, A. O. (2023). Ters-yüz öğrenmenin öğrencilerin yaratıcı düşünme eğilimlerine, iletişim becerilerine, güdülenmelerine ve başarılarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 13(1), 534-558. <https://doi.org/10.24315/tred.1064907>

Kaya, B., & Ersoy, F. (2011). Geleneksel sınıflarda sosyal bilgiler dersinde zaman içinde bilim ünitesinde aktif öğrenme yönteminin öğrenci başarısı ve tutumu üzerine etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 92-103.

Kvale, S. (1994). *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications, Inc.

Lazzari, E. (2023). Flipped learning and affect in mathematics: Results of an initial narrative analysis. *European Journal of Science and Mathematics Education*, 11(1), 77-88. <https://doi.org/10.30935/scimath/12435>

Lugosi, E., & Uribe, G. (2022). Active learning strategies with positive effects on students' achievements in undergraduate mathematics education. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 53(2), 403-424. <https://doi.org/10.1080/0020739X.2020.1773555>

Malhotra, N. K. (2004). *Marketing research an applied orientation*. (4. Edition). Pearson Prentice Hall.

Mızıkacı, F. (2006). A systems approach to program evaluation model for quality in higher education. *Quality Assurance in Education*, 14(1), 37-53.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition). SAGE Publications.

Niemi, H. (2002). Active learning-a cultural change needed in teacher education and schools. *Teaching and teacher education*, 18(7), 763-780. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(02\)00042-2](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(02)00042-2)

Odabaşı, F. (1997). Eğitimde sistem yaklaşımı ve eğitim teknolojisi. *Eğitim ve Bilim*, 21(106), 23-34.

Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (Evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 45(1), 27-55. <https://doi.org/10.1501/Dtcfder0000001150>

Pfeifer, M. A., Cordero, J. J., & Stanton, J. D. (2023). What i wish my instructor knew: How active learning influences the classroom experiences and self-advocacy of stem majors with adhd and specific learning disabilities. *CBE—Life Sciences Education*, 22(1), ar2. <https://doi.org/10.1187/cbe.21-12-0329>

Pritchard, A. (2015). *Ways of learning learning theories and learning styles in the class-room* (Third Edition). Routledge Taylor and Francis Group.

Respati, T. K., Hatip, M., & Devanti, Y. M. (2023). Students'attitude toward active learning. *International Social Sciences and Humanities*, 2(1), 158-161. <https://doi.org/10.32528/isssh.v2i1.159>

Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>

Saygın, D., & Güneş, D. Z. (2023). İlkokul bahçelerinin, doğal öğeler ve çocukların fiziksel gelişimi açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 120-149. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1161457>

Schunk, H. D. (2014). *Öğrenme teorileri eğitimsel bir bakışla*. (Çev. M. Y. Demir). (Çev. Ed. M. Şahin). Nobel Akademik Yayıncılık.

Siyuan, Y. (2023). Online active learning activities to enhance english writing skills for non-native speakers in vocational college. *International Journal of Educational Communications and Technology*, 3(1), 42-53.

Sökmen, N. (2000). Ön lisans öğrencilerinin kimya dersinde uygulanan aktif eğitim yöntemleri. *Eğitim ve Bilim*, 25(117), 29-33.

Suna, Y. (2019). Aktif öğrenme yaklaşımının 7. sınıf matematik dersi rasyonel sayılar konusunun öğretimine etkisinin akademik başarı, tutum ve kalıcılık düzeyleri bağlamında incelenmesi. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Süral, S. (2015). Öğretmen adaylarının aktif öğrenmeye yönelik algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(03), 31-49.

Tekbıyık, A., Şehiyoğlu, A., Sezen-Vekli, G., & Birinci-Konur, K. (2013). Aktif öğrenmeye dayalı bir yaz bilim kampının öğrenciler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 1383-1406. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS_545

Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufukun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182.

The Organisation for Economic Cooperation and Development "OECD", (2018). The future of education and skills: Education 2030. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20>. Erişim Tarihi: 16.03.2023.

Thornton, S. J. (2005). Teaching social studies that matters: Curriculum for active learning. Teachers College Press.

Ün-Açıkgöz, K. (2014). *Aktif öğrenme*. (13. Baskı). Biliş Yayınları.

Ünsal, S. (2017). Felsefe dersinde aktif öğrenme tekniklerinin kullanımı. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 1013-1040. <https://doi.org/10.17152/gefad.337847>

Wakes, S. J., & Dunn, L. A. (2023). I do, I understand: Engaging distance and campus students in sustainability through active learning. *Research in Learning Technology*, 31. <https://doi.org/10.25304/rlt.v31.2823>

Yep, B. L., Tan, T. K., & Fung, F. M. (2023). How partial anonymity may reduce students' anxiety during remote active learning-A case study using clubhouse. *Journal of Chemical Education*, 100(2), 459-468. <https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.2c00051>

Yıldırım, M. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin aktif öğrenme yöntemlerini kullanma durumları. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 183-204. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbyy/issue/51418/657408>

Ney İcrasında Çarpma Tekniğine Dair Bir İnceleme

Lokman ÖZTÜRK¹

Öz

Türk müziği mehteri, ayini, zikirleri, ninnileri, şarkıları, oyun havaları ve daha birçok formu ile insanoğlunun her türlü duygu durumuna cevap verebilen bir müzik türüdür. Tüm bu formların icrasında kullanılan sazların başında ise ses aralığının genişliği, en eski/kadim sazlardan oluşu ve kolay ulaşılabirliği ile şüphesiz ney gelmektedir. Ney dinî ve lâ-dinî mûsikî formlarının icrasında yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle dini mûsikî denildiğinde akla ilk gelen enstrümanlardan olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bununla beraber son on yılda ney enstrümanına olan ilgide ve ney eğitimi alan öğrenci sayısında gözle görülür bir artış olduğu aşikardır. Bu araştırma ile amaçlanan; ney icrasında kullanılan süslemelerin başında gelen ve icra alanında önemli bir yer tutan çarpma kavramının tüm yönleri ile ele alınması, açıklığa kavuşturulması ve belirli bir sisteme oturtularak ney eğitiminde uygulanmasının kolaylaştırılmasıdır. Bu amaçla; çarpma kavramının literatürdeki yeri hem genel manada hem de ney icrası özelinde incelenmiştir. Yazılı kaynaklarda ney icrası özelinde süsleme ve çarpma kavramları ile ilgili yeterli bilgiye ulaşılamamış ve sözlü kaynaklara başvurulma gerekliliği doğmuştur. Bu minvalde her biri günümüzde önde gelen neyzen ve eğitimcilerden olan M. Sadreddin Özçimi, Ahmed Şahin ve Yavuz Akalın ile görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre çarpmanın tanımı, Türk müziğindeki ve ney icrasındaki yeri, yapılış yeri ve sertlik derecesine göre çarpma çeşitleri sınıflandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak sınırlamalar dahilinde yüz on beşi aşkın çarpma tespit edilmiştir. Bahse konu çarpmaların çalışmaya sığabilmesi zor olacağından çalışma kapsamında en sık kullanıldığı düşünülen çarpmalara yer verilmiştir. Tüm bu çarpma çeşitlerinin yazılışları ve icra esnasındaki duyuluşları porte üzerinde gösterilmiştir. Bununla beraber çalışmada çarpmanın gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan parmak pozisyonlarının görsellerine ve video kayıtlarının linkine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ney, Çarpma, Süsleme, Çarpmanın Önemi, Çarpma Çeşitleri

Öztürk, L. (2024). An Examination Of "Çarpma (Charpma)" Technique In Ney Performance. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 866-903. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1455311>

Geliş Tarihi	20.03.2024
Kabul Tarihi	09.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü, Üfleme ve Vurmalı Çalgılar Anasanat Dalı, Ankara, Türkiye, lokmanztrk@gmail.com, ORCID: 000-0002-8623-569X

2024, 13 (2), 866-903 | Research Article

An Examination Of “Çarpma (Charpma)” Technique In Ney Performance

Lokman ÖZTÜRK¹

Abstract

Turkish music is a type of music that can respond to all kinds of emotional states of human beings with its musical forms such as janissary (mehter), ritual (ayin), dhikr (zikir), lullaby (ninni), song (şarkı), traditional dance (oyun havası), and many other forms. The most important instrument used in the performance of all these forms is undoubtedly the ney with its wide sound range, being one of the oldest/ancient instruments and easy accessibility. The ney is used extensively in the performance of both religious and secular music forms. However, it is obvious that there has been a noticeable increase in the interest in the ney instrument and the number of students receiving ney education in the last decade. The aim of this research is to address the concept of “çarpma” (grace notes/appoggiatura/leaning note), which is one of the most important ornaments used in ney performance, with all its aspects, to clarify it and to facilitate its application in ney education by placing it in a systemic manner. For this purpose, the place of the concept of “çarpma” in the literature is examined both in general and in ney performance in particular. In the written sources, there was insufficient information about the concepts of ornamentation and “çarpma” in ney performance and it was required to consult oral sources. In this respect, interviews were conducted with M. Sadreddin Özçimi, Ahmed Şahin and Yavuz Akalın, all of whom are prominent ney players and ney instructors today. According to the information obtained from the interviews and written sources, the study provides a definition of “çarpma”, followed by an explanation of its importance in Turkish music in general, and ney performance and education/training in particular. In addition, “çarpma” types are classified in accordance with its severity. Lastly, In this context, more than one hundred and fifteen “çarpma”s were identified. Since it would be difficult to fit all these into the study, the most frequently used ones are included in the study. The notation of all “çarpma” types within the limitations and their sounds during performance are shown on the staff. In addition, the study also includes visuals of the finger positions necessary for the “çarpma” technique and a link to the video recordings.

Keywords: Ney, Çarpma (Charpma), Grace Note, Appoggiatura, Leaning Note, Ornamentation, The Importance of Charpma, Types of Charpma

Öztürk, L. (2024). An Examination Of “Çarpma (Charpma)” Technique In Ney Performance. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 866-903. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1455311>

Date of Submission	20.03.2024
Date of Acceptance	09.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkish Music State Conservatory, Department of Turkish Music, Department of Wind and Percussion Instrument, Ankara, Türkiye, lokmanztrk@gmail.com, ORCID: 000-0002-8623-569X

Giriş

Ney, Türk müziğindeki her bir formun icrasında etkin bir rol oynayan sazların başında gelmektedir. Bilhassa dini mûsikî denildiğinde akla ilk gelen enstrümanlardan olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ney eğitimi eskiden olduğu gibi günümüzde de meşk adı verilen bir sistem ile gerçekleştirilmektedir. Günümüzde her ne kadar nota kullanımı yaygınlaşsa da çarpma, vibrato, glissando vb. süsleme ve artikülasyon öğelerinin nerede ve nasıl uygulanacağı meşk sistemi ile yetkin hocalardan öğrenilebilmektedir. Türk müziğinin şahsi bir üslup müziği olması (Tanrıkorur, 2019, ss. 15-16) ve bahse konu öğelerin notaya yazıl(a)maması bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

Yapılan saha incelemelerinde Türk müziğinde ve ney özelinde süsleme öğeleri ile ilgili çalışmaların bulunduğu görülmektedir. Fakat çarpmaların Türk müziğindeki ve ney icrasındaki yerini, ney sazındaki çarpma çeşitlerini, çarpma şiddetlerini ve bu çarpmalar için gerekli olan parmak pozisyonlarını ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışma ile ney icrasında tavır ve üslubu oluşturan temel öğelerden olan çarpmayı tüm yönleri ile ele almak, çarpma eğitimine katkıda bulunmak ve gelecekte yazılacak interaktif ney metot ve eğitim kitaplarına ışık tutmak amaçlanmıştır.

2-Yöntem

2.1. Metodoloji

Neyde çarpma konusunun tüm yönleri ile araştırılıp ortaya konması amacı ile çalışma kapsamında "Betimsel Model" esas alınmıştır. Betimsel modelde bir konudaki hâlihazır durum araştırılır (Güngör, 2018, s. 28), mevcut durum saptanır ve olay tasvir edilerek problem anlaşılmasına çalışılır (Arıkan, 2011, s. 27).

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türk ve Batı müziği özelinde süsleme ve çarpma kavramı oluştururken örneklem gurubunu ise ney sazı özelinde süsleme ve çarpma kavramı oluşturmaktadır.

2.3. Sınırlamalar

- Çalışma rast makam dizisi ve bu diziyeye ek olarak muhayyer perdesi ile sınırlıdır.
- Neydeki ikinci ve üçüncü kademe sesler ile sınırlıdır.
- Nakledilen bilgiler erişilebilen kaynaklar ile sınırlıdır.
- Sözlü kaynak olarak Neyzen M. Sadreddin Özçimi, Neyzen Ahmed Şahin ve Neyzen Yavuz Akalın ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler makalede ele alınacaktır.
- Çarpma çeşitleri ve parmak pozisyonları ile ilgili bilgiler yazarın tecrübe ve birikimi ile sınırlıdır.

2.4. Varsayımlar

- Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin alanı temsil ettikleri varsayılmaktadır.
- Alanla ilgili kişilerden gelen bilgilerin doğru olduğu varsayılmaktadır.

- Alanla ilgili kişilerin yeterli bilgi, tecrübe, donanım ve kabiliyete sahip oldukları varsayılmaktadır.
- Ulaşılan verilerin güvenilir ve doğru olduğu varsayılmaktadır.
- Kaynaklara dayalı olarak aktarılan bilgilerin doğru olduğu ve doğru anlaşıldığı varsayılmaktadır.

2.5. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Yapılan incelemelerde süsleme öğeleri ve çarpmalar ile ilgili çalışmalara rastlanılmıştır. Fakat Türk müziği ve ney sazı özelinde süslemelerin öneminin ele alındığı, neydeki çarpma çeşitlerinin, şiddetlerinin ve çarpmalardaki parmak pozisyonlarının konu edinildiği çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu çalışmanın alanında ilk olması sebebiyle önem arz ettiği kanısındayız.

Bu çalışma ile ney icrasının temellerinden biri olan çarpma kavramını ele almak, sözlü kaynaklarda bulunan ve herkesçe bilinmeyen bilgileri ortaya çıkarmak ve neydeki çarpmalarda yer alan parmak pozisyonlarını tüm yönleri ile ele almak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ney için uygulamalı eğitim metodolojisi oluşturulmasına temel olabileceği ve farklı makamlarda çarpma çalışma egzersizlerine örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

3-Bulgular

3.1. Süsleme Kavramı

Türk müziğinde nota, icracılar için adeta bir taslak görevi görmektedir. İrcacılar için nota bir amaç değil eseri hatırlama noktasında bir araçtır (Yahya Kaçar, 2005a, s. 216). Türk müziğinin usta icracılarına ait kayıtlar dinlendiğinde notayı birebir icra etmedikleri, notanın ana hattını bozmadan küçük melodi ve süslemeleri icralarına yansıttıkları rahatlıkla anlaşılabilir. Melodik eklemeler ve süslemelerin amacı melodiyi canlandırmak ve genişletmektir (Özbilen, 2007, s. 11). Bununla beraber yorumcular yeteneklerini göstermek, daha etkili ve güzel icralar yapabilmek amacı ile zaman zaman süsleme öğelerini kullanabilmektedirler (Yahya Kaçar, 2005b, s. 217).

Süslemeler, müziğin kendisi kadar eskidir ve müziğin her döneminde var olmuşlardır (Yiğit & Nayir, 2019, s. 1592).

Müzikte süsleme; eserin genel yapısını ve usulünü değiştirmeyen, çok kısa değerlerde olan, küçük nota yazımları ile gösterilen, çarpma, grupetto vb. şekilde isimlendirilen notalar şeklinde tarif edilebilir. Süslemeler değerlerini kendilerinden önceki veya sonraki gerçek notadan alırlar (Torun, 2000, s. 282).

Süslemelerin ne zaman ve ne şekilde yapılacağı Türk müziğinin geleneksel eğitim sistemi olan "meşk" ile öğrenilebilir. Öğrenci bir eseri hocasından tüm süsleme öğeleri ile meşk eder. Bu meşk esnasında öğrenci ne zaman ve ne şekilde süsleme öğelerini kullanması gerektiğini meşk yolu ile öğrenir (Özbilen & Ayangil, 2016, s. 1168). Belirli bir icra seviyesine gelindikten sonra usta icracıları dinlemek suretiyle bu kabiliyet geliştirilebilir.

Ahmed Şahin Türk müziğinde esas/kıstas olanın vokal icra olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber en güzel nağmelerin vokal icra ile yapılabileceğini dolayısıyla saz ile yapılan icranın vokal icrayı birebir taklit etmesi gerektiğini de sözlerine eklemektedir. Şahin, süslemelerin öncelikle vokal icra üzerinden tespitinin yapıp daha sonra saza yansıtılması gerektiğini belirtmekte olup tavır kavramının süsleme öğelerinin kullanım

şekline göre ortaya çıktığını, peşrev ve saz semaisi gibi saz eserlerini çalışırken bile öncelikle ses ile terennüm edilmesi daha sonra saza yansıtılması gerektiğini ifade etmektedir (Şahin, 2024).

Sadreddin Özçimi icradaki ifadeye mana katılabilmesi için süsleme öğelerinin olmazsa olmaz olduğunu ve bu öğelerin öğreniminin meşk ile sağlanabileceğini belirtmektedir (Özçimi, 2024).

Güzel bir icra yapılabilmesi için belirli bir tavır ve üsluba sahip olunması gerekmektedir (Akkuş, 2023, s. 816). Bu bağlamda Yavuz Akalın Türk müziğinin aktarım ve eğitiminin meşk sistemi ile olduğunu, bu sebeple birçok tavır ve üslubun günümüze kadar geldiğini ve Türk müziğini benzersiz kılanın da bu özellik olduğunu ifade etmektedir. Süsleme öğeleri de bu tavır ve üslup zenginliğinin ana unsurlarından birisidir. Nota ile icra yapılsa dahi süsleme öğelerinin kullanımının günümüzde devam etmekte olduğunu sözlerine ekleyen Akalın, süsleme öğelerinin kullanımının icra edenin kabiliyet ve yetkinliği ile doğrudan ilgili olduğunu da belirtmiştir (Akalın, 2024).

Batı müziğinde süslemeler Bach'ın görüşüne göre; kaçınılmazdır, notaları canlandırır ve birbirine bağlar, notalara gerekli olan ehemmiyeti ve vurguyu verir, içeriği belirginleştirir (Bişak Özdemir, 2013, s. 14).

17. yüzyıl başlarına yani Avrupa'da Barok Dönem (1600-1750) olarak bilinen dönemin ortalarına gelinene değin besteciler, eserlerindeki süslemeleri icracıların kapasitelerine bırakmışlardır. 17. yüzyıl başlarından itibaren süsleme işaretlerinin ilk örnekleri Batı müziği eserlerinin notasyonlarında görülmeye başlanmıştır (Özçelik, 2002, s. 79). İslam medeniyetinde, süslemelerin nota üzerindeki gösterimine Batı'dan tam üç yüzyıl önce başlanılsa da bu gösterim şahsi/tekil bir uygulama olarak kalmış ve yaygınlaşmamıştır (Aslan, 2015, s. 131).

Türk müziğinde Batı tarzı dizekli nota yazım sistemine geçiş 19. yüzyıl sonlarına dayanmakta olup (Feyzi, 2018, s. 1906) günümüzde süsleme öğelerinin nota üzerinde gösterimine nadiren de olsa rastlanılmaktadır. Batı müziği eserlerinde ise her icracı için ayrı nota partileri bulunduğu icracılar kendi özelliklerine göre hazırlanmış, içerisinde süsleme işaretlerinin de yer aldığı bu notaların haricinde bir şey icra etmeye ihtiyaç duymazlar. Türk müziğinde ise tüm icracılar için tek tip nota kullanılması sebebiyle icracılar o nota üzerine ana hattı bozmadan süsleme ve küçük melodi eklemeleri yaparlar (Özbilen, 2007, s. 11).

3.2. Çarpma Kavramı ve Türk Müziğindeki Yeri

Batı müziğinde apozyatür olarak isimlendirilen çarpma (Torun, 2000, s. 282) genellikle esas sesin komşu pest ya da tiz sesle çarpıtılması ile meydana gelen süslemelerdir (Öztuna, 1969, s. 141). Türk müziğinin en önemli süsleme çeşitlerinden olan çarpma, notada gösterilmese de icracılar tarafından icra üslubu gereği sıkça uygulanmaktadır (Bişak Özdemir, 2013, s. 23).

Çarpmanın Türk müziğinin olmazsa olmaz bir süslemesi olduğunu belirten Ahmed Şahin çarpmayı, Türk müziğinin tavrını ortaya çıkartan ana unsur olarak görmektedir. Şahin, çarpmanın tekrar eden seslerde, perde geçişlerinde yapıldığını ve saz icrasındaki çarpmaların vokal icradaki gırtlak çarpmasına karşılık geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca Şahin, çarpmasız Türk müziği olamayacağını da sözlerine eklemektedir (Şahin, 2024).

Sadreddin Özçimi, bir icracının iç dünyasını ve duygularını icrasına layıkıyla yansıtabilmesi ve icraya ifade/mânâ katabilmesi için sanatımızda gerekli olan çarpma, glissando, vibrato gibi süsleme tekniklerinin kullanılmasının gerekliliğini ifade etmektedir. Bununla beraber çarpmanın Türk müziğindeki tavrı belirleyen ana unsur olduğunu belirtmektedir. Çarpma yapmaksızın yapılacak bir icranın ruhsuz, ifadesiz ve teknik olarak yetersiz olacağını da sözlerine eklemektedir (Özçimi, 2024).

Akalın'a göre çarpma, nadiren de olsa notaya yazılabilen, süsleme öğeleri arasında en çok kullanılan, icrada kullanılmadığında ifadenin çok eksik ve yavan kaldığı bir süsleme öğesidir (Akalın, 2024).

Çarpmalar, değerini kendinden önceki veya sonraki notadan almasına göre sınıflandırılırlar. Türk müziğinde en çok kullanılan çarpma türü değerini kendinden önceki notadan alan çarpma türüdür. Çarpma notaları, porte üzerindeki iki nota arasında yazılırlar (Bışak Özdemir, 2013) ve üzeri çizgili küçük sekizlik nota (♩) ile gösterilirler (Yahya Kaçar, 2005c, s. 218).

3.3. Çarpma Kavramının Ney İcrasındaki Yeri

Çarpma, tüm Türk müziği sazlarında olduğu gibi ney icrası için de olmazsa olmaz bir süsleme öğesidir. Daha önce de belirtildiği gibi Türk müziğinde asıl olan vokal icradır. Sazların, teknik kapasiteleri el verdiği kadarıyla vokal icrayı sazlarına yansıtılmaları beklenmektedir. Vokal icra da çarpmasız düşünülemez. Saz eserleri dahi çarpmasız icra edildiği takdirde son derece ruhsuz ve sanat zevkinden yoksun olur.

Ney özelinde çarpmanın nerede, nasıl ve hangi şiddette yapılacağı yetkin bir hocadan meşk ile öğrenilebilmektedir. Belirli bir seviyeye gelindiğinde ise ses veya video kayıtlarından da topluma mâl olmuş sanatçılar dinlenilerek icraları taklit edilmeye çalışılabilir. Bu sayede yapmış oldukları süsleme öğeleri de saza yansıtılmaya çalışılmış olur (Özçimi, 2024).

Neredeyse her perde geçişinde çarpmanın bulunması sebebiyle Türk müziğinde çarpmanın en çok kullanıldığı enstrümanlardan birinin ney olduğu düşünülmektedir (Akalın, 2024).

Neydeki çarpmalarda en önemli husus çarpmanın kullanım sıklığı ve şiddetidir. Bu konuda Ahmed Şahin, her şeyin fazla ve abartılısının sıkıcı olacağından dolayı çarpmaların, gerekli yerlerde gerekli şiddette icra edilmesini, bunun sınırının da icracının tavır ve üslubu ile belirlendiğini ifade etmektedir (Şahin, 2024).

Sadreddin Özçimi, çarpmaların gerekli olan yerlerde gerekli şekillerde yapılması gerektiğini, nasıl ve ne şekilde yapılması gerektiğinin sadece meşk ile öğrenilebileceğini belirtmekte olup her notanın önüne arkasına gelişigüzel çarpma konulamayacağını ifade etmektedir (Özçimi, 2024).

Niyazi Sayın'ın ney icrasında yapmış olduğu çarpmalar incelendiğinde çarpmaların, makamlara ve neydeki parmak pozisyonlarına göre şekillendiği görülmüştür (Köroğlu, 2016a, s. 24).

Çarpmalar "tü tü tü" şeklinde nefes ve dudak ile değil nefes düz bir şekilde devam ederken yanak vibratosu ile beraber yapılmalıdır. Bu uygulama tavrın tam oturtulabilmesi içindir (Şahin, 2024).

Türk müziği; köşeli ve sert icra edilen bir mûsikî olmadığından icraların sert çarpmalarla çok köşeli hale getirilmemesi gerekmektedir. Bununla beraber Türk müziğinde 4 ve 5 ses aralıklı çarpmalar yok denecek kadar az bulunmakta olup genel olarak yarım, 1, 2, nadiren de 3 ses aralıklı çarpmalar kullanılmaktadır (Özçimi, 2024).

Ahmed Şahin; inici, çıkıcı ve mükerrer çarpmalardan bahsederek Türk müziğinde çıkıcı çarpmaların inici çarpmalardan çok daha az kullanıldığını ifade etmiştir (Şahin, 2024). Niyazi Sayın'ın icralarında, çıkıcı seyirde Rast-Dügâh ve Çargâh-Nevâ geçişlerinde neredeyse hiç çarpma yapılmadığı belirlenmiştir (Köroğlu, 2016b).

Sadreddin Özçimi ise aynı çarpmanın farklı sertlik derecelerinde olabileceğini belirtmiş Sol (Rast)- Sol (Rast) çarpması üzerinden 3 farklı parmak pozisyonu ile 3 farklı sertlik sınıfından bahsetmiştir (Özçimi, 2024).

3.4. Ney İcrasında Çarpma Çeşitleri

Yukarıdaki bilgiler ışığında yapılan inceleme ve analizlerde neyde çarpmalar, inici çarpmalar, çıkıcı çarpmalar ve mükerrer notalarda çarpmalar olmak üzere 3 kısma ayrılabilir.

Ney, yaklaşık üç oktavlık bir ses sahasına sahiptir (Tüfekçi, 2014, s. 9). Bu ses sahası içerisinde perdeler üfleme şiddetine bağlı olarak 5 kademede/şiddette yer almaktadır (Odabaşı, 2023, s. 10).

Bu çalışma 2. ve 3. kademelerde bulunan rast makam dizisinin sesleri (Özkan, 2015, s. 137) ve ek olarak muhayyer perdesi özelinde yapılmıştır.

Resim 1. Rast Makam Dizisi

Notaların hangi kademede olduğu, o notanın üzerine 2/3 rakamlarıyla gösterilmiştir.

Çarpmaların daha iyi anlaşılabilmesi için iki farklı gösterim yapılmıştır. Birinci gösterimde çarpmaların yazılışı ve duyuluşu, porte üzerine eklenen notalar aracılığıyla gösterilmiştir. İkinci gösterimde ise çarpma hareketi üç farklı parmak pozisyonuna ayrılarak aktarılmıştır. Birinci pozisyonda ilk perdenin neydeki tutuş pozisyonu; ikinci pozisyonda çarpılan perdenin neydeki tutuş pozisyonu; üçüncü pozisyonda ise çarpma işlemi tamamlandıktan sonraki son perdenin neydeki tutuş pozisyonu yer almaktadır. Çarpmaların daha iyi anlaşılabilmesi için tarafımızca hazırlanan video kayıtlarına verilen YouTube linkleri üzerinden ulaşılabilir.

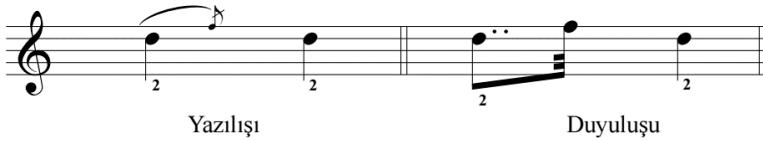
Çalışmanın sınırları dahilinde yaptığımız araştırmalar sonucunda 115'i aşkın çarpma pozisyonu bulunduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle bir çarpmanın birden farklı parmak pozisyonu olması pek tabiidir. Çalışma kapsamında en çok kullanıldığını düşündüğümüz çarpmalara yer verilmiştir. Aynı çarpmanın farklı parmak pozisyonları ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

3.4.1. Mükerrer Notalarda Çarpmalar

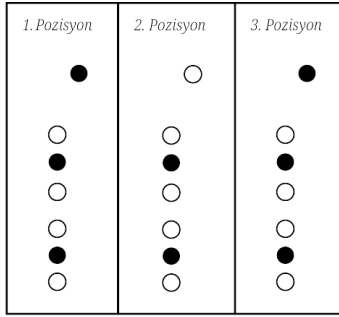
Bu bölümde ikinci ve üçüncü kademede birbirini tekrar eden sesler arasında yapılacak çarpmaların porte üzerindeki yazılışına, duyuluşuna ve yapılışı esnasında ney üzerindeki parmak pozisyonlarına yer verilmiştir.

3.4.1.1. İkinci Kademedeki Mükerrer Notalarda Çarpmalar (Öztürk, 2024d)

3.4.1.1.1. Re² (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpması

Figür 1. Re² (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

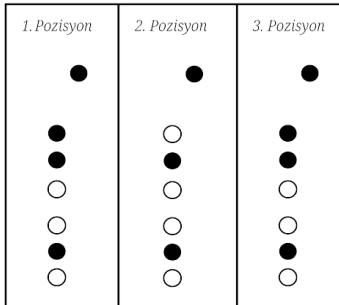

Resim 2. Re² (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.1.2. Do (Çargâh) - Do (Çargâh) Çarpması

Figür 2. Do (Çargâh) - Do (Çargâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

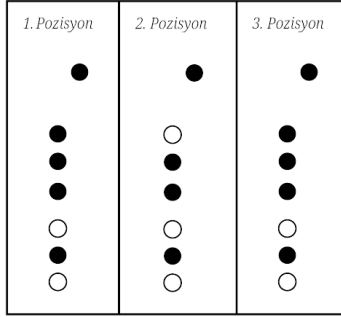

Resim 3. Do (Çargâh) - Do (Çargâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.1.3. Si (Segâh) - Si (Segâh) Çarpması

Figür 3. Si (Segâh) - Si (Segâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

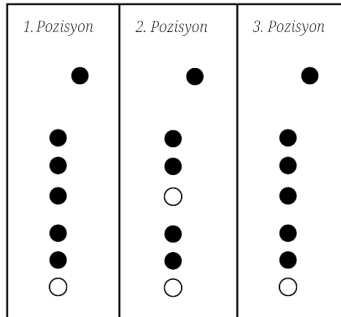

Resim 4. Si (Segâh) - Si (Segâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.1.4. La² (Dügâh) - La² (Dügâh) Çarpması

Figür 4. La (Dügâh) - La (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

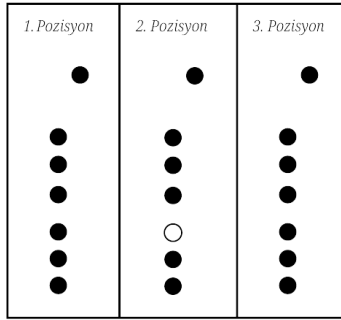

Resim 5. La (Dügâh) - La (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.1.5. Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması

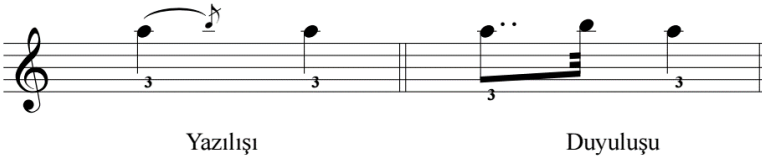
Figür 5. Sol (Rast) - Sol (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

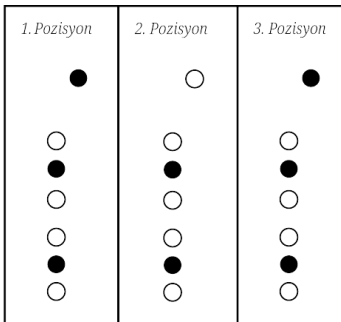
Resim 6. Sol (Rast) - Sol (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2. Üçüncü Kademedeki Mükerrer Notalarda Çarpmalar (Öztürk, 2024i)

3.4.1.2.1. La³ (Muhayyer) - La³ (Muhayyer) Çarpması

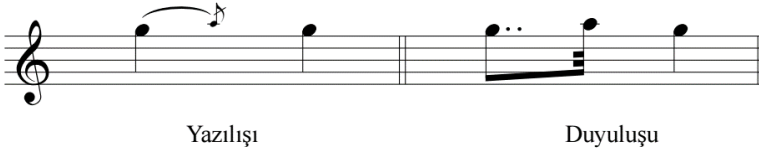

Figür 6. La³ (Muhayyer) - La³ (Muhayyer) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

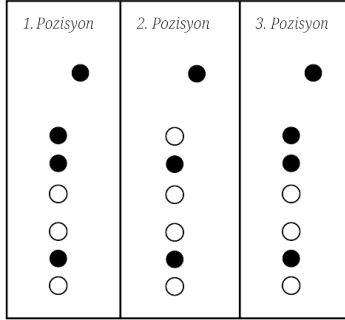

Resim 7. La³ (Muhayyer) - La³ (Muhayyer) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2.2. Sol³ (Gerdâniye) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması

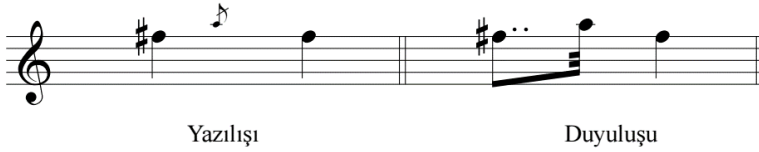

Figür 7. Sol³ (Gerdâniye) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

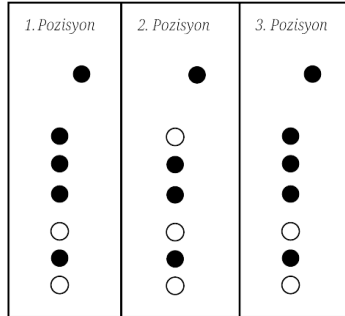

Resim 8. Sol³ (Gerdâniye) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2.3. Fa# (Eviç) - Fa# (Eviç) Çarpması

Figür 8. Fa# (Eviç) - Fa# (Eviç) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

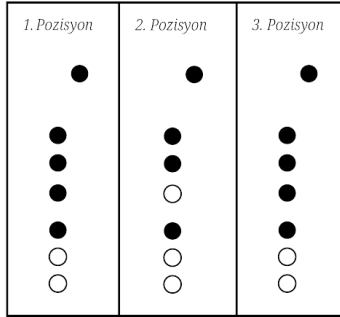

Resim 9. Fa# (Eviç) - Fa# (Eviç) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2.4. Fa (Acem) - Fa (Acem) Çarpması

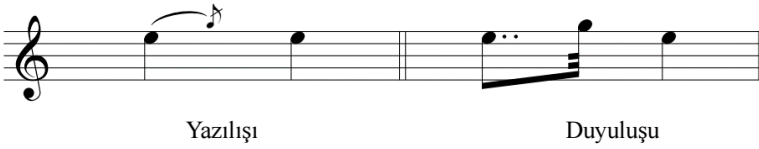

Figür 9. Fa (Acem) - Fa (Acem) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

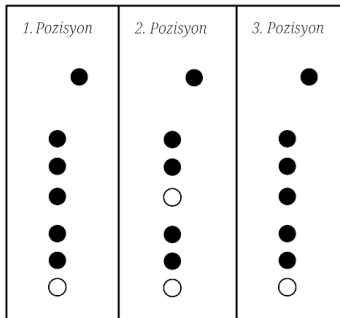

Resim 10. Fa (Acem) - Fa (Acem) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2.5. Mi (Hüseyinî) - Mi (Hüseyinî) Çarpması

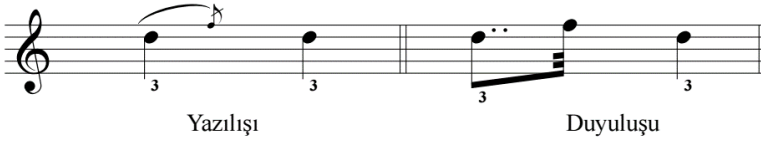

Figür 10. Mi (Hüseyinî) - Mi (Hüseyinî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

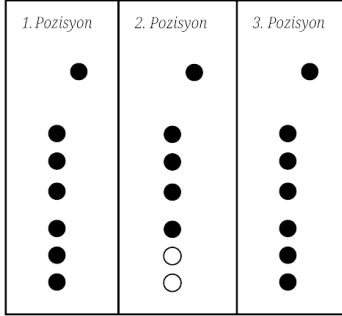

Resim 11. Mi (Hüseyinî) - Mi (Hüseyinî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.1.2.6. Re³ (Nevâ) - Re³ (Nevâ) Çarpması

Figür 11. Re³ (Nevâ) - Re³ (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 12. Re³ (Nevâ) - Re³ (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2. İnici Çarpmalar

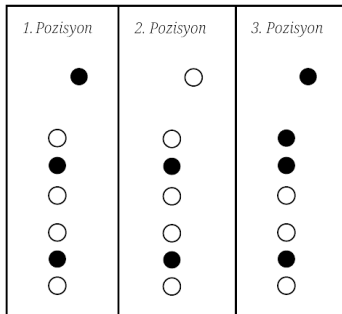
Bu bölümde ikinci ve üçüncü kademede birbirini takip eden inici sesler arasında yapılacak çarpmaların porte üzerindeki yazılışına, duyuluşuna ve yapılışı esnasında ney üzerindeki parmak pozisyonlarına yer verilmiştir.

3.4.2.1. İkinci Kademedeki İnici Çarpmalar (Öztürk, 2024c)

3.4.2.1.1. Re² (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpması

Figür 12. Re² (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 13. Re² (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.1.2. Do (Çargâh) - Si (Segâh) Çarpması

Figür 13. Do (Çargâh) - Si (Segâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	○	●
●	●	●
○	○	○
○	○	○
●	●	●
○	○	○

Resim 14. Do (Çargâh) - Si (Segâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.1.3. Si (Segâh) - La² (Dügâh) Çarpması

Figür 14. Si (Segâh) - La (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	●	●
●	○	●
○	○	○
○	○	○
●	●	●
○	○	○

Resim 15. Si (Segâh) - La (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

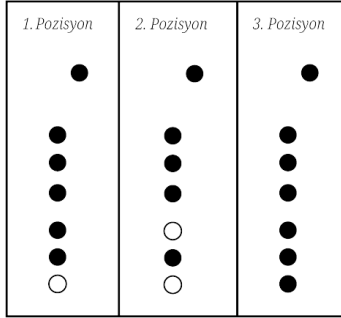
3.4.2.1.4. La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması

Yazılışı

Duyuluşu

Figür 15. La (Dügâh) – Sol (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 16. La (Dügâh) - Sol (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2. Üçüncü Kademedeki İnici Çarpmalar (Öztürk, 2024h)

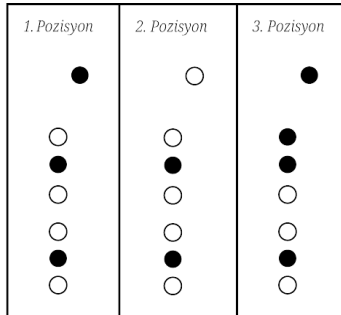
3.4.2.2.1. La³ (Muhayyer) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması

Yazılışı

Duyuluşu

Figür 16. La³ (Muhayyer) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 17. La³ (Muhayyer) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.2. Sol³ (Gerdâniye) - Fa# (Eviç) Çarpması

Yazılışı

Duyuluşu

Figür 17. Sol³ (Gerdâniye) - Fa# (Eviç) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	○	●
●	●	●
○	○	●
○	○	○
●	●	○
○	○	○

Resim 18. Sol³ (Gerdâniye) - Fa# (Eviç) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.3. Sol³ (Gerdâniye) - Fa (Acem) Çarpması

Yazılışı

Duyuluşu

Figür 18. Sol³ (Gerdâniye) - Fa (Acem) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

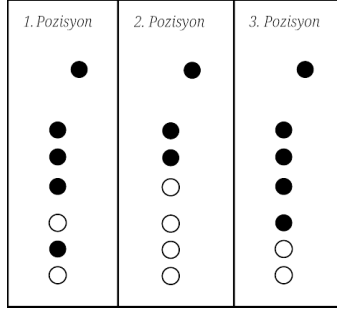
1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	○	●
●	●	●
○	○	●
○	○	○
●	○	○
○	○	○

Resim 19. Sol³ (Gerdâniye) - Fa (Acem) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.4. Fa# (Eviç) - Fa (Acem) Çarpması

Figür 19. Fa# (Eviç) - Fa (Acem) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

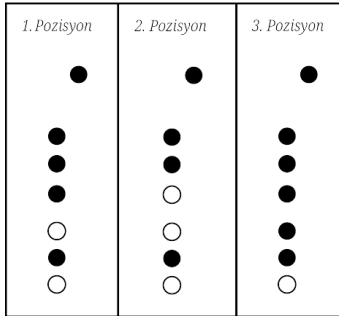

Resim 20. Fa# (Eviç) - Fa (Acem) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.5. Fa# (Eviç) - Mi (Hüseynî) Çarpması

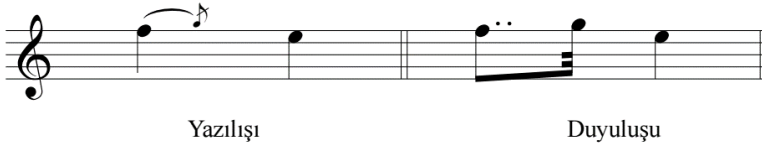

Figür 20. Fa# (Eviç) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

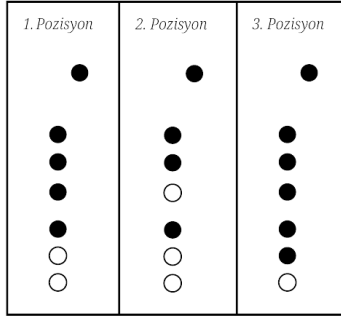

Resim 21. Fa# (Eviç) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.6. Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması

Figür 21. Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

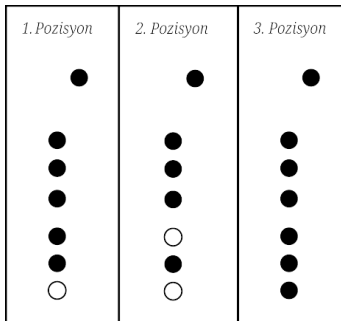

Resim 22. Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.2.7. Mi (Hüseynî) - Re³ (Nevâ) Çarpması

Figür 22. Mi (Hüseynî) - Re³ (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

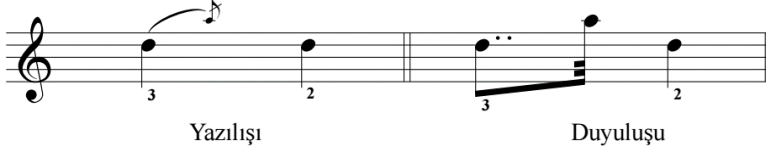
Resim 23. Mi (Hüseynî) - Re³ (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.3. Kademeler Arası Geçiş Çarpmaları (Üçüncü Kademeden İkinci Kademeye Geçiş) (Öztürk, 2024f)

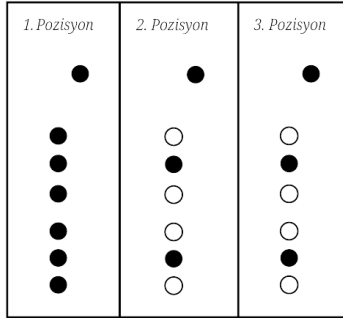
Ney icralarında çokça kullanılan özel bir çarpma türüdür. Kademeler arası geçişte çarpma etkisi verilebilmesi için aşağıda gösterilen parmak pozisyonlarına ek olarak üfleme esnasında üçüncü kademedeki nefes şiddeti devam ettirilirken bir anda ikinci kademedeki perde açılmalıdır. Buradaki püf nokta ise parmak açma esnasında üçüncü

kademede ki nefes şiddetinin çok az bir süre daha devam ettirilmesidir. Böylece anlık olarak ses, 5 ses üste çarpıp gelir ve çarpma gerçekleşmiş olur.

3.4.2.3.1. Re³ (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpması

Figür 23. Re³ (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

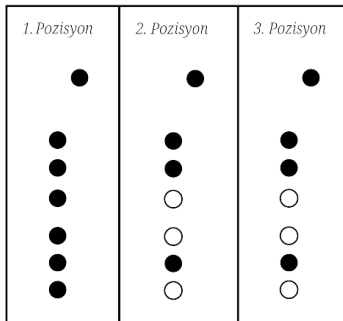

Resim 24. Re³ (Nevâ) - Re² (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.3.2. Re³ (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpması

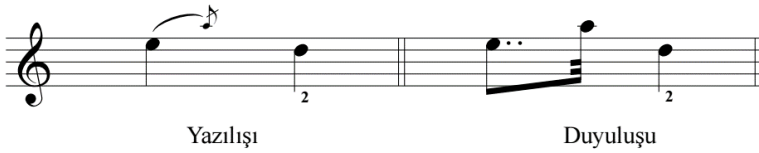

Figür 24. Re³ (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

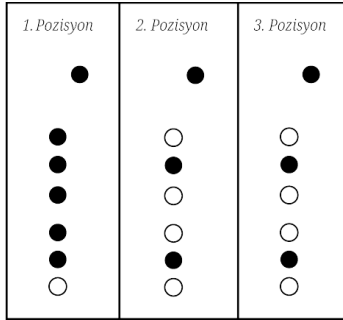

Resim 25. Re³ (Nevâ) - Do (Çargâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.3.3. Mi (Hüseynî) - Re² (Nevâ) Çarpması

Figür 25. Mi (Hüseynî) - Re² (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

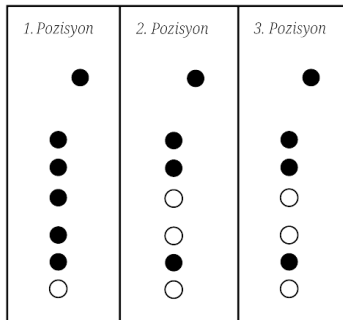

Resim 26. Mi (Hüseynî) - Re² (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.2.3.4. Mi (Hüseynî) - Do (Çargâh) Çarpması

Figür 26. Mi (Hüseynî) - Do (Çargâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 27. Mi (Hüseynî) - Do (Çargâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3. Çıkıcı Çarpmalar

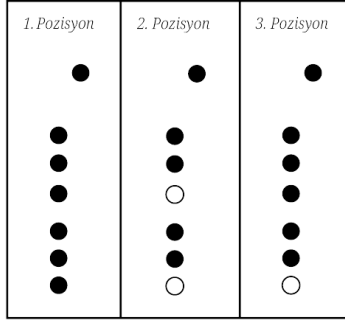
Bu bölümde ise ikinci ve üçüncü kademede birbirini takip eden çıkıcı sesler arasında yapılacak çarpmaların porte üzerindeki yazılışına, duyuluşuna ve yapılaşma esnasında ney üzerindeki parmak pozisyonlarına yer verilmiştir.

3.4.3.1. İkinci Kademedeki Çıkıcı Çarpmalar (Öztürk, 2024b)

3.4.3.1.1. Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması

Figür 27. Sol (Rast) - La (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

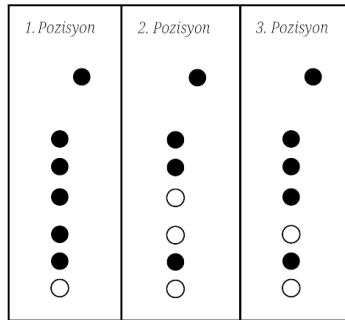

Resim 28. Sol (Rast) - La (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.1.2. La² (Dügâh) - Si (Segâh) Çarpması

Figür 28. La (Dügâh) - Si (Segâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

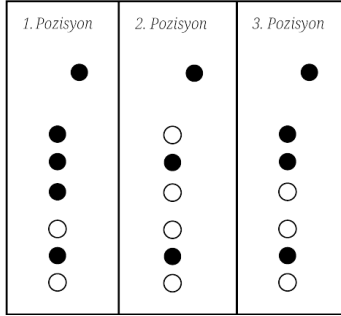

Resim 29. La (Dügâh) - Si (Segâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.1.3. Si (Segâh) - Do (Çargâh) Çarpması

Figür 29. Si (Segâh) - Do (Çargâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

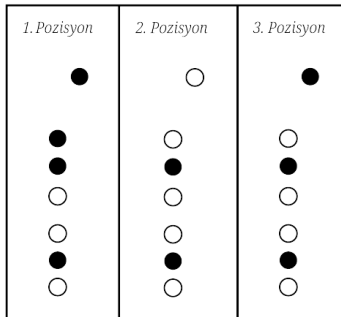

Resim 30. Si (Segâh) - Do (Çargâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.1.4. Do (Çargâh) - Re² (Nevâ) Çarpması

Figür 30. Do (Çargâh) - Re² (Nevâ) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 31. Do (Çargâh) - Re² (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

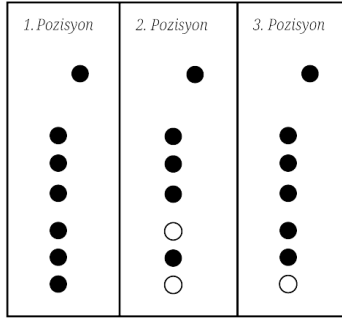

3.4.3.2. Üçüncü Kademedeki Çıkıcı Çarpmalar (Öztürk, 2024g)

3.4.3.2.1. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması

Figür 31. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

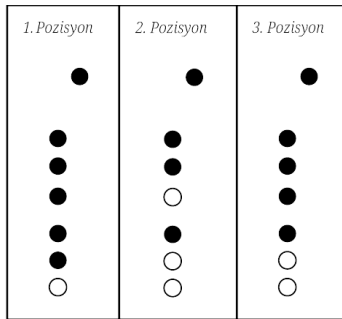

Resim 32. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.2. Mi (Hüseynî) - Fa (Acem) Çarpması

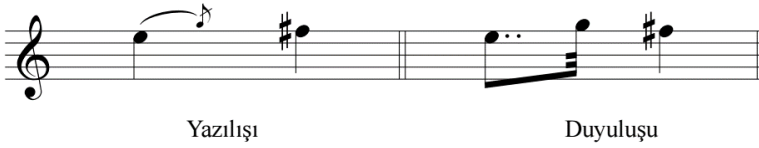

Figür 32. Mi (Hüseynî) - Fa (Acem) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

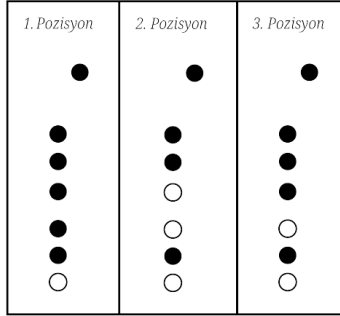

Resim 33. Mi (Hüseynî) - Fa (Acem) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.3. Mi (Hüseynî) - Fa# (Eviç) Çarpması

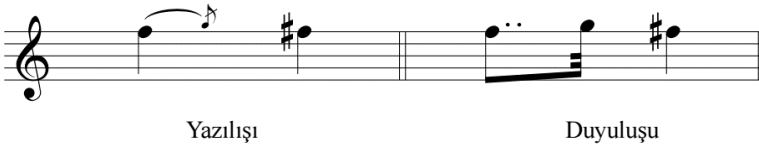

Figür 33. Mi (Hüseynî) - Fa# (Eviç) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

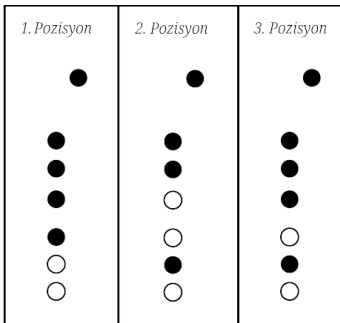

Resim 34. Mi (Hüseynî) - Fa# (Eviç) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.4. Fa (Acem) - Fa# (Eviç) Çarpması

Figür 34. Fa (Acem) - Fa# (Eviç) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 35. Fa (Acem) - Fa# (Eviç) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.5. Fa (Acem) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması

Yazılışı

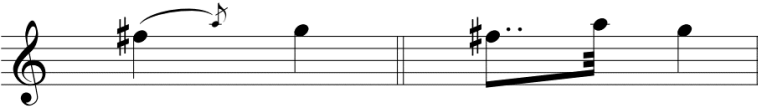
Duyuluşu

Figür 35. Fa (Acem) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	○	●
●	○	●
●	○	●
○	○	○
○	○	○

Resim 36. Fa (Acem) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.6. Fa# (Eviç) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması

Yazılışı

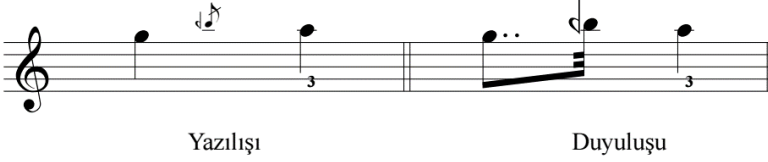
Duyuluşu

Figür 36. Fa# (Eviç) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	●	●
●	○	●
●	○	●
●	○	○
○	○	○
○	○	○

Resim 37. Fa# (Eviç) - Sol³ (Gerdâniye) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.2.7. Sol³ (Gerdâniye) - La³ (Muhayyer) Çarpması

Figür 37. Sol³ (Gerdâniye) - La³ (Muhayyer) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

1. Pozisyon	2. Pozisyon	3. Pozisyon
●	○	●
●	○	○
●	○	●
○	○	○
○	○	○
●	●	●
○	○	○

Resim 38. Sol³ (Gerdâniye) - La³ (Muhayyer) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.3.3. Kademeler Arası Geçiş Çarpmaları (İkinci Kademeden Üçüncü Kademeye Geçiş) (Öztürk, 2024e)

Burada ela alınan açık-kapalı neva geçişi, çarpmadan ziyade ney icralarında çokça kullanılan bir nüans geçiştir.

3.4.3.3.1. Re² (Nevâ) - Re³ (Nevâ) Çarpması

1. Pozisyon	2. Pozisyon
●	●
○	●
●	●
○	●
○	●
●	●
○	●

Resim 39. Re² (Nevâ) - Re³ (Nevâ) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4. Aynı Çarpmalardaki Farklı Parmak Pozisyonları (Öztürk, 2024a)

Ney icrasında aynı çarpmanın şiddeti tavra, güfeye, hatta icracının anlık duygusuna göre değişiklik gösterebilir. Çalışma kapsamında çarpmaların şiddet değerleri sert, orta ve yumuşak olacak şekilde sınıflandırılmıştır. Burada bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Yapılan analizlerde bazı çarpmaların yarım ses, 1 ses ve 1,5 ses üste ya da alta çarptırılarak, bazılarının ise 1 ses, 1,5 ses ve 2 ses üste ya da alta çarptırılarak yapıldığı

belirlenmiştir. Ek olarak aynı uzaklıktaki sese çarpma yapılmasına rağmen parmak pozisyon farklılığından kaynaklanan farklı şiddetteki çarpmaların olduğu da tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu farklılıklardan dolayı çarpmaların sertlik dereceleri için genel bir sınıflandırma yapılamamış olup her çarpma kendi içerisinde sert, orta ve yumuşak olarak sınıflandırılmıştır.

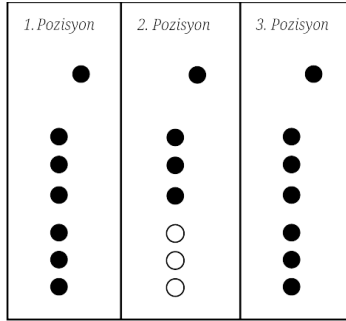
Bu bölümde gösterilen çarpmalar, çarpmalardaki farklı sertlik derecelerine örnek teşkil etmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bu çarpmalar dışında farklı çarpma şekilleri de pek tabii mevcuttur.

3.4.4.1. Mükerrer Çarpmalardaki Farklı Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.1. Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması (Sert Çarpma)

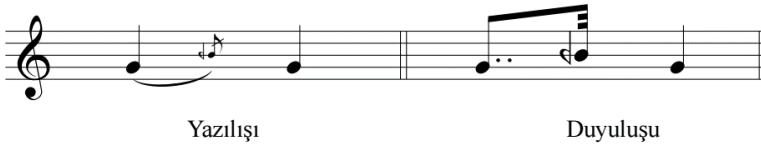

Figür 38. Sert Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

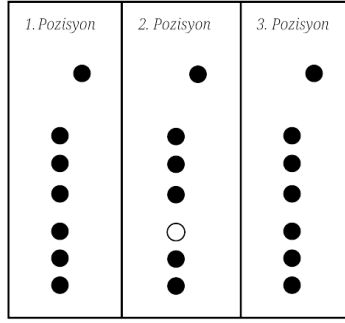

Resim 40. Sert Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.2. Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması (Orta Çarpma)

Figür 39. Orta Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

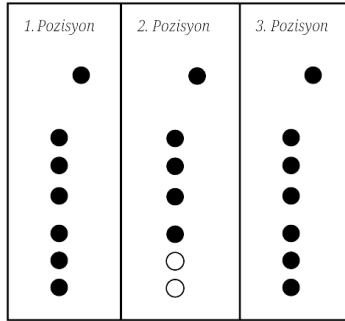

Resim 41. Orta Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.3. Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

Figür 40. Yumuşak Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

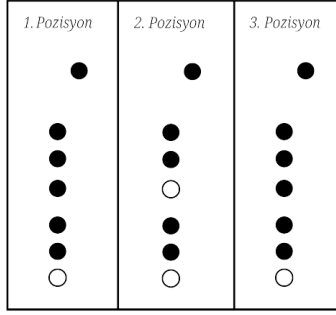

Resim 42. Yumuşak Sol² (Rast) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.4. Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Sert Çarpma)

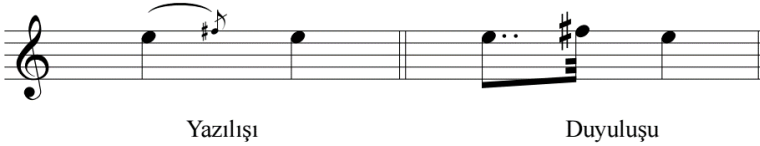

Figür 41. Sert Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

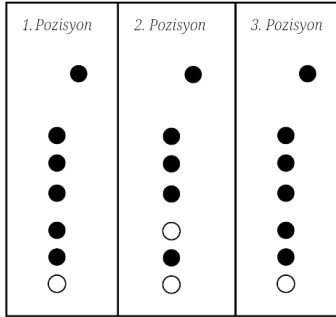

Resim 43. Sert Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.5. Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Orta Çarpma)

Figür 42. Orta Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

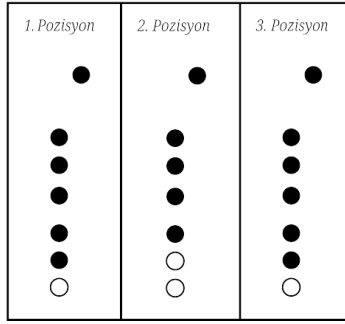

Resim 44. Orta Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.1.6. Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

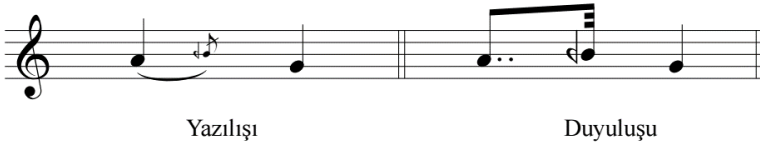
Figür 43. Yumuşak Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

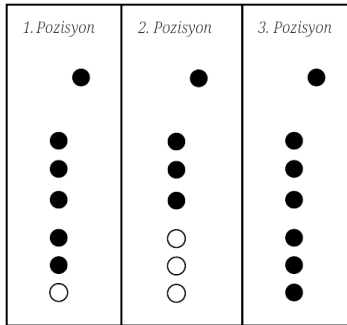
Resim 45. Yumuşak Mi (Hüseynî) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.2. İnci Çarpmalardaki Farklı Parmak Pozisyonları

3.4.4.2.1. La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması (Sert Çarpma)

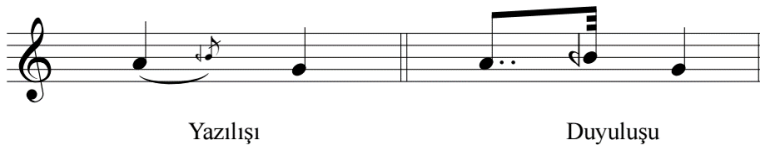

Figür 44. Sert La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

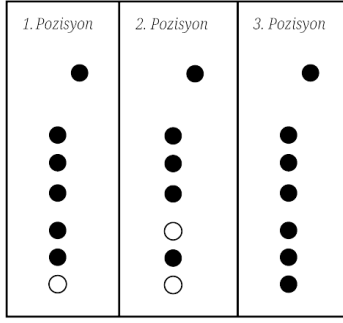
Resim 46. Sert La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.2.2. La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması (Orta Çarpma)

Figür 45. Orta La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

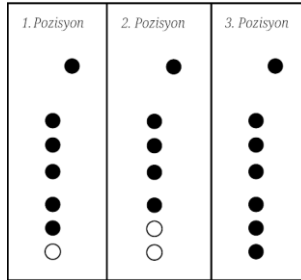

Resim 47. Orta La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.2.3. La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

Figür 46. Yumuşak La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

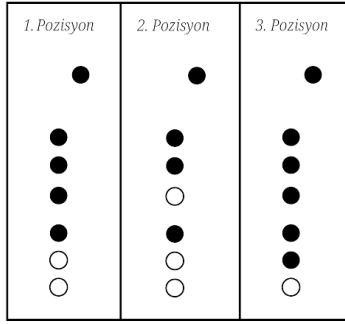

Resim 48. Yumuşak La² (Dügâh) - Sol² (Rast) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.2.4. Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Orta Çarpma)

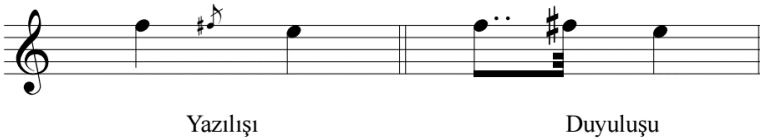

Figür 47. Orta Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

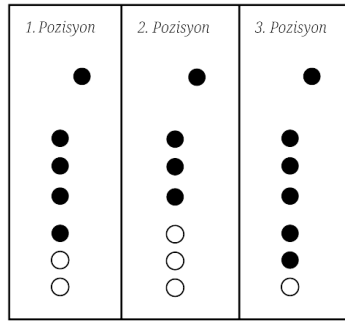

Resim 49. Orta Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.2.5. Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

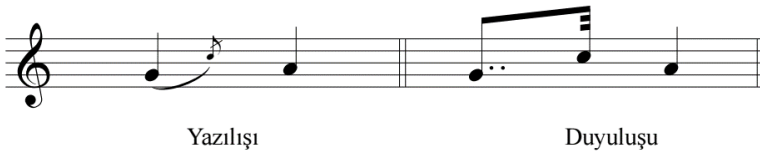
Figür 48. Yumuşak Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

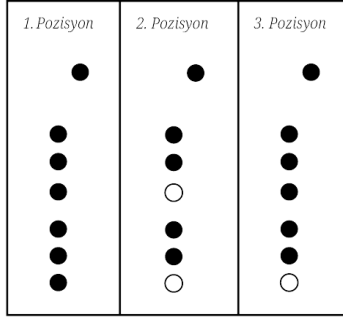
Resim 50. Yumuşak Fa (Acem) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.3. Çıkıcı Çarpmalardaki Farklı Parmak Pozisyonları

3.4.4.3.1. Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması (Sert Çarpma)

Figür 49. Sert Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 51. Sert Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

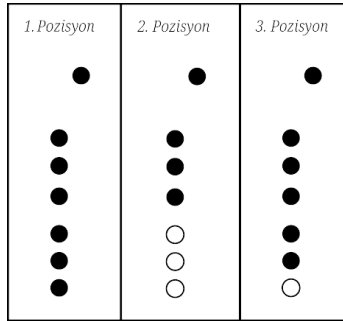
3.4.4.3.2. Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması (Orta Çarpma)

Yazılışı

Duyuluşu

Figür 50. Orta Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 52. Orta Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

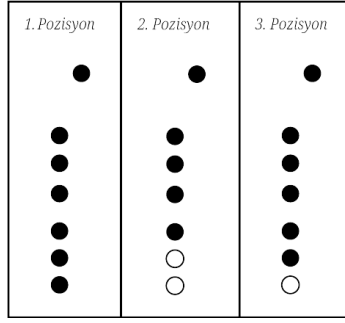
3.4.4.3.3. Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

Yazılışı

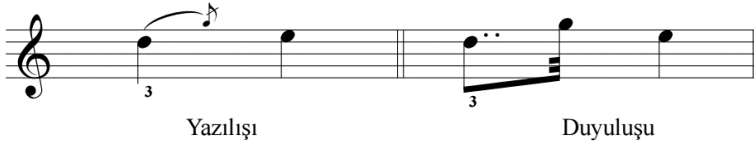
Duyuluşu

Figür 51. Yumuşak Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

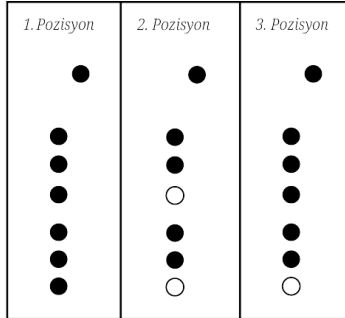

Resim 53. Yumuşak Sol² (Rast) - La² (Dügâh) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.3.4. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Sert Çarpma)

Figür 52. Sert Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

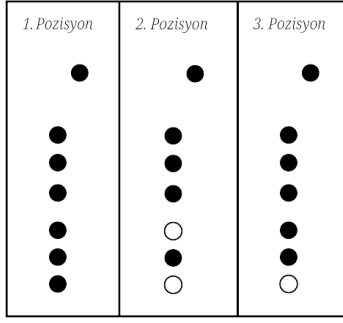

Resim 54. Sert Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.3.5. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Orta Çarpma)

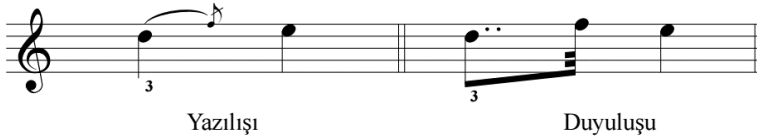

Figür 53. Orta Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

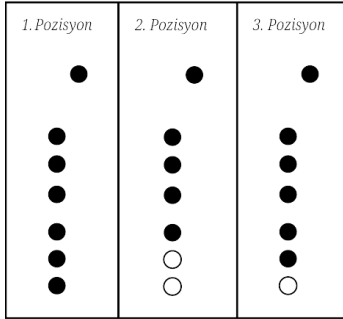

Resim 55. Orta Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

3.4.4.3.6. Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması (Yumuşak Çarpma)

Figür 54. Yumuşak Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpmasının Porte Üstündeki Gösterimi

Resim 56. Yumuşak Re³ (Nevâ) - Mi (Hüseynî) Çarpması İçin Sırası ile Parmak Pozisyonları

Sonuç

Çalışma kapsamında ilgili yazılı kaynaklar taranmış ve sözlü kaynaklara başvurulmuştur. Bu bağlamda öncelikli olarak süsleme kavramı tanımlanmıştır. Süslemelerin, eserin genel yapısını ve usulünü değiştirmeyen kısa değerli küçük notalar olduğu, müziğin kendisi kadar eski olduğu, değerlerini kendinden önceki veya sonraki notadan aldıkları, kullanım amaçlarının melodiyi canlandırmak ve genişletmek olduğu, Türk müziğinde müzikal ifadeye mana katılabilmesi için olmazsa olmaz olduğu ve Türk müziği tavrını ortaya çıkaran ana unsurlardan olduğu tespit edilmiştir.

Bununla beraber süslemelerin nota üzerindeki gösterimine Batı müziğinde Barok Dönemde (1600-1750) başladığı, İslam medeniyetinde 14. yüzyılda başlansa da devam etmediği, Türk müziğinde ise dizekli nota yazımına 19. yüzyılda başladığı ve süsleme öğelerinin nota üzerinde kullanılmasına günümüzde dahi pek rastlanmadığı belirlenmiştir.

Çalışmanın devamında çarpma kavramının tanımı yapılmış ve Türk müziğindeki yerinden bahsedilmiştir. Çarpmanın genellikle esas sesin komşu pest ya da tiz sesle çarpıtılması ile oluştuğu, Türk müziğinin en önemli ve en çok kullanılan süslemesi olduğu, Türk müziği tavrını ortaya çıkartan ana unsur olduğu ve Türk müziği özelinde genellikle yarım, 1, 2 ve nadiren de 3 ses aralıklı çarpmaların yapıldığı anlaşılmıştır.

Sınırlamalar dahilinde 115'i aşkın çarpma tespit edilmiştir. Tüm bu çarpmalara çalışmada yer verilebilmesi zor olacağından çalışma kapsamında, en sık kullanıldığı düşünülen çarpmalara yer verilmiştir. Bu bağlamda çarpmalar inici, çıkıcı ve mükerrer çarpmalar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bunların haricinde aynı çarpmaların farklı şiddet derecelerinin de olabileceği belirlenmiştir. Bu bağlamda çarpmaların şiddeti; sert, orta ve yumuşak olmak üzere 3 sınıfa ayrılmıştır. Tüm bu çarpmaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan parmak pozisyonlarının görsellerine ve video kayıtlarının linklerine de çalışma kapsamında yer verilmiştir.

Çalışmada 11'i mükerrer, 15'i inici, 12'si çıkıcı, 17'si aynı çarpmanın farklı şiddetini gösteren çarpma olmak üzere toplamda 55 adet çarpmanın porte üstünde yazılışı ve neydeki parmak pozisyonları belirlenmiştir.

Yapılan incelemelerden Ney özelinde çarpmanın; nerede, nasıl ve hangi şekilde yapılacağına meşk usulü ile öğrenilebileceği, Türk müziği özelinde ney icra tavrını belirleyen süsleme öğelerinin en önemlilerinden olduğu, en çok kullanıldığı sazlardan birinin ney olduğu, neydeki çarpmalarda en önemli hususun çarpmanın sıklığı ve şiddeti olduğu, aynı çarpmanın farklı sertlik derecelerinde olabileceği, çıkıcı çarpmaların inici çarpmalardan çok daha az yapıldığı ve kademe geçişlerinde de çarpmaların bulunduğu tespit edilmiştir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Akalın, Y. (2024, Şubat 14). *Kişisel Görüşme*.
- Akkuş, A. (2023). TRT 1 Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Yarışması Tilâvetlerindeki Benzer Nağmelerin Tespiti Üzerine Bir İnceleme. *Eskiyeni*, (50), 816.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aslan, F. (2015). *İslâm Medeniyetinde Mûsikî*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Bişak Özdemir, G. (2013). *Sözlü Türk Müziği'nde Yorum* (Sanatta Yeterlik Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Feyzi, A. (2018). Türk Müziğinde Notasyon ve Miftâh-ı Nota. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 6(2), 1906. <https://doi.org/10.12975/pp1890-1913>
- Güngör, Ö. (Ed.). (2018). *Bilimsel Araştırma Süreçleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Köroğlu, N. O. (2016a). Niyazi Sayın'ın Üslup ve Tavrını Yansıtan Süsleme Ögeleri. *Fine Arts*, 11(1), 24. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.D0170>
- Köroğlu, N. O. (2016b). Niyazi Sayın'ın Üslup ve Tavrını Yansıtan Süsleme Ögeleri. *Fine Arts*, 11(1), 26. <https://doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.D0170>
- Odabaşı, İ. (2023). *Ney Metodu*. Ankara: İlahiyat Yayın.
- Özbilen, N. Ö. (2007). *Fasıl Şarkıcılığı Açısından Türk Makam Müziği'nde Süslemeler* (Sanatta Yeterlik Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Özbilen, N. Ö., & Ayangil, R. (2016). Fasıl Müziği İcrasında Nota Dışı Farklıklar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 4(1), 1168. <https://doi.org/10.12975/rastmd.2016.04.01.00073>
- Özçelik, S. (2002). Batı Müziği Yazısında Süslemeler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 79.
- Özçimi, M. S. (2024, Ocak 6). *Kişisel Görüşme*.
- Özkan, İ. H. (2015). *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri* (14. bs). İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Öztuna, Y. (1969). *Türk Musiki Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Öztürk, L. (Direktör). (2024a). *Aynı Çarpmalardaki Farklı Parmak Pozisyonları*. YouTube. Geliş tarihi gönderen https://youtu.be/H_StzrvEOo?feature=shared
- Öztürk, L. (Direktör). (2024b). *İkinci Kademedeki Çıkıcı Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/-RxNeEuPaKk?feature=shared>
- Öztürk, L. (Direktör). (2024c). *İkinci Kademedeki İnici Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/g5f6O5NKiJQ?feature=shared>
- Öztürk, L. (Direktör). (2024d). *İkinci Kademedeki Mükerrer Notalarda Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/6gHM-88UoHc>
- Öztürk, L. (Direktör). (2024e). *Kademeler Arası Geçiş Çarpmaları (İkinci Kademedeki Üçüncü Kademeye Geçiş)*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/bWHuRmbJqa4?feature=shared>

Öztürk, L. (Direktör). (2024f). *Kademeler Arası Geçiş Çarpmaları (Üçüncü Kademedeki İkinci Kademeye Geçiş)*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/eYOxAK4EPLM?feature=shared>

Öztürk, L. (Direktör). (2024g). *Üçüncü Kademedeki Çıkıcı Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/bWHuRmbJqa4?feature=shared>

Öztürk, L. (Direktör). (2024h). *Üçüncü Kademedeki İnci Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/fjBPXY8Ee-0?feature=shared>

Öztürk, L. (Direktör). (2024i). *Üçüncü Kademedeki Mükerrer Notalarda Çarpmalar*. YouTube. Geliş tarihi gönderen <https://youtu.be/kpC371NPT8k?feature=shared>

Şahin, A. (2024, Ocak 11). *Kişisel Görüşme*.

Tanrıkorur, C. (2019). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi* (5. bs). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Torun, M. (2000). *Ud Metodu*. İstanbul: Çağlar Yayınları.

Tüfekçi, A. (2014). *Ney'de Teknik Çalışmalar*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Yahya Kaçar, G. (2005a). Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Süslemeler ve Nota Dışı İcralar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 216. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6756/90856#article-authors-list>

Yahya Kaçar, G. (2005b). Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Süslemeler ve Nota Dışı İcralar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 217. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6756/90856#article-authors-list>

Yahya Kaçar, G. (2005c). Geleneksel Türk Sanat Müziği'nde Süslemeler ve Nota Dışı İcralar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 218. Geliş tarihi gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6756/90856#article-authors-list>

Yiğit, E. E., & Nayir, A. E. (2019). Rönesans ve Barok Dönem Müzikal Süslemelerinin Tarihsel Gelişimlerine, Uygulanış Şekillerine Bir Bakış. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 8(63), 1592. <https://doi.org/10.7816/idil-08-63-15>

Sosyal Medya Kullanımının Afet Bilinci Algı Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma

Leyla İÇERLİ¹

Gül BİLEN²

Öz

Dünyanın en önemli deprem hatlarından biri olan Alp-Himalaya kuşağı üzerinde yer alan ve Kuzey Anadolu fay hattı, Batı Anadolu fay hattı ve Doğu Anadolu fay hattı gibi üç önemli fay hattı üzerinde bulunmakta olan ülkemizde dönem dönem depremler meydana gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya kullanımının afet bilinci algı düzeyine etkisini incelemektir. Afet bilinci gelişmiş olan ve genel olarak bir afet kültürü oluşturabilen toplumlar, afetlerin üstesinden daha kolay gelebilmektedirler. Bu nedenle, toplumda afet bilincinin artırılması hayati önem taşır ve sosyal medya bu konuda etkili bir araç olabilir. Sosyal medya platformları, afet sırasında can güvenliği, haberleşme ve acil yardım talepleri gibi konularda topluma yardımcı olabilir. Araştırmanın örneklemini 2023 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Aksaray İli Bilim Merkezi'nde bulunan Afet Farkındalık Sergisini öğrencileri ile birlikte ziyaret eden 250 öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılara yüz yüze anket uygulaması yapılmış ve ankete kişisel onayı alınan 210 kişi katılmış olup; 210 veri analize uygun olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25 paket programı, IBM AMOS 22 paket programı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre elde edilen sonuçlar şu şekildedir; katılımcıların orta düzeyde afet bilinci, afet öncesi bilinç, afet sonrası bilinç ve yanlış afet bilinci algısına; düşük düzeyde de afet eğitim bilinci algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısı arasındaki ilişki incelendiğinde ise; aralarında anlamlı bir ilişki bulunamamış, sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısı alt boyutlarından sadece afet eğitim bilinci algısı ile anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışma çerçevesinde öncelikli olarak sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısı ile alan yazında kısıtlı da olsa var olan çalışmalar incelenmiş ve uygulamalı bir çalışma oluşturularak bu konuda alan yazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Bilinci, Afet Bilinci Algısı, Sosyal Medya Kullanımı, İnternet.

İçerli, L., & Bilen, G. (2024). Sosyal Medya Kullanımının Afet Bilinci Algı Düzeyine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 904-928. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1331920>

Date of Submission	24.07.2023
Date of Acceptance	12.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler, İşletme Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye, , leylaicerli@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7538-0165

² Dr., Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Aksaray, Türkiye, bilengul8@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3073-4251

Study on the Effect of Social Media Use on Disaster Awareness Perception Level

Leyla İÇERLİ¹

Gül BİLEN²

Abstract

Earthquakes occur periodically in our country, which is located on the Alpine-Himalayan belt one of the most important earthquake lines in the world and on three important fault lines such as the North Anatolian fault line the West Anatolian fault line and the East Anatolian fault line. This study aims to examine the effect of social media use on the perception level of disaster awareness. Societies that have developed disaster awareness and can generally create a disaster culture can overcome disasters more easily. Therefore, increasing disaster awareness in society is vital, and social media can be an effective tool. Social media platforms can help society with life safety, communication, and emergency assistance requests during disasters. The research sample consists of 250 teachers who visited the Disaster Awareness Exhibition at Aksaray Provincial Science Center with their students in May and June 2023. A face-to-face survey was applied to the participants, and 210 people whose personal consent was obtained participated in the survey, and 210 data were deemed suitable for analysis. SPSS 25 and IBM AMOS 22 package programs were used in the analysis of the data. The results obtained according to the research findings are as follows: the participants had a medium level of disaster awareness, pre-disaster awareness, post-disaster awareness, false disaster awareness perception, and a low level of disaster education awareness perception. When the relationship between social media use and disaster awareness perception was examined, no significant relationship was found between them, and among the sub-dimensions of social media use and disaster awareness perception, a significant relationship was found only with the perception of disaster education awareness. Within this study's framework, the limited existing studies in the literature on social media use and disaster awareness perception were examined, and it was aimed to contribute to the literature on this subject by creating an empirical study.

Keywords: Disaster, Disaster Awareness, Disaster Awareness Perception, Social Media Usage, Internet.

İçerli, L., & Bilen, G. (2024). Study on the Effect of Social Media Use on Disaster Awareness Perception Level. Journal of the Human and Social Science Researches, 13(2), 904-928. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1331920>

Geliş Tarihi	24.07.2023
Kabul Tarihi	12.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Asst. Prof. Dr., Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Aksaray,Türkiye, leylaicerli@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7538-0165

² Dr., Provincial Disaster and Emergency Directorate, Aksaray, Türkiye, bilengul8@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3073-4251

Giriş

Ülkemiz dünya üzerinde bulunduğu coğrafya nedeniyle bir afet ülkesidir. Ülkemizde zaman zaman farklı zaman ve bölgelerde çeşitli afetler yaşanmış ve yaşamaya da devam etmektedir. Afetler doğal ve beşerî nedenlerle ortaya çıkmakta, bireylerin kontrolü dışında gerçekleşmekte, kısa sürede büyük yıkımlara, çok sayıda can ve büyük miktarlarda mal kaybına yol açabilen büyük ölçekli olaylardır. Afetler sonucunda toplumun sosyal denge ve düzeni bir anda değişebilmektedir. Afetlerde, bireylerin etraflarında vuku bulan olaylardan haberdar olmaları, yeniden benzerleri ile karşılaştıklarında bireylerin etkilenme seviyesini en aza indirmelerini sağlayan faaliyetlerin tümü afet bilinci kavramını ortaya çıkmasına yol açmıştır. Afet öncesinde özellikle, toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirmesi amacıyla çeşitli kampanya, seminer ve konferansların düzenlenmesinde sosyal medyanın önemi büyüktür. Afetlere hazırlanmada afetlerle ilgili konularda önleme, zarar azaltma ve örgütsel hazırlık çalışmaları yapan kurum ve kuruluşların medya kuruluşları ile iş birliği içinde olmaları, bilgi ve haber alma, eğitim vs. konularında önem taşımaktadır (Yakut, 2005, s. 1484).

Doğal ya da beşerî kaynaklı ani ve beklemeksizin ortaya çıkan afetler, büyük oranlarda can kaybına ve zararlara neden olmakta ve toplumun düzenini, işleyişini bozmaktadırlar (Fuhrmann vd., 2008, s. 112). Afetlere ilişkin hazırlıklı olmak, afetler hakkında bilinçlenme, afet zararlarını azaltmak ve müdahale gibi konularda vatandaşlara eğitim verilmesi ve afet bilincinin kazandırılmasında sosyal, yazılı ve görsel medyanın çok önemli bir rolü vardır (Kadıoğlu, 2008, s. 231-232). Sosyal medya, afetler hakkında önlemlerin alınması, arama ve kurtarma çalışmalarının ise en önemli destekçisidir. Facebook, WhatsApp Twitter gibi sosyal medya uygulamaları hızlı ve anında bilgi akışının sağlanması, afetlere ilişkin yardım çalışmalarının afetzedelere ulaştırılması gibi konularda oldukça başarılı sonuçlar sağlayabilmektedir (Thinktech, 2020, s.1-2). Sosyal medya sayesinde afetlere ilişkin bilgiler saniyeler içinde hızla çok geniş kitlelere yayılabilmekte yaşanan afetler ile ilgili olarak toplum kısa zamanda bilgi sahibi olabilmekte böylelikle sosyal medya aracılığıyla toplumda güç birliği ve dayanışma oluşabilmektedir. Bu da afet bölgeleri için yardımların toplanmasına, bölgeye yardımların yönlendirilebilmesine, ihtiyaç sahibi bireylerin seslerini duyurabilmesine, ilgili kurum ve kuruluşların haberdar olmalarını sağlayabilmektedir (Usta ve Yükseler, 2021, s. 50). Sosyal medyanın afetler sırasında kullanımının olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Afet durumunda sosyal medya vasıtasıyla yayılan yalan haberler, gerçek dışı içerikler toplumda panik, kaygı endişe yaratmakta ve kaos ortamı da yaratabilmektedir (Argın, 2023, s. 148). Bilgi paylaşımının çığ gibi büyümesi sonucunda sosyal medya platformlarında paylaşılan gerçektışı bilgiler ise bireyleri olumsuz yönde etkileyerek toplumda infial ortamının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir (Anar, 2021, s. 1130).

Günümüz dünyasında afetler ve sonuçları toplumları ve bireyleri afetlere karşı hazırlıklı olma, dirençli ve bilinçli olma gibi konularda zorlamaktadır (Newport ve Jawahar, 2003, s. 33). Bu yüzden toplumların afetlere karşı hazır olması konusunda toplumun her üyesine afet bilincinin kazandırılması ve afetler konusunda eğitimler verilmesi önem teşkil etmektedir. Afet bilinci, bireylerin afetler konusunda doğru davranış ve alışkanlık biçimleri kazanmalarını sağlamak amacıyla düzenli ve sürekli olarak gerçekleştirilen bilinçlendirme, bilgilendirme ve eğitim çalışmalarını kapsayan bir süreçtir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2014, s. 17).

Sosyal medya platformlarının, afetlerin kontrol edilmesi ve etkilerinin azaltılması çalışmalarında da göz ardı edilemez bir önemi vardır. Bu nedenle, afet bilinci algısı ile sosyal medya kullanımı arasındaki ilişki afet yönetimi açısından önemli bir araştırma konusudur. Çalışmanın ana çerçevesi sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algı düzeyi arasında bir ilişkinin var olup olmadığı sorusuna dayanmaktadır. Literatür incelendiğinde afet, afet yönetimi, afetlerde kriz ve risk yönetiminde sosyal medya kullanımına dair birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir (Ağca, 2023; Anar, 2021; Çanakçı, Şaşmazlar ve Öztürk, 2022; Çanakçı, 2019; Demiröz, 2020; Kolukırık, Arslan ve Yılmaz, 2022; Mavi, 2020; Oran ve Akan, 2021; Soydan ve Alpaslan, 2014; Toker, 2016; Usta ve Yükseler, 2021). Bu bağlamda, katılımcıların sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısına arasındaki ilişkileri inceleyen ve saha çalışması ile bu iki kavram arasındaki ilişkinin çıkarılması bu araştırmanın alan yazındaki boşluğu doldurması bakımından önemli görülmektedir. **Araştırmanın temel problemi** "*sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algı düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*" olarak ifade edilebilir. Çalışmada tanımlanan sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algı düzeyi arasındaki ilişkilerin belirlenmesinin son dönemde hem ülkemizde hem de dünyada yaşanan afetler göz önüne göz önüne alındığında, çalışmanın literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sosyal Medya Kullanımı

Medya, bilgi ve eğitim aktarımı konusunda sorumluluğu olan ve elde ettiği bilgiyi topluluk ve bireylere ulaştıran işitsel ve görsel araçların bütünü olarak ifade edilmektedir (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 55). Dünyanın ve teknolojinin gelişmesiyle beraber işitsel, görsel ve basılı medya araç gereçleri olarak tabir edilen geleneksel medya yerini sosyal medya denilen yeni medya araç gereçlerine bırakmıştır (Demiröz, 2020, s. 295). Sosyal medya kavramı "*...kişilerin sınırları belli olan bir sistem şeması içerisinde açık veya yarı açık şekilde kendilerine ait profil oluşturmalarına izin veren, farklı kişilerle birtakım özel materyalleri paylaşmasını sağlayan ve bu kişilerin listesini ve onların bağlantılı olduğu diğer kişilerin listesini gösteren, anlık olarak yazılı veya görüntülü olarak iletişim kurmalarına imkân veren dijital tabanlı ortamlar*" olarak tanımlanmaktadır (Saitoğlu, 2018, s. 64). Değişen teknoloji, hızla artan internet kullanımı ile birlikte günümüzde sosyal medyanın yaygın olarak kullanım kazanmış iletişimin boyutlarının artık iç içe geçtiği, işitsel, görsel, sözlü ve yazılı bütün iletişim çeşitlerinin bir arada kullanıldığı; hiyerarşik, resmi, eşitlikçi vb. olmak üzere iletişim seviyeleri, yeni bir iletişim ve medya kullanımı ortamı olan sosyal medya kullanımı yaygınlaşmıştır. Sosyal medya kullanımı e-posta iletişimi ile başlamış ve MSN, Facebook, Instagram ve Twitter gibi farklı iletişim platformlarının kullanımıyla devam etmiştir. Bu yeni sanal ortamlar iletişimi geliştirmenin yanı sıra sanal da olsa insanlar için yeni sosyal ortamlar ortaya çıkarmıştır (Güngör, 2018, s. 397-398). Buradan hareketle günümüzde anlık iletişim, etkileşimler ve haberleşme düzeyinde sosyal medya denilen bu yeni medya türünün etkin rolünün göz ardı edilmesi mümkün değildir. İnternet ve sosyal medya kullanımının sürekli artış göstermesi bireylerin zamanlarının büyük bir kısmını almaktadır. Ülkemizdeki internet kullanıcıları zamanlarının ortalama 2 saat 58 dakikasını sosyal medyada geçirmektedir (We Are Social/ Turkey-2023, s. 3).

21. yüzyıl itibariyle dünyada web teknolojilerinin ve internet kullanımının hızla artması ile sosyal medyanın afet iletişimini, bireylerin afetlere dair tutumlarını, bilgilerini ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemede noktasında günümüzdeki en

güçlü araçlardan bir tanesi olduğu söylenebilir (Usta ve Yükseler, 2021, s. 250). Dünyada ve ülkemizde çok fazla kullanılan sosyal medya platformlarının afet yönetimi bakımından etkin, etkili ve amaçlara uygun olarak kullanılması halinde sosyal medya aracılığıyla büyük kitlelere hızlı bir biçimde ulaşılarak afetzedelere yönelik bilgiler ulaştırılabilir ve afetzede de ihtiyaç halinde sorumlu kişilerle, kurum/kuruluşlarla ve STK'larla daha kolay ve hızlı bir şekilde iletişime geçebilir. Sosyal medya platformları afet öncesinde afetlere hazırlık noktasında topluma yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme işlevlerinin yanı sıra, afet anında afete ilişkin bilgilere ulaşma noktasında da kullanılabilir en hızlı iletişim araçlarından biridir. Ancak afet yönetimi sürecinde sosyal medya platformlarının kullanıcılar tarafından yanlış, hatalı haberler yaymak için kullanılması durumunda ise toplumda krizlerin ve kaosların ortaya çıkabileceği de göz ardı edilmemelidir. Kriz durumlarının ortaya çıkmaması için afetlere dair bilgilendirmelerin doğru, güvenilir kaynaklara dayandırılarak, soğukkanlı, net ve doğru biçimde yapılması önemlidir. Afet sürecinde bilgilendirmeler sıkça yapılmalı, halk durumdan haberdar edilmeli ve ortaya çıkabilecek dedikodular ve söylentiler engellenmeli ve ikincil bir krizin ortaya çıkması önlenmelidir. Böylelikle bu durum halkın güveninin kazanılmasını ve afet sürecinin etkin ve etkili bir şekilde yönetilmesine destek olur (Çetinkaya, 2013, s. 331).

Sosyal medyanın krizlere hazırlık, krizlere müdahale, krizleri çözme, afetlerde iletişim, afet bölgesinden bilgi akışını sağlama, etkileşim oluşturma ve afet sonrası yapılacak faaliyetleri kolaylaştırması vs. sosyal medyanın afet durumunda sağlayacağı avantajlar olarak değerlendirilebilir. Örneğin; 2011 yılında yaşanan Van Deprem'inde göçük altında kalan bir vatandaşın bir sosyal medya uygulaması olan Twitter'ı kullanarak ulusal bir kanalda canlı yayınlanan bir programa adres bilgilerini göndermesi ve programın sunucu tarafından afetzedeye ait bilgilerin arama kurtarma ekiplerine iletilmesi sonucunda iki kişinin hayatı kurtarılmıştır (Zincir ve Yazıcı, 2013, s. 78- 79). Japonya'da, İtalya'da, Şiili'de yaşanan depremler ve tsunamiler, Amerika'da meydana gelen Sandy ve Harvey Kasırgaları ve Avustralya'da yaşanan Queensland selleri gibi dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan afetlerde afet ve acil durum yönetimi ve afetler sonraki faaliyetlerde sosyal medya etkin bir şekilde kullanılmıştır (Lovari ve Bowen, 2019, s.1). Afetlerde sosyal medyanın rolüne ilişkin literatürdeki mevcut araştırmalara bakıldığında, afetlerde sosyal medya teknolojilerinin nasıl kullanıldığı, bilgi sağlama ve paylaşımı, karar verme üzerinde ne gibi etkileri olduğu, kriz durumunda çözüm için önemli bir enstrüman olması ve bireyleri bir araya getirme gibi birtakım avantajlarının olduğu üzerinde durulmuştur (Kaigo, 2012, s. 19; Karahisar, 2016, s. 60; Mavi, 2020, s. 31; Yates ve Paquette, 2011, s. 6).

Afet durumlarında sosyal medya platformlarının avantajlarının yanında ne yazık ki dezavantajları da bulunmaktadır. Afet sonrasında bireyler tarafından sosyal medya platformlarında yapılan birçok paylaşım etik ihlalleri içermekte olup; paylaşılan içeriklerin sınırlandırılmaması da afet yönetimini zorlaştırmaktadır (Usta ve Yükseler, 2021, s. 249). Toplumların duygusal anlamda hassaslaştığı afet dönemlerinde yanlış ve bilinçsizce paylaşılan gönderiler toplumda huzuru bozmakta, viral olarak yayılan gerçekdışı gönderiler başka krizlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Afet dönemlerinde yapılan yanlış yönlendirmeler arama kurtarma personelleri görevlerini yerine getirmelerine, yardım faaliyetlerinin aksamasına zarar görmesine de yol açabilmektedir. Sosyal medyada afetzelere ilişkin görüntülerin sansürlü bir şekilde paylaşılması hem afetzeler hem bu görüntüleri izleyenler açısından psikolojik olarak olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Anar, 2021, s. 1144-1145).

Sosyal medya çağının salgını olan dezenformasyonun çarpıcı örnekleri yakın zamanda ülkemizde meydana gelen 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrasında görülmüştür. Yüzyılın Felaketi olarak nitelendirilen bu afet sırasında sosyal medya üzerinden yayılan dezenformasyon haberleri yetkililerin bütün uyarılarına rağmen halkta panik ve korku yaratmış, arama kurtarma çalışmalarını sekteye uğratmış ve ihtiyaç duyulan insan gücünün parçalanmasına yol açmıştır (Serin ve Ünlü, 2024, s. 7). Bu dönemde sosyal medyada yayılan dezenformasyon haberleri içinde en dikkat çekici olanları hiç şüphesiz Kahramanmaraş depremlerinin etkilediği illerden olan Hatay' da 10 Şubat 2023 tarihinde meydana geldiği iddia edilen Yarseli Barajının patladığına ilişkin ortaya atılan iddia ve 11 Şubat 2023 tarihinde ise Kahramanmaraş İlindeki Göksun Kuşkayası Dağından aşağıya siyah bir sıvının aktığına ilişkin haberlerdir. Hatay Yarseli Barajının patladığına dair haber üzerine o bölgede yaşayan halk paniğe kapılmış, suların altında kalmamak için Hatay' dan ayrılmaya çalışmış ve bu da kaos ve izdiham ortamı oluşturmuştur ("NTV", 2023). Ardından bu haberden sonra Kahramanmaraş Göksun Kuşkayası Dağından aşağıya doğru akan siyah sıvıyı gösteren video sosyal medya platformlarında yanardağ patlaması olduğu haberiyle hızla yayılarak bölgede başka yeni bir afetin ortaya çıktığına ilişkin iddiaları ortaya çıkarmış ve bu yanlış haberde bölge halkının korku ve paniğe kapılmasına yol açmıştır ("NTV", 2023).

Afet sürecinde, afet yönetimi sırasında sosyal medyanın bilinçli ve doğru şekilde kullanılması için yapılması gerekenler şu şekilde özetlenebilir (Demiröz, 2020, s. 302);

- Sosyal medyanın afet yönetim sürecinde kullanımı için bireyler bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir.
- Afet dönemlerinde sosyal medyanın hatalı ve kötü niyetli kullanımına dair yasal olarak caydırıcı önlemler alınmalı ve bunun zararları konusunda bilgilendirmeler de yine sosyal medya platformlarında yapılmalıdır.
- Afet yönetim sürecine yönelik sosyal medya platformlarında çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Ancak sosyal medya platformlarında yer alan bu uygulamaların yönetim ve bireyler tarafından doğru ve etkili kullanımı hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Afetlerin öncesi, sırası ve sonrasında, afet yönetimi sürecinde sosyal medyanın bilinçli kullanılması afetlere dair bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmalarını yürütmek (kamu spotları vb.), afet durumlarına ilişkin iletişimi sağlamak, sorumlu idarelerce afetten zarar gören kişilere yönelik uyarıları yayınlamak, afetzedelere ilişkin yardım faaliyetlerini düzenlemek gibi farklı alanlarda büyük ölçüde fayda sağlayarak dirençli ve bilinçli toplumlar oluşturulmasına yardımcı olur. Dirençli ve bilinçli olan toplumlarda toplumun afetlere ilişkin direnç ve bilinç düzeyi toplumdaki kırılabilirliği azaltarak toplumun afetleri olabilecek en az zararla atlattığını ve toplumun mümkün olan en kısa sürede eski hale dönmesi ve toparlanması konularında yardımcı olur. Bu noktada sosyal medya aracılığıyla toplumda afet bilincinin oluşturulması afet öncesi, sırası ve sonrasında doğru davranışların kazanılması toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için önem arz etmektedir.

1.2. Afet Bilinci Algısı

Afet, "büyük felaket, bela, yıkım" gibi kelimelerle ifade edilmektedir (Doğan, 2003, s.17). Afet kavramı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından yayınlanan "Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü" nde "*toplumun tamamı veya belli bir kesimi için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal hayatın akışını ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylar*" olarak tanımlanmaktadır (AFAD, 2023, s. 23). Tarih boyunca gerçekleşen bütün afetler toplumun yaşamına, yapısına, insanoğlunun eserlerine vs. zararlar vermiş ve vermeye de devam etmektedir. Beşerî afetlerin kökenin insanoğlu olup; doğal afetlerin kökeni ise doğada olsa insanoğlunun dolaylı ya da dolaysız müdahalelerinin olduğunu düşünülebilir bu noktada insanoğlunun afetlere dair bilinç kazanmasının afetlerle mücadele sürecinde onu güçlendireceğini söylemek de yanlış olmaz. Afetler sonrası yaşanan kayıpların minimum düzeye indirgenmesi sadece toplumun ve bireylerin afetlere ilişkin bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi ile mümkün olabilmektedir (Sever ve Değirmenci, 2019; Akt. Bulu, 2023, s. 11). Afet bilinci, afetlerden kaynaklanan can, mal kayıplarını ve ortaya çıkabilecek olası tehditleri en az düzeye indirerek afetlere dair önleyici ve koruyucu tavır ve davranışlar geliştirmek olarak tanımlanmaktadır (Tekin, 2020, s. 39). Afet bilinci algısı şu boyutlardan oluşmaktadır;

- **Afet eğitim bilinci algısı:** Afet eğitimi toplumlara, kurumları ve bireyleri afetlere karşı hazırlama, koruma ve bilgilendirme sürecidir. Afet eğitim bilinci sayesinde afet öncesi, sonrası ve sonrası bütün aşamalarda sürece dahil olacak herkes ihtiyacı olan doğru bilgiye ulaşabilecek ve bu bilgiyi doğru şekilde kullanabilecektir (Mızrak, 2018, s. 59).
- **Afet öncesi bilinci algısı:** Afet öncesinde yerleşim yerlerinin afetlere dayanıklı olarak inşa edilmesi, dirençliliklerinin artırılması, yüksek afet riski taşıyan yerlerde yapılaşmanın yapılması, toplumun afet öncesi neler yapmaları gerektiği konusunda bilinçlendirilmesidir (Bulu, 2023, s. 17).
- **Yanlış afet bilinci algısı:** Yaşanabilecek afetlere dair doğru bilgiye sahip, afet bilinci gelişmiş olan bireyler hem kendi hayatını hem de birçok insanın hayatını riske sokan afetlerin sonuçları önleyebilir (Tsai, Chang, Shiau ve Wang, 2020, s. 1). Afetlere ve acil durumlara ilişkin yanlış ve eksik bilgiler ise can ve mal kaybını artırabilir ve toplumda kaos ortamını tetikleyebilir.
- **Afet sonrası bilinç algısı:** Afet sonrası yönetim aşamaları; hasar tespit, enkaz kaldırma, alt yapı çalışmaları, imar ve kalıcı konut çalışmaları, koordinasyon birimlerinin oluşturulması ve gerekli yardımların toplanması gibi çalışmalardan oluşmaktadır (Özmen, Nurlu, Kuterdem ve Temiz, 2005, s. 3). Afet sonrası yapılacak çalışmalar hakkında bilgi sahibi olunması ile afet sonrası süreç daha etkili ve kolay yönetilebilecektir.

Afetler önceden tahmin edilemeyen oluşumlar oldukları için bireylerin afetlerle karşısındaki tavır ve davranışları, bireylerin afetlere karşı hazırlıklı olmaları, afetlere yönelik bilgi birikimleri ve afet bilinç düzeyleri ile ilgilidir (İnal, Kocagöz ve Turan, 2012, s. 16). Afetlere dair afet eğitimlerinin dolayısıyla afet bilincinin, çevre ve doğaya adapte olmuş insan profilinin oluşmasında etkisi büyüktür (Değirmenci ve İltar, 2013, s. 276). Afetler çoğu zaman tahmin edilemeyen ve önlenemez olaylar olmalarına rağmen, toplumun ve bireylerin sahip olduğu afet bilinci, afetlerin topluma ve bireylere olan

zararlarını en minimum seviyeye düşürebilir. Afetlerin hangi risk ve tehlikeleri içerdiğinin farkında olunması, afet konusunda bilinci artırır, bu da toplumun ve bireylerin afetlerle başa çıkma farkındalığını artırır. Afet bilinci, toplumun ve bireylerin afetlere ilişkin direnç geliştirmeleri noktasında en önemli bileşenidir. Afet bilincini toplumda mümkün olduğunca geniş kesimlere yayarak bu bilinçlenmenin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır (Clerveaux, Spence ve Katada, 2010, s. 200; Varol ve Buluş Kırıkkaya, 2017, s. 5). Çünkü afetler ile mücadele edebilmek onlarla başa çıkabilme noktasında toplumda afet bilinci ve afet farkındalığının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Afet bilincinin ve afet farkındalığının sağlandığı toplumlarda, afetlerin yol açabileceği can ve mal kayıpları en az düzeye düşürülür ve bu tür acil durumlara ilişkin sürdürülebilir çözümler üretilebilir. Böylece afetlere dair önleyici tedbirler alınır, planlı müdahale ve faaliyetlerde bulunulabilir (Polat, 2014, s. 17).

Doğal ya da beşerî nedenlerden kaynaklı ortaya çıkan afetlere verilen önem, ülkelerin coğrafi, ekonomik ve politik yapısına göre farklılık gösterse de afet bilinci ve afetlere karşı hazırlık, pek çok ülke için daha önemli ve kritik bir duruma dönüşmüştür (Kitagawa, 2015, s. 2). Afetlere hazırlık, afetlerden önce afetlere karşı hızlı ve zamanında etkili bir şekilde müdahale etmek için planlar hazırlamak, bu planlara dair eğitimleri almak ve eğitimleri vermek, afetleri önceden haber verecek cihazları kurmak (erken uyarı sistemleri), vatandaşlara afetlere dair eğitimler vermek, ihtiyaç duyulan/duyulacak mal ve malzemeleri temin etmek, toplumu planlı bir şekilde sevk ve idare etmeye ilişkin bilgi sahibi olmak şeklinde ifade edilebilir (Akyel, 2005, s. 15). Afetlere hazırlık sürecinde, yapılan hazırlıklar hem toplumsal hem de bireysel düzeyde olmalıdır. Eğer bireysel hazırlıklar yeterli düzeyde yapılırsa toplumsal hazırlık da aynı oranda hedeflenen seviyeye ulaşabilir. Bunun için öncelikle bireylerde, daha sonra da toplumda afet bilinci oluşturmak, afet öncesi ve afet yönetim sürecine dair bilgi sahibi olmak ve bireyleri bu konular hakkında eğitmek önem arz etmektedir (İnal, 2015, s. 23).

Günümüz koşullarında hala afetler karşısında yetersiz kalınması, afetler yüzünden çok sayıda can ve mal kaybının yaşanmasının temel temellerinden biri de bireylerde ve toplumda afet bilinci ve afet farkındalığının oluşmamasıdır (Şengün ve Küçükşen, 2019, s. 193-194). Afet bilincine dair dünyada yaşanan olaylara örnek ise 2004 yılında Hint okyanusunda ortaya çıkan tsunami sonucunda Endonezya'ya bağlı Simeulue Adası'nda yaşayan 83.000 kişiden sadece yedi kişi ölmüştür. Çünkü 1907 yılında Simeulue halkı tsunami felaketini yaşamış ve o dönemde büyük kayıplar vermişlerdir. Sonraki yıllarda tsunamiye dair "eğer yerin sallandığını hissederseniz, hemen deniz kıyısından uzaklaşın" bilgisi kültürel araçlar vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmıştır. Böylelikle toplumda afete yönelik bir bilinç oluşmuş ve sonraki yıllarda yaşanan afetlerde pek çok hayat kurtulmuştur (Shaw, Takeuchi, Ru Gwee ve Shiwaku, 2011, s. 1).

Toplumunun her kesiminde afet bilincini oluşturmuş bu bilinci ilerletip, geliştirebilmiş ve bunu bir afet bilinci kültürü haline dönüştürmeyi başarılmış toplumların afetlerle mücadele konusunda yetenekleri oldukça yüksektir. Afet sırasında afetin vermiş olduğu zararlar çok hızlı bir şekilde oluştuğundan afetlerden korunmak içinde o anda ne yapılması gerektiğini düşünmek için zaman da oldukça sınırlıdır. Afet sırasında yapılması gerekenleri önceden bilmek, olası ihtimalleri, gerçekleştirilecek afet tatbikatlarıyla, önceden uygulamak afet esnasında doğru davranışları göstermek açısından bireylere katkı sağlar. Hangi afet türü olursa olsun afet öncesinde, afet sırasında

ve afet sonrasında yapmamız gereken uygulamalar ve planları bilmek bizi afetlerin neden olabileceği olası büyük hasarlardan koruyacaktır.

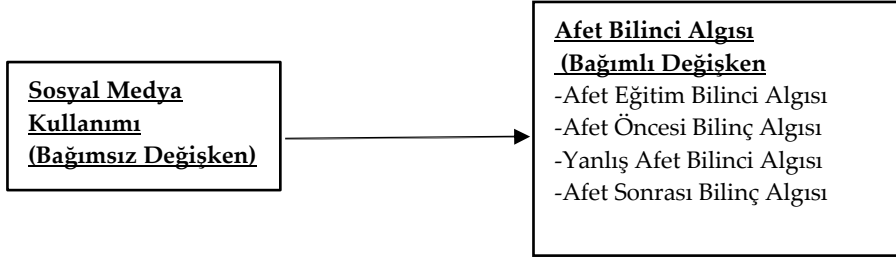
Bir afet gerçekleştiği zaman toplumun stresini ve paniğini azaltma, karşılaşılabilecek sorunlara karşı vatandaşı uyarma, vatandaşın kendisini, ailesini ve çevresindekileri nasıl koruyacağına dair bilgilendirme, acil durumlarda ve afetlerin zararlarından korunmak için hazırlık eğitimi ve toplumun afetlere karşı bilinçlendirilmesi gibi konularda sosyal medyanın rolü oldukça büyüktür. Ayrıca toplumun karşı karşıya olduğu afet riskini algılaması, afet zararlarını ve kayıplarını azaltma, erken uyarı gibi konularda da sosyal medyanın desteği oldukça önemlidir (Kadıoğlu, 2008, s. 232). Sosyal medyanın aynı anda çok geniş bir alıcı kitlesine ulaşabilmesi, eğitici bir işlev taşıması toplumun afet bilinci kazanmasında etkilidir. Özellikle, afet eğitim programlarının sosyal medya yolu ile toplumun her kesimine iletilmesi afet bilincinin geliştirilmesinde oldukça önemlidir. Sosyal medya vasıtasıyla iletilen mesajların afetin ve etkilerinin toplum tarafından doğru algılanmasının sağlanması ve bireylerin afetlerle nasıl başa çıkabilecekleri gibi konularda sosyal medya bir rehberdir. Sosyal medyanın yaygın kullanımı noktasından hareketle afetlere dair sağlayabileceği toplumsal fayda; afet risklerinin azaltılması, acil durum bilgi sisteminin oluşturulması, sosyal ağların oluşturulması olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir (Zincir ve Yazıcı, 2013, s. 76-78) :

- **Afet Risklerinin Azaltılması:** Afet risklerinin azaltılmasındaki amaç, afetin yol açacağı risk ve tehlikelere karşı topluma bilinç kazandırmaktır. Sosyal medya araçları vasıtasıyla tartışma platformlarının düzenlenerek, acil eylem planlarının tartışılması, geçmiş tecrübelerin aktarılması ile toplumun afet risklerine karşı bilinçlendirilmesi, risklerin yönetilebilir hale getirilmesine yardım edebilmektedir.
- **Acil Durum Bilgi Sisteminin Oluşturulması:** Afet yönetimi, acil durum ve krizler karşısında toplumun güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu kapsamda sosyal medya araçlarını yardımıyla bir acil durum bilgi sisteminin oluşturulması, bireylerin afet ve acil durumlara hazırlanmalarına yardımcı olmak, acil durum uyarılarının yapılması, toplumun acil duruma müdahale ve sonrasında toparlanmasını koordine etmek ve öğrenmenin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla afet sonrası yürütülecek faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması söz konusu olabilir.
- **Sosyal Ağların Oluşturulması:** Daha uzun vadede yarar sağlayacak, profesyonel ve stratejik bir hedeftir. Burada amaç afetlere karşı bilgi birikiminin oluşturulmasıdır. Sosyal ağların destekleyici bir sistem olarak afet anında liderlik mekanizmasının etkin çalışmasını sağlayacağından, ağlar aracılığıyla dağıtılan bilgi sayesinde, afet anında ve sonrasında afetzedelere destek sağlanabilecektir.

Afet yönetiminde iletişim ve yönetimi merkeze alarak, afet yönetimini kolaylaştırmak, başarılı yürütülen hizmetlerde yöneticinin motivasyonunu artırmak, eksik yapılan hizmetlerde afet yöneticisini yönlendirmek ve doğru ihtiyaç analizi yapmak için sosyal medyanın iyi kullanılması, kamuoyunun doğru yönlendirilmesi kısacası, sosyal medyanın da yönetimi oldukça önemli bir gerçektir.

2. Yöntem

Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılarak bir saha çalışması yapılmıştır. Araştırmanın problemi "*sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısı arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılması*" şeklinde ifade edilebilir. Hipotezler ve araştırma modeli özet olarak Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

İlgili alan yazın incelendiğinde sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısı değişkenleri arasında bir ilişkinin olabileceği varsayımından hareketle aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

Hipotez 1: Sosyal medya kullanım düzeyinin afet bilinci algısı üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H1a: Sosyal medya kullanımı düzeyi, afet eğitim bilinci algısını anlamlı yönde etkiler.

H1b: Sosyal medya kullanımı düzeyi, afet öncesi bilinci algısını anlamlı yönde etkiler.

H1c: Sosyal medya kullanımı düzeyi, yanlış afet bilinci algısını anlamlı yönde etkiler.

H1d: Sosyal medya kullanımı düzeyi, afet sonrası bilinci algısını anlamlı yönde etkiler.

Sosyal medya kullanımının afet bilinci algı düzeyine etkisini incelemek için hazırlanan bu çalışmanın evreni Aksaray İlinde görev yapan kamu kurumlarında görev yapan öğretmenler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemi ise kolayda örneklem metodu ile seçilen ve anketi cevaplamayı kabul eden katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmada, değişkenlere ilişkin ölçeklerden ve ilgili sorulardan oluşturulan bir anket vasıtasıyla belirlenen örneklemin tamamından veri toplanması planlanmıştır. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Aksaray Üniversitesinin Etik Kurulundan gerekli izin alınmıştır (25.04.2023 tarih ve E-34183927-000-00000826574 sayılı yazı). Nisan ve Mayıs 2023 tarihlerinde Aksaray İli Bilim Merkezi'nde bulunan Afet Farkındalık Sergisini öğrencileri ile birlikte ziyaret eden 250 öğretmene yüz yüze anket uygulaması yapılmış ve ankete kişisel onayı alınan 210 kişi katılmıştır. Elde edilen 210 veri analize uygun olarak belirlenmiştir.

Toplanan verilerin analizinde IBM AMOS 22 ve SPSS 25 paket programları kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Sosyal medya ve afet bilinci algısı ölçeklerinin -0,188 ile 0,310 arasında basıklık değerlerine ve -0,429 ile 0,036 arasında değişen çarpıklık değerlerine sahip

olduğu ve bu değerlerin 1,5 ile -1,5 değerleri arasında olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2012, s. 79-83). Çalışmada katılımcıların sosyal medya kullanım düzeylerini belirlemek için Jenkins-Guarnieri, Wright ve Johnson (2013) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Akın, Özbay ve Baykut (2015) tarafından uyarlanan 10 soruluk "Sosyal Medya Kullanım" ölçeğinden yararlanılmış ve ölçeğin çalışma için güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,868 olarak hesaplanmıştır. Afet bilinci algı düzeyini ölçmek amacıyla ise Dikmenli, Yakar ve Koca (2018) tarafından geliştirilen 36 soruluk "Afet Bilinci Algı" ölçeğinden yararlanılmış ve ölçeğin çalışma için güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,816; alt boyutların güvenilirlik katsayıları (Cronbach's Alpha) ise sırasıyla; afet eğitim bilinci algısı 0,640; afet öncesi bilinç algısı 0,695; yanlış afet bilinci algısı 0,777 ve afet sonrası bilinç algısı 0,770 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik analizinde ölçeklerin güvenilir olarak kabul edilebilmesi için Cronbach's Alpha değerinin 0,60 ve üzerinde olması ölçeğin güvenilirliği açısından yeterlidir (İslamoğlu ve Alnaçık, 2019, s. 295).

3. Bulgular

Çalışmaya dair analizler ve elde edilen bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

3.1. Demografik Özellikler

Çalışmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri; cinsiyet, yaş ve medeni durum olmak üzere üç değişken açısından incelenerek Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	F (Sıklık)	% (Yüzde)
Cinsiyet		
Kadın	161	76,7
Erkek	49	23,3
Yaş		
25 Yaş ve altı	54	25,7
26-35 Yaş arası	57	27,1
36-45 Yaş arası	72	34,3
46-55 Yaş arası	27	12,9
Medeni Durum		
Evli	117	55,7
Bekar	93	44,3

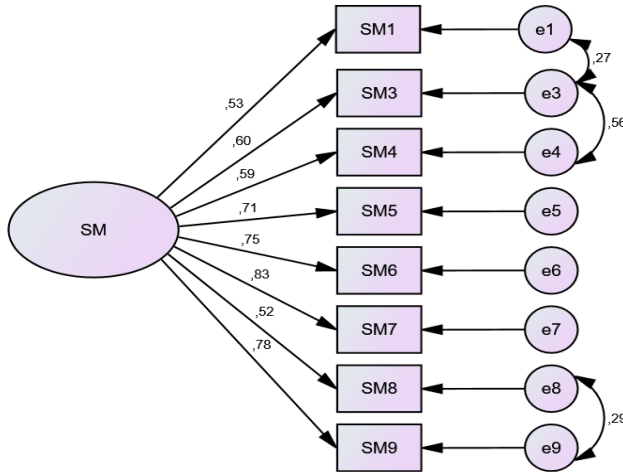
Çalışmaya katılan katılımcıların %76,7'i kadın ve %23,3'ü erkektir. Katılımcıların %44,3'ü bekar ve %55,7'si evlidir. Katılımcıların çoğunluğu (%34,3) 36-45 yaş arası ve %27,1'i 26 ve 35 yaş arası katılımcılardır.

3.2. Geçerlilik Analizleri

Çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizinden sonra ölçeklerin yapı geçerliliğinin test edilebilmesi için öncelikli olarak açımlayıcı faktör analizi (AFA) sonrasında da doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Bazı yazarlara göre alan yazında kabul görmüş, geçerlilik ve güvenilirlikleri kontrol edilen ölçekler kullanılsa dahi anketi (soru formunu) cevaplayanların ölçeği ve boyutlarını doğru algılayıp algılamadıklarının kontrol edilmesi önemli olduğundan önce açımlayıcı faktör analizi

(AFA) sonrasında da doğrulayıcı faktör analizinin (DFA) yapılması ve sonuçlarının değerlendirilmesinin daha doğru bir yöntem olduğu kabul edilmektedir (Civelek, 2018, s. 33).

Öncelikli olarak sosyal medya kullanım ölçeğine ilişkin açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmış analiz sonucunda sosyal medya kullanım ölçeği tek boyutlu, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik katsayısı ise 0,865 ve Bartlett testi sonucuna göre de ($p=0,000$, $p<0,05$) elde edilen boyut yapısal olarak anlamlıdır. Örneklem yeterliliği ile ilgili olan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin 0,60 ya da üzerinde ve Bartlett's Küresellik testi sonucunda elde edilen p değerinin ise örneklem istatistiksel olarak anlamlıdır (Tabachnick ve Fidell, 2007, s. 614). Çalışmada Varimax rotasyon yöntemi kullanılmış olup; faktör yükü 0,45 ve altında olan değişkenler analizden çıkarılmıştır. AFA sonucunda ölçekten faktör yükü düşük olan 2 numaralı ifade çıkarılmıştır. Sosyal medya kullanım ölçeğine uygulanan açımlayıcı faktör analizinden sonra AMOS yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. DFA sonucunda oluşturulan model Şekil 2'de verilmiştir.

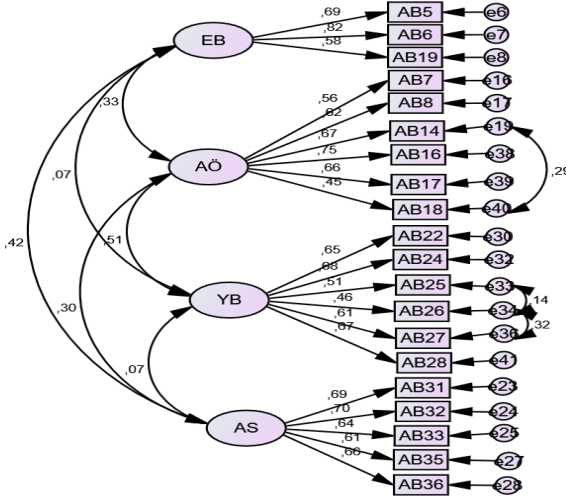
CMIN=53,693;DF=17;p=.000;CMIN/DF=3,158;RMSEA=.102;GFI=.954;CFI=.954;AGFI=.935;NFI=.935;IFI=.925

Şekil 2. Sosyal Medya Kullanım Ölçeğinin DFA Sonuçları ve Hata Varyansları

Standartlaştırılmış faktör yüklerinin 0,50 değerinden daha büyük olması araştırma modelinin geçerlilik ölçütünün sağlandığını göstermektedir (Gürbüz, 2021, s. 45). Sosyal medya kullanımı ölçeği tek faktörlü bir yapı ile incelenmiştir. İncelenen yapıda sosyal medya kullanım ölçeği 5 madde ile ifade edilmiştir. DFA analizi sonucunda model uyum kriterlerine göre e1-e3, e3-e4 ve e8-e9 arasında güçlü bir modifikasyon önerisi görülmüştür. Uyum indeks değerleri incelendiğinde; $CMIN=53,693$; $DF=17$; $p<0,001$; $CMIN/DF=3,158$; $RMSEA=0,10$; $CFI=0,954$; $SRMR=0,0582$ olarak belirlenmiştir. DFA sonucunda, sosyal medya kullanım ölçeğinin uygun uyum değerlerini sağladığı ve ölçek geçerliliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medya kullanımı ölçeğinden DFA analizi ile çıkarılan ifade bulunmamaktadır.

Afet bilinci algı ölçeği ise 4 faktörlü bir yapı ile incelenmiş olup; afet eğitim bilinci algısı boyutu 3 madde (EB), afet öncesi bilinç algısı boyutu 6 madde (AÖ), yanlış afet bilinci algısı boyutu 6 madde (YB), afet sonrası bilinç algısı boyutu 5 madde (AS) ile ifade

edilmiştir. Açımlyıcı faktör analizi (AFA) sonucunda afet bilinci algı ölçeği dört boyutlu, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik katsayısı ise 0,801 ve Bartlet testi sonucuna göre de ($p=0,000$, $p<0,05$) elde edilen boyut yapısal olarak anlamlıdır. Çalışmada Varimax rotasyon yöntemi kullanılmış olup; faktör yükü 0,45 ve altında olan değişkenler analizden çıkarılmıştır. AFA sonucunda faktör yükü düşük olan 1, 2, 3, 4, 11, 12, 20, 29, 30, 34 numaralı ifadeler çıkarılmıştır. Afet bilinci algı ölçeğine uygulanan açımlyıcı faktör analizinden sonra AMOS yazılımı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. DFA sonucunda oluşturulan model Şekil 3'te verilmiştir.

CMIN=274,994;DF=161;p=,000;CMIN/DF=1,708;RMSEA=,058;GFI=.906;CFI=.906;AGFI=.906;NFI=.803;IFI=.908;TLI=.888

Şekil 3. Afet Bilinci Algı Ölçeğinin DFA Sonuçları ve Hata Varyansları

DFA analizi sonucunda faktör yükü 0,50'den küçük olan 13, 15, 21, 23 numaralı ifadeler de analizden çıkarılmıştır. Çalışmada kullanılan afet bilinci algı ölçeği dört boyutlu olup; çalışma modeli ve hipotezleri dört boyut üzerinden kurulmuştur. DFA sonucunda model uyum kriterlerine göre e19-e40, e33-e34 ve e34-e36 arasında güçlü bir modifikasyon önerisi görülmüştür. Uyum indeks değerleri incelendiğinde; CMIN=274,994; DF=161, $p<0,001$, CMIN/DF=1,708, RMSEA=0,058 CFI=0,906; SRMR = 0,0639 olarak belirlenmiştir. DFA sonucunda, afet bilinci algı ölçeğinin uygun uyum değerlerini sağladığı ve ölçek geçerliliğinin sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısı ilişkisine odaklanan bu çalışmada; pearson korelasyon analizine göre çalışmaya katılan katılımcıların değişkenlere dair görüşleri ve sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algı düzeyi ve alt boyutları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6
1.Sosyal Medya Kullanımı	1					
2.Afet Bilinci Algısı	-,033	1				
3.Afet Eğitimi Bilinci	-,198**	,522**	1			
4.Afet Öncesi Bilinç	,116	,718**	,234**	1		

Tablo 2 devamı

	1	2	3	4	5	6
5.Yanlış Afet Bilinci	-,094	,589**	,054	,343**	1	
6.Afet Sonrası Bilinç	-,009	,673**	,326**	,222**	,043	1
Toplam Puan	27	85	13	28	26	18
Ortalama	3,00	4,21	4,20	4,46	4,38	3,58
Standart Sapma	,763	,353	,601	,419	,507	,818

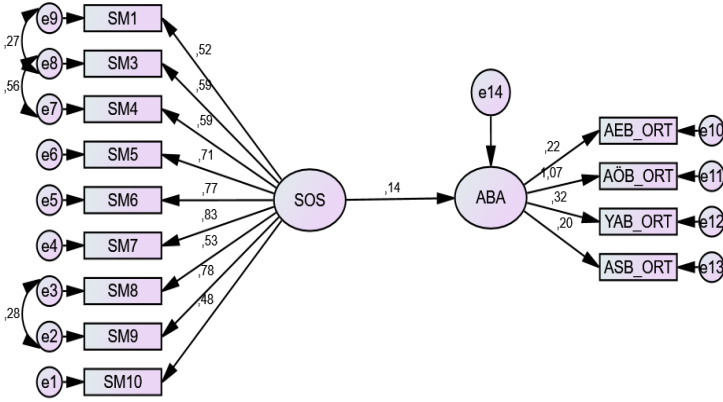
N=210, p**< 0,05, p*<0,001

Tablo 2'den de görüleceği gibi sosyal medya kullanımı ile afet bilinci arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sosyal medya kullanımı ile sadece afet bilinci algısı alt boyutlarından olan afet eğitim bilinci arasında negatif ama anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -0,198$; $p < 0,05$). Afet bilinci algısı ile alt boyutlarından olan afet eğitimi bilinci algısı boyutu ($r = ,522$; $p < 0,05$); afet öncesi bilinç algısı boyutu ($r = ,718$; $p < 0,05$); yanlış afet bilinci algısı ($r = ,589$; $p < 0,05$) ve afet sonrası bilinç algısı boyutu ($r = ,673$; $p < 0,05$); arasındaki ilişki istatistiksel anlamlı ve pozitif yönlüdür.

Afet bilinci algısı ölçeğinden elde edilen verilerin ölçek boyutlarına ve ölçekten alınan toplam puanlara göre aritmetik ortalama, frekans, standart sapma değerleri “yetersiz”, “orta” ve “iyi” olarak belirlenen puan aralıklarına göre hesaplanmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 180, en düşük puan ise 36 olarak belirlenmiştir. Afet eğitimi bilinci alt boyutunda 13-30 puan aralığı “düşük”, 31-48 puan aralığı “orta” ve 49-65 puan aralığı “iyi” olarak hesaplanmıştır. Afet öncesi bilinç ve yanlış afet bilinci boyutlarında 8-18 puan aralığı “düşük”, 19-29 puan aralığı “orta” ve 30-40 puan aralığı “iyi” olarak belirlenmiştir. Afet sonrası bilinç boyutunda 7-17 puan aralığı “düşük”, 18-26 puan aralığı “orta” ve 27-35 puan aralığı “iyi” olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan toplam puanlarda ise 36-84 puan aralığı “düşük”, 85-132 puan aralığı “orta” ve 133-180 puan aralığı “iyi” olarak hesaplanmıştır (Dikmenli ve Yakar, 2019, s. 395-397). Tabloya göre katılımcıların afet bilinci algısı 85 puanla “orta” (85-132 puan aralığı) düzeyde bulunmuştur. Ayrıca afet bilinci algı düzeyi alt boyutlarına göre; afet eğitimi bilinci algı düzeyi 13 puanla “yetersiz” (13-30 puan aralığı); afet öncesi bilinç algı düzeyi 28 puanla “orta”(19-29 puan aralığı); yanlış afet bilinci algı düzeyi 26 puanla “orta”(19-29 puan aralığı); afet sonrası bilinç algı düzeyi 18 puanla “orta” (18-26 puan aralığı) bulunmuştur.

3.3. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Çalışmada sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısı arasındaki ilişki incelenmektedir. Çalışma modeline göre öne sürülen ve aşağıda yer alan hipotezler test edilecektir. Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) değişkenler arasındaki doğrusal ve doğrusal olmayan ilişkileri inceleyen, nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan çok değişkenli bir istatistiksel analiz tekniğidir (Aksu, Eser ve Güzeller, 2017, s. 62). Model kapsamında değişkenler arasındaki doğrudan etkileri incelemek için bir yapısal eşitlik modeli kullanılarak öne sürülen hipotezler test edilecektir. AMOS programı ile Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) analizi sonucu elde edilen verilere göre standardize edilmiş tahmini hesaplama değerlerine Şekil 4'te yer verilmiştir.

CMIN=173,165;DF=61;p=.000;CMIN/DF=2,839;RMSEA=.094;GFI=.927;CFI=.885;AGFI=.835;IFI=.887;TLI=.853

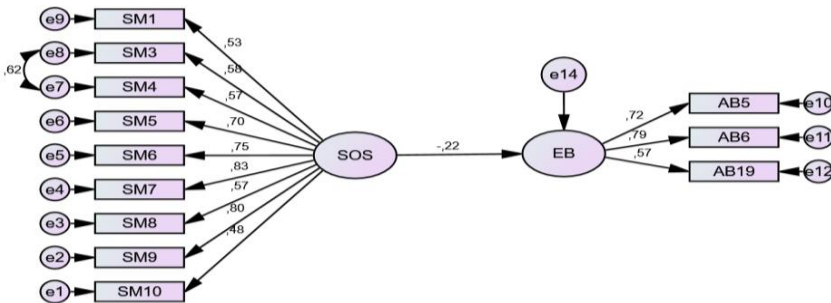
Şekil 4. YEM Kapsamında Model ve Analiz Değerleri

Tablo 3. Standardize Edilmiş ve Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			β	b	Standart Hata	t Değeri (C.R.)	P
ABA	<---	SOS	0,14	0,20	0,016	1,235	0,22

* β = Standardize edilmiş regresyon katsayısı, b =Standardize edilmemiş regresyon katsayısı. p***< 0,001 p**< 0,01. p*< 0,05

Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının afet bilinci algısını yordamadığı (β =.014; p=0,22; p>0,05) tespit edilmiştir. Bu durumda "H1: Sosyal medya kullanımının afet bilinci algısı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır" **hipotezi kabul edilmemiştir**. Sosyal medya kullanımının afet bilinci algısının alt boyutlarının etkisi de incelenmiş ve bu alt boyutların etkisine yönelik öne sürülmüş olan alt hipotezler de test edilmiştir.

CMIN=124,712;DF=52;p=.000;CMIN/DF=2,398;RMSEA=.082;GFI=.927;CFI=.927;AGFI=.883;IFI=.928;TLI=.907

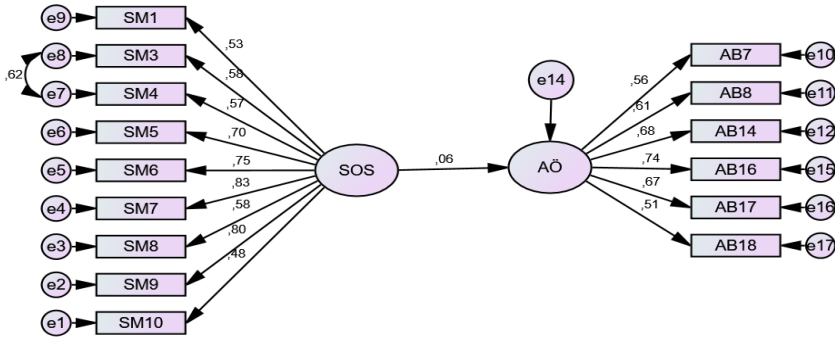
Şekil 5. Sosyal Medya Kullanımı ve Afet Eğitim Bilinci Algısı İlişkisine Yönelik Analiz Değerleri

Tablo 4. Standardize Edilmiş ve Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			β	b	Standart Hata	t Değeri (C.R.)	P
EB	<---	SOS	0,22	,227	,091	2,478	0,01

* β = Standardize edilmiş regresyon katsayısı, b =Standardize edilmemiş regresyon katsayısı. p***< 0,001 p**< 0,01. p*< 0,05

Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının afet eğitim bilinci boyutunu yordadığı ($\beta=0,22$; $p<0,05$) tespit edilmiştir. Bu durumda “**H1a**: Sosyal medya kullanımının afet eğitimi bilinci boyutu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır” **hipotezi kabul edilmiştir**. Model sonucunda elde edilen uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve iyi bir uyum indeksine sahip olduğu görülmektedir.

CMIN=201,549;DF=88;p=,000;CMIN/DF=2,290;RMSEA=,079;GFI=,971;CFI=,905;AGFI=,905;NFI=,846;IFI=,907;TLI=,887

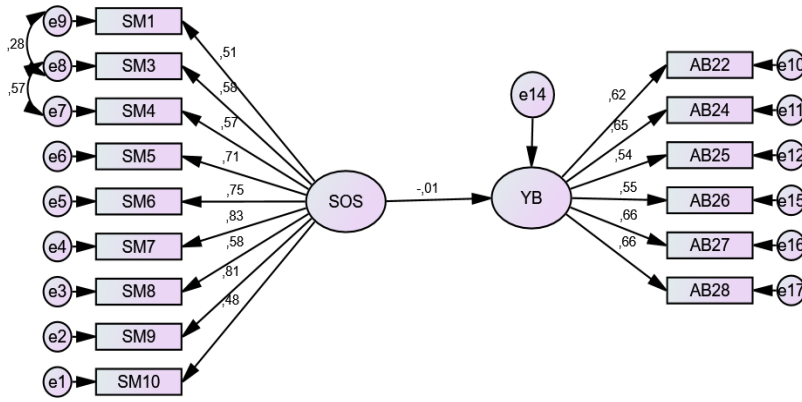
Şekil 6. Sosyal Medya Kullanımı ve Afet Öncesi Bilinç Algısı İlişkisine Yönelik Analiz Değerleri**Tablo 5.** Standardize Edilmiş ve Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			β	b	Standart Hata	t Değeri (C.R.)	P
AÖ	<---	SOS	,06	,026	,038	,676	0,50

* β = Standardize edilmiş regresyon katsayısı, b =Standardize edilmemiş regresyon katsayısı. p***< 0,001 p**< 0,01. p*< 0,05

Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının afet öncesi bilinç boyutunu yordamadığı ($\beta=0,06$; $P=0,50$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Bu durumda “**H1b**: Sosyal medya kullanımının afet öncesi bilinç üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır” **hipotezi kabul edilmemiştir**. Model uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir ve iyi uyum indeksleri ile örtüştüğü görülmektedir.

CMIN=200,163;DF=87;p=.000;CMIN/DF=2,301;RMSEA=.079;GFI=.904;AGFI=.904;NFI=.845;IFI=.906;TLI=.885

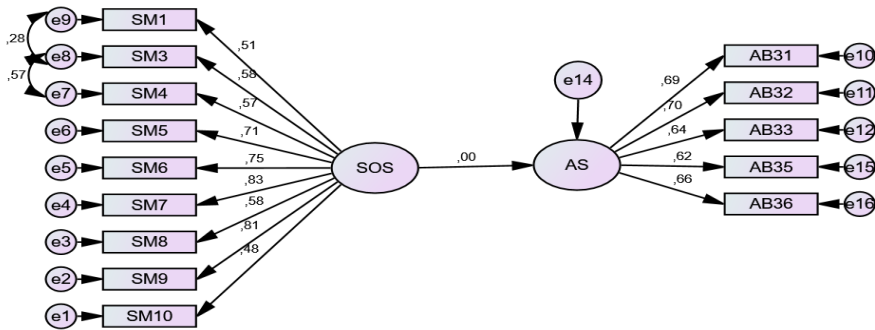
Şekil 7. Sosyal Medya Kullanımı ve Yanlış Afet Bilinci Algısı İlişkinine Yönelik Analiz Değerleri

Tablo 6. Standardize Edilmiş ve Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			β	b	Standart Hata	t Değeri (C.R.)	P
YB	<---	SOS	,01	,006	,081	0,75	0,94

* β = Standardize edilmiş regresyon katsayısı, b =Standardize edilmemiş regresyon katsayısı. $p^{***}<0,001$ $p^{**}<0,01$. $p^{*}<0,05$

Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının yanlış afet bilincini yordamadığı ($\beta=0,01$; $p=0,94$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Bu durumda “**H1c: Sosyal medya kullanımının yanlış afet bilinci boyutu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır**” **hipotezi kabul edilmemiştir**. Model sonucunda elde edilen uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu ve iyi bir uyum indeksine sahip olduğu görülmektedir.

CMIN=145,159;DF=74;p=.000;CMIN/DF=1,962;RMSEA=.068;GFI=.937;AGFI=.937;NFI=.882;IFI=.938;TLI=.923

Şekil 8. Sosyal Medya Kullanımı ve Afet Sonrası Bilinç Algısı İlişkinine Yönelik Analiz Değerleri

Tablo 7. Standardize Edilmiş ve Edilmemiş Regresyon Katsayıları

			β	b	Standart Hata	t Değeri (C.R.)	P
AS	<---	SOS	,00	,005	,111	0,045	0,964

* β = Standardize edilmiş regresyon katsayısı, b =Standardize edilmemiş regresyon katsayısı. p***< 0,001 p**< 0,01. p*< 0,05

Analiz sonucunda sosyal medya kullanımının afet sonrası bilinç boyutunu yordamadığı ($\beta=0,00$; $p=0,964$; $p>0,05$) tespit edilmiştir. Bu durumda "**H1d**: Sosyal medya kullanımının afet sonrası bilinci boyutu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır" **hipotezi kabul edilmemiştir**. Model uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir ve iyi uyum indeksleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Sonuç

Yaşanılan yüzyıl; sel, deprem, kasırga ve tsunami gibi doğal afetlerle; savaş, petrol sızıntıları, nükleer sızıntılar ya da bombalı terör eylemleri gibi insanları ve toplumları etkileyen beşerî afetlerin ve krizlerin arttığı mümkün olabildiğince hızlı bir şekilde müdahale için bilgi akışının ve bilgilendirmenin daha da önemli hale geldiği bir yüzyıl olmuştur. Sosyal medya, bilgi iletmenin yanı sıra bilgi üretme ve bilgiyi paylaşma aracı olarak toplumun kullandığı diğer iletişim araçlarından daha interaktif olma, kamuoyu ile sürekli etkileşim ve diyalog halinde olması gibi özellikleri nedeniyle farklı bir yere sahiptir (Akdağ ve Taşdemir, 2006, s. 153). Ayrıca sosyal medya sunduğu dayanışma ve yardımlaşma ortamı sayesinde, toplumun ve kurum/kuruluşların afetler karşısındaki dirençliklerini ve esnekliklerini da artırmaktadır.

Katılımcıların sosyal medya kullanımının afet bilinci algı düzeyi üzerindeki etkisinin incelendiği araştırmada, öncelikle katılımcıların sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısının hangi düzeyde olduğu sorusuna yanıt aranmış ve değişkenlere ait betimsel istatistiksel (toplam, ortalama vs.) analizler yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Afet Farkındalık Sergisini ziyaret eden öğretmenlerin sosyal medya kullanımına ait ortalama puanın orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Günümüzde akıllı telefonlar tabletler vs. yüzünden sosyal medyanın daha ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasından dolayı katılımcıların çoğunluğunun sosyal medya hesaplarının olduğu ve sosyal medyayı kullandıkları çıkarımında bulunabilir. Ayrıca "orta" düzeyde afet bilinci algısına, afet öncesi bilinç algısına, afet sonrası bilinç algısına ve yanlış afet bilinç algısına sahip oldukları; düşük düzeyde de afet eğitimi bilinç algısına sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ülkemizde " Afet Farkındalık Eğitimlerinin" 2009 yılında Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının kurulması ve 2021 yılının "Afet Eğitim Yılı" ilan edilmesi ile önem kazanması, örnekleme oluşturan öğretmenlerin eğitim hayatları süresince afet eğitimine dair yeterli eğitim almamış olmaları, çok yönlü ve çok disiplinli bir eğitimi kapsayan afet olgusu ne yazık ki eğitim süreçlerinde yeterince yer bulamaması (Şengün ve Küçükşen, 2019, s. 193), eğitim ve öğretiminin bütün kademelerinde afet bilincinin yeterli düzeyde ve doğru bir şekilde aktarılabilmesi, ülke olarak afete hazırlık seviyemizin kötü düzeyde olması, ders içeriklerinin ve öğretmenlerin bilgi düzeylerinin yetersiz kalması (Zengin, 2021, s. 72) gibi birçok nedenlerden dolayı örneklem grubu afet eğitim bilincinin düşük olduğu ve "Afet Farkındalık Eğitimleri" konusunda fazla bilgi sahibi olmadıkları gözlemlenmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda bu araştırmanın bulguları ile paralel olarak öğretmenlerin afet bilinci algı düzeyleri orta düzey olarak tespit edilmiştir (Dikmenli ve Yakar, 2019;

Özkazanç ve Yüksel, 2015). Araştırma bulgularının aksine Çelik ve Gündoğdu (2022), Tekin (2020), Şahin, Lamba ve Öztop (2018) yürüttükleri çalışmalarında öğretmenlerin afet bilinci algı düzeylerini yüksek; İnal, Kocagöz ve Turan (2012) ise çalışmasında yüksekökol öğrencilerinin afet bilinci algı düzeylerinin düşük olduğunu belirlemiştir.

Teorik varsayımlara dayalı olarak sosyal medya kullanımının afet bilinci algı düzeyi üzerinde etkili olabileceği varsayımından hareketle yapısal eşitlik modeli oluşturularak sosyal medya kullanımının afet bilinci algısı ve boyutlarına etkisi test edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle sosyal medya kullanımının afet bilinci algısı üzerindeki etkisine bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca sosyal medya kullanımı ile afet bilinci algısının alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde ise sosyal medya kullanımının sadece "afet eğitim bilinci algısı" alt boyutunun negatif yönlü ve anlamlı bir yordayısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulara göre sosyal medya kullanımı arttıkça afet eğitim bilinci algısının düşmesi beklenmektedir. Türkiye Afet ve Acil Durum Planı (TAMP) kapsamında afet ve acil durumlara dair bilgilerin, eğitimlerin verilmesi noktasında sorumlu olan kamu kurumu olarak AFAD' in katılımcılar tarafından yeterince tanınmaması, "Afet Farkındalık Eğitimi" alınması konusunda yetkili kurumların takip edilmesi yerine gerekli bilgilerin doğruluğu teyit edilmemiş sosyal mecralar vasıtasıyla edinilmeye çalışılması ve 2023 yılında Aksaray İlinde kurulan ve sosyal platformlarda fazla "Afet Farkındalık Sergisini " ziyaret eden ve eğitim alan katılımcı sayısının (AFAD, Aksaray 2024) düşüklüğü de öğretmenlerin afet eğitim bilinci algısının neden düşük olduğunun göstergelerindedir. Alan yazında sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algısı arasındaki ilişkiyi teorik olarak ele alan az sayıda çalışmanın bulunması araştırmaya dair bir kısıt olup; alan yazında araştırmanın bulgularıyla örtüşen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışma 210 katılımcının görüşleriyle kısıtlı olup; çalışmanın daha büyük örneklem gruplarında ve daha farklı alanlarda da gerçekleştirilmesinin alan yazına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın sonuçları, afet eğitim bilinci algısının sosyal medya kullanımından etkilendiğini göstermiştir. Afet Farkındalık Sergisinden Aksaray Bilim Merkezine ait sosyal medya hesapları sayesinde haberdar olan öğretmenlerin öğrencilerini bu sergiyi ziyaret etmeleri için getirmeleri bu sonucu desteklemektedir. Afet bilinci algısını yaygınlaştırmak için sosyal medyanın doğru ve bilinçli olarak kullanılması ve bu sayede toplumda afetlere dair bilgi, bilinç oluşturulması ve afetlerden kaynaklanan can ve mal kayıplarının azaltılması sağlanabilir. Afet öncesinde, sırasında ve sonrasında, afet öncesinden itibaren sosyal medya kullanılarak afet yönetimindeki temel hizmet ve ihtiyaçlar belirlenirken diğer yandan afet yönetiminin başarısı algısı sosyal medya üzerinden takip edilebilmektedir. Sosyal medyada oluşan algılarla afeti yöneten idari mekanizmaların toplumdaki beklenti ve ihtiyaçları tespit edebilmelerinin yanında, aksayan yönlerinin tanımlanabilmesi, giderilmesi sosyal medyanın afet yönetiminde etkin kullanımı ile mümkün olabilmektedir. AFAD ve İl Afet ve Acil Durum Müdürlükleri için hazırlanacak yasal metinlerde de yer alacak şekilde afet yönetiminde sosyal medyanın kullanımı, ilkeleri, standartları ve yaptırımları tespit edilebilir, afet yönetiminde etkin hizmet birimi olarak sosyal medya kullanılabilir. Afetlerde sosyal medyanın doğru kullanımına ilişkin eğitimlerin verilmesi ve toplumda etkin iletişimi sağlayan bir kültürün oluşturulması, okullarda afet bilinci dersinin olması, öğretmenlerin afet bilinci eğitimleri almalarının sağlanması gibi önlemler uygulanabilir. Ayrıca çalışmada nicel araştırma yöntemi

benimsenmiş olup; daha sonraki çalışmalarda sosyal medya kullanımı ve afet bilinci algı düzeyini olumlu ya da olumsuz etkileyebilecek sorunların tespit edilmesi noktasında nitel çalışmalara da yer verilmesi önerilebilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olumur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50). Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50).
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynaklar / References

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] , Aksaray (2024). *Aksaray İli Afet Farkındalık Sergisi Bilgi Notu*, Aksaray İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, Aksaray

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2023). *Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü*, T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Erişim adresi: <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2014). *Türkiye afet farkındalığı ve afetlere hazırlık araştırması*, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ankara. Erişim adresi: https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/3923/xfiles/turkiye-afet-farkindaligi-ve-afetlere-hazirlik-arastirmasi_-2014-edited.pdf.

Ağca, M. E. (2023). Afet odaklı risk iletişiminde sosyal medya kullanımı: AFAD örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 6(1), 41-60. doi:10.33464/mediaj.1190707

Akdağ, M. & Taşdemir, M. (2006). Krizden yolları: Etkin bir kriz iletişimi, *Selçuk İletişim*, 4(2), 141-157. doi: 10.18094/si.24578

Akın, A., Özbay, A. & Baykut, İ. (2015). Sosyal medya kullanımı ölçeğinin Türkçe formu'nun geçerliği ve güvenilirliği. *Journal Of International Social Research*, 8(38), 628-633. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/370607943_Sosyal_Medya_Kullanimi_Olcegi_nin_Turkce_Formunun_Gecerligi_ve_Guvenirligi

Aksu, G., Eser, M. T., & Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları* (1. Baskı), Ankara: Detay Yayıncılık

Akyel, R. (2005). Türkiye kamu yönetiminde afet yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 15-29. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4371/59786>

Anar, Ü. İ. E. (2021). Sosyal medya ortamında yer alan afet haberlerinde etkileşim; İzmir depremi örneği. *Turkish Online Journal Of Design Art and Communication*, 11(3), 1129-1147. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/62647/910819>

Argın, Y. (2023). Doğal afetlerde sosyal medya kullanımı: 2023 Kahramanmaraş Depremi özelinde twitter örneği. *İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 140-165. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanat/issue/78781/1314509>

Bulu, D.(2023). *Sınıf öğretmenlerinin afet bilinci algı düzeylerinin belirlenmesi*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.

Civelek, M. E. (2018). *Yapısal eşitlik modellemesi metodolojisi* (1. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları

Clerveaux, V., Spence, B. & Katada, T. (2010). Promoting disaster awareness in multicultural societies: The dag approach. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 19(2), 199-218. doi: 10.1108/09653561011038002

Çanakçı, M. (2019). *Afet ve kriz yönetiminde sosyal medyanın kullanımı ve rolü: Twitter örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

Çanakçı, M., Şaşmazlar, C. & Öztürk, S. (2022). Afet ve kriz yönetiminde sosyal medyanın kullanımı üzerine bir araştırma: Twitter örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 882-897. doi: 10.37989/gumussagbil.1136584

Çelik, A. A. & Gündoğdu, K. (2022). Öğretmenlerin afete hazırlık düzeyleri ile ilkokullardaki afet eğitimi uygulamalarına yönelik görüşleri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 76-111. doi: 10.31463/aicusbed.1057401

Çetinkaya, E. (2013). HAMER acil ve afet durumlarında sağlık yönetimi. K. H. Altıntaş (Ed.) *Afet durumlarında sağlık kuruluşları için iletişimin önemi ve yönetimi içinde* (s. 329-333), Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Değirmenci, Y. & İlter, I. (2013). Coğrafya dersi öğretim programında doğal afetler. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 276-303. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/475/3934>

Demiröz, K. (2020). Afet kriz yönetiminde sosyal medyanın işlevselliği ve zararları üzerine bir inceleme. *Resilience*, 4(2), 293-304. doi: 10.32569/resilience.735807

Dikmenli, Y., Yakar, H., & Konca, A. S. (2018). Development of disaster awareness scale: a validity and reliability study. *Review of International Geographical Education Online*, 8(2), 206-220. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/rigeo/issue/40904/493842>

Dikmenli, Y., & Yakar, H. (2019). Öğretmen Adaylarının Afet Bilinci Algı Düzeylerinin İncelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 386-416. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/50700/660832>

Doğan, M. (2003). *Büyük Türkçe sözlük*. Ankara: Vadi Yayınları.

Fuhrmann, S., Stone, L. D., Casey, M. C., Curtis, M. D., Doyle, A. L., Earle, B. D., Rodriguez, P., & Schermerhorn, S. M. (2008). Teaching disaster preparedness in geographic education. *Journal of Geography*, 107(3), 112-120. doi: 10.1080/00221340802458482

Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi - temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güngör, N. (2018). *İletişim kuramlar ve yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

İslamoğlu, A. H. & Alnıaçık, Ü. (2019). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (6.Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.

İnal, E., Kocagöz, S., & Turan, M. (2012). Temel afet bilinç ve hazırlık düzeyinin saptanmasına yönelik bir araştırma. *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 12(1), 15-19. Erişim adresi: <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/142118/>

İnal, E. (2015). *Acil durumlara/afetlere bireysel hazırlığı değerlendirmek için sağlık inanç model'ine dayalı ölçek geliştirme*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Jenkins-Guarnieri, M. A., Wright, S. L., & Johnson, B. (2013). Development and validation of a social media use integration scale. *Psychology of Popular Media Culture*, 2(1), 38–50. doi: 10.1037/a0030277

Kadioğlu, M. (2008). Toplumda afet bilincini artırma yöntemleri. M. Kadioğlu ve E. Özdamar (Eds.), *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri içinde* (s. 223-242), Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları.

Kaigo, M. (2012). Social media usage during disasters and social capital: Twitter and the great east japan earthquake. *Keio Communication Review*, 34(1), 19-35. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/291771449_Social_media_usage_during_disasters_and_social_capital_Twitter_and_the_great_East_Japan_earthquake

Karahisar, T. (2016). Olası bir depremde koordinasyonun sağlanması ve sosyal medyanın rolü. *Beykoz Akademi Dergisi*, 4(2), 43-64. doi:10.14514/BYK.m.21478082.2016.4/2.43-64

Kitagawa, K. (2015). Continuity and change in disaster education in Japan. *History of Education*, 44(3), 371-390. doi: 10.1080/0046760X.2014.979255

Kolukırık, S., Arslan, D. A., & Yılmaz, G. G. (2022). Orman yangınlarının toplumsal etkileri ve görünümü: Medya paylaşımlarında 2021 Büyük Antalya-Manavgat Yangını. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 560-580. doi: 10.35341/afet.1086418

Lovari, A. & Bowen, S. A. (2019). Social media in disaster communication: a case study of strategies, barriers, and ethical implications. *Journal of Public Affairs*, 1-9. doi: 10.1002/pa.1967

Mavi, E. E. (2020). Afet kriz yönetiminde medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 31-53. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-kiad/issue/59330/828417>

Mızrak, S. (2018). Eğitim, afet eğitimi ve afete dirençli toplum. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 56-67. doi: 10.21666/muefd.321970

NTV, (2023). Hatay'da 'Patladı' denilen Yarseli Barajı'nın son durumu. Erişim adresi : <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/hatayda-patladi-denilen-yarseli-barajinin-son-durumu,7GiZSf00t0yTnjwXbvCYpQ>

NTV, (2023). Kahramanmaraş Kuşçayaşı Dağı'nda deprem sonrası volkanik hareketlilik iddiası. Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kahramanmaras-kuskayasi-daginda-deprem-sonrasi-volkanik-hareketlilik-iddiasi,HICFau-Kc02afccWdh7Atg>

Newport, J. K., & Jawahar, G. G. P. (2003). Community participation and public awareness in disaster mitigation. *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, 12(1), 33-36. doi: 10.1108/09653560310463838

Oran, F. Ç., & Akan, B. B. (2021). Pandemi döneminde afet yönetimi açısından risk iletişimine ilişkin bir değerlendirme: Sosyal medya paylaşımları içerik analizi. *Selçuk İletişim*, 14(3), 1371-1397. doi: 10.18094/JOSC.882578

Özkazanç, S., & Yüksel, U. D. (2015). Evaluation of disaster awareness and sensitivity level of higher education students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 745-753.

doi: 10.1016/j.sbspro.2015.07.168.

Özmen, B., Nurlu, M., Kuterdem, K. & Temiz, A. (2005, Mart). *Afet yönetimi ve afet işleri genel müdürlüğü*. Deprem Sempozyumu, Kocaeli: Türkiye.

Polat, T. (2014). *Erzincan Yavuz Selim mahallesinde ikamet eden ulaşabilen 18 yaş ve üstü bireylerin temel afet bilinci bilgi düzeylerinin saptanması*, (Yayımlanmamış, yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.

Saitoğlu, C. (2018). *Bir haber iletim mecrası olarak sosyal medya: 2015 Genel Seçim sürecinde yayınlanan haberlerin geleneksel medya ve sosyal medya karşılaştırması*, (Yayımlanmamış, yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi SBE Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.

Shaw, R., Takeuchi, Y., Ru Gwee, Q. & Shiwaku, K. (2011). Disaster education: An introduction (Chapter 1). R. Shaw, K. Shiwaku and Y. Takeuchi. (Eds). In *Disaster Education* (pp. 1-22), Bingley, UK: Emerald Group Publishing Limited.

Serin, E., & Ünlü, S. (2024). Sosyal medya çağının salgını bilgi dezenformasyonu: Twitter üzerinden 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi hakkında bir değerlendirme. *İletişim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-16. doi: 10.59534/jcss.1333439.

Sever R. & Değirmenci Y. (2019). Temel kavramlar. R. Sever (Ed.), *Afetler ve afet yönetimi* (ss. 2-13), Ankara: Pegem Akademi.

Soydan, E., & Alpaslan, N. (2014). Medyanın doğal afetlerdeki işlevi. *İstanbul Journal of Social Sciences*, 7, 53-64. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istjss/issue/17493/183033>

Şahin, Y., Lamba, M. & Öztop, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin afet bilinci ve afete hazırlık düzeylerinin belirlenmesi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 149-159. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/612822>

Şengün, H. & Küçükşen, M. (2019). Afet yönetimi eğitimi niçin gerekli? *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(46), 193-211. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/46591/532928>

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th Ed.), Boston: Pearson Education.

Tabachnick, B., & Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statics* (6th Ed.), USA: Pearson Education.

Tekin, O. (2020). *Sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci algısı ve deprem bilgi düzeyi kurum içi iletişimin kurum kültürüne etkisi: Bir kamu kurumu uygulaması*, (Yayımlanmamış, yüksek lisans tezi), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.

Thinktech (2020). *Afet yönetiminde teknoloji, STM teknolojik düşünce merkezi*. Erişim adresi: <https://thinktech.stm.com.tr/tr/afet-yonetiminde-teknoloji>

Toker, H. (2016). Doğal afetler, iletişim ve medya. Z. T. Karaman ve A. Altay (Eds.) *Bütünleşik afet yönetimi* içinde (ss. 249-278). Ankara: İlkem Ofset ve Dijital Baskı.

Tsai, M. H., Chang, Y. L., Shiau, J. S., & Wang, S. M. (2020). Exploring the effects of a serious game-based learning package for disaster prevention education: The case of battle of flooding protection. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 43, 101393. doi: 10.1016/j.ijdr.2019.101393

Usta, E., & Yükseler, M. (2021). Afetlerde sosyal medya kullanımı ve etik ikilemler: İzmir Seferihisar Depremi örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 4(2), 249-269. doi: 10.35341/afet.981246

We Are Social "2023 Turkey Digital Report", Erişim adresi: <https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/HQTLP.pdf>.

Varol, N. & Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler karşısında toplum dirençliliği, *Resilience Dergisi*, 1(1), 1-9. doi: 10.32569/resilience.344784

Yakut, I. (2005, Mart). *Afet etkilerine karşı toplumu bilinçlendirme çalışmalarında sürdürülebilir iletişimin rolü*, Deprem Sempozyumu, Kocaeli: Türkiye.

Yates, D., & Paquette, S. (2011). Emergency knowledge management and social media technologies: A case study of The 2010 Haitian Earthquake. *International Journal Of Information Management*, 31(1), 6-13. doi: 10.1016/j.ijinfomgt.2010.10.001

Zengin, S. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının doğal afetlere yönelik görüşlerinin incelenmesi: Amasya Üniversitesi örneği*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.

Zincir, O., & Yazıcı, S. (2013). Kriz yönetimi ve afetlerde sosyal medya kullanımı, *I.U. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, 65-82. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/631/6428>

Exploring Death Through Life: A Deep Dive into Sylvia Plath's Thematic Mastery

Gökçen KARA ¹

Abstract

This article sheds perceptive light on the complex theme of death in Sylvia Plath's poetry. She is considered one of the most significant literary voices of the twentieth century. The combination of Plath's intense personal suffering with her unique stylistic skill makes her an esteemed poet in literature. She not only views death as the inevitable end of life, but embarks on a deeper quest, engaging with death as a dialectic to life, offering a new perspective on the meaning of death in her poetic paradigm. To truly grasp Plath's poems, one must first enter the turbulent terrain of her personal life. Two cataclysmic events stand out: the untimely death of her father and her complicated breakup from her husband Ted Hughes. These traumatic life events not only provide context but become part of her poetic DNA. Through them, Plath unfolds a tapestry of emotions that conveys a deep sense of helplessness in the face of the idea of death as a possible path to redemption. This emotional complexity comes through clearly in her work as a whole. In "Daddy," for example, she channels a potent mix of aggression and fear, a pull that is clearly directed at the main characters in her life. Through the lens of her poetry, death is transformed from a mere ending into a never-ending saga that embodies eternal pain, loss, and an insatiable longing for what was once tangible. This article underscores the intertwined relationship between Plath's personal journey through the shadows of death and the manifestation of these experiences in her poems. Her profound reflections on death not only solidified her literary legacy, but also made a strong mark that resonated deeply with and influenced readers across time and space.

Keywords: Theme of Death, Dialectic Between Life and Death, Twentieth-Century Literature, Sense of Helplessness.

Kara, G. (2024). Exploring Death Through Life: A Deep Dive into Sylvia Plath's Thematic Mastery. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 929-943. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1338118>

Date of Submission	05.08.2023
Date of Acceptance	12.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof. Nişantaşı University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, English Language and Literature Department, İstanbul, Türkiye, gokcen.kara@nisantasi.edu.tr, ORCID:0000-0002-6048-3644

Yaşam ve Ölüm Arasında Bir Gezinti: Sylvia Plath'ın Ölüm Teması Üzerine Bir İnceleme

Gökçen KARA ¹

Öz

Bu makale, Sylvia Plath'ın şiirindeki karmaşık ölüm temasına derinlemesine bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Sylvia Plath, yirminci yüzyılın en önemli edebi seslerinden biri olarak kabul edilmektedir. Sylvia Plath'ın yoğun kişisel acıları ve benzersiz üslup becerisinin birleşimi, onu edebiyatta saygın bir şair haline getirmiştir. Bu çalışmanın merkezinde, Sylvia Plath'ın ölüm hakkındaki karmaşık yorumu bulunmaktadır. Sylvia Plath, ölümü yalnızca yaşamın kaçınılmaz sonu olarak değil, aynı zamanda yaşamla ölüm arasında derin bir diyalektik ilişki olarak görmek ve ölümün anlamı üzerine kendi şiirsel paradigmasında yeni bir perspektif sunmaktadır. Sylvia Plath'ın şiirlerini gerçekten anlamak için öncelikle kişisel yaşamının çalkantılı yönlerine bakmak gerekmektedir. Onun hayatında iki büyük olay öne çıkar: Babasının beklenmedik ölümü ve kocası Ted Hughes ile sorunlu bir şekilde ayrılması. Bu travmatik yaşam olayları sadece içerik sağlamla kalmaz, aynı zamanda onun şiirsel DNA'sının bir parçası haline gelir. Sylvia Plath, bu olaylar aracılığıyla, ölüm fikrinin kurtuluşa bir yol olabileceği düşüncesi karşısında derin bir çaresizlik hissini ifade eden duygusal bir panorama sunmaktadır. Bu duygusal derinlik, onun genel çalışmasında açıkça hissedilmektedir. Örneğin "Daddy" adlı şiirde, hayatındaki ana karakterlere yönelik açıkça hissedilen bir çekimle birlikte saldırganlık ve korkunun güçlü bir kombinasyonunu yansıtmaktadır. Şiirlerinin merceğiyle bakıldığında, ölüm sadece bir son olmaktan çıkıp, ebedi acıyı, kaybı ve bir zamanlar elle tutulur olan şeye duyulan bitmeyen özlemi içeren sonsuz bir hikâyeye dönüşmektedir. Bu makale, Plath'ın ölümün gölgesindeki kişisel yolculuğu ile bu deneyimlerin şiirlerinde nasıl yansıtıldığı arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi vurgulamaktadır. Ölüm üzerine derin düşünceleri, sadece onun edebi mirasını pekiştirmekle kalmamış, aynı zamanda zaman ve mekan boyunca okuyucularda derin bir etki yaratan güçlü bir iz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ölüm Teması, Yaşam-Ölüm Diyalektiği, Yirminci Yüzyıl Edebiyatı, Çaresizlik Hissi

Kara, G. (2024). Yaşam ve Ölüm Arasında Bir Gezinti: Sylvia Plath'ın Ölüm Teması Üzerine Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 929-943. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1338118>

Geliş Tarihi	05.08.2023
Kabul Tarihi	12.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Asst. Prof. Nişantaşı University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, English Language and Literature Department, İstanbul, Türkiye, gokcen.kara@nisantasi.edu.tr, ORCID:0000-0002-6048-3644

Introduction

The literary work of Sylvia Plath has been the subject of extensive scholarly consideration. Much of this academic discourse approaches her work through a feminist lens, examining the intricate layers of gender dynamics and personal agency. Her poems, rich in symbolism and emotion, often require deeper introspection, leading to more varied and diverse interpretations. Moreover, the recurring motif of death, so deeply rooted in her poetic works, reinforces the complexity of her verse and draws scholars and readers into an intense exploration of death. The purpose of this article is to explore the motif of death in Sylvia Plath's poems and, in particular, to highlight its significance from Plath's perspective. Certain poems are chosen to illustrate the poet's different perspectives on death. Two pivotal events strongly influenced her perception of death: the early death of her father, which left her vulnerable, and the betrayal of her husband Ted Hughes, which plunged her into deep sadness and despair. Additionally, the somber atmosphere of the era in which she lived, with the lingering effects of the World War II, further influenced Plath's view of death.

During her lifetime, only a select circle recognized Sylvia Plath's distinct poetic talent. The two published works she saw in print — "The Colossus" (1960) and "The Bell Jar" (1963)— were favorably received but not considered exceptional. In fact, numerous poems she submitted to various newspapers and magazines in the last months of her life were rejected. The recognition and acclaim she so desired came only after her death. Plath lived in London and struggled with depression while separated from her husband. In February 1963, at the tender age of thirty, she tragically took her own life. She left behind two young children and a collection of poems she had prepared for publication. When "Ariel" was published two years after her death, it solidified her status as a recognized name on the international literary stage. Upon its publication in 1965, "Ariel" was praised by critics as a literary marvel. Critics highlighted Plath's unique expression and the haunting atmosphere that permeates her poetic universe.

The poems in "Ariel" are a testament to Plath's unparalleled ability to convey deep emotional shock and introspection. Distinguished by their raw intensity, they serve as a mirror of her innermost thoughts, longings, and struggles. In addition, her meticulously written letters and diaries provide an unvarnished glimpse into her personal life and give readers a deeper understanding of the woman behind the famous works. These intimate writings, in conjunction with her poetry and prose, have been instrumental in shaping her image not only as a writer, but also as a transformative and influential force in the literary landscape of the twentieth century and beyond. Esteemed literary critic Marjorie Perloff characterizes Sylvia Plath's corpus as 'a body of work that is quite unparalleled in twentieth-century American poetry.' (1979, p.3) This remark encapsulates the unique character and enduring influence of Plath's creations, which transcend her lifetime and continue to echo within readers worldwide. As highlighted by Perloff, Plath's work continues to captivate readers today.

She made her first foray into the literary world with her compelling collection of poems, "The Colossus", followed densely by her semi-autobiographical novel, *The Bell Jar*, which has become a touchstone for discussions about mental health and the societal pressures women face. Plath's exceptional and lasting contribution to literature is deeply rooted in her complicated confrontation with death. This theme, which permeates her poetry consistently and poignantly, illuminates not only the fragility of the human condition but

also the emotional and philosophical complexities associated with death, making her a profound voice in the field of poetic introspection. Not merely satisfied with common representations of death, Plath approached the subject with a distinct and intimate perspective, reflecting her own internal struggles and understanding of life's ephemerality. For example in "Lady Lazarus" she writes:

Dying
Is an art, like everything else.
I do it exceptionally well.
I do it so it feels like hell.
I do it so it feels real.
I guess you could say I've a call."

She masterfully interwove motifs of loss, death, and existential reality into her poetic expressions, creating an intricate mosaic of words that simultaneously captivate and challenge her readers, inviting them into a dance of profound reflection and visceral emotion. In her poems, Plath found a way to talk about things that are difficult to express, especially her personal experiences and thoughts about death. Her brave and honest approach to deep themes, like death, still touches readers today, making her work a lasting look at what it means to be human. Her unique focus on death is a big reason why Plath's poetry stands out and continues to be influential in 20th-century American literature. Her portrayal of life reveals the inherent suffering and anguish and underscores humanity's inability to give love freely, reinforcing the perceived meaninglessness of existence. Her discourse on the motif of death serves not only as an endpoint, but also as a journey toward a deeper understanding of human existence. Her distinctive blend of melancholy, passion, and fixation on death makes her a unique and irreplaceable figure in the literary landscape.

Her work is marked by a confessional style, thoughtful introspection, and deeply rooted themes of despair, depression, and domestic turmoil. Her turbulent relationship with British poet Ted Hughes added depth and complexity to her work. Along with her vivid and unvarnished exploration of personal dilemmas, these facets helped make her an icon of 20th-century poetry.

Life, Loss, and Legacy: Sylvia Plath's Deep Dive into Death in Poetry

Death is one of the great themes of literature, perhaps even more common than love. The myths of many ancient peoples revolved around death and the afterlife, from Egyptian guidebooks to Sumerian stories to Gilgamesh and Homer. (Ferber, 2007, p.54). The modern approach to death was often presented as a problem in literature. However, as a modernist writer, Sylvia Plath's approach to the concept of death and mourning differs from that of her contemporaries.

Sylvia Plath's "Collected Poems" includes pieces from all her significant compilations, arranged chronologically by their creation date, spanning from 1956 to 1963. Additionally, it features an appendix with fifty earlier works, termed as Plath's 'Juvenilia,' along with a roster of over 150 poems penned prior to 1956. Ted Hughes, the collection's editor, has contentiously marked this year as the inception of her mature literary phase. This categorization of her earlier works as 'Juvenilia' has led to criticisms against Hughes, suggesting that he downplays Plath's pre-1956 contributions, essentially tying her evolution as an artist to the period of his influence in her life. As Jacqueline Rose

articulates: “Hughes structures, punctuates, her writing definitively with himself.” (2001, p.45)

Her verse resonates with unconventional themes such as death, suicide, and the existential challenges of women, which she underscores with a somber and melancholy tone. True to her deeply felt emotions, Plath’s poetry masterfully balances fervor with a magnetic pull toward despair, desolation, and obscurity. This artistry is further enriched by the intimate intricacies of her own life story woven into her work. Through her carefully crafted lines, Plath skillfully constructs an organic poetic style that includes and reflects her personal scars, traumas, emotions, and the authentic resurgence of the female voice. As Bassnett states: “Sylvia Plath’s poetry has been variously termed confessional, symbolist even surrealist as critics have sought to find a suitable term to describe her highly original poetic voice.” (2005, p.43)

In her verses, Plath’s unspoken pain over life’s sufferings and her longing for redemption are poignantly expressed. Her poems reveal a deep sense of self-alienation, introspection, and self-destruction, interwoven with conflicting feelings toward parental figures. Her passionate rebellion against the bitter truths of life drives her not only to poetic expression, but also to a search for solace beyond the mental anguish these realities bring, culminating in a contemplation of death.

Sylvia Plath’s diction stands out from others because she uses a rich mix of vocabulary, laden with multifaceted words and extended metaphors, giving her work an unmistakably “haunted” essence (Carey, 1991, p. 12). Described as “a crossword challenge of sound and poetic structure” (Smith, 1972, p. 328), her poetic brilliance arguably reaches its peak in “Ariel” In this collection, Plath masterfully combines powerful language, startling imagery, and deep emotion in a way that invites the reader into the labyrinthine depths of her mind, leaving them both awestruck and fascinated.

Through her poetry, Plath managed to express the unspoken, transforming her personal experiences and thoughts on death into a language accessible to all. Her bravery in addressing such profound themes with stark truthfulness and comprehension continues to strike a chord with readers, rendering her work a perennial examination of the human experience. This distinctive exploration of death is a crucial factor in why Plath’s contributions continue to hold a unique and impactful place within the world of twentieth-century American poetry. The recurring themes of death in Sylvia Plath’s poetry are so palpable that Steinberg portrays her the epitome of “a “symbol of death and depression” (2004, p. 38). Her verses, steeped in themes of suicide and mortality, form the core of what can be called the “Plath myth,” or industry. These themes have become a focal point that is endlessly explored and revisited by scholars dedicated to understanding Plath’s work.

The poetry of Sylvia Plath, described by Joyce Carol Oates as “enormously radiant and enormously layered and complex and even contradictory”, is clearly characterized by its profound engagement with death. This focus can be traced to the emotional turmoil and isolation Plath experienced in the aftermath of World War II, a time when she was coming of age. Her poems form an intricate tapestry, a dialectic of life and death, with an increasingly clear inclination toward the latter. Plath’s fixation on death has its roots in her early years, particularly after the death of her father, Otto Emil Plath. This tragic loss shaped her worldview and emotional world. She associated all emotions toward her

father with death, and conversely, all reflections on death were inevitably linked to her father's death. Her inability to form a deep bond with her mother only exacerbated this sense of loss, emphasizing her father's absence and deepening her feelings of isolation and loneliness. This quotation from Susan Bassnett indeed provides insightful commentary on Sylvia Plath's posthumous rise to literary prominence:

The rise of Plath to this iconic status has been rapid. In the aftermath of her death, she was first seen as a relatively minor though gifted poet, overshadowed by the powerful poetry of her husband, Ted Hughes. Early responses to her poetry focussed on its darkness, on the imagery of blood and violence that appeared to prefigure her eventual suicide. (Bassnett, 2005, p.1)

Bassnett points out that Plath's poetry is noted for its intense and often graphic imagery, something that some critics and readers find disturbing, especially given the tragic circumstances of her suicide. However, it's essential to note that the "darkness" in her work is just one aspect of a multifaceted talent. Plath was also capable of creating stunningly beautiful, poignant, and deeply insightful poems that continue to resonate with readers worldwide.

Joyce Carol Oates' recognition of Sylvia Plath's poetry as a paradoxical and multifaceted masterpiece serves as a testament to Plath's genius. This is clearly evident in Plath's exploration of themes such as death, loss, and isolation. Despite the inherent contradictions between life and death, Plath successfully elucidates the complex link between them, thereby demonstrating her profound talent and depth as a poet.

Plath's personal experiences, including her stays in hospitals and morgues as well as her time in a psychiatric institution, greatly strengthened her consideration of death. In particular, her experience with electroconvulsive therapy during her hospitalization proves to be one of her most traumatic events. These experiences brought her into contact with the theme of death, which became omnipresent in her work. This intimate encounter with death not only influenced her view of life, but also provided her with a unique lens through which to explore and portray the complicated relationship between life and death in her poetry. In Plath's poems, the line between life and death is very thin. She portrays life as inherently insignificant, a condition that is often exacerbated by people's actions, rendering life meaningless. With this understanding, death paradoxically gains significance in her poems. Plath elevates death to a higher pedestal than life, suggesting that in the face of life's seeming meaninglessness, it is death that acquires a certain dignity and honor. This complicated dynamic between life and death and the inverted perception of their respective values gives her poetry a remarkable depth and power.

Echoes of Absence: Sylvia Plath's "Daddy" and the Complex Dance of Grief and Memory

"Daddy" is among Plath's most recognized poems and serves as evidence to some that her relationship with her father was central to her writing. Plath once revealed in a BBC interview in October 1962 that "Daddy" was "spoken by a girl with an Electra Complex. Her father died while she thought he was God" (Jo, 2008, p.38). Her father's influence on Plath's literary work was profound and extensive. His presence and memory reverberated deeply in her writings, shaping the themes, emotions, and motifs that frequently appeared in her work. The depth of their relationship and its complexity were

repeatedly addressed, underscoring the importance he had in her life and creative expression. Lajos Székely proposes that:

Psychoanalytic and psychiatric literature contains several descriptions of cases where anniversaries of painful and conflictual events in an individual's life possess crucial significances, as in the loss of an ambivalently beloved person. Individuals who seem to function well and to enjoy sound inner stability can suddenly suffer a mental breakdown on anniversaries: neurotic or psychotic symptoms are manifested. (1978, p.115)

Plath's complicated relationship with her father, who died when she was just eight years old, profoundly affected her work and emotional well-being. Given her deep attachment to him, it is plausible that anniversaries of his death or other important dates related to him may have had a heightened emotional impact on her. Although not directly documented, understanding this psychological concept can provide insight into the cyclical nature of Plath's emotional struggles reflected in her writings.

"Daddy" serves as an arena in which Plath traverses the labyrinthine terrain of her emotions toward her father and husband. The poem is renowned for its visceral vitality and stark imagery, wherein she employs potent metaphors and similes to navigate her tumultuous relationships. Plath's voice, balancing vulnerability with defiance, seems to echo her internal struggle between grappling with her profound sense of loss and abandonment, and asserting her independence and identity. 'Daddy,' bares the depth of Plath's inner turmoil, fury, and desolation, acting as poignant reminders of her personal battles. This poem present priceless glimpses into her life, her mindset, and the agony shrouding her evocative words. Plath's bold examination of these profound emotions in her poems, combined with her exceptional literary prowess, contribute to the enduring relevance of her body of work.

You do not do, you do not do
Any more, black shoe
In which I have lived like a foot
For thirty years, poor and white,
Barely daring to breathe or Achoo.

In this depiction, the image of shoes captivates the attention effortlessly. Wagner-Martin points out, "Many of Plath's earlier poems that appear to be about Otto Plath, or about his death, might also be seen as investigations of power." (2011, p.17) Symbolically, the father assumes the role of a protective shield, safeguarding the individual from external adversities in life. In Plath's work, the absence of her deceased father signifies a loss of protection, and by extension, a loss of his power. His death leaves a void, not only physically but also symbolically, as he is no longer able to exert his paternal influence or offer safeguarding. This idea of powerlessness in death is a recurring theme in Plath's poetry, often intertwined with her personal experiences and intricate explorations of life, death, and the dynamics of familial relationships. Plath's poetry is a powerful exploration of her complicated feelings toward her deceased father—a combination of deep longing and intense grief. In her interpretation, death manifests as a lingering anguish, a grief experienced not by the deceased but by those who remain behind and must come to terms with their loss. This constant grief becomes a specter in her life, creating a never-ending link to the memory of her father. This sorrow, imprinted on the minds and hearts of the

bereaved, marks an eternal memory of the deceased. In her poignant verse, Plath vividly captures this unrelenting anguish by portraying death not as a departure but as a continuing presence, a constant reminder of what was and what might have been.

In Plath's universe, death is transformed into an incessant echo of suffering, an endless ache of longing and loss. And it is this uniquely Plathian understanding of death and grief that gives her poems such powerful resonance, endowing them with an emotional intensity that captivates readers around the world.

Daddy, I have had to kill you.
You died before I had time — —
Marble-heavy, a bag full of God,
Ghastly statue with one gray toe
Big as a Frisco seal

Sylvia Plath's poetic legacy is deeply interwoven with an unparalleled intensity around the theme of death. In her work, she navigates the stormy waters of reconciliation with her father's untimely death, while simultaneously grappling with the deep inner urge to erase the haunting memories of him. This complicated emotional interplay, oscillating between searing pain and deep longing, is not just a passing theme — it is an enduring heartbeat that resonates throughout her work, illuminating the depth of her emotional landscape and the sheer mastery of her craft.

The language of Plath's poems, rich in dark and haunting undertones, is laden with hidden meanings. Hughes points to her emblematic language, explaining, "I would have cut out 'Daddy' if I had been in time... I would have cut out others, if I thought they would ever be decoded" (1995, p. 168). He takes issue with critics who link her poems too closely to her biography, suggesting that her work goes beyond mere autobiographical reflections. Instead, Hughes believes that Plath uses her poetic talents not only to tell personal stories but also to refine her artistic expression. Delving into her poems reveals a whirlwind of conflicting emotions — a mix of affection and hostility, longing and dislike. The shadow of her father emerges in her poetry, a figure she both longs for and fears, painting a moving and deeply human picture of loss and memory. Plath's ability to articulate such inner feelings makes her poetry a timeless exploration of the depths of human emotion.

Life Within Leaves: Sylvia Plath's 'The Manor Garden' and the Intertwining of Life, Death, and Emotion

In *The Manor Garden*, Plath uses vivid imagery and the garden metaphor to create a complex interplay between the external natural world and the speaker's internal emotional world, forming an intricate tableau in which life and death, thoughts and feelings coexist. This delicate balance is a testament to Plath's skill as a poet and her ability to convey deep human emotions through her deft use of language and imagery. *The Manor Garden*, one of Sylvia Plath's most important works, begins with a vivid depiction of death that immediately sets the tone for the rest of the poem. While it is unclear to whom the speaker is addressing her words, it is safe to assume that the dawn's coming symbolizes the impending demise of the loved one(s).

The fountains are dry and the roses over.
Incense of death. Your day approaches.

The pears fatten like little buddhas.
A blue mist is dragging the lake.

While the identity of the addressee in Plath's "The Manor Garden" remains ambiguous, it is conceivable to interpret the dawn as emblematic of the inevitability of death. The garden, teeming with animals and plants, may initially appear to the reader as a space full of life and activity. However, Plath masterfully uses this imagery to introduce the concept of mortality, which then evolves into a deeper exploration of the interplay between the flora and fauna of the garden and the speaker's inner cognitive and emotional world.

This poetic environment becomes a complex metaphor for the coexistence of life and death. The vibrancy of the garden subtly contrasts with the sober notion of death and serves as a poignant reminder of the ephemeral beauty of life. At the same time, it reflects the speaker's inner landscape, reflecting his thoughts and feelings, his struggle with the harsh reality of mortality. Plath cleverly uses the metaphor of a garden in this poem, an ecosystem with an abundance of animals and plants. At first glance, the reader may perceive this environment as full of life and activity. However, Plath introduces and develops the concept of death throughout the poem. This death is not simply the end of biological life, but is transformed into an elaborate symbol of the complex interplay between the external world—the garden and its creatures and flora—and the internal world of the speaker's thoughts and feelings.

In this way, Plath nudges the reader from a superficial perception of the garden as a symbol of life to a deeper understanding in which the garden becomes a stage for the complicated drama of life, death, and emotional introspection. It is this ability to create a multifaceted narrative in a seemingly simple setting that solidifies Plath's place as one of the most influential poets of the twentieth century.

You move through the era of fishes,
The smug centuries of the pig-
Head, toe and finger
Come clear of the shadow. History

In these lines, Plath delves into an exploration of time. The mention of the "age of fish" is particularly noteworthy. In astrological terms, the two millennia following Christ's era is termed the Age of fish. In this epoch, individuals grappled profoundly with destiny and fate. Death, an unyielding reality presented by destiny, is juxtaposed with the seeming futility of life. Plath's treatment of time is also intriguing. Her contemplation on the nature of time evokes Emily Dickinson's words: "Since then – 'tis Centuries – and yet / Feels shorter than the Day". Thus, suggesting that the perception of time in life may dramatically shift in the afterlife.

Nourishes these broken flutings,
These crowns of acanthus,
And the crow settles her garments.
You inherit white heather, a bee's wing,

In these verses, the dead father is subtly recruited through the evocative symbol of the bumblebees. This symbol is poignant because her father was an entomologist who specialized in the study of bumblebees. The mention of the bumblebees is not only an

allusion to his father's profession, but also a tender reminder of the shared moments that connect the worlds of nature, memory, and personal history.

Two suicides, the family wolves,
Hours of blankness. Some hard stars
Already yellow the heavens.
The spider on its own string

The sudden shift in the poem to the somber theme of death is startling. Plath addresses the subject of suicide, possibly as an allusion to her own contemplations of taking her own life. The sense of finality is palpable as the stars set and the sky turns an ominous yellow color. Yet in the midst of this turmoil, the spider remains unperturbed in its web. This image sums up the harsh reality of existence: while the individual succumbs to despair, the world goes on, seemingly oblivious to the individual's absence. It is a poignant reflection on the transience of life juxtaposed with the continuity of the universe.

Crosses the lake. The worms
Quit their usual habitations.
The small birds converge, converge
With their gifts to a difficult morning.

In these lines, death is initially portrayed in a somber and graphic manner, evoking images of decay and the inevitable fate of the body being consumed by worms. This bleak depiction, however, takes an unexpected turn when death becomes emblematic of 'REBIRTH'. The juxtaposition of decay and renewal offers a profound meditation on the cyclical nature of existence, suggesting that death might not be an end but rather a transition or transformation to a new form or state of being. This duality challenges traditional perceptions of death, inviting readers to contemplate the mysteries of life, death, and what lies beyond.

Duality of Existence: Interweaving Death, Motherhood, and Feminine Struggles in Sylvia Plath's 'Lady Lazarus'

"Lady Lazarus" is written in a confessional style that reflects the enigmatic life of the main character, which is a reflection of Plath herself. When a poet considers himself an integral part of the poem, such a personal and confessional style is inevitable. In Plath's work, however, this takes on an even more complicated dimension. In many poems, she introspectively examines her identity with deliberate control. Her artistic consciousness can recognize and evaluate her own intense emotions from a distanced perspective.

I do it so it feels like hell.
I do it so it feels real.
I guess you could say I've a call.

"Lady Lazarus" is commonly interpreted as Sylvia Plath's articulation of her death wish. She writes, "And like the cat, I have nine times to die." This line suggests that Plath has grappled with suicidal thoughts multiple times before. The recurring theme of death and rebirth represents the idea that death can lead to a new power. This duality of death is clearly evident in "Lady Lazarus" After each symbolic death, the protagonist reappears, seemingly unchanged but inwardly strengthened. She declares, "Dying is an act, like everything else. I do it exceptionally well"

She believes that strong emotions related to love are the underlying factors for suicidal tendencies. These emotions can be perceived as arousing from a divine or sacred calling. Her intense feelings for her father and her confrontation with his absence hurt her so much that Plath could not survive. Again, the love she has for her husband Hughes and the unjust infidelity inflicted on him by Hughes makes her long for death. It might be suggested that death offers a form of purification, truly a cathartic experience for Plath. "Lady Lazarus" epitomizes the purification that comes from the death she undergoes. The protagonist's goal is to achieve a renewed sense of purity.

While critics acknowledge the compelling language she uses, they often overlook the poem's rhythmic patterns, which significantly contribute to its powerful voice. The strength of the poem's voice primarily stems from its well-controlled rhythm. Like many of Plath's other works, "Lady Lazarus" heavily relies on strong rhythms and sounds. This poem not only mirrors Plath's personal experiences but also serves as a condensed reflection of her intricate life. Sometimes, readers see it as a prediction of her eventual suicide. According to Julia Kristeva: "suicide is not a camouflaged act of war but a reuniting with sorrow and, beyond it, with that impossible love, never attained, always elsewhere. Such are the promises of the void, of death" (1987, p.7) In her observations, Kristeva delves into the psychological underpinnings of suicide. She contends that rather than being a rebellion against life, suicide reveals a profound estrangement from it and an intense longing for death. This perspective sheds light on Sylvia Plath's own struggles and writings.

Plath's poems are linguistically and structurally rich and often have multiple layers of meaning in just a few lines. She draws on her knowledge of history, religion, psychology, and her own experiences to create powerful images in "Lady Lazarus" Susan Gubar explains:

"Lady Lazarus" offers up a chilling warning about the fetishization of suffering with which the figure of prosopopoeia flirts. Indeed, Plath's verse uncannily stages the bases for accusations of exploitation, larceny, masochism, and sensationalism that would increasingly accrue around Holocaust remembrance. In addition, her impersonation of the real victims invariably generates awareness of the spurious representation put in the place of the absence of evidence. (2001, p. 207)

In *Lady Lazarus*, the image of a deceased woman is prominently presented. Her two children's bodies are situated adjacent to her own, as if she has drawn them back within her form. The poem reaches its conclusion through a string of potent imagery, involving elements such as menstruation, blood, death, and the moon. She is depicted in a toga, with her feet left bare.

And there is a charge, a very large charge
For a word or a touch
Or a bit of blood.
A sort of walking miracle, my skin
Bright as a Nazi lampshade,
My right foot

The image of the bare foot serves as a symbol of a long journey culminating in a final destination. In this poem, as is often the case in his other works, a trio of themes: death, motherhood, and the suffering of women, take center stage. After all, the focus is on a

woman who has passed away. She is not only a mother of two children but also likely a woman who has been subjected to immense societal pressures within her community. The characterization of this woman as an achiever is particularly intriguing. From this, it's plausible to deduce that the poet may have been contemplating suicide.

Yearning for Renewal: Sylvia Plath's 'A Birthday Present' and the Intertwining of Despair and Hope

A Birthday Present was composed roughly six months prior to Plath's tragic death in December 1962. The poem is imbued with an overwhelming sense of grief and hopelessness, reflecting the renowned poet's psychological state at the time of its creation. In these verses, her yearning for death is so profound that it hints at a looming self-inflicted end. Life is portrayed as grotesque, while death symbolizes beauty. Every moment of life is a torment for her, making death appear as a coveted birthday gift. However, the desire for death in this context does not imply oblivion. Rather, it signifies a plea for reincarnation, a fresh existence.

Indeed, Sylvia Plath appears to contend that the sole salvation for emotionally sensitive women like herself lies in suicide, a path she tragically undertook. Her complex relationships with authority figures, such as her parents and spouse, were a continual wellspring of distress and torment, originating from the deep roots of a patriarchal society that denies women self-determination.

She finds herself grappling with dissatisfaction across numerous areas of her life, encompassing her familial ties, her marriage, and her friendships. Yet, it is through art that she discovers a sanctuary, a space where she can freely articulate her thoughts, emotions, and responses to these challenges. In her writing, Plath wrestles with her own existence, repeatedly turning to certain symbols and images to communicate her perspectives on society and personal relationships.

I do not want much of a present, anyway, this year.
After all I am alive only by accident.
I would have killed myself gladly that time any possible way.
Now there are these veils, shimmering like curtains,

Upon her arrival at the hospital, the woman is greeted by a "wintry" atmosphere, an austere whiteness that manifests itself in the walls and ceilings that resemble snow. Amidst this sterility, the vivid, exuberant tulips make their striking presence felt. As she lies quietly on her bed, the world becomes still and she is completely absorbed in the play of light on the walls, bed and her own hands. She is in a state of deep relaxation. Her life, once full of meaning, now feels inconsequential and she is detached from the cacophony and chaos that once reigned. In exchange for her services, she has given her name and clothes to the nurses, her personal history to the anesthesiologist, and her physical self to the surgeon. Her body, sandwiched between a pillow and a sheet, resembles an eyeball trapped between unyielding lids. Despite the regular intrusion of nurses into her room, she remains undisturbed, observing the flurry of white-clad people constantly performing some tasks with their hands.

She comments on the tenderness and kindness with which the nurses treat her, comparing it to the gentle care that water gives to the stones over which it flows. With their injections, they put her body into a state of sleep and numbness. Her illness and the

depersonalization that comes with it have freed her from the burden she carried before surgery: Her metaphorical black baggage, her roles as wife and mother, symbolized in a family portrait, have become irrelevant.

Conclusion

Although Sylvia Plath had relatively few publications in her short life, she occupies an indispensable place in the panorama of twentieth-century literature and culture. While her lifetime witnessed the creation of a select few significant works, her legacy has only broadened and deepened posthumously, ensuring her lasting influence on subsequent generations of readers and writers. Sylvia Plath is considered a groundbreaking poet, not only for her role as a pioneer of the genre of confessional poetry, but also for her extraordinary skill in shaping a unique poetic voice. Sylvia Plath explores a variety of dimensions in her extensive poetic repertoire, but shows a pronounced preoccupation with the theme of death. This motif plays a major role in her work and overshadows all other themes. Plath shares this thematic focus with Emily Dickinson, who wrote hundreds of poems centered around the concept of death. Although both poets lived in different eras and dealt with their own psychological problems, they created a vast body of work in which death emerges as a predominant theme.

Sylvia Plath's deep sense of loss over her grandmother's passing is palpably conveyed in her poetry. She portrays her grandmother as a figure of obstinate kindness, someone she yearns to remember perpetually. Yet, as time unfolds, the vividness of her grandmother's memory, much like the house she lived in, gradually blurs into obscurity.

Sylvia Plath, a poet whose life ended in suicide, demonstrates a profound fixation on death. This preoccupation permeates her entire body of work, where she recurrently invokes death in metaphoric expressions. According to Ted Hughes, this incessant meditation on mortality imbues her poetry with a unique and distinctive style. Plath employs motifs of death in both traditional and personal contexts, her inventive approach allowing her to draw upon a multitude of symbols to signify concepts diametrically opposed to each other. Notably, Plath sometimes anthropomorphizes death, interacting with it as if it were a known companion. Aside from her elegiac poems composed in memory of her father's death, she seldom paints death as a horrifying entity. This suggests that Plath harbored no fear of death; on the contrary, she seemed to harbor a persistent longing for it throughout her life.

Sylvia Plath, whose life was overshadowed by psychological turmoil, trauma, and eventual suicidal thoughts, is considered one of the most poignant, controversial, and celebrated literary figures of the 20th century. Her unparalleled creativity was posthumously recognized with the Pulitzer Prize. Working in a variety of genre – fiction, short stories, poetry, and journals – Plath developed a distinctive writing style in which she constantly “censors, transforms, and endlessly rewrites herself” (Rose, 2001, p. 104).

Plath's fascination with the concept of death is clearly reflected throughout her work. Her verse, in which the theme of death recurs, is filled with figurative depictions and imaginative illustrations that breathe life into the inescapable reality of death. As Ted Hughes, her life companion and another respected figure in the poetry world, noted, the incessant reflections on death give her poetry a distinctive and unmistakable style.

In her poetic explorations, Plath ingeniously employs the motifs of death, not only in traditional contexts that anyone could relate to, but also in deeply personal narratives that offer insight into her own psyche. Her unique approach allows her to use a range of symbolic elements to suggest concepts that stand in stark contrast to each other. A fascinating aspect of Plath's literary craft is her tendency to humanize death. She dialogs with death as if it were an intimate confidant, a familiar companion on her life's journey.

Aside from the poignant poems she wrote after her father's death, Plath rarely portrays death as a terrible being or fearsome adversary. Instead, her works reveal an unorthodox perspective on death that is free of horror or apprehension. The poet's abiding longing for death, expressed in her verse, shows that Plath was not afraid of mortality. Rather, she seemed to welcome it, indicating a longing for death that permeates her existence.

Sylvia Plath's life and her preoccupation with death, as reflected in her poems, essentially form a narrative that bears witness to her personal struggles and her profound engagement with the existential realities of life and death.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

References / Kaynakça

- Anne Stevenson: On "daddy": Modern american poetry. Anne Stevenson: On "Daddy" | Modern American Poetry. (n.d.). <https://modernamericanpoetry.org/node/39821>
- Bassnett, S. (2005). *Sylvia Plath: An introduction to the poetry*. Palgrave MacMillan: Basingstoke.
- Carey, A. (1991). "Self-Transformation: Images of Domesticity in the Poetry of Sylvia Plath and Adrienne Rich." University of Tennessee Honors Thesis Projects https://trace.tennessee.edu/utk_chanhonoproj/66.
- Ferber, M. (2007). *A Dictionary of Literary Symbols*. Cambridge University Press.
- Gill, J. (2008). *The Cambridge Introduction to Sylvia Plath*. Cambridge University Press.
- Gubar, S. (2001). Prosopopoeia and Holocaust Poetry in English: Sylvia Plath and Her Contemporaries. *The Yale Journal of Criticism*, 14(1), 191-215.
- Hughes, T. (1995). *Winter Pollen: Occasional Prose* (W. Scammell, Ed.). Picador.
- Kristeva, J. (1987). On the melancholic imaginary. *New Formations*, (3).
- Oates, J. C. *New York Times Book Reviews*. Retrieved from <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/00/11/05/reviews/001105.05oatest.html>
- Perloff, M. (1979). Sylvia Plath's "Sivvy" Poems: A Portrait of the Poet as Daughter. In G. Lane (Ed.), *Sylvia Plath: New Views on the Poetry* (p. 173). Johns Hopkins University Press.
- Plath, S., Hughes, T. (2018). *The Collected Poems*. New York: HarperPerennial Modern Classics.
- Rose, J. (2001). *The Haunting of Sylvia Plath*. Harvard UP.
- Rose, J. (2003). On not being able to sleep:Psychoanalysis and the modern world. Chatto & Windus.
- Smith, P. A. (1972). "The Unitive Urge in the Poetry of Sylvia Plath". *The New England Quarterly*. Vol. 45, No. 3. pp. 323-339.
- Steinberg, P.K. (2004). *Sylvia Plath: Great Writers*. Philadelphia: Chelsea House Publications.
- Székely, L. (1978). Anniversaries, unfinished mourning, time and the invention of the calendar: A psychoanalytic "aperçu." *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 1, 115-146.
- Wagner-Martin, L. (2011). *Sylvia Plath: A literary life*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, England.

2024, 13 (2), 944-967 | Research Article

The Relationship Between Thinking Styles and Learning Strategies of Students Studying in the Field of Music

Kıvanç AYCAN¹

Burcu AVCI AKBEL²

Funda İPEKTEN³

Abstract

This research aims to reveal the relationship between the thinking styles and strategies used while studying and learning instrumental music in the music departments of the faculty of fine arts and Turkish state music conservatories. The study utilized a correlational design among quantitative research designs and simple random sampling among sampling methods ($n=137$). The normal distribution of the data was evaluated using histograms, Q-Q plots, and the Shapiro-Wilk test. The correlation between quantitative data was assessed using Pearson correlation analysis. There was no significant difference between the mean values of the sub-dimensions of the scales used in this research and the class variable ($p>0.05$). In the study, a significant difference was found in favor of males between the gender variable and only the 'executive' sub-dimension of the learning styles scale ($p<0.05$). There was no significant difference between the gender variable and the sub-dimensions of the scale of strategies used while studying and learning instrumental music. The results of this research indicate that students predominantly prefer comprehension monitoring strategies and least like articulation-organization and attention strategies used while studying and learning instrumental music. According to the average values of the study, it was revealed that the most common thinking styles of the participants were hierarchical, judicial, internal, and monarchic; they used liberal, external, anarchic, and oligarchic thinking styles at least, respectively. The data obtained from this research reveals that students do not use enough strategies while studying and learning instrumental music, regardless of their thinking styles. In this case, students should be informed about the use of learning strategies and encouraged to use them. For the teachers to make these referrals, they must be knowledgeable, equipped, and good observers. Pedagogical lessons can be added to the curriculum, including thinking styles and learning strategies, or course contents can be organized to include them.

Keywords: Music, Music Education, Thinking Style, Instrument Practice Strategy, Instrument Learning Strategy

Aycan, K., Avci Akbel, B., & İpekten, F. (2024). The Relationship Between Thinking Styles and Learning Strategies of Students Studying in the Field of Music. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 944-967. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1313272>

Date of Submission	12.06.2023
Date of Acceptance	13.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹Assoc. Prof., Erciyes University, Fine Arts Faculty, Music, Kayseri, Türkiye, kivancaycan@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-3441-5832>

² Assoc. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkish Music State Conservatory, Turkish Music Department, Ankara, Türkiye, burcuavciakbel@aybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3128-9295>

³ Res. Assist., Adiyaman University, University School of Medicine, Department of Biostatistics and Medical Informatics, Adiyaman, Türkiye, fundaipekten@adiyaman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6916-9563>

2024, 13 (2), 944-967 | Araştırma Makalesi

Müzik Alanında Öğrenim Gören Öğrencilerin Düşünme Stilleri ile Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki

Kıvanç AYCAN¹

Burcu AVCI AKBEL²

Funda İPEKTEN³

Öz

Bu araştırma ile güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümlerinde ve Türk müziği devlet konservatuvarlarında öğrenim gören öğrencilerin düşünme stilleri ile enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken kullandıkları stratejiler arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel (korelasyonel) desen, örneklem yöntemlerinden ise basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır ($n=137$). Verilerin normal dağılıma uygunluğu Histogram, Q-Q grafikleri ve Shapiro-wilk testi ile değerlendirilmiştir. Nicel veriler arasındaki ilişki ise Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin ortalama değerler ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Araştırmada cinsiyet değişkeni ile öğrenme stilleri ölçeğinin sadece 'yürütücü' alt boyutu arasında erkekler lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0.05$). Cinsiyet değişkeni ile öğrencilerin enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken kullanılan stratejiler ölçeğinin alt boyutları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu çalışmanın sonucunda öğrencilerin enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken kullanılan strateji türlerinden en fazla anlamayı izleme stratejilerini, en az ise ekleme-örgütme ve dikkat stratejilerini kullanmayı tercih ettikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın ortalama değerlerine göre katılımcıların sırasıyla en çok hiyerarşik, yargı yapıcı, içe dönük, monarşik düşünme stillerini, en az ise sırasıyla liberal, dışa dönük, anarşik ve oligarşik düşünme stillerini kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler, öğrencilerin düşünme stilleri fark etmeksizin enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken yeterince strateji kullanmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu durumda öğrenciler, öğrenme stratejilerinin kullanımı hakkında bilgilendirilmeli ve onları kullanmaya teşvik edilmelidir. Öğreticilerin de bu yönlendirmeleri yapabilmeleri için bu konuda bilgili, donanımlı ve iyi bir gözlemci olmaları gerekmektedir. Buna ek olarak ders müfredatlarına düşünme stillerinin ve öğrenme stratejilerinin kullanılabileceği pedagojik derslerin eklenmesinin veya ders içeriklerinin bunları içerecek şekilde düzenlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Düşünme Stili, Enstrüman Çalışma Stratejisi, Enstrüman Öğrenme Stratejisi

Aycan, K., Avcı Akbel, B., & İpekten, F. (2024). Müzik Alanında Öğrenim Gören Öğrencilerin Düşünme Stilleri ile Öğrenme Stratejileri Arasındaki İlişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 944-967. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1313272>

Geliş Tarihi	12.06.2023
Kabul Tarihi	13.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik, Kayseri, Türkiye, kivancaycan@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-3441-5832>

² Doç.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü, Ankara, Türkiye, burcuavciakbel@aybu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3128-9295>

³ Arş. Gör. Adıyaman Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik ve Tıp Bilişimi, Adıyaman, Türkiye, fundaipekten@adiyaman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6916-9563>

1. Introduction

It is thought that some practices that will enable the individual to know himself, such as identifying thinking styles in music education and training and applying appropriate learning strategies, do not find enough space in the curricula of music departments and conservatories in Turkey. Only through art education can an individual be able to establish relationships that he or she could not establish before, to put forward new ideas and products, and to create a new thought network on the concept or concepts that he or she thinks about. Thanks to art education, the needs of different areas of expertise, their positive relationships, and interactions with each other can offer new solutions (Aycan 2017). For this reason, it is important to apply tests (thinking styles, learning strategies tests, etc.) that will enable students studying art to interact with the field of educational sciences and to get to know themselves individually.

1.1. Thinking Styles

Although different concepts such as learning styles, cognitive styles, and thinking styles are encountered in the literature under the name of style, they are not skills themselves (Zhang, 2002). Thinking styles are preferences in using skills rather than skills on their own. Individuals have a style profile rather than a single style. Styles can vary and diversify throughout life, depending on the situation and conditions. Individuals differ in terms of the flexibility and power of their thinking styles. A style preferred by an individual at one point may give way to another style that is functional and valuable. Styles themselves are not inherently good or bad. They are acquired through socialization processes (Sternberg & Grigorenko, 1997).

Thinking processes are acquired through individuals' interactions with their environment in the learning and socialization processes. The cultural background, parental attitudes, child-rearing methods, and dominant thinking styles in society affect the formation of thinking styles (Duru, 2004). Therefore, thinking styles can change, diversify, or undergo changes throughout life. For example, thinking styles such as judicial and legislative may not be used functionally in the early stages of life. Still, they can be effectively used in later stages of cognitive development. While a student may use the legislative thinking style with a desire to learn new things in physics lessons, the same student may use the liberal style while playing games and the executive learning style related to personal tasks at home. Therefore, flexibility can be mentioned when using thinking styles (Sternberg & Grigorenko, 1997).

Çubukçu (2004) defines thinking styles as the preferred ways individuals use their abilities. It has also been stated that students' thinking styles are closely related to their age, gender, hobbies, leadership experiences, and work experiences. Revealing and developing thinking styles that are effective in creative thinking, decision-making, problem-solving, evaluation, and reasoning is crucial for developing an individual's cognitive structure (Çubukçu, 2004). Furthermore, thinking styles contribute to individualized academic achievement based on individual abilities in the learning-teaching environment while helping individuals recognize their learning styles.

Sternberg (1997) extensively analyzed the styles in the literature and classified them into five dimensions and 13 thinking styles. These dimensions are functions (legislative, executive, judicial), forms (hierarchical, oligarchic, monarchic, anarchic), levels (global

and local), scopes (internal and external), and leanings (liberal and conservative). This classification was also the basis of this research.

Dewey (1933) argued that times change, people change, everything changes and if you are not a reflective people can't change with them. And if you don't change you won't be effective. You have to be ready and willing to adapt to these changes. Dewey explains the qualities that an individual must have for reflection to occur as open-mindedness, full willingness and responsibility (Kotzee 2018). Open-mindedness is the ability to look at the problem from different and new perspectives. Being open-minded requires being an active listener, being ready to listen to others, and understanding that their beliefs may be wrong (Priest 2021).

Being an active listener can be acquired through training in the ability to listen to others and to look at problems from different perspectives in order to understand that their beliefs may be wrong. Art education involves both psychological and pedagogical skills. While communication skills are effective for the transfer of technical knowledge, personality, attitude towards work, personal passions, degree of development of artistic taste and cultural background should be analyzed. In this way, individuals can build their skills on a solid foundation. Teaching techniques, how to organize information, ways of communication, making use of mistakes in the search for solutions, making use of practical knowledge, reinforcing known theoretical elements, can enable the individual to formulate ways that lead to personal observations. This is summarized in the figure below (Calefariu 2020).

Figure 1. A selection of a lyric artist's skills(Calefariu 2020)

1.2. Thinking Styles of Music Students

There are studies in the literature that examine thinking styles in music research. Some studies focus on the thinking styles of students who receive professional music education, considering various variables (Akçay, 2018; Aycan, 2021; Yılmaz & Didem, 2020). For example, in his preliminary study, Akçay (2018) aimed to determine the thinking styles of music teachers and examine the situation of these styles about various variables. The study involved 151 music teachers. The data for the research were

collected using the Thinking Styles Inventory developed by Sternberg and Wagner (1991) and adapted to Turkish validity and reliability by Fer (2005), as well as a personal information form prepared by the researcher. The study concluded that the participating music teachers generally possessed legislative, executive, judicial, hierarchical, external, and liberal thinking styles, except for age, experience, and individual instrument variables.

Yılmaz and Didem (2020), on the other hand, aimed to determine the thinking styles of students studying music education and art education and examine whether there were significant differences in thinking styles based on various variables. The study included 146 students. The research data were collected using the Thinking Styles Scale developed by Sternberg and Wagner (1992), validated in Turkish by Buluş (2006), and a personal information form prepared by the researchers to determine the students' demographic characteristics. The study found that the participating students preferred legislative, liberal, and judicial thinking styles the most, while conservative, global, and monarchic ones preferred the least. Additionally, it was found that judicial and anarchic styles were more prevalent among second-grade students compared to third and fourth-grade students. Furthermore, there are studies in the literature that examine the relationship between thinking and learning styles and students' achievements in the fields of fine arts and music education (Altun, 2015; Altun, Yurga, Zahal, & Gurpinar, 2015).

Given the mentioned studies, instruction should be planned, considering thinking styles. Therefore, teachers must realize that instruction and assessment should be compatible with students' thinking styles if they genuinely want to show their students what and how they can do (Sternberg, Grigorenko, & Zhang, 2008, p.504). Thus, to reach and fully engage with a student, a teacher must provide flexibility in the instructional plan according to different thinking styles (Özer & Yılmaz, 2016). Table 1 offers instructional methods that can be applied to achieve this flexibility, aligned with varying thinking styles. Additionally, Table 2 presents assessment methods for thinking styles.

Table 1. Teaching Methods Compatible with Thinking Styles

Form of Assessment	Main Skills	Most Compatible Style(s)
Short answers/Multiple Choice	Memory	Executive/Local
	Analysis	Judicial/Local
	Time allocation	Hierarchical
	Working by self	Internal
Essay	Memory	Executive/Local
	Macroanalysis	Judicial/Global
	Microanalysis	Judicial/Local
	Creativity	Legislative
	Organization	Hierarchical
	Time allocation	Hierarchical
	Acceptance of teacher viewpoint	Conservative
Working by self	Internal	
Project/Portfolio	Analysis	Judicial
	Creativity	Legislative
	Teamwork	External
	Working by self	Internal
	Organization	Hierarchical
	High commitment	Monarchic

Note. Adapted from "Styles of Thinking as a Basis of Differentiated Instruction" (Sternberg & Zhang, 2005).

Table 2. Evaluation Methods of Thinking Styles

Thinking Styles Instructional/ Valuational Assignments		
Style Emphazied		
Executive	Judicial	Legislative
Who said?	Compare and contrast...	Create...
Summarize	Analyze...	Invent...
Who did?	Evaluate...	If you were...
When did?	In your judgment...	Imagine...
What did?	Why did?	Design...
How did?	What caused?	How would?
Repeat back....	What is assumed by?	Suppose...
Describe....	Critique...	Ideally?

Note. Adapted from "Styles of Thinking as a Basis of Differentiated Instruction"(Sternberg & Zhang, 2005).

1.3. Learning Strategies

Learning strategies are defined as the processes, techniques, or principles that students use to learn a subject or content independently. Gagne and Driscoll (1988) define learning strategies as behaviors and thoughts that are intended to influence the encoding process of information by students (Sünbül, 2011; Weinstein & Mayer, 1983). In the literature, learning strategies are also defined as approaches adopted by students to achieve their learning goals (Yılmaz & Sünbül, 2004). Based on the given definitions, learning strategies can be broadly defined as approaches or exhibited attitudes adopted to facilitate the learning process.

The uniqueness of each individual and the individual differences created by this create differences in thinking styles, learning styles and, accordingly, in the determination of learning strategies. Saga, Qamar and Trali (2015) divided learning styles into three: Visual Learners, Auditory Learners and Kinesthetic Learners, and argued that in order to determine learning strategies, it is necessary to first reveal the learning styles of the students. Yesilyurt (2021) stated that each student may prefer to use different types of learning strategies due to their individual differences, and that the success of students who use learning strategies that are suitable for them will increase. Based on what has been stated, it can be said that individual differences are important in determining learning strategies.

1.4. Music student's learning strategies

There have been numerous studies in the literature focusing on learning strategies in the field of music. Some studies have examined the use and levels of learning strategies among undergraduate students studying music education (Akin, 2013b; Deniz, 2015), while others have explored the use of strategy about various variables (Afacan, 2018; Aycan, 2018; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2012a, 2012b, 2017b; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2018a; Bircan, 2018; Nacaroğlu, 2019). Some studies aim to identify or evaluate learning strategies used in the performance or education of various musical instruments (Akin, 2007; Avcı Akbel, 2018a, 2018b; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2017b; Ertem, 2003, 2014; Geiersbach, 2000; Hanberry, 2004; Kandemir & Yokuş, 2020; Kurtuldu, 2007), and studies that develop scale of strategies used while studying and learning instrumental music (Aydıner Uygun & Kılınçer, 2017a; Kılınçer & Aydıner Uygun, 2013). Additionally, some studies examine the impact of learning strategies on success (Akin,

2013a; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2012a; Cangro, 2004; Kurtuldu, 2011; Şahin & Çakar, 2011; Yokuş, 2010), and document analysis studies on learning strategies in music education (Afacan, 2018; Avcı Akbel, 2019). Some of these studies are summarized in detail below.

In a case study titled "Learning Strategies Used by Conservatory Students in Learning Turkish Music Modes," Avcı Akbel (2018a) divided 9 participants into three groups based on their levels. It was found that beginner and intermediate students attempted to understand mode theory by making calculations, studying related modes, listening to compositions, and asking those who already knew about them. Additionally, none of the beginner-level students tried to engage in practice; instead, they primarily learned through listening and utilized rehearsal and articulation-organization strategies. Intermediate-level students, on the other hand, used rehearsal, elaboration, and articulation-organization strategies. Advanced-level students followed a process of memorizing mode sequences and vocalizing the lines before starting to work on them. Therefore, it was revealed that advanced-level students used attention and elaboration strategies in learning modes.

Akın (2013b) found in his study on music teacher candidates' use of learning strategies that the use of deep cognitive strategies had a positive effect on academic achievement. It was suggested that individuals with good musical intelligence had their study activities and academic achievements supported by a deep mental approach. Therefore, to determine the use of cognitive processes in individuals with good musical intelligence, it is recommended to adapt or develop a new scale.

Aydıner Uygun and Kılınçer (2018a) examined the levels of SSLIM (scale of strategies used while studying and learning instrumental music) among 273 student participants studying music education at four different universities. The study revealed that students used rehearsal strategies at the highest level and articulation-organization strategies at the lowest.

1.5. The Relationship Between Thinking and Learning Strategies

The question of whether there is a relationship between thinking styles and learning strategies in students studying music has been investigated in this study, considering the potential benefits of music education. Various strategies are utilized to enhance performance in music education, such as organizing practice schedules, mental practice through visualization, etc (Akın, 2007; Avcı Akbel, 2018a, 2018b; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2017b; Ertem, 2003, 2014; Geiersbach, 2000; Hanberry, 2004; Kandemir & Yokuş, 2020; Kurtuldu, 2007). Additionally, numerous research studies have demonstrated the influence of students' thinking styles on learning in music education (Akçay, 2018; Aycan, 2021; Yılmaz & Didem, 2020). Çelik (2016) emphasized that it is important for the individual to use the appropriate thinking style in obtaining knowledge and determining appropriate learning strategies. Therefore, this study aimed to investigate whether there is a relationship between thinking styles and learning strategies in music students.

The importance of research

This research differs from other studies in that it examines the relationship between learning strategies and thinking styles. Determining students' thinking styles is

important in terms of increasing success in education, ensuring effective learning, and contributing to the development of student's abilities such as creative thinking, decision-making, and problem-solving (Çubukçu, 2004). Correct and appropriate use of learning strategies can ensure that the goals set in teaching are achieved in a shorter time and learning is carried out more successfully (Kılınçer & Aydıner Uygun, 2020). Sternberg and Grigorenko (1997) state that thinking styles may be subject to changes and differences throughout life. Therefore, it is extremely important for music students, for whom creativity and flexible thinking are extremely important, to know their thinking styles and be able to choose appropriate learning strategies (Çelik, 2016; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2017b; Aydıner Uygun & Kılınçer, 2018b; Çelik & Kumral, 2016). This study is expected to be guided to raise awareness about identifying thinking styles and using appropriate learning strategies.

1.6. The Aim of The Research

This study aims to reveal the direction and magnitude of the relationship between the thinking styles and learning strategies of students in the Fine Arts Faculty (GSF) music department and the Turkish music conservatory. In line with this purpose, the question;

- a) What is the relationship between the thinking styles and learning strategies of the GSF music department and Turkish music conservatory students?
- b) Are the study strategies of the GSF music department and Turkish music conservatory students different according to gender?
- c) Are the learning styles of the GSF music department and Turkish music conservatory students different according to gender?
- d) Do the study strategies of the GSF music department and Turkish music conservatory students differ between classes?
- e) Do the learning styles of the GSF music department and Turkish music conservatory students differ between classes?

"What is the relationship between the thinking styles of students in the GSF music department and the Turkish music conservatory and the strategies they use when learning and practicing instrumental music?" is being investigated. Additionally, differences in thinking styles and learning strategies are examined based on gender and class variables.

2. Method

2.1. Research Design

In this study, a quantitative research design of a correlational pattern was used. In this context, the relationship between thinking styles and learning strategies of students studying in the field of music was attempted to be determined. In the correlational design, two or more variables are examined to determine the presence and degree of covariation among them (Karasar, 2007, p.81). In other words, in the correlational design, the existence of a relationship between two or more dimensions of a situation is explored (Kumar, 2018, p.10).

2.2. Research Group

The population of this study consists of the faculties of fine arts and Turkish Music conservatories in the Central Anatolia region. The sample of this study consists of the students of Erciyes University Faculty of Fine Arts, Department of Music, and Ankara Yıldırım Beyazıt University Turkish Music State Conservatory. The number of people to be sampled was determined as 94 individuals with $\alpha = 0.05$, power = 0.95, and effect size value of 0.690, and 160 people were studied. The power analysis of the study was calculated in the G*Power 3.1.9.4 program. Of the 160 individuals who completed the scales in this study, individuals who marked a single value in the scale items and did not complete the majority of the items were excluded. The data of 137 participants were used in the study. A simple random sampling method was used in sample selection. Simple random sampling method is a method in which each sample has an equal probability of being selected (Büyüköztürk et al., 2008). Descriptive statistical information about the SSLIM scale and thinking styles test scale for the sample is given in Table 3 in the findings section. Before starting the study, a pilot study was conducted with 20 people to determine the problems that may occur while applying the tests. The study was directed according to the data obtained from the pilot study. The study was completed in the spring semester of the 2021-2022 academic year.

2.3. Data Collection Tools

2.3.1. The Thinking Styles Test

The thinking styles test developed by Sternberg and Wagner (1991) and validated in Turkish by Buluş (2006) was used to determine participants' thinking styles. The thinking styles test developed by Sternberg and colleagues a 7-point Likert scale; consisting of 65 items, 5 dimensions, and 13 sub-dimensions (Sternberg, 1988; Sternberg, 1997; Sternberg & Grigorenko, 1997; Sternberg & Wagner, 1991). The five dimensions are functions, forms, levels, scopes, and leanings, while the 13 sub-dimensions include local, monarchic, external, anarchic, judicial, oligarchic, hierarchical, internal, legislative, liberal, executive, conservative, and global. Within the dimension of the function, the sub-dimensions are legislative, administrative, and judicial thinking styles.

The legislative thinking style involves individuals who engage in tasks requiring creative strategies and can establish their own rules. Individuals with an executive thinking style work in jobs that involve guidance and adhere to regulations. Those with a judicial thinking style prefer working on tasks that require analysis and evaluation. Within the dimension of the form, the sub-dimensions are monarchic, hierarchical, oligarchic, and anarchic thinking styles. Monarchic thinking style includes individuals who prefer focusing on a single task and have a determined and perfectionist nature. In the hierarchical thinking style, individuals allocate their attention to multiple tasks and work by determining their priorities. In the oligarchic thinking style, individuals attempt to handle multiple tasks simultaneously. Those with an anarchic thinking style prefer flexible and relaxed jobs and must be more systematic. Within the dimension of the level, the sub-dimensions are local and global thinking styles. Individuals with a local thinking style prefer focusing on details in their work. Those with a worldwide thinking style pay attention to theoretical ideas and the entirety of a concept. Within the scope dimension, the sub-dimensions are internal and external thinking styles. Individuals with an internal thinking style tend to work independently, while those

with an external thinking style are inclined to work collaboratively. Within the leanings dimension, the sub-dimensions are liberal and conservative thinking styles. Conservative individuals prefer to adhere to existing rules and resist change, while liberal individuals are open to change and do not shy away from uncertain situations (Çubukçu, 2004).

In this study, thinking styles inventory the Cronbach alpha values of the legislative, executive, judicial, monarchic, hierarchic, oligarchic, anarchic, global, local, internal, external, liberal, and conservative sub-dimensions of thinking style are found 0.434, 0.550, 0.704, 0.476, 0.511, 0.597, 0.470, 0.572, 0.661, 0.566, 0.333, 0.600, 0.472

2.3.2. Scale of Strategies used while Studying and Learning Instrumental Music (SSLIM)

To determine students' learning and studying strategies, the SSLIM scale developed by Aydnir Uygun and Kılınçer (2018b) and validated for reliability and validity was utilized. The SSLIM scale comprises five sub-dimensions: attention, rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring strategies. Attention strategies involve directing attention to desired sections through marking, such as tone and tempo changes, speed and dynamics variations, difficult passages, ornaments, etc. Rehearsal strategies involve the repetitive practice of musical pieces/etudes on the instrument until it reaches the desired level regarding intonation, rhythm, etc. Elaboration strategies include learning new information by connecting it to existing knowledge. Articulation-organization strategies involve mentally visualizing musical expression and grouping structures that exhibit similarities and differences in music. Comprehension monitoring strategies refer to planning, monitoring, organizing, and making necessary adjustments during the process of learning music (Aydnir Uygun & Kılınçer, 2017a, 2017b).

The SSLIM's Cronbach alpha values of the strategy scale's strategy, repetition, meaning, and articulation-organization sub-dimensions are 0.89, 0.81, 0.85, 0.87, and 0.93, respectively. In this study, SSLIM found that the Cronbach alpha values of the strategy scale's strategy, repetition, meaning, and articulation-organization sub-dimensions were 0.889, 0.868, 0.905, 0.826, and 0.896, respectively.

2.3.3. Personal Information Forms

A personal information form was used to identify participants' gender and class. 40 first year students, 31 second year students, 32 third year students, and 34 fourth-year students participated in the study. A total of 137 students, 67 female, and 70 male students participated in this study. 17 of the female students are in class 1, 18 in class 2, 14 in class 3, and 18 in class 4. Among the male students, 23 are in class 1, 13 in the class 2, 18 in the class 3, and 16 in class 4.

2.4. Data Analysis

The correlation relationship between the SSLIM scale and the experiential learning style scale was examined statistically. The normality of the data was evaluated using histograms, Q-Q plots, and the Shapiro-Wilk test. The relationship between the data was assessed using Pearson correlation analysis. The Levene test was used to test variance homogeneity. To compare the difference between groups, an independent

sample t-test was applied for continuous variables. To compare the difference among groups, an one-way ANOVA was applied for continuous variables. The data analysis was conducted using TURCOSA (Turcosa Analytical Solutions Ltd., www.turcosa.com.tr) statistical software. A *p-value* less than 5% was considered statistically significant.

3. Results

In this section, the thinking styles of students in the music department of GSF and the conservatory were identified using the SSLIM scale. The data obtained from the scales were statistically analyzed internally and about each other, and the findings were presented in detail. Descriptive statistics for the SSLIM scale and the learning styles test are shown in Table 5.

Table 3. Descriptive Statistics on The SSLIM Scale And Thinking Styles Test

Variables	<i>n</i> =137	
SSLIM	$\bar{X}$	σ
Attention	19.62	7.22
Rehearsal	21.09	3.86
Elaboration	21.73	5.44
Articulation-organization	18.72	6.23
Comprehension monitoring	57.91	9.01
Thinking Styles		
Legislative	24.45	4.55
Executive	23.94	5.16
Judicial	25.23	5.42
Global	23.45	4.73
Local	24.40	4.64
Liberal	20.75	5.34
Conservative	22.80	4.80
Hierarchical	26.20	4.71
Monarchic	25.06	5.20
Oligarchic	21.38	5.37
Anarchic	21.34	4.74
Internal	25.21	4.76
External	21.33	4.92

Note. $\bar{X}$:Mean, σ : Standard deviation

The average value of the attention sub-dimension of the SSLIM scale for participating students was found to be 19.62, the average value of the rehearsal sub-dimension was 21.09, the average value of the elaboration sub-dimension was 21.73, the average value of the articulation-organization sub-dimension was 18.72, and the average value of the comprehension monitoring sub-dimension was 57.91. The participants' average value for the legislative learning style was 24.45, the average value for the executive learning style was 23.94, the average value for the judicial learning style was 25.23, the average value for the global learning style was 23.45, the average value for the local learning style was 24.40, the average value for the liberal learning style was 20.75, the average value for the conservative learning style was 22.80, the average value for the hierarchical learning style was 26.20, the average value for the monarchic learning style was 25.06, the average value for the oligarchic learning style was 21.38, the average value for the anarchic learning style was 21.34, the average value for the internal

learning style was 25.21, and the average value for the external learning style was 21.33. The comparison results for the gender variable are provided in Table 4.

Table 4. Comparison Results of SSLIM and Thinking Styles Scales According to Gender Variable

Variables SSLIM	Gender				t	Eta squared	p
	Female(n=67)		Male (n=70)				
	$\bar{X}$	σ	$\bar{X}$	σ			
Attention	20.45	7.32	18.86	7.08	1.282	0.012	0.202
Rehearsal	21.08	3.76	21.10	3.97	0.037	0.001	0.971
Elaboration	21.34	5.73	22.09	5.17	0.797	0.005	0.427
Articulation-organization	19.18	6.83	18.26	5.60	0.850	0.006	0.397
Comprehension monitoring	58.97	8.90	56.86	9.07	1.328	0.014	0.187
Thinking Styles							
Legislative	24.02	4.55	24.85	4.55	1.057	0.009	0.293
Executive	22.81	4.90	24.99	5.21	2.458	0.045	0.015
Judicial	25.52	5.37	24.94	5.49	0.612	0.003	0.541
Global	23.92	4.73	23.01	4.72	1.097	0.009	0.275
Local	24.58	4.08	24.22	5.15	0.437	0.001	0.663
Liberal	20.38	5.35	21.09	5.35	0.759	0.004	0.449
Conservative	22.98	4.40	22.62	5.17	0.437	0.001	0.663
Hierarchical	26.56	4.16	25.86	5.20	0.837	0.005	0.404
Monarchic	25.23	5.30	24.90	5.14	0.371	0.001	0.712
Oligarchic	20.78	5.66	21.96	5.04	1.261	0.012	0.209
Anarchic	21.31	7.84	21.36	4.68	0.055	0.002	0.956
Internal	25.13	4.77	25.29	4.79	0.199	0.001	0.843
External	21.33	4.71	21.33	5.15	0.006	0.001	0.995

Note. $\bar{X}$:Mean, σ : Standard deviation, *t*: test values.

As seen in Table 4, the average values for the sub-dimensions of the SSLIM scale, namely attention, rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring, do not create a statistically significant difference between genders ($p>0.05$). The average value for the executive sub-dimension of learning styles, however, makes a statistically significant difference between genders ($p<0.05$). It has been observed that the average value of women in the executive learning style is lower than that of men. The average values for the other sub-dimensions of learning styles do not create a statistically significant difference between genders ($p>0.05$).

Table 5. Comparison Results of SSLIM and Thinking Styles Scales According to Class Variable

Variables SSLIM	Class 1 (n=40)		Class 2 (n=31)		Class 3 (n=32)		Class 4 (n=34)		F	Eta squared	p
	$\bar{X}$	σ	$\bar{X}$	σ	$\bar{X}$	σ	$\bar{X}$	σ			
Attention	19.15	7.55	18.77	8.13	18.29	6.03	22.12	6.65	1.943	0.043	0.126
Rehearsal	20.59	4.63	21.45	3.38	21.27	3.85	21.18	3.38	0.331	0.008	0.803
Elaboration	20.98	6.07	23.17	5.59	20.32	4.46	22.62	5.06	1.993	0.044	0.118
Articulation-organization	19.79	6.60	19.21	6.81	18.10	5.97	17.58	5.45	0.914	0.021	0.436
Comprehension monitoring	56.82	11.30	59.07	7.73	57.55	9.06	58.50	6.99	0.402	0.010	0.752

Thinking Styles											
Legislative	24.45	4.66	25.03	4.40	24.06	4.24	24.29	4.97	0.242	0.006	0.867
Executive	24.00	5.20	25.17	5.94	24.00	4.60	22.61	4.75	1.260	0.029	0.291
Judicial	25.26	5.35	27.29	5.79	24.55	4.60	23.91	5.46	2.393	0.054	0.072
Global	22.78	3.90	23.37	5.63	23.27	4.78	24.41	4.69	0.727	0.017	0.538
Local	25.14	4.04	24.47	5.10	24.09	4.55	23.82	4.99	0.527	0.012	0.664
Liberal	20.46	4.98	21.53	6.10	21.75	5.63	19.39	4.61	1.345	0.030	0.263
Conservative	22.20	4.93	23.79	5.25	23.16	4.37	22.32	4.64	0.790	0.018	0.502
Hierarchical	26.74	4.82	27.53	4.86	25.29	4.83	25.27	4.16	1.798	0.041	0.151
Monarchic	25.51	5.51	25.86	5.75	24.44	5.32	24.44	4.22	0.636	0.014	0.593
Oligarchic	20.82	5.15	22.30	6.62	21.68	4.56	20.94	5.15	0.536	0.012	0.658
Anarchic	21.03	5.24	21.24	5.12	21.63	4.20	21.50	4.45	0.357	0.008	0.955
Internal	26.11	3.85	26.07	6.45	24.48	4.81	24.12	3.63	1.629	0.037	0.186
External	21.51	4.88	20.97	4.71	21.26	4.89	21.52	5.39	0.088	0.002	0.966

Note. $\bar{X}$:Mean, σ : Standard deviation, F: test values.

As seen in Table 5, the average values for the sub-dimensions of the SSLIM scale, namely attention, rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring, do not create a statistically significant difference among class ($p>0.05$).

The average values for the sub-dimensions of the thinking styles scale, namely, legislative, executive, judicial, global, local, liberal, conservative, hierarchical, monarchic, oligarchic, anarchic, internal and external, do not create a statistically significant difference among class ($p>0.05$) (Table 5). The correlation analysis results for the sub-dimensions of thinking style and SSLIM scales are provided in table 6.

Table 6. The correlation analysis results for the sub-dimensions of SSLIM

Değişkenler	Attention	Rehearsal	Elaboration	Articulation-organization	Comprehension monitoring
Legislative	0.184	0.287	0.346	0.257	0.352
<i>p</i>	0.037	0.001	<0.001	0.004	<0.001
Executive	0.209	0.323	0.363	0.192	0.299
<i>p</i>	0.018	<0.001	<0.001	0.032	0.001
Judicial	0.097	0.240	0.272	0.233	0.295
<i>P</i>	0.279	0.007	0.002	0.010	0.001
Global	0.137	0.317	0.333	0.176	0.333
<i>p</i>	0.122	<0.001	<0.001	0.050	<0.001
Local	0.041	0.431	0.319	0.289	0.368
<i>p</i>	0.642	<0.001	<0.001	0.001	<0.001
Liberal	0.071	0.220	0.260	0.316	0.200
<i>p</i>	0.419	0.012	0.003	<0.001	0.025
Conservative	0.164	0.261	0.374	0.338	0.308
<i>p</i>	0.062	0.003	<0.001	<0.001	<0.001
Hierarchical	0.116	0.233	0.249	0.302	0.262
<i>p</i>	0.195	0.009	0.005	0.001	0.004
Monarchic	0.155	0.181	0.257	0.237	0.158
<i>p</i>	0.077	0.038	0.003	0.007	0.079
Oligarchic	0.125	0.170	0.263	0.305	0.146
<i>p</i>	0.157	0.053	0.002	<0.001	0.106
Anarchic	0.164	0.324	0.371	0.368	0.360
<i>p</i>	0.065	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001

Internal	0.172	0.267	0.234	0.205	0.219
<i>p</i>	0.051	0.002	0.007	0.021	0.014
External	0.072	0.200	0.235	0.275	0.245
<i>p</i>	0.413	0.022	0.007	0.002	0.006

As seen in Table 6, there is a statistically significant but very weak positive relationship between the legislative sub-dimension of the thinking style scale and the attention sub-dimension of the SSLIM scale ($r=0.184$). There is a statistically significant but weak positive relationship between the legislative sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.287$, $r=0.346$, $r=0.257$, $r=0.352$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the executive sub-dimension of the thinking style scale and the attention, rehearsal, elaboration, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.209$, $r=0.323$, $r=0.363$, $r=0.299$) respectively. There is a statistically significant but very weak positive relationship between the executive sub-dimension of the thinking style scale and the articulation-organization sub-dimension of the SSLIM scale ($r=0.192$).

There is a statistically significant but weak positive relationship between the judicial sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.240$, $r=0.272$, $r=0.233$, $r=0.295$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the global sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.317$, $r=0.333$, $r=0.333$) respectively. There is a statistically significant but very weak positive relationship between the global sub-dimension of the thinking style scale and the articulation-organization sub-dimension of the SSLIM scale ($r=0.176$).

There is a statistically significant moderate positive relationship between the local sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal sub-dimension of the SSLIM scale ($r=0.431$). There is a statistically significant but weak positive relationship between the local sub-dimension of the thinking style scale and the elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.319$, $r=0.289$, $r=0.368$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the liberal sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.220$, $r=0.260$, $r=0.316$, $r=0.200$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the conservative sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration,

articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.261$, $r=0.374$, $r=0.338$, $r=0.308$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the hierarchical sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.233$, $r=0.249$, $r=0.302$, $r=0.262$) respectively.

There is a statistically significant but very weak positive relationship between the monarchic sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal sub-dimension of the SSLIM scale ($r=0.181$). There is a statistically significant but weak positive relationship between the monarchic sub-dimension of the thinking style scale and the elaboration and articulation-organization sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.257$, $r=0.237$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the oligarchic sub-dimension of the thinking style scale and the articulation-organization and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.263$, $r=0.305$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the anarchic sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.324$, $r=0.371$, $r=0.368$, $r=0.360$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the internal sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.267$, $r=0.234$, $r=0.205$, $r=0.219$) respectively.

There is a statistically significant but weak positive relationship between the external sub-dimension of the thinking style scale and the rehearsal, elaboration, articulation-organization, and comprehension monitoring sub-dimensions of the SSLIM scale. The correlation coefficients for these sub-dimensions are ($r=0.200$, $r=0.235$, $r=0.275$, $r=0.245$) respectively. There is no statistically significant relationship found between the other sub-dimensions ($p>0.05$).

4. Discussion and Conclusion

The styles of thinking influence learning, including SSLIM, which has been investigated about the thinking styles of students studying music. In this study, no significant difference was found between the mean values of the subscales of the scales used and the class variable. However, in the study by Akçay (2019), a significant difference was found between thinking styles and the class variable. It is believed that the different results obtained may be due to the differences in the study groups.

In this study, a significant difference in favor of males was found only in the executive subscale of the learning styles scale about the gender variable. There are studies in the

literature that demonstrate some differences in subscale averages obtained from the thinking styles inventory based on gender (Akçay, 2019; Dinçer, 2009; Esmer, 2013). Additionally, no significant difference was found between the gender variable and the subscales of the SSLIM scale in this study. Some studies show that there is no significant difference in strategy use based on gender, which supports the findings of this study (Hagans, 2004), as well as studies that demonstrate differences (Aydiner Uygun & Kılınçer, 2018a). It is thought that the obtained results may be due to the differences in the study groups.

In this study, it was determined that students prefer comprehension monitoring strategy the most among the SSLIM types, while they prefer articulation-organization and attention strategies the least. Similarly, previous studies have found that the comprehension monitoring strategy is used more frequently compared to other strategies (Çelik, 2016), and articulation-organization strategies are used less often compared to other types of strategy (Aydiner Uygun & Kılınçer, 2017b; Aydiner Uygun & Kılınçer, 2018a; Çelik & Kumral, 2016). Geiersbach (2000) stated that individuals using the comprehension monitoring strategy can achieve successful results in a short period. Therefore, the use of comprehension monitoring strategies is essential. Attention strategies involve focusing on marking the music notation to be learned. Studies demonstrate the importance of these strategies for individuals studying music (Fenmen, 1997; Pamir, 1984). In a study conducted by Pamir (1984), the significance of not overlooking details such as ties, ornaments, finger numbers, etc., in piano exercise pieces was emphasized using attention strategies. Fenmen (1997) emphasized the necessity of analyzing the structure of a piece (marking cadences, writing finger numbers on the piece, etc.) to study it effectively. Based on these findings, it is evident that articulation organization and attention strategies are highly important in music. Awareness should be raised, and training should be provided to increase the frequency of using these less utilized strategies in this study.

According to the average values of the study, participants predominantly used hierarchical, judicial, internal, and monarchic thinking styles, while they least utilized liberal, external, anarchic, and oligarchic thinking styles. In this study, participants favored hierarchical thinking the most and liberal thinking the least. In the hierarchical thinking style, individuals focus on multiple tasks simultaneously to efficiently manage their time. These individuals can use their time effectively by prioritizing and working systematically based on the importance of their functions (Sternberg, 1997; Sternberg & Zhang, 2005). The high preference for hierarchical thinking in this research indicates that students work by considering prioritization during their learning stages, utilize their time efficiently, and arrange their tasks according to their importance. Studies support the high usage of hierarchical thinking (Akbulut, 2006; Dinçer, 2009).

On the other hand, individuals with a liberal thinking style are characterized as having creative solid tendencies, being nonconformist, and being willing to take risks (Sternberg & Zhang, 2005). The lower preference for liberal thinking in this study can be interpreted as students being inflexible and rule-oriented. This result is unexpected for students studying in the field of music, where creativity and flexible thinking are essential. Sternberg and Grigorenko (1997) state that thinking styles can undergo lifelong changes and variations. Therefore, it can be said that the development of liberal

thinking styles is necessary for music students, where creativity and flexible thinking are highly valued.

According to the data obtained from the study, participants in the legislative, judicial, global, local, liberal, conservative, hierarchical, monarchic, oligarchic, anarchic, internal, and external thinking styles were found to use attention strategies at a 'very weak' level. In contrast, only participants in the executive thinking style used them at a 'weak' level. Regarding rehearsal strategies, participants in the local thinking style were found to use them at a 'moderate' level. In contrast, participants in the monarchic and oligarchic thinking styles used them at a 'very weak' level, and participants in all other thinking styles used them at a 'weak' level. All participants were found to use elaboration strategies at a 'weak' level. Participants in the executive and global thinking styles were found to use articulation-organization strategies at a 'very weak' level. In contrast, participants in all other thinking styles used them at a 'weak' level. Regarding comprehension monitoring strategies, participants in the monarchic and oligarchic thinking styles used them at a 'very weak' level, while all other participants used them at a 'weak' level.

Considering students' thinking styles is important for realizing an effective learning-teaching process. Instruction tailored to students' thinking styles will be more accessible and enduring. Thus, student-centered instruction can be achieved. Learning strategies based on thinking style should be incorporated as part of quality management in education. Pedagogical courses that use thinking styles and learning strategies can be added to the curriculum, or the course content can be organized to include them.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *(Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 26.09.2023 Tarih, 365 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu takdirde)	Çalışmanın Tasarlanması: Bütün yazarlar eşit şekilde katkı sağlamıştır Veri Toplanması: Bütün yazarlar eşit şekilde katkı sağlamıştır Veri Analizi: Bütün yazarlar eşit şekilde katkı sağlamıştır Makalenin Yazımı: Bütün yazarlar eşit şekilde katkı sağlamıştır Makale Gönderimi ve Revizyonu: Bütün yazarlar eşit şekilde katkı sağlamıştır
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * Erciyes University Rectorate, Social and Humanity Sciences Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 26.09.2023, numbered 365 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study: All authors contributed equally. Data Acquisition: All authors contributed equally. Data Analysis: All authors contributed equally. Writing up: All authors contributed equally. Submission and Revision: All authors contributed equally.

References

Afacan, Ş. (2018). Müzik eğitiminde öğrenme stratejileri üzerine yapılan ulusal literatürdeki çalışmaların incelenmesi [Investigation of studies in national literature on learning strategies in music education]. *Researcher*, 6(4), 395-406.

Akbulut, E. (2006). Pamukkale üniversitesi eğitim fakültesi müzik eğitimi anabilim dalı öğrencilerinin düşünme stil profilleri çerçevesinde değerlendirilmesi [Evaluation of Pamukkale University Faculty of Education Department of Music Education students within the framework of thinking style profiles]. *National Music Education Symposium*, 26, 28.

Akçay, Ş. (2018). Müzik öğretmenlerinin düşünme stillerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi [Examining the thinking styles of music teachers according to some variables]. *The Journal of Social Science*, 28, 184-199, doi:10.16990/SOBIDER.4459

Akçay, Ş. (2019). Mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin düşünme stilleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi [Examining the relationship between the thinking styles and some demographical variables of the students receiving professional music education]. *Kastamonu Education Journal*, 27(2), 683-700. doi:10.24106/kefdergi.2687

Akın, Ö. (2007). *Anadolu Güzel Sanatlar liseleri müzik bölümleri keman dersinde anlamlandırma stratejisinin kullanımı ve etkililik düzeyi* [The use of elaboration strategy and its efficiency level in violin lessons given in music departments of anatolian fine arts high schools]. (PhD), Gazi University, Ankara. (207122)

Akın, Ö. (2013a). Keman eğitiminde anlamlandırma stratejisinin başarıya etkisi (Örnek bir uygulama) [The Effect of elaboration strategy on academic achievement in violin training (A sample application)]. *Kastamonu Education Journal*, 21(4), 1551-1560.

Akın, Ö. (2013b). Müzik öğretmeni adaylarının öğrenme stratejilerini kullanma durumları (Pamukkale Üniversitesi Örneği) [Learning strategy use of prospective music teachers (Example of Pamukkale University)]. *Van Yüzüncü Yıl University Journal of Education*, 1(10), 1-10.

Altun, F. (2015). *Müzik öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri, problem çözme becerileri ve alan başarı puanları arasındaki ilişkiler* [Music teacher candidates' learning styles, problem solving skills and the relationship between field achievement points]. (Master), İnönü University, Malatya.

Altun, F., Yurga, C., Zahal, O., & Gurpinar, E. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ve alan dersleri başarıları arasındaki ilişkiler [Music teacher candidates' learning styles and the relationship between field achievement points]. *e-International Journal of Educational Research*, 6(3), 46-70.

Avcı Akbel, B. (2018a). Strategies used by cello students while performing Turkish Music pieces. In H. Şahin & N. Delibegovic Dzanic (Eds.), *Academic Studies in Educational Sciences*. Cetinje: Ivpe.

Avcı Akbel, B. (2018b). Türk Müziği alanında öğrenim gören çello öğrencilerinin öğrenme stratejilerini kullanma durumları [Learning strategy use of cello students who

are learning in Turkish Music]. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 163-184. doi: 10.7827/TurkishStudies.13946

Avcı Akbel, B. (2019). Müzik eğitiminde bilişötesi stratejilerin kullanımı [The use of metacognitive strategies in music education]. In B. A. Akbel (Ed.), *Güzel Sanatlar Eğitimi Araştırmaları I*. Ankara: Akademisyen.

Aycan, K. (2018). *Aktif müzik eğitimi yaklaşım ve yöntemleri ile Deneysel Öğrenme Kuramı arasındaki akrabalık ilişkisi* [The kinship between active music education approaches and methods and experiential learning theory]. Paper presented at the Vth International Eurasian Educational Research Congress, Akdeniz University.

Aycan, K. (2019). *Düşünme stilini deneyimleyerek öğrenmek* [Learning thinking style through experience]. Paper presented at the EJER, Ankara.

Aycan, K. (2021). Is experiential learning possible with active music education. In D. Kuzejl (Ed.), *Education at the Intersection of Globalization and Technology*: IntechOpen.

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2012a). Evaluation of the relationship between the levels of achievement and the levels of learning strategy utilisation: the fine arts and sports colleges case. *Fine Arts*, 7(2), 199-213.

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2012b). Pişano Repertuarının öğrenilmesinde öğrenme stratejilerinin kullanılma düzeyleri ile başarı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Güzel sanatlar ve spor liseleri örneği [An analysis of using levels of learning strategies according to some variables in learning piano repertoire: Example of fine arts and sports schools]. *Journal of Human Sciences*, 9(1).

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2017a). Developing a scale for strategies used during the practice and learning of instrumental music. *Educational Research and Reviews*, 12(8), 518-530.

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2017b). Strategies musicians use while practicing and learning instrumental music. *Educational Research and Practice*, 400.

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2018a). Enstrümantal müziği çalışırken ve öğrenirken kullanılan stratejiler ölçeğinin yapı geçerliğinin incelenmesi [Examination of strategies professional music education students use while practicing and learning instrumental music]. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty* (47), 317-339.

Aydiner Uygun, M., & Kılınçer, Ö. (2018b). Investigation of the construct validity of the scale of strategies used while studying and learning instrumental music. *KEFAD*, 19(2). doi:10.29299/kefad.2018.19.02.008

Bircan, K. E. (2018). *Müzik öğretmeni adaylarının müziği öğrenme stratejilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* [Music teachers candidates the strategies of musical learning inversigation from different variables]. (Master), Ondokuz Mayıs University, Samsun.

Buluş, M. (2006). Assessment of thinking styles inventory, academic achievement and student teachers's characteristics. *Education and Science* 31(139), 35-48.

Büyükköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* [Scientific research methods]. Ankara: Pegem Academy.

Calefariu, E. G. (2020). Vocal technique in the formation stages of the lyric artist. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov Series VIII: Performing Arts* 13(62), 79-84.

Cangro, R. M. (2004). *The effects of cooperative learning strategies on the music achievement of beginning instrumentalists*. (PhD). University of Hartford, USA.

Çelik, D. (2016). 11. Sınıf öğrencilerinin düşünme stilleri, öğrenme stratejileri ve düşünme stilleri ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişki [Thinking styles of 11th grade students, learning strategies and the relationship between learning strategies and thinking style] (Master), Pamukkale University, Denizli.

Çelik, D., & Kumral, O. (2016). 11. sınıf öğrencilerinin düşünme stilleri, öğrenme stratejileri ve düşünme stilleri ile öğrenme stratejileri arasındaki ilişki [Thinking styles of grade 11th students, learning strategies and the relationship between learning strategies and thinking style]. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 12(2).

Çubukçu, Z. (2004). Öğretmen adaylarının düşünme stillerinin belirlenmesi [Determine the thinking styles of teacher candidates]. *Trakya University Journal of Social Science*, 6(2), 87-105.

Deniz, J. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının bilişötesi öğrenme stratejilerini kullanma düzeyleri [Prospective music teachers' usage levels of metacognitive learning strategies]. *The Journal of Academic Social Science*, 3(14), 1-14.

Dewey, J. (1933). *How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the education process*. New York: DC Heath and Company.

Dinçer, B. (2009). Öğretmen adaylarının düşünme stilleri profillerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi [The Investigation of teacher candidates' thinking style profiles in terms of various variables] (Master), Adnan Menderes University, Aydın.

Duru, E. (2004). Düşünme stilleri: Kavramsal ve kuramsal çerçeve [Thinking Styles: Theoretical and conceptual framework]. *Eurasian Journal of Educational Research*, 14, 171 - 186.

Ertem, Ş. (2003). *Ankara Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi müzik bölümü temel piyano eğitiminde öğrenme stratejilerinin kullanılma durumları ve örgütlenme stratejisinin etkililik düzeyi* [States of learning strategies being used and efficacy level of organizational strategy on fundamental piano education at the music department of Ankara Anatolian Fine-Arts High School. (PhD), Gazi University, Ankara.

Ertem, Ş. (2014). Piyano eğitiminde öğrenme süreci ve öğrenme stratejileri kullanmanın yeri ve önemi [The learning process and the role and the importance of using learning strategies in piano education]. *JAE- Journal of Art Education*, 2(2), 1-26.

Esmer, E. (2013). Öğretmen adaylarının zihinsel stil tercihlerine yönelik bir araştırma: Zihinsel stiller değişiyor mu? [A research on the intellectual style preferences of pre-candidate teachers: Do the intellectual style preferences change?] *Trakya University Faculty of Education Journal*, 3(2), 21-30.

Fenmen, M. (1997). Müzikçinin el kitabı [The musician's handbook] (A. Say Ed.). Müzik Ansiklopedisi Publishing

Fer, S. (2005). Düşünme stilleri envanterinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması [Validity and reliability of the thinking styles inventory]. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 5(1), 31-68.

Gagne, R., & Driscoll, M. (1988). *Essentials in learning research*. Instructional technology: Foundations. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Geiersbach, F. J. (2000). *Musical thinking in instrumental practice: An investigation of practice strategies used by experienced musicians*: Teachers College, Columbia University, USA.

Hagans, W. W. (2004). *Musicians' learning styles, learning strategies and perceptions of creativity*. (PhD), University of Oklahoma State, USA.

Hallam, S. (2001). The development of metacognition in musicians: Implications for education. *British Journal of Music Education*, 18(1), 27-39.

Hanberry, M. A. (2004). *Effects of practice strategies, metronome use, meter, hand, and musical function on dual-staved piano performance accuracy and practice time usage of undergraduate*, (PhD). Louisiana State University and Agricultural & Mechanical College, USA.

Kandemir, Ö. & Yokuş, T. (2020). Piyano eğitiminde öğrenme stratejilerinin kullanılma durumunun piyano eğitimcileri ve öğrencilerinin görüşleri açısından değerlendirilmesi [Evaluation of the use of learning strategies in piano education in terms of opinions of piano educators and students]. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(1), 334-345.

Karasar, N. (2007). Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler [*Scientific research method: concepts, principles, techniques*], Ankara: Nobel Publishing.

Kılınçer, Ö., & Aydın Uygun, M. (2013). Piyano dersinde kullanılan öğrenme stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi [The development scale of learning strategies used in piano lesson]. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 468-493.

Kılınçer, Ö., ve Aydın-Uygun, M. (2020). Examination of professional musicians' experiences about the strategies that can be used while learning piano music. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 11(39), 245-277.

Kotzee, B. (2018). Dewey as virtue epistemologist: open-mindedness and the training of thought in democracy and education. *Journal of Philosophy of Education*, 52(2), 359-373.

Kumar, R. (2018). *Research methodology: A step-by-step guide for beginners*, Sage.

Kurtuldu, M. K. (2007). *Bilgiyi işleme modeline dayalı piyano eğitiminde genel öğrenme stratejilerinin yeri ve görsel imajlar oluşturma yönteminin kullanılabilirlik düzeyi* [Status of current learning strategies and utility of visual images strategy in piano education based on information processing theory]. (PhD) Gazi University, Ankara.

Kurtuldu, M. K. (2011). Yürütücü biliş dayalı bireysel tutumların piyano çalma başarısına etkisi [Effect of metacognition based individual attitudes to piano playing success]. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(190), 41-53

Nacaroglu, D. (2019). Müzik öğretmeni adaylarının kullandıkları öğrenme stratejilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [*Investigation of learning strategies used by music teacher candidates in terms of various variables*]. (Master), Pamukkale University, Denizli.

Özer, S., & Yılmaz, E. (2016). Düşünme stilleri [Thinking styles]. In N. Sargın, S. Avşaroglu, & A. Ünal (Eds.), *Eğitim ve psikolojiden yansımalar*. Konya: Çizgi Publishing.

Pamir, L. (1984). *Çağdaş Piyano Eğitimi* [Contemporary Piano Education]. Istanbul: White Pavilion.

Priest, G. (2021). Henry Cowles, The scientific method: An evolution of thinking from Darwin to Dewey, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020 [Review of the book *The scientific method: An evolution of thinking from Darwin to Dewey Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020* by Henry Cowles.]. *The FASEB Journal*, 43, 96, doi: 10.1007/s40656-021-00452-0

Saga, Z., Qamar, K., & Trali, G. (2015). Learning styles-understanding for learning strategies, *Pakistan Armed Forces Medical Journal*, 65(5), 706-709.

Sternberg, R., & Wagner, R. (1992). *Thinking styles inventory*. Yale University, USA.

Sternberg, R. J. (1988). Mental self government: A theory of intellectual styles and their development. *Human Development*, 31(4), 197-224, doi: 10.1159/000275810

Sternberg, R. J. (1997). *Thinking styles*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi: Cambridge University Press.

Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (1997). Are cognitive styles still in style? *American Psychologist*. doi: 10.1037/0003-066X.52.7.700

Sternberg, R. J., Grigorenko, E. L., & Zhang, L.-F. (2008). Styles of learning and thinking matter in instruction and assessment. *Perspectives on psychological science*, 3(6), 486-506.

Sternberg, R. J., & Wagner, R. K. (1991). *MSG Thinking style inventory: Manual*, Star Mountain Projects.

Sternberg, R. J., & Zhang, L. F. (2005). Styles of thinking as a basis of differentiated instruction. *Theory into practice*, 44(3), 245-253. doi: 10.1207/s15430421tip4403_9

Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri* [Teaching principles and methods], Eğitim Publishing.

Şahin, H., & Çakar, E. (2011). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme stratejileri ve akademik güdülenme düzeylerinin akademik başarılarına etkisi [The effects of students' academic motivation and students' learning strategies on students' success]. *The Journal of Turkish Educational Science*, 9(3), 519-540.

Weinstein, C. E., & Mayer, R. E. (1983). *The teaching of learning strategies*. Paper presented at the Innovation abstracts.

Yeşilyurt, E. (2021). Öğrenme stratejileri [Learning strategies]. *OPUS- International Journal of Society Researches*, 18(Educational Sciences Special Issue), 5116-5139. doi: 10.26466/opus.901943.

Yılmaz, D. U., & Akar, D. (2020). Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğrencilerinin düşünme stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi [An analysis on thinking styles of

fine arts education department's students in terms of different variables]. *Journal of Institute of Fine Arts*, 26(45), 608-619. Doi: 10.32547/ataunigsed.763975

Yılmaz, H., & Sünbül, A. M. (2004). Öğretimde planlama ve değerlendirme [*Planning and evaluation in teaching*]. Çizgi Publishing.

Yokuş, H. (2010). Piyano eğitiminde öğrenme stratejilerinin kullanılmasının öğrencilerin başarılarına ve üstbilişsel farkındalıklarına etkisi [Impact of the use of learning strategies in piano education on students' achievement and metacognitive awareness. *Marmara University Atatürk Education Faculty Journal of Educational Sciences*, 31(31), 145-160.

Zhang, L.-f. (2002). Thinking styles and cognitive development. *The Journal of Genetic Psychology*, 163(2), 179-195.

Sosyal İnceleme Raporlarında Sistem Kuramının Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye Almanya Örneği

Emine ATAMAN¹

Öz

Sosyal hizmet uygulamalı bir bilim olarak çeşitli kuramlardan faydalanmaktadır. Bu kuramların her biri sosyal hizmet uygulamasını çeşitli şekilde desteklemektedir. Söz konusu kuramlardan sistem kuramı ise uygulamada vakayı bütüncül şekilde değerlendirme imkânı vererek uygulamaya katkı sunmaktadır. Bu çalışma sosyal hizmet uygulamasının bir parçası olan sosyal inceleme raporlarında sistem kuramının kullanılıp kullanılmadığı sorusu üzerinden ortaya çıkmıştır. Araştırmada, Türkiye (5) ve Almanya'da (5) hizmet sunan 10 sosyal hizmet uzmanının sosyal inceleme raporlarında sistem kuramının kullanılmasına ilişkin görüşleri alınarak değerlendirilmiştir. Veriler; *sosyal hizmet uzmanlarının kuramlardan faydalanmaları, sistem kuramını sosyal inceleme raporlarında kullanmaları, sistem kuramının uygulamaya katkıları ve kuramlardan faydalanmadaki güçlükler* olmak üzere 4 tema şeklinde analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilere göre her iki ülkede de sosyal hizmet uzmanları bireyin ve ailenin iyilik halini öncelikle sistem bakış açısını raporlarına yansıttıkları, karar alma ve değerlendirme süreçlerinde sistem kuramından faydalandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca sistem kuramı bilgisinin kullanıldığı bir sosyal inceleme raporunun müracaatçıların değerlendirilmesi ve onlar için etkin bir müdahale gerçekleştirilmesinde bütüncül bir bakış sunarak doğru karar almaya fayda sağladığı da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Sistem Kuramı, Sosyal İnceleme Raporu, Türkiye, Almanya

Ataman, E. (2024). Sosyal İnceleme Raporlarında Sistem Kuramının Kullanımına İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye Almanya Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 968-987. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1439738>

Geliş Tarihi	19.02.2024
Kabul Tarihi	14.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Öğr. Gör. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Borçka Acarlar MYO, Sosyal Hizmetler Programı, Artvin, Türkiye, emineataman08@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6057-7499>

An Evaluation on the Use of Systems Theory in Social Investigation Reports: The Example of Türkiye and Germany

Emine ATAMAN¹

Abstract

Social work, as an applied science, benefits from various theories. Each of these theories supports social work practice in various ways. System theory, one of the theories in question, contributes to practice by providing the opportunity to evaluate the case in a holistic way. This study emerged from the question of whether system theory is used in social investigation reports, which are a part of social work practice. In the research, the opinions of 10 social workers providing services in Turkey (5) and Germany (5) were evaluated and evaluated regarding the use of system theory in social investigation reports. Data; It was analyzed in four themes: social workers' use of theories, use of systems theory in social investigation reports, contributions of systems theory to practice, and difficulties in benefiting from theories. According to the data obtained from the interviews, it is understood that social workers in both countries prioritize the well-being of the individual and the family, reflect the system perspective in their reports, and benefit from system theory in their decision-making and evaluation processes. It has also been determined that a social investigation report using system theory information provides a holistic view in evaluating clients and providing an effective intervention for them, helping to make the right decisions.

Keywords: Social Work, Systems Theory, Social Analysis Report, Türkiye, Germany

Ataman, E. (2024). An Evaluation on the Use of Systems Theory in Social Investigation Reports: The Example of Türkiye and Germany, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 968-987. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1439738>

Date of Submission	19.02.2024
Date of Acceptance	14.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Lecturer Dr. Artvin Çoruh University, Borçka Acarlar Vocational High School, Social Work Department, Artvin, Türkiye, emineataman08@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6057-7499>

Giriş

Sosyal hizmet; bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların sosyal, psikolojik, ekonomik veya hukuki yönden işlevselliklerini yerine getiremedikleri durumlarda yaşamla başa çıkma işlevlerini artırmalarına yönelik müdahaleler gerçekleştiren uygulamalı bir disiplindir. Sosyal hizmetin temel amacı, insanlar için mümkün mertebe yardımlardan bağımsız ve işlevsel bir yaşam biçimi oluşturmak, onları güçlendirmek ve desteklemektir (Bommes ve Scherr, 2000, s. 14). Sosyal hizmetin uluslararası tanımına göre sosyal hizmet; sorun çözme, güçlendirme ve sosyal değişim ana amaçları etrafında toplanmaktadır (Payne, 2020, ss. 38-40). Diğer taraftan sosyal hizmetin kaynak geliştirme, psiko-sosyal yönden güçlendirme, kendi kendine yardımı destekleme ve bireysel özerklik için kapasite geliştirme amaçları da vardır (Obrecht, 2004, s. 272).

Kuram, yanlışlanmadığı süre boyunca doğru olarak kabul görülen genellemelere verilen isimdir. Kuramlar önermelerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Kuram, bir şeyin neden o şekilde gerçekleştiğine dair bir düşünce ortaya koyarak olgular arasında gerçekleşen ilişkileri açıklar (Krysyk ve Finn, 2015, s. 99). Kuramlar, düşünceleri anlamaya olanak sağlarken kesinlik kazanmamış olaylara da açıklık getirerek araştırma ve uygulama için düzenli bir çerçeve oluşturmaya yardımcı olur (Payne, 2020, s. 27).

Kuramlar; sosyal hizmet uzmanlarına (SHU) müracaatçularına nasıl bir müdahale uygulayacakları konusunda bir rota çizmektedir. SHU'lar mesleki uygulamada kuramsal bilgilerinden faydalanarak tüm sorun gruplarıyla çalışabilir düzeyde hareket edebilirler (Payne, 2020, s. 18). Kuram bilgisi ile olay ve olguları açıklamak, değerlendirme yapmak ve hangi yöntemin kullanılacağını bilmek mümkün olmaktadır. Örneğin SHU, bireyin çevresiyle ilişkili olarak gelişen değişimleri sistem bakış açısıyla değerlendirdiğinde nasıl müdahalede bulunması gerektiğini anlayabilir. SHU'lar mesleki etik değerlere uygun hareket etme sorumluluğunda olarak varsayım ve sezgilerle müracaatçıyı riske atmamalı, hangi yaklaşımın uygun olduğuna karar verip müdahaleyi yönetmelidir (Teater, 2015, s. 13). Dolayısıyla SHU müracaatçının içinde bulunduğu durum ve şartlara göre en işlevsel yönetime başvurabilir.

Sistem, karşılıklı ögeler topluluğudur. Bu bağlamda sistem kavramı, bu ögeler arasında muazzam ilişkilerin var olduğunu açıklar (Bertalanffy, 1956. S.2). Sistem, günlük hayatta sıklıkla kullanılan bir kavram olarak düzen oluşturma anlamını ifade ederken parçaların meydana getirdiği bir bütün olarak da anlaşılabilir (Kaban, 1994, s. 219). Sistem kuramı ise bütünü parçasıyla beraber ele almayı ve parçanın diğer parçalarla olan etkileşimlerini anlamayı sağlayan, bütüncül bakış açısı sunan bir düşüncedir (Badak ve Özdaşlı, 2019, s. 852). Sistem kuramının temel özelliği, evreni sistem düşüncesiyle analiz ederek sorunlara çözüm geliştirecek biçimde değerlendirme yapmaya imkân vermesidir (Yoldaş, 2019, s. 133). Yaşam sürecinde meydana gelen sorunların çözümü noktasında nereden başlanması gerektiği düşüncesi karmaşıktır. Zira sorunlar, birbirleriyle ilişkilidir. Tam da burada sistem kuramı var olan karmaşıklığa düzen oluşturma olanağı sunmaktadır. Sistem çevreye uyum sağlama işleviyle bunu gerçekleştirir (Akkuş ve Alevok İzci, 2018, ss. 227-228).

Sosyal hizmette sistem kuramı, bireyin sosyal çevreyle olan karşılıklı etkileşimini bütüncül değerlendirmeye olanak sağlayan bir bilgi temelini oluşturmaktadır. Sistem kuramı, sosyal hizmet uygulamalarında bireylerin yanı sıra grup, aile ve toplumu bir bütün olarak ele alan, sorunların çözüme kavuşturulmasında rol oynayan kuramlardan

biri olmuştur. Sistem düşüncesiyle SHU “her sistem bir diğerini etkiler” ilkesini kullanarak sorunları değerlendirmeye alır (Artan, 2010, s. 9). Dolayısıyla parçaları bütünlük içerisinde ele almak, sorun tespiti ve uygun müdahale için rehberlik sağlamaktadır.

Sosyal hizmet uygulamasının mesleki bir çıktısı olan sosyal inceleme raporları (SİR), sosyal hizmet uzmanları (SHU) tarafından hazırlanan bir değerlendirme raporudur (Artan ve diğ., 2018, s. 1). SİR’ler raporda söz konusu müracaatçıyı, ailesini ve çevresini tanıma ve birlikte ele alma imkânı sunar. Bu tür raporlar ihtiyaç alanlarına yönelik olarak farklılıklar gösterebilir. Örneğin ekonomik destek, psikolojik destek, kurum bakımı gibi (Tomanbay, 2010, s. 185). Sosyal hizmet uygulamasını kayıt altına almak; müracaatçının sorunu, müdahale planı, sosyal, ekonomik ve sağlık durumlarıyla ilgili bilgileri değerlendirme ve sevk etme işlemlerinin raporlanması işlemlerini kapsar. Kayıtların usulüne uygun ve düzenli tutulması, ayrıca belli kurallar dahilinde tutulması gereklidir (Altındağ, 2020, s. 133). SİR’lerin dışında hazırlanan durum değerlendirme raporu, süreç raporu ve sosyal araştırma raporu da sosyal hizmet uygulamasının somut çıktılarıdır.

SİR’ler müracaatçıyı temsil eden yasal bir evrak olarak SHU tarafından yazılmaktadır. Bu bağlamda uygulamanın bir parçası olan SİR’de sistem kuramının kullanımı ve olası faydalarının ortaya konması uygulama için önem arz etmektedir.

Literatür incelendiğinde Türkiye’de sosyal hizmet özelinde sistem kuramıyla ilişkili çalışmaların az olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu çalışma, sistem kuramının uygulamada kullanımını ve yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma; bir uygulama çıktısı olan SİR’lerde sistem kuramının nasıl değerlendirildiği sorusu üzerinden şekillenmiştir. Bu minvalde SİR yazmış SHU’ların sistem kuramı üzerine görüşleri alınarak sistem kuramının raporlarda kullanımı hakkında bilgiler ortaya konmuştur. Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmış, SİR hazırlamış ve bunu deneyimlemiş SHU’ların bireysel görüşlerinin alındığı görüşme tekniğinden faydalanılmıştır.

Çalışmanın girişinde konu üzerine genel bir çerçeve çizilmiş olup çalışmanın seyrinde kuram ve sosyal hizmet uygulamasında sistem kuramı ile ilgili bilgiler, çalışmanın yöntemi, bulgular ve yorumlar, tartışma, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

Sosyal Hizmet Uygulamasında Sistem Kuramı

Sosyal hizmet, insanların sosyal gelişimini ve kendi kaderlerini tayin etmelerini teşvik eden, insanların hayatlarını aktif olarak işlevsel ve olumlu düzeyde şekillendirmeye yardımcı olan uygulamalı bir disiplindir. Sosyal adalet, insan haklarına, çeşitliliğe ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin temellerini oluşturmaktadır. Meslek olarak sosyal hizmet, sosyal değişmeyi ve bireyler arası ilişkilerdeki problemlerin çözümünü teşvik eder ve insanların özgür karar vermede hayatlarını daha iyi şekillendirmelerine olanak sağlar. İnsan davranışı, sosyal çevre ve sosyal sistemler üzerine bilimsel bilgilere dayanan sosyal hizmet, bireylerin çevreleri ile etkileşime girdiği noktalara ve bu noktalarda oluşan sorunlara müdahalelerde bulunur (Schilling ve Klus, 2018, s. 32).

Sosyal hizmetin temel amacı, bireyleri mümkün olduğunca yardımlardan bağımsız bir yaşam biçimi ortaya koymak konusunda desteklemek ve güçlendirmek, böylece bireylerin problem durumuna gelen yaşam alanlarını dayanılabilir hale getirerek değiştirmektir. Sosyal hizmet, organize bir yardım çeşidi olarak çağdaş toplumun

yardıma gereksinim duyan bireylerinin yardım ihtiyacını gidermek gibi bir işlevi yerine getiren bir disiplindir (Bommes ve Scherr, 2000, s. 14).

Sosyal hizmet bilimi, kuramın uygulamayı şekillendirdiği, uygulamanın kuramı etkilediği uygulamalı bir bilim dalı olarak diğer sosyal bilimlerden bu yönüyle ayrılmaktadır. Kuram belirli bir durum hakkında düşündüğümüz ve bu duruma dayanarak olabilecekler hakkında yaptığımız tahminde bulunma işlemidir (Teater, 2015, s. 10). Kuram, evrenin farklı yönlerinin düzenli ve tutarlı bir şekilde açıklanması çabasıdır. Kuramı “genelleştirilmiş fikirler dizisi” olarak açıklamak mümkündür (Kuhlmann, 2014). Sosyal hizmet kuramları, uygulama ve müdahalede ne yapılacağına karar vermeyi ve sosyal hizmeti anlamaya olanak sağlamaktadır. Kuram, bilgi ve uygulamanın farkını ortaya koyan bir bilgi temelidir. SHU’lar mesleki müdahalelerinde ne yapmaları gerektiğine karar verme ve kendilerine yöneltilen beklentileri karşılama durumunda olmaları nedeniyle kendileri için bir rehber niteliği olan kuramlara göre hareket etmek durumundadırlar (Payne, 2020, s. 18).

SHU’lar birey ve çevresine müdahalede bulunurken mesleki değerlere, ön değerlendirme, gözlem ve etik ilkelere uygun hareket etme sorumluluğuna sahip olmaları gerekmektedir. Bu değerlendirmelere uygun hareket edilmediğinde müraaatçıyı riske atma durumu söz konusu olmaktadır. Çünkü SHU’lar, yöntemlerini sezgi ve varsayımlarına göre uygulayamazlar. Diğer taraftan uygulamadan gelen bilgeliğini de kullanarak benzer deneyimlerini aktarabilirler. SHU’lar doğru müdahale için nelerin uygun olup nelerin değiştirilmesi veya düzeltilmesi gerektiğine karar verirken kuram ve yaklaşım üzerinde eleştirel bir gözle hareket edebilmeliler (Teater, 2015, s. 13).

Sosyal hizmet disiplininin yararlandığı kuramlardan sistem kuramı uygulamada başvurulan başat kuramlardan bir tanesidir. Sistem kavramı birbiriyle ilişkili öğeler bütünü ifade eder (Bertalanffy, 1956, s.2). Sistem, karmaşık bir nesnedir. İçinde yer alan tüm öğeler, aynı nesnenin diğer öğeleri ile öyle bir şekilde kenetlenmiştir ki bütününe yönelik olarak o sisteme ait bir karakter ortaya çıkmaktadır. Bir sistemin bütün parçalarının kendi aralarındaki bağlardan dolayı sisteme dair belirli nitelikler ortaya çıkmaktadır. Sisteme dair bu nitelikler, sistemin özelliklerini ortaya koymaktadır (Bunge, 1996, s. 77). Bunun ötesinde sistemin parçalarından da bazı alt özellikler türeyebilmektedir.

Sistem, kendi aralarında ilişkili öğeler bütünü olarak parçaların düzenli birleşimi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Sistemde bütün öğeler birbirlerine belli bir şekilde bağlıdır. Çevre kavramı ise bütünü nitelemekte ve bireylerin psikolojik, ekonomik, siyasal ve sosyal durumlarını belirleyen faktörler olarak tanımlanmaktadır (Yoldaş, 2019, s. 48). Sistem kuramı, insanların belli konularda derinleşirken olayın bütünü göz ardı etmelerine bir çözüm getirmek amacıyla ortaya çıkan bir kuramdır (Merten, 2000, s.181).

İlk olarak 1968’de Ludwig Von Bertalanffy tarafından ortaya atılan genel sistem kuramı biyoloji bilimi başta olmak üzere fizik, mühendislik ve sosyal bilimler alanlarını da etkisi altına almıştır (Müller, 1996, s.6). Genel sistem kuramı Bertalanffy’e göre bir dünya görüşüdür. Bu görüşe göre sistemin güçlerinden bir yaşam fenomeni meydana gelmektedir. Sistemin içerisinde dengeli bir halde ilerleyen dinamik bir süreç mevcuttur. Sistem kuramı sosyal bilimlerde sorun çözme ve çözüm üretme noktasında devreye giren bir bilimsel olanaktır (Yoldaş, 2019, ss. 13-19).

Sistem kuramı ortaya çıktığı ilk yıllarda, sosyal hizmetin yararlandığı psikodinamik yaklaşıma karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyolojik bakış açısının sosyal hizmetteki “sosyal” olgusuyla baş etmede psikolojik kuramların başarısız olmaları ve yetersiz kalmaları sonucuna karşı olduğu görülmektedir. Ayrıca sosyolojik düşüncelerin vaka uygulamalarındaki geniş çaptaki uyarlamaları, yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sosyal hizmette sistem kuramı “bütün” ve “bütünleştirme” üzerine eğilmektedir (Payne, 2020, s. 250). Sosyal hizmette sistem kuramı düşüncesini ortaya koyan bilimci Hearn 1958 ve 1969 yılları arasında yapmış olduğu çalışmalarla ilk katkılarını sunmuştur. Diğer önemli katkı ise Goldstein ve Pincus Minahan’ın 1973 yılında sosyal hizmet müdahalesine sistem düşüncesini uyarlamışlardır (Payne, 2020, s. 249).

Sosyal hizmet uygulamasında sistem kuramı dört farklı sistemde kullanılmaktadır. Bunlar müracaatçı sistemine yönelik uygulama, SHU’nun bireye yönelik mesleki uygulamaları, hedef sistemine yönelik uygulamalar ve eylem sistemine yönelik uygulamalardır (Pincus ve Minahan, 1973, s. 54).

Sistem kuramını sosyal hizmete uyarlamadaki temel amaç, olumlu değişimi oluşturacak müdahale için en uygun hedef sistemi belirlemektir (Teater, 2015, s. 29). Sistem kuramının sosyal hizmete en belirgin katkısı birey, aile, grup ve çeşitli sosyal grupları kapsayan müdahalelerde, bireysel ve sosyal etkenlerin hangi şekilde etkileşime geçtiğine odaklanıp böylece bireylerin çevreyle uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olmaktır (Payne, 2020, s. 239). SHU’lar sistem düşüncesi ile farklı sistemlerin birbirleri arasındaki ilişki üzerinde dururken yalnızca müracaatçılar üzerinde değil, müracaatçıların etkileşimde bulunduğu çevresiyle de iletişime geçmektedir (Duyan, 2019, s.20).

Sistem kuramının bünyesinde bulunan açık-kapalı sistem, alt-üst sistem, entropi, sınır, çevre gibi kavramlar sosyal hizmet disiplinine doğrudan ve dolaylı yollardan katkıda bulunmakta, yeni bir bakış açısı getirmektedir (Cankurtaran Öntaş ve Akçay, 2014, s. 97). SHU’lar uygulamalarında sistem kuramını referans alırken üç farklı yardım sistemini kullanılmaktadırlar. Bunlar: İnfomal (gayriresmî) sistemler ya da doğal sistemler (aile, akraba, arkadaş), formel sistemler (sendika, örgüt) ve toplumsal sistemler (okul, hastane) olarak örneklendirilebilir (Pincus ve Minahan, 1973, ss. 54-63).

SHU’lar, insanların sorun çözme yeteneklerini geliştirmeye ve çevreleriyle olan ilişkilerini kolaylaştırmaya yönelik çalışmalar yaparlar. Bu doğrultuda SHU, müracaatçılarla profesyonel bir ilişki kurmakta ve gereken durumlarda onların farklı kurum ve kuruluşlara yönlendirilmelerine aracılık etmektedir. Bireyin çevresi içerisinde ele alındığı sosyal hizmet uygulamasında odak noktayı insan oluşturmaktadır. Burada SHU tüm bu sorun çözme aktivitelerini yerine getiren kolaylaştırıcı rolünü üstlenmektedir (Zastrow, 2016, s. 18).

SHU’lar korunmaya muhtaç çocuk, aile, engelli, yaşlı, şiddet mağduru kadın, mülteci ve benzeri birçok sorun alanıyla ve farklı ihtiyaç gruplarıyla çalışmaktadır. Bu manada SHU’lar müracaatçı profillerini iyi tanımalı, onların gereksinimlerine göre müdahale planı oluşturmalıdır. Bu planı hayata geçirmek için müdahaleyi yazılı hale getirmek durumundadır. Bir sosyal hizmet meslek etkinliği olan rapor yazmak, müracaatçı sistemini tanımayı amaçlar. SHU’lar müracaatçı ve çevresinde yer alan sistemlerden elde

ettikleri bilgiler çerçevesinde bir müdahale planı oluşturarak en uygun hizmeti sunarlar (Tekindal, 2020, s. 104).

SHU'lar çeşitli vakaları belgelemek ve değerlendirmek için dosyalar oluşturmakta ve bunları müracaatçılara yardımcı olacak önlemler ve yöntemler geliştirmek için kullanmaktadırlar. İnsanlarla ilgilenmenin yanı sıra SHU'nun gerçekleştirilmesi gereken çok sayıda organizasyon, yönetim ve planlama gibi görevleri de bulunmaktadır (Zengin ve Çalış, 2017, ss. 47-67). SHU'nun kuramsal bilginin yanında vaka yönetimi konusunda danışmanlık yapma, araştırma yapma, kaynak bulma ve raporlama becerilerine sahip olması da gerekmektedir.

SHU'lar uygulama sahasında elde etmiş oldukları verileri, gözlemleri ve değerlendirmeleri yazıya dökerek raporlaştırırlar, zira sunulan yardımı yasal olarak gerekçelendirmek durumundadırlar. Sosyal inceleme raporu (SİR) müracaatçıların karşı karşıya kaldıkları sıkıntılar hakkında bilgi veren yasal belgelerdir. Bu raporlar içeriğinde kişisel bilgiler, aile yaşantısı, eğitim, ekonomik ve sağlık durumlarıyla ilgili bilgiler bulunur. SHU'lar raporda edinmiş oldukları gözlemleri, psiko-sosyal durumlarını ve müdahale planına yer verirler. SİR için sosyal hizmet mesleğinde profesyonel bir emek gerektirmektedir. Zira raporlar; bilgi, gözlem, mesleki beceri ve deneyimlerinden faydalanılarak hazırlanmaktadır (Aşkun ve Erkoyuncu, 2023, s. 795). Sosyal hizmet müdahalesinin bir çıktısı olan SİR, problemin açıklamasında, durumun değerlendirilmesinde ve durumla ilgili kanaat getirilmesinde doğru karar alınmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, SHU'ların sistem kuramı üzerine görüşlerini anlamak, müdahalelerinin bir parçası olan SİR'lerde sistem kuramını kullanıp kullanmadıklarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada sistem kuramının seçilmesindeki amaç; müracaatçının ilişkili olduğu sistemleri açıklama, sistem-çevre ilişkisi üzerinde etkileri anlama ve sorunları bu yöntemle bütüncül bir değerlendirme yapma olanağı sunmasıdır. Çalışmanın önemi, sistem kuramının sosyal hizmet mesleki uygulamalarına ve/veya müdahalelerine yansımalarını anlamaya yönelik özgün ilk girişim olmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın yöntemi, sosyal hizmet uygulamalarının bir ürünü olan SİR'lerde SHU'ların sistem kuramını kullanıp kullanmadıklarını ve olası faydalarını anlamaya ve değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanan nitel araştırmaya dayanmaktadır. Nitel araştırmalar, araştırma konusu hakkında bireylerin görüşlerini anlamayı amaçlayan araştırmalardır (Creswell, 2014). Bu yöntemde bir olgunun derinlemesine anlaşılması hedeflenmektedir. Bu çalışma da bizzat SİR hazırlamış SHU'ların görüşlerini almak üzere yapılandırıldığı için fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Fenomenoloji, araştırılan fenomeni deneyimleyenlerin nasıl deneyimlediklerini, ne düşündüklerini keşfeder. Bu yüzden bireylerin araştırılan konuya dair yaklaşımları, görüşleri ve deneyimlerinin anlaşılmasını gerektiren problemler fenomenolojik yaklaşımı gerektirir (Creswell, 2015).

Bu araştırmada temel veri sağlayıcısı olarak görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan veri toplama tekniği olan görüşme, bireylerin kendi bakış açılarını özgün cümleleriyle ifade edebilmelerine imkân vermektedir. Bu bağlamda yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanımı uygun görülmüştür. Nitel araştırma yönteminde, araştırma problemini araştırmaya en iyi imkân veren katılımcıların seçildiği

“amaca yönelik örneklem” esas alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.131). Bu çalışmanın öznelarını oluşturan katılımcılar, sosyal hizmet uygulamasında SİR hazırlayan SHU’lardan seçilmiştir.

Analiz aşamasında SHU’ların görüşleri tek tek incelenerek verileri sistemli hale getirmek adına kategorilere ayrılarak temalar oluşturulmuş ve betimsel analizi yapılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha yakından incelenmesi, belli temalarla okuyucunun bulguları daha rahat kavrayacağı şekilde düzenli hale getirilmesini sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 89). Buna göre belirlenen temalar altında katılımcı ifadelerinin doğrudan alıntılanması ile yorumlar desteklenmiştir.

Görüşme soruları araştırmacı tarafından hazırlanmış ve ..... Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan Etik Onay İzni (06.03.2022 tarih 2022/30 protokol numaralı) alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler 14.03.2022 tarihi ile 08.05.2022 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.

Buna göre SHU’ların SİR’lerde sistem kuramını kullanmalarını değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanan görüşme soruları aşağıdaki gibidir:

1. Sosyal inceleme raporu hazırlarken sosyal hizmet kuramlarından yararlanıyor musunuz?
2. Hazırladığınız sosyal inceleme raporlarında vakayı bütüncül açıdan anlamaya yarayacak sistem yaklaşımını kullanıyor musunuz?
3. Sosyal inceleme raporlarını değerlendirdiğinizde sistem yaklaşımının uygulamaya ne tür katkıları olabilir?
4. Sosyal inceleme raporu hazırlarken kuramlardan faydalanmada ne tür güçlükler yaşamaktasınız?

Araştırma alanına bakıldığında Türkiye’de Artvin ilinde, Almanya’da ise yazarın bir dönem yaşamını geçirdiği Köln Şehrinde hizmet veren, lisans eğitimlerini Almanya’da tamamlayan Türk SHU’lardan oluşmaktadır. Görüşmeler yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde tüm katılımcıların kişisel verilerinin gizliliği esas alınarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmanın araştırma grubu, üniversitelerin sosyal hizmet lisans bölümlerinden mezun SHU’lardan oluşmaktadır. Sosyal hizmet müdahalesi kapsamında SİR hazırlayan Türkiye’den 5, Almanya’dan 5 SHU ile bire bir görüşme, çevrimiçi görüntü ve e-posta yoluyla bilgi ve deneyim paylaşımı sağlanmıştır. Türkiye’deki SHU’ların tümüyle bire bir görüşme gerçekleşirken Almanya’daki SHU’lardan 4’ü ile çevrimiçi görüntülü görüşme, 1’i ile e-posta yoluyla bilgi alışverişi sağlanmıştır. Görüşmelerin analizinde Türkiye’deki katılımcıların isimleri KT, Almanya’daki katılımcıların isimleri ise KA şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmada görüşmeye katılan sosyal hizmet uzmanlarına ilişkin bilgiler

No	Mesleki Ünvan	Cinsiyet	Görev Süresi	Görev Yeri	Çalıştığı Kurum
KT1	Sosyal Hizmet Uzmanı	Erkek	7 yıl	Artvin	Artvin Sosyal Hizmet Merkezi
KT2	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	4 yıl	Artvin	Artvin Sosyal Hizmet Merkezi

Tablo 1 devamı					
No	Mesleki Ünvan	Cinsiyet	Görev Süresi	Görev Yeri	Çalıştığı Kurum
KT3	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	8 yıl	Artvin	Hopa Sosyal Hizmet Merkezi
KT4	Sosyal Hizmet Uzmanı	Erkek	12 yıl	Artvin	Hopa Sosyal Hizmet Merkezi
KT5	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	5 yıl	Artvin	Artvin Sosyal Hizmet Merkezi
KA1	Sosyal Hizmet Uzmanı	Erkek	9 yıl	Köln	Köln Belediyesi Göçmen Danışma Merkezi
KA2	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	9 yıl	Köln	Köln Belediyesi Gençlik Dairesi
KA3	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	7 yıl	Köln	Gençlik Dairesi Okul Sosyal Hizmeti
KA4	Sosyal Hizmet Uzmanı	Erkek	9 yıl	Köln	Gençlik Dairesi Sosyal Danışma Merkezi
KA5	Sosyal Hizmet Uzmanı	Kadın	25 yıl	Köln	Gençlik Dairesi Özel Yaşam Merkezi

Bu çalışma birtakım kısıtlılıkları da beraberinde getirmiştir. Sosyal hizmet ve sistem kuramı ilişkili Türkçe literatürün sayı bakımından az oluşu, örnekleme oluşturan katılımcılardan Almanya'da olan SHU'larla mekânsal ve finansal sınırlılıklar, içinde bulunulan zamanda yaşanan pandemi nedeniyle zaman ayıramama ve seyahat kısıtlılığı nedeniyle daha fazla katılımcı sayısına ulaşamamıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Türkiye ve Almanya'daki SİR hazırlayan SHU'ların görüşlerine ilişkin bulgular; SHU'ların kuramlardan faydalanmaları, sistem kuramını raporlarda kullanmaları, sistem kuramının uygulamaya katkıları, kuramlardan faydalanmadaki güçlükler olmak üzere 4 tema şeklinde analiz edilmiştir. Araştırmanın tema ve kodlarını gösteren tablo aşağıda yer almaktadır:

Tablo 2. Bulgulardan elde edilen tema ve kodlara ilişkin bilgiler

Temalar	Kodlar
SHU'ların kuramlardan faydalanmaları	Zamanla öğrenilen bir süreç
	Kuramsal bilgi temelini faydası
	Daha çok yasal çerçeveye göre çalışma
Raporlarda sistem kuramının kullanılması	Bütüncül yaklaşımın katkısı
	Bireyi çevresiyle birlikte değerlendirme
Sistem kuramının uygulamaya katkıları	Sorunun doğru tespiti
	Birey dışındaki sistemlerin belirlenmesi
	Sorunun çözümünde diğer sistemlerden faydalanma
Kuramlardan faydalanmada yaşanan güçlükler	İş yükü
	Kuramsal bilginin zamanla unutulması
	Yönetmelik ve yasal çerçevenin kısıtlayıcılığı

SHU'ların kuramlardan faydalanmaları

Katılımcıların SİR hazırlarken sosyal hizmet kuramlarından faydalanıp faydalanmadıklarının anlaşılmasına yönelik yöneltilen soruya dair görüşleri aşağıdaki şekildedir:

Türkiye'deki katılımcılardan KT1, KT3, KT5 lisans eğitiminde almış oldukları kuram bilgisinden uygulamada faydalanmaya çalıştıklarını ancak bunun uygulama sürecinde zamanla öğrenilen bir süreç olduğunu ifade etmişlerdir.

Açıkçası ben işe başladığımda okulda öğrenmiş olduğum kuramlar ve teoriler bir kenarda durdu. Ben tamamen iş ortamında bu işi öğrendim, size açıkça söyleyeyim uygulama ortamında. Çünkü okuldaki öğrendiğimiz kuramlar, teoride kaldı. Bize uygulama olarak gösterilmedi. Hani en azından bir staj yaptığımız zaman alana çıkmış olsaydık, yerinde görseydik vakaları, tabii ki daha donanımlı işe başlamış olurum. Ama sıfırmışım işe başladığımda, bunu gördüm. Daha sonra incelemelere çıktıkça tabii ki arkadaşların yardımlarıyla... (KT3)

...memurluk sürecimde sosyoekonomik destek birimde lisans eğitiminde gördüğümüz teorik dersleri nasıl uygulamaya aktaracağımızı bilmiyordum. SED Birimine başvuran bir ailenin mevcut durumunu görmek, bireylerin yaşadığı haneyi ziyaret etmek için meslek elemanı olarak bir SHU ve bir sosyolog eşliğinde aileye bazı sorular sorarak ve notlar alarak oradan nasıl SİR hazırlayacağımı zaman içerisinde öğrendim. Okulda gördüğümüz derslerdeki kuram ve yaklaşımları, uygulamaya gelince öğrendiğimiz teorik bilgileri uygulamaya aktaramadığımızı söyleyebilirim. Çünkü teorik kuramlar çok karışık ve anlaşılması zor gelirdi. Sosyal hizmet bölümünde okuyan öğrencilerin, okulda öğrendiğimiz teorik bilgilerin uygulamada kullanılması sadece staj eğitimiyle yapılması çok yetersiz olduğunu ve lisans eğitimin 3. ve 4. dönemlerinde derslerin tamamı uygulamalı olmalıdır. Çünkü sosyal hizmet mesleği, sosyal ve uygulamalı bir meslektir. (KT5)

Almanya'daki katılımcılar ise:

KA1 göçmenlere yönelik sosyal hizmette göçmenlerin yeni yaşamlarına uyum sağlamaları açısından kısa vadede ilgili hizmet birimine sevkini sağladığını, kuramsal bilgisi sayesinde göçmenlerin psikolojik durumlarının arka planına bakabildiğini ifade etmiştir.

Göçmenlerle çalışırken daha çok yasal prosedürle ilgili konu odağına göre yoğunlaşıyorum... Bizim yaptığımız onlara yeni yaşamlarında hangi hakları olduğunu, nerelere başvurabileceklerini, Almanca ile ilgili dil bariyerlerini nasıl aşmaları gerektiği konusunda örneğin entegrasyon kurslarına yönlendirmek gibi. Sosyal hizmet kuramları pratikte yol gösterici olabiliyor. İnsanları nasıl ele almamız gerektiği konusunda örneğin göç ile ilgili onların yaşamış oldukları travmaların arka planına bakabiliyorum. (KA1)

KA4 sosyal hizmet kuramlarından faydalandığını belirterek kuramsal bilgi temelini kullandığını açıklamıştır.

Sosyal hizmet kuramlarından elbette faydalanıyorum. Çünkü aileyi işlevsel hâle getirmek için bilgi temeline ihtiyacımız vardır. Biz ona göre yöntem belirleriz. (KA4)

KA2, uygulamalarında kuramları kullanmadığını belirterek yasal çerçevenin gereklerine göre çalıştığını ifade etmiştir. KA3 ise kendisinin Türk olması sebebiyle müracaatçı profilini anlayabildiğini, bunun sağlıklı karar verme sürecine katkısını ve uygulamaları kuramlardan faydalanmadan gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Hayır. Sosyal hizmet kuramlarının kullanımını gerektirecek bir rapor hazırlamıyoruz. Bakım Yönetmeliği Yasası çerçevesinde yasal gerekliliklere uymak zorundayız. (KA2)

Benim bu alanda çalışmam hem Türkçe bilmem hem de Türk kültürünü iyi bilmem hem benim için hem de çalışmanın sağlıklı yürümesi açısından önemlidir. Ben, çalışmamda sosyal hizmet kuramından faydalanmıyorum diyebilirim. (KA3)

Raporlarda sistem kuramının kullanılması

Katılımcılara SİR’de sistem yaklaşımını kullanıp kullanmadıklarının anlaşılmasına ilişkin soru yöneltilmiştir. İlgili ifadeler aşağıda yer almaktadır.

KT1 danışmanlık yapılan vakalarda özellikle sorun tespitinde sistem kuramının bütüncül yaklaşımından yararlandığını belirtmiştir.

Özellikle danışmanlık yaptığımız vakalarda veya yeni gelen korumaya muhtaç çocuk vakalarında sistem kuramı kullanmaya çalışıyoruz, bütüncül yaklaşıma çalışıyoruz. Özellikle aile, komşu okul gibi çevresini, dosya geçmişini araştırıyoruz. Daha önce tedbir alınmış mı, bizim kurumda ailesinin ne gibi bir münasebeti olmuş? Sadece kendisiyle ilgili değil, ailesiyle ilgili tespitler de karşımızda çıkıyor. Bizim amacımız da zaten sorunu tespit etmek... Ama şu anda yaptığımız tespit çalışmalarında evet bütüncül yaklaşıyoruz diyebiliriz. (KT1)

KT2 kadınlarla sosyal hizmet uygulamalarında kadınların beraberinde getirdikleri çocukları da bütüncül olarak değerlendirmeye aldıklarını, yalnızca kadını değil, çocuğun da danışmanlık hizmeti dışında, okul ve hastane gibi çocukla ilgili diğer sistemlerle beraber çalıştığını belirterek çok boyutlu çalıştığını ifade etmiştir.

Bütüncül yaklaşıyoruz tabii... Çocukları da koruma altına alıyoruz. Örneğin anneler çocuklarıyla beraber geliyorlar. Kişinin annesi babası evliyse anne baba desteği önemli bu süreçte. Ailenin geliri, eğitimi yoksa sıfır gibi hissediyor kendini. Bu sefer adama muhtaç hissediyor kendini. Çocuklu vakalarda, çocukların psikolojik durumlarını da inceliyoruz. Psikolojik destek de vermeye çalışıyoruz... Kadın konuk evinde kalıyorsa okul durumu, nakil durumu, ders takibi, hastane ve saire inceleme ve izlemeyi yapıyoruz. Sadece bir şey üzerinde takılı kalmıyoruz. Çok boyutlu çalışıyoruz diyebilirim. (KT2)

KT4 uygulamada sağlıklı karar vermenin yolunun vakanın bütüncül değerlendirmesinden geçtiğini, bu anlamda tüm bilgi kaynaklarını kullandığını ifade etmiştir.

Vakayı bütüncül değerlendirmesek zaten sağlıklı bir karar vermiş olamayız. Tabii vakayı sadece aileyle görüşmek olmaz. Gizlilik esası çerçevesinde tüm bilgi kaynaklarını kullanmaya çalışırız. Bu; ev sahibi olur, muhtar olur, komşu olur. (KT4)

KT5 engelli bireylerle gerçekleştirdiği sosyal hizmet uygulamasında hazırlamış olduğu SİR’de engelliye tanıtıcı bilgilerden faydalanarak değerlendirme yaptığını, güncel durum değerlendirmesinde engelli bireyi tüm boyutlarıyla ele aldığını ifade etmiştir.

Sosyal inceleme raporunda, engelli bireyin aile öyküsünü, sağlık bilgisini, ekonomik durumunu, eğitim durumunu, sabıka durumu araştırılıp son olarak da değerlendirilme yapıp rapor sonlandırılır. Raporun hazırlanmasında engellinin genel durumu, güncel durumu, sağlık durumunda herhangi bir değişim var mı, çevreyle iletişimi ve gelişimi nasıl... Bunlar değerlendirmeye alınır. Bakıma muhtaç engelli bireyi, tüm boyutlarıyla ele almak durumundayız. (KT5)

Almanya'daki katılımcılar ise:

KA1 göçmenlere yönelik sosyal hizmet uygulamasında sorun çözüme yaklaşımını kullandığını belirtmiştir. Diğer taraftan farklı yardım sistemlerini kullandığını ifade etmesi sistem kuramından da faydalandığının göstergesidir.

Sistem kuramını direk kullandığımı söyleyemem ama yardım sunarken farklı yardım sistemlerini kaynak olarak sunuyorum. Ben bireyle çalışırken genellikle güncel durumuyla ilgileniyorum. (KA1)

KA3 sistem kuramının bütüncül bakış açısı ile çevreden elde edilen verileri değerlendirmelerinde kullanmaktadır.

Ben sosyal araştırma raporu adı altında gençlik dairesine rapor sunmaktayım. Çocuğun sosyal çevresini, okul çevresini, anne babası ve kardeşlerini görüşmeye dâhil ederek değerlendirme yapıyorum. Sorunlu çocuklarda özellikle hekimin görüşünü de dikkate alarak ona uygun bir yardım seçeneği sunulmasını sağlıyorum. Bu anlamda, elde ettiğim verileri bütünlük içerisinde değerlendirme imkânım oluyor. Dolayısıyla sistem yaklaşımını kullandığımı söyleyebilirim. (KA3)

KA5 sistem kuramından faydalandığını, müracaatçının çevreyle olan iletişimini işlevsel hâle getirmeye çalıştığını açıklamıştır.

Ben, sistemik aile terapisti uygulamasıyla sistem yaklaşımından faydalandığımı söyleyebilirim. Bu yaklaşım ile müracaatçıya yardım seçenekleri sunulur, onun mevcut kapasitesine ve becerisine göre ilgi alanına yönlendirilir. Diğer taraftan çevreyle etkileşimini işlevsel hâle getirmeye çalışıyorum. (KA5)

Sistem kuramının uygulamaya katkıları

Katılımcılara sosyal inceleme raporlarını değerlendirdiklerinde sistem yaklaşımının uygulamaya ne tür katkılarının olabileceği yönünde sorular yöneltilmiştir. Buna göre katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

KT1 uygulamada genellikle sorun çözüme yaklaşımını tercih etmesi sebebiyle sorunu doğru tespit etme durumuna dikkat çekmektedir.

Şimdi bizde sorunlara yani ben daha çok olaya sorun çözüme terapisi kapsamında baktığım için sorun çözüme terapisi kapsamında sorunu doğru tespit ettiğinizde çözüme de o derece yaklaşıyorsunuz. Eğer sorun tespit aşamasında kişiyi etkileyen bütün odakları ele alırsak çözümün de doğru olacağını düşünüyorum. Evet faydalı oluyor. Şunu yapmıyoruz ama kitaptan bakıp öyle bir şey yapmıyoruz. Sosyal hizmetin belli şeyleri var. Bilgi temeli, beceri temeli falan bunlardan alıyoruz. (KT1)

KT2 her sistemin bir diğerini etkilediğinden yola çıkarak aile örneğinde bir kadını ele aldığına çocuğunu da onunla birlikte değerlendirmenin, çocuğun ileriki yaşamında oluşabilecek birtakım olumsuz yaşam koşullarının oluşmasında koruyucu ve önleyici tedbir olabileceğini belirtmiştir.

Sistem kuramı elbette uygulamaya katkıları vardır. Bunları göz ardı edemeyiz. Biz birey olarak kadını ele alıyoruz. Ama çocuğu arka planda bırakırsan o çocuk okul çevresinde kayabilir. Farklı arkadaşlardan etkilenebilir. Göz ardı ettiğin an, ileride annesinin durumuna düşebilecek pozisyona düşebilir. Ailede baba sorunluysa çocuğu ele almazsan babası gibi birini bulma ihtimali yüksek. Takibini yapmazsan arkadaş çevresinde farklı şeylere

yönelenler var. İşte o yüzden de bunların hepsini değerlendirmesek mutlaka açık veririz. Geri kalanı dışarda bırakmıyoruz, her türlü bakmalıyız. Ekonomik durumları için şu yardım da var diyerek farklı sistemleri de dâhil edebiliyoruz. Adliyeden bir avukat talep edebilirsiniz gibisinden farklı sistem seçeneklerini sunabiliyoruz. Bu haklarınız var, şu hizmetlere yönelebilirsiniz diye arayabiliyoruz. (KT2)

KT4 bazı müracaatçıların sorunlarını net olarak ifade edemediğinden yola çıkarak sıkıntıları dile getiremediklerini ancak çevreden elde edilen bilgilerin kendilerini gerçek bilgiye götürdüğünü söylemiştir. Dolayısıyla müdahalenin odağındaki kişiyle ilgili yakın çevresinden alınan bilgi ve görüşler sorun tespitinde yarar sağlamaktadır.

Sistem yaklaşımı... bazen müracaatçılar doğru söylemeyebilir. Tam olarak problemini ifade edemeyebilir. Derdini anlatamıyordur veya kadın şiddete uğradıysa baskıdan kaynaklı doğruları söyleyemez. Ama alt komşusu gerçekleri söyleyebilir. Bu anlamda bizi gerçeğe, aslında doğru olana götürebiliyor. (KT4)

KT5 rapor hazırlarken sistem yaklaşımının katkısı olduğunu, yardım sistemlerini kullanarak bireye evde bakım yardımı veya kurum bakımı hizmetleri sunulabildiklerini ifade etmiştir.

Engelli biriminde görev yapan meslek elemanları SİR yazarken sistem yaklaşımının katkısı vardır. Örneğin engelli bireyin yüksek yararı göz önünde bulundurularak hangi sosyal hizmet modelinden faydalanabilir düşünüldüğünde, sistem yaklaşımıyla bireyin yaşadığı yeri ziyaret edilerek engelli bireyi tüm sosyal yaşantısı ve sağlık durumu, gelir durumunu da dikkate alınarak hazırlanan SİR ile engelli bireyin yararına uygun olan sosyal hizmet modeli belirlenebilmektedir. (KT5)

Almanya'daki katılımcılar ise:

KA1 hazırlamış olduğu raporlarda sistem kuramının katkıları olduğunu ifade etmiştir.

Sosyal inceleme raporunda sistem yaklaşımının uygulamaya katkısı şöyle olmaktadır. Raporun içeriğinde sorunun çözümü için farklı kuruluşlarla iş birliği yapıldığı yazılır, müracaatçıyı farklı bir kuruluşa sevk edebiliriz. Psikolojik danışmanlık veya iş bulma konusunda danışmanlık seçeneklerini sunabiliriz. Gelen müracaatçının göçünün arka planına bakabiliyoruz. Geldiği yer, kültürel değerleri, inançları noktasında bir izlenim elde ediyoruz. O anlamda faydalı olduğunu düşünüyorum. (KA1)

KA3 sistem kuramı sayesinde çocuğun etkileşimde olduğu bütün faktörleri değerlendirmeye alarak yardıma ihtiyacı olup olmadığına karar verdiğini açıklamıştır. Bu anlamda sistem bakış açısı karar verme sürecinde yardımcı olan bir unsurdur.

Sistem yaklaşımı raporda çocuğun ilişkili bulunduğu tüm unsurlar ele alınır. Tüm bilgiler toplandıktan sonra gerçekten yardıma ihtiyacı olup olmadığına karar verilebilir. Bu anlamda yardımcı olur. Çocuğun kendisine ve ailesine diğer kuruluşlarla iletişime geçerek yardım seçenekleri sunulabilir. (KA3)

KA5 sistem kuramının bireyin çevresiyle olan etkileşimlerinde olumlu katkı sunduğunu ifade etmiştir.

Sistem yaklaşımı müracaatçıların ilişkili bulunduğu ailesi, arkadaşları, akrabaları, kurum ve kuruluşlarla olan etkileşimlerini güçlendirmeye yönelik olarak katkıda bulunmaktadır. (KA5)

Kuramlardan faydalanmada yaşanan güçlükler

Sosyal hizmette kuram ve uygulama ilişkisi, akademik ve mesleki tartışmalarda mesleğin gelişimi hususunda ele alınmakta, kuramı mesleki uygulamaya yansıtmak sorunların tespiti ve değerlendirilmesinde yardımcı olduğu vurgulanmaktadır. SHU'nun mesleki yeterliliği, uygulamasında kuramsal katkıları oranında gelişme gösterebilmektedir (Dominelli, 1997). Bu bağlamda katılımcılara SİR hazırlarken kuramlardan faydalanmada ne tür güçlüklerin yaşandığı sorusu yöneltilmiştir.

KT4 engel olarak iş yükü nedeniyle verimli olamayacağını belirtmiştir.

Sosyal hizmet kuramlarını tam olarak uygulamak istiyorsak Aile Bakanlığı'ndaki sistemi biraz eleştirmek lazım. Bir meslek elemanı psikolog çocuk gelişimci, eğer altmış tane çocukla çalışıyorsa bir şey yapamaz...Ben de isterim ki bir meslek elemanı ekonomik yardımla uğraşmasın, gerçek bir danışmanlık hizmeti sunsun. Daha çok psiko-sosyal ve koruyucu önleyici tedbir amaçlı çalışsak... Onun dışında evrak memuruyuz. İster istemez raporu kısaltıyoruz, en kısa sürede yazmaya çalışıyoruz. Çünkü işimiz yoğun. (KT4)

KT5 sosyal hizmet kuram ve yaklaşımlarını uygulamaya aktarmada sıkıntı yaşadığını, yönetmeliğe bağlı kalarak rapor hazırladığını ifade etmiştir.

Sosyal hizmet derslerinde gördüğümüz kuram ve yaklaşımların birçoğunu uygulamaya aktarmakta hala güçlükler yaşadığını söyleyebilirim. Çünkü kuram ve yaklaşımlarından ziyade daha çok yönetmeliğe bağlı kalınarak belli kalıplarla SİR hazırlanılmaktadır. (KT5)

KT1 ve KT2 mesleki uygulamalarda eksik kaldıkları durumlarda süpervizyon desteğinin yardımcı olabileceğini düşünmektedirler.

Okullarda kuramları direk ezbere öğreniyorduk. Direk onlar üzerinden öğreniyorduk uygulamanın nasıl olacağını. Bilgilerimiz günceldi. Ama bir zaman sonra bunlar pratik hâle dönüşüyor. Ben görüşme yaparken artık bir şeye bakma ihtiyacı duymuyorum. Bazı arkadaşlarımızla yeni gelenlere süpervizyon yapabiliyoruz. Pandemi döneminde başladığımız için oryantasyon alamadık. Direk birbirimizden işi öğrendik. Bu sefer ben ona, o bana öğretti derken güncelleyemedik kendimizi. (KT2)

Almanya'daki katılımcılar ise:

KA1 sosyal inceleme raporlarında kuramlardan faydalanmada sorun yaşamadığını belirtmiştir.

Açıkçası kuramlardan faydalanmada sıkıntı yaşamıyorum. Yazılı bir raporda benden beklenen yasal prosedürle ilgili yardım kapsamında istenen ilgili mercilere vakanın sevkini yapmak olduğu için bir sorun yaşamıyorum. (KA1)

KA3 sosyal hizmet uygulamalarında derslerde öğrenmiş olduğu kuramsal bilgileri hatırlamakta zorluk çektiğini belirterek rapor yazmanın zamanla tecrübeyle gelişebileceğine dikkat çekmiştir.

Uygulamada derslerde öğrendiğim teorik bilgilerin aklımda kalması zor olabiliyor. Onun dışında bir güçlük çekmiyorum. Zaten rapor hazırlamak bir zaman sonra tecrübeyle beraber kolay hâle geliyor. (KA3)

KA4 vermiş olduğu danışmanlık hizmetinin yalnızca kurumsal alanda değil kuruluş dışında da müracaatçının işlemlerini halletmek zorunda olduğunu belirtmiş, iş yoğunluğuna vurgu yapmıştır.

Bizim çalışmamız oldukça yoğun oluyor. Yalnızca büroda danışmanlık hizmeti vermiyoruz. Aynı zamanda müracaatçının evrak işlemlerini halletmek amacıyla ilgili kuruluşlara gidip sorunlarını çözmeye uğraşıyoruz. Benim rapor yazarken herhangi bir kuramı uygulayayım diye bir çabam olmuyor açıkçası. Sorun durumuna bağlı olarak konunun içeriğini gözlemlerime göre yazıyorum. (KA4)

Tartışma

SİR yazımında kuramlardan faydalanmaya dair görüşlere bakıldığında Türkiye'deki katılımcıların genel olarak lisans eğitiminde almış oldukları kuramsal bilgileri ilk zamanlarda uygulamaya aktarımda zorluk çektikleri, ancak bunu zaman içerisinde deneyimle kazandıkları anlaşılmıştır. Bu anlamda SHU'ların mesleki tecrübelerinin uygulamayla paralel olarak geliştiği söylenebilir. Dolayısıyla SHU, mesleki yetkinliği çerçevesinde uygun yaklaşımı kullanmaktadır. Bu anlamda sosyal hizmet uygulamasının -ki bunun içinde SİR yazmak da yer almakta- zaman içerisinde geliştirilebilen bir meslek olduğu söylenebilir. Diğer taraftan her iki ülkedeki SHU'ların kuramsal bilgi temeliyle olay ve olgulara bütüncül bakabildikleri görülmüştür. Sosyal hizmet kuramı uygulamanın daha iyi anlaşılmasına imkân veren, müdahalenin olumlu sonuç vermesine katkıda bulunan bilgi temeli (Aslan ve Güngör, 2019) olarak uygulayıcıların olaylara bütüncül bakmasını sağladığı literatür tarafından da desteklenmektedir.

Sistem kuramından faydalanmaya ilişkin görüşlerini ifade eden Türkiye'deki SHU'ların; vakalara bütüncül yaklaşıma çalıştıklarını, bireyin sosyal çevresi ve dosya geçmişini araştırdıklarını, tek bir nokta üzerinde odaklanmadıklarını, çok boyutlu çalıştıklarını ve hane ziyaretleri gerçekleştikçe vakaları bütüncül ele almalarının gerektiğini, aksi halde sağlıklı bir karar veremeyeceklerini ifade etmişlerdir. Almanya'daki SHU'ların sistem kuramından faydalanmaya ilişkin görüşlerine bakıldığında; farklı yardım sistemlerini kaynak olarak kullandıkları, elde edilen verilerin durumu bütünlük içerisinde değerlendirmeye imkân sunduğu, sistemik aile terapisti olarak sistem kuramından faydalandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bir katılımcının sistem kuramından faydalanmadığı, dolayısıyla geneli yaklaşımı kullandığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye ve Almanya'daki SHU'ların büyük çoğunluğunun sistem kuramından faydalandığı bilgisine ulaşılmıştır. Literatürde de benzer şekilde vurgulandığı gibi sosyal hizmette sistem kuramı; bireylerin, bireylerarası ve toplum sistemleri arasındaki etkileşimlerinde ortaya çıkan işlevsizliklerin ve çatışmaların ortadan kaldırılmasına yönelik yapılandırmacı çalışmalar yürüterek bireylerin topluma uyum sürecine katkıda bulunur (Bardmann ve Laprecht, 2004, s. 24). Sosyal hizmet, bireylerin sosyal sistemlerine odaklanarak mikro, mezzo ve makro boyutta etkinlikler oluşturur. Sosyal hizmet uygulamasında ailenin içinde olduğu doğal sistemler, etkileşimlere sonradan dâhil olan yasal düzlemdeki formel sistemler ve herhangi bir kurumun sürece dâhil olduğu toplumsal sistemler (Artan, 2010, s.18) vakanın çözümlenmesinde yardımcı unsurlardır.

Sistem kuramının uygulamaya katkılarına ilişkin görüşlerini belirten Türkiye'deki SHU'ların; sorun tespitinde bütün odakları ele almanın çözüme ulaştıracağına, bireyle çalışırken diğer aile fertlerini göz ardı etmenin ileride farklı sorunlara yol açabileceğine,

çevreden elde edilen bilgilerin karar verme sürecinde etkili olduğuna, çevreyle iletişimin doğruya götürdüğüne ve yaşadığı yerden başlayarak gözlemlerin rapora yansıtıldığına dair bilgilere ulaşılmıştır. Almanya'daki SHU'ların görüşlerine göre sistem kuramı sayesinde müracaatçının geldiği yer, kültürel değerleri ve inançları noktasında bir izlenim elde edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca bir diğer SHU; sistem kuramını dikkate aldığını, çocuğun okulda ilişkili bulunduğu tüm unsurları ele aldığını, aileyi bütüncül değerlendirme imkânı bulduğunu söylemiş ve kuramın müracaatçının ilişkili olduğu çevresini güçlendirmeye yönelik katkıda bulunduğu vurgusunu yapmıştır. Literatür de bu durumu desteklemektedir. Sistem kuramı, odak birey dışında diğer bireyleri sisteme dahil ederek etkileşimleri üzerinde değerlendirme avantajı sağlamakta, SHU da vaka yönetiminde olumlu değişimi gerçekleştirebilmektedir (Payne, 2020). SHU'lar, sistem kuramı ile çevresi içerisinde birey, aile, grup etkileşimlerine odaklanarak bütüncül bir bakış açısı oluştururlar (Duyan, 2019, s. 20).

Kuramlardan faydalanmada yaşanan güçlüklerle ilişkin Türkiye'deki SHU'lar; uygulamalı eğitimin ve sorun tespitinde doğru noktaları yakalamanın gerekliliğine, görüşmede direnç gösteren müracaatçılara, iş yükünün fazlalığına ve belli kalıpların dışına çıkılmadığına vurgu yapmışlardır. Almanya'daki SHU'ların kuramlardan faydalanmada yaşanan güçlüklerle ilişkin görüşlerine göre ise herhangi bir sıkıntı yaşamadıkları ancak görüşmede direnç gösteren müracaatçılara dikkat çektikleri ortaya çıkmaktadır. Kuramları uygulamada kullanmadığını belirten katılımcı ise mesleki deneyimin gerekliliğine ve geneli yaklaşımına göre uygulamayı gerçekleştirdiğine dikkat çekmiştir. Literatür boyutuyla da Secker'in kuram ve uygulama üzerine yapmış olduğu çalışmada da öğrencilerin kuram ve uygulamayı bütünlendirmekte zorlandıkları ortaya çıkmıştır (1993).

Sonuç

Araştırma verilerine dayanan sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

Türkiye'deki SHU'ların SİR hazırlarken ağırlıklı olarak sorun çözme yaklaşımı, psikodinamik kuram, ekolojik yaklaşım ve geneli yaklaşımlardan faydalandıkları, Almanya'daki SHU'ların ise çoğunlukla geneli yaklaşım, kültüre duyarlı yaklaşım ve sistem kuramından faydalandıkları anlaşılmıştır.

Sistem kuramından faydalanmaya ilişkin olarak Türkiye'deki SHU'ların, müdahaleye bütüncül yaklaşıma çalıştıkları, bireyin sosyal çevresi ve dosya geçmişini araştırdıkları, Almanya'daki SHU'ların ise farklı yardım sistemlerini kaynak olarak kullandıkları öğrenilmiştir.

Sistem kuramının uygulamaya katkılarına bakıldığında Türkiye'deki SHU'lar, problemin teşhisinde bütün odakları ele almanın önemini, çevreden elde edilen bilgilerin karar verme sürecinde etkili olduğunu, Almanya'daki SHU'ların ise müracaatçının geldiği yer ve kültürel bağlamı üzerine izlenim elde ettikleri anlaşılmıştır.

Sosyal hizmet uygulamalarında kuramlardan faydalanmada karşılaşılan güçlüklerle ilişkin Türkiye'deki SHU'ların uygulamalı eğitimin gerekliliğine ve iş yükünün ağırlığına, Almanya'daki SHU'ların ise uygulamada mesleki deneyimin ve geneli yaklaşımın önemine vurgu yaptıkları anlaşılmıştır.

Sonuç olarak sosyal hizmette sistem kuramın değerlendirme yapabilmek için bir bakış açısı ve temel sunan bir düşünce olduğu, değerlendirilen müracaatçı grubunun ihtiyaç

veya sorunlarının kaynaklarını ve sistemlerle ilişkisini anlamak ve hangi noktalara müdahale edileceğini görebilmek için bir yol haritası sunduğu görülmüştür.

Araştırmadan çıkarılan sonuca göre her iki ülkede de SHU'ların sistem bakış açısını müracaatçıların değerlendirme ve karar verme süreçlerinde etkin bir müdahale için kullandıkları anlaşılmaktadır.

Öneriler

1. SHU'ların, hizmetten yararlanan müracaatçıların buldukları yerden başlayarak ilişkili bulunduğu sorun alanı, kaynak ve ağları daha iyi kavramak adına bütüncül bir yaklaşım sergilemeleri gerekmektedir.
2. Sosyal hizmet alanındaki farklı yaklaşım ve kuramların kullanılmasıyla örneğin kadınlar, çocuklar, engelliler, ergenler ve yaşlılar gibi çeşitli gruplarla yapılan sosyal hizmetler etkin bir şekilde sürdürülebilmektedir. SHU'lar sosyal sorunların üstesinden gelinmesi amacıyla sosyal hizmet mesleğinin etkinliğini artırmaya yönelik olarak bilimsel yönden kendini geliştirmeli ve kuramlarla birlikte kendine has yöntemler geliştirmelidir. Örneğin korunma ihtiyacı olan çocuğu mikro, mezzo ve makro boyutuyla ele alıp en uygun hizmet modelini sunmak gibi.
3. SHU'ların bir müracaatçıyı tüm müdahale süreçleriyle ele alarak bütüncül bir değerlendirme yapabilecek kapasitede olması gerekmektedir. Bütüncül bir yaklaşımın gerçekleşmesi için kuramsal bilgi temelinin yanında kuruluşların gerekli imkân ve ekipmanları sağlaması da bir zorunluluktur.
4. SHU'ların kuramsal düzeyde bir SİR hazırlaması için zaman baskısını hissetmemeleri, başarılı bir uygulama açısından önemlidir. Diğer taraftan hem süreç yönetiminde hem de kaynaklara erişimde inisiyatif kullanabilmeleri de önem arz etmektedir.
5. SHU'lar müracaatçıların ilişkide bulunduğu formal ve informal sistemleri müdahaleye dahil ederek onlardan fayda sağlamayı bilmelidirler.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<p>* Bu çalışma Doç. Dr Harun Ceylan danışmanlığında 27.04.2023 tarihinde sunduğumuz “Türkiye ve Almanyada Hazırlanan Sosyal İnceleme Raporlarının Sistem Kuramı Bağlamında Analizi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.</p> <p><i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i></p> <p>*(Yalova Üniversitesi Rektörlüğü, İnsan Araştırmaları Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 06.03.2022 Tarih , 2022/30 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)</p>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İthenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<p>* This article is extracted from doctorate dissertation entitled “Analysis of social study reports prepared in Turkey and Germany in the context of system theory”, supervised by Assoc. Prof. Dr. Harun Ceylan (Ph.D. Dissertation, Yalova University, 2023).</p> <p><i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i></p> <p>* (Yalova University Rectorate, Human Studys Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 06.03.2022, numbered 2022/30 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)</p>
Plagiarism Checks	Yes - İthenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

Akkuş, B. ve Alevok İzcı, N. (2018). Sistem yaklaşımı, kavramları ve yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 223-237. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/rteusbe/issue/34053/370196>

Altındağ, Ö. (2020). *Sosyal hizmette kayıt tutma ve standartları*. Ergün Hasgöl (Ed.) Rapor yazma ilke ve teknikleri. (s.119-133) içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Artan, T. (2010). *Sistem kuramı*. Sosyal hizmet kuramları. (s.2-20) içinde. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayını.

Artan, T. ve Diğerleri (2018). Karar Sürecini Yapılandırma Aracı Olarak Sir (Sosyal İnceleme Rapor Örnekleri). Artan, T., Yıldız, H., Ünlü, D., Türk Çataloluk, H. Ankara: Sabev Yayınları.

Aslan, Ş. B. ve Güngör, F. (2019). Bir sosyal bilim disiplini olarak sosyal çalışmanın Türkiye’de bilgi sorunu. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 3(2), 222-236. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/scd/issue/51307/662899>.

Aşkun, V. ve Erkoyuncu, M. (2023). Sosyal İnceleme Raporları: Bir İnceleme ve Sentez *Turkish Studies - Economics Finance Politics*. 18(3):793-821 DOI:10.7827/TurkishStudies.69307

Badak, A. ve Özdaşlı, K. (2019). Sistem Yaklaşımı Açısından Türkiye’de Fuarcılığın Gelişimine Yönelik Bir Model Önerisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 24 (4), 847-869.

Bardmann, T. M. & Lamprecht, A. (2004). Systemtheorie verstehen. Eine multimediale einföhrung in systemisches denken. *Forum Qualitative Sozialforschung*. 5 (1).

Berthalanffy L. V. (1956). *General system theory*, General System Year Book, Vol:1.

Bommes, M., Scherr A. (2000). *Soziologie der sozialen arbeit eine einföhrung in formen und funktionen organisierter hilfe*. Weinheim und Münschen: Juventa Verlag.

Bunge, M. (1996). *Finding philosophy in social science*. New Haven & London: Yale University Press.

Cankurtaran Öntaş, Ö. ve Akçay, S. (2014). Niklas Luhmann’ın sistem teorisi ve teorinin sosyal hizmet disiplinindeki yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 25(2), 97-110. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/tsh/issue/48463/613841>

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Ed.: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

Creswell, J. W. (2015). *Nitel araştırma yöntemleri. Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed.: M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Dominelli, L. (1997). *Sociology for social work*. palgrave: Basingstoke.

Duyan V. (2019). *Sistem kuramı*. Veli Duyan (Ed.) Sosyal hizmet kuram ve yaklaşımları (s. 4-20) içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kaban, Z. (1994). Genel Sistem Teorisi ve Sibernetik. *Marmara İletişim Dergisi*, 8(8), 219-226.

Krysik, J. L. ve J. Finn. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması*. (Çev. Ed. Ercüment Erbay). Ankara: Nika Yayınları.

Merten, R. (2000). *Systemtheorie sozialer arbeit: Eine einleitung*. Berlin: Springer Verlag.

Müller, K. (1996). *Allgemeine Systemtheorie. Geschichte, Methodologie und Sozialwissenschaftliche Heuristik Eines Wissenschaftsprogramms*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Obrecht, W. (2004). *Soziale systeme, individuen, soziale probleme und soziale arbeit. zu den metatheoretischen, sozialwissenschaftlichen und handlungstheoretischen grundlagen einer systemtheoretischen konzeption der sozialen arbeit*. in a. mühlum (hsg.). *sozialarbeitswissenschaft-wissenschaft der sozialen arbeit*. ss. 270-294.

Payne, M. (2020). *Modern sosyal hizmet kuramı*. (Çev: Kasım Karataş). Ankara: Nika Yayınevi.

Pincus, A.ve Minahan, A. (1973). *Social work practice: Model and method*. Adelaide: Peacock Publishers.

Schilling, J. ve S. Klus. (2018). *Soziale arbeit: Geschichte, theorie, profession*. Stuttgart: UTB Verlag.

Secker, C. (1993). *From theory to practice in social work: Development of social worker students*. Surrey: Ashgate Publishing.

Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. (Çev. Ed. Abdullah Karatay). Ankara: Nika Yayınları.

Tekindal, M. (2020). Sosyal Hizmet Ortamlarında Rapor Yazmanın Önemi, *Rapor Yazma İlke ve Teknikleri* (102-118). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Tomanbay, İ. (2010). *Rapor Yazma ve Mülakat Teknikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yoldaş, Y. (2019). *Sistem kuramı*. İstanbul: Derin Yayınları.

Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. (Çev. Durdu Baran Çiftçi). Ankara: Nika Yayınevi.

Zengin, O. ve Çalış N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 28(1), 47-67. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/514954>

2024, 13 (2), 988-1009 | Araştırma Makalesi

Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda Yöntem, Şüphesiz Bilgi Arayışı ve Şüpheliğinin Anlamı Üzerine

Ali Sertan BEŞER¹

Öz

René Descartes'ın etkili ve ilham verici eserlerinden biri olan *Meditasyonlar*'ın bölümlerinden ilki özellikle Descartes'ın önceden edindiği birçok düşünce ve inançlarına şüpheyle baktığı hatta yanlış sayıp kesin ve şüphesiz bilgiyi aramayı amaç edindiği kısımdır. Bu anlamda daha ilk satırlardan itibaren etkileyici üslubuyla okuyucuyu kendisine çeken Descartes, farklı argümanlarla şüpheliğinin nedenlerini, izleyeceği yöntemi anlatır ve buradan hareketle bilimlere sağlam temel oluşturabilecek dayanakları araştıracağını söyler ve duyulardan bağımsız bir metafizik inşa etmeye kalkışır. Bilgi edinmede ilk yolunun duyular olduğunu belirten Descartes, onların da kendisini zaman zaman aldatmasından ötürü kuşku içerdiklerini söyler ancak görünüşte duyuları reddedemeyeceği durumlar da olduğunu hatta reddetmesinin delilik olacağını belirterek deliliğin doğru bir değerlendirme yapmada yeterli bir durum olmadığını da ekler. Daha sonra duyular hakkında kuşklarını rüya argümanı ile dile getirir. Rüya argümanının hemen sonrasında ressam analogisini de ifade eden Descartes, rüyalarda bile mevcut olan ve şüpheye mahal bırakmayan basit ve genel şeylerin olduğu vurgusunu yaparak bilimler sınıflaması yapmaktadır. Bundan sonra hata yapmasının nedenlerini aramaya girişen Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezi ve kötü niyetli cin argümanını gündeme getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu yazıda öncelikle Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da ortaya koyduğu önemli hususları belirtmeye çalışarak başlayacağız. Daha sonra ise Descartes'ın söz konusu meditasyonuna yönelik olarak ortaya konan yorumlar ışığında Descartes'ın şüpheliğinin anlamını ortaya koymaya çalışacağız. Bu konudaki literatür oldukça geniş olduğundan, yorumculardan Descartes'ın kendi döneminden sadece Gassendi'nin yorumlarına yer verip daha sonra bu konudaki önemli gördüğümüz çağdaş düşünürlerin yorumlarının öne çıkan bazılarını yer vermeye gayret edeceğiz. Her ne kadar Descartes'ın yönteminin bazı zayıflıklarına değinecek olsak da bu yazının odak noktası onun şüpheliğinin anlamını ortaya koymak olacaktır. Nihayetinde şunu göstermeye çalışacağız ki Descartes, her ne kadar farklı şüpheli argümanlar ortaya koyup hiçbir şeyi doğru ya da yanlış varsaymayacağını iddia etse de daha *Birinci Meditasyon*'da kabul ettiği bazı incelenmemiş varsayımları olduğunu ve şüpheliği kısa bir süre için ve araç olarak dikkate aldığını aslında ondan kurtularak kendi kabul ettiği şüphesiz hakikatleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Descartes, Şüpheliçilik, Bilgi Yöntemi, Şüphesiz Bilgi, Epistemoloji, Meditasyonlar.

Beşer, A. S. (2024). Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda Yöntem, Şüphesiz Bilgi Arayışı ve Şüpheliğinin Anlamı Üzerine. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 988-1009. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464211>

Geliş Tarihi	03.04.2024
Kabul Tarihi	24.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye, besersertan@gmail.com, <https://doi.org/0000-0002-3859-070X>

2024, 13 (2), 988-1009 | Research Article

On the Meaning of Method, Indubitable Knowledge, and Skepticism in Descartes's *First Meditation*

Ali Sertan BEŞER¹

Abstract

One of the influential and inspiring works of René Descartes's is *Meditations* in which especially *First Meditation*, Descartes is very skeptical about his thoughts and beliefs those he acquired in the past, and even he assumes all of them as false and tries to find to get indubitable knowledge. From the beginning of the *First Meditation*, through his influential expression he attracts the reader, and he explains the reasons of his skepticism through different arguments, his method and based on these he proclaims that he will try to establish the new metaphysics which will be strong base for all the sciences and independent from sense experiences. During knowledge acquisition, Descartes says that sense experiences are primary ways to acquire knowledge but sometimes they misguided him although in some experiences it is impossible to doubt them. Descartes also thinks that to refute in such cases he would be seen as mad and madness is not proficient condition to evaluate these issues for him, but then he presents dream argument to show doubtful situation of sense experiences. Proceed from dream argument, Descartes presents painter analogy and tries to show that even in dreams some simple and general things exist which are free from doubt and then he passes on to classification of sciences. Then, Descartes searches for reasons of his mistakes in gaining knowledge, so he considers deceiver God hypothesis and evil demon hypothesis. So, in this article, first, we will try to explain the important points of Descartes's arguments in the *First Meditation*. Then, we will try to state comments and discussions about the meaning of skepticism in the *First Meditation*. Because of very wide literature about this topic, we will confine ourselves to Descartes-Gassendi discussion in Descartes's time, and then we will state contemporary comments and discussions. Despite it will be shown weaknesses of Descartes's approach time to time, this article will focus on the meaning of his skepticism. Ultimately our primary concern is to show that although Descartes says he will not approve or deny anything without detailed scrutiny and presents different skeptical arguments, in the *First Meditation* too, he has some unexamined assumptions and he uses skepticism for a limited time as a tool and tries to discard it and then tries to show the validity of his own truths.

Keywords: Descartes, Skepticism, Method of Knowledge, Indubitable Knowledge, Epistemology, Meditations.

Beşer, A. S. (2024). On the Meaning of Method, Indubitable Knowledge, and Skepticism in Descartes's *First Meditation*, *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 988-1009. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1464211>

Date of Submission	03.04.2024
Date of Acceptance	24.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst Prof., Trakya University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Edirne, Türkiye, besersertan@gmail.com, <https://doi.org/0000-0002-3859-070X>

Giriş

Descartes, Birinci Meditasyon'a, gençliğinden beri ne çok doğru diye kabul ettiği ancak daha sonra yanlış olduğunu anladığı düşüncelerinin olduğunu vurgulayarak başlamaktadır. Böylece eserin daha başlangıcında hepimizin çocukluktan beri deneyimlediği bildik bir duruma işaret ederek okuyucuyu ikna sürecine girişmektedir. Buradan o, bilimlerde sağlam ve güvenilir bilgi elde etmesinin yolunun tüm düşüncelerine en başından bakmaktan geçtiğini, bunu da düşünce sistemine temel oluşturan fikirlerin sağlığını test ederek yapacağını belirtmektedir. Descartes, tüm düşüncelerini test etmek gibi ağır bir işin imkansızlığını da hemen kabul ederek, bunu sadece düşünce sisteminin temelini oluşturanlarla sınırladığını görmekteyiz. Descartes, bugüne kadar doğru diye kabul ettiği ne varsa ya duyularından ya da duyuları aracılığıyla elde ettiğini ancak duyularının zaman zaman kendisini aldatıldığını belirterek duyuların güvenilmez karakterine klasik bir şüpheli gibi vurgu yapmaktadır. Her ne kadar duyularıyla elde ettiği bazı bilgileri, örneğin ellere, kollara sahip olduğunu bilmesini inkâr edemeyeceğini söylese de (ki bunun aksini söylemek Descartes için delillikle eşdeğerdir) bunun yanında vücudunu deneyimlemenin rüyalarda da gerçekleştiğine işaret etmektedir. Descartes, gerçekle rüya arasındaki çizginin her zaman çok belirgin olmadığını hatırlatmaktadır ki bazen rüyada gerçek olarak düşündüğümüz duyu deneyimlerinin aslında rüya olduğunu fakat bizim onları deneyimlerken onları gerçek zannedip şüphelenmediğimizi hatırlatmaktadır (Descartes, 2015a, s.23-26).³

Diğer taraftan, Descartes, rüyada bile duyu deneyimlerinden gelen malzemelerin tıpkı bir ressamın tualine bir resim çizerken zihnindeki imgelemleri kullanması gibi zihin tarafından kullanıldığını belirtmektedir. Mesela rüyada bir at gördüğümüzde hâlihazırda zihnimizdeki at formunu kullanırız. Rüyada 'kanatlı at' gördüğümüzde ise zihnimiz 'kanat' ve 'at' imgelerini kullanıp birleştirir. Ancak Descartes'ın bu konuda vurguladığı husus, imgelerin bileşik olduğunda yani birçok özelliği mesela renk, sayı, biçim, mekân, zaman gibi, içerdiğinde karmaşıklaştığı ve değişkenlik gösterdiğini, bu nedenle şüpheli karaktere sahip olduğunu belirtirken basit yapıdaki imgeleri kullanan aritmetik, geometri gibi bilimlerdeki cisimlerin daha kesin ve şüphe edilemez karaktere sahip olduğunu düşünür. Descartes'e göre rüyada da olsa gerçekte de olsa iki artı üç beş eder ve karenin dört kenarı vardır. Bu sebeple, Descartes, duyu deneyimlerine dayanan doğa bilimleri, hekimlik, gökbilim gibi benzeri bilimlerin kuşku içerdiğini düşünürken, aritmetik, geometri gibi bilimleri yani en yalın ve en genel şeyleri konu edinen bilimleri kesin ve kuşku götürmez içeriğe sahip olarak düşünmektedir (Descartes, 2015a, s.27-28).

Daha sonra, Descartes, neden yanıldığının araştırmasına girişmektedir. İlk olarak yanılmasının sebebinin Tanrı olup olmadığını sorgulayan Descartes, "O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasıllarsa, o şekilde!" (Descartes, 2015a, s.28) diyerek bir çeşit rüya ya da simülasyonda yaşama ihtimalini gündeme getirmektedir. İnsanların çok iyi bildikleri konularda bile yanıldıklarına şahit olduğunu söyleyen Descartes, kendisinin de her şeyde hatta matematik ve geometride bile sürekli yanılıp yanılmadığını sorguladığını görüyoruz (Descartes, 2015a, s.28). Kendisinin böyle sürekli yanılmasını isteyen belki

³ Descartes, *Meditasyonlar*'ın başında söyledikleriyle çok benzer ifadeleri *Felsefenin İlkeleri* eserinde söylemektedir; Bkz. Descartes, R. (2001). *Felsefenin İlkeleri*. (Çeviren Mesut Akin). İstanbul: Say Yayınları, s. 49-52.

Tanrı olmadığını, bu durumun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını belirten Descartes, Tanrı'nın iyiler iyisi olması sebebiyle kendisini yanıltamayacağı sonucuna varır ki bu onun varsayımlarından biridir. Ancak Descartes, kendisinin ara sıra yanılmasına izin vermesi de Tanrı'nın iyiliğine ters düşebilir dedikten sonra bu son söylediğini iddia edemeyeceğini de ekler (Descartes, 2015a, s.28-29).

Descartes, yanılgılarının sebebinin Tanrı değil de "kötü niyetli bir cin" olduğunu varsayar. Öyle ki bu cin, onu aldatmak ve yanıltmak için fırsat kollamakta ve elinden geleni yapmaktadır. Dahası varlık âleminde ne varsa her şeyi varmış gibi göstermekte ve düşsel bir durum yaratmaktadır. Descartes araştırmasını bu düşünce silsilesi üzerinden sürdürdüğünü belirterek, kendisini yanıltmak isteyen cine karşı uyanık olacağını ve hatalı olup olmadığını tespit etmeye çalışacağını belirtmektedir. Tüm hakikate ulaşmanın kendi gücü dahilinde olmasa bile en azından yanlışları kabullenmenin kendi gücü içerisinde olacağını belirten Descartes, böylece kendisinin aldatılmasına izin vermeyeceğini ifade etmektedir. Bu işin kolay olmadığını kabul etmekle birlikte bu şüpheli tavrının kendisini son derece huzursuz bir hale soktuğunu üstelik eski düşüncelerinin kendisini eski yaşamına çektiğini de yine itiraf etmektedir. İçine düşüğü bu şüphe durumunu da rüyasında özgürlüğü tadıp uyanmak istemeyen bir mahkûmun durumuna benzeterek meşakkatli bir uğraş vereceğini söyleyerek Birinci Meditasyon'u tamamlamaktadır.

Descartes'ın meditasyonlarının ilki birçok kişi tarafından düşünsel açıdan oldukça etkileyici ve devrimsel bulunmuş ve buna yönelik yorum ve cevaplar gelmiştir. Bu konuda literatür oldukça geniştir. Bundan sonraki bölümde bu yorumların özellikle önemli gördüğümüz bazılarını ele alacağız. Bu yorumları ele alırken ki amacımızın Descartes'ın Birinci Meditasyon'unda ortaya koyduğu şüpheli argümanların yapısını ve içeriğinin ne olduğuna yönelik bazı alternatif yorumlar ışığında Descartes'ın şüpheliğinin ve kesin bilgi arayışının anlamını açığa çıkarmaktır. Descartes'ın argümanlarının, ayrı bir çalışma olarak ele alınabilecek, zayıflığına yönelik tartışmalar zaman zaman belirtilecek olsa da bu yazının odak noktası olmayacağı unutulmamalıdır.

1. Descartes'ın Birinci Meditasyon'una Yönelik Klasik İtiraz

1.1. Descartes-Gassendi Tartışması

Descartes'ın *Meditasyonlar*'ın ilkinde ortaya koyduğu yaklaşımın anlamını belirlemek için kendi döneminde Pierre Gassendi tarafından yapılan itiraza bakmak bizce önemlidir çünkü Gassendi'nin itirazına yönelik Descartes'ın cevabını uyguladığı şüpheli yaklaşımı anlamak açısından dikkate almak gerekmektedir. Gassendi, her türlü önyargıdan uzak durmak konusunda Descartes'ı onaylarken, doğru bildiği her şeyi yanlış sayarak bir önyargıdan kurtulayım derken diğerine düştüğünü bunun yerine tüm yargılarını kesinlikten uzak sayabileceğini belirtmektedir. Dahası, içinde bulunduğu durumu açıklamak için aldatıcı Tanrı fikrini ve kötü niyetli cin fikrini tasarlamamanın gerekli olmadığını bunun yerine insan zihninin pek az aydınlanmış olduğunu kabul edip insan doğasının zayıflığını öne sürmenin yeterli olacağını savunmaktadır. Bundan başka Gassendi, Descartes'ın, dünyada her şeyin kuşkulu olup dünyada olup biten her şeyin yanılısına olduğunu göstermek için uykuda olduğunu farz ettiğini söylemektedir (Descartes, 2014, s.92-93). Gassendi sözlerine şöyle devam etmektedir:

Fakat hiçbir zaman uyanık olmadığınız ve gözünüzün önünde olan ve olup biten her şeyin yanlış ve aldatıcı olduğuna kendinizi inandıracak kadar özgüncünüz var mı? Ne dersiniz deyin, şimdide dek edinmiş

olduğunuz ve duyuların, uykunun, Tanrı'nın veya kötü bir cinin sürekli olarak size dayattığı bilgilerde doğru hiçbir şey bulunmadığına tam olarak kani olduğunuza inanan kimse çıkmayacaktır. Bu uydurma öyküye başvuracak, bu yanılmalara tasarlayacak, böyle dolambaç ve yeniliklerin peşinde koşacak yerde, her şeyi sade bir şekilde, iyi niyetle ve olduğu gibi söylemek, bir filozoftan ve hakikat tutkusundan beklenen saflık ve masumiyete daha yararlı bir tutum olmaz mıydı? Ama mademki siz böyle olmasını istemişsiniz, itirazımı daha ileri götürmeyeceğim (Descartes, 2014, s.93).

Gassendi'nin belirttiği üzere, Descartes'ın tüm önyargılara mesafeli durması yerinde bir yaklaşım iken hepsini yanlış kabul etmesi diğer bir önyargıyı oluşturacaktır. Gerçekten de hepsini kesinlikten uzak saymak ilk başta yapılabilecek daha makul bir yaklaşım olurdu. Diğer taraftan, hatalarının nedenini aldatıcı bir Tanrı fikrinde ya da kötü niyetli bir cinde aramak ilk bakışta gereksiz bir açıklama olduğu söylenebilir. Bu konuda Gassendi'nin yukarıdaki önerisi makul olmakla birlikte basitçe insanın hataya açık olduğunu ve bilgi edinme yollarının hata yapabilir olduğunu belirtmesi yeterli olurdu ki ileriki meditasyonlarda Descartes aslında hataya açık olduğu fikrini belirtecek ve kötü niyetli cin, *İkinci Meditasyon*'un başları hariç, ortalarda görünmeyecektir. Peki, daha sonradan kullanmadığı kötü niyetli cini *Birinci Meditasyon*'da anmasının nedeni nedir? Bu soruya ileride farklı isimlerin cevaplarıyla tekrar döneceğiz. Ancak önce, Descartes'ın Gassendi'nin *Birinci Meditasyon*'a yönelik itirazına yönelik cevabına değinelim.

Descartes, Gassendi'nin *Birinci Meditasyon*'a itirazına cevabını önyargılarından kurtulma konusundaki haklılığını onayladığını ancak bu işi sade ve yalın şekilde umarsızca ve tedbirsizce yapmasını beklediği şeklinde vermektedir. Descartes, çocukluktan gelen ve insanın içine işlemiş yanlışlardan kurtulmanın kolay olmadığını ve bunlardan kurtulmak için gösterilecek özen ve titizliğin gereksiz olmadığını hatırlatmaktadır. Descartes, Gassendi'ye önyargılar konusunda cevabını şu sözlerle sürdürmektedir:

Fakat pek iyi görüyorum ki, siz bana, önyargılardan özenle kaçınılması gerektiğini dillerinden düşürmedikleri halde, bu konuda kendilerini zora koşmadıkları ve bir kez doğru kabul edilmiş bir şeyin artık önyargı sayılmaması gerektiğine kanaat getirdikleri için, bunlardan asla kaçınmayan birçok kişinin var olduğunu göstermek istiyorsunuz (Descartes, 2014, s.164).

Gassendi'nin önyargılarla ilgili yaptığı eleştirinin anlamı aslında şudur: mevcut kanaatlerinizin hepsini yanlış kabul ederek ön yargılardan uzak durmaya çalışılabilir ama onların yanlış olduğunu varsaymak da önyargı olabilir çünkü onların doğru olma ihtimalleri bulunmaktadır. Aslında, yukarıda belirttiğimiz üzere, *Birinci Meditasyon*'da Descartes'ın kendisi de eski inançlarının doğru olma ihtimalinden bahsetmektedir. Gassendi'nin aynı şeyi belirtme durumunda Descartes neden bunu eleştirel olarak karşıladığını anlamak güç görünmektedir. Dahası Descartes, Gassendi'nin, önyargılardan özenle kaçınılması gerektiğini dillerinden düşürmedikleri halde, bu konuda kendilerini zora koşmayanlar ve bir kez doğru kabul ettikleri kanaatlerden kaçınmayanların rolünü çok iyi oynadığını fakat onların itirazlarından hiçbirini atlamadığını bunun yanında bir filozofun damgası olacak hiçbir şey söylemediğini de belirtmektedir. Descartes, bir filozof olarak şüphelerine neden getirmek zorunda olduğunu, bu sebeple, Gassendi'nin gerek yok dediği "aldatıcı Tanrı fikri" ya da uykuda olduğu varsayımını kullandığını ifade etmektedir (Descartes, 2014, s.164). Tabii bu durumda şüphelerine neden getirmesi bir filozoftan beklenecektir ancak Descartes'ın ortaya koyduğu nedenler, örneğin yanılmasına sebep olarak aldatıcı bir Tanrı fikrinin olasılığını tartışması sonra bunun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını kabul edip bu iddiayı kendince çürütmesi kendi argümantasyonu açısından uygun görünebilir. Ancak

bilgi edinmede insanın kendi sınırlılığını ilk başta göz önüne almayıp “aldatıcı bir Tanrı” araması ne kadar filozofçadır? Ya da kötü niyetli bir cin varsayması çok mu gereklidir? Şunu belirtmemiz gerekir ki her ne kadar Descartes, modern felsefenin babası kabul edilse de henüz Orta Çağ etkisindedir ve yaşadığı çağ da Orta Çağ’ın etkisinden tam manasıyla kurtulamamıştır. Descartes, sadece *Birinci Meditasyon*’da değil, diğer meditasyonlarda da bir ilahiyatçı gibi konuşabilmektedir. Bunun yanında, bulunduğu çağın entelektüel birikiminden yararlanıp modern dönemin düşüncesine adım atmıştır. Descartes’ın felsefe tarihindeki konumunu Kenny çok güzel bir benzetmeyle özetlemektedir: “Onun felsefe tarihindeki konumu daha ziyade kum saatinin kemeri gibidir: Böyle bir camda üst haznedeki kum alt hazneye, ancak ikisi arasındaki dar geçit üzerinden geçebilir. Aynı şekilde, kökeni Ortaçağlarda olan düşünceler de modern dünyaya dar bir süzgeçten geçmiştir; yani Descartes’ın dehası olan dar süzgeçten (Kenny, 2011, s.53)”. Descartes’ın rüya argümanına geldiğimizde, bulunduğumuz gerçekliği sorgulaması bakımından aslında felsefi durmaktadır ve metne renk katmaktadır. Gassendi, Descartes’ın rüya argümanını ayrıntılı analiz etmemektedir. Fakat biz bu konuya ileride döneceğiz.

Descartes, Gassendi’ye cevabını onun kuşkulanmamıza neden olarak insan aklının ışığının azlığını ya da doğasının zayıflığını öne sürmenin yeterli olduğuna dair açıklamasına değinerek sürdürür. Descartes’a göre bu yaklaşım da pek filozofça durmamakta ve yanlışlarımızı düzeltmek için “yanılıyorz çünkü yanılmaya mahkumuz” demekle aynı şeydir ve kendi yaklaşımını bir filozofun yapması gereken tedbirli davranış olarak görmektedir (Descartes, 2014, s.164-165). Tabii şunu hemen belirtmek gerekir ki her ne kadar Descartes, Gassendi’nin doğamızın eksikliğine yönelik bu yaklaşımı eleştirse de *Altıncı Meditasyon*’un sonunda “insan yaşamının genellikle yanlışlara yazgılı olduğunu kabul etmeli ve doğamızın zayıflığının farkında olmalıyız” (Descartes, 2015, s.126) diyerek araştırmasının sonunda Gassendi’yi onayladığını da görmekteyiz. Descartes cevabının devamında, “her şeyi yanlış saymak suretiyle eski önyargılarından kurtulayım derken bir yenisine düştüğünü” belirten Gassendi’nin bu yaklaşımının da filozof tavrı olmadığını, Gassendi’nin bu varsayımının bizi nasıl yanlışlığa düşüreceğini göstermesi gerektiğini de ifade etmektedir (Descartes, 2014, s.165). Descartes yeni önyargıya düşme konusunda Gassendi’ye cevabını şu sözlerle sürdürmektedir:

Bir filozof ise böyle bir sayılıya, bir adamın eğri bir değneği doğrultmak için öbür tarafa eğdiğini gördüğü zamankinden daha fazla şaşırmazdı, çünkü hakikati daha iyi aydınlatmak için, böyle sık sık yanlış şeylerin doğru sayıldığını bilirdi; tıpkı gökbilimcilerin gökte bir eşlek çizgisi, burçlar kuşağı ve başka çemberler tasarlamaları ya da geometricilerin verilmiş belli şekillere yeni çizgiler eklemeleri, filozofların da birçok durumda böyle yapmaları gibi. Buna “araya bir yapaylık sokma, yanlışlamalar uydurma, dolambaçlı yollar veya yenilikler aramak” gibi adlar veren, bunun da “bir filozofun saf yürekliliğine ve hakikat tutkusuna yakışmadığını” söyleyen kişi, kendisinin o felsefi saf yüreklilikten yararlanmak ve nedenleri kullanmak değil, sadece şeylere retorik boyasını ve renklerini vermek istediğini göstermiş olur (Descartes, 2014, s.165-166).

Birinci Meditasyon ile ilgili Gassendi’ye cevabını bu şekilde sonlandıran Descartes, bu yaklaşımıyla aslında bilimsel tarzla yani belli bir varsayımdan -ki bu varsayım yanlış olsa bile- hareketle konuları ele aldığını belirttiğini görüyoruz. Burada kullandığı şüphenin bilimsel ve metodik bir şüphe olduğunu, kesinliğe ulaşmak için kuşkulu olan her şeyi reddettiğini bunun yanında Gassendi’nin ise duyumcu bir kuşkuculukla yani bilginin dışarıdan deneyle geldiği, insan bilgisinin ise görelî ve sınırlı olduğunu göstermeye

çalıştığını söyleyebiliriz. Descartes ise dışarıdan gelen, Hume'un terimiyle söyleyecek olursak, izlenimlere şüpheyle bakar ve şüphesiz olan metafizik hakikatlerin peşindedir.

2. Bazı Çağdaş Yorumlar Işığında Birinci Meditasyon'daki Şüphecilik Üzerine

2.1. Genel Olarak Descartes'ın Şüpheciliği ve Yöntemi Üzerine

Descartes'ın genel anlamda şüpheciliğinin işlevine baktığımızda ilkin, deneyciliğe⁴ dayanan Aristotelesçi skolastik düşünceyi hedef aldığı söylenebilir. Mesela bu konuda ilkin Sorell'in yorumlarına değinebiliriz. Sorell'e göre genel olarak *Meditasyonlar* alışılmadık bir yazınsal içeriğe sahiptir; bir yandan Hıristiyanlığın bazı gerçeklerinin gösterimi olarak resmi açıdan desteklenmesine uygunken diğer taraftan Aristoteles'in prensiplerini, yani fizik alanında skolastik öğretinin temelindeki prensipleri yıkacak şifreli programın yüzeyin altına yerleştirilmesine elverişlidir (Sorell, 2009, s.78). Sorell, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da yaptığı işi şöyle anlatmaktadır:

Birinci Düşünce, Descartes, gerçek anlamda var olan herhangi bir şeye ilişkin bir düşüncesi olabileceğinden kuşku duyar. Maddesel nesnelere ilişkin tüm inançlarını yanlış oldukları gerekçesiyle reddeder; hatta yalın maddesel niteliklerinin gerçekliğine olan inancını bile reddeder. Bu noktada şeytansı kandırıcıyı konu edinen kuşkuculuk hipotezine dayanmaktadır (Sorell, 2009, s.79).

Bunun yanında Sorell, Descartes'ın *Meditasyonlar*'da okuyucularından zaman ve konsantrasyon ötesinde şeyler istediğini düşünmektedir. Öncelikle yeni bir okuma yönteminde ustalık kazanılması gerektiğini belirten Sorell, kitabın ilk bölümlerinde sonraları dışlanacak olan savların ciddiye alınması gerektiğini ifade eder. Sorell, Descartes'ın kendisinin de esere yönelik eleştirilere cevaben, *Birinci Meditasyon*'da iyi incelenmemiş birçok varsayımını sonradan yanlış olduğunu ortaya koyduğunu ifade ettiğine işaret etmektedir (Sorell, 2009, 82). Bu durum da Descartes'ın aslında hâlihazırda bazı düşüncelerin hatta şüpheci argümanlarının yanlış olduğunu ortaya koymak üzere yola çıktığını göstermektedir ki zaten *Altıncı Meditasyon*'un sonlarında en baştaki şüphelerini "gülünç ve abartılı" olarak ifade etmesi de bunu desteklemektedir.⁵

Kenny'e göre de Descartes'ın skolastik felsefeye hiçbir şey borçlu olmadığına dair ifadeleri şüpheye mahal bırakmaz (Kenny, 2011, s.52-53). Descartes'ın *Meditasyonlar* adlı eserinde ve özellikle *Birinci Meditasyon*'da ne yapmaya çalıştığına dair ise Kenny şu sözleri sarf etmektedir:

Descartes Meditations'ta, felsefeyi önceki yüzyılda gelişen şüphecilik tehdidinden kurtarma görevini üstlendi. Bunu yapmak için, çürütmek istediği şüpheci konumu ortaya koyması gerekiyordu. Birinci Meditations'ta Montaigne'in izinden gider, fakat argümanları daha belirgin ve daha derli toplu belirler. Duyular aracılığıyla varılan kanıların doğruluğu, önce algıda yanılmadan kaynaklanan düşüncelerle, sonra da rüya argümanı ile sorgulanır: (...) (Kenny, 2011, s.129).

⁴ Charles Larmore, Birinci Meditasyon'un şüpheciliğinin asıl amacının deneyci bilgi anlayışını yıkmak, zihni duyulardan tamamıyla kurtararak aklın üstünlüğünü göstermektir. Bu anlamda şüpheciliği teorik işleve sahiptir; bkz. Larmore, C. (2014). *The First Meditation: skeptical doubt and certainty*. The Cambridge Companion to Descartes' Meditations. (Edited by David Cunnig). Cambridge: Cambridge University Press, s. 48-49.

⁵ Bu anlamda Descartes'ın gerçek bir şüpheci olmadığı bile söylenebilir ki bu konuda ülkemizde yazılan bir çalışmayı anmamız gerekmektedir. Bkz. Özel, N. Ö. (2019). Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir? *Beytulhikme An Journal of Philosophy*, 9 (2), 419-436.

Tabii ki Descartes'ın kendisi de ne yapmaya çalıştığını, neden tüm kanaatlerini reddedip her şeye en başından başlaması gerektiğini kendisini eleştirene yönelik olarak açıklamaktadır. Descartes yöntemini içi elmalarla dolu bir sepet örneğiyle açıklamaktadır. Descartes şunları söyler:

Varsayalım ki eleştirimenin içi elmayla dolu bir sepete sahip ve bazı elmaların çürümüş olduğundan endişe ediyor ve bozulmanın yayılmasını istemiyor. Bu durumda ne yapacak? Tüm elmaları sepetten boşaltmaya başlamaz mı? Ve daha sonra her elmayı inceleyip sadece sağlam olanları sepete geri koyup diğerlerini dışarıda bırakmaz mı? Aynı şekilde, önceden doğru olarak felsefe yapmamış olanların zihinlerinde çocukluktan beri gelen ve birçok durumda yanlış olduklarını düşündükleri birçok kanaate sahiptirler. Bu durumda onlar yanlış kanaatlerini diğerlerinden ayırmaya çalışarak onların yanlışlığının tüm kanaatlere yayılmasını ve onları belirsiz hale getirmelerini engellemeye çalışırlar. İşte bunu yapabilecekleri en iyi yol bir seferde tüm kanaatlerini yanlış ve kesinlikten uzak olarak reddetmektir. Daha sonra onlar her inancın üzerinden sırasıyla geçip sadece doğru ve şüphesiz olanları yeniden kabul ederler. Bu sebeple ben de tüm kanaatlerimi reddetmek hususunda haklıyım (Seventh Replies: CSM II 324).

Descartes'ın bu sözlerine yönelik olarak Kenny, Descartes'ın çürük elmaların sağlam olanları bozması gibi yanlış inançlarının doğru inançlarını daha az doğru yapmayacağını fakat daha az kesin yapacağını dolayısıyla tüm inançlarının kesin olmadıkça hiçbirinin kesin olamayacağını varsaydığını ancak buna yönelik bir kanıtın olmadığını belirtmektedir (Kenny, 1968, s.19). Kenny'in de hatırlattığı üzere Descartes, daha çocuklukta birçok inancın iyi temellendirilmemiş duyu algılarından, hislerden ve güvenilirmez eğitimlerden geldiğini düşündüğünden, bunlardan şüphe duyar. Ancak, Kenny, Descartes'ın delillerin duyu algılarını da ciddiye almayı kendisinin de deli olduğunu kabul etmemesine rağmen, rüya argümanı ile mümkün algı deneyimlerinin olabileceğine dair şüphesini işin içine sokar (Kenny, 1968, 14-15). Kenny, özellikle Descartes'ın Gassendi'ye cevabında, tüm duyuların sunduğu kanıtların kesin olmadığını ve bu hususun meditasyonlarını anlamak için elzem olduğunu belirttiğini hatırlatmaktadır (Kenny, 1968, 21). Kenny'nin yerinde olarak belirttiği üzere, Descartes her ne kadar şüphesini ilk olarak duyulara yönlendirmiş olsa da *Birinci Meditasyon'* da duyuların yanıltıcılığına dair herhangi bir örnek vermez (Kenny, 1968, 24-25).

Descartes'ın şüpheli yaklaşımını bizce en iyi özetleyenlerden biri olan Carlos Lévy, Descartes'ın tüm şüpheli gelenekten kurtulmak için şüpheli geleneğin argümanlarını tekrar etmek zorunda kaldığını ve şüpheden kurtulmak için şüpheyi ortaya koymayı gerekli gördüğünü belirtir ki aslında Lévy'nin açıklamaları Descartes'ın *Birinci Meditasyon'* da neden böyle bir yolu izlediği konusunda aynı dönemde olsaydı Gassendi'ninkine alternatif bir cevap olabilirdi. Lévy, Descartes'ın *Birinci Meditasyon'* da yaptığı yaklaşım üzerine şunları söylemektedir:

Kuşku, ona, Pyrrhoncuların ve Akademikilerin sıklıkla dönüp dolaşp yineledikleri argümantasyonların biçimini alması gerekse de, doğru ve kesin bir bilginin aranmasında zorunlu ve öğrenmede kolaylık sağlayıcı bir şey gibi gelmişti. Demek ki, paradoks, kuşkudan kurtulmak için, Descartes'ın en aşırı, abartılı biçim boyunca yol almasını gerektirir; yani, algıladığı her şeyin yanlış olduğunu varsayarak, belleğinin yalanlarla dolu olduğunu, "cisim, şekil, hacim, hareket ve yerin kendi zihninin kurguları olduğunu" ileri sürmektir (Lévy, 2016, s.105-106).⁶

⁶ Descartes kendi şüpheliğini *Meditasyonlar* dışında başka eserlerinde de tarif etmektedir. Mesela *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde şüphe uyandıracak noktaları ve kendisini yanlış hükümlere sürükleyebilecek noktaları tek tek tespit ettiğini ve zihnini abluka altına alan tüm yanlış fikirleri söküp atarken, sırf şüphe etmek için şüphe

Descartes'ın özellikle *Birinci Meditasyon*'da ortaya koyduğu şüphe durumunu Cottingham, "Kuşku yöntemi, Descartes tarafından uygulanan yeni bilime güvenilir metafiziksel temel kurmak için amacı ön yargıları ve önceden kabul edilmiş kanuları temizlemek olan yönteme verilen addır" (Cottingham, 2002, s.139) şeklinde ifade ederek ortaya koymaktadır. Ayrıca Cottingham, *Meditasyonlar*'ın sonunda Descartes'ın, meditasyon yapanın iç rahatlığıyla başlangıçtaki kuşkularını "gülünç" ve "abartılı" bulunduğunu hatırlatmaktadır (Cottingham, 2002, s.140). Dolayısıyla Descartes'ın her şeyin yanlış olduğunu düşünerek ortaya koyduğu şüphe durumunun amaç değil araç olduğu yani şüpheyi ortadan kaldırmak için önce onu ortaya koyduğu bahsettiğimiz farklı yorumcular tarafından da onaylanmaktadır ki zaten Descartes'ın kendisi de bunu açıkça belirtmiştir.

Descartes şüpheci yaklaşımını ortaya koyarken meseleyi duyuların güvenilirliğine getirdiği yukarıda belirtilmişti. Descartes, *Birinci Meditasyon*'da, her ne kadar duyuların aldatici yönüne vurgu yapıp şüphesini belirtse de Kenny gibi Cottingham da Descartes'ın duyusal yanlığı üzerine herhangi bir örnek vermediğini belirtir (Cottingham, 2002, s.223). Kenny'nin de ifade ettiği üzere duyuların nitelikler hakkında bazen bizi yanıltması onların her zaman bizi yanılttığı anlamına gelmez. Kenny, Descartes'ın ne *Birinci Meditasyon*'da ne de *Altıncı Meditasyon*'da böyle bir iddiada bulunmadığını da ekler (Kenny, 1968, s.28). Duyulara karşı güvensizliğini belirtmesine rağmen, hemen ardından "duyular yoluyla elde edilmiş olmalarına rağmen kendilerinden asla kuşku duyamayacağımız öyle çok şey var ki" der ve "Çünkü bu ellerin ve tüm bu bedenim benim olduğunu hangi mantık reddedebilir? Ters bir şey için ancak kendimi şu delillerle bir tutuyor olmam gerekir, (...). Ama zaten onların akli başında değil. İyi de bir şekilde onları kendime örnek almış olsaydım, benim de aklımı kaçırdığımı düşünenecektiniz" (Descartes, 2015a, s.25) diye de ekler. Burayı özellikle vurgulamamızın sebebi Descartes'ın duyular yoluyla kendisinin bildiği bedeninden şüphe etmesini "delilik" olarak nitelemesi ve bu tarz delice bir şüpheyi reddetmesindedir. Bu konuda Harry Frankfurt'un dikkate değer bir analizi bulunmaktadır. Öncelikle Frankfurt şunları sorar: "Hiçbir şeyi kesin kabul etmeyen Descartes, nasıl oluyor da deli olma olasılığını yok saymaktadır? Herhangi bir kanıt olmadan deli olmadığından nasıl emin olabiliyor? Ve duyu algılarından emin olmamasının nedeninin kendi deliliğinden kaynaklanmadığını nereden biliyor?" (Frankfurt, 2008, s.52). Frankfurt'a göre Descartes için deliliğin en önemli yönü akla uygun olan yargılarla uygun olmayanları ayıramamasıdır. Deli, "sağduyu" sahibi değildir ve doğruyu yanlıştan doğru bir şekilde ayıramaz. Dolayısıyla, Frankfurt'a göre Descartes deli olma ihtimalini göz önüne almadığında aslında doğru yargıları yanlış olanlardan ayırıp ayıramadığını göz önüne almayı reddetmektedir (Frankfurt, 2008, s.52). Bu sebeple, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'da hiçbir şeyin doğruluğundan emin olmama ya da şüpheci durumunun "delilik" söz konusu olduğunda geçerli olmadığını görüyoruz. Kenny'nin de ifade ettiği gibi bu anlamda Descartes'ın evrensel şüphesi görüldüğünden daha sınırlıdır (Kenny, 1968, s.21). Thomas Lennon ve Michael Hickson ise David Scott'un delilik ile ilgili yorumuna işaret

---

edenler gibi davranmadığını, kendisinin tamamen kesin olanın peşine düştüğünü belirtir (Descartes, 2015b, s.65). *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama* adlı eserinde ise Descartes, bilim anlayışlarını duyulur şeylerin ötesine inşa etmeyi imkânsız görenlerin yapılarını kumun üzerine inşa ettiklerini, yapılarını sert kayaya yerleştirmek için daha derine kazmadıklarını ifade etmektedir. Kendi amacının bu bilim anlayışının çürüklüğünü göstermek ve devirmek olduğunu belirten Descartes, bilim anlayışlarını sağlam temele dayandırıp daha ileriye gitmeye cesaret edemeyenlere cesaret vermeyi ve kuşkularının geceleyn cız ve cansız bir ışığın altında beliren hayaletlere benzediğini ifade etmektedir (Descartes, 2015c, s.44).

ederek, Descartes'ın şüpheci bir metoda sahip olmak için inançlarımızı hatta inançlarımız ile dünya arasındaki ilişkileri anlamamız gerekmektedir. Delilikte bu ilişkileri anlamamızın imkânı yoktur. Bu anlamda rüya argümanı delilik durumuna göre daha makul bir şüphecilik sunmaktadır (Lennon&Hickson, 2013, s.13) Kısaca bu yorumlardan çıkarabileceğimiz kesin sonuç, Descartes, daha *Birinci Meditasyon*'da, en azından bir şeyden yani deliliğin doğru ile yanlış ayırt etmeyi başaramayan bir durum olduğundan emin olup deliliği şüphecilik için makul bir durum olarak seçmediğidir.

Descartes'a yönelik *İtirazlar*'ın birinde duyuların aslında sadece görüntüleri rapor ettiklerini, bunda bir yanlışlık bulunmadığını, yanlışlığın zihnin bunlara yönelik yargılarda bulunduğu itirazı gelmektedir. İtirazın devamında yanılmanın da yadsınamaz olduğu, uzaklığın bir nesnenin şeklini algılamada etkili olduğunun altı çizilmektedir. Bir kuleye uzaktan bakıldığında yuvarlak olduğu hakkında yargıda bulunabilinirken, yakınına geldiğimizde ve hatta ona dokunulduğunda kare şeklinde olduğundan emin olunur. Rüyadaki yanılma ise bir şeyler varmış gibi görünür ancak aslında yoktur. İtirazda her zaman rüyada olmadığımız dolayısıyla rüyada olup olmadığımızdan şüphelenmediğimiz de ifade edilir (*Fifth Objections*: CSM II 230). Descartes'ın bu itirazlara yanıtıysa kısaca mevcut durumun doğru kabul edildiği ve şüphe edilmediği, geçmişte ise doğru olarak kabul edilen bazı şeylerin yanlış çıkabildiğinin kolayca görülebilir olduğudur (*Fifth Replies*: CSM II 264). Descartes'ın hatırlattığı husus doğru ya da kesin olarak kabul ettiğimiz şeylerin her zaman yanlış çıkabilme olasılığının olduğudur. Ancak Descartes'ın kendisi de duyuları tamamıyla reddetmemektedir. Peki, duyuların bu tarz çalışmasıyla, yani belirli koşullara bağlı olarak görüntüler sunmasından zihin nasıl bir kesinlik çıkaracaktır? Temel sorun budur ki *Altıncı İtirazlar*'da da bu soru gündeme getirilmektedir. İtiraza göre çözüm, bir duyunun yaptığı yanlışlığı diğerinin düzeltereğidir. Mesela suya batırılan bir çubuk, kırık gözüdür ancak aslında kırık değildir. Onun kırık olmadığı diğer bir duyu olan dokunma duyusuyla ortaya konur, zihnin tek başına buna çözüm getirmesi zordur (*Sixth Objections*: CSM II 281-2). Descartes buna cevaben, su içinde kırık görünen çubuğun bu yanlışlığını düzelterenin akıl değil de diğer bir duyu, yani dokunma, olduğunu kabul edemeyeceğini açıkça belirtmektedir. Descartes'a göre çubuğun kırık görüldüğüne dair yanılmayı çubuğa dokunup düz olduğunu söyleyerek aşabiliriz ancak görsel duyudaki yanlışlığı düzeltmede dokunma duyusunun yeterli olmadığını belirten Descartes, yanlışlığı ortaya koyacak derecede akla sahip olmamız gerektiğini vurgular. Descartes'a göre çocukluğumuzdan gelen düşük idrak kapasitemizin bir sonucu olarak aklın değil, duyuların bu yanlışlığı çözeceğine bir kez inanılmıştır (*Sixth Replies*: CSM II 296). Bu tartışmada, bize göre her iki tarafın doğru söylediği hususlar vardır. İtirazlarda ortaya konan duyucu yaklaşımın dediği, "duyu algısında yanılmayı diğer bir duyu algısı çözer" hususu doğrudur. Çünkü suya batırılmış çubuğun kırık olmadığını diğer bir duyu deneyimiyle, yani çubuğu suyun içinden çıkarıp tekrar baktığımızda kırık olmadığını görür ve belki dokunarak da bundan kesin emin oluruz. Yani tek bir duyu deneyimi kesin sonuca varmak için yeterli olmayabilir ki bugün bilimde birçok gözlem yaparak çalışır ve sonucu defalarca test eder. Diğer taraftan, Descartes'ın belirttiği üzere, çubuğun kırık olmadığını da akıl yorumlar. Ortada duyu verilerini yorumlayacak, idrak edecek bir akıl yoksa sonuçlar çıkarmak da mümkün olmayacaktır. Şimdi Descartes'ın şüphecilik için kullandığı argümanları ele alalım.

2.2. Rüya Argümanı ve Ressam Analojisi

Descartes'ın şüpheli yaklaşımının en çarpıcı örneği onun "rüya argümanı"dır. Çarpıcıdır çünkü rüyalarda emin olduğunuzu düşündüğümüz durumların nasıl yanılışmalarına dönüştüğünü göstermektedir yani yukarıda belirtildiği üzere var olmayanın algılanması ancak deneyim sırasında onun gerçek zannedilmesidir. Descartes, duyuların yanıltıcı karakterinin en uç örneği olarak rüya durumunu seçmektedir. Rüyada da duyu algısına konu olan deneyimler yaşarız ancak ortada algıya konu olan nesnelere gerçek olmadığı için duyu deneyiminin kendisi de gerçek değildir. Burada, Gary Hatfield'in de belirttiği üzere, Descartes, okuyucunun rüya ve uyanıklık durumunun farkını bildiğini varsaymaktadır (Hatfield, 2003, s.76). Eğer Descartes bu farkı bildiğini düşünüyorsa, *Meditasyonlar*'ın başında incelenmemiş hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmeyeceğine dair yaklaşımını çığnemiş olmakta değil midir? Benzer bir durumu yukarıda "delilik" üzerine düşüncelerinde de belirtmiştik. İlerleyen satırlarda bahsedeceğimiz üzere Descartes tarafından kabul edilen diğer bir "incelenmemiş varsayım", rüya argümanını bir anlamda açıklayan "ressam analojisinde" bulunmaktadır.

Descartes'ın rüya argümanındaki kritik vurgusu uyanıklığı uykudan ayıran çizginin çok net olmadığıdır.⁷ Bu vurgu, Hatfield'in de belirttiği üzere, Descartes'ın duyu deneyimlerinin tümünü şüpheli hale getirdiğini ve gerçeklik algısına yönelik belirsizlik durumunun ortaya çıktığına işaret etmektedir. Hatfield'in sorduğu üzere: "Duyu deneyimlerindeki yanılışma durumları nedeniyle duyularımıza tümüyle güvenmek mümkün müdür? Rüya argümanı tüm duyu deneyimlerimizi sorgulanabilir hale getirir mi? Bunlar kabul edildiğinde tüm duyu deneyimlerimizin rüya benzeri olabileceğine dair genel bir şüphe geliştirilebilir mi? Belki de duyu deneyimlerimiz hiçbir zaman gerçekliğe tekabül etmemektedir (Hatfield, 2003, s.76-77)". Kısaca Hatfield'in sorduğu sorular bizi uyanıklık olarak bildiğimiz gerçekliğin de bir rüya olup olmadığını sormaya itmektedir. Benzer bir yorum Kenny'de de vardır (Kenny, 1968, 16). Descartes, *Birinci Meditasyon*'da "Yaşadığımız hayat bir rüya mıdır yoksa değil midir?" gibi bir soru sormamaktadır.⁸ Ancak rüya argümanında gerçek zannedebileceğimiz bir deneyimin rüya olma olasılığını gündeme getirir. Tabii Descartes'ın devamında "ressam analojisi" ile asıl göstermek istediği rüyadaki deneyimlerin bile bazı temel unsurlardan oluştuğudur. Bize göre Descartes'ın rüya argümanını gündeme getirmesinin bir sebebi de okuyucu üzerinde ikna edici olmaktır. Çünkü herkes bu yanılışma durumunu rüyalarla çok kere

⁷ Descartes'a göre bunun temel nedeni duyular hakkındaki yanılışlarımızdır ki *Yöntem Üzerine Konuşma* isimli eserinde "Düşlerimizde hepimizin yaşadığı en büyük yanılış, dış duyularımızın çeşitli nesnelere bize tıpkı uyanırken sundukları gibi sunmasından kaynaklanır, (...)" diyerek açıklamaktadır (Descartes, 2015b, s. 80). Ayrıca, bu konuda Kenny, J.L. Austin'in *Sense and Sensibilia* adlı dersinin basılı halinde, rüyayı uykudan ayıran elli ölçüt olduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir; bkz. Kenny, A. (1968). Descartes: A Study Of His Philosophy. New York: Random House, s.29. Ayrıca Kenny, rüya durumunda insanın yargıda bulunamayacağı iddiasında Malcolm ile aynı fikirde olduğunu belirterek, "Uyanığım" yargısının "Rüyadayım" yargısına göre gerçek olarak ifade edilebileceğini tartışmaktadır. Çünkü "Uyanığım" dendiğinde Descartes'ın bunu zihnin geçmiş deneyimlerle ya da hatıralarla ilişkili olarak ortaya koyduğunu, rüyada ise zihnin hatıralarla böyle bir aktif bağlantı kurmadığına yönelik özellikle Hobbes ile tartışmasını hatırlatan Kenny, rüya argümanının çok güçlü bir şüpheli sunmadığını, rüya argümanının sadece belli başlı duyuya dayalı inançları ve birleşik yapıdaki cisimleri sorguladığını belirtmektedir; bkz. Kenny, A. (1968). Descartes: A Study Of His Philosophy. New York: Random House, s.30-32.

⁸ Descartes, *Tabiat Işığın Arama* eserinde "Komedyalarda insanı şaşırtan "Uyanık mıyım yoksa uykuda mıyım?" sözlerini hiç duymadınız mı? Hayatınızın sürekli bir uykuya geçiş için duyular aracılığıyla öğrendiğiniz bütün şeylerin aynen uyuduğunuz zamandaki olduğu gibi şimdi de yanlış olmadığından emin olabilirsiniz?" diyerek uyanıklık ile uykuya arasındaki bulanıklığa vurgu yapmaktadır (Descartes, 2015c, s. 43).

yaşadığından, duyuların yanıltıcı karakterini örneklendirmek için rüya argümanından daha iyisini bulmak zordur. Peki, Descartes, duyuları tamamıyla bir tarafa mı atmaktadır?

Descartes'ın duyuları tamamıyla reddetmediğini onun rüya argümanından hemen sonra bahsettiği "ressam analojisi"ni mevzu etmesiyle anlaşılabilir. *Birinci Meditasyon'*da Descartes'ın ressam analojisiyle anlatmaya çalıştığı şey şudur: rüyalarımız resimler gibidir; tıpkı onlar gibi duyular aracılığıyla gelen gerçek nesnelere örnek olarak zihin tarafından oluşturulurlar (Hatfield, 2003, s.77).⁹ Hatfield'in işaret ettiği üzere Descartes, ressam analojisinde daha radikal bir düşünceyi de belirtir: ressamlar yalnızca farklı hayvanların vücutlarının farklı parçalarını birbirine karmazlar aynı zamanda tamamıyla kurgusal ve gerçek üstü imgeler de ortaya koyabilirler ki Hatfield bu tarz örneklerin 20. yüzyılda Bosch'un resimlerindeki mimari formlarda, Wassily Kandisky ve Robert Motherwell'in resimlerinde bulunan ne hayvan ne bina ne de doğadaki herhangi bir nesneye benzemeyen şekillerde görülebileceğini belirtmektedir (Hatfield, 2003, s.78). Hatfield'in yine ifade ettiği üzere eğer ressamlar tamamıyla kurgusal formlar üretebiliyorlarsa, rüyalarımız da kurgusal formlar üretebilir ve buradaki imgeler bize dünya hakkında bir şey söylemeyeceklerdir. Ancak, Descartes'ın belirttiği gibi, en azından "renklerin" gerçek olması beklenir ki işte Descartes'ın aslında duyulardan gelen ve geçmiş tecrübe olan imgelerde rüyalarda bile geçerli olan "temel ya da basit özellikleri"¹⁰ ortaya koyduğunu görmekteyiz. Her ne kadar Descartes renkleri konu etse de Hatfield'e göre Descartes, renkleri nesnelere temel özellikler arasında saymaz onları zaman ve mekân açısından ele almaktadır (Hatfield, 2003, s.79). Diğer Meditasyonlarda, özellikle *İkinci Meditasyon'*daki balmumu örneğinde, Descartes'ın yer kaplama, esneklik, değişebilir olmayı sayarken balmumunun renginin uçup gittiğini söylemesi de (Descartes, 2015, s.42) renkleri basit ve temel özellikler olarak ele almadığını göstermekte ve Hatfield'in tespitini bizce doğrulamaktadır. Tabii Descartes'ın basit özellikleri belirlemede farklı okuyucuları dikkate aldığı söylenen David Cuning'e göre ise Descartes, Aristotelesçi öğrencilerini dikkate alarak renkler, tatlar, şekiller ve farklı büyüklükleri göz önüne alır ve ressam analojisinde bunların da basit şeyler arasında olduğunu düşünür. Cuning, Descartes'ın farklı zihinlere yönelik yazdığı tekrar tekrar vurgulayarak, renkler ve tatların basit şeyler arasında olup olmadığını net bir şekilde vermediğini ifade etmektedir. Cuning ayrıca Descartes'ın Aristoteles karşıtı amaçları olmasına rağmen diğer görüşleri de sorguladığını belirtir (Cuning, 2010, s.57-59). Yukarıda belirttiğimiz gibi *Birinci Meditasyon'*da Descartes, renkleri ve tatları da dahil ediyormuş gibi görünmektedir. Ancak *İkinci Meditasyon'*da renkleri, tatları, kokuları, vs. temel özelliklerden saymadığını balmumu örneğinde görmekteyiz. Descartes'ın neden *Birinci Meditasyon'*da renkleri, tatları veyahut kokuları basit şeylere dahil ediyormuş gibi konuştuğuna yönelik olarak bizim cevabımız şudur: Descartes, özellikle ressam analojisinde, bunları düşünülebilecek şeyler olarak ortaya koymuştur ancak henüz ayrıntılı bir analiz yapmamıştır. Özellikle rüyalarda tat, renk hatta dokunma tecrübesini yaşayabildiğimiz için, ressam gibi çalışan zihnimiz için bunlar bilgi kanalları olarak durmakta ve dikkate alınması gerekmektedir. Kısaca Descartes, bunları anmakta ancak

⁹ Descartes, *Tabiat İşığı ile Hakikati Arama* eserinde, çocukların düş gücünü, imgelerini, her bir şeyin aslına göre çizilmiş portreleri olan düşüncelerimizin üstüne koyduğumuz, henüz başlanmamış bir tabloya, eğitimcileri ise resamlara benzettiği düşüncesini ortaya koymaktadır (Descartes, 2015c, s.39-40).

¹⁰ Descartes, rüyalarda bile olan "en genel ve basit şeyleri" *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* eserinde de ele almaktadır; Bkz. Descartes, R. (2016). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. İstanbul: Say Yayınları, s. 74-77.

incelemesini sonraya bıraktığını düşünmekteyiz. Tıpkı Tanrı hakkında konuşmayı bir tarafa bırakmasında olduğu gibi. Descartes, “Tanrı hakkında söylenenlerin hepsinin birer masaldan ibaret olduğunu söyleyelim (Descartes, 2015, s.29)” derken, ki Cunning’a göre burada ateist okuyucularının dikkatini çekmektedir (Cunning, 2010, s.61), aslında *Birinci Meditasyon*’da konuyu ayrıntılı ele almaktan kaçınarak sonraya bırakmaktadır. Basit özelliklere dönecek olursak, bunlar nelerdir? Descartes, ressamın tamamıyla hayali yani gerçek dışı bir şey uydurmayı başardıklarını varsaysak bile şu daha basit ve daha genel olan temel özellikteki imgelerin öğeleri olduklarını belirtmektedir: “Bu sınıfa genel olarak maddi doğa ve onun kapladığı mekân dahil edilebilir; aynı şekilde yer kaplayan şeylerin biçimleri, nicelikleri, yani büyüklüğü ve sayısı; bir de bu şeylerin var oldukları yer, varolma sürelerini tayin eden zaman ve benzerleri. (Descartes, 2015, s.27)” Demek ki Descartes tarafından belirlenen bu basit ve genel öğeler, rüyalarda bile olsa, duylulara dayanan ya da onlar aracılığıyla gelen imgelerin gerçekliğini belirleyen öğeler olarak kabul edilecek ve temel teşkil edecektir (Brandhorst, 2010, s.39). Ressam analogisinin rüya argümanı ile bağlantılı olarak ortaya koyduğu önemli tespitlerden biri budur.

Cunning’e göre Descartes’ın ressam analogisinde rüyadaki görüntülerin basit ve genel şeyler temelinde algıladığımız resimler gibi görüldüğünü ifade etmesi aslında Descartes’ın başlangıçtaki şüpheciliğini ihlal etmesine neden olan diğer bir varsayımdır. (Cunning, 2010, s.49). Aslında felsefi bir incelemenin nasıl olup da incelenmemiş varsayımları kabul etmeden başlayacağı önemli bir sorudur ki bu soruyu Margaret Wilson da sormaktadır (Wilson, 1978, s.9). *Birinci Meditasyon*’da gördüğümüz ve farklı yazarlar tarafından da teslim edildiği üzere, Descartes, daha en başından bazı şeyleri bildiğini varsaymakta yani incelenmemiş varsayımlara sahip olarak başlangıçta belirttiği şüpheciliğinden sapmaktadır ki bunu rüya argümanı ve ressam analogisinde de görmekteyiz. Cunning, haklı olarak, Descartes’ın aslında daha başlangıçta bazı incelenmemiş varsayımları kabul ederek Kartezyen ilkelerine aykırı iş yaptığını düşünmektedir (Cunning, 2010, s.52).

Son olarak, Descartes’ın ressam analogisi sonunda yaptığı bir çıkarım da bilimlerle alakalıdır. Descartes’ın saydığı en basit ve genel özellikleri, yani maddi doğa, mekân, yer kaplama, biçim, nicelik, büyüklük, sayı ve zaman, ele aldığımızda hangi bilimler söz konusu olur? Tabii ki aritmetik, geometri gibi bilimler ki işte Descartes bu bilimlerin, doğada var olup olmadıklarına bakılmaksızın en basit ve genel şeyleri konu edindiklerinden kesin ve kuşku götürmez içeriğe sahip oldukları sonucuna varırken, bileşik yapıdaki şeyleri konu edinen doğabilim, gökbilim, hekimlik ve benzeri bilimlerin kuşku içerdiklerini belirtmektedir (Descartes, 2015, s.28). Yine Hatfield’in belirttiği üzere burada elimize kalan tek bilgi alanı şekillerle ilgilenen geometri ve matematik bilimleridir ancak yine de geometrik formları içeren maddi dünya açıkça bir şekilde reddedilmemektedir (Hatfield, 2003, s.79-80). Böylece her ne kadar hiçbir şeyi onaylayıp reddetmeyeceğim diyen Descartes’ın, *Birinci Meditasyon*’da onayladığı sabit ve değişmez bir noktaya ulaştığımızı söyleyebilir miyiz? Bir yönüyle evet çünkü Descartes, matematik ve geometriyi hep güvenli bir alan olarak kullanmaktadır. Ancak Descartes okuyucuyu hemen rahatlatmaz. Tüm gerçekliği sorgulatacak yeni bir varsayımla, özetle ifade edersek, şöyle devam eder: “Ya tüm algıladığım dünya her şeye kadir bir Tanrı tarafından bana sadece öyle gösteriliyorsa?” Böylece Descartes, “aldatıcı Tanrı” hipoteziyle karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla şimdi bu konuya değinelim.

2.3. Aldatıcı Tanrı Hipotezi ve Kötü Niyetli Cin

Descartes aslında şüpheciliğinin nedeni olan yanılgılarının nedenini ararken Tanrı fikriyle ilgili şunları söylemektedir:

Ama yıllar yılı benim zihnime çakılmış bir fikir var, her şeye kadir bir Tanrı'nın var olduğuna ve onun beni şu an nasılsam öyle yaratmış olduğuna dair. O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasıllarsa, o şekilde! Bunun yanı sıra ben bazen başka insanların çok iyi bildiklerini sandıkları konularda bile yanılgılarını görüyorum, öyleyse acaba ben de mi iki ile üçü toplarken, karenin kenarlarını sayarken ya da daha basit herhangi bir şey hayal ederken-tabii böyle bir şey mümkünse-hep böyle yanıliyorum? Ama belki benim böyle yanılmamı isteyen Tanrı değil, çünkü onun son derece iyi olduğu söyleniyor. Öyleyse beni hep böyle yanıllacak şekilde yaratması onun iyiliğiyle bağdaşmaz. Ama o zaman benim ara sıra yanılmama izin vermesi de onun iyiliğine ters düşebilir. Yine de bu son söylediğimi iddia etmem mümkün değil (Descartes, 2015a, s.28-29).

Her şeyden önce şunu belirtmemiz gerekir ki her şeye kadir bir Tanrı'nın varlığı söz konusuysa, bu durum her türlü kesinlik iddiası için tabiri caizse bir tehdittir. Çünkü Tanrı'nın Kendisi her türlü yasa koyucu olduğundan farklı ihtimaller dâhilinde birçok durumun nedeni olabilir (Brandhorst, 2010, s.40). Descartes açısından Tanrı sadece mevcut olanın değil, mümkün olanın da nedeni olup Kendisi zorunlu varlıktır ve O'nun aldatıcı olması apriori mümkün değildir (Cunning, 2010, s.70-71). Her şeye kadir mutlak bir Tanrı elbette insanın yanıllmasını sağlayabilir ancak bu durumun O'nun iyiliğiyle bağdaşmayacağını savunan Descartes için "Neden hata yapıyorum?" sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Tanrı'nın insanı kendi iyiliğiyle ters düşmeyecek şekilde yanıllması hatta bunu insanın kendi iyiliği için yapabileceği de düşünülebilir. Nitekim Cunning, Tanrı için hakikati bilmekten çok inancın daha önemli olabileceği ve insana bu anlamda farklı rol belirlediğinin de düşünülebileceğini söylerken insanın ara sıra yanıllmasına Tanrı'nın izin vermesinin Descartes açısından nedenin bu olduğunu düşünmektedir (Cunning, 2010, s.73). Descartes, insanın neden yanıllığı sorusuna gerçek anlamda cevabını *Dördüncü Meditasyon*'da verecektir. *Birinci Meditasyon*'da Descartes, hatalarının nedenini geçici bir çözüm olarak "kötü niyetli cin"e bağlamaktadır. Fakat kötü niyetli cin düşüncesine geçmeden önce "aldatıcı Tanrı" hipotezi tartışmasında bazı önemli hususlara değinmeye devam edelim.

Zbigniew Janowski'ye göre Descartes aslında çok iyi bilinen şüpheli argümanlardan öteye gidememiş, aldatıcı Tanrı hipotezini oluşturmasında, Tanrı'nın insan zihninde var olmayan şeyleri göstertip yanıllabildiği hakkında Çiçero veya Plutark'tan etkilenmiş olabilir (Janowski, 1997, s.324).¹¹ Bunun yanında Janowski'ye göre Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezinin ikinci kısmı orijinaldir. Söz konusu orijinallik "iki artı üç beş eder" gibi bariz olan bir matematik işleminden Descartes'ın şüphe duymasıdır ki her ne kadar Descartes, Tanrı'nın bu işlemin doğruluk değerini değiştirip beni aldatabilir demese de, aldatıcı Tanrı hipotezinin bu ikinci kısmı felsefe tarihinde daha önce görülmemiş bir argümandır (Janowski, 1997, s.324). Gerçekten de Descartes'ın özellikle *Birinci Meditasyon*'da duyuların aldatıcı karakterine değinmesinden rüya argümanına, aldatıcı

¹¹ Janowski'nin düşüncesine destek olarak gösterebileceğimiz Deborah Brown, aldatıcı Tanrı hipotezinin Plutark'ın De Stoicorum Repugnantiis eserinden, kötü niyetli cin varsayımının ise Çiçero'nun Academia II (Lucullus) xv (47) eserinden geldiğini belirtmektedir; bkz. Brown, D. (2013). Descartes and content skepticism. Descartes' Meditations-A Critical Guide. (Edited by Karen Detlefsen). New York: Cambridge University Press, s. 27.

Tanrı hipotezinden, kötü niyetli cine, şüpheli yaklaşımlarının birçoğu zaten felsefe tarihindeki şüpheli gelenekte mevcuttur. Fakat, Janowski'nin yerinde tespitiyle, aldatıcı Tanrı hipotezinde matematik doğrularda bile kuşkulu bir yön bulması Descartes'ın özgün bir katkısıdır ki Kenny de matematik doğruların bile Kartezyen şüpheden nasibini aldığını söyleyerek bu konuda benzer bir yorum yapmaktadır (Kenny, 1968, s.17). Bu kuşkuyu Descartes, tam manasıyla *Beşinci Meditasyon*'da aşacaktır. Bunun yanında Janowski, Descartes'ın *Meditasyonlar*'da verdiği yanılma örneklerinin sadece duyu algılarına ait olduklarını, matematikte aldanmasına dair tek bir örnek dahi vermediğini hatırlatmaktadır (Janowski, 1997, s.329). Janowski'ye göre matematik kesinliğin son kalesidir ve her şeye Kadir bir Tanrı bunu tehlikeye sokmaktadır. Bu sebeple böyle bir Tanrı yokmuş gibi Descartes'ın devam ettiğini söyleyen Janowski, kötü niyetli cinin ortaya çıktığını düşünür (Janowski, 1997, s.330). Öyle anlaşılıyor ki Janowski, Descartes'ın matematik hakikatlere şüphe düşmesini istemediği yönündeki yorumlara katılmadığı ki bizce de Descartes böyle bir durumu arzu etmez ve bu onun *Meditasyonlar*'daki projesine hizmet etmez. Son olarak, Janowski'ye göre kötü niyetli cin hatalarının nedeni olarak insan algısının doğasının güçsüzlüğünü Tanrı kaynaklı olmayan bir şekilde temsil ederken, aldatıcı Tanrı hipotezine göre daha az kışkırtıcıdır (Janowski, 1997, s.331-332).

Descartes'ın aldatıcı Tanrı hipotezini nasıl kullanmış olabileceğine dair dikkat çeken bir analiz de Gary Hatfield tarafından yapılmaktadır. Hatfield'e göre Descartes, aldatıcı Tanrı hipotezini iki farklı şekilde kullanmış olabilir: birincisi müdahaleci hipotez (intervention hypothesis) ki buna göre Tanrı bize yanlış düşünceler vermek için müdahalede bulunur; ikincisi ise kusurlu tasarım hipotezi (defective design hypothesis) ki buna göre Tanrı bizi yanlış düşünceler oluşturacak şekilde yaratmıştır. Hatfield'e göre aldatıcı Tanrı hipotezinin müdahaleci hipotez tarzında kullanımına örnek olarak, özellikle duyuları sorguladığı şu ifadeler örnektir: "O halde ne malum, belki de Tanrı hiçbir şekilde yeryüzü, gökyüzü, yer kaplayan cisimler, biçimler, büyüklük, yer gibi şeylere sebebiyet vermedi, ama hepsini bana varmış gibi gösterdi, üstelik şimdi nasılsa, o şekilde! (Descartes, 2015a, s.28)". Burada ilk defa maddi dünyanın sorgulandığını belirten Hatfield, eğer böyle bir dünya yoksa matematik hakikatlerin de bu dünyaya uygulanamayacağını fakat, Descartes'ın da belirttiği gibi, bu dünyanın varlığından bağımsız olarak, matematik hakikatlerin kendi nesnelere var olmasa da doğru olacaklarını ifade etmektedir (Hatfield, 2003, s.82-83).

Hatfield daha sonra ikinci hipotezi yani "kusurlu tasarım hipotezi"ni göz önüne almaya başlar. Ona göre bu hipoteze örnek olabilecek pasaj şudur: "Bunun yanı sıra ben bazen başka insanların çok iyi bildiklerini sandıkları konularda bile yanıldıklarını görüyorum, öyleyse acaba ben de mi iki ile üç toplarken, karenin kenarlarını sayarken ya da daha basit herhangi bir şey hayal ederken -tabii böyle bir şey mümkünse- hep böyle yanılıyorum? (Descartes, 2015, s.28)". Hatfield'e göre Descartes'ın burada ortaya attığı kusurlu tasarım, Tanrı'nın bizleri her zaman her algımızda yanılacak şekilde yaratmış olabileceğini varsaymaktadır. Hatfield'e göre bu tasarım bizim akıl yürütmemize meydan okumakta yani Descartes aklımızı dahi sorgulamaktadır (Hatfield, 2003, s.83-84). Dolayısıyla en basit aritmetik işlemlerimizde bile yanılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bize göre Descartes tam anlamıyla akıl ya da akıl yürütmeyi sorgulamamaktadır. Descartes'ın göstermeye çalıştığı husus bizim her şeyde yanılma ya da kendi deyimimize aldatılma ihtimalimiz olduğudur. *Birinci Meditasyon*'da bunu bir beyin fırtınası gibi yapar. Yoksa aldatılma durumu bile olsa iradi akıl yürütmenin geçerli olduğunu

görmekteyiz ki bunu Descartes özellikle kötü niyetli cin varsayımında şu şekilde belirtecektir: “Ben de ne yapıp edip gardımı alacağım ve ne kadar güçlü ne kadar kurnaz olursa olsun o aldatıcı, beni yanıltmasına asla izin vermeyeceğim (Descartes, 2015a, s.31)”. Hatfield’in her iki hipotezinin, yani müdahaleci tasarım ve kusurlu tasarım, sonucuysa bizim her zaman aldatılıyor olabileceğimizdir (Hatfield, 2003, s.85) ki bu ihtimali felsefi olarak her zaman varsayabilir ve Descartes’ın yaptığı gibi şüphecilik açısından göz önüne alabiliriz. Zaten Descartes bu ihtimali *Meditasyonlar*’ın sonunda “yanılırlara açık olduğumuz” şeklinde ifade ederek eser boyunca hata yapma olasılığını en aza indirmeye çalışmaktadır.

Aldatıcı Tanrı hipotezinden sonra Descartes, “Belli başlı her şeyin belirsiz olduğuna inanmak yerine, böylesine güçlü bir Tanrı’nın varlığını reddetmeye dünden hazır insanlar da vardır. Ama onlarla hiç ağız dalaşına girmeyelim ve Tanrı hakkında söylediklerimizin hepsinin birer masaldan ibaret olduğunu kabul edelim (Descartes, 2015a, s.29)” diyerek devam etmektedir. Descartes bu ifadelerde özellikle ateist okuyucularına mı hitap etmektedir? Öyle olsa bile onlarla tartışmaya girmeyeceğini söyleyerek Tanrı hakkında söylediklerinin hepsinin gerçek olmadığını varsaydığını görüyoruz (Cunning, 2010, s.61). Tanrı’nın neden her şeyin nihai nedeni olduğunu *Üçüncü ve Beşinci Meditasyon*’da açıklayacaktır. Descartes, *Birinci Meditasyon*’un sonunda, her ne kadar Tanrı hakkında söylediklerinin hepsini masal olarak kabul ettiğini belirtse de “Tanrı’nın aldatıcı olamayacağını çünkü O’nun iyiler iyisi olduğunu” ifade eder ki bu Descartes’ın diğer bir kabulü ve şüpheciliğinin ihlalidir. Kendi yanılgılarının kaynağı olarak kötü niyetli bir cin varsayar ki şimdi bu konu üzerine eğilmemiz gerekmektedir.

İlk olarak sorulması gereken Descartes’ın kötü niyetli cin varsayımının ne gibi işleve sahip olduğudur? Zira *Birinci Meditasyon*’un sonunda ve *İkinci Meditasyon*’un başlarında kullanılıp ilerleyen bölümlerde bir daha hiç anılmayan kötü niyetli cin varsayımını kullanması Descartes için elzem miydi? Cunning’in işaret ettiği üzere birçok yorumcu açısından Descartes’ın kötü niyetli cin varsayımı şüpheciliği adına yeni bir şey katmamaktadır ancak onun işlevi Descartes’ın *Meditasyonlar* öncesi inançlarına geri dönüşünü engellemesi bakımından öneme sahiptir (Cunning, 2010, s.62). Cunning’e göre kötü niyetli cin varsayımının bir diğer anlamı da epistemik olmasıdır. Yani Descartes, *Meditasyonlar* öncesi inançların sadece şüpheli olduklarını değil aynı zamanda hatalı olduklarını da göstermeye çalışmaktadır. Dahası Tanrı’nın insanı aldatma ihtimalini teist okuyucuların kabul etmeyeceklerini belirten Cunning (Cunning, 2010, s.63), zaten Descartes’ın Tanrı fikrinde aldatıcılığın tutarsız olacağını düşündüğünden ki bu konuda Voetius’un kendisi hakkındaki sapkınlık iddialarına bu açıdan cevap verdiğini ifade etmektedir (Cunning, 2010, s.60). Dolayısıyla Cunning’e göre Descartes, Tanrı’dan daha az mükemmel ve güçte olan cin fikrini ortaya atmıştır. Ayrıca Cunning, bazı yorumcuların, Descartes’ın bu geri çekilişinin nedenini mantık ve matematik kurallarının, aldatıcı Tanrı varsayımı nedeniyle şüpheli hale gelmesine yorduklarını belirtmektedir. Eğer mantık ve matematik kuralları şüpheli hale gelirse *Meditasyonlar*’ın projesi umutsuz hale gelecektir (Cunning, 2010, s.64).

Kötü niyetli cin varsayımına dair dikkatimizi çeken bir başka yorum da Kurt Brandhorst’dan gelmektedir. Brandhorst da kötü niyetli cinin Descartes’ın şüpheciliğinin bir parçası olmadığını ancak her şeye en başından bakmak isteyen ve tüm inançlarını şüpheli olarak tanımlayan Descartes’ın tuttuğu yolu sürdürebilmesi ve eski inançlarını

kabul etmekten kaçınması için gerektiğini hatırlatmaktadır (Brandhorst, 2010, s.44). Brandhorst'a göre bu yaklaşım tam bir alışkanlıktan vazgeçme dilini kullanan bir kimseye aittir. Örnek olarak sigarayı bırakmaya çalışan birini veren Brandhorst, nasıl ki sigaradan uzak durmak isteyen biri önünde bulunan tüm sigaraları dahi gözünün önünden çekiyorsa, Descartes da tüm irdelenmemiş inançlarını bir tarafa koyar. Aksi halde Descartes'ın kendisinin de ifade ettiği üzere eski inançları onu kendisine çekebilir. Dolayısıyla, Brandhorst'a göre, Descartes için kötü niyetli cin kendi iradesini güçlendiren ve onu eski şüpheli inançlarını kabulden alıkoyan bir kişisel eğitmen gibidir. Tıpkı fit olmak için kişisel eğitmenin tembellikten ve kötü alışkanlıklardan kişiyi alkoyması gibi kötü niyetli cin de şüpheli inançları alışkanlık olarak kabulden uzak tutma işlevine sahiptir. Dahası, Brandhorst'a göre kötü niyetli cin varsayımını Descartes'ın şüphe metodunun ya da metafiziğinin bir aşaması olarak görmek yanlış olur çünkü *Meditasyonlar* eseri meditasyonel (meditational) bir eserdir. Brandhorst'un ifade ettiği üzere eğer insanların irade eksikliği ve kötü alışkanlıkları olmasa kişisel eğitmenlere ihtiyaç olmazdı (Brandhorst, 2010, s.45). Bu sebeple Brandhorst için kötü niyetli cin *Meditasyonlar* eserinde işin içine girmiştir. Brandhorst'un kişisel eğitmen işlevi olarak anladığı kötü niyetli cinin eserin sonlarında ortadan kalkmasını, kötü alışkanlıklardan ve tembellikten kişisel eğitmeni sayesinde kurtulan birinin daha sonra kendi disiplinini oluşturarak eğitime artık ihtiyacı kalmaması şeklinde yorumlayabiliriz.

Kötü niyetli cin varsayımı ile ilgili diğer bir yorum da Thomas Lennon ve Michael Hickson'dan gelmektedir. Lennon ve Hickson, kötü niyetli cin varsayımının Descartes açısından gerçekçi bir şüphe olup olmadığını sorarak buna olumsuz yanıt vermektedirler. Çünkü, onlara göre, Descartes, *İkinci Meditasyon*'un hemen başında "O zaman istediği kadar aldatsın, bir şey olduğumu düşündüğüm sürece, hiçbir şey olduğuma beni asla inandıramayacak (Descartes, 2015, s.34)" diyerek kötü niyetli cin varsayımının neden olduğu şüpheyi ortadan kaldırmakta ve kötü niyetli cine eser boyunca bir daha atıf yapmamaktadır. Fakat, Lennon ve Hickson'a göre kötü niyetli cin varsayımının mantıki olarak başardığı bir şey vardır ki o da Descartes'ın "ilk kavrayış" olarak "Düşünen bir şeyim" ifadesini genel bir hakikat ilkesi olarak ortaya koymasını sağlamaktadır (Lennon&Hickson, 2013, s.11). Kötü niyetli cin varsayımına yönelik olarak Gary Hatfield'in yorumuysa yukarıda bahsettiğimiz bazı yorumcularda olduğu gibi doğruluğu oldukça yüksek eski inançları tekrar onaylamaktan kaçınarak alışkanlıklarını değiştirmek istediği iradesine şüphecilik için nedenler sunmak şeklindedir (Hatfield, 2003, s.87). Hatfield, Descartes'ın önceki inançlarının sadece şüpheli olduklarını değil aynı zamanda hatalı olduklarını da göstermek istediğini ve bunu yapmak için aldatıcı bir Tanrı yerine kötü niyetli cini getirdiğini belirtmektedir. Fakat Hatfield'in dikkat çektiği çok önemli noktaysa Descartes'ın Burman ile diyalogunda kötü niyetli cinin gereksiz görülebileceği ancak onu şüphesini desteklemek için kullandığına yönelik ifadesidir (Hatfield, 2003, s.88). Ayrıca Hatfield, kötü niyetli cin varsayımıyla Descartes'ın şüpheyi tekrardan matematik için kullanmadığı sadece dış dünyadaki nesnelere ve kendi vücudu için kullandığına işaret etmektedir. Hatfield, matematik hakkındaki şüphelerin ancak *Üçüncü Meditasyon*'da tekrardan gündeme geldiğini hatırlatmaktadır (Hatfield, 2003, s.88). Hatta, bizim de Hatfield'e eklemeye yapmamız gerekirse, matematik hakkındaki şüphelerini tam manasıyla *Beşinci Meditasyon*'da her şeyin temeline Tanrı'yı koyarak bir tarafa koyacaktır.

Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'u üzerine kapsamlı çalışma yapmış olan Harry Frankfurt, Descartes'ın da söylediği üzere, Tanrı'nun insanı aldatma durumunun O'nun iyiliğiyle

bağdaşmayacağına kesin olmadığını, Tanrı'nın iyiliğiyle insanın aldatılma durumunun pekâlâ uyumlu olabileceğini belirtmektedir (Frankfurt, 2008, s.108-109). Frankfurt'a göre *Birinci Meditasyon*'da Tanrı ve insan doğasını yanlış anladığı için Descartes'ın aynı yerde çözülemez bir ikilemi vardır. Bu ikilem şöyledir: İnsan zihni ya her şeye kadir Tanrı'nın eseridir ya da değildir. Eğer böyle bir Tanrı'nın eseri ise kusurlu olabilir; eğer böyle bir Tanrı'nın eseri değilse yine kusurlu olabilir. Dolayısıyla insan zihni kusurlu olabilir. Frankfurt'a göre Descartes'ın yetersiz Tanrı ve insan doğası anlayışı eserin sonrasında insanın sürekli aldatılmasının Tanrı'nın iyiliğine ters düşmeyeceği önermesini kabul etmesiyle kendisini göstermektedir (Frankfurt, 2008, s.111). Frankfurt, *Birinci Meditasyon*'da Descartes'ın tüm bildiğinin Tanrı'nın en basit şeyler adına bile şüphecilik temeli sağladığıdır (Frankfurt, 2008, s.110). Tanrı dışında tüm nedenler zaten doğası gereği eksik olacak ve dolayısıyla insan zihninin kusurlu olmasına yönelik şüpheyi arttıracaktır. Frankfurt'a göre Descartes için kusurlu doğayı iyiliğiyle bağdaşmayacak şekilde yaratmayacak bir Tanrı varsayımı, insanın doğası gereği hata yapmasını engelleyecektir. Frankfurt'a göre he ne kadar Tanrı varsayımı şüpheciliği arttırmak için gerekli olmasa da şüpheciliği ortadan kaldırmak için gereklidir (Frankfurt, 2008, s.112-113).

Frankfurt'un belirttiği önemli bir husus da Descartes'ın şüpheciliğinin Tanrı gibi bir doğaüstü gücün kabulüyle artmadığı aksine böyle bir varlığı kabul etmemekle şüpheyi daha kuvvetli bir dayanak bulunabileceğini belirterek, Tanrı varsayımının *Birinci Meditasyon*'un şüpheciliğinde zorunlu bir rol oynamadığını belirtmektedir. Benzer şekilde kötü niyetli cin varsayımının da şüpheciliğe artı bir katkı yapmadığını ifade eden Frankfurt, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımına geldiğinde *Birinci Meditasyon*'un şüpheciliğinin tamamlandığını iddia etmektedir. Frankfurt da Descartes'ın eski inançlarını kabul etme ihtimalinden kurtulmak için tüm inançlarının yanlış olduğu varsayımını kabul ederek bir denge oluşturduğunu düşünmektedir ki tam bu aşamada da kötü niyetli cinin sahneye çıktığını belirtir (Frankfurt, 2008, s.116). Frankfurt açıklamasında Henri Gouhier'e de gönderme yaparak, kötü niyetli cin varsayımının mevcut şüpheleri yenilemek için kullanıldığını ifade etmektedir (Frankfurt, 2008, s.117). Frankfurt, Gouhier ile hem fikir olarak, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımını şüphelerini devam ettirmek ve yargılarının şüpheliliğini göstermekten çok onların aslında yanlış olduğunu onaylamak için kullanmaktadır (Frankfurt, 2008, s.118). Tüm şüpheci argümanlarını düşüncelerinin top yekûn yıkımına veren Descartes'ın yapmaya çalıştığı bu uzun uğraşın, Gassendi'nin sadece birkaç kelimeyle "önceden bildiklerimin hiçbiri kesin değildir" şeklinde ifade edebileceğine dair makul isteğini onayladığını düşünen Frankfurt, Descartes'ın *Birinci Meditasyon*'daki şüpheci argümanlarının fikirlerinin yıkımında gerekli bir role sahip olduğunu düşündüğünü de eklemektedir (Frankfurt, 2008, s.25).

Kenny de Gouhier'e gönderme yaparak kötü niyetli cin varsayımının işlevi hakkında benzer bir yorum yapmaktadır. Dahası, Gouhier'in aldatıcı Tanrı varsayımıyla kötü niyetli cin varsayımı arasında ilkinin entelektüel bir şüpheden diğerinin ise yöntemsel bir yaklaşımın ürünü olduğu şeklinde ayırım yaptığını belirten Kenny, aslında epistemolojik açıdan ikisi arasında bir fark olmadığını, kötü niyetli cin varsayımının daha az saldırgan olduğunu ifade etmektedir. Aslında aldatıcı Tanrı varsayımının daha şüpheci olduğunu da ekleyen Kenny, kötü niyetli cin varsayımının sadece dış dünyanın rüya olabileceğine dair şüpheyi kuvvetlendirdiğine yardımcı olduğunu düşünmektedir (Kenny, 1968, 34-36).

Yorum ve Sonuç

Her ne kadar yorumcuları verirken kendi cevaplarımızı metin içinde belirtmeye çalıştıysak da bazı cevapları bu bölümde vurgulamak isteriz. Öncelikle, ilk satırlarda, gençliğinden bu yana doğru kabul ettiği birçok şeyin daha sonradan yanlış çıktığını söylemesini benzer durumları yaşayan okuyucuları daha en başta ikna etmek için kullandığını düşünmekteyiz. Hemen sonrasındaysa bilgi edinme kaynağının duyular olduğunu belirtmesi ancak bunların birçok yerde kendisini yanılttığını bu sebeple onlara tam olarak güvenemeyeceğini ifade etmesi tam bir klasik şüpheci tavra işaret etmektedir. Diğer taraftan, Descartes'ın duyuları tamamıyla reddedemeyeceğini söylemesi onu bu tavırdan ayrılacakmış gibi gösterip duyuları tamamıyla reddetmesinin 'delilik' olacağını ifade etmesi çarpıcıdır. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız üzere, Descartes, deliliği doğruyu yanlıştan ayırabilecek bir durum olarak kabul etmemekte ve kendisinin de zaten söylediği üzere deli olarak addetmemektedir. Bu durum bizce gayet makuldür çünkü aksini varsaymamızı gerektirecek bir nedenimiz yoktur. Tabii bu durum, Descartes'ın, tüm kabullere mesafeli olacağını, "kabul ettiği her şeyi yanlış sayacağı" şeklindeki ilkesini de mecburen ihlal edecektir. Bu durum da bazı şeyleri, mesela deli olmadığını, önceden bildiğini dolayısıyla ön kabulleri olacağını göstermektedir. Çünkü Descartes'ın amacı deli olup olmadığını araştırmak değil, şüphesiz bilgiyi elde etmek ve bu yoldaki makul şüpheliğin nedenlerini öncelikle ortaya koymaktır.

Descartes, her ne kadar duyuları tamamen reddedemeyeceğini söylese de hemen akabinde rüya argümanı ile tüm gerçekliği sorgulatabilecek bir tartışmaya girmektedir. Bu konuda Gassendi'nin "Sürekli uykuda olduğunuza kendinizi inandıracak gücünüz var mı?" diye sorması Descartes'ın rüya argümanındaki niyetini anlamak açısından önemlidir. Descartes, her ne kadar "Uyanıklığı uykudan ayıran çizgi çok net değildir" dese de bizce Descartes'ın rüya argümanında asıl göstermek istediği husus, basit ve en genel yapıdaki şeylerin, yani doğrudan duyu deneyimine dayanmayan şeylerin, rüyada da olsa sarsılmaz gerçekliklerinin olduğudur ki matematik ve geometrik bilgiler buna örneklerdir. Bunu hemen akabinde ressam argümanı ile de desteklemeye çalışmaktadır. Bunun yanında rüya argümanının kendisi duyular için gerekli şüpheliyi sağlarken, bilimler arasında ayırım yapmasına olanak sağlayıp matematik ve geometrinin kesin bilgi veren bilimler sınıfında yer almasına Descartes için olanak sağlar. Ancak yanıtlaması ve şüpheliği ortadan kaldırmasını sağlayacak bir sorunun cevabı gerekmektedir. Bu soru şudur: "Neden hata yapıyorum?"

Descartes hata yapmasının nedenini önce Tanrı'da arar ancak O'nun iyilikler iyisi olması nedeniyle hatalarının kaynağının O olamayacağını kabul eder ki bu Descartes'ın kabullerinden ve şüpheliğinin sınırlarından biridir. Bu sebeple çok güçlü ancak onu aldatabilecek kötü niyetli bir cin düşünür. Kötü niyetli cin, birçok yorumcunun kabul ettiği üzere, Descartes'ın şüpheliğine yeni bir şey katmaz. Ancak onun şüpheliğini vurgulamak, desteklemek için Descartes açısından bizce de bilinçli olarak kullanılmaktadır. Bu konuda yukarı verdiğimiz yorumlardan bizce makul olanı, Descartes'ın kötü niyetli cin varsayımını önceden sahip olduğu inançlara karşı şüphesini korumak için belirlediğidir. Çünkü *Birinci Meditasyon*'un sonlarında eski alışkanlıklar nedeniyle eski inançlarını kabul etme eğiliminden bahsetmektedir ve bunu engellemeye çalıştığını görmekteyiz. Matematik argümanlardan şüpheli meselesi ise *Birinci Meditasyon*'da güçlü bir şekilde gündemde değildir. Bunun yanında, Gassendi'nin,

Descartes'ın sonradan kullanmadığı kötü niyetli cin varsayımını tıpkı rüya argümanında olduğu gibi ayrıntılı analiz edemediğini de belirtmemiz gerekir.

Sonuç olarak, Descartes, eski inançlarının yanlışlığını ortaya koymak bir yana duyulardan bağımsız ve bilimlere sağlam temel oluşturacak bir metafizik inşa etmek istediğini unutmamız gerekmektedir. *Meditasyonlar'*ı birkaç günde yazdığını ancak uzun bir çalışma dönemi geçirdiğini düşündüğümüzde tabii ki Descartes'ın aklında belli bir amaçla eserini yazdığını reddedemeyiz. Kesin bilgiye ulaşma amacıyla şüpheli olan her şeyi ortaya dökmek istemesi ve her şeyi yanlış olarak varsayması araştırmasının başlangıç yöntemidir ve amacı şüphe etmek için şüphe etmek değil, şüpheyi araç olarak kullanmaktadır ki eserin sonlarında şüphelerini gülünç ve abartılı bulması da bizce bundandır. Descartes'ın rüya argümanı ve ressam argümanı ile beraber basit ve genel şeyleri gündeme getirmesi ve böylelikle bunlara dayanan matematik, geometri gibi bilimlerin kesin bilgi verdiği yönüne yönelik yorumu Descartes'ın *Birinci Meditasyon'*da bile bazı hususlara dair bildiği şeyler ve kabul ettiği varsayımları olduğunu ve bir aşırı şüpheli gibi davranmadığını bize göstermektedir. Hatfield'in yukarıda yer verdiğimiz yorumu üzere Descartes için Tanrı tüm oyunun kurallarını değiştirebilecek bir varlıktır. Bu nedenle, *Birinci Meditasyon* açısından, matematik hakikatler bile sorgulamaya açılabilir ancak bölümün sonunda bunun çok üzerine gidilmemektedir ki bu da onun şüpheciliğinin sınırlarından biridir. Kötü niyetli cin ise bize göre de eski düşüncelere dönmeyi engellemek ve Descartes'ın mevcut şüphe durumunu vurgulamak açısından kullanılmıştır. Ayrıca Descartes'ın kullandığı şüphe, Larmore'un hatırlattığı üzere, hakikat araştırmasında teorik anlamda kullanılmakta olup Descartes'ın teori ile pratik arasında yaptığı ayrımı da unutmamak gerekmektedir. Vurgulanması gereken bir husus da Descartes'ın *Birinci Meditasyon'*un sonundan itibaren kötü niyetli cine karşı iradesini ortaya koyacağını söyleyerek, hata yapmamak hususunda ona karşı gardını alacağıdır. *Birinci Meditasyon*, metin olarak, çağdaş yorumcuların analizlerine konu olmaya ve bu anlamda ilgi çekmeye ve ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Biz de farklı yorumlar ışığında Descartes'ın yöntem olarak kullandığı şüpheciliğinin ve dolayısıyla şüphesiz bilgi arayışının anlamını ortaya koymaya çalıştık.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%100)

Kaynakça / References

- Brandhorst, K. (2010). *Descartes' Meditations on First Philosophy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brown, D. (2013). Descartes and content skepticism. *Descartes' Meditations-A Critical Guide*. (Edited by Karen Detlefsen). Cambridge University Press, New York, pp. 25-42.
- Cottingham, J. (2002). *Descartes Sözlüğü*. (Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgıçoğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya). İstanbul Doruk: Yayıncılık.
- Cunning, D. (2010). *Argument and Persuasion in Descartes' Meditations*. New York: Oxford University Press.
- Descartes, R. (1996). *Meditations on First Philosophy with Selections from Objections and Replies*. (Translated and edited by John Cottingham). Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes, R. (2001). *Felsefenin İlkeleri*. (Çeviren Mesut Akın). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2008). *Meditations on First Philosophy with Selections from the Objections and Replies*. (Translated by Michael Moriarty). New York: Oxford University Press.
- Descartes, R. (2014). *Meditasyonlar-Gassendi'nin Meditasyonlara İtirazı ve Descartes'ın Bu İtirazlara Cevabı*. (Çev. İsmet Birkan). (3. Baskı). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Descartes, R. (2015a). *Meditasyonlar: Metafizik Üzerine Düşünceler*. (Latince'den çeviren Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2015b). *Yöntem Üzerine Konuşma*. (Latince'den çeviren Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2015c). *Tabiat Işığı ile Hakikati Arama*. (Fransızcadan çeviren Sanem Sollers). İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes, R. (2016). *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*. (Fransızcadan çeviren Engin Sunar). İstanbul: Say Yayınları.
- Frankfurt, H. G. (2008). *Demons, Dreamers and Madmen*. Princeton: Princeton University Press.
- Hatfield, G. (2003). *Descartes and Meditations*. London&New York: Routledge.
- Janowski, Z. (1997). How to Read Descartes's First Meditation. *The Southern Journal of Philosophy*, XXXV, 321-338.
- Kenny, A. (1968). *Descartes: A Study of His Philosophy*. New York: Random House.
- Kenny, A. (2018). *Modern Felsefenin Yükselişi*. (Tercüme Volkan Uzundağ). İstanbul: Küre Yayınları.
- Larmore, C. (2014). The First Meditation: skeptical doubt and certainty. *The Cambridge Companion to Descartes' Meditations*. (Edited by David Cunning). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 48-67.

Lennon, M. T., & Hickson, W. M. (2013). The skepticism of the First Meditation. *Descartes' Meditations- A Critical Guide*. (Ed. Karen Detlefsen). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 9-24.

Lévy, C. (2016). Kuşkuculuk. (Türkçesi: Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi.

Özel, N. Ö. (2019). Descartes Neden Gerçek Bir Skeptik Değildir? *Beytulhikme An Journal of Philosophy*, 9 (2), 419-436.

Sorell, T. (2009). *Descartes*. (Türkçesi: Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi.

Wilson, D. M. (1978). *Descartes*. Routledge: London&New York.

Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları

Murat FİDAN¹

Öz

İnsanoğlu, varoluşundan itibaren ihtiyaç sahibi bir varlık olarak dünyaya gelir. Dünya hayatına adım attığı an itibarıyla, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bir mücadele içine girer. Özellikleri sınırlandırılmış insanoğlunun bu mücadelesinde, kendisi gibi özellikleri sınırlandırılmış dünyada varlığını sürdürme çabası kadar Yüce Yaratıcının belirleyiciliği de büyük rol oynamaktadır. İnsan, aile ve toplum içinde yaşayarak görev ve sorumluluklarının farkında olur; ancak sahip olduğu imkanlar ve yeteneklerle ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayabilir. Zamana göre değişen ihtiyaçlar, bazen insanların kendi imkanlarıyla karşılayabileceği düzeyde olabilirken, bazen de yetersizlikle sonuçlanabilir. İşte bu noktada, insanlar yardımlaşmaya ihtiyaç duyarlar. Tarihsel süreç içinde, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için farklı yöntemler ve çözümler aradığına dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu durum, insanlığın birlikte yaşama ve birbirine destek olma gerekliliğini vurgular. Bu çalışma, insanın yardımlaşmaya olan ihtiyacını ve farklı din ve topluluklarda bu ihtiyacın nasıl uygulandığını incelemektedir. Ayrıca, yardımlaşmanın sürdürülebilirliği ve finansal kaynakların önemi üzerine odaklanmaktadır. Vakıf anlayışı, yardımlaşma uygulamalarının finansal sürdürülebilirliğini sağlayan bir yöntem olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmanın ana soruları şunlardır: "İnsan nasıl bir varlıktır ve neden yardımlaşmaya ihtiyaç duymaktadır?", "Farklı din ve topluluklarda yardımlaşma nasıl uygulanmıştır?", "Yardımlaşmanın sürekliliğinde finansal kaynaklara ihtiyaç var mıdır?", "Sürdürülebilirlik hedeflerinin sağlanmasında vakıf uygulamaları katkı sağlayabilir mi?". Bu soruların yanıtları, insanın yardımlaşmaya olan doğal eğilimini, farklı kültürler ve dinlerdeki yardımlaşma uygulamalarını, finansal kaynakların yardımlaşmanın sürekliliğindeki rolünü ve vakıf uygulamalarının sürdürülebilirlik hedeflerine katkısını açıklığa kavuşturacaktır. Bu çerçevede, vakıf anlayışının tarihi perspektifi de göz önünde bulundurularak, yardımlaşmanın geleceğine ışık tutulması hedeflenmektedir. Dini inanç sistemlerindeki zorunlu veya gönüllü yardımların varlığına rağmen, yardım yapılması veya yapılmaması bireyin Yüce Yaratıcı ile olan inanç ilişkisine bağlıdır ve bu dünyada herhangi bir yaptırımı yoktur. Ancak, bu durum ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalabilir. Çalışmanın sonuçları, yardımlaşmada karşılaşılan finansal sürdürülebilirlik sorunlarının, vakıf uygulamalarının politik, ekonomik ve hukuki düzenlemelerle çözülebileceğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler, Vakıf, Dayanışma, Yardımlaşmanın sürekliliği, Sürdürülebilirlik, İhtiyaç.

Fidan, M. (2024). Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 1010-1031. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1466489>

Geliş Tarihi	07.04.2024
Kabul Tarihi	27.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

2024, 13 (2), 1010-1031 | Research Article

Contributions of the Foundation Practice to the Financial Resource Problem in the Adventure of Solidarity

Murat FİDAN ¹

Abstract

Human beings come into the world as a needy being since their existence. From the moment he steps into the world life, he enters into a struggle to fulfil his various needs. In this struggle of the human being, whose characteristics are limited, the determination of the Almighty Creator plays a great role as well as the endeavour to survive in a world with limited characteristics like him. By living in family and society, human beings become aware of their duties and responsibilities; however, they may not be able to fully meet their needs with the means and abilities they have. While the needs that change according to the time may sometimes be at a level that people can meet with their own means, sometimes they may result in inadequacy. At this point, people need to help each other. In the historical process, there are many examples of people seeking different methods and solutions to meet their needs. This situation emphasises the necessity for humanity to live together and support each other. This study analyses the human need for cooperation and how this need is applied in different religions and communities. It also focuses on the sustainability of charity and the importance of financial resources. The concept of foundation is considered as a method that ensures the financial sustainability of charity practices. The main questions of this study are: "What kind of a being is a human being and why does he/she need to help?", "How has charity been practised in different religions and communities?", "Is there a need for financial resources in the sustainability of charity?", "Can foundation practices contribute to achieving sustainability goals?". The answers to these questions will clarify the natural human tendency towards solidarity, the practices of solidarity in different cultures and religions, the role of financial resources in the continuity of solidarity and the contribution of foundation practices to sustainability goals. In this framework, it is aimed to shed light on the future of charity by taking into account the historical perspective of the concept of foundation. Despite the existence of compulsory or voluntary aid in religious belief systems, giving or not giving aid depends on the individual's belief relationship with the Supreme Creator and has no sanction in this world. However, this situation may be insufficient to meet the needs of those in need. The results of the study suggest that the financial sustainability problems encountered in charity can be solved by political, economic and legal regulations of foundation practices.

Keywords, Foundation, Solidarity, Continuity of Solidarity, Sustainability, Need

Fidan, M. (2024). Contributions of the Foundation Practice to the Financial Resource Problem in the Adventure of Solidarity. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 1010-1031. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1466489>

Date of Submission	07.04.2024
Date of Acceptance	27.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Yardımlaşma serüveni boyunca finansal kaynakların sağlanması, çeşitli toplumların ve kurumların karşılaştığı temel zorluklardan biridir. Özellikle günümüzde, artan ihtiyaçlar ve çevresel sorunlar gibi faktörler, bu finansal kaynakların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu noktada, vakıf uygulamaları önemli bir rol oynamaktadır. Vakıflar, sağladıkları finansal destek ve yapılanmasıyla yardımlaşma serüveninde önemli bir aktör haline gelmiştir.

Vakıflar, tarih boyunca toplumların ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir araç olmuştur. Finansal kaynaklarını toplayarak ve yöneterek, vakıflar çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Bugün, vakıfların sağladığı finansal destek ve yapılanma, yardımlaşma serüveninde kritik bir role sahiptir. Özellikle sürdürülebilirlik, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlarda, vakıf uygulamaları önemli bir kaynak sağlayıcı ve destekleyici olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, yardımlaşma ve finansal kaynak problemlerine vakıf uygulamalarının sunduğu geniş kapsamlı katkılara değinilecektir.

Yardımlaşma, vakıf ve uygulamalarını kaleme alan yüzlerce bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışma yapılan bu tür bilimsel çalışmaların tekrarı niteliğinde değildir. Bu çalışma, insanın doğası gereği yardımlaşmaya olan ihtiyacını ve bu ihtiyacın farklı dinler ve toplumlar içinde nasıl şekillendiğini ele almaktadır. İnsanın yalnızca kendi başına ihtiyaçlarını karşılayamayacağı gerçeği üzerinde durularak, insanlık tarihinde yardımlaşmanın önemi vurgulanıp, tarih boyunca farklı toplumlarda ve dinlerde yardımlaşma geleneğinin nasıl şekillendiği incelenmiştir. Özellikle Türk ve İslam toplumlarında yardımlaşma kültürünün nasıl işlediği ve yardımlaşmanın ekonomik sürekliliğinin sağlanmasında vakıfların oynadığı rol ve sürdürülebilirlik hedefleri ile vakıfların ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma, tarihsel deneyimlerin ışığında yardımlaşmanın finansal sürdürülebilirlik açısından önemini amaçlayarak diğer bilimsel çalışmalardan ayırmaktadır.

1. İnsan, Özellikleri Sınırlanmış Bir Varlık

Özellikleri sınırlanmış ama ihtiyaçları ve duyguları olacak şekilde yaratılan Adem ve Havva, meraklarına yani duygularına yenik düşmeleri sonrası özellikleri sınırlanmış yeni yaşam alanı olarak belirlenen dünyaya ayrı ayrı gönderilmiştir (Bakara, 2/35-38; A'râf, 7/19-25; Meryem, 20/115-123). Belirli bir süre ayrı ayrı dünyayı keşfeden ve tek başlarına hayatta kalmaya çalışan Adem ve Havva daha sonra bir araya gelmiş ve beraber yaşamaya başlamıştır (Harman, 1997, s.542-545). Balçıktan yani toprak ve sudan yaratılan (Hicr, 15/26, 28, 33) insan, sağlıklı bir şekilde hayatını devam ettirebilmek için topraktan ve sudan elde edilen her şeye sürekli ihtiyaç duymaktadır. İnsanın süreklilik gösteren bu ihtiyaçlarını özellikleri sınırlanmış dünyada tek başına karşılayabilmesi de mümkün görülmemektedir.

Toprak ve sudan yaratılan, duyguları ve aklı olan ama özellikleri sınırlanmış ve aynı zamanda da ihtiyaçları olan insan, tıpkı kendisi gibi özelliklerinin sınırlanmış olduğu yeni yaşam alanına geldiği ilk andan itibaren iktisat diyeceğimiz sistemler bütünü oluşumunu şekillendirmeye başlamıştır. Topraktan ve sudan elde edilenleri toplayarak ve avlayarak hayatta kalabileceğini öğrenen insan, zamanla aile birlikteliğini oluşturmuştur. Bu dönemde, işbölümü ve dayanışma kavramları ile hareket etmeyi öğrenen insan, zamanla toplumsal birliktelik, üretim ve tüketim süreçlerini içeren bir

yapı içinde yaşamaya başlamıştır (Dilik, 1988, s.41). İnsanlar, aile ve kabile içinde iş birliği yaparak ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İş bölümü, bu süreçte önemli bir rol oynamış ve insanların birlikte avcılık yapması gibi faaliyetlerde kendini göstermiştir (Ceely, 1983, s.31). Bu iş birliği ve iş bölümü, zamanla devlet gibi daha karmaşık sistemlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İnsanlık tarihinin ilerleyen dönemlerinde, bu iş bölümü ve dayanışma kavramları, devlet sistemlerinin temelini oluşturmuştur.

Aslında duyguları olan insanın diğer bir insan ile bir arada beraberce yaşayabilmesi de oldukça zor görünmektedir. Baskınlık duygusunun etkisinde kalan insan aile içinde de toplum içinde de diğer insana karşı baskın olmak için her şeyi araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Habil ile Kabil arasındaki baskınlık mücadelesi günümüzde de alabildiğine acımasızlaşarak devam etmektedir (Harman, 1996, s.376-378). Buna karşın diğer hemcinsleri üzerinde baskın olmak isteyen insanda aynı zamanda sevginin de varlığını görmek mümkündür. Hatta bu sevgi Türk toplumunda Yüce Yaratıcıya olan sevginin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Yaratılanı severiz yaratandan ötürü*” veciz sözü bu sevgiyi en güzel şekilde anlatmaktadır (Timurtaş, 1972, s.79; Ocak, 2012, s.103). Buradaki sevgi, insanın kendisi için ne istiyor ise karşısındaki muhatabı için de onu istemesi anlamındadır. Bir başka ifadeyle karşısındaki muhatabının da kendisi gibi ihtiyacı olan bir canlı olduğunun bilinciyle, süreklilik gösteren kendi ihtiyacını karşıladığı gibi muhatabının da ihtiyacını karşılamaya çalışmak, onun Yüce Yaratıcıya olan sevgisini gösterme yollarından birini oluşturmaktadır.

2. İnsan Neden Yardımlaşmaya İhtiyaç Duymaktadır?

İnsanlık tarihinde, hayvanların evcilleştirilmesi, buğday ve diğer hububat ürünlerinin tarımının öğrenilmesi, dokumacılık ve çanak çömlek üretiminin öğrenilmesi gibi faktörler, insanların yerleşik yaşam tarzına geçiş sürecini hızlandırmıştır (Ceely, 1983, s.31). Bu dönemde, insanlar toprağa bağımlı bir yaşam tarzı benimsemişlerdir. İnsanın özellikleri sınırlı olsa da, Yüce Yaratıcı tarafından verilen yetenekler sayesinde, iş bölümü yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ancak, çeşitli etkenlerin insanın kabiliyetlerine etkisi, onun aile ve toplum içindeki görevlerini ve ihtiyaçlarını farklılaştırmıştır. Servet edinme arzusu, insanların zaman zaman aşırılıklara kaçmasına ve sürdürülebilir yaşam alanına zarar vermesine neden olabilir (Çalış, 2004, s.127-130). Bu süreç, insanların birlikte yaşama ve ihtiyaçlarını karşılama gerekliliğini öğrendiği bir dönemi ifade etmektedir. Sosyal süreçlerin başlamasıyla birlikte, insanların toplum içindeki pozisyonları belirginleşmiş ve görev dağılımları kabiliyetlerine göre şekillenmiştir.

İfade edilmeye çalışılan bütün bu süreçler toplum içinde insanın zengin veya fakir şeklinde tanımlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Buna karşın Yüce Yaratıcı isteseydi tüm insanları aynı olacak şekilde zengin veya fakir olarak yaratabilirdi. Hatta onların her birine Kârûn’un hazineleri verilebilirdi (Kasas, 28/76). Fakat Yüce Allah, insanlar arasında farklı varlık düzeylerinin verilmesine dayalı kurduğu bu dünya sisteminde (Âl-i İmrân, 3/26; Şûrâ, 42/20) verdiği şeyler ve koyduğu temel kaide ve kurallarla insanın sınav olmasını istemiştir (Kardavî, 1987, s.7-8). Dolayısıyla insanlar için fakirlik, zenginlik veya ihtiyaç bu dünya sürecinin tabii birer parçası konumunda karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu üç kelimenin anlamlarına kısaca bir bakmak konunun anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Arapça “*delmek, kazmak, kırmak*” anlamlarındaki “*fakr*” kökünden sıfat olarak kullanılan ve maddî ihtiyaca göre anlam içeriğine sahip “*fakir*” kelimesinin asıl anlamı “*omurgası (fekâr) kırılmış kimse*”dir. Bu durumdaki bir insan her hangi bir işe güç yetiremez ve başkasına muhtaç olması sebebiyle maddî bakımdan sıkıntı içinde bulunur (Kasas, 28/24; Haşr, 59/8; Eskicioğlu, 1995, s.129-131; Çağrı, 2013, s.275-276). Fakir olmayanları ifade etmek için ise Farsça’da “*değerli taşlarla süslü ve pahalı olan*” anlamındaki zengin kelimesi kullanılmaktadır. Sözlükte “*varlıklı olma, fakir ve muhtaç olmama*” anlamındaki zenginlik kelimesi, Arapça’da “*gny*” kökünden türetilen çeşitli fiil ve isim kalıplarıyla kullanılmakta ve birden çok karşılığı bulunmaktadır. Hukuktaki “*aslî ihtiyaçlardan fazla mala sahip olma*” anlamını da içeren “*gmâ*” kelimesi Arapça’da daha ziyade zengin kelimesi için kullanılmıştır. Zenginlikle ilişkili “*servet*” kelimesi “*ihitiyaçtan çok daha fazla miktarda mal sahipliğini*”, “*yesâr*” ise kişinin malî açıdan rahatlığını, sıkıntı içinde bulunmaması durumunu ifade etmektedir (Erkal, 2013b, s.275-276).

Arapça havc kökten türetilen ve “bir şeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyletmek” anlamına gelen “*ihitiyâç*” ile “bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey” “*hâcet (çoğulu hâcât, havâic)*” kelimeleri insanın “bir şeyin eksikliğiyle ortaya çıkan ve eksikliğini hissettiği şeyler” için kullanılmaktadır (Yaran, 2000, s.573-574).

Bu tanımlamalar ve yukarıda yapılan açıklamalar dikkate alındığında, ilk başlarda birlikte yaşamaya dayalı düzen içinde insanın süreklilik gösteren temel ihtiyaçlarının bir tür üretim ve tüketim birlikteliği içindeki yardımlaşmayla sağlandığı kanaatini güçlendirmektedir. İlerleyen zaman içinde insanın içinde bulunduğu iş bölümü sorumluluğundaki farklılaşmalar, kabiliyet ve becerileri, coğrafi ve iklim şartları, dini inanışları ile duygularının insanın toplum içindeki konumunda ve yaşantısında farklılaşmalara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. İnsanın kendisinden veya dış etkenlerden kaynaklı bu farklılaşmalar sürekliliğe sahip temel ihtiyaçların karşılanmasında zorlukları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla zamanla çeşitlilik gösteren ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlenen yardımlaşma uygulamalarında değişim ve farklılaşmaların görülmesine neden olmaktadır.

3. Farklı Din ve Topumlarda Yardımlaşma

Yardımlaşma alışkanlıkları zaman içerisinde dini inanışlara, toplumlara ve ülkelere göre değişkenlikler gösterebilmesine karşın değişmeyen ortak nokta ihtiyaç sahibi olarak kabul edilenlere karşı yardımlaşma anlayışı olmaktadır. Tarihi geçmiş dikkate alındığında bilinen bütün dinlerde yardımlaşmanın teşvik edildiği, bu inanış mensuplarının da bu kapsamda toplum içinde ortaya çıkan ekonomik açıdan yetersizliklerin giderilmesindeki rolleri sayesinde ilâhî adaletin sağlanmasına katkı sunulacağı inanışıyla hareket ettikleri görülmektedir (Salihoğlu, 1992, s.207).

Yahudi inancına göre inananların fakir ve yetimlere, yoksullara ve yabancılara yardım etmeleri ve onları kollamaları istenmektedir. İbrânîce ve Arapçada “*doğru olmak*” anlamı taşıyan (sdk, tsdk) kökünden türetilen “*tsedaka*” ile “*sadaka*” kelimesi her iki toplumda da doğruluk ve karşılıksız verme arasında bir bağ kurarak ihtiyaç sahibine yardım etmeyi teşvik etmektedir. Yahudilerin dünyada elde ettikleri kazançlarından belirli payların ihtiyaç sahiplerine ayrılması dini bir yükümlülük olarak kabul edilmekte, bu yükümlülükleri yerine getirenlerin yardım miktarıyla kıyaslanmayacak ölçüde çeşitli faydalar kazanacağı ve bu yükümlülükleri yerine getirenlerin kurtuluşa yaklaşacağı söylenmektedir. Esirlerin satın alınarak azat edilmesi, yetimlerin eğitilmesinin

üstlenilmesi ve “*kutsal birlikler*” denilen yardımlaşma teşkilatlarınca hastalara bakılması ve ölümlerin defnedilmesi Yahudilerin yardımlaşma uygulamalarından bazılarını oluşturmaktadır. Yahudilikte günümüzde de devam eden sinagoglarda ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere konulan sadaka kutuları ya da yoksullar için aş ocakları yardımlaşmaya gösterilen önemin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Dilik, 1988, s.47).

Sadukiler, Esseniler ve Ferisiler gibi ana mezhepleri olan Yahudi cemaati içinde yetişen Hz. İsa, Yahudi inancındaki yardımlaşma uygulamalarını eleştirmiştir. Yeni dininin kutsal kitabı İncil’de, Allah’ın fakirleri ve yoksulları doyuranın kefilisi olduğu vurgulanarak, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlara yardım çağrısında bulunulmuş ve yaşam için yeterli gelire yetinmenin övüldüğü ifade edilmiştir. Hristiyanlıkta giyim ve beslenme gibi dünyevi ihtiyaçlara pek önem verilmemekte, ancak mal biriktirme ve zenginliğin kölesi olmanın olumsuz olduğu vurgulanırken, her türlü bağışın teşvik edilerek yardımlaşma ve dayanışmanın önemli olduğu belirtilmiştir (Altınel, 2017, s.120). Hz. İsa, “*yoksullar her zaman aranızdadır, ama ben her zaman aranızda olmayacağım*” diyerek ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesini ve bu yardımların gizlilik içinde yapılmasını önermiştir (Matta, 6/2-4). Hristiyanlığın yardımlaşma yaklaşımının, Yahudilikten farklı olarak, sevgi temeli üzerine oturduğu ve “*Tanrı’yı samimiyetle sevmenin bir sonucu olarak komşuya sevgiyle muamele etme*” anlayışını ifade ettiği değerlendirilmektedir (Gilby, 2003; 395).

Hz. İsa’nın öğretilerinden sonra Kudüs’teki en eski Hristiyan Cemaati arasında yardımlaşma uygulamaları başlamıştır. İlk başlarda havariler tarafından yürütülen bu yardımlaşma görevi, daha sonra özel diyakozlar veya şemmaslar tarafından devralınmıştır (Salihoglu, 1992, s.208). Hristiyanlık bakış açısına göre yardımlaşma ve sevgi arasındaki ilişki, “*komşuya duyulan sevgi*” felsefesi etrafında şekillenmektedir. Ortaçağ’da, Hristiyan tarikatları tarafından kurulan manastırlar, Tanrı ve İsa’nın rızasına ulaşma amacıyla hizmet edenlerin yetiştirildiği ve dindara hizmet eden yerler olarak ön plana çıkmıştır (Sönmez, 2015, s.693-711). Manastırlar, kapalı bir ekonomik sistem ile dış desteğe ihtiyaç duymadan varlıklarını sürdürmüş ve zenginleşen vakıfları sayesinde yardım kuruluşu görevini üstlenmiştir. Bu merkezler, fakir, aç, düşkün, yolcu, garip, yorgun ve hasta insanlara beslenme, konaklama, dinlenme ve tedavi gibi hizmetler sunarak Hristiyan misafirperverliğini sergilemiştir (Harmless, 2004, s.126).

Kudüs’ün 638 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra, kutsal yerleri ziyaret etmek için seyahate çıkan ancak bu seyahatte hastalanan Hristiyan hacıların ihtiyaçları Amalfili İtalyan tacirlerin liderliğinde ruhani şövalye tarikatları oluşturulmuştur. Bu tarikatlar, hastaneler kurarak ve tedavi hizmetleri sunarak Hristiyan hacılarına yardım etmişlerdir. Zamanla, bu tarikatlar hastane kardeşlik birliklerine dönüşmüş ve yeni hastanelerin kurulması ve mevcut olanların işletilmesi gibi çeşitli hizmetleri üstlenmişlerdir. Hastanelerin finansal ihtiyaçları, bağışlar, tumarlardan elde edilen gelirler ve toplanan yardımlar gibi kaynaklarla karşılanmıştır (Altan, 2002, s. 87-88).

Hint alt kıtasında görülen Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm gibi dini inançlarda insana ve hayata bakışta benzerlikler dikkat çekmektedir (Yitik, 2016, s.27; Küçük vd. 2009, s.175). Bu dinlerde insanın önceki hayatlarındaki fiillerin belirleyici olduğu (karma) bir hayatı yaşamak üzere tekrar tekrar dünyaya gelme (samsara) anlayışına dayalı bir görüş ön plana çıkmaktadır. Samsaradan kurtuluş (nirvana) için ise bireyin fakir ve

muhtaçlara yardımlarda bulunması, din adamlarına ve mâbedlere bağışta bulunması veya iyilik yapması gibi belirli fiilleri yerine getirerek sevap kazanması gerekmektedir (Reynolds-Hallisey, 1987, s.1087-1090). Zerdüş (Mecûsîlik) inancında da fakirlerin kollanması anlamında yardımlaşma önemli bir konuma sahiptir (Salihoğlu, 1992, s.209).

Eski çağ Mısır, Roma ve Yunan toplumlarında, aile içi yardımlaşmanın yanı sıra dini inanışların etkisiyle hastalar, yetimler, dilenciler ve yardım arayanlara karşı sosyal yardımlaşma uygulamaları görülmüştür. Ancak, bu uygulamalarda farklılıklar da mevcuttur. MÖ 2200-1800 yılları arasında Mısır'da, devlet yönetimini kontrol eden ruhani sınıf üyeleri, varlıklı dindarların dul ve yetimlerin bakımını üstlenmesini sağlamıştır (Richardson, 1970, s.4).

MÖ 264-146 yılları arasında Kartaca ile yapılan Pön Savaşları sonrasında, Eski Roma'da "latifundium" adı verilen büyük çiftliklerin ortaya çıkmasıyla, mülkiyet az sayıda kişiye odaklanmış ve geniş halk kitleleri darlığa düşmüş ve yoksullaşmıştır (Comber & Balmaceda, 2007, s.217). İmparator Konstantin döneminden önce, bu kitleler temel ihtiyaçlarını devletten yeterince karşılayabiliyorlardı. Ancak, hastalık durumunda, muayene, tedavi ve ilaç hizmetlerine ulaşabilmek için, hastalık sandığı birliklerine (collegia tenuiorum) ilk giriş parası ve sürekli prim ödemeleri gerekmektedir. Ölüm durumunda ise, ölüm sandığı birlikleri (collegia funeraticia), bireyin vefatı sonrasında defin masraflarını karşılamakta ve hayatta kalan aile üyelerine gelir sağlamaktaydı (Kwon, 2010, s.166-182).

MÖ 500-449 yıllarında Yunanlıların Perslerle yaptığı savaşlar öncesinde Yunan toplumundaki yardıma muhtaç insanların ihtiyaçları devlet, komşular ve aile üyelerinin yardımlarıyla giderilmeye çalışılmıştır (De Souza vd., 2004, s.66; Tekin, 1995, s.72-76). Ancak bu savaşlar sonrasında azınlık bir kesim tüccarlıkla zenginleşirken büyük bir kesim ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir (Figueira 1998, s.227-247). MÖ 450-429 yıllarında Perikles döneminde ve sonrasında toplumda fakirliğin azaltılmasına yönelik devlet yönetimi, zengin vatandaşlarca finanse edilen yardım organizasyonları ile fakirlere yardımlar yapılmasına liderlik etmiş; esnaflar arasında oluşturulan birlik ve loncaları aracılığıyla hastalara, ölümlere ve ölenlerin yakınları için gerçekleştirilen yardımlaşmalara destek olmuştur (Sacks, 2005, s.58-370).

İmparator Julianus Apostata'nın (361-363) "finansmanı günahların bağışlanması, yardımseverlik ve cehennem azabından kurtulmaya yönelik bağışlara dayalı yardımlar yapan Yahudiler kendilerinden olanları dilencilığe terk etmiyorlar; Hristiyanlar ise kendi mensupları dışında bir de bizim fakirlerimizi doyuruyorlar. Fakat biz bizden olanları yardımsız bırakıyoruz." sözleri sonrasında devletçe sağlanan sosyal yardımlar kapsamında çocuklar, yaşlılar, hastalar, lohusalar, dullar, esirler, mahkumlar ve dilenciler kanunlarla güvence altına alınmış; bakım evleri faaliyete geçirilmiş ancak o zamanki Roma İmparatorluğu döneminde sefaletin önlenmesi mümkün olamamıştır (Dilik, 1988, s.46-47).

Orta Avrupa'da yerleşik kan bağına dayalı çiftçilerden oluşan German kavimleri arasında savaşta ve barışta birbirlerini destekleme ve dayanışma olağan uygulamalardandı. Barış zamanlarında toprağın müşterek işlenmesi, elde edilen tarımsal ürünlerin paylaşılması, günümüz kooperatiflerine benzer birlikler aracılığıyla mal mübadelesi yapılmaktaydı. Hastalık ve ölüm hallerinde German kavimlerinde yardımlaşmaya dayalı birliklerin varlığı da dikkat çekmektedir (Krüger, 1978).

13. ve 14. yüzyıllarda, kamunun fakirlere yardım etme sorumluluğu çerçevesinde, büyük şehirlerde hastaneler ortaya çıkmıştır. Bu hastaneler sadece hastaları tedavi etmekle kalmamış, aynı zamanda aciz yaşlı kadın ve erkeklere bakım hizmeti de sunmuştur. Ancak, 15. yüzyılın başlarında yaygınlaşan israf ve kötü yönetim, bu hizmetlerin sona ermesine neden olmuştur. Aynı dönemde, kiliselerin sosyal yardım faaliyetlerinde de gerilemeler gözlenmiştir. 12. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da çeşitli üretim alanlarında faaliyet gösteren zorunlu meslek teşekküllerine ait loncalar, üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada etkin roller üstlenmiştir. Bu hizmet uygulamaları, aidatların düzenli ödenmesiyle finanse edilmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında, seri üretimde çalışanlar arasında da bu tür hizmetler yaygınlaşmıştır (Dilik, 1988, s.50-52). Ancak, sonraki dönemlerde ihtiyaç sahiplerine yönelik girişimler, finansal sürdürülebilirlik zorlukları nedeniyle istenen düzeyde uygulanamamıştır.

4. Türklerde Yardımlaşma

Mülkiyet kavramının şekillenmesinde duygusal faktörlerin belirleyici olduğu, Habil ile Kabil arasındaki çekişmenin sonuçlarıyla görülebilir. Taşınır ve taşınmaz mülkiyet, yani servet edinme, insanın ihtiyaçları ve duygularıyla yakından ilişkilidir. Bireyler ve toplumlar arasındaki servet farklılıkları da önemli bir gerçektir. Bu farklılıkların nedenleri sadece kadercı bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılırsa, insanın yaşamındaki etkileşimleri ve toplum içindeki dinamikleri göz ardı etmek kaçınılmaz olur. Elbette ki, Yüce Yaraticının takdiriyle servet sahibi olunabilir, bu konuda "*Hakikaten Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.*" (Kasas, 28/76) Hz. Süleyman ve Kârûn örnekleri dikkate değerdir.

İslamiyet öncesi dönemlerde Türklerin, diğer toplumlar gibi mal ve servet sahibi olmada benzer eğilimler gösterdikleri bilinmektedir (Togan, 1981, s.285-301). Ancak, Türkler servetlerini kazanırken insanın ihtiyaçlarına odaklanmayı asla unutmadılar. Bu nedenle, edindikleri serveti aile ve diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandılar. Sistemler bütününden oluşan devlet de Yüce Yaraticıya olan sevgiyi ifade etmenin bir aracı olarak kullanılarak, insan ihtiyaçlarını karşılama anlayışını temel almaktadır.

Tarih boyunca Türk toplumlarında görülen devlet uygulamalarının en erken dönemlerinde liderlik, toplumun kutalmış özellikler taşıyan bir bireyi tarafından icra edilmiştir. Bu lider, Gök Tengri ile güçlü bir bağ kurarak kutalmışlığını topluma gösterirken aynı zamanda Gök Tengri'ye olan sevgisini ifade etmiştir. Örneğin, Kül Tigin anıtında lider, kendisinin ve toplumun refahını artırmak için gece gündüz demeden çalıştığını ve fakirleri zenginleştirdiğini belirtir. Bu şekilde, lider hem Gök Tengri'ye olan bağlılığını hem de toplumun refahı için çaba harcadığını vurgular. Benzer şekilde, Bilge Kağan Anıtında da lider, fakirleri toplatarak onlara yardım ettiğini ve az olanları çoğalttığını ifade eder (Ergin, 2015, s.51-91). Bu sözlerle, lider hem Gök Tengri'ye olan bağlılığını gösterir hem de toplumun lideri olarak kutalmışlığını sürdürmeye çalışır.

Türk toplumunun tarihsel birikiminde, lider belirlenmesinde ve toplum içinde yardımlaşma anlayışında önemli bir yer tutan kavramlar, çeşitli kaynaklarda ve kültürel eserlerde sıkça vurgulanmıştır (Dede Korkut Hikayeleri, 2013, s.4; Yusuf Has Hacib, 2015, s.251,393; Yesevi, 2016, s.68; Kabaklı, 1987). Bu birikim, Türk insanının sorumluluk duygusuyla, cömertlik ve konukseverlik gibi erdemlerle şekillenen yardımlaşma anlayışını yansıtmaktadır (Kafesoğlu, 1987).

Gelenek ve adetler arasında yer alan uygulamalar, ikram ve cömertlik gibi özellikleri yansıtan "potlaç" uygulamalarıyla da kendini gösterirken, Uygur Türkleri döneminde bu uygulamalar vakıf müessesesiyle hukuki bir kimliğe dönüştürülmüştür. Bu vakıfların kuruluş amacı, büyük sevaba ulaşma, toplumu koruma, hastalıklardan korunma gibi çeşitli sebeplerle örtüşmektedir (Binark, 1969, s.422-433). Uygur döneminde, fakirin doyurulması, giydirilmesi, maddi durumu elverişli olmayan gençlerin evlendirilmesi gibi yardıma ihtiyaç duyulan durumlarda vakıflar aracılığıyla çözümler üretilmiştir (Ögel, 1988, s.206, 262, 273, 315, 319).

Orta Asya'dan beri uygulanan İmece (Tazebay, 1997) ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi sürecinde Ahi uygulamaları (Fidan, 2020), Türkler arasında yardımlaşmanın önemini göstermektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Yüce Yaratıcıya sevginin gösterilmesinin bir yolu olarak görülen yardımlaşma uygulamaları, liderlik düzeyinde, devlet yönetiminde ve toplumda eskiden olduğu gibi devam etmektedir.

5. İslamiyet Öncesi Araplarda Yardımlaşma

İslamiyet öncesi Arapların sosyal hayatında, asabiye anlayışıyla şekillenen bir ortamda, kabile mensuplarının sayısal çoğunluğunun güçlülüğü ve baskınlığına dayalı bir toplumsal yapılanmanın hakim olduğu görülmektedir (Kilinçli, 2012, s.58-62). Bu dönemde, kabileler arasında güvenliğin sağlanması, sayısal çoğunlukla ilişkilendirildiği için, kabile üyelerinin veya kabileler arası güçlerin birleştirilmesiyle en büyük güce sahip olma eğilimi gözlenmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde suikast girişimi için bütün kabilelerden birer temsilci alınması veya Hz. Osman'a düzenlenen suikast için benzer bir yolun izlenmesi, güçlerini birleştiren kabileler karşısında tek başına kalan kabilenin durumunu ortaya koymuştur. Bu durum, kabilenin suikastlara itiraz edememesini beraberinde getirmiştir (Hamidullah, 1966; Akbulut, 1989, s.341-344).

İslamiyet öncesi Arap sosyal hayatında, "cömertlik" önemli bir erdem olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde, bireylerin cömertlikleri, "kuşları doyuran", "yolcunun azığı", "esen yeli besleyen" gibi mecazi ifadelerle ifade edilmiş ve misafirperverlik ve cömertlik olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu cömertlik daha çok kişinin veya kabilenin şan ve şöhretini öne çıkarma amacıyla yapılan bir gösteriş olarak anlaşılmaktadır (Çağrı, 1993, s.72-73). Bununla birlikte, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için ticari işleyişin sürdürülebilirliği ve Kâbe'nin ziyareti gibi dini ibadetler için izin ve anlaşmaların sağlanabildiği belirtilmiştir. Adaletsizlik ve zulüm uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bireylerin kendilerini veya kabilelerini korumak için dayanışma, yardımlaşma ve birlikte hareket etme uygulamalarının da arttığı görülmektedir (Sönmez, 2014, s.401-402).

Arap toplumunda farklı kelimelerle yardımlaşma, dayanışma ve birliktelik uygulamaları ifade edilmiştir. Bir kişi veya topluluk tarafından sağlanan ve içeriğinde karşılıklı hak ve sorumlulukların ön planda olduğu "emân" uygulaması ve bununla ilişkili "civâr", "neseb", "asabe", "himâ", "hulf", "velâ, ahâ" ve "mutayyebûn" gibi sözleşme ve akitleşme ile gerçekleştirilen yardımlaşmayı ve dayanışmayı içeren ittifak anlaşmaları yapmışlardır (Kaya, 2007, s.19-31). Bu çerçevede Hz Peygamberin peygamberlik öncesi dahil olduğu "Hilfu'l-Fudûl (Erdemlilerin Sözleşmesi)" yapılanması zulmü engelleyip adaleti gerçekleştirme amaçlı bir birlikteliktir (Van Arendok, 1964, s.486; Eser, 2009, s.313-314).

6. İslam Toplumunda Yardımlaşma

İslam, insanın toplum içinde yaşamasını teşvik eden bir dindir ve toplum, insanların bir araya gelerek birlikte yaşadığı bir yapıdır. İslam, insanların Yüce Yaratıcıyla olan ilişkilerinin niyet ve samimiyet temeline dayandığı sürece, birbirleriyle olan ilişkilerini güçlendirmeye ve insanlık onuruna yakışır bir yaşam için düzenlemeler yapmaya büyük önem verir. Kur'an-ı Kerim'in, insanların bir arada yaşamalarına ilişkin tavsiye ve yönlendirmeleri, insanların toplum içinde düzenli bir şekilde yaşayarak ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaya yöneliktir (Mâide, 5/2).

İnsanlar, toplum içinde bir arada yaşamak için çeşitli sosyal bağlar kurarlar. Sevinç ve üzüntülerini paylaşarak toplumun bir parçası olma özelliğini güçlendirirler. Peygamber Efendimiz'in ifade ettiği gibi, *"Müminler birbirini güçlendiren bir bina gibidir" ve "Müslümanlar tek bir adam gibidir, gözü şikayet ederse tüm vücut şikayet eder ve başı şikayet ederse tüm vücut şikayet eder"* (Buhari, 98/3; 140/16). İslam dinindeki ibadetler de insanları bir arada yaşama bilinciyle donatır. Bu genel yaklaşıma göre, İslamiyet ve Peygamberimiz, bir arada yaşamayı önemseyen bir yaklaşım benimsemiştir (Beşer, 1988, s.12).

İslamiyet, diğer dinlerde olduğu gibi yardımlaşma kavramını önemser. İslam'da yardımlaşma, maddi ve manevi olarak gerçekleşir. Bu, yoksulların, düşkünlerin, yetimlerin, hastaların ve zor durumda kalanların ihtiyaçlarının karşılıksız olarak giderilmesine dayanan bir insanlık ve ahlaki duyguyla şekillenir (İnsel, 2001, s.61). Bir başka ifadeyle gelir/tüketim kapsamında *"Mutlak Yoksulluk"* ve değer yargılarının ön planda olduğu *"Görelî Yoksulluk"* yaşayanlar için insanın yaptığı iyiliklerdir (İnsel, 2001, s.61). Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve Peygamberimizin hadisleri, insanların iyilik yapma isteğini teşvik eder (Zehra, 1969, s.151-195; Yazgan, 1987, s.22; Zaim, 1969, s.15; Şeker, 2003, s.40).

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Hz. Peygamber, karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı olarak değil, *"kendisi için ne istiyorsa karşısındaki muhatabı için de her hangi bir beklenti içinde olmadan onu isteyebilme"* (Buhârî, İmân, 6; Müslim, İmân, 71; Nesâî, İmân, 19) anlayışına uygun karşılıksız yardımlaşma ve dayanışma prensiplerini toplum içinde teşvik etmiştir. Örneğin, Mekke'den Medine'ye hicret eden Mekkelilerin ihtiyaçlarını karşılamak için, Hz. Peygamber, Medinelilerle (Ensâr) Mekkelileri (Muhâcîr) kardeş ilan etmiştir (Akbaş, 2010). Bu uygulama *"inanınların kardeş olduğu"* (Hucurât, 49/10), *"üstünlüğün takvada olduğu"* (Hucurât, 49/13) ilkesine uygun olarak Kur'an'daki anlayışı yansıtmaktadır. *"Muâhât (kardeşlik)"* uygulaması, İslamiyet öncesindeki yardımlaşma uygulamalarından farklı olarak karşılıksız bir şekilde gerçekleşir (Şahan, 2015, s.114).

İslam inancına göre, Yüce Yaratıcı, insanlara dünya mal ve servetlerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırma sorumluluğu vermiştir (Nûr, 24/33; Hadîd, 57/7). Bu sorumluluk, zorunluluk ve gönüllülük esasına dayanır ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla muhtaçlara mal ve para yardımı yapmayı ifade eden "infak" kavramıyla açıklanır (Çağrı, 2000, s.289-290). İslam dininde zekât, nafaka ve gönüllü yardımlar gibi maddi yardımların tümü, infak kavramı altında toplanır ve toplumda sosyal bağların güçlendirilmesi ve malın tekelleşmesinin önlenmesi gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir (Temel, 2001, s.29). Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimiz, insanları iyilik yapmaya teşvik eder (Atay, 1981, s.3-14).

Bir kişinin büyük mal ve servete sahip olması engellenmemekte, ancak mülkiyetin kazanımı ve kullanımıyla ilgili dinî ve hukukî normlara uygun davranma veya davranmama, övülen veya yerilen tavırların belirlenmesinde etkilidir. Haksız kazançlar, faiz, rüşvet gibi hukuka ve ahlaka aykırı yöntemlerle elde edilen mallar, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan ve insanları iyilik yapmaktan alıkoyan davranışlar olarak eleştirilir (Bakara, 2/188, 279; Nisâ, 4/2, 29, 38, 161; Ankebût, 29/34; Rûm, 30/39; Fetih, 48/11; Münâfikûn, 63/9;). Ancak meşru usullerle kazanılan ve ihtiyaç sahiplerine, zekât, infak ve cihad gibi İslamî hükümlerle öngörülen yardımlar, övülür (Bakara, 2/177, 261, 262, 265, 274; Enfâl, 8/72; Tevbe, 9/20, 60, 103; Hucurât, 49/15; Saff, 61/11). Bu ayetler, aslında mülkiyetin kendisi değil, insanların mülkiyet üzerinde kurduğu hakimiyet ve sahip olduğu şeydeki her türlü “*tekel (inhisar) ve egemenlik*” özelliği ile davranışlarının övülüp veya eleştirildiğini gösterir (Çalış, 2004, s.127-128).

Müslüman toplumlarda, ihtiyaç sahiplerinin karşılıksız olarak yardım edilmesi ve refahın paylaşılması İslamî öğretilerle teşvik edilir (Mâide, 5/2). İslam, diğer din ve düşünce sistemlerinden daha fazla yardımlaşma prensibine odaklanmıştır ve bu konuda geniş kapsamlı yönlendirmeler yapmıştır. Bireyler arasında dayanışma ve destek sağlanması için zorunlu ve gönüllü esaslar üzerine kurulu iki farklı yardımlaşma modeli bulunmaktadır (Bakara, 2/83, 177; Nisâ, 4/36; İsrâ, 17/26). Her iki model de, insanların duygusal etkilerle değil, akıl ve iradeyle hareket etmelerini öngörür (Zuhurf, 43/32). İnsana verilen mal ve mülkle ilgili olarak, Kur'an'da belirtilen sorumluluklar ve görevler, insanların bu konuda nasıl davranmaları gerektiğini ifade eder.

İnsanların yeme-içme, giyinme, barınma gibi farklı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik zenginlerin fakirlerden sorumlu tutulduğu “*zekât*” (Bakara, 2/10, Enfâl, 8/3, Tevbe, 9/ 34-35; İsfahanî, 2010, s.584-585; Bilmen, 2019, s.337; Erkal, 2013a, s.197-207), “*sadaka-i fitır*” (Karaman vd. 2007, s.144; Ergün, 2018, s.1260), “*kurban*” (Mâide, 5/27; Hac, 22/34, Kevser, 108/1-2, Bardakoğlu, 2002, s.436-440; Güç, 2002, s.433-435), “*adak (nezir)*” (Âl-i İmrân, 3/35; Mâide, 5/1; İbrahim, 14/91; İsrâ, 17/34; Meryem, 19/26; Hac, 22/29; Saff, 61/2; Bardakoğlu, 2018, s.21-22; Özel, 1988, s.337-340), “*kefâret*” (Bakara, 2/196; Âl-i İmrân, 3/193; Nisâ, 4/92; Mâide, 5/12, 45, 65; A'râf, 7/153; Enfâl, 8/29; Hûd, 11/114; Muhammed, 47/2; Teğâbun, 64/9; Katar, 2002, s.177-179; Yaran, 2002, s.179-182) ve “*nafaka*” (Bakara, 2/233, 270; Tevbe, 9/121; Talâk, 65/7; Erbay, 2006, s.282-285) zorunlu yardımlaşmalardır.

Gönüllü yardımlaşmalar ise zengin veya fakir ayrımı gözetilmeksizin insanın sahip olduğunu “*îsâr* (başkasını, kendi nefesine tercih etmek), *it'am* (yedirip içirme), *infâk* (malı, Allahü teâlânın yolunda harcama), *kerem* (cömertlik, severek verme), *ihsan* (bağış, ikram, güzelce verme, iyilik)” kavramlarını da içine alan “*cömertlik*” (Bakara, 2/3, 21, 177, 195, 197, 215, 267; Âl-i İmrân, 3/92, 104, 110, 134, 193; Mâide, 5/2; Tevbe, 9/111; İsrâ, 17/23-25, 29-30; Meryem, 19/14-15, 31-32; Furkân, 25/67; Yâsîn, 36/47; Muhammed, 47/36-38; Tûr, 52/28; Mümtehine, 60/8; Saff, 61/10-12; Teğâbun, 64/16; Abese, 80/13-16; İnfîtâr, 82/13; Mutaffifîn, 83/22; Leyl, 92/8-11; Âdiyât, 100/7-8; Çağrı, 1993, s.72-73), “*sadaka*” (Bakara, 2/254, 267-268; Enfâl, 8/28, Tevbe, 9/34, 35, 103; Sebe', 34/39; Câsiye, 45/15; Münâfikûn, 63/10, 11; Talâk, 65/3; İsfahanî, 2010, s.582-586; Duman, 2008, s.383-384), “*karz-ı hasen* (faizsiz ödünç verme)” (Bakara, 2/245, 280; Mâide, 5/12; İsrâ, 17/100; Hadîd, 57/11, 18; Teğâbun, 64/17; Müzzemmil, 73/20; Çakır, 2021), “*âriyet* (bedelsiz kullandırma, ödünç)” (Gözübenli, 1991, s.379-380; Alkış, 2019, s.11) “*bağış (hibe)*” (Âl-i İmrân, 3/8; En'âm, 6/84; Meryem, 19/50, 53; Şu'arâ, 26/21; Şûrâ, 42/49; Haşr, 59/14; Şener, 1986, s.17-20). “*vasiyet*” (Bakara, 2/180-182; Nisâ, 4/11-13; Mâide, 5/106; Zuhaylî, 1994, s.134-135; Karaman, 2009,

s.433; Koçak, 1991, s.21), "komşu hakkı" (Nisâ, 4/36; Çağrı, 2002, s.157-158; Şafak, 2002, s.158-159; Görmez, 2013, s.10) ve "vakıf" (Köprülü, 1942, s.1-37; Berki, 1962, s.9-13; Berki, 1965b, s.5-7; Berki, 1965a, s.9-13; Selçuk, 1965, s.21-29; Öztürk, 1983; Çağatay, 1984, s.18-20; Günay, 2012, s.475-479; Yediyıldız, 2012, s.479-486; Akgündüz, 2013) gibi davranış ve uygulamalarla ihtiyacı olanın yanında olmasıdır.

7. Yardımlaşmada Ekonomik Sürekliliğin Sağlanmasında Vakıfların Rolü

Yardımlaşma uygulamalarına olan ihtiyaç, çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bazıları dini zorunluluk veya gönüllülük esasına dayanırken, diğerleri insan kaynaklıdır. Ekonomik yetersizlikler, siyasi anlaşmazlıklardan kaynaklanan askeri çatışmalar, iklim değişiklikleri ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler, yardımlaşma ihtiyacını artırmaktadır. Günümüzde insan kaynaklı etkilerin daha belirgin olduğu görülse de, tarih boyunca bu durumun değişmediği anlaşılmaktadır.

İnsanlar, kendi imkanlarıyla topluma veya bireylere yardım etme eğilimindedir, ancak bu genellikle gönüllülük esasına dayanır ve süreklilik arz etmez. Dini inanç sistemlerinde zorunlu veya gönüllü yardımların varlığına rağmen, yardım yapılması veya yapılmaması, bireyin Yüce Yaratıcı ile olan inanç bağına bağlıdır ve bu dünyada herhangi bir yaptırımı yoktur. Bu durum, ihtiyacı olan kişilere yeterince yanıt verilmesini sağlamaz. Benzer bir problem, devlet liderlerinin yardımlaşma anlayışı ve duygularıyla paralellik gösterir ve toplum içinde mesleki örgütlenmeler gibi üyelik aidatıyla girilebilen yardımlaşma çabalarında, aidatın ödenemediği durumlarda insanların yardım alamamasına neden olur.

Eski toplumlarda yapılan hayır faaliyetleri genellikle kendi dönemlerine özgü olup, nadiren sonraki dönemlere kalarak süreklilik kazanmıştır (Koyunoğlu, 2002, s.83). Eski toplumda ve hukuk sistemlerinde zaman zaman varlıklı yöneticiler veya bireyler, zenginliklerinin bir kısmını toplumun sürekli faydalanması için şartlı bağışlar şeklinde hayır işlerine aktarmışlardır. İslamiyet öncesi dönemde, toplum hizmetine sunulan yapılar için vakıf kavramı bazı toplumlarda kullanılmış olsa da, hukuki temellendirme zor olmuştur. Benzer uygulamalar eski Mezopotamya, Hitit ve Roma toplumlarında da görülmüştür. Budist dinine giren Türkler, Budist tapınakları için Hint zenginlerinin ve tüccarlarının vakıf ve bağış uygulamalarına benzer vakıflar kurmuşlardır. M.Ö. 409 yılında Aziz isimli bir kişinin ölümünden sonra, küçük bir toplumun yararlanması için yapılan bir vakıf örneği Arabistan yarımadasının kuzeyinde Nabat Devleti'nin el-Hıcr (Medain-i Salih) şehrinde görülmüştür. İslamiyet öncesinde bazı hukuk sistemlerinde vakfı çağrıştıran düzenlemeler mevcuttu, özellikle Hazreti İbrahim döneminde birçok hayır kurumu oluşturulmuştur (Ballar, 2008, s.26). İlk uygulamalarda, halkın bu tür hayır kurumlarından faydalanma koşulları muhtemelen birkaç madde halindeydi.

Klasik Roma Hukuku döneminde, tüzel kişilik kavramının henüz olmadığı bir ortamda, hayır işleri güvenilir bir kişi aracılığıyla gerçekleştirilen bağımsız bir teşkilat üzerinden yürütülüyordu. Hristiyanlığın kabulüyle, kilisenin de etkisiyle "Piae Causae" adı altında dini amaçlara hizmet eden vakıfların varlığı ortaya çıktı. Zamanla, dini hedeflerin dışında da insanlara yardım etme gibi farklı amaçlarla vakıflar kurulmaya başlandı (Cansel, 1988, s.321). İlk dönemlerde, Hristiyanlar arasında gönüllülük esasına dayalı olarak düzenli ya da düzensiz bir şekilde toplanan bağışlar, inananlara yardım eden vakıfların mali kaynaklarını oluşturuyordu. Ancak 3. yüzyılın başlarına kadar bu sistem devam ettiği halde, sonraki dönemlerde aksamalar gözlenmektedir (Dilik, 1988, s.45). Büyük Şarl

döneminde (800-814), kiliselerin aşar vergi geliri ve fakirler vergisi gibi kaynaklar, fakirlere yardım için kullanıldı (Gummere, 1892).

Vakıf kavramının tarihi kökenleri tam olarak belirsiz olsa da, İslam toplumlarında vakıf uygulamasının günümüzdeki şekline benzer özelliklerle ortaya çıktığı ve geliştiği genel kabul görmektedir (Sertçelik, 1995, s.26). İslam toplumlarında vakıf, İslam dininin hayır ve yardım üzerine olan ahlaki prensipleri ve uhrevi ödülleri temel alarak ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının sürekli olarak karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Peygamberimiz sonrasında, İslam toplumunda fetihler ve iktisadi iyileşmelerin etkisiyle servet ve refah seviyelerinde hızlı bir artış yaşanmış ve bu durum vakıf uygulamalarına olan ilgiyi artırmıştır. Ancak, vakfın mahiyeti konusundaki anlayış, İslam hukukçuları arasında Kur'an ve Sünnet'e dayandırma zorluklarına neden olmuştur. İslam Hukuku'nun seçkin hukukçuları, Musevi, Sâsâni ve Bizans uygulamalarından etkilenecek vakfı dini ve hayrî uygulamalar olarak kabul etmiş ve buna göre hukuki temeller oluşturmuştur. Vakıf müessesesi, bu hukuki temellerin detaylandırılmasıyla birlikte kurallarının ve işleyiş yöntemlerinin belirlenmesiyle şekillenmiştir. Ancak, vakıf müessesesinin doğrudan İslam dinine has dinî ve ahlaki esasların bir sonucu olmadığı da kabul edilmelidir (Yörüköğlü, 1985, s.118-119).

İslam dinindeki zorunlu veya gönüllü yardımlaşma anlayışının bir sonucu olarak "vakıf" uygulaması ortaya çıkmıştır. Vakıfların temel ilkesi olan "süreklilik" prensibi, sınırlı bir dönem için yapılan hayır veya yardımların vakıf müessesesi içinde değerlendirilmediğini ifade etmektedir (Akgündüz, 2013, s.85). İslam'ın erken dönemlerinden itibaren vakıf terimi kullanılmış olup, "Ümeyye Camii" için kurulan ilk İslami vakıf uygulamaları dışında Türklerin 8. yüzyılda İslamiyet'i benimsemesine kadar nadiren görülmüştür. Ancak, 12. yüzyılda artan gelirlerle birlikte, vakıf uygulamaları dinî ve hayrî amaçlarını başarıyla yerine getirmiştir. Özellikle, Büyük Selçuklu, Harzemşah, Atabey, Eyyubi, Mısır-Suriye Memlukleri ile Anadolu Selçuklu sultanları ve devlet adamları, büyük vakıfların kurulmasında önemli bir rol oynamışlardır (Kazıcı, 1985, s.54). Osmanlı döneminde ise vakıflar oldukça benimsenmiştir (Köprülü, 1942, s.1-35). Bunun nedenleri arasında vakıfların dini nitelikte olması, Allah'ın rızasının esas alınması, devletin birçok hizmetini vakıflar aracılığıyla yapılmasını desteklemesi ve özendirilmesi, aile vakıflarına izin verilmesi gibi faktörler yer almaktadır (Eren, 1987, s.195). Osmanlı döneminde, devlet ve yerel idare amirlerinin vakıflara müdahale etmesine izin verilmemiş, ancak denetleme görevi yerine getirilmiştir (Barkan, 1942, s.358). Vakıf hizmetlerinde din, milliyet ve mezhep ayrımı gözetilmemiş ve toplumda denge unsuru olarak görev yapmıştır. Vakıflar, topluma ahlâk, fazilet, cömertlik, sevgi ve saygı hislerini aşılıp, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetler sağlamış ve toplumsal hayatı düzenlemişlerdir. Bu nedenle, vakıf uygulaması, toplumun tamamını kucaklayarak her bireyi düşünme ve yapılan bu güzelliklerin etkisinin kalıcı olduğuna inanma inancını yansıtmaktadır (Kunter, 1956, s.108).

Osmanlı Devleti, merkezi bütçe kalemlerini saray harcamaları, asker maaşları ve beklenmeyen giderler oluştururken, devletin sorumlulukları arasında bayındırlık, eğitim, sağlık gibi çeşitli hizmet alanlarının finansmanı da bulunmaktaydı. Bu alandaki ihtiyaçları karşılamak için, Osmanlı Devleti, merkezi bütçe içinde karşılığı olmayan toplum ve fertlerin ihtiyaçlarını vakıflar aracılığıyla karşılanmasını desteklemiştir. Vakıflar, devlet kurumu olmamalarına rağmen, finansal sürdürülebilirlikleri sayesinde devlet kurumları gibi işlemiştir. Özellikle, Osmanlı genişlemesinin durması ve metale

dayalı para kullanımına bağlı zorluklara yönelik olarak, azınlıkların bankerlik kurumlarına alternatif olarak geliştirilen para vakıfları, ekonomik hayatın devamlılığında önemli roller üstlenmiştir.

8. Sürdürülebilirlik Amaçları Ve Vakıflar

Vakıf uygulamaları, insanlığın refahı ve mutluluğuna yönelik bir hayat felsefesi olan Yüce Yaratıcı'nın sevgisini ve rızasını kazanmayı temel alan hizmet ve desteklerin somut bir örneğini oluşturur. Bu uygulamalar, finansal sürdürülebilirliklerini sağlayarak eğitimden sağlığa, yoksullukla mücadeleden altyapı yatırımlarına kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstererek insanlığın refahına katkıda bulunmaktadır. Ancak, zaman zaman duygularını kontrol etmekte zorlanan insanlar, vakıf uygulamalarını kişisel çıkarlarına hizmet etmek veya mal varlıklarını korumak için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu durum, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı kamu maliyesinin finansmanında olumsuz etkilere neden olmuştur (Sakal & Gölçek, 2017, s.11-32).

Vakıflar, din, ırk veya dil ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahiplerine yardım ve destek sunarak sosyal yaşamın iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, geçmişte ve günümüzde vakıfların yönetiminde ve kullanımında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, vakıf mallarının verimsiz kullanımı, şahsi çıkarlar ve merkezi otoritenin zayıflaması gibi unsurları kapsamaktadır. Bu nedenle, vakıfların şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yönetilmesi, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması ve şahsi çıkarların önüne geçilmesi gibi konularda gerekli önlemlerin alınması kritik önem taşımaktadır. *"Yaratılanı severiz yaratandan dolayı"* felsefesine uygun vakıf uygulamasının gelecek nesillere aktarılması, günümüz dünyasının ihtiyaçları göz önüne alındığında akıllı bir yatırım olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde, kapitalist ekonomik sistemin kâr odaklı üretim anlayışı ve seri üretime dayalı işleyişi, enerji, hammadde ve pazar problemlerini beraberinde getirmiştir (Zimbalist & Sherman, 2014, s.6-7; Jenks, 1998, s.383; Rosser Jr & Rosser, 2018, s.7). Bu durum, sınırlı kaynaklara sahip dünyamızın artan talepleri karşılamakta zorlanmasına neden olmaktadır. Artan taleplerin karşılanması için daha fazla üretim hırsıyla hareket eden insanlar, seri üretimden kaynaklanan problemlere çözüm ararken, dünyanın işleyiş düzenine zarar verebilmektedir. Bu durum, artan üretimin daha fazla enerji ihtiyacını beraberinde getirerek enerji kaynaklarının kullanımını artırmakta ve fosil yakıtların kullanımıyla birlikte karbon gazı salınımını artırmaktadır. Ayrıca, dünyanın oksijen üretiminin ana kaynağı olan ağaç varlığının hızla azalması, iklim değişikliklerine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Bu durum, IPCC tarafından da 2007 yılında açıkça ortaya konmuştur (IPCC, 2007).

Üretim ve tüketim çılgınlığının arttığı günümüzde, gelecek nesiller için kritik olan kaynakların yenilenmesi zorlaşmaktadır. Bu durum, kaynakların güvenli ve israf edilmeden kullanılabilmesi için yeni fiziksel ve kurumsal uygulamaların geliştirilmesini ve yaygınlaşmasını teşvik etmektedir (WordNet, 2008; Chapin, Torn ve Tateno, 1996, s.1017).

Sürdürülebilirlik, hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin çevreye, topluma ve ekonomiye olan olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak, insan yaşamının devamlılığını tehdit etmeyecek şartların oluşturulmasını amaçlar. Bu kapsamda, çevresel, ekonomik ve sosyal temellere dayanan sürdürülebilirlik, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerji ve kaynak tasarrufu, geri dönüşüm ve atık yönetimi, sürdürülebilir tarım ve gıda üretim

sistemleri, eğitim ve bilinçlendirme gibi alanlarda çeşitli uygulamaları içermektedir (Turner, 2008, s.397; UN, 2008). Sürdürülebilirliğin sağlanması, yalnızca hükümetlerin değil, tüm bireylerin sorumluluğundadır. Bireysel olarak sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimseyerek, gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir dünya bırakmak mümkündür.

Günümüz literatüründe sürdürülebilirlik kavramı, çok boyutlu bir anlam taşımaktadır. Lügatte, bir durumun veya herhangi bir şeyin devam etmesini sağlama ve onu devamlı kılma anlamına gelen (TDK, 2022) sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik, sosyolojik ve ekolojik faktörleri içeren geniş bir kavramdır. Farklı şekillerde algılanabilen ve tanımlanabilen sürdürülebilirlik kavramı, temelde belirsiz bir süre boyunca bir durum veya sürecin devamlılığını ifade eder. Ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yeteneği olarak görülen sürdürülebilirlik, dünya kaynaklarının ve çevrenin insan faaliyetleri sonucu tükenme sınırına doğru ilerlediği konusunda genel bir kabul görmektedir (Chapin, Torn ve Tateno, 1996, s.1017).

Sürdürülebilirlik kavramı, genellikle ekonomik açıdan ele alınarak sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirilir. BM'in 2005 Dünya Zirvesi'nde sürdürülebilirlik, sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması olmak üzere üç ana başlık altında tanımlanmıştır. Bu zirvede sürdürülebilirliğin öncelikli hedefleri; tüketim odaklı toplumun çevre bilincine sahip bir topluma dönüştürülmesi, dünya kaynaklarının verimli kullanılmasıyla ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi, çevrenin korunması ve ekolojik dengenin yeniden sağlanması olarak belirlenmiştir (UN, 2005).

Doğanın kaynaklarının kendiliğinden yenilenebilmesine olanak tanıyacak şekilde kullanılmasıyla sürdürülebilirlik mümkün olabilir (Turner, 2008, s.397). Sosyal açıdan bakıldığında sürdürülebilirlik, bugünkü neslin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını etkilemeden karşılayabilmeyi ifade eder. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise sürdürülebilir kalkınma ile birlikte ele alınarak, üretim sürecinde yenilenebilir kaynaklara yönelme ve üretim faaliyetlerinin çevresel etkilerinden sorumlu olma anlamına gelir (UN, 2008).

Zaman içinde yapılan tartışmalar ve toplantılar, sürdürülebilirlik kavramına yeni yaklaşımların eklenmesini sağlamıştır (WEF, 2020). Bu yeni yaklaşımlar, dünya genelinde barış ve refahın sağlanması için gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin küresel bir iş birliği içinde hareket etmelerini amaçlamaktadır. Bu hedefler arasında yoksulluğun sona erdirilmesi, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim olanaklarının artırılması, çevresel sürdürülebilirlik, eşitlik ve adalet gibi konular yer alır.

Sürdürülebilirlik, günümüzde öne çıkan önemli ve karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda, örgütler ve işletmelerin rolü büyüktür; ancak kâr odaklı ekonomik anlayış, sürdürülebilirlik hedeflerinin önemini gölgelemektedir. Küresel ve bölgesel ölçekte faaliyet gösteren vakıflar, bu sorunun çözümünde önemli bir role sahip olabilir. Finansal kaynak, bilgi ve uzmanlık sağlayarak, örgütlerin ve işletmelerin sürdürülebilirlik çabalarını destekleyebilirler. Sürdürülebilirlik, sadece örgütlerin ve işletmelerin değil, tüm toplumun sorumluluğudur. Bu nedenle, vakıflar bu sorumluluğun paylaşılmasına katkıda bulunabilirler.

Vakıfların katkılarıyla, sürdürülebilirlik için gerekli finansal kaynak sağlanabilir, sürdürülebilirlik bilinci artırılabilir, örgütlerin ve işletmelerin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun şekilde dönüşümü desteklenebilir, yeşil enerjiye geçiş teşvik edilebilir ve ekolojik

değişimin önlenmesi için gerekli adımlar atılabilir. Bu çabalar, sürdürülebilir bir geleceğin inşası için önemli bir adım olabilir.

Sonuç

İnsanlar, toplum içinde bir arada yaşamanın gerekliliğini ilk andan itibaren fark etmişlerdir. Fizyolojik, ekonomik, psikolojik ve ahlaki açıdan farklılık gösteren bireyler, birbirlerine çeşitli ihtiyaçlar duyarlar. Farklılıkların varlığı bireyin birbirine neredeyse sınırsız ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bu ihtiyaçlar, üretim, beslenme, eğitim, sağlık, savunma ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi veya karşılayamaması, hem birey hem de toplum açısından çeşitli sonuçlar doğurabilir.

Türk toplumunda, bir arada yaşama tecrübesinin uzun geçmişi, tek tanrı inancının varlığını dikkate değer kılar. Türklerde Gök Tengri'ye olan sevgi, önemli bir yer tutar. Bu sevgi, liderlik anlayışında, toplum içindeki ilişkilerde ve doğaya karşı duyulan sorumluluklarda görülür. "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" anlayışı, bu sevginin derinliğini ifade eder. Bu sevgi, kişinin kendi isteklerini başkaları için dile getirebilme kabiliyetiyle de kendini gösterir.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında Gök Tengri'ye olan sevgi, İslamiyet'in kabulüyle Allah sevgisine dönüşmüştür. Her iki dönemde de Türk toplumlarında, ihtiyaç sahiplerine yardım etme ve yardımlaşma yaklaşımları oldukça önemli olmuştur. Diğer din ve toplumlarda da benzer yardımlaşma anlayışları mevcuttur ve tarih boyunca çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Bu yardımlaşmalarda dinî inançlar önemli bir etken olmuştur. Ancak bu yardımlaşma sürecinde finansal kaynak problemi hiçbir zaman eksik olmamıştır. Genellikle, dini kurumların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan vakıflara yapılan bağışlarla finansal sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Ancak, bu vakıfların basit hukuki yapıları, finansal sürekliliği sağlamak için yeterli olmamıştır. Bu durum, ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımların yetersiz kalmasına ve kesintilere neden olmuştur.

Farklı toplumlar ve dinler tarafından, özellikle de Türkler tarafından uygulanan vakıf sistemi, İslamiyet sonrası seçkin İslam hukukçuları tarafından yeniden düzenlenerek yardımlaşma amacıyla kullanılmıştır. Allah'ın rızasını esas alan ve karşılık beklemeden ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi amaçlayan vakıf uygulaması, bu şekilde sürdürülebilir finansal kaynaklara kavuşmuştur. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin vakıf uygulamasını devlet sisteminin bir parçası olarak görmesi ve vergiden muaf tutarak teşvik etmesi, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında vakıfların aktif bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Ancak, duygusal yönlendirmelerle hareket eden bazı kötü niyetli kişilerin vakıfları kötüye kullanması da zaman zaman yaşanmıştır.

Giriş kısmında izah edilmeye çalışıldığı gibi sosyal yardımlaşma ve vakıf ilişkisini ve önemini anlatan, vakıf uygulamasının hukuki gerekçelerini ortaya koyan bir çok çalışma olmasına rağmen vakıflar için mali sürdürülebilirliğin önemini tarihi yaşanmışlıklar çerçevesinde dile getiren kapsamlı bir çalışma yok denecek kadar azdır. Bu çalışmayla bu alandaki bir boşluğun doldurulması sağlanacaktır. Ayrıca, günümüzde insanların ihtiyaçları sürekli olarak değişmektedir ve bu değişimlerin arasında dünya üzerindeki çeşitli problemler de yer almaktadır. Özellikle, seri üretim süreçlerinden kaynaklanan enerji, hammadde ve pazar arayışları, dünya üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Kapitalist ekonomik sistem ise insan duygularının kontrolsüzlüğü üzerinde önemli

etkilere sahiptir ve bu etkiler, dünya problemlerini daha da artırmaktadır. Sera gazı salınımındaki artışlar gibi faktörler, küresel ısınma gibi kalıcı problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerin çözümü için ise "sürdürülebilirlik" kavramı altında çözüm arayışları hız kazanmıştır. Yapılan toplantılarda, problemin büyüklüğü vurgulanmakta ve çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır. Ancak, bu çözümlerin etkili bir şekilde uygulanmasını engelleyen önemli bir faktör finansal problemlerdir. Bu noktada, vakıf uygulaması önemli bir alternatif olarak finansal kaynak sıkıntısına çözüm sunabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması, 1. Yazar (%100) Veri Toplanması, 1. Yazar (%100) Veri Analizi, 1. Yazar (%100) Makalenin Yazımı, 1. Yazar (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu, 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study, 1. Author (%100) Data Acquisition, 1. Author (%100) Data Analysis, 1. Author (%100) Writing up, 1. Author (%100) Submission and Revision, 1. Author (%100)

Kaynakça / References

- Akbaş, M. (2010). Muhacirun-Ensar Kardeşliğinin Serüveni. *İSTEM*, (15), 61-77.
- Akbulut, A. (1989). Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(1-4), 331-347.
- Akgündüz, A. (2013). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara, OSAV.
- Alkış, A. (2019). *İslam Hukukunda Sosyal Yardımlaşma Sözleşmesi Ariyet Akdi*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları.
- Altan, E. (2002). Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu. *Belleten*, 66(245), 87-94.
- Altınel, T. S. (2017). Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(52), 115-138.
- Atay, H. (1981). "İslam'da Hayır İşleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 1-14.
- Ballar, Suat. 2008. *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul, Seçkin Yayınevi.
- Bardakoğlu, A. (2002). "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 436-440. İstanbul, TDV.
- Bardakoğlu, A. (2018). *İlmihal I-II, İslâm ve Toplum*, Ankara, TDV Yayınları
- Barkan, Ö. L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Berki, A. H. (1962). "Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, 5, 9-13.
- Berki, A. H. (1965a). "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti", *Vakıflar Dergisi*, 6, 5-7.
- Berki, A. H. (1965b). "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler", *Vakıflar Dergisi*, 6, 9-13.
- Beşer, F. (1988). *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Seha Neşriyat.
- Bilmen, Ö. N. (2019). *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.
- Binark, İ. (1969). "Vakıflar ve Uygur Türklerinde Vakıf", *Türk Kültürü*, 78/422-433.
- Buhari (1999). *el-Cami'u's-Sahih*, Riyad, Dâru's-Selâm.
- Cansel, E. (1988). "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi*, 20, 321-327.
- Ceely, S. H. (1983). *The Geometric Style in Art a Brief Survey from the Paleolithic to the Twentieth Century*. Madison Wisconsin.
- Chapin III, F.S., Torn, M.S. ve Tateno, M. (1996). "Principles of Ecosystem Sustainability". *American Naturalist*, 148(6), 1016-1037.
- Comber, M. & Balmaceda, C. (Eds.) (2007). *Sallust. The War Against Jugurtha*.
- Çağatay, N. (1984). "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", *Vakıf Haftası Dergisi*, 1, 18-20.
- Çağrıncı, M. (1993). "Cömertlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 72-73. İstanbul, TDV.

- Çağrı, M. (2000). "İnfak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 289-290. İstanbul, TDV.
- Çağrı, M. (2002). "Komşu, Fıkıh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 157-158. İstanbul, TDV.
- Çağrı, M. (2013). "Zenginlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 276-278. İstanbul, TDV.
- Çakır, A. (2021). "İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı, Çeşitleri, Meşruyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, (1), 13-49.
- Çalış, H. (2004). "İslâm Hukukunda Servet/Mülkiyet Tahdidinin İmkânı Üzerine", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 127-144.
- De Souza, P., Heckel, W., Llewellyn-Jones, L. & Hanson, V.D. (2004). *The Greeks at War from Athens to Alexander*. Oxford, Osprey Publishing.
- Dede Korkut Hikayeleri (2018). *Kitab-ı Dedem Korkut*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(01), 41-80.
- Duman, A. (2008). "Sadaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35, 383-384. İstanbul, TDV.
- Erbay, C. (2006). "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 282-285. İstanbul, TDV.
- Eren, F. (1987). Osmanlı Dönemi Vakıfları, *Vakıf Haftası Dergisi*, 5, 195-201.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Ergün, M. (2018). "Fıtır Sadakası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1260-1269.
- Erkal, M. (2013a). "Zekât", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 197-207. İstanbul, TDV.
- Erkal, M. (2013b). "Zenginlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 275-276. İstanbul, TDV.
- Eser, M. (2009). Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'l-Fudill'a Katılması, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 311-329.
- Eskicioğlu, O. (1995). "Fakir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 129-131. İstanbul, TDV.
- Fidan, M. (2020). Fütüvvet ve Ahilik Sürecinden Osmanlı Devletinin Âsitâne/Âstâne Olması Ve Esnaflık Anlayışındaki Değişim, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 171-198.
- Figueira, T. (1998). "The Power of Money, Coinage and Politics in the Athenian Empire", *The Journal of Hellenic Studies*, 121, 191-201.
- Gilby, T. (2003). "Charity", *New Catholic Encyclopedia*, III, New York. pp.395-400.
- Görmez, M. (2013). "Takdim, Komşuluk Üzerine", *Komşuluk, İnsani Sorumluluk*, (Ed. Derin, İ.). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gözübenli, B. (1991). "Âriyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 379-380. İstanbul, TDV.
- Gummere, F. B. (1892). *Germanic Origins A Study in Primitive Culture*. New York.
- Güç, A. (2002). "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 433-435. İstanbul, TDV.

- Günay, H. M. (2012). "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 475-479. İstanbul, TDV.
- Hamidullah, M. (1966). *İslam Peygamberi*. I-II, Çev, Salih Tuğ. İstanbul, Beyan Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1996). "Hâbil ve Kâbil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, 376-378. İstanbul, TDV.
- Harman, Ö. F. (1997). "Havva", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 542-545. İstanbul, TDV.
- Harmless, W. (2004). *Desert Christians: an introduction to the literature of early monasticism*. New York, Oxford University Press
- IPCC (2007). *AR4 Climate Change 2007, Synthesis Report*. <http://www.ipcc.ch/report/ar4/syr/> (Erişim. 27.03.2024)
- İnsel, A. (2001). "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 62-72.
- İsfehânî, R. (2010). *el-Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. (Çev. Güneş, A. ve Yolcu, M.). İstanbul, Çıra Yayınları.
- Jenks, C. (Ed.). (1998). *Core Sociological Dichotomies*. SAGE.
- Kabaklı, A. (1987). *Sohbetler I – Mevlana, Yunus Emre, Fuzuli ve İbrahim Hakkı ile*. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Karaman, F., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A. ve Ural, İ. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (Ed. İsmail Karagöz). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karaman, H. (2009). *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. 1. İstanbul, İz Yayıncılık.
- Kardavî, Y. (1987). *Müşkiletü'l-fakr ve Keyfe Âlecehe'l-İslâm*. Beyrut, Müessesetü'r-Risale,
- Katar, M. (2002). "Kefaret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 177-179. İstanbul, TDV.
- Kaya, B.S. (2007). *İslam Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE.
- Kazıcı, Z. (1985). *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*. İstanbul, Marifet Yayınları.
- Kilinçli, S. (2012). *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kabileler Arası Rekabetin İslam Davetine Yansımaları. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3), 57-87.
- Koçak, M. (1991). *İslâm Vasiyet Hukuku*, Samsun, Eser Matbaacılık.
- Koyunoğlu, H. H. (2002). *Sosyal Politika Açısından Vakıflar (XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği)*. *Doktora Tezi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Köprülü, F. (1942). "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü (Vakıfların Mahiyeti)", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1-37.
- Krüger, B. (Ed.). (1978). *Von den Anfängen bis zum 2. Jahrhundert unserer Zeitrechnung* (Vol. 1). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Kunter, H. B. (1956). "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi*, 3, 1-11.
- Küçük, A., Tümer, G., & Küçük, M. A. (2009). *Dinler Tarihi*, Ankara, Berikan Yayınları.

Kwon, O.-Y. (2010). Discovering the Characteristics of Collegia-Collegia Sodalicia and Collegia Tenuiorum in 1 Corinthians 8, 10 and 15. *Horizons in Biblical Theology*, 32(2), 166-182.

Müslim, (1992), *el-Camiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Nesâî, (1992), *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII. İstanbul, Çağrı Yayınları.

Ocak, A.Y. (2012). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.

Özel, A. (1988). "Adak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, 337-340. İstanbul, TDV.

Öztürk, N. (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Reynolds, F. E. & Hallisey, C. (1987). "Buddhism, An Overview", *Encyclopedia of Religion*, Edt. Lindsay Jones, Vol 2, New York, Thomson Gale.

Richardson, J.H. (1970). *İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik*, (Çev. Yazgan, T.). İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No 1524.

Rosser Jr, J. B., & Rosser, M. V. (2018). *Comparative economics in a transforming world economy*. Mit Press.

Sacks, D. (2005). *Encyclopedia of the Ancient Greek World*. New York, Facts on File.

Sakal, M. & A.G. Gölçek (2017), "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Reform", *Sosyoekonomi*. 25(34), 11-32.

Salihoglu, M. (1992). "Diğer Dinlerde Zekat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 207-209. İstanbul, TDV.

Selçuk, F. (1965). "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar) Islamic Society and the West", *Vakıflar Dergisi*, 6, 21-29.

Sertçelik, M. (1995). Kamu Kurumları İle İlgili Vakıflar. *Uzmanlık Tezi*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.

Sönmez, N. (2014). Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 399-419.

Sönmez, S. (2015). Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED]. 54, 693-711

Şafak, A. (2002). "Komşu, Fıkıh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 158-159. İstanbul, TDV.

Şahan, R. (2015). İslamın Kardeşlik Anlayışı, Bir Vücutun Organları, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1(1), 113-140.

Şeker, M. (2003). *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Şener, A. (1986). İslam Hukukunda Hibe, *Doçentlik Tezi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. , 1986, 17-20.

- Tazebay, U. (1997). Türk Örf ve Adetlerine Göre Sosyal Yardım Kurumları, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 80-183.
- TDK. (2022). "Sürdürmek", *Genel Türkçe Sözlük*. <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim. 05.03.2024)
- Tekin, Oğuz, (1995). *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul, İletişim Yayınları
- Temel, N. (2001). *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfâk*, İstanbul, İfav Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1972). *Yunus Emre Divanı*, 1001 Temel Eser, İstanbul, Tercüman.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Turner, G.M. (2008). "A Comparison of the Limits to Growth With 30 Years of Reality". *Global Environmental Change*, 18, 397-411.
- United Nations (2005). *Report On World Social Situation Finds Much of World Trapped in 'Inequality Predicament'*. <http://press.un.org/en/2005/soc4681.doc.htm> (Erişim, 22.03. 2024)
- United Nations (2008). *Report of the World Commission on Environment and Development Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427*. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> (Erişim Tarihi, 20.3.2024).
- Van Arendok, C. (1964). "Hilf", *İslam Ansiklopedisi*, VII, 486-487. Ankara, MEB.
- WEF, (2020). <http://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020/> (Erişim, 02.04.2024)
- WordNet. (2008). "Sustainability". *Dictionary.com*. Princeton University. <http://dictionary.reference.com/browse/sustainability> (Erişim Tarihi, 25.3.2024).
- Yaran, R. (2000). "İhtiyaç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, 573-574, İstanbul, TDV.
- Yaran, R. (2002). "Kefaret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 179-182, İstanbul, TDV.
- Yazgan, T. (1987). *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*. İstanbul, TDA Vakfı Yayını.
- Yediyıldız, B. (2012). "Vakıf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 479-486. İstanbul, TDV.
- Yesevi, A. (2016). *Açıklamalı Divan-ı Hikmet*. İstanbul, Sağlam Yayınevi.
- Yitik, A. İ. (2016). "Budizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Edt. Şinasi Gündüz, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yörükoğlu, Ö. (1985). "Vakıf Müessesesinin Hukuki, Tarihi, Felsefi Temelleri". *Vakıf Haftası Dergisi*. 2, 115-119
- Yusuf Has Hacib. (2015). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zaim, S. (1969). *Modern İktisat ve İslam*. İstanbul, Millî Türk Talebe Birliği.
- Zehra, M. E. (1969). *İslam'da Sosyal Dayanışma*. (Çev. Fırlalı, E.R., Eskicioğlu, O.). İstanbul, Yağmur Yayınevi.
- Zimbalist, A., & Sherman, H. J. (2014). *Comparing economic systems, a political-economic approach*. Academic Press.
- Zuhaylî, V. (1994). *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, C. 10. İstanbul, Feza Yayıncılık.

The Effect of Internal Service Quality on Employee Performance and the Mediation Role of Digital Transformation in This Effect

Fatih ELİBOL ¹

Abstract

The changing and increasing competitive environment brings new opportunities and risks to enterprises. Developments in the field of information and technology are among the main factors in the formation of this environment. It is an inevitable necessity for enterprises to continuously adapt to the developments in business environment, possibly through digital transformation, in order to seize opportunities and to reduce newly emergent risks. Despite all changes in the competitive environment, employees are still one of the most essential resources for enterprises today. As in the case of all business resources, it is extremely important to use the labor force effectively and efficiently and to keep employee performance at the highest level to achieve business goals and objectives in a sustainably competitive way. The internal service quality approach provides a practical analytical framework to evaluate employee performance. According to the approach, employees are considered as internal customers, the services provided to them by other employees as interior services, and the quality of these services as internal service quality. Improvement of internal service quality and ensuring digital transformation might have a positive effect on the employee performance. Hence, the purpose of this study is to examine the impact of internal service quality on employee performance and the mediating role of digital transformation in this effect. To test research hypotheses formed in the study, data were collected from 133 employees working in an import-export company by online survey method. The data were analyzed through frequency analysis, confirmatory factor analysis and regression analyses. Hayes Process plug-in of SPSS was used to test the mediation hypothesis. According to the research findings, internal service quality and digital transformation have a positive and significant effect on employee performance. Another finding of the study is that digital transformation has a partial mediating role in the effect of internal service quality on employee performance.

Keywords: Internal Service Quality, Digitalization, Digital Transformation, Personnel Resources, Employee Performance

Elibol, F. (2024). The Effect of Internal Service Quality on Employee Performance and the Mediation Role of Digital Transformation in This Effect. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 1032-1052. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1335425>

Date of Submission	31.07.2023
Date of Acceptance	27.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr, Tokat Gaziosmanpasa University, Niksar Faculty of Applied Sciences, Public Relations and Advertising Department, Tokat, Türkiye, fatih.elibol@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7602-8929>

İç Hizmet Kalitesinin Çalışan Performansına Etkisi ve bu etkide Dijital Dönüşümün Aracılık Rolü

Fatih ELİBOL ¹

Öz

Değişen ve artan rekabet ortamı işletmeler için yeni fırsatlar ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu değişimlerin başında bilişim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler sayılabilir. Ortaya çıkacak fırsatların değerlendirilmesi ve risklerin azaltılabilmesi açısından işletmelerin bu gelişmelere hızla adapte olması ve dijital dönüşümün sağlanması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Rekabet ortamında yaşanan tüm değişimlere karşın günümüzde emek işletmeler için hâlâ en önemli kaynaklardan birisidir. İşletmenin amaç ve hedeflerine ulaşabilmesi için; -tüm işletme kaynaklarında olduğu gibi- insan kaynağının da etkin ve verimli kullanılması, çalışan performansının en üst seviyede tutulması ve sürdürülebilir rekabetin sağlanması son derece önem arz etmektedir. İç hizmet kalitesi yaklaşımı, çalışanları iç müşteri, diğer çalışanların onlara sunduğu hizmetleri iç hizmet, bu hizmetlerin kalitesini ise iç hizmet kalitesi olarak ele almaktadır. İç hizmet kalitesinin yükseltilmesinin ve dijital dönüşümün sağlanmasının çalışan performansına olumlu etkisi olacağı değerlendirilebilir. Bu çalışmanın amacı; iç hizmet kalitesinin çalışan performansına etkisini ve bu etkide dijital dönüşümün aracılık rolünü incelemektir. Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesi amacıyla bir ithalat-ihracat firmasında çalışan 133 kişiden çevrimiçi anket yöntemiyle veri toplanmıştır. Veriler frekans analizi, doğrulayıcı faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri yardımıyla incelenmiştir. Aracılık hipotezinin test edilmesi için SPSS'in Hayes Process eklentisinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; iç hizmet kalitesinin ve dijital dönüşümün çalışan performansına pozitif yönde ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu ise, iç hizmet kalitesinin çalışan performansı üzerindeki etkisinde dijital dönüşümün kısmi aracılık rolünün olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İç Hizmet Kalitesi, Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Personel Kaynağı, Çalışan Performansı

Elibol, F. (2024). The Effect of Internal Service Quality on Employee Performance and the Mediation Role of Digital Transformation in This Effect. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 1032-1052. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1335425>

Geliş Tarihi	31.07.2023
Kabul Tarihi	27.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye, fatih.elibol@gop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7602-8929>

Introduction

For enterprises that strive to achieve their goals and objectives in an intensely competitive environment, finding and implementing new strategies and methods to benefit from the talents and experiences of employees, and to maximize their effectiveness and efficiency are becoming increasingly valuable (Güler & Taşlıyan, 2022, p. 1606).

In addition to intense competition, the increasing complexity and turbulence of the working environment has led to an increased interest in the employee performance by enterprises (Jnaneswar & Gayathri, 2022, p. 647). In such an atmosphere, the positive impact of employee performance in achieving business goals and objectives has become an undeniably important value (Bayır & Harmancı, 2021, p. 1695).

Employees are one of the critical resources that have a significant impact on business activities (Almachi & Erdem, 2019, p. 171). High employee performance has the potential to improve organizational performance. Thus, the competitiveness, continuity, and success of the business can increase (Tekin, 2018, p. 344). Higher employee performance can be achieved in enterprises that make their employees feel valued, regard them as internal customers with an approach similar to external customers and meet their requests and needs (Bayır & Harmancı, 2021, p. 1690). At this point, the internal service quality approach can be considered as an effective approach to increase employee performance. According to the approach, business departments and their employees are considered service providers, other business departments and employees who benefit from these services are considered internal customers and the provided services are considered internal services (Stauss, 1995, p. 62).

Another important factor in terms of sustainable competition is the ability of an enterprise to adapt to the changes occurring in their environment. Today, especially the developments in communication technologies and rapid changes in information technologies force enterprises and the workforce to diverge from conventional ways of doing business (Çark, 2021, p. 1684; Abay Çelik, 2023, p. 1001). Digital transformation can be defined as the ability of enterprises to keep up with these developing and changing communication and information technologies and to adapt and make use of them in all their processes (Altuntaş, 2018, p. 8). Digital transformation provides enterprises with the opportunity to change or redesign their business and operational processes (Biyani, Biyani & Işıklı, 2022, p. 3329). Notwithstanding, it can also provide many employee-related benefits such as recruitment, training, talent management, flexible working, effective use of time, ultimately employee harmony, satisfaction, and work engagement. (Calp & Doğan, 2019, p. 393; Ertaş, 2022, p. 19; Bayarçelik, 2020, p. 65).

Based on the assumption that employees who are satisfied with internal service quality perform better, the present study investigates whether internal service quality can be used as a tool to increase employee performance. Moreover, considering the positive impact digital transformation has on businesses in general, and employees in particular, digital transformation carries potential to impact internal service quality and employee performance positively. From this point of view, the empirical part of the study analyzes the effect of digital transformation and internal service quality on employee performance and the mediating role of digital transformation in the effect of internal service quality on employee performance. To the best of my knowledge, these three interrelated variables have not been examined together in previous studies. Thus, it is believed that the present

study contributes to the extant literature by offering an originally different view on the subject matter.

In the first section of the study, employee performance, internal service quality and digital transformation are discussed through the established literature. In the second section, possible interactions between variables are examined, the research hypotheses are formed, and the utilized model is introduced. The third section presents the methodology, in which information about the studied population and the sample are described and the specific scales employed in the study are provided. The fourth section presents the findings, and the last section concludes with recommendations.

Literature Review

Employee Performance

Although achieving business objectives and sustainable competition depend on various factors, the ability to increase organizational effectiveness and efficiency is amongst the most important. Achieving organizational effectiveness and efficiency is closely related to ensuring a performance level where employees can demonstrate their knowledge, skills, and experience at the highest level (Zengin & Boran, 2019, p. 723; Taşhyan & Hırlak, 2016, p. 95). Performance can be defined as the degree of achievement of a targeted goal, or the level of effort, labor and diligence spent towards achieving this goal (Gençel, Akçakanat & Dinç, 2020, p. 2020; Tutar & Altınöz, 2010, p. 201; Turğut & Songur, 2022, p. 396). In accordance, Campbell, McHenry, and Wise (1990, p. 314) define performance as observable actions performed by employees that are important for achieving business goals. Therefore, the individual performance is of vital importance for both employees and the organizations (Sonnentag, Volmer & Spsychala, 2008, p. 427).

Employee performance can be evaluated by comparing expected versus achieved outcomes from employees, taking into account employee qualification and corresponding characteristics and requirements of the undertaken jobs and tasks (Işığışık, 2008, p. 2). Employee performance is said to be positive if the achieved outcomes equal to or exceed the expected outcomes (Gençel et al., 2020, p. 2020).

Numerous factors play role in affecting employee performance positively or negatively. By taken into account these factors such as job suitability, wage, working hours, the meaningfulness of the job for the employee, management style, and in-house communication, the results of performance evaluation can lead to new business decisions such as wage increase, performance rewards, promotion, and in-service training (Dikbaş & Büyükbeşe, 2020, p. 1214; Dikbaş & Özgeldi, 2020, p. 15).

Employee performance can be defined as the amount of time and effort spent by an employee to satisfy her wishes and needs by undertaking duties and responsibilities in an enterprise (Dikbaş & Büyükbeşe, 2020, p. 1214). Based on this definition, employees are expected to show higher performance to the extent that they are satisfied with their working conditions, which include elements such as wage, promotion, reward-and-punishment system, social opportunities provided, and the communication method established within the enterprise (Bayır & Harmancı, 2021, p. 1695).

Internal Service Quality

Today, service quality plays a critical role in terms of business success in competitive conditions (Frost & Kumar, 2000, p. 358). For this reason, enterprises aiming to produce higher quality products for their external customers develop continuous improvement programs. However, the quality of services provided by all internal suppliers to the internal customers, whether they interact with external customers or not, is also very important (Stanley & Wisner, 1998, p. 50).

All business employees who operate to meet customer demands and needs can be defined as internal customers. Employees who receive a certain product or service from previous units or employees while doing their tasks are said to become internal customer. Similarly, employees who deliver a certain product or service to the next unit or employee is said to become internal suppliers (Bulunmaz & Serhateri, 2019, p. 52). Thus, an employee can be both an internal customer and an internal supplier at the same time. This situation can sometimes work vice versa among the employees. Depending on the tasks they fulfill, an employee may be an internal customer of another employee, for whom they are an internal supplier (Bouranta, Chitiris & Paravantis, 2009, p. 276).

In general terms, internal service quality can be defined as the quality of services provided to internal customers (Skarpeta, Koemtzi & Aidonis, 2020, p. 271). Satisfying the demands and needs of external customers and achieving a high level of service quality is closely related to meeting the demands and needs of employees who are seen as internal customers (Şenol & Öngel, 2019, p. 448). In other words, the quality of services provided by employees to external customers is directly proportional to the quality of services they receive as internal customers (Seyhan, 2021, p. 415).

Voss, Calantone and Keller (2005, p. 162-163) list internal service processes as simple standard operations, procedures and activities that support frontline business functions that interact with customers. From a broader perspective, internal services are the services provided by different employees and departments within the organization to other employees and departments. In this respect, internal services cover a wide range of heterogeneous services. In addition to the simple services such as cleaning and maintenance, quite complex service packages like human resources management or marketing activities can also be considered within the scope of internal services (Stauss, 1995, p. 65).

Ensuring the satisfaction of internal customers has the potential to increase their productivity (Pekmezci, Demireli & Batman, 2008, p. 4). Satisfaction of internal customers is, however, directly affected by the internal service quality offered to them (Seyhan, 2021, p. 414). Thus, maintaining high level of internal service quality within a business might have a positive effect on customer satisfaction through increased employee performance. In other words, low service quality offered to internal customers supposedly has a negative effect on the level of service quality offered to external customers. Internal service quality can be considered as a process that emerges with the interaction between management and employees in all sub-departments, and therefore relates to the whole organization. In this process, it is important to understand and fulfil the needs and requests of the employees by providing open and effective communication, and to find solutions upon identification of problems (Demirel, 2009, p. 271; Voss et al., 2005, p. 163).

In the provision of internal service quality, it can be said that factors such as coordination, work and employee harmony, role ambiguity and complexity, training opportunities, authority-responsibility, lack of control, lack of technology, and working style are determinant factors along with employee skills, qualifications, education level, teamwork, cooperation, and team spirit (Demirel, 2009, p. 271). Hallowell, Schlesinger and Zornitsky (1996, p. 23) list the components of internal service quality as tools, principles and procedures, teamwork, management support, goal setting, effective training, communication, rewarding and appreciation.

Digital Transformation

Rapid changes in information and communication technologies and the resulting digitalization occurred in society and enterprises have been the subject of many scientific studies since the early 21st century (Çark, 2021, p. 1685). As business environment has undergone changes along with technological developments, enterprises have become more concerned about digital transformation. Digital transformation for enterprises can be defined as keeping up with the developing digital technologies and adapting them in all business processes (Altuntaş, 2018, p. 8). The main purpose of digital transformation is to provide more effective and efficient service for maintaining customer satisfaction through the implementation of changes in internal business processes and technology elements by making use of developing information and communication technologies (Yankın, 2019, p. 30).

Nowadays, digital transformation stands out as an important approach that cannot be ignored by enterprises regardless of their size (Özmen, Eriş & Özer, 2022, p. 208). In today's world, enterprises that can accomplish the needed digital transformation are expected to make progress, while those who cannot are expected to fall behind in the competition (Sağlam, 2021, p. 398; Çark, 2021, p. 1684). Rapid advancement of innovative technologies such as network technologies, mobile technology, social media applications, internet of things, big data, virtual reality, and data analytics lead to the emergence of new business models. This, in turn, forces enterprises to make and implement more flexible and faster decisions in terms of digital transformation (Şener, Gökalp & Eren, 2022, p. 18; Klein, 2020a, p. 24-25).

Enterprises can increase productivity and gain cost advantages through digital transformation (Nalbantoğlu, 2021, p. 194). Digital technologies affect all business processes from decision-making mechanisms to human resources, from sales and marketing to customer relations, from procurement to production and design processes, from services provided to customers to organization, and from finance to cost structures. Thus, for enterprises who can keep up with the rapidly changing technological environment, digital transformation provides with the opportunity to compete by offering value-added products through changing the way enterprises conduct business (Kumru & Kasimoğlu, 2022, p. 139-141; Çark, 2020, p. 1250). The virtual store environment in marketing and the use of robot technology in production can both be considered examples of digital transformation (Klein, 2020b, p. 998).

It is an important requirement for enterprises to look at digital transformation from a holistic perspective. Only this way, it will be possible to talk about a transformation, in which all processes of the enterprise will have a fast and intelligent functioning, data produced in all units can be stored in databases and useful information interpreted in the

decision-making processes of managers can be presented as reports. This transformation can also be seen as a transformation that occurs in the structural functioning and organizational culture of the enterprise (Çark, 2020, p. 1250). Thus, employees are most probably be exposed to changes due to such a holistic transformation occurring in all business processes. This is because digital transformation of a business also means alteration of the workplace towards a digital one (Yankın, 2019, p. 13). At this point, it can be argued that personnel management is one of the business functions that is affected by digital transformation the most. When the impact of digital transformation on human resources management is considered, it is seen that many different innovations such as the use of chatbots, mobile applications, online performance measurement, the use of QR codes in job applications, the use of artificial intelligence robots in interviews and the digitalization of personnel affairs have found significant application ground in businesses (Kırılmaz, 2020, p. 189). Therefore, prioritization of the wishes, expectations and needs of the employees in all business functions can positively affect employee performance while undergoing digital transformation.

Interactions Between Variables and Research Hypotheses

There are many studies addressing employee performance in the literature. Employee performance has been found to be affected by job commitment (Tims, Bakker & Derks, 2015), job insecurity (Zengin & Boran, 2019), transformational leadership (Kara & Kaya, 2020), workplace courtesy (Çiçek & Çiçek 2020), quality perception, psychological well-being, passion for work (Arıkan & Çankır, 2019; Çankır & Çelik, 2018), psychological comfort (Gençel et al., 2020), psychological climate (Güler & Taşlıyan, 2022), presenteeism and work stress (Gülina & Günay, 2020), organizational stress (Tonbul & Aykanat, 2019), authentic leadership (Dikbaş & Büyükbeşe, 2020), innovation (Turğut & Songur, 2022), human resource management practices (Bayır & Harmancı, 2021), burnout syndrome and organizational silence (Doğan & Kır, 2018), leader-member interaction (Tekin, 2018), management attitude and commitment (Almachi & Erdem, 2019).

When the literature is examined, it is seen that there are studies on the relationship between internal service quality and different variables such as internal psycho-social working environment (Edvardsson, Larsson & Setterlind, 1997), job satisfaction (Osahon & Kingsley, 2016), and internal customer satisfaction (Prakash & Srivastava, 2019). When the studies on the effect of internal service quality on employee performance are examined, Ajam, Bai and Seyedabad (2015) found that internal service quality has a positive effect on job satisfaction. According to the findings of Bellou and Andronikidis (2008), internal service quality increases the probability of employees to exhibit higher performance. Qin-Nan (2009) investigated the relationship between internal service quality, job satisfaction and employee performance in insurance companies in Taiwan and found that there is a significantly positive relationship between internal service quality and employee job satisfaction and performance. According to the findings of Singh's (2016) study on the effect of internal service quality on employee performance in police organizations, internal service quality has a significantly positive effect on employee performance. Similar to these findings, Seyhan (2021), in his study conducted in enterprises in the manufacturing sector, concluded that internal service quality has a positive and significant effect on employee performance. When the findings of the previous studies are considered, it is seen that internal service quality has positive effects not only on employee performance but also on different variables such as organizational

belonging, which may also have positive effects on employee performance. Based on these findings, the first hypothesis of the study was formed as H1 below.

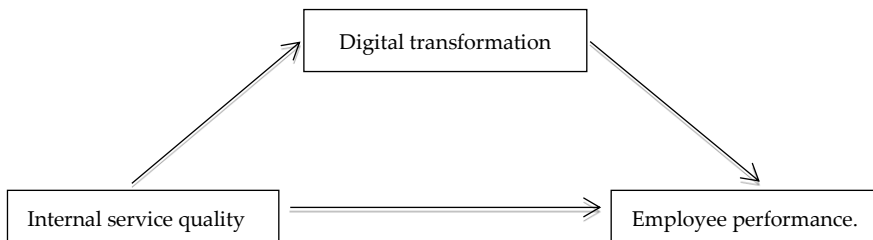
H1: Internal service quality has a significant and positive effect on employee performance.

When research on digital transformation is considered, there are various studies examining the impact of digital transformation on variables such as digital HRM practices (Kırılmaz, 2020; Kanat & Ünnü, 2022), employee motivation (Demirel, 2021), brand value of institutions (Altuntaş, 2018), and organizational culture (Nalbantoğlu, 2021). Demirel (2021) revealed in his study that digital transformation has a significant and positive effect on employee motivation. Regarding digital transformation and employee performance, Biyan et al. (2022) determined that web-based software, one of the digital transformation tools, has a significantly positive effect on employee performance. Uz Kurt, Atan and Develi (2022), Alobidyeen, Al-Edainat, Al-Shabatat and Al-Shabatat (2022) and Ibrahim (2022) also found that digital transformation has a significantly positive effect on employee performance. Based on the input previous studies provide, the second and third hypotheses of the present study were formed as H2 and H3 below.

H2: Digital transformation has a significant and positive effect on employee performance.

H3: Digital transformation has a mediating role in the effect of internal service quality on employee performance.

The research model determined to test the validity of these hypotheses is shown in Figure 1.

Figure 1: Research Model

Methodology

Sample and Data Collection

The population approached in data collection process of the present research consists of 180 people working in an international trade company whose main operations are import and export of goods and services. The company operates in a wide range of activities due to the fact that it is also a distributor of various brands. For these reasons, the sample surveyed in the company, where there are employees with different qualifications in different departments such as purchasing, marketing and logistics, could provide with the opportunity to appropriately analyze interactions between the interested variables.

It is often not possible to reach the entire population related to the research subject, and thus certain sampling methods are needed to appropriately extract the population information (Gürbüz & Şahin, 2018, p. 125). In this research, accidental sampling method, which is one of the non-probability sampling techniques, was used. In accidental sampling method, the researcher collects data from the participants he can reach the

easiest until he reaches the sufficient sample size (Gürbüz & Şahin, 2018, p. 132). Between 01.04.2023 and 15.05.2023, 133 of 180 employees completed the questionnaire. The formula in Gürbüz & Şahin's (2018, p. 129) study was used to determine whether the sample size represents the population. Accordingly, the sample group of 123 people is sufficient to represent the research population with a 95% confidence interval and 5% margin of error.

N: Size of the population

n: Sample size

t= Table z value corresponding to confidence level (1.96 for 0.05)

s= Estimated standard deviation for the population

d= Acceptable deviation tolerance

$$n_0 = \frac{t^2 \times s^2}{d^2} \quad n_0 = \frac{1.96^2 \times 0.5^2}{0.05^2} = 384.16$$

$$n = \frac{n_0}{1 + n_0/N} \quad n = \frac{384.16}{1 + 384.16/180} = 122.56$$

Scales

The first part of the survey consists of five questions that ask for the demographic characteristics of the participants. In the second part, the Employee Performance Scale consisting of sixteen items and two dimensions developed by Eisenberger, Huntington, Hutchison and Sowa (1986) and validity and reliability study conducted by Kurt (2013) were used to measure the performance of employees. To measure internal service quality, the one-dimensional Internal Service Quality Scale consisting of eight items developed by Umamaheswari (2014) and validity and reliability study conducted by Seyhan (2021) were used. To measure digital transformation, the Digital Transformation Scale consisting of twelve items and a single dimension developed by Nadeem, Abedin, Cerpa and Chew (2018) and validity and reliability study by Sağlam (2021) were used. All scales were 5-point Likert type (1=strongly disagree/5=strongly agree).

Results

Results of Reliability and Validity Analysis for the Scales

The reliability of the scales used in the research was evaluated by utilizing Cronbach's Alpha (α) value. This measurement is a method used to observe the reliability of internal consistency of the scales. The values related to the reliability tests are given in Table 1. According to the test results, the scales can be considered reliable (Gürbüz & Şahin, 2018, p. 157-158).

Table 1: Reliability Analysis Results of the Scales

Scales	Count of items	Cronbach's Alpha (α)
Internal service quality	8	0.893
Employee performance	16	0.943
Digital transformation	12	0.957

Confirmatory factor analysis (CFA) was applied to test the construct validity of the scales. According to the CFA results, modifications were made between items 4 and 5 of the internal service quality scale, between items 1 and 2, and, 4 and 5 of the employee performance scale and between items 11 and 12 of the digital transformation scale. Item 15 of the employee performance scale and items 9 and 10 of the digital transformation scale were removed from the analysis due to high standardized residual covariance. Goodness of fit values obtained as a result of the modifications and acceptable and good fit values are given in Table 2. Accordingly, it is seen that the goodness of fit values of final models are at good fit or acceptable fit levels.

Table 2: Good / Acceptable Fit Values and Fit Values Obtained

Fit measure	Good Fit	Acceptable Fit	Fit Values Obtained		
			Internal service quality	Employee performance	Digital transformation
χ^2/sd	$\chi^2/df \leq 3$	$3 < \chi^2/df \leq 5$	1.393	1.873	1.770
RMSEA	$RMSEA \leq 0.05$	$0.05 < RMSEA \leq 0.08$	0.055	0.080	0.076
NFI	$0.95 \leq NFI < 1.00$	$0.90 \leq NFI < 0.95$	0.950	0.912	0.948
CFI	$0.97 \leq CFI < 1.00$	$0.95 \leq CFI < 0.97$	0.985	0.956	0.976
GFI	$0.90 \leq GFI < 1.00$	$0.85 \leq GFI < 0.90$	0.951	0.857	0.916

Source: Karagöz, 2019, p. 1043

Skewness and kurtosis values were used to examine whether the data were normally distributed. Accordingly, the skewness and kurtosis values of the data were calculated as -0.500 and 0.175 for internal service quality, -0.006 and 1.025 for employee performance, and -0.704 and 1.747 for digital transformation. It is seen that there are different views on acceptable skewness and kurtosis values in the literature (Kılıç & Bayraktar, 2021, p. 3036). According to George and Mallery (2010, p. 115), a skewness and kurtosis value between ± 2.0 is acceptable. Accordingly, it is assumed that the data obtained in the study are normally distributed.

Findings on Demographic Characteristics

The findings regarding the demographic characteristics of the participants are presented in Table 3. Accordingly, most of the participants were married, university graduates and male. Nearly half of the participants were in the 26-35 year old age range and most of the participants belonged to the marketing department.

Table 3: Demographic Characteristics of Participants

Gender	n	%	Marital status	n	%
Female	16	12.0	Married	102	76.7
Male	117	88.0	Single	31	23.3
Total	133	100	Total	133	100
Education level	n	%	Age	n	%
Primary/middle school	6	4.5	18-25	6	4.5
High school	30	2.6	26-35	65	48.9
Vocational school/ Bachelor's degree	82	61.7	36-45	47	35.3
Master's degree	15	1.3	46-55	15	11.3
Total	133	100	Total	133	100
Department	n	%			
Support	17	12.8			

Logistics	19	14.3
Accounting/Finance	13	9.8
Marketing	54	40,6
Purchasing	13	9.8
Management	11	8.3
Other	5	4.5
Total	133	100.0

Results Related to Regression Analysis

To determine whether Digital Transformation (DT) has a mediating effect on the relationship between Internal Service Quality (ISQ) and Employee Performance (EP), Hayes Process plug-in of SPSS and Model 4 specified in Hayes (2018, p. 585) were used. Excluding DT from the model, the initial findings related to the effect of ISQ on EP are given in Table 5. According to the findings, ISQ has a significant effect on EP ($p=0.000$). The regression equation between the variables was determined as $EP = 2.376 + 0.479ISQ$. In other words, an increase of 1 point in ISQ leads to a significant increase of 0.479 in EP. Beta coefficient (β) was found as 0.577. This finding shows that there is a positive relationship between ISQ and EP. Furthermore, ISQ explains 33.3% ($\beta^2=0.3330$) of the variance in EP. According to this finding, the hypothesis "H1: internal service quality positively and significantly affects employee performance" is accepted.

Table 5: The Effect of ISQ on EP Before DT Variable is Included in the Model

OUTCOME VARIABLE:							
EP							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
Model	0.5770	0.3330	0.2333	65.3904	1.0000	131.0000	0.0000
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	2,3768	0,2218	10,7170	0,0000	1,938	2,8155	
ISQ	0.4795	0.0593	8.0864	0.0000	0.3622	0.5968	
Standardized coefficients							
	coeff						
ISQ	0.5770						

To analyze whether DT mediates the relationship between ISQ and EP, the findings related to the effect of ISQ on DT and the findings related to the effect of ISQ and DT on EP were analyzed. For the mediation effect to exist, when DT is included in the model, ISQ should have a significant effect on DT, DT should have a significant effect on EP, and the effect of ISQ on EP should disappear or decrease (Baron & Kenny, 1986, P. 1176).

When the findings presented in Table 6 are examined, the effect of ISQ on DT is significant ($p=0.0000$). The regression equation between the variables was determined as $DT=1.5260+0.6334ISQ$. An increase of 1 point in ISQ leads to an increase of 0.633 points in DT. Moreover, the Beta coefficient (β) is 0.6250. This finding indicates that there is a positive relationship between ISQ and DT. In addition, 39.06% ($\beta^2=0.3906$) of the variance in DT is explained by ISQ.

Another finding is that DT has a significant effect on EP ($p=0.0000$). The regression equation between the variables was found as $EP=1.7731+0.3955DT$. A 1-point increase in

DT leads to a significant increase of 0.3955 points in EP. The beta coefficient (β) was found as 0.4824. Accordingly, there is a positive relationship between DT and EP and DT explains 23.27% ($\beta^2=0.2327$) of the variance in EP.

When the findings that there is a significant relationship between ISQ and DT and between DT and EP are evaluated together, it can be said that the effect of ISQ on EP through DT is significant ($p<0.05$). On the other hand, to talk about the mediating role of DT in the relationship between ISQ and EP, the direct effect of ISQ on EP should disappear or decrease when DT is included in the model (Baron & Kenny, 1986, P. 1176). When the findings given in Table 6 are analyzed, it is seen that the effect of ISQ on EP is also significant after DT is included ($p=0.0009$). In this case, it is determined that DT is not a full mediator variable.

Table 6: Findings When DT is Included in the Model

OUTCOME VARIABLE: DT							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	0.6250	0.3906	0.3171	83.9755	1.0000	131.0000	0.0000
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	1.5260	0.2585	5.9024	0.0000	1.0146	2.0375	
ISQ	0.6334	0.0691	9.1638	0.0000	0.4967	0.7702	
Standardized coefficients							
	coeff						
ISQ	0.6250						
*****							
OUTCOME VARIABLE: EP							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	0.6891	0.4748	0.1851	58.7605	2.0000	130.0000	0.0000
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	1.7731	0.2223	7.9776	0.0000	1.3334	2.2129	
ISQ	0.2289	0.0677	3.3835	0.0009	0.0951	0.3628	
DT	0.3955	0.0668	5.9250	0.0000	0.2635	0.5276	
Standardized coefficients							
	coeff						
ISQ	0.2755						
DT	0.4824						

Table 7 demonstrates the findings on the total, direct and indirect effects of ISQ on EP. The Total Effect of ISQ on the EP before the DT variable is included in the model is presented in the first row of Table 7. Accordingly, the total effect of ISQ on EP is significant ($p=0.0000$) and the regression coefficient showing the strength of the effect is 0.4795. The Direct Effect of ISQ on EP after DT is included in the model is shown in the second row of Table 7. According to the results, the direct effect of ISQ on EP is again found to be significant ($p=0.0009$). The regression coefficient showing the strength of the effect is 0.2289. When DT is included in the model, the effect of ISQ on EP does not become insignificant, but the strength of the relationship decreases. The third row of Table 7 shows the Indirect Effect. The coefficient of 0.2506 indicates a decrease in the strength of

the effect of ISQ on EP with the inclusion of DT in the model. Considering these findings, it can be said that DT has a partial mediating role in the relationship between ISQ and EP.

Table 7: Findings on the Total, Direct and Indirect Effects of ISQ on EP

Total effect of ISQ on EP							
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c_cs
	0.4795	0.0593	8.0864	0.0000	0.3622	0.5968	0.5770
Direct effect of ISQ on EP							
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	c'_cs
	0.2289	0.0677	3.3835	0.0009	0.0951	0.3628	0.2755
Indirect effect(s) of ISQ on EP:							
	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI			
DT	0.2506	0.0916	0.0899	0.4436			
Completely standardized indirect effect(s) of ISQ on EP:							
	Effect	BootSE	BootLLCI	BootULCI			
DT	0.3015	0.0908	0.1356	0.4876			

Conclusion

Despite all technological developments, the human element still maintains its important place as one of the most vital production resources and as the most important part of all business functions and processes. For this reason, business success in an intensely competitive environment is only possible with the presence of employees who perform at high levels. Various factors affecting employee performance can be mentioned. To increase employee performance, organizations can make use of many tools such as rewards, bonuses and in-service training that increase employee motivation. In addition to such tools, increasing internal service quality can be considered as another effective tool in increasing employee performance. According to the internal service quality approach, employees are sometimes internal customers and sometimes internal suppliers depending on the task they perform. At this point, internal service quality can be defined as the quality of services provided by internal suppliers to the internal customers. Based on this understanding, the way to offer quality products to external customers is through maintaining quality service to internal customers. Furthermore, the rapid advancements in technology, especially in information and communication, brings fundamental, and sometimes inevitable, changes to enterprises. For these reasons, enterprises should be able to closely follow and adapt to these changes. This is because enterprises can gain various advantages that they will reflect on the competitive field by using information and communication technologies correctly and effectively in business processes. Thus, digital transformation should be considered as one of the most important issues that cannot be ignored by enterprises. Many innovations such as network technologies, mobile technologies, social media applications, big data, and data analytics, which can be handled within the concept of digital transformation, also create important opportunities to increase the performance of employees.

The purpose of this study is to determine the effect of internal service quality and digital transformation on employee performance and whether digital transformation has a mediating role in the effect of internal service quality on employee performance. For this purpose, data were obtained from an import-export company operating in the field of international trade.

The first of the research findings is that internal service quality has a significant and positive effect on employee performance. Accordingly, internal service quality explains approximately one-third (33.3%) of the variance observed in employee performance. This finding is also supported by the related literature. Bellou and Andronikidis (2008), Qin-Nan (2009), Singh (2016), Seyhan (2021) and Fung, Sharma, Wu and Su (2017) similarly concluded that internal service quality has a significantly positive effect on employee performance. According to the internal service quality approach, each employee is a customer of other employees and units. In this respect, within the workflow processes, each internal customer should be provided with a level of service quality as high as possible by the predecessor employees and units. At this point, the company and unit managements are the most responsible authority for ensuring internal service quality with their positions at the top. All strategies, practices and activities that will improve the quality of the services that internal suppliers provide to their internal customers should be determined by the managers and it should be ensured that they are correctly understood and implemented by the employees. Improvement in employee understanding of high internal service quality, ensuring teamwork among employees and units, finding the necessary information and equipment support to provide better internal service, determining procedures and policies, and developing training programs can be counted among the important activities to improve internal service quality (Umamaheswari, 2014, p. 718).

Another finding of the study is that digital transformation has a positive and significant effect on employee performance. Accordingly, digital transformation explains 23.2% of the variance observed in employee performance among the surveyed respondents. When the related literature is considered, it is seen that there are studies that overlap with the present findings. While Biyan et al. (2022) determined that web-based software, which is one of the digital transformation tools, has a significant positive effect on employee performance in their study, Uzkurt et al. (2022), Alobidyeen et al. (2022) and Ibrahim (2022) revealed that digital transformation has a positive and significant effect on employee performance. Thus, the second finding obtained in the present research is also supported by the literature. The last finding of the study is that digital transformation has a limited mediating role in the effect of internal service quality on employee performance. There is no other study in the literature in which the three variables were considered together. In the direct effect of internal service quality on employee performance, it can be considered natural that digital transformation, which also has a positive effect on employee performance, has a positive mediating role. Digital transformation brings various innovations regarding employees as well as in all areas of enterprises (Altuntaş, 2018, p. 10). Through digital transformation, enterprises can collect information about their potential and existing employees in a wide range of aspects such as knowledge, skills and abilities, record, update and analyze them when necessary. In this way, it will be possible to increase the productivity and performance of employees through practices such as assigning the right employee to the right job as right personnel selection, employing employees in units suitable for them, protecting their personal rights, effective in-service training and job adaptation, fair rewarding with accurate performance measurement, and providing the chance for promotion (Calp & Doğan, 2019, p. 397; Bayarçelik, 2020, p. 66; Ertaş, 2022, p. 51). In addition, with the implementation of digital transformation in all processes of the enterprise, it can be ensured that the standard processes, procedures, and activities that support the business functions between internal

suppliers and internal customers are designed correctly. Also with improved coordination, the negativities that the internal customers experience can be eliminated and higher internal service quality and, therefore, higher employee performance can be achieved.

The fact that the surveyed participants consist of employees working in an enterprise operating in only one sector can be considered as the most important constraint of the present research. This makes it difficult to generalize the research findings for other sectors. For this reason, future studies that conduct research with employees of companies operating in different sectors will contribute to the literature.

The small size of the research population can possibly be regarded as another limitation as number of company employees were limited. For this reason, it can be suggested that future studies should be conducted with larger sample sizes.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> * Tokat Gaziosmanpaşa University Rectorate, Social and Humanities Researches Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 25.04.2023, numbered 07.30 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i> Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 25.04.2023 Tarih , 07.30 Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

References / Kaynakça

- Abay Çelik, Z. E. (2023). Mesleklerin ve Değerlerin Eğitim ve Öğretiminde Yüz Yüze İletişimin Önemi: Ahilik Teşkilatında Usta Çırak İletişimi Modeli. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10 (2), 1001-1017. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.1274197
- Ajam, J., Bai, N. & Seyedabad, Z. S. (2015). The Relationship Between Internal Service Quality and Employees' Job Satisfaction in Sports and Youth Offices of Golestan Province. *European Academic Research*, 3 (4), 4348-4358. DOI: 10.22080/JSMB.2020.7907.2079
- Almachi, S. & Erdem, R. (2019). Yönetimin Tutumu ve Kararlılığının Çalışan Performansına Etkisi: Gaziantep ve Kahramanmaraş Bölgesi Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *G.Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 3 (3), 168-185.
- Alobidyeen, B., Al-Edainat, S., Al-Shabatat, S., & Al-Shabatat, S. (2022). Digitalization and its Impact on Employee's Performance: A Case Study on Greater Tafila Municipality. *International Journal of Business and Administrative Studies*, 8(1), 33-47. DOI: 10.20469/ijbas.8.10004-1.
- Altuntaş, E. Y. (2018). Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (2), 1-18.
- Arıkan, S. & Çankır, B. (2019). Gıda ve Finans Sektöründe Çalışan Performansı Hangi Faktörlerden Etkileniyor? Sürdürülebilir Kalite Algısı, Psikolojik İyi Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk Değişkenlerinin Rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18. ÜİK Özel Sayısı, 462-483. DOI: 10.26466/opus.583821.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182. DOI: 10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Bayarçelik, E. B. (2020). Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkileri. Deniz Akçay ve Eren Efe (Ed.), *Dijital Dönüşüm ve Süreçler* içinde (s. 59-76). İstanbul: Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Bayır, Ş. & Harmancı, Y. (2021). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkisi: Kayseri'de Bulunan Özel Hastanelerde Bir Araştırma. *Erciyes Akademi*, 35 (4), 1689-1720. DOI: 10.48070/Erciyesakademi.1026453.
- Bellou, V. & Andronikidis, A. (2008). The Impact of Internal Service Quality on Customer Service Behaviour Evidence from the Banking Sector. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 25 (9), 943-954. DOI: 10.1108/02656710810908098
- Bıyan, Ö., Bıyan, N. A. & Işıklı, C. (2022). Dijital Dönüşüm Araçlarından Web Tabanlı Yazılımların Tesis Çalışanlarının Performanslarına Etkisi: Apsiyon Yazılımı Örneği. *Alanya Akademik Bakış*, 6 (3), 3327-3347. DOI: 10.29023/alanyaakademik.1059141.
- Bouranta, N., Chitiris, L. & Paravantis, J. (2009). The Relationship Between Internal and External Service Quality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21 (3), 275-293. DOI: 10.1108/09596110910948297

Bulunmaz, A. & Serhateri, A. (2019). İçsel Pazarlama Faaliyetleri ile İç Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Mevduat Bankaları ve Katılım Bankalarının Karşılaştırılması. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 51-56.

Calp, M. H & Doğan, A. (2019). *İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijital Dönüşüm* (Tam metin). Karadeniz 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri, Rize. Erişim adresi: www.karadenizkongresi.org/_files/ugd/797a84_c8cd8a923ecb44acb27ab3868ae61eec.pdf

Campbell, J. P., McHenry, J. J. & Wise, L. L. (1990). Modeling Job Performance in a Population of Jobs. *Personnel Psychology*, 43 (2), 313-333. DOI: 10.1111/j.1744-6570.1990.tb01561.x

Çankır, B. & Çelik, D. S. (2018). Çalışan Performansı ve Mali Performans: Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi-Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk ile İlişkileri ve Otel İşletmeleri Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 54-67. DOI: 10.17336/igusb.387588.

Çark, Ö. (2021). Dijital Dönüşüm Çağının Kariyer Yolculuğunda Hayat Boyu Öğrenme Yeterlikleri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 56 (3), 1683- 1704. DOI: 10.15659/3.Sektor-Sosyal-Ekonomi.21.08.1620.

Çark, Ö. (2020). İşletmelerin Dijital Dönüşüm Sürecinde “Nesnelerin İnterneti” Teknolojisinin Etkisi. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 15(3), 1247 - 1266. DOI: 10.47644/Turkishstudies.41888.

Çiçek, B. & Çiçek, A. (2020). İşyeri Nezaketsizliğinin Yaratıcı Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi: Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 7 (2), 267-282. DOI: 10.18394/iid.644694.

Demirel, Z. H. (2021). Dijital Dönüşümün İş Gören Motivasyonu ve İstihdam Edilebilirlik Algısı Üzerindeki Etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56 (4), 2944-2961. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.12.1698

Demirel, Y. (2009). Örgütsel Bağlılığın İç Hizmet Kalitesi Üzerine Etkisi: Kamu ve Özel Sektör Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 269-282.

Diktaş, G. & Özgeldi, M. (2020). Çalışan Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Konularında Örgütsel Sinizm ve Sosyal Zekânın Rolü. *Journal of Management and Economics Research*, 18 (2), 11-28. DOI: 10.11611/Yead.594572.

Dikbaş, T. & Büyükbeşe, T. (2020). Otantik Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde Psikolojik Sermayenin Aracı Rolü: Kamu Kurumunda Bir Alan Çalışması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (4), 1213-1224. DOI: 10.18506/Anemon.645661.

Doğan, S. & Kır, A. (2018). Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik Sendromu ve Çalışan Performansı İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (4), 1-14. DOI: 10.25287/ohuibf.470325.

Edvardsson, B., Larsson, G. & Setterlind, S. (1997). Internal Service Quality and the Psychosocial Work Environment: An Empirical Analysis of Conceptual Interrelatedness. *The Service Industries Journal*, 17 (2), 252-263. DOI: 10.1080/02642069700 000014.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived Organizational Support. *Journal of Applied Psychology*, 71 (3), 500- 507. DOI: 10.1037/0021-9010.71.3.500

Ertaş, A. (2022). Dijital İnsan Kaynakları Yönetimi. Çağla Demir ve Bora Göktaş (Ed.), *Dijital İnsan Kaynakları Pazarlaması* içinde (s. 9-24). İstanbul: Efe Yayınevi.

Frost, F. A. & Kumar, M. (2000). Intservqual - An internal Adaptation of the GAP Model in a Large Service Organization. *Journal of Services Marketing*, 14 (5), 358-377. DOI: 10.1108/08876040010340991

Fung, C., Sharma, P., Wu, Z., & Su, Y. (2017). Exploring Service Climate and Employee Performance in Multicultural Service Settings. *Journal of Services Marketing*, 31(7), 784-798. DOI: 10.1108/JSM-08-2016-0316

Gençel, B., Akçakanat, T. & Dinç, M. (2020). Psikolojik Rahatlığın Bilgi Paylaşımı, Çalışmaya Tutkunluk ve Çalışan Performansı Üzerine Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2011-2038. DOI: 10.15869/itobiad.717522.

George, D. & Mallery, P. (2016) *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step. A Simple Guide and Reference*. 14th Edition. New York and London: Taylor & Francis.

Güler, B. & Taşlıyan, M. (2022). Psikolojik İklimin Çalışan Performansı Üzerine Etkisinde İşe Adanmışlık Boyutlarının Aracılık Rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 6 (1), 1605-1628. DOI: 10.29023/Alanyaakademik. 982437.

Güлина, Y. & Günay, G. Y. (2020). Presenteeism ve İş Stresinin Çalışan Performansına Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (1), 91-106.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin.

Hallowell, R., Schlesinger, L. A. & Zornitsky, J. (1996). Internal Service Quality, Customer and Job Satisfaction: Linkages and Implications for Managers. *Human Resource Planning*, 19 (2), 20-31.

Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. New York: The Guilford Press.

İşığışçok, E. (2008). Performans Ölçümü, Yönetimi ve İstatistiksel Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 0 (7), 1-23.

Ibrahim, F. (2022). The Impact of Employee Readiness to Digital Transformation on Job Performance and Job Satisfaction: Perceptions During Covid19. Master thesis. Adnan Kassar School of Business.

Jnaneswar, K. & Gayathri, R. (2022). Explicating Intrinsic Motivation's Impact on Job Performance: Employee Creativity as A Mediator. *Journal of Strategy and Management*, 15 (4), 647-664. DOI: 10.1108/J SMA-04-2021-0091.

Kanat, B. & Ünnü, N. A. A. (2022). Covid-19 Küresel Salgını ve Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Yansımalarını Açığa Çıkarmaya Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (2), 185-213.

Kara, E. & Kaya, A. (2020). Dönüşümcü Liderliğin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde İş Tatminin Aracı Rolü, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55 (2), 1202-1216. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.05.1347

Karagöz, Y. (2019). *SPSS-AMOS-META Uygulamalı İstatistiksel Analizler*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Kılıç, S. & Bayraktar, O. (2021). Yetiştirme ve Kariyer Algısının Çalışan Tutkunluğuna Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13 (4), 3026- 3043.

Kırılmaz, S. K., (2020). Digital Transformation in Human Resources Management: Investigation of Digital HRM Practices of Businesses. *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, 7 (3), 188-200. DOI: 10.17261/Pressacademia.2020.1282.

Klein, M. (2020a). İşletmelerde Dijital Dönüşüm ve Etmenleri. *Journal of Business in the Digital Age*, 3 (1), 24-35. DOI: 10.46238/Jobda.729499.

Klein, M. (2020b). İşletmelerin Dijital Dönüşüm Senaryoları-Kavramsal Bir Model Önerisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (74), 997-1019. DOI: 10.17755/Esosder.676984.

Kumru, S. & Kasımoğlu, M. (2022). İşletmelerde Dijital Dönüşümün Stratejik Yönetimi: Bir Alan Araştırması. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 17 (2), 139-159. DOI: 10.54860/Beyder.1163107

Kurt, E. (2013). *Algılanan Sosyal Destek ve İş Performansı İlişkisinde İşe Bağlılığın Aracı Etkisi: Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı.

Nadeem, A., Abedin, B., Cerpa, N. & Chew, E. (2018). Editorial: Digital Transformation & Digital Business Strategy in Electronic Commerce-The Role of Organizational Capability. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 13(2), 1-8. DOI: 10.4067/S0718-18762018000200101

Nalbantoğlu, C. B. (2021). Dijital Dönüşümün Örgüt Kültürü Üzerine Yansımaları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23 (40), 193-207.

Özmen, Ö. N. T., Eriş, E. D. & Özer, P. S. (2022). Dijital Dönüşüm ve Liderlik: Sanayi Sektöründe Bir İnceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13, 206-231. DOI: 10.36543/kauibfd.2022.ozelsay110

Osahon, O. J. & Kingsley, O. (2016). Statistical Approach to the Link between Internal Service Quality and Employee Job Satisfaction: A Case Study. *American Journal of Applied Mathematics and Statistics*, 4 (6), 178-184. DOI: 10.12691/ajams-4-6-3.

Prakash, G. & Srivastava, S. (2019). Role of Internal Service Quality in Enhancing Patient Centricity and Internal Customer Satisfaction. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*. 13 (1), 2-20. DOI: 10.1108/IJPHM-02-2018-0004

Pekmezci, T., Demireli, C. & Batman, G. (2008). İç Müşteri Memnuniyeti: Konya Un Fabrikalarında Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22).

Qin-Nan, W. (2009). A Study of the Relations Among Internal Service Quality, Employee Satisfaction and Job Performance: Taking the Example of Vehicle Insurance Handling

Staff at Taiwanese Property Insurers. Graduate Institute of Business Administration, National Taipei University, Taiwan.

Sağlam, M. (2021). İşletmelerde Geleceğin Vizyonu Olarak Dijital Dönüşümün Gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (40), 395-420. DOI: 10.46928/İtibusbe.764373.

Seyhan, M. (2021). İç Hizmet Kalitesinin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisinde Kurumsal Aidiyetin Aracı Rolü. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13 (25), 413-42. DOI: 10.20990/Kilisiibfakademik.963227

Singh, K. (2016). Influence of Internal Service Quality on Job Performance: A Case Study of Royal Police Department. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 224, 28 – 34. DOI: 10.1016/j.sbspro.2016.05.396

Skarpeta, K., Koemtzi, M. & Aidonis, D. (2020). Measuring Internal Service Quality: The Case of the Greek Public Higher Education Institutions. *The TQM Journal*, 32 (2), 268-287. DOI: 10.1108/TQM-02-2019-0061

Sonnentag, S. Volmer, J. & Spychala, A. (2008). *Job Performance*. The Sage Handbook of Organizational Behavior, 1,427-447. DOI: 10.4135/9781849200448.n24.

Stanley, L. L. & Wisner, J. D. (1998). Internal Service Quality in Purchasing: An Empirical Study. *International Journal of Purchasing and Materials Management*. 34 (2), 50-60.

Stauss, B. (1995). Internal Services: Classification and Quality Management. *International Journal of Service Industry Management*, 6(2), 62-78. DOI: 10.1108/09564239510146915

Şener, U., Gökalp, E. & Eren, E. (2022). Dijital Olgunluk İndeksi: Organizasyonların Dijital Dönüşüm Yolculuğunda Verimliliği Artırmak İçin Bir Kantitatif Yöntem. *Verimlilik Dergisi*, 17-29. DOI: 10.51551/Verimlilik.1002353.

Şenol, Ş. & Öngel, V. (2019). İçsel Pazarlama Uygulamalarının Çalışanların İş Tatmini Üzerine Etkisi ve Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *Akademik Hassasiyetler*, 6 (12), 445-475.

Taşlıyan, M. & Hırlak, B. (2016). Otantik Liderlik, Psikolojik Sermaye, İşten Ayrılma Niyeti ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişki: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (56), 92-115.

Tekin, E. (2018). Lider-Üye Etkileşiminin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Aracılık Rolü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16), 343-364.

Tims, M., Bakker, A. B. & Derks, D. (2015). Job Crafting and Job Performance: A Longitudinal Study. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24, (6), 914-928, DOI: 10.1080/1359432X.2014.969245.

Tonbul, İ. & Aykanat, Z. (2019). Örgütsel Stresin Çalışan Performansına Etkisi: Yerel Yönetimlerde Bir Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21 (37), 1-20.

Turğut, M. & Songur, A. (2022). Yenilikçiliğin Çalışan Performansına Etkisi: Havacılık Teknisyenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (3), S.393-407.

Tutar, H. & Altınöz, M. (2010). Örgütsel İklimin İşgören Performansı Üzerine Etkisi: Ostim İmalat İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (02), 196-218. DOI: 10.1501/Sbfder_0000002162.

Umamaheswari, J. L. (2014). Exploring Internal Service Quality in a Manufacturing Organization-A Study in Lucus TVS. *Chennai Procedia Economics and Finance*, 11, 710-725.

DOI: 10.1080/14783360802323479.

Uzkurt, B. K., Atan, M & Develi, A. (2022). Dijitalleşmenin İş Performansı, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57 (3), 1682-1700. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.22.07.1897

Voss, M. D., Calantone, R. J. & Keller, S. B. (2005). Internal Service Quality Determinants of Distribution Center Performance. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 35 (3), 161-176. DOI: 10.1108/09600030510594558

Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 7 (2), 1-38.

Zengin, Y. & Boran, O. (2019). İş Güvencesizliğinin Gelecek Kaygısı ve Çalışan Performansına Etkisi: Bir Uygulama, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (10): 719-736. DOI:10.26677/TR1010.2019.268